

**T.C.
GEBZE YÜKSEK TEKNOLOJİ ENSTİTÜSÜ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**YENİDEN YAPILANMA SÜRECİNDE
İRAK'TA UYGULANAN SİYASİ VE
EKONOMİK STRATEJİLERİN TÜRKİYE
AÇISINDAN ÖNEMİ**

**Tolgahan ALPYAVUZ
YÜKSEK LİSANS TEZİ
STRATEJİ BİLİMİ ANABİLİM DALI**

**GEBZE
2007**

**T.C.
GEBZE YÜKSEK TEKNOLOJİ ENSTİTÜSÜ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**YENİDEN YAPILANMA SÜRECİNDE
İRAK'TA UYGULANAN SİYASİ VE
EKONOMİK STRATEJİLERİN TÜRKİYE
AÇISINDAN ÖNEMİ**

**Tolgahan ALPYAVUZ
YÜKSEK LİSANS TEZİ
STRATEJİ BİLİMİ ANABİLİM DALI**

**TEZ DANIŞMANI
Prof.Dr. Abdulkadir AKÇİN**

**GEBZE
2007**

ÖZET

TEZİN BAŞLIĞI: Yeniden Yapılanma Sürecinde Irak'ta Uygulanan Siyasi Ve Ekonomik Stratejilerin Türkiye Açısından Önemi

YAZAR ADI : Tolgahan ALPYAVUZ

“Irak Savaşı” sona erdi. ABD'nin önderliğinde başlatılan bu savaşın milletlerarası hukuk açısından meşruiyeti birçok çevrelerde, hatta koalisyonun ana unsurlarını oluşturan ABD ve İngiltere'de de uzun süre tartışıldı. NATO ve BM'nin yapısı ve işleyişi tartışılmaya başlandı. AB'nin “Ortak Savunma ve Dış Politika”sı daha emekleme aşamasında hasar gördü. Fransa ve Almanya'nın önderliğinde AB içinde küçük bir grup ülke tarafından Irak'taki savaşa karşı tavır alındı. Dünyanın önde gelen başkentlerinden Savaş karşıtı gösteriler dünya televizyonlarına yansdı. Savaşın haklılığı konusunda uluslararası kamuoyu tümüyle ikna edilemedi. Bunun da ötesinde, savaşın asıl nedeni ve ABD'nin niyetleri konusunda çeşitli spekülasyonlar yapıldı. Bu spekülasyonlar, özellikle savaş sonrası Irak'ın yeniden yapılanması ile ilgili ABD'nin yaklaşımıyla giderek daha da artmaya başladı.

Bu süreçte, askerlerinin Türkiye üzerinden Kuzey Irak'a geçmesi konusundaki ABD talebini Türkiye Büyük Millet meclisi onaylamadı. Sadece hava sahasını “müttefik” ülkelere açtı.

Ancak, sıcak savaş sona erdi. Koalisyon güçleri Irak'ta savaşı kazandı.

Şimdi asıl gündeme dönüldü. Farklı devletlerin ve uluslararası kuruluşların üzerinde ittifak ettiği nokta; Irak'ta sürdürülebilir bir barışın tesis edilmesidir. Bunun için de Irak'ın süratle yeniden yapılandırılması ve özgür uluslar topluluğuna dâhil edilmesi gerekir. İşte bu ortak noktaya ulaşmak için “izlenecek yöntem” konusu, savaş sonrası başlayan ve giderek de artmakta olan görüş farklılıklarının ve su yüzüne çıkmayan kavgaların yoğunlaştığı alanı oluşturmaktadır.

ABD, ne kadar süreceği öngörülemeyen yeniden yapılanma sürecinde, savaşı başlatma sürecinde olduğu gibi, BM'yi devre dışında bırakma ve süreci kendi patronajında yürütme niyetiyle, koalisyonun bir diğer önemli ortağı olan İngiltere de, ABD'nin bu niyetine destek vermekle suçlanmaktadır.

SUMMARY

TITLE OF THE THESIS: Significance of The Political and Economic Strategies Implemented in Iraq During The Reconstruction Process From Turkey's Perspective

AUTHOR : Tolgahan ALPYAVUZ

The Iraq War has recently concluded. The legality of the war which has been led by the U.S. has been disputed for a long time in terms of the international law in many political milieus, even in the U.S. and England that constitute the main components of the coalition forces. Similarly, the structure and the mechanism of the NATO and the UN has begun to be discussed. The Common Foreign and Security Policy (CFSP) of the European Union has been damaged yet in its crawling period. A small number of the states in the EU that has been led by France and Germany opposed the Iraq War. Anti-war campaigns in many significant capitals have often reflected on TV screens. Public Opinion through out the world has not been convinced in the justification of the war. Moreover, many speculations have been made related to the real cause of the war and intentions of the U.S. These speculations have increased particularly along with the U.S's approach over the reconstruction of Iraq after the end of the war.

During this process, the Turkish Grand National Assembly has not approved the demand of the US government for using Turkish territory to enter Iraq. Turkish parliament allowed only for the usage of Turkey's air space to the allied states. However, the hot battle has ended and coalition forces won the war in Iraq.

Now, it is time to confront the real agenda. The common point that is agreed by different states and international organizations is the necessity to build a sustainable peace in Iraq. In order to do that, it is essential to achieve Iraq's reconstruction and incorporation to the free international community. The matter of "The method to follow" to reach that common point in Iraq constitutes the center stage of the disagreements that have emerged after the end of the war and increasingly grew up till now and the struggles which have never been appeared in the public view.

Now, in the reconstruction process that does not have an anticipated ending, the US is accused for bypassing the UN and for its intentions to carry out the process in

its own patronage as it was accused in the process of its waging the war, while England; another significant partner of the coalition, is accused for supporting the US in these intentions.

TEŞEKKÜR

Başta abim gibi sevdiğim değerli büyüğüm Sayın Önder Öngör olmak üzere tez konumu belirlememde ve çalışmalarım esnasında, her türlü yönlendirme ve desteğini benden esirgemeyen saygıdeğer Hocam Yrd.Doç.Dr. Abdülkayyum KESİCİ ve kaynaklara ulaşmamda ve kullandığım araştırma yöntemlerini belirlememde yardımlarını esirgemeyen değerli Hocam Prof.Dr.Abdulkadir AKÇİN'e; çalışmalarım için bana her türlü desteği veren ve zaman ayırabilmemi sağlayan değerli babama, anneme ve kardeşime, adını sayamadığım büyüklerime, Yüksek Lisans eğitimim süresince derslerinden istifade etme fırsatı bulduğum değerli G.Y.T.E. Strateji Anabilim Dalı öğretim üyelerine ve bu tezin ortaya çıkmasında emeği geçen herkese en içten saygı ve şükranlarımı sunmayı bir borç bilirim.

2.1.2.2.10.1. Sultan II.Abdülhamit Dönemine	
Kadar Irak ve Türkmenler	24
2.1.2.2.10.2. Sultan II.Abdülhamit Dönemi	29
2.1.3. İngiliz İşgali	30
2.1.3.1. Sykes-Picot Antlaşması	31
2.1.3.2. San Remo Konferansı	33
2.1.3.3. Musul Meselesi	35
2.1.3.3.1. Lozan Konferansı'nda Musul	36
2.1.3.3.2. Haliç Konferansı	40
2.1.3.3.3. Milletler Cemiyeti'nde Musul	40
2.1.3.3.4. Ankara Antlaşması ve Türkiye Irak	
Sınırının Tespiti	44
2.1.4. Manda Yönetimi, Irak'ın Yeniden Yapılandırma Faaliyetleri	
ve İngiliz Emelleri	45
2.1.5. "Bağımsız" Irak Krallığı	49
2.1.5.1. Sadabat Paktı	50
2.1.5.2. İkinci Dünya Savaşı Öncesi Yaşanan Güç	
Mücadelesi ve Yeniden İngiliz İşgali	51
2.1.5.3. Bağdat Paktı	52
2.1.5.4. 1926-1958 Döneminde Türkmenler	53
2.1.6. Irak'ta Sovyet Nüfuzu ve Cumhuriyetin İlanı	54
2.1.6.1. 1958-1963 Döneminde Türkmenler	55
2.1.6.1.1. Kerkük Katliamı	56
2.1.6.1.2. Irak'ta İlk Türk Eğitim Kongresi ve	
Kürtlerin Tepkisi	58
2.1.7. Irak'ta Arif Kardeşler Dönemi	58
2.1.7.1. 1963-1968 Döneminde Türkmenler	59
2.1.8. Baas Rejimi	60
2.1.8.1. 1968-1981 Döneminde Türkmenler	64
2.1.8.1.1. Saddam Zulmünden Şehit Edilen	
Türkmenler Liderleri	68
2.1.8.1.1.1. Adil Şerif (1928-1980)	69

2.1.8.1.1.2. Abdullah Abdurrahman (1913-1980)	69
2.1.8.1.1.3. Rıza Demirci (1928-1980)	71
2.1.8.1.1.4. Necdet Koçak (1939-1980)	71
2.1.8.1.1.4.1. Necdet Koçak'ı Yakından Tanıyanlar ve Hakkında Söyledikleri	73
2.1.9. İran-İrak Savaşı	75
2.1.9.1. Savaşın Nedenleri	75
2.1.9.2. Savaş	78
2.1.9.3. Ülkelerin İran-İrak Savaşına Yaklaşımları	82
2.1.9.4. Savaşın Sonuçları	84
2.1.9.5. 1981-1991 Döneminde Türkmenler	84
2.1.10. Körfez Savaşı	87
2.1.10.1. Irak'ın Kuveyt'i İşgali ve Çözüm Arayışları	87
2.1.10.2. Harekat	91
2.1.10.3. Irak'ın Yenilmesinin Nedenleri	94
2.1.10.4. Savaşın Sonuçları	95
2.1.10.4.1. Irak'ta Güvenli Bölgeler	97
2.1.10.4.1.1. Kuzeyde Uçuşa Yasak Bölge	97
2.1.10.4.1.2. Güneyde Uçuşa Yasak Bölge	99
2.1.10.4.1.3. Çekiç Güç ve Türkiye Etkileri	99
2.1.10.5. 1991-2003 Döneminde Türkmenler	103
2.1.10.5.1. Altunköprü Katliamı	104
2.1.11. Irak Savaşı	112
2.1.11.1. İşgale Giden Süreç	112
2.1.11.2. Savaşın Hedefleri	113
2.1.11.3. Saldırıdan Hemen Önce	115
2.1.11.4. Harekat	120
2.1.11.5. Savaşın Sonuçları	123
2.1.11.6. Irak Savaşından Alınan Dersler	124
2.1.11.7. 2003'den Günümüze Türkmenlerin Durumu	124

2.2. Sosyal, Etnik ve Dini Yapısı	129
2.2.1. Genel	129
2.2.2. Sosyal Yapısı	130
2.2.2.1. Irak'taki Türkmen Yerleşimi	132
2.2.3. Etnik Yapısı	133
2.2.4. Dini Yapısı	134
2.2.4.1. Şiilik ve Irak Şiileri	134
2.2.4.2. Sünniler ve Statülerindeki Zorunlu Değişimin Getirdiği Dinamikler	135
2.2.4.3. Diğer Dini Unsurlar	137
2.2.4.3.1. Yezdaniler	137
2.2.4.3.2. Yarısaniler	137
2.2.4.3.3. Yezidiler	137
2.2.4.3.4. Yahudiler	138
2.2.4.3.5. Hıristiyanlar	139
2.2.4.3.6. Bahailer	139
2.3. Irak'ın Stratejik Önemi	140
2.3.1. Ekonomik Önemi	141
2.3.1.1. Irak Petrol Üretim Bölgeleri	147
2.3.1.1.1. Kuzey Irak Petrol Üretim Bölgesinin Önemi Petrol Sahaları	147
2.3.1.1.2. Güney Petrol Üretim Bölgesinin Önemli Petrol Sahaları	149
2.3.1.1.3. Kuzey ve Güney Petrol Sahaları Arasındaki Jeoekonomik ve Jeopolitik Farklar	150
2.3.1.2. Irak'ta Petrol Rafinerileri	151
2.3.1.3. Irak Petrol Boru Hatları	152
2.3.1.3.1. Kuzey Boru Hatları	152
2.3.1.3.2. Güney Petrol Hatları	153
2.3.2. Hidropolitik Önemi	154
2.3.3. Jeopolitik Önemi	158
3. TEMEL PARAMETRELER	160
3.1. Petrol ve Önemi	160

3.1.1. Petrol Sanayisinin Doğuşu	162
3.1.2. Büyük Petrol Ortaklıkları	162
3.1.2.1. Royal Dutch/Shell	162
3.1.2.2. Anglo-Persian	163
3.1.2.3. Gulf	163
3.1.2.4. Texaco	163
3.1.2.5. Standart Oil of New Jersey	163
3.1.2.6. Standart Oil of California	164
3.1.2.7. Secony Vacuum	164
3.1.3. Orta Doğu'da Petrol Unsuru	164
3.1.4. İmtiyazlar ve Başka Yollardan Dünya ve Orta Doğu Petrol Alanlarını Bölüşme Mücadelesi	166
3.1.5. Irak Petrol Alanlarının Paylaşımı	167
3.1.6. Petrol ve Pazarlamasının İlgili Devletlerin Politik ve Ekonomik Güçlerine Etkileri	176
3.1.7. Petrolün Silah Olarak Kullanılmasını Önlemek İçin Yapılan Pazarlıklar	182
3.1.8. Irak Savaşında Petro-Dolar Faktörü	187
3.2. Küreselleşme ve Orta Doğu	190
3.3. NGO'lar ve Irak	191
3.4. Şark Meselesi Kavramı ve Günümüze Yansımaları	196
3.4.1. Avrupa Açısından Şark Meselesi	196
3.4.2. Gayrimüslimler Açısından Şark Meselesi	198
3.4.3. Osmanlı Devleti Açısından Şark Meselesi	199
3.4.4. Şark Meselesinin Uzantısı "Orta Doğu Meselesi"	200
4. BAZI ÜLKELERİN IRAK POLİTİKALARI	202
4.1. Amerika Birleşik Devletleri (ABD)	202
4.1.1. Genel Değerlendirme	202
4.1.1.1. Ekonomik Çıkarlar ve Petrol Faktörü	205
4.1.1.2. Stratejik ve Siyasi Çıkarlar	209
4.1.2. Irak Savaşı Öncesi Zemin Hazırlığı: İkili Çevreleme Politikası	212
4.1.2.1. Genel	212
4.1.2.2. İkili Çevreleme Politikası İçin Konjonktür	213

4.1.2.3. İkili Çevreleme Politikasının Hedefleri	214
4.1.2.4. İkili Çevreleme Politikasının Unsurları	215
4.1.2.4.1. Ekonomik Yaptırımlar	215
4.1.2.4.2. Silah Denetimleri	216
4.1.2.4.3. Uçuşa Yasak Bölge Uygulamaları	216
4.1.2.4.4. Askeri Güç Bulundurulması	217
4.1.3. Bush Doktrini ve ABD'nin Irak Politikası	220
4.2. Avrupa Birliği (AB)	227
4.3. Almanya	228
4.4. Fransa	230
4.5. İngiltere	231
4.6. Rusya	232
4.6.1. Irak Savaşı Öncesi	232
4.6.2. Irak Savaşı Sonrası	234
4.7. Çin	236
4.8. İran	237
4.9. İsrail	239
4.10. Suriye	242
4.11. Türkiye	243
5. IRAK'IN YENİDEN YAPILANDIRILMASI SÜRECİ	246
5.1. Milletlerarası Hukuk'ta İşgal Statüsü	247
5.2. Yeniden Yapılandırmanın Kapsamı	248
5.2.1. Ekonomik Olarak Kritik Önemi Haiz Altyapının Restorasyonu	249
5.2.2. Temel Sağlık ve Eğitim Hizmetlerinin Desteklenmesi	249
5.2.3. Ekonomik Fırsatların Arttırılması	249
5.2.4. Hükümetin Etkinliğinin ve Güvenilirliğinin Sağlanması	250
5.3. Sürecin Yönetimi	250
6. UYGULANAN EKONOMİK STRATEJİLER	252
6.1. Tahmini Mali Portre ve Finansman Kaynakları	252
6.2. Ekonomik Yapılanmanın Unsurları	253
6.2.1. USAID(ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı)	253
6.2.1.1. USAID'in Finansman Kaynakları	254
6.2.1.2. USAID'in Faaliyetleri	254

6.2.2. ABD Savunma Bakanlığı	256
6.2.3. Uluslararası Donör Mekanizması	256
6.2.4. Program Yönetim Ofisi	257
6.3. Tamamlanan Projeler ve Sektörel Dağılımları	258
6.3.1. Elektrik	258
6.3.2. Havaalanları	258
6.3.3. Köprüler	258
6.3.4. Limanlar	258
6.3.5. Telekomünikasyon Altyapısı	258
6.3.6. Sağlık Sektörü	258
6.3.7. Su ve Kanalizasyon Altyapısı	259
7. UYGULANAN SİYASİ STRATEJİLER	260
7.1. Dini/Etnik Grupların Siyasi Yaklaşımları	260
7.1.1. Şiiler	260
7.1.1.1. Sadr Grubu	260
7.1.1.2. Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi	261
7.1.1.3. Ayetullah Ali El-Sistani Grubu	261
7.1.1.4. Dava Grubu	262
7.1.1.5. Irak Ulusal Kongresi	263
7.1.1.6. Şii Gruplar Arası Hesaplaşma	263
7.1.2. Kürtler	266
7.1.2.1. Kürdistan Demokratik Partisi (KDP)	267
7.1.2.2. Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB)	267
7.1.3. Türkmenler	267
7.1.3.1. Türkmen Kardeşlik Ocağı	268
7.1.3.2. Milli Demokratik Türkmen Örgütü	268
7.1.3.3. Irak Milli Türkmen Partisi (IMTP)	269
7.1.3.4. Irak Türkmen İslami Birliği	269
7.1.3.5. Birlik ve Kardeşlik Partisi	270
7.1.1.6. Demokratik-Milliyetçi Türkmen Hareketi	270
7.1.1.7. Türkmen Birlik Partisi	270
7.1.1.8. Türkmen Eli Partisi	270
7.1.1.9. Türkmen Bağımsızlar Hareketi	271

8.2.2.2.1. Etnik/Dini Temele Dayalı Federe Devlet Modeli	306
8.2.2.2.1.1 Türkiye'nin Uygulayabileceği Stratejiler	308
8.2.2.2.2. Coğrafi Temele Dayalı Federe Devlet Modeli	308
8.2.2.2.1.1. Türkiye'nin Uygulayabileceği Stratejiler	309
8.2.2.3. Muhtemel Senaryo 3: Irak'ın Parçalanması	309
8.2.2.3.1. Türkiye'nin Uygulayabileceği Stratejiler	312
8.3. Kerkük Aidiyeti	314
8.3.1. Kerkük'ün Kültürel Kimliğinden Kesitler	314
8.3.1.1. Basın Yayın	314
8.3.1.2. Şehrin Mimari Dokusu ve Mahalleleri	315
8.3.1.3. Kerkük'ün Şairleri	318
8.3.2. Kerkük'ün "Kürtleştirilme" Süreci	319
8.4. Kerkük'ün Geleceği	322
8.4.1. Irak'ın İşgali Türkmenler ve Kerkük	322
8.4.2. Yeniden Yapılanma Sürecinde Kerkük ve Türkmenler	324
8.4.3. Irak Daimi Anayasa Taslağında Kerkük ve Türkmenlerin Durumu	325
8.4.4. Kerkük Sorunun Kronikleşmesi ve Tarafların Stratejileri	326
8.4.4.1. Kürtlerin Kerkük Stratejisi	326
8.4.4.2. Irak Çalışma Grubunun Raporu ve Tepkiler	327
8.4.4.3. Türkmenlerin Kerkük Stratejisi	329
8.4.5. ABD Politikasının Kerkük'ün Geleceğine ve Türkiye'ye Olası Etkileri	330
8.5. Türkmenler ve Yapılması Gerekenler	332
8.5.1. Asimilasyon Girişimlerini Önlemek	332
8.5.2. Medya Faktörünün Etkinleştirilmesi	333
8.5.3. Türkmenlerin Tanıtılması ve Güvenin Sağlanması	334
8.5.4. Dünya ve Arap Ülkeleriyle İlişkileri Pekiştirmek	336
8.5.5. İş Adamlarını Desteklemek ve Ticari Kutuplar Oluşturmak	337
8.5.6. Türkmen Cephesini Güçlendirmek	338

8.6. Değerlendirme	340
8.6.1. Kerkük Tarihi Türk Şehridir	340
8.6.2. Türkmenler ve Kerkük Türkiye'nin Geleceğini Etkileyebilecek Birer Faktördür	341
9. SONUÇ VE TEKLİFLER	344
9.1. Sonuç	344
9.2. Teklifler	351
9.2.1. Kısa Vadede	351
9.2.2. Orta Vadede	353
9.2.3. Uzun Vadede	354
KAYNAKLAR	355
ÖZGEÇMİŞ	375
EKLER	
EK 1: (Sykes-Picot Antlaşması Metni)	
EK 2: (Ankara Antlaşması Metni)	
EK 3 (Irak Krallığının Deklarasyonu)	
EK 4 (14 Temmuz 1958 Tarihli Kerkük Katliamının Vahşetini Gösterir Birkaç Fotoğraf Karesi)	
EK 5: (Irak Hükümetinin 1391 Sayılı Karar Metni)	
EK 6 (Şehit Edilen Önemli Türkmen Liderler)	
EK 7 (BMGK'nın 8 Kasım 2002 Tarih ve 1441 Sayılı Kararı)	
EK 8: (Irak'ta Mukim Türkmen Boy, Oymak, Aileleri ve Yerleşim Yerleri)	
EK 9: (Musul Vilayeti Petrol Arama ve İşletme Hakkının Hazine-i Hassa'ya Verildiğini Gösterir Osmanlı Arşiv Belgesi)	
EK 10: (Türkmen Kurultayı ve Cephesi Ana Tüzüğü)	
EK 11: (BMGK'nın 22 Mayıs 2003 Tarih ve 1483 Sayılı Kararı)	
EK 12: (BMGK'nın 14 Ağustos 2003 Tarih ve 1500 Sayılı Kararı)	
EK 13: (BMGK'nın 16 Ekim 2003 Tarih ve 1511 Sayılı Kararı)	
EK 14: (Irak Daimi Anayasa Taslağı)	

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

<u>Kısaltma:</u>	<u>Anlamı</u>	:
AAM	Atatürk Araştırmaları Merkezi	
AB	Avrupa Birliği	
ABD	Amerika Birleşik Devletleri	
ABM	Anti Ballistic Misilse	
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı	
AGSP	Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası	
AIPAC	American İsrail Public Affairs Committee	
ARAMCO	Arabian American Oil Company	
Baas	Arap Sosyalist Yeniden Doğuş Partisi	
BM	Birleşmiş Milletler	
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi	
BOP	Büyük Orta Doğu Projesi	
BTA	Border Trade Agreement	
BYEGM	Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü	
CENTCOM	Merkezi Harekat Alanı	
CENTO	Central Treatment Organization	
CIA	Central Intelligence Agent	
CPA	Coalition Provisional Authority	
CRS	Catholic Relief Services	
CSIS	Center For Strategic and International Studies	
DAAD	German Academic Exchange Service	
DB	Dünya Bankası	
DEİK	Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu	
DTM	Dış Ticaret Müsteşarlığı	
FKÖ	Filistin Kurtuluş Örgütü	
GKO	Geçici Koalisyon Otoritesi	
GYK	Geçici Yönetim Konseyi	
HAK	Harp Akademileri Komutanlığı	
IIG	Iraç Interim Government	
İİDYK	Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi	
İKDP	Irak Kürdistan Demokratik Partisi	

<u>Kısaltma:</u>	<u>Anlamı</u>	<u>:</u>
IKYB	Irak Kürdistan Yurtseverler Birliği	
IMF	International Money Fund	
INC	Irak Ulusal Kongresi	
IPC	Irak Petroleum Company	
IRFFI	International Reconstruction Fund Facility For Iraq	
IRFR	International Religious Freedom Report	
ITC	Irak Türkmen Cephesi	
ITG	Iraq Transtitional Government	
ITO	International Trade Organisation	
KDP	Kürdistan Demokratik Partisi	
KGİ	Koalisyon Geçici İdaresi	
KİK	Körfez İşbirliği Konseyi	
KYB	Kürdistan Yurtseverler Birliği	
LPG	Liquit Petroleum Gas	
MAP	Membership Action Plan	
MIDEASTFOR	Middeal East Force	
NATO	North Atlantic Treaty Organization	
NGO	Non Governmental Organizations	
NPT	Nükleer Silahların Sınırlandırılması Anlaşması	
OAPEC	Organization of Arab Petroleum Exporting Countries	
OECD	<u>Organisation for Economic Co-operation and Development</u>	
OFF	Oil For Food	
ONW	Operation Northen Watch	
OPEC	Organization of the Petroleum Exporting Countries	
ORHA	Office for Reconstruction and Humanitarian Assistance	
PİGM	Petrol İşleri Genel Müdürlüğü	
PMO	ProgramManagement Office	
RAND	International Security and Defence Policy Center	
RDF	Rapid Deployment Forces	
RF	Rusya Fedarasyonu	
SALT	Strategic Arms Limitation Treaty	
SİSAV	Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Vakfı	
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği	

<u>Kısaltma:</u>	<u>Anlamı</u>	:
STK	Sivil Toplum Kuruluşu	
STÖ	Sivil Toplum Örgütü	
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi	
TİKA	Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı	
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği	
TPAO	Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı	
TPC	Turkish Petroleum Company	
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri	
UMB	Uluslararası Mütahitler Birliği	
UNAMI	United Nation Assistance Mission for Iraq	
UND	Uluslararası Nakliyeciler Derneği	
UNDG	United Nation Development Group	
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization	
UNSCOM	United Nations Special Commission	
USAID	The U.S. Agency for International Development	
WB	World Bank	
WFO	World Food Programme	

ŞEKİLLER DİZİNİ

<u>Sekil</u>	<u>Sayfa</u>
2.1. Üretim Maliyeti	145
2.2. Kuyu Başına Verimlilik	145

HARİTALAR DİZİNİ

<u>Harita</u>	<u>Sayfa</u>
2.1. Timur'un Orta Doğu Seferi Sonrası	8
2.2. 16ncı ve 17nci yy.larda Safevi İmparatorluğu	9
2.3. 16ncı ve 17nci yy.larda Osmanlı İmparatorluğu	10
2.4. Sykes-Picot Antlaşması ile Öngörülen Paylaşım Planı	32
2.5. Irak'ta Güvenli Bölgeler	97
2.6. Türkmenlerin Yerleşimi	133
2.7. Irak Petrol Sahaları	147
2.8. Fao Yarımadası	149
2.9. Irak Petrol Boru Hatları	152
2.10. Bereketli Hilal	154
2.11. Fırat ve Dicle Havzası	155
2.12. Kollarıyla Fırat ve Dicle Nehirleri	157
3.1. Musul ve Bağdat Havalisinde Dicle-Fırat Nehirleri Havzasında Yapılan Petrol Araştırmalarının Yerlerini Gösterir Harita (26 Şubat 1899)	169
4.1. Basra Körfezi Ülkelerindeki ABD Üsleri	218

ÇİZELGELER DİZİNİ

<u>Cizelge</u>	<u>Sayfa</u>
2.1. Altunköprü Katliamında Şehit Edilen Türkmenler	104
2.2. Dünya Petrol Rezervleri Dağılımı	142
2.3. Dünya Doğalgaz Rezervleri Dağılımı	143
2.4. Irak Petrol Rezerv, Fiyat, Kar, Gelir Değişkenleri	144
2.5. Irak Doğalgaz Rezerv, Fiyat, Kar, Gelir Değişkenleri	144
2.6. Irak Petrol ve Doğalgaz Toplam Gelir Değişkenleri	145
2.7. Orta Doğu Ülkelerinde Su Kaynakları	156
3.1.Musul ve Bağdat Havalisi Petrol Araştırmalarının Yerleri	169
6.1. Irak'ı Yeniden Yapılandırma Fonları	253
6.2. USAID Tarafından Verilen İhaleler	255
6.3. Projeler İçin Tahmini Sektörel Bütçe Dağılımı	257
7.1. Erbil'de Bulunan Matbaada Basılıp K.Irak, Türkiye ve Üçüncü Ülkelere Dağıtımı Yapılan Gazete Dergi ve Bültenler	278
7.2. Irak Daimi Meclis Seçimine İlişkin Açıklanan Resmi Seçim Sonuçlar	296

1.GİRİŞ

Semavi dinin (Musevilik, Hıristiyanlık ve Müslümanlık) doğduğu ve geliştiği, doğu ile batı arasında uzanan tarihi İpek Yolu'nun geçtiği, birçok imparatorluğa mekân olmuş Orta Doğu, girişilen mücadeleler nedeniyle tarih boyunca birçok problemin de odağını teşkil etmiştir.

19ncu yy.da, sanayi devrimi sonucunda önem kazanan petrolün dünya genelinde çoğunlukla bu bölgede bulunduğunun anlaşılması, Orta Doğu'nun önemini daha da arttırmıştır. 20nci yy.ın başından itibaren, dönemin en büyük gücü konumundaki İngiltere ve Fransa bölgeyi yeniden yapılandırmış ve Osmanlı İmparatorluğu'nun terk etmek zorunda kaldığı yerlerde etnik, dini, coğrafi, ulusal esaslara dayanmayan birçok suni devlet oluşturulmuştur. Fakat dikta yönetimler, halkın eğitimsizliği ve toplumun sosyo kültürel yapısı nedeniyle bu ülkeler yüzyıl boyunca demokrasiden yoksun kalmış, fikri ve dünyevi hayata dair ciddi bir gelişim sergileyememişlerdir. Uygulanan politikalar ile Orta Doğu büyük devletlerin kontrol ettiği, fakir bir bölge olarak bırakılmıştır.

Gerek sahip olduğu zenginlikler, gerek halkının sosya kültürel ve etnik yapısı nedeniyle Orta Doğu'nun genel karakteristiğini yansıtan bir minyatürü görünümündeki Irak Cumhuriyeti, dünyanın en eski medeniyetlerine ev sahipliği yapmış olan Aşağı Mezopotamya Bölgesi'nde kurulmuştur. Bugün sahip olduğu petrol rezervleri ve stratejik mevkiisiyle körfezin önde gelen önemli ülkelerinden biri durumundadır.

Irak Osmanlı İmparatorluğu'ndan koparılmasından sonra uzun yıllar İngiltere'nin hâkim gücü etkisinde idare edilmiştir. İngiltere'nin 1971'de Orta Doğu'dan tamamen çekilmesi ile bu bölge üzerinde başat güç ABD olmaya başlamıştır. Soğuk Savaş sonrası Orta Doğu'da etkisini iyice arttıran ABD'nin Irak'a hususi politik ilgisinin olduğu aşikârdır. Son dönem Irak tarihinin ABD'nin politik dayatmaları ve ikiye bölme politikaları ile şekillendiği söyleyebilir. Ayrıca Saddam'ın nedeni ve muhatabı olduğu savaşlar Irak'ı dünya gündeminden ve hassaten Orta Doğu'daki hassas dengeleri gözeten büyük güçlerin gündeminden düşürmemiştir.

21nci yüzyılın başında da bölgede istikrarsızlık devam etmektedir. Petrolün önemini bir süre daha devam ettireceği gerçeğinden hareketle, bugünün tek süper

gücü ABD, bölgeye yeni bir düzen getirmeyi ve bölgedeki varlığını sürdürmeyi amaçlamıştır. Bu doğrultuda 11 Eylül 2001 terör saldırılarını bahane ederek tek taraflı dayatmalarla, önce Afganistan'a, bilahare Irak'a müdahalede bulunmuş ve bölgedeki yerini sağlamlaştırmıştır.

ABD'nin önderliğinde başlatılan Irak Savaşı'nın milletlerarası hukuk açısından meşruiyeti birçok çevrelerde, hatta koalisyonun ana unsurlarını oluşturan ABD ve İngiltere'de de uzun süre tartışılmıştır. Ayrıca NATO ve BM'nin yapısı ve işleyişi tartışılmaya başlanmış, AB'nin Ortak Savunma ve Dış Politikası daha emekleme aşamasında hasar görmüştür. Fransa ve Almanya'nın önderliğinde AB içinde küçük bir grup ülke tarafından Irak'taki savaşa karşı tavır alınmış, dünyanın önde gelen başkentlerinden savaş karşıtı gösteriler televizyonlara yansımıştır. Savaşın haklılığı konusunda uluslararası kamuoyu ikna edilemediği gibi, savaşın asıl nedeni ve ABD'nin niyetleri konusunda çeşitli spekülasyonlar da yapılmıştır. Bu süreçte ABD askerlerinin Türkiye üzerinden Kuzey Irak'a geçmesi talep edilmiş fakat Türkiye Büyük Millet Meclisi bunu kabul etmeyerek, sadece hava sahasını müttefik ülkelere açmakla yetinmiştir.

Her şeye rağmen ABD önderliğindeki koalisyon güçleri 22 günde Bağdat'a ulaşmayı başarmış ve sıcak savaşın sona erdiği duyurulmuştur.

Savaş sonrasında farklı devletlerin ve uluslararası kuruluşların üzerinde ittifak ettiği nokta; öncelikle Irak'ta sürdürülebilir bir barışın tesis edilmesi gerektiğidir. Bunun için de Irak'ın süratle yeniden yapılandırılması ve özgür uluslar topluluğuna dâhil edilmesi amaçlanmıştır. Fakat bu ne teori ne de pratikte o kadar kolay olmayacaktır.

ABD, ne kadar süreceği öngörülemeyen Irak'ın Yeniden Yapılanma Sürecinde, savaşı başlatma periyodunda olduğu gibi, BM'yi devre dışında bırakma ve süreci kendi patronajında yürütme niyetinde olmakla, koalisyonun diğer önemli ortağı olan İngiltere de, ABD'nin bu niyetine destek vermekle suçlanmaktadır.

Yeniden yapılandırma süreci gerçekte, "Irak'ın yeniden yapılanma pastasından pay alma çabası" olarak tanımlanabilir. Esasen çeşitli çevrelerce telaffuz edilen yeniden yapılandırma pastasının büyüklüğü farklılık göstermektedir. Equity International isimli bir ABD firması tarafından yapılan analizde, 2003–2007 yılları için yaklaşık 60 milyar Dolarlık bir yeniden yapılandırma piyasasından söz edilirken,

5 Mayıs 2003 tarihinde Washington’da düzenlenen Irak’ın Yeniden Yapılandırılması konferansında yapılan değişik yorumlarda ise 100 milyar ile 200 milyar ABD Doları civarında bir miktar telaffuz edilmiştir.

Savaş sonrasında bir başka bilinmeyen de, koalisyon güçlerinin bölgede ne kadar süreyle kalacağıdır. ABD resmi kaynaklarından yapılan açıklamanın belirsizliği ortadan kaldırmadığı görülmektedir. Bu konuda söylenen en net ifade, “Irak’ta uluslararası meşruiyeti olan bir hükümetin iş başına getirilmesi, sürdürülebilir bir demokrasi ve işleyen piyasa ekonomisinin tesis edilmesi ve etnik sorunların çözülmesini takiben, ABD askerlerinin Irak’tan çekileceği”dir.

Yapılan bu çalışmada, halen dünyanın en büyük petrol ve ikinci büyük doğalgaz rezervlerinin bulunduğu, ancak en istikrarsız bölgesi olan Orta Doğu’nun kilit ülkesi, dünya gündemini böylesine meşgul eden Irak’ı öncelikle tarihiyle, iç dinamikleriyle tanımaya çalışacak ve stratejik önemine değineceğiz. Müteakiben Irak Savaşı sonrasında yıkılan devletin yeniden yapılandırma çalışmaları ve bunun Türkiye açısından önemi ayrıntılı olarak incelenecektir.

2. NEDEN IRAK?

2.1. Tarihi

Mezopotamya'nın Yeniçağ'dan günümüze uzanan tarihi ve bu bölgede hüküm sürmüş büyük devletlerin faaliyetlerini ana hatlarıyla gözden geçirmekle görülür ki: jeopolitik bilimin çok sonraları ortaya çıkmasına rağmen, yüzyıllar öncesinde güçlü devletler bu bölge ile ilgilenmişler, bölgede egemenlikler ve sömürgeler kurmak suretiyle onun coğrafi değerinden, ticari imkânlarından ve ekonomik değerlerinden yararlanmışlardır. Tarihte güçleriyle kendilerini kabul ettiren Osmanlılar, İngilizler, Fransızlar, Ruslar ve son dönemde de ABD ile Çin gibi kıta devletlerinin ilgilerine hedef olan Orta Doğu'nun dünya coğrafyasındaki konumu ve ekonomik kaynaklarının sömürülmesi düşüncesi bu bölgeye ilginin tarihten gelen başlıca etkeni olmuştur (Memiş, 1995, s.21).

Irak, daha önce Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası iken, 1932 yılında bağımsız bir krallık haline dönüşmüştür. 1958 yılında Cumhuriyet ilan edilmiş olmasına rağmen, ülkeyi yönetenler genelde askeri yönden güçlü kişiler olmuştur. Bunların sonuncusu da Saddam'dır.

Yaklaşık 70 yıllık tarihine baktığımızda en belirgin olaylar; yaşadığı askeri darbeler, iç isyanlar, İran'la yapılan savaş ile ABD önderliğindeki koalisyon güçleriyle yapılan 1nci ve 2nci Körfez Harpleri'dir.

Bunlardan; İran ile olan bölgesel anlaşmazlıklar, çatışan taraflar için sonuç alınamayan ve maliyeti yüksek sekiz yıllık (1980–1988) bir savaşa neden olmuştur.

Ağustos 1990'da Irak Kuveyt'i işgal etmiş, ancak Ocak-Şubat 1991'deki Körfez Savaşı sonrasında ABD ve BM koalisyon güçleri tarafından geri çıkarılmıştır. Kuveyt'in tekrar özgürlüğüne kavuşturulmasını takiben, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) Irak'ın tüm kitle imha silahlarını bırakmasını ve BM denetimine izin vermesini şart koşmuş, ülke “de facto” (fiilen, bilfiil, karşıtı “de jure”(hukuken)'dir) olarak üçe bölünmüştür.

ABD Mart 2003'de Irak'ı istila etmiş ve Saddam rejimini devirmiştir. Irak'ta kalan koalisyon güçleri, hâlihazırda bozulan altyapının ve yıkılan devlet sisteminin yeniden inşasına yardımcı olmakta ülkede “istikrarın oluşturulmasına” çalışmaktadır.

2.1.1. Türk Egemenliğine Kadar Olan Süreç

Eski çağ coğrafyacılarının Mezopotamya olarak tanımladıkları, 7nci yy.da Müslümanlar tarafından fethedilmesinden sonra Arapçada “nehirin kıyısı ve onu çevreleyen verimli topraklar” anlamına gelen Irak kelimesiyle adlandırılan(Keegan, 2005, s.13) bölgenin dünya medeniyet tarihinde önemli bir yer işgal ettiği bilinen bir gerçektir. Günümüzde olduğu gibi, binlerce yıl öncesinde de seçkin mevkiini koruyan bu topraklarda dünyanın ilk medeni kavimleri yerleşmiş, önemli siteler(şehir devletleri) kurulmuş, yazı bu kavimler tarafından keşfedilmiş ve medeniyetin önde gelen göstergelerinden biri olan ziraat bu topraklarda başlamıştır (Diamond, 2002, s.10). Medeniyet meşalesinin bu topraklarda yakılmış olması, doğal olarak değişik kökenli kavimleri buralara çekmiş ve bunlar Mezopotamya'nın eski milletlerini oluşturmuşlardır.

Medeniyet tarihinin ve Orta Doğu'nun en eski yerleşim merkezlerinden biri olan Mezopotamya'ya şehir kültürünü getirenler ve yazıyı keşfederek tarihi devirlerin başlamasını mümkün kılanlar Orta Asya'dan gelmiş olduklarına şüphe olmayan ve filolojik açıdan da Türkçeye akraba bir dil konuşan Sümerlerdir (Memiş, 1995, s.11). Sümerler oturdukları toprakların jeopolitik şartları icabı, mabet ekonomisine dayanan “mabet sosyalizmi” ya da “teokratik sosyalizm” denilen yeni bir rejim ortaya koymuşlar, bunun doğal neticesi olarak da yazıyı keşfetmişlerdir (Memiş, 1990, s.23).

Tarihin ilk dönemlerinde (M.Ö.3500–2500) Mezopotamya'da büyük bir medeniyet meydana getirmiş olan Sümerler buna rağmen bir imparatorluk kurmamışlar, tam tersine şehir devletleri halinde yaşamayı tercih etmişlerdir (Köstüklü ve Memiş, 1992, s.12).

Sümerlerin yurdu, M.Ö. 2500'lü yıllarda Sami ırkından, yani Arapların eski ataları olan Akadlar tarafından istila edilmiştir. Akadlar'ın gelmesiyle Mezopotamya'nın gerek etnik gerekse siyasi çehresi değişmiştir (Kınal, 1983, s.18). Akadlar bu topraklarda M.Ö. 2350 yılında büyük bir imparatorluk kurmuştur. Kurucu imparator Sargon odak noktasını Anadolu'nun teşkil ettiği fetih siyasetine dayanan bir dış politika izlemiştir. Akadlar, devletleri M.Ö. 2150 yıllarında İran yaylasında yaşayan Gutiler tarafından yıkılıncaya kadar, başta Anadolu olmak üzere, İran ve Mısır'ın muhtelif zenginliklerini alabildiğince sömürmüşlerdir.

İran'daki Zağros dağlarının eteklerinde yaşayan ve son derece savaşçı bir kavim olan Gutiler, M.Ö. 2150–2050 yılları arasına rastlayan yaklaşık bir asırlık dönemde Mezopotamya kentlerine hâkim olmuşlardır.

Birinci Babil Devletini (M.Ö.1850–1550) kuran Sami kökenli Amurrular (Martular) Mezopotamya medeniyetinde söz sahibi olan kavimlerden bir diğeridir. M.Ö.2000'den itibaren Mezopotamya sitelerine ücretli askerler ya da ırgatlar olarak sızmaya başlamışlar, sonradan nüfus çoğunluğunu ellerine geçirerek Birinci Babil Devletini kurmuşlardır. Meşhur kanun adamı Kral Hammurabi Amurru sülalesine mensuptur ve Birinci Babil Devleti'nin en başarılı hükümdarıdır. Hammurabi Aşağı Mezopotamya'yı ve Yukarı Mezopotamya'yı ele geçirerek Babil şehrinde merkezi hükümet oluşturmuş, şehri yakın doğunun büyük ticaret merkezi haline getirmiştir. Bu devlet M.Ö.1550'de Hititlerin hükümdarı I.Murşil tarafından yıkılmıştır.

Orta Asya'dan göç edenlerle Arabistan'dan gelen Samilerin karışmasından oluşan bir topluluk olan Asurlular Eskiçağ'da Yukarı Mezopotamya'da yaşayan bir başka kavimdir. M.Ö. 2100'li yıllarda aşağı Mezopotamya devletlerinin egemenliği altında yaşayan bu kavim M.Ö. 750'lerde kurmuş oldukları Asur İmparatorluğu ile kuvvetli ve kudretli hale gelmiştir. Asurluların ilk başkenti Dicle kenarındaki Asur ve bilahare Ninova (Musul) şehri olmuştur.

Asurluların egemenliğinden kurtularak İran'da güçlü bir devlet kuran Medler Babilliler ile birleşerek M.Ö.612 yılında Ninova'yı almışlar ve Asur ülkesini aralarında paylaşmışlardır. Böylece İkinci Babil Devleti kurulmuştur. Bu devletin en ünlü hükümdarı olan II.Nabukadnezar, Akdeniz'e kadar olan ülkeleri ele geçirmiştir. Ayrıca önemli bir vakıa olarak tarihe geçen; II.Nabukadnezar'ın M.Ö.586 yılında Yahudileri Kudüs'ten Babil'e sürgün etmesi bugünkü Arap-İsrail anlaşmazlığının kökenlerinin temelinde yatmaktadır (Memiş, 1985, s.237). Zira Babilliler, günümüzdeki Arapların eski atalarından biri olarak kabul edilmektedir.

İkinci Babil Devleti, M.Ö.539 yılında Pers Kralı II.Kiros tarafından Babil'in alınması ile yıkılmıştır. II.Kiros Yahudileri serbest bırakarak memleketlerine dönmelerine izin vermiştir. Hatta Kudüs'teki eski mabetlerini yeniden kurmaları için, maddi ve manevi yardımlarda bulunmuştur. Bu nedenlerle Yahudiler, Tevrat'ta Kiros'u Yahudi tanrısı Yajwe'nin elçisi olarak selamlamakta ve onu göklere çıkarırcasına methetmektedirler (Memiş, 1985, s.238).

Makedonya Kralı Büyük İskender'in babası II.Filip, Yunan şehir devletlerini tek bir çatı altında toplamak suretiyle Hellen birliğini oluşturmak ve ardından Pers egemenliğinden kurtulmak amacındaydı. Ancak kızının düğününde bir suikaste kurban gittiğinden yarım bıraktığı işi oğlu İskender devralmıştır.

Büyük İskender M.Ö.336–323 yılları arasındaki kısa süreli iktidarı döneminde Anadolu'yu, Doğu Akdeniz'i, Mısır'ı, Mezopotamya'yı, İran'ı ve Türkistan'ı egemenliğine alarak Hindistan kapılarına kadar dayanmıştır. Büyük fatih Orta Doğu'nun zenginlik ve görkeminden etkilenerek Doğu ve Batı'yı birleştirmek, bir dünya imparatorluğu kurmak hevesine kapılmıştır (Memiş, 1993, s.72). Fakat homojen bir yapı arz etmeyen İskender İmparatorluğu, ancak onun kişisel tutumu ve emrindeki askeri kuvvetler sayesinde birleşik kalabilmişti. Nitekim onun ölümü, Orta Doğu'da irili ufaklı birçok yeni devletlerin ortaya çıkarmıştır.

Nihayet M.Ö.33 yılında bir zamanların İskender'in hâkim olduğu Mezopotamya dâhil tüm topraklar, Roma İmparatorluğu'nun hâkimiyetine girmiştir.

Dünyanın en büyük imparatorluklarından biri olan Roma İmparatorluğu, aşırı genişlemenin ve Doğu-Batı kültür farkının sonucu olarak ikiye bölünmüş, Orta Doğu'nun batı kesimini oluşturan ve Doğu Roma yani Bizans İmparatorluğu'nun payına düşen Mezopotamya, M.S.226 yılında Sasaniler'in hâkimiyeti altına girmiştir.

İslamiyet'in doğuşu ve hızla gelişmesi ile birlikte 636 yılında Hz. Ebubekir'in halifeliği döneminde Halid Bin Velid tarafından fethedilen Irak, Hz. Ali döneminde İslamiyet'in merkezi haline gelmiştir¹. Emeviler dönemini takiben Abbasiler bölgeye hâkim olmuşlardır.

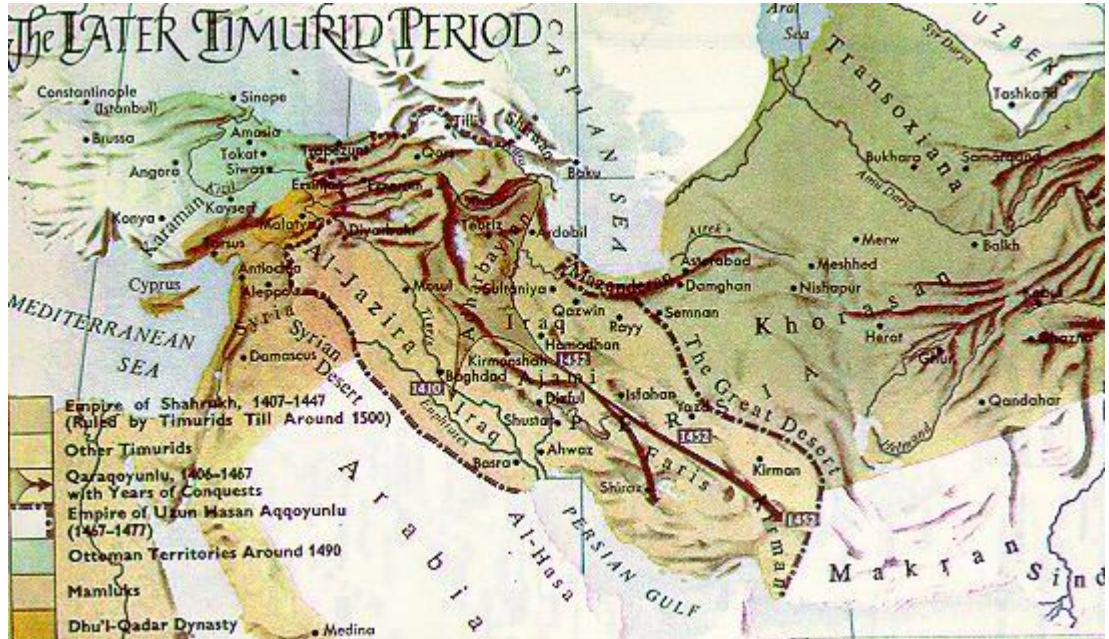
Bağdat 762'den itibaren yeni baştan imar edilerek Abbasiler zamanında dünyanın en parlak ilim ve kültür merkezlerinden biri haline gelmiştir. 786 yılından 806'ya kadar halife Harun Reşit diğerlerine oranla Bağdat'ı çok parlak şekilde yöneterek burasını Çin ve Hindistan'a nazaran çok önemli bir ticaret merkezi, İslam sanat ve ilminin merkezi haline getirmiştir.

¹ Hazret-i Ali'nin kabri Nəcəf'tedir. Oğlu Hazret-i Hüseyin de burada Kerbela'da şehit olmuştur. İmam-ı Azam Ebu Hanife, Ahmed bin Hanbel, Abdülkadir Geylani gibi büyük âlim ve veliler Bağdat ve Kufe'de yetişmişlerdir. Bu üç zatın türbesi halen Bağdat'tadır.

2.1.2. Mezopotamya'da Türk Hâkimiyeti

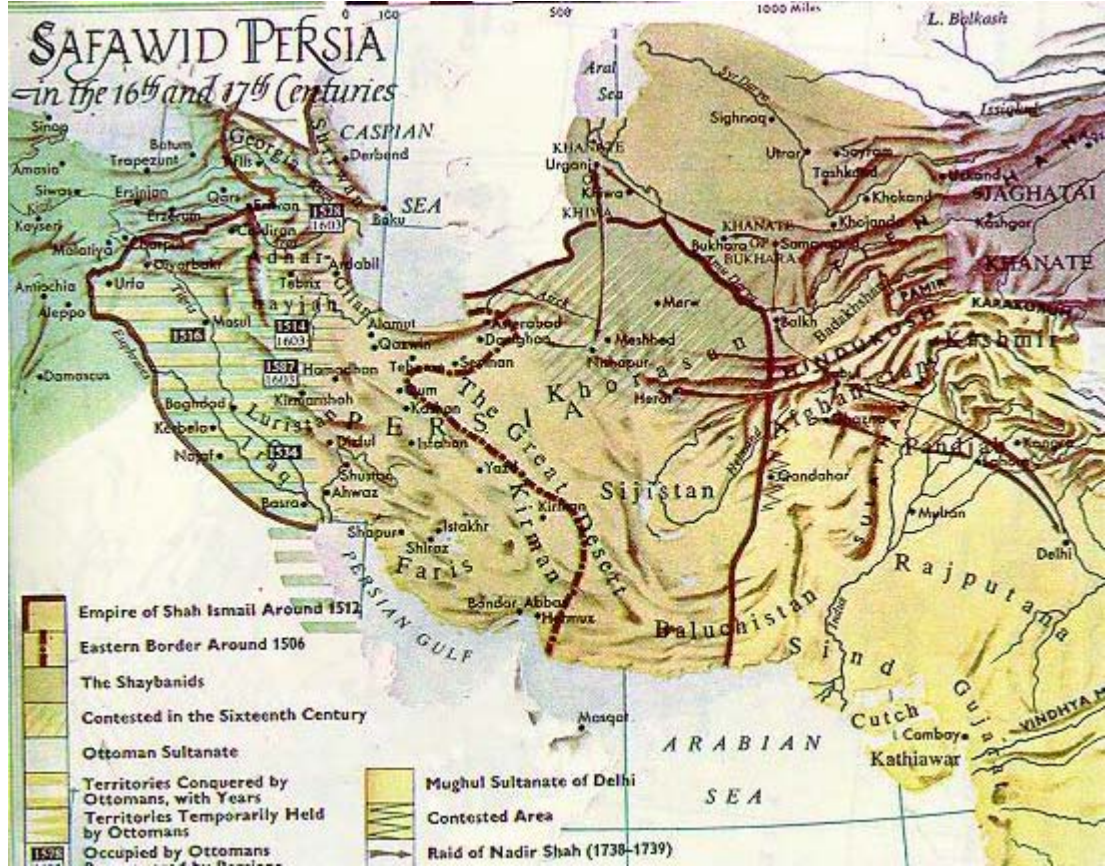
Bağdat'ın 1055'te Selçuklu Hükümdarı Tuğrul Bey tarafından ele geçirilmesi ile Mezopotamya'da Selçukluların egemenliği başlamıştır. Ancak bölgedeki Türklerin varlığı daha eskilere dayanmaktadır. İlk olarak M.S.694 yılında Emeviler tarafından İslam dininin savunulması amacıyla Türk askerlerinden bir miktarının Bağdat'a getirilmesi ile başlayan bu varlık, yaklaşık yüz yıl boyunca küçük gruplar halinde gerçekleşen göçlerle giderek artan bir seyir izlemiştir. Asıl önemli göç dalgası, Selçuklu ordusuna mensup Oğuz boyundan olan askerlerin Irak'a topluca yaptıkları göçtür. Sultan Tuğrul'un Kuzey Irak'ı fethinden sonra Oğuz Türklerinin önemli bir kısmı bugün Türkmenlerin yaşadığı Musul ve civarını vatan olarak kabul etmişlerdir. Üçüncü ve son göç akımı ise Osmanlı zamanında yaşanmıştır (Öke, 1995, s.15) Yaşanan bu süreç "Irak'ta Türkmen Varlığı" başlığı altında müteakip maddede ayrıntılı olarak incelenecektir.

Selçuklular döneminde ve özellikle ünlü vezir Nizamülmülk yönetiminde Bağdat, zenginliğin ve ihtişamın şehri olmuştur. Ancak Moğol hükümdarı Hülagu Han idaresindeki Moğollar 1258 yılında Orta Asya steplerinden gelerek su kanallarını ve buradaki çiftlikleri tahrip etmişlerdir. Böylece Moğollar, Bağdat'ın bu ihtişamına son vermişlerdir.

Harita 2.1.: Timur'un Orta Doğu Seferi Sonrası (www.princeton.edu)

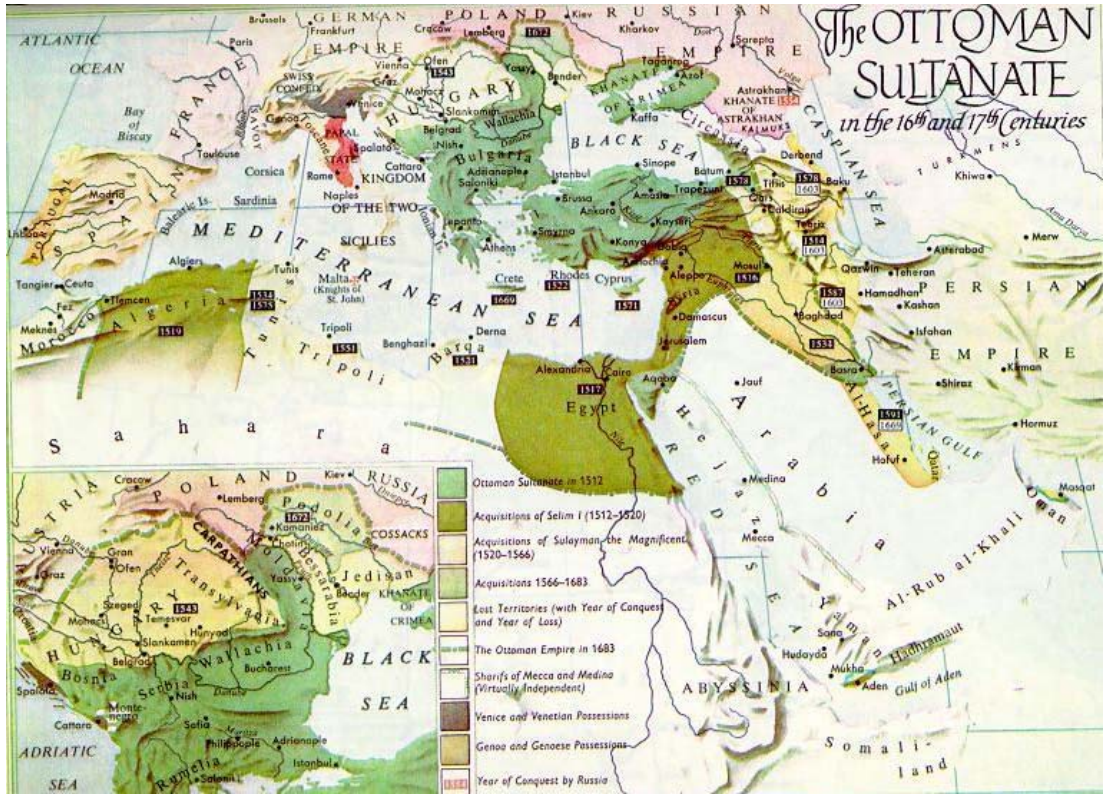
Daha sonraki tarihlerde de eski ihtişamını bulamayan Irak, sırasıyla 1258 yılında İlhanelilerin, ardından 1339 yılında Celayirlilerin egemenliğine girmiş, 1411'den 1508 yılına kadar Akkoyunlular ve Karakoyunlular Türk Devletlerinin hâkimiyetlerinde kalmış ve Osmanlı Devletinin eline geçinceye kadar ise Safeviler tarafından idare edilmiştir (Saatçi, 2003, s.20).

Harita 2.2.: 16ncı ve 17nci yy.larda Safevi İmparatorluğu(www.princeton.edu)

Yavuz Sultan Selim Han tarafından Musul'un(Kuzey Irak'ın) 1516'da Osmanlı topraklarına katılmasının(Çaldıran Meydan Muharebesi) ardından, Kanuni Sultan Süleyman Han 1534'te ülkenin tamamını fethetmiştir(Irakeyn Seferi).

16ncı ve 17nci yy.larda İran'a hâkim olan Akkoyunlu ve Safeviler, Irak'ta hak iddia ederek zaman zaman Bağdat'ı ele geçirmiş iseler de, 1639 yılında imzalanan Kasrışirin antlaşması ile İran Safevi Hanedanı, Osmanlıların Irak üzerindeki hâkimiyetini tanımıştır (Başdoğan, 1986, s.117).

Harita 2.3.: 16 ve 17nci yy.larda Osmanlı İmparatorluğu(www.princeton.edu)

2.1.2.1. Irak'ta Türkmen Varlığı

Türkmen sözcüğünün kaynağı ve içeriği hakkındaki, en fazla ilmi değeri olan ve kabul gören “Müslüman Oğuzlara Türkmen adının verildiği” görüşüdür. Oğuzlar kendilerine uzun süre “Türkmen” dememişlerdir. Türkmen kelimesi ancak XIII. yüzyılın başlarında Oğuz adının yerini alabilmiştir. Türkmenlerin Irak'a ilk girişleri M.S. 674 yılına kadar uzanmaktadır. Emevi halifesi Muaviye tarafından Horasan'a gönderilen Ubeydullah bin Ziyad 20.000 kişilik ordusu ile Ceyhun Nehri'ni geçerek, Buhara'ya yönelir. Ubeydullah'ın Buhara'ya yaptığı saldırılar karşısında, Buhara prensesi Hatun emrindeki Türk kuvvetleri ile şiddetli çarpışmalardan sonra sulh yapmak zorunda kalır. Ubeydullah, sulhtan sonra, yanına aldığı Türk askerlerini Irak'a götürerek, Basra'ya yerleştirir (Turan, 1965, s.7)

Tarihi kaynaklar, ok atmakta usta oldukları bilinen 2000 Türk askerinin Basra'ya yerleştirildiğini kaydeder. Yemame şehrinde asi Arap bedevilerinin bastırılmasında bu Türk okçularından yararlanıldığı bilinmektedir. Horasan ve Maveraünnehir'de fetihlere girişen İslam ordularına katılan Türk beyleri, Emeviler

döneminde orduda önemli görevler almaya başlamışlardır. Türklerin üstün savaş yetenekleri ve ok atmadaki becerileri, İslam komutanlarının dikkatini çekmiş ve onları ordularına almalarına yol açmıştır(Hürmüzlü, 2006, s.13)

Horasan Valisi, halifenin emri üzerine 749 yılından sonra Türkistan'ın çeşitli şehirlerinden her yıl Irak'a 2000 Türk savaşçısı göndermiştir. 755 yılında ise, Horasan Valisi Fazl bin Yahya El-Bermeki, Abbasi ordusunda hizmete alınmak üzere 20.000 Türk savaşçısını Irak'a göndermiştir.

Türklerin Irak'a gelişleri, Abbasi döneminde daha da sıklaşmıştır. Halife Me'mun'un tahta oturmasında büyük rol oynayan Türkler, Bağdat'a yerleştirilmişlerdir. Me'mun, hilafet makamını savunmak için, Türkistan'dan Türk askerlerinden oluşan yeni kuvvetleri Bağdat'a getirtmiştir.

836 yılında Halife Mu'tasım'ın emriyle Türk komutan Aşnas tarafından Türk Hassa askeri için Samerra şehri kurulmuştur. 70 bin nüfuslu olan Samerra, yarım yüzyıl (836-884) hilafet merkezi olmuştur. Hilafet ordusunda, özellikle Mu'tasım, Vasık ve Mütevekkil'in halifelik dönemlerinde (840-860) Türk komutanlarının nüfuzu gittikçe artmıştır. Bu komutanlardan Büyük Boğa, Mu'tasım'dan başka beş halifenin hizmetinde bulunmuş, kargaşalıkların bastırılmasında ve Bizans'a karşı yapılan akınlarda büyük yararlılıklar göstermiştir.

Türklerin özellikle yüksek ahlak ve fazilet sahibi insanlar oldukları, dil ve soylarına aşırı derecede bağlı buldukları, yiğitlik, şefkat, mertlik ve kahramanlıklarına karşı Abbasiler tarafından duyulan hayranlıklar, birçok kaynakta dile getirilmiştir. Türk askerlerinin üstün meziyetlerinin kaybolmamasına, halifeler özen göstermişler ve onların sadece Türk kızları ile evlenmelerine izin vermişlerdir. 908 yılında Halife Muktedir, Emirül-Ümera unvanı ile Türk Komutanı Munis'e geniş idari yetkiler vererek, saltanatı fiilen bırakmıştır. Bundan sonra Türk komutanlarının aralarında baş gösteren rekabetler; halifelerin de bu rekabet çekişmelerini körüklemek için entrikalara girişmeleri, Abbasi İmparatorluğu'nun itibarını iyice sarsmaya başlamış, 936 yılında Halife Razi, Vasıt Valisi Muhammed bin Raik'e Emirül-Ümera'lık payesini vermek ve adının hutbelerde kendi adı ile okunmasına müsaade etmek zorunda kalmıştır.

Bu sırada İran'dan askerleri ile birlikte kaçan Türk komutanı Beckem ve askerlerini Emirül-Ümera Muhammed bin Raik karşılamış ve onları Vasıt'daki

ordusuna almıştır. 938 yılında Beckem, Raik'in yerine halife tarafından Emirül-Ümera tayin edilmiştir. Halife Razi'nin ölümünden sonra yerine geçen Mutlaki de, Beckem'in görevini devam ettirmiştir(Altındağ, 2004, s.45)

Birçok değerli hizmetler yapan ve askeri yeteneği yanında diğer meziyetleri de tarihçiler tarafından övgü ile anlatılan Beckem, bir sefer sırasında baskına uğrayıp öldürülmüştür. Yerine yine bir Türk komutanı olan Tozun atanmıştır. 944-945 yıllarında üç kez Vasıt'a saldıran Büveyhoğlu Ahmet üçüncü denemesinde başarılı olmuş ve şehri ele geçirmiştir. Daha sonra Bağdat üzerine yürüyen Büveyhoğlu Ahmet, Ocak 945 tarihinde Sünni İslam dünyasının merkezi ve başşehri Bağdat'a girerek, iktidarı ele almıştır. Böylece Irak'ta Büveyhoğulları'nın hakimiyet dönemi başlamıştır.

2.1.2.2. Osmanlı Hakimiyetine Kadar Türkmenler:

2.1.2.2.1. Büveyhiler Dönemi (945-1055)

Büveyhoğlu Ahmet'in Ocak 945'te Bağdat'ta idareyi ele almasından sonra, halife azledilerek gözleri oyulmuş ve yerine al-Muti oturtulmuş ve bundan sonra halifeler Büveyhoğulları'nın elinde birer oyuncak olmuştur. 967'de Ahmet'in ölümü üzerine oğlu Bahtiyar Kirman, Huzistan ve Irak Hükümdarı olmuş, ancak Şii olmalarına rağmen, Bağdat halifelerini ortadan kaldıramamış, ordularının en güçlü ve en disiplinli bölümünü oluşturan Türklerden de vazgeçememişlerdir. Esasen Ahmet Irak'a girdiği zaman beraberinde çok sayıda Türk askeri ve Sebüktekin gibi ünlü Türk komutanları vardı. Türklerin 975 yılında başlattıkları ayaklanmaya önderlik eden Sebüktekin; Bağdat ve Vasıt'a hakim olmuş ancak, isyan sırasında ölümü, hareketi başarısız kılmıştır. Bundan sonra karışıklıklar devam etmiş, Büveyhiler, Bağdat'ta Sünni İslam halifesini ellerinde adeta esir etmişlerdi. Bütün İslam dünyasını tedirgin eden bu duruma son verecek bir kurtarıcı güç, dört gözle beklenir olmuştur (Altındağ, 2004, s.46).

Selçukluların, 23 Mayıs 1040 tarihinde kazandıkları Dandanakan Zaferi'nin (Gaznelilerle yapılmıştır.) ardından, Tuğrul Bey Bağdat'a o zamanki Halife Kaim bi-Emrillah'a bir fetihname göndermiştir. Bu fetihnamede, Selçukluların halifeye duydukları saygı ve bağlılıkları bildirilmiştir. Diğer taraftan Halife Kaim, Bağdat'ta yapılan baskılardan bıkmış ve bu durumun Selçukluların müdahalesi ile son bulacağını anlamıştır. Tuğrul Bey'in fetihnamesi hilafet merkezine ulaşınca, Halife

Kaim elçisini Tuğrul Bey'in yanına göndermiştir. Elçinin devamlı ısrar ve ricası üzerine, hac yolunu tamir ve bozulan asayişi sağlamak amacıyla Tuğrul Bey Irak'a girmiştir. Bunun üzerine Halife Kaim 15 Aralık 1055 günü hutbenin Tuğrul Bey adına okutulmasını emretmiş, böylece dünyevi saltanatı bırakıp, sadece ruhani sıfatı olduğunu, liderliği Türk Hakanı Tuğrul Bey'e bıraktığını göstermiştir. 25 Aralık 1055 günü Tuğrul Bey'in Bağdat'a girmesiyle Irak, Selçukluların egemenliğine girmiştir (Hürmüzlü, 2006, s.18).

2.1.2.2.2. Selçuklular Dönemi (1055-1157):

Selçukluların Irak'a girmesiyle yoğun Türk dalgası başlamış oluyordu. Bundan sonra siyasi nüfuz tam olarak Türklerin eline geçmiş, bu devirde Türkmenler, Irak'a kalabalık gruplar halinde gelerek çeşitli kentlere yerleşmişlerdir. Irak Türkmenleri içinde büyük bir yer tutan Bayat Aşireti de Tuğrul Bey zamanında buralara gelmiştir (Hürmüzlü, 2006, s.18).

Bağdat'ta güvenliği sağladıktan sonra hükümet sarayına yerleşen Tuğrul Bey, Oğuz boylarına mensup askerlerini Bağdat'tan kaçan veya esir düşen askerlerin evlerine yerleştirdi. Böylece Bağdat ve Oğuzların yayıldığı Irak'ı Selçuklu ülkesine katan Tuğrul Bey, halifeye dini otoritesi dışında bir hak tanımamış, hilafeti de himayesi altına alarak, Sünni İslam Dünyası'nın savunuculuğunu üzerine almıştır.

Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey, imar işleri ile de meşgul olmuş, Dicle kenarında kendisi için bir saray inşa ettirmiş, ayrıca eski mahalleleri yıktırıp, saray, çarşı, sultan camii, ev ve hamamlar yaptırmıştır.

Selçuklu ordusunun Bağdat'a hakim olması ile kuzeye kaçan Halife'nin eski veziri Arslan Besasiri, Rahbe'de Mısır Fatımilerinin de yardımıyla bir ordu toplamıştır. Tuğrul Bey, Kutalmış'ı Besasiri'nin üzerine sefere memur etmiştir. Ancak, Sincar civarında yapılan savaşta (Ocak 1057) Kutalmış bozguna uğramış ve bunun üzerine Tuğrul Bey, 13 ay kadar kaldığı Bağdat'tan 20 Ocak 1057 tarihinde ayrılarak, İbrahim Yinal'ın askerlerinin de katıldığı bir ordu ile Musul'a Besasiri'nin üzerine yönelmiştir. Besasiri Suriye'ye kaçmış, Sincar ve Musul'u İbrahim Yinal'a tevdi eden Tuğrul Bey, Bağdat'a dönmüştür.

Halife, Tuğrul Bey'i Doğunun ve Batının Sultanı ilan ederek kendisine "Rüknü'd-Dünya Ke'd-Din" ile "Yemin Emirü'l-Mü'minin" unvanlarını verdi. Bu sıralarda İbrahim Yinal'ın Musul'dan izinsiz olarak ayrılması, Besasiri'nin Musul'u

istila etmesine yol açtı. Bu sebeple Tuğrul Bey tekrar Musul üzerine yürüdü. Besasiri kaçtı ve sultan onu Nusaybin'e kadar takip ettiyse de, İbrahim Yınal'ın Fatimiler ve Besasiri ile anlaşarak, büyük bir ordu ile Hemedan'a hareket ettiğini öğrendi. Tuğrul Bey süratle Hemedan'a yöneldi. Hemedan'da ciddi tehlikeler geçiren Selçuklu Sultanı, zevcesinden Bağdat'ta bulunan kuvvetleri, acele yardıma göndermesini istedi. Bunun üzerine Hatun Altun-Can Bağdat'taki Selçuklu askerlerinin başında Hemedan'a doğru yola çıktı. Tuğrul Bey'in Hemedan'da Yınal meselesi ile uğraşmasını fırsat bilen Besasiri, Bağdat'a yürüdü ve savunmasız kalan hilafet merkezine girdi (28 Aralık 1058). Ancak, Tuğrul Bey'in İbrahim Yınal'ı yenmesi ve Bağdat'a yaklaşması üzerine, bir yıl kadar işgal ettiği hilafet merkezinden kaçtı. Sultan Tuğrul Bey, büyük bir ordu ile derhal Besasiri'yi takibe koyuldu. Kuvvetleri Hille'de mağlup edilen Arslan Besasiri, yakalanarak öldürüldü (18 Ocak 1060) ve Besasiri'nin ortadan kaldırılışı Sünni İslam Dünyası'nda büyük sevinç yarattı (Altındağ, 2004, s. 48).

Tuğrul Bey, kardeşi Çağrı Bey'in ölümü üzerine Rey'e döndü. Bu sıralarda, çok sevdiği ve dirayetli bir kadın olan zevcesi Altun-Can vefat etti. Daha sonra hastalanarak yatağa düşen Selçuklu Sultanı 3 Eylül 1063 yılında öldü. Tuğrul Bey'in ölümünden sonra sultanlık için Selçuklu şehzadeleri arasında çekişmeler başladı.

Taht mücadelesini Alparslan kazandı ve 27 Nisan 1064 tarihinde 36 yaşında amcası Tuğrul Bey'in yerine, Rey²'de tahta oturdu. Sultanın bu başarısında, dirayetli veziri Nizamül-Mülk'ün rolü büyük olmuştur. Alparslan saltanatı boyunca Irak'ı ziyaret etmedi. O sıralarda Irak, Selçuklu Sultanları'nca buraya tayin edilen Şahneler ve Amidler tarafından yönetiliyordu.

Alparslan Türk tarihinde önemli zafer kabul edilen ve İslam Dünyası'nda büyük sevinç yaratan Malazgirt Meydan Savaşı'nı kazandıktan sonra, her tarafa fetihnameler göndermiş, halife Bağdat'ta fetihnameyi törenle okutmuştur. Sultan Alparslan döneminde, 1066 yılında Bağdat'ta Dicle kenarında, Türk-İslam medeniyetinin en büyük inkılaplarından olan Nizamiye Medresesi'nin kuruluşu gerçekleştirilmiştir. Devletin çeşitli kademelerinde görev yapan dirayetli devlet

² İran'da Tahran'ın güneydoğusunda eski bir kenttir. Büyük Selçulu Devletinin Başkenti olmuş, Tuğrul Bey burada ölmüştür. Moğol saldırılarından sonra varlığını yitirmiş ve bir daha kalkınmamıştır.

adamları ve yüksek vasıflı bilginler bu medresede yetişmiştir³. Alparslan'ın, 25 Kasım 1072 tarihinde hançerlenerek öldürülmesi üzerine, veliahtı olan oğlu Melikşah, sultan ilan edilmiştir. Sultan Melikşah geniş fetih hareketlerine girişti ve Selçuklu Komutanı Aksungur, diğer Türkmen Beyleri ile birlikte Musul'a girmiş ve bu yöredeki topraklar Selçuklu İmparatorluğu'na bağlanmıştır. Daha sonra Melikşah, Musul bölgesini Çökermiş'e tımar olarak vermiştir.

Melikşah, 1087 yılının Mart ayında Bağdat'a gitmek üzere Halep'ten ayrılmış ve Hilafet merkezinde muhteşem bir şekilde karşılanmıştır Halife Muktedi, Melikşah'ın kızı Mehmelek Hatun'u kendisine istemiş ve olumlu cevap almış, Bu sıralarda İsfahan'dan Terken Hatun ile birlikte gelen sultanın kızı Mehmelek Hatun, ile evlenmiştir. Evlenme töreni tamamen Türk geleneklerine göre yapılmıştır. Sultan Melikşah düğünden sonra Bağdat'ta birçok idari işler ve imar çalışmaları ile meşgul olmuş, Fırat Nehri'nden Necet'e bir kanalın açılmasını başlatmıştır.

Ancak, Türkistan'da meydana gelen olaylar üzerine 23 Mayıs 1087 tarihinde İsfahan'a doğru Bağdat'tan ayrılmıştır. Sultan Melikşah, yanında veziri Nizamü'l-Mülk olduğu halde ikinci defa Bağdat'a gelmiş (Kasım 1091), kışı Bağdat'ta geçiren Selçuklu Sultanı, saraylar, konaklar, hamam ve çarşılar yaptırmıştır. Daha sonra 1092 Nisan'ında İsfahan'a dönmek üzere veziriyle birlikte Bağdat'tan ayrılmıştır. Bu tarihten sonra halife ile Melikşah'ın arası açılmış, Bağdat üzerine yürüyen Sultan, Terken Hatun ile Halife'nin işbirliği sonucunda 20 Kasım 1092'da zehirlenerek öldürülmüştür. Bu tarihten itibaren Selçuklu İmparatorluğu parçalanma sürecine girmiştir.

Melikşah'dan sonra, Melikşah'ın en büyük oğlu Berkyaruk Nizamü'l-Mülk taraftarları tarafından Rey'de sultan ilan edilmiştir. Ancak Melikşah'ın ikinci büyük oğlu Mehmet Tapar, Berkyaruk'a rakip olarak çıkmış, Mehmet Tapar ile aynı anadan doğmuş Sencer de Tapar'ı desteklemiştir. Berkyaruk, Tapar'ı Arran valiliğine atamış ve kardeşi Sencer'e de Horasan'ı vermiştir. Fakat Tapar, taht mücadelesinden vazgeçmemiştir. Berkyaruk 1100 yılında Mehmet Tapar'a yenilince Bağdat Şahnesi Gevheray'ın ve Çökermiş gibi önemli beylerin çoğu Tapar tarafına geçmiştir.

³ Nizamül Mülk imparatorluk ülkelerinde mezhep ayrılıklarını kaldırmaya çalışmıştır. Sünniliği yaymak için birçok yerde kendi adını taşıyan Nizamiye Medereselerini kurdu muştur. Bunlardan en önemlisi Bağdat'taki Nizamiye Mederese'sidir.

Az zamanda toparlanan Berkyaruk, 50 bin kişilik ordusu ile Tapar'ı bozguna uğratmıştır. İki kardeş arasında devam eden mücadele sonunda Berkyaruk Devleti'ni ikiye bölmek zorunda kalmış, böylece Azerbaycan'da Sefid-Rud sınır olmak üzere, Kafkasya'dan Suriye'ye kadar bütün vilayetler Mehmet Tapar'a bırakılmıştır. Sultan Berkyaruk'un, Aralık 1104'de, henüz 26 yaşında iken ölümü üzerine yerine oğlu Melikşah geçmiştir. Tapar, Berkyaruk'un ölüm haberini alınca hemen Bağdat'a hareket etmiş, 1105'te yeğeni Melikşah'ı yenip, devlete hakim olmuştur. Musul ve Halep Atabeyler'inin babası Aksungur'u Bağdat Şahneliği'ne getirmiştir. Sultan Mehmet Tapar, daha sonra. Musul ve Diyarbakır bölgelerini Atabey Çavlı'ya tımar olarak vermiştir.

Sultan Mehmet Tapar 1118 Nisan'ında, 36 yaşında ölmüştür. Sultan Tapar'ın ölümü üzerine 14 yaşında tahta çıkan büyük oğlu Mahmut, 1119 yılında Save Savaşı'nda amcası Sencer'e yenilince, anlaşma yapılmış ve "Büyük Sultan" unvanı Sencer'e ve ülkenin batı tarafı Sultan unvanı Mahmut'a verilmiştir. Böylece Irak Selçuklu Devleti kurulmuştur. Irak Selçuklu Devleti, Sultan Mehmet Tapar'ın ölümünden sonra kurulmuş ve sultanlık onun oğulları tarafından yürütülmüştür. Önce büyük Sultan Sencer'e bağlı olan Irak Selçukluları, onun ölümünden sonra 1157 yılında bağımsız olmuştur (Hürmüzlü, 2006, s.20).

Sultan Mahmut, kendisinden daha küçük olan kardeşleri Tuğrul ve Mesud ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Ayrıca Halife Mustarşid ile de arası iyi olmadığından, Bağdat'da bir huzursuzluk hüküm sürüyordu. Sultan Mahmut devlet meselelerine de ilgisizde kalmış ve gücünü zayıflatmıştı. Sultan Mahmut 10 Eylül 1131'de 31 yaşında ölmüştür. Bunun üzerine Tuğrul ile Mesud taht mücadelesine girişmiş ve Büyük Sultan Sencer'in desteklediği Tuğrul 1132 yılında Hemedan'da Sultan ilan edilmiştir. Sultan Tuğrul'un Ekim 1134'de aniden ölümü üzerine bu kez Mesud, Sencer'in onayıyla sultan olmuştur. Bu dönemde Şehzadeler arasındaki mücadeleler nedeniyle Halife Mustarid, halifelerin fiili hakimiyetini kurma yolunda mücadeleye girişmiş ve Musul'u kuşatmıştır. Mesud halifenin üzerine yürümüş ve iki ordu 25 Mayıs 1135 tarihinde karşılaşmıştır.

Her iki ordu da Türklerden oluştuğu için, Türk askerler birbirine silah çekmemiş ve Halife yenilmiştir. Sultan, Ay-aba'yı şahenklik göreviyle Bağdat'a göndermiş ve Muktefi'yi hilafet makamına getirmiştir. Sultan Mesud, Rey'den Halep ve Erzurum'a kadar hakimiyetini kurduğu en parlak zamanında 2 Ekim 1152'de

ölmüştür. Yerine, oğlu olmadığı için yeğeni ve Sultan Mahmut'un oğlu olan Melikşah geçmiştir. Mesud'tan sonra Melikşah ile kardeşi Mehmet arasında gelişen taht mücadelesini Mehmet kazanmıştır. Sultan Mehmet'in 1159'da ölümü üzerine, saltanat Melikşah ile amcası Süleymanşah arasında taksim edilmiştir. Fakat Melikşah İsfahan'da zehirlenmiş ve Süleymanşah da 1161'de Hemedan'da öldürülünce Sultan Tuğrul'un dul eşiyle evli bulunan Azerbaycan Atabeyi İldeniz, üvey oğlu Aslanşah'ı, Hemedan'da tahta çıkarmıştır. Böylece Irak Selçuklu Devleti fiilen Atabey İldeniz'in nüfuz ve kudreti altına girmiştir. İldeniz'in 1174'te ölümü üzerine Cihan Pehlivan, Atabey olarak yerine geçmiştir. Sultan Aslanşah da 1175'te ölünce Cihan Pehlivan, yeğeni ve Aslanşah'ın oğlu Tuğrul'u sultan ilan etmiştir.

Fakat Atabey Pehlivan'ın 1185 yılında ölmesi Irak'ın, bir daha düzelmek üzere karışmasına neden olmuştur. Bütün Harzem'i ele geçiren Alaeddin Tekiş'in ordusu Sultan Tuğrul'un üzerine yürümüş ve Selçuklu kuvvetlerini bozguna uğratmıştır. Sultan Tuğrul savaş meydanında ölmüş (25 Mart 1194) ve Irak Selçuklu Devleti tarihe karışmıştır. Böylece bölge Harzemşahlar'ın hakimiyetine geçmiştir. Ancak bu sıralarda Irak'ın kuzeyi ve Suriye'nin bazı bölgelerinde Musul Atabeyleri ve Erbil Atabeyleri mahalli hakimiyeti devam ediyordu (Altındağ, 2004. s.51).

2.1.2.2.3. Atabeyler Dönemi

2.1.2.2.3.1. Musul Atabeyleri (1127-1233)

Bu hanedanlığın kurucusu Aksungur'un oğlu İmadeddin Zengi'dir. Oğuzların Avşar boyuna mensup Alturgan Bey'in oğlu Türk emiri Aksungur, Melikşah tarafından 1087 yılında Halep Valiliği'ne tayin edilmiştir. Ancak, Melikşah'ın ölümü üzerine iktidar mücadelesi başlamış, bu mücadelede Aksungur öldürülmüştür. Bu sıralarda 10 yaşında olan Zengi, bir ara Musul'a hakim olan ünlü Komutan Gürboğa tarafından korunup, yetiştirilmiştir. Irak Selçuklu Sultanı Mahmud, 26 Kasım 1126 tarihinde İmadeddin Zengi'yi Musul Valiliği'ne tayin etmiştir. Zengi, Haçlıların geniş çapta faaliyette buldukları Güney Anadolu ile Suriye ve Irak'ın kuzey bölgelerinde, Haçlılarla mücadeleye girerek kazandığı başarılarla şöhret ve prestij sağlamıştır. Böylece Zengi, başkenti Musul olan, 1127'den 1233 yılına kadar süren ve tarihte Musul Atabeyliği diye anılan iktidarını kurmuştur. Musul Atabeyliği, önceleri Büyük Selçuklulara, sonra görünüşte Irak Selçuklularına tabi olmuş, daha sonra da bağımsız bir devlet olarak varlık göstermiştir (Hürmüzlü, 2006, s.20).

Döneminde, Haçlı akınlarına tek başına başarı ile karşı koyan Zengi, Aralık 1144'te Urfa Kontluğu'nu da ortadan kaldırarak en büyük başarıyı sağlamıştır. Zengi, zinde kuvvetleri oluşturan Türkmen topluluklarından geniş çapta yararlanmasını bilmiştir. Ancak, Caber Kalesi'ni kuşattığı sıralarda çadırına giren köleler tarafından 1146'da şehit edilmiştir.

İmadeddin Zengi'nin yerine Musul Atabeyi olarak oğlu Seyfettin I.Gazi geçmiştir. Diğer oğlu Nurettin Zengi ise Halep'i Musul Atabeyliği'nden ayırarak burada hüküm sürmüştür. Nurettin, Haçlılarla olan savaşları başarı ile sürdürmüş ve Türk-İslam tarihinde önemli bir yer kazanmıştır.

Musul Atabeyi Seyfettin I.Gazi'nin ölümünden sonra (1149) yerine geçen Kutbeddin Mevdud da 1170 yılında ölünce Musul'a kadar gelen Nurettin Zengi, Seyfettin I nci Gazi'nin oğlu Seyfettin II.Gazi'yi Musul Atabeyliğine getirmiştir. Daha sonra sırasıyla, 1180'de Seyfettin Gazi'nin yerine kardeşi İzzettin I nci Mesut, 1193 yılına kadar hüküm süren I nci Mesut'tan sonra oğlu Nurettin I nci Arslanşah, onun da 1211'de ölümü üzerine oğlu İzzettin II. Mesut Musul Atabeyi olmuştur.

Bu dönemde Bedrettin vezirliğe getirilmiştir. Bedrettin uzun yıllar vezirlik yapmış ve Zengi hanedanının son Musul Atabeyi Nasireddin'i 1233 yılında öldürterek Atabey sıfatıyla Musul'a hakim olmuştur. Zengiler zamanında Musul, yoğun bir kültür ve sanat merkezi olmuş ve tarihinin en parlak dönemlerini yaşamıştır. Bedrettin'in oğulları, 1262 yılında İlhanlılar tarafından kaldırılan Musul Atabeyliği'ni 29 yıl daha sürdürmüşlerdir.

2.1.2.2.3.2. Erbil Atabeyleri (1144-1233)

Erbil Atabeyliği'nin kurucusu, Musul Atabeyi Zengi'nin valilerinden Beytigin'in oğlu Zeynüddin Ali Küçük'tür. Ali Küçük 1146 yılında Zengi'nin ölümü üzerine, elinde bulunan Erbil'den başka Şehrizar, Hakkari, Tikrit, İmadiye, Sincar ve Harem kalelerini de hakimiyetine almıştır (Hürmüzlü, 2006, s.21).

Hayatının son döneminde sağlığı bozulan Atabey Ali Küçük, elinde bulunan bütün yerleri Musul Atabeyi Kutbeddin Mevdud'a bağlamış ve 1167 yılında Erbil'de ölmüştür. Yerine de önce oğlu Gökbörü, Erbil Atabeyi olmuş, ancak yetersizliği bahane edilerek yerine küçük kardeşi Zeynüddin Yusuf getirilmiştir. Gökbörü Musul'a gelerek o zamanki Musul Atabeyi Seyfettin II. Gazi'nin emrine girmiş ve 1173 yılından sonra Harran kendisine tımar olarak verilmiştir. Daha sonra Musul

Atabey'i ile anlaşmazlığa düşen Gökbörü, Eyyübi Devleti'ne dolayısıyla Selahattin Eyyübi'ye tabiiyetini bildirmiş, Selahattin Eyyübi de Harran'a ilave olarak Urfa'yı Gökbörü'ye vermiştir. Diğer yandan, Musul Atabeyliğine bağlı, Erbil Atabeyi Zeynüddin Yusuf da Selahattin Eyyübi'ye tabiiyetini ilan etmiştir. Böylece Erbil, Musul atabeylerinin yönetiminden çıkmıştır.

Zeynüddin Yusuf'un 20 Ekim 1190 tarihinde hastalanarak ölmesi üzerine Gökbörü, Harran ve Urfa çevresini bırakmak karşılığında Selahattin Eyyübi'den Erbil'i istemiştir. Selahattin Eyyübi, Gökbörü'nün bu teklifini kabul etmiş, Erbil ve Şehrizar yöresi ile Karabeli derbendini de Gökbörü'ye vermiştir. Bunun üzerine Gökbörü 44 yıl Erbil Atabeyi olarak hüküm sürmüştür. Eyyübi Devleti'nin parçalanmasına yol açan Selahattin Eyyübi'nin ölümü üzerine Gökbörü, tabiiyet bağlarını sona erdirmiştir. Bundan sonra özellikle Musul Atabeyleri ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. 29 Haziran 1232 tarihinde Erbil'de ölen Gökbörü, Küfe'de Hazreti Ali'nin yanına gömülmüştür. Gökbörü'nün oğlu ve halefi bulunmadığı için halife Mustansir, kuvvetlerini Erbil'e göndermiş, 1233'de şehir teslim olmuştur. Böylece Erbil Atabeyliği tarihe karışmış ve Gökbörü'nün toprakları Abbasilerin eline geçmiştir. Erbil Atabeyliği döneminde, özellikle Gökbörü'nün iktidar yıllarında, Türkmenler altın çağını yaşamıştır. Gökbörü, bilginleri, şair ve sanatkarları korumuş sosyal yardım kurumları oluşturarak Türk medeniyetini canlandırmıştır. Gökbörü'nün güçlü yönetimi sayesinde Erbil, en önemli Türk-İslam beldelerinden biri durumuna yükselmiştir(Altındağ, 2004, s.53).

2.1.2.2.4. Türkmen Kıpçak Beyliği(1130)

Selçuklu Devri'nde Irak toprakları üzerinde, özellikle ülkenin kuzey bölgesinde yerleşen Türkmen boylarına mensup komutanlar tarafından, önceleri Selçuklular'a bağlı, merkezi otoritenin zayıfladığı zamanlarda da bağımsız olan beylikler kurulmuştur. Sultan Melikşah döneminde, Hilvan ve yöresi tanınmış Türkmen beyi Artuk Bey'in dirliği olmuş, Şehrizar, Hilvan ve Kirmanşah Türkmenler'in hakimiyetine geçmiştir. Nitekim 1130 yılında Şehrizar Kalesi ve çevresinin Türkmen Beylerinden Emir Kıpçak'ın elinde olduğu görülmektedir. Türkmen Kıpçakoğulları adına bağlı alarak bölgenin uzun yıllar Vilayetü'l-Kıpçakiyye adı ile anıldığı bilinmektedir (Saatçi, 1996, s.63).

2.1.2.2.5. İlhanlılar Dönemi (1258-1344)

Bütün Harzem'i ele geçiren ve Harzemşahlar adı ile anılan Türk Hanedanlığı'nın Sultanı Alaeddin Tekeş'in 1194 yılında Irak Selçuklu Sultanı II. Tuğrul'u yenmesi ile Irak Selçukluları tarihe karışmış ve Irak Harzemşahlar'a geçmişti. Böylece kendisini Selçuklular'ın varisi sayan Harzem Sultanı Alaeddin Tekeş, Bağdat'taki Abbasi Hilafetini emri altına almak istedi. Ancak sadece "ruhani lider" olmak istemeyen Halife Nasır Lidinillah, Harzemşahlar'a karşı mücadeleye girişti. Fakat ordusu yenilgiye uğradı. Ancak Tekeş, hayatının sonuna kadar halife ile mücadele etmek ve sonuncusu 1196 yılında olmak üzere üç defa Irak'a gelmek zorunda kaldı.

Tekeş'in yerine geçen oğlu Alaeddin Mehmet (1200-1220) zamanında, Harzemşahlar'ın nüfuz ve kudreti zirveye ulaşmıştır. Buna rağmen, Bağdat Abbasi Halifesi Nasır'ın sadece "ruhani lider" olarak kalması için sarf edilen çabalar, bu hükümdar zamanında bir sonuca ulaşamadı.

Bu sıralarda Harzemşahlar, Büyük Cihangir Han'ın kurduğu Moğol Devleti ile karşı karşıya geldi. 1218 yılında bir anlaşma sonunda karşılıklı barış ve ticari ilişkiler kurulmasına rağmen, bir anlaşmazlık yüzünden Cengiz Han, Harzemşahlar'a karşı savaşa girmek zorunda kaldı. Ordusunun Cengiz Han'ın önünde aciz kaldığını gören Alaattin en son olarak kaçtığı, Hazar'ın güneydoğusundaki Abeskün adasında 1220 yılında öldü.

Alaattin'in ölümü üzerine, henüz Moğollar'ın eline geçmeyen Harzem'e gelen Alaattin'in oğlu Celaleddin, Moğollar'ın yaklaşmakta olduğu haberi üzerine önce Horosan'a kaçtı. Buradan Hindistan'a geçen Celaleddin, Irak'a girdi. Celaleddin, Halife Nasır'ın gönderdiği orduyu yenilgiye uğratarak Bağdat yakınlarına sokuldu ve bölgeyi yağmaladı. Nasır'dan sonra halife olan Mustansır ile iyi ilişkiler kuran Celaleddin, Türkiye Selçuklu Sultanı Keykubat ile çarpışmaya girişti ve yenildi. Celaleddin Harzemşah 1231 yılında Moğollar önünde de yenilgiye uğrayarak, dağlara kaçtı ve bir Kürt suikastçı tarafından öldürüldü. Harzemşah Sultanı Celaleddin'in ortadan kalkması, Moğol ordusunun işini kolaylaştırdı.

1226 yılında halife olan Mustansır, hilafet makamında bulunduğu 16 yıl boyunca Moğollar Irak'ı tehdit ettiler. Ondan sonra hilafet makamına geçen

Musta'sım Billah (1242-1258) zamanında ise Irak'ta, özellikle Bağdat'ta düzen ve asayiş iyice bozuldu.

Möngge Kağan tarafından İran'a tayin edilen Hülagu, Bağdat'a yöneldi ve 10 Şubat 1258 tarihinde Bağdat'a girdi. Böylece Bağdat İlhanlıların eline geçmiş oldu. Hülagu, Bağdat'ı hükümet merkezi olarak kullanmayı düşündüğü için fazla zarar verdirmedi. Ancak iki yüz yıldan beri Selçukluların geliştirdikleri ve ihya ettikleri tarım zenginliğine büyük darbe indirdi. Siyasi ve ekonomik hayat bozuldu.

1295 yılında tahta çıkan Gazan Han'ın Sünni İslam mezhebini kabul etmesi, Irak halkı üzerinde olumlu tesir yaptı. Böylece halk yeniden canlanmaya ve bozulan şartlar tekrar düzelmeye başladı. Gazan'ın 1304'de ölmesi, onun başlattığı imar hareketlerinin aksamasına, kanlı çarpışmaların başlamasına neden oldu. Gazan'ın yerine önce Olcaytu daha sonra Ebu Sait geçti. Sünniliği kabul eden Ebu Sait karışık durumu biraz düzeltti. Ancak Irak, bu hükümdar zamanında İlhanlı Devleti'nden ayrılmaya, Bağdat merkez olmak üzere bir Moğol boyu olan Celayirliler'in başı Şeyh Hasan Büzürg'ün yönetimine girmeye başlamıştır (Altındağ, 2004, s.54).

2.1.2.2.6. Celayirliler Dönemi (1399-1410)

Şeyh Hasan, Ebu Sait'in ölümü üzerine İlhanlı Devleti'nde başlayan taht kavgaları sonunda, Bağdat'ta bağımsız bir devlet kurmayı başarmıştı. Şeyh Hasan'ın yerine 1356 yılında oğlu şeyh Üveys geçti. Şeyh Üveys sırasıyla, Azerbaycan, Tebris, Musul ve Diyarbakır'ı topraklarına kattı. Şeyh Üveys'in yerine geçen oğlu Hüseyin ise Karakoyunlular ile 1377 yılında barış imzalamış ve Celayirliler'le Karakoyunlular arasında çekişmeler son bulmuştur. 1382 yılında Hüseyin'in ölümü üzerine, Celayirli Devleti iki oğlu arasında bölündü. Azerbaycan ile Irak, Sultan Ahmet'e; Irak-ı Acem, kardeşi Bayezid'e kaldı. Ancak 1384 yılında Ahmet kardeşi Bayezid'i esir aldı (Uzunçarşılı, 1969, s.180).

Daha sonra Sultan Ahmet, Timur istilası ile karşı karşıya gelmiştir. Timur'un 1401 yılında Bağdat'a girmesiyle; burası büyük ölçüde önem ve zenginlik kaybetmiştir. 1405'te Timur'un ölümü üzerine Sultan Ahmet, tekrar Bağdat'a dönmüştür. Bir süre sonra Karakoyunlu hükümdarı Kara Yusuf ile anlaşmazlığa düşmüş, bunun sonucunda 1410 yılında Azerbaycan'da yenilgiye uğrayarak öldürülmüştür. Böylece Bağdat ve Irak toprakları Karakoyunlu egemenliğine girmiştir.

Celayirliler döneminde Bağdat, başkent olarak önemli bir kültür ve bilim merkezi haline gelmiştir. Moğol ordusunun alt yapısı daha çok Türkler'den oluştuğu için, ülkede Türkmen nüfusu giderek önem kazanıp, hakim unsur olmaya başlamıştır. Bu durum Celayir döneminde daha da artarak, Türkmen nüfusu yoğunluk bakımından ülkenin ilk sıralarında yer almıştır. Türk dili de bu dönemde önem kazanarak, ülkenin resmi dili haline gelmiştir. Bağdat önemli bir Türk kültür merkezi olmuştur(Uzunçarşılı, 1969, s.184).

2.1.2.2.7. Karakoyunlular Dönemi (1411-1468)

Karakoyunlular, konar göçer bir Türkmen olup, yurtları Musul bölgesi ile doğu Anadolu'da Erciş yöresidir. Celayir Hükümdarı Üveys'in 1374 yılında ölümünden sonra Karakoyunlu Beyliği'nin kurucusu Bayram Hoca, Musul Bölgesini kesin olarak hakimiyeti altına aldı. Bayram Hoca'nın ölümü üzerine oğlu kara Mehmet, Celayirliler'le iyi geçinerek beyliği elinde tuttu.

Kara Mehmet (1380-1389) zamanında Karakoyunlar, Musul'dan başka Kerkük, Dakuk (Tavuk) ve Erbil yörelerini ele geçirdiler. Timur'un Bağdat'ı aldığı dönemde, Musul ve Erbil hakimi Karakoyunlu beyleri Timur'a bağlılıklarını bildirmiş, ancak Timur'un ölümünden sonra Karakoyunlu beyi Kara Yusuf Suriye'den, topraklarına dönerek, Azerbaycan ve Irak'ı ele geçirmiştir.

Karakoyunlu Yusuf bey'in 1420 yılında ölümü üzerine oğlu İskender Mirza, Karakoyunlu hükümdarı ilan edildi. Bundan sonra 1432 yılında Bağdat, Karakoyunlu beylerinden İspend Mirza'nın eline geçti. İspend, Bağdat'tan başka Hille, Tikrit, Basra, El-Cezire, Musul ve Erbil'e hakim oldu. İspen'in 1445'te ölümü ile Irak ve El-Cezire kardeşi Cihan Şah tarafından zaptedildi.

Cihan Şah dönemi, Karakoyunlu tarihinin en parlak dönemi kabul edilmektedir. Bu dönemde Karakoyunlu Devleti Erzincan'dan Horasan'a, Gürcistan'dan Basra Körfezine kadar uzanıyordu. Diyarbakır ve Erzincan yörelerini Akkoyunlu Beyi Uzun Hasan'dan almak düşüncesinde olan Cihan Şah, Uzun Hasan'ın yapmış olduğu ani bir baskında öldürüldü. Cihan Şah'ın ölümü ile Karakoyunlu Devleti son buldu ve Akkoyunlular'ın egemenlik dönemi başlamış oldu.

2.1.2.2.8. Akkoyunlular Dönemi (1468-1508)

Akkoyunlu Türkmen Devleti'nin kurucusu, Kara Osman Bey olup; bu hanedan Oğuzlar'ın Bayındır boyuna mensuptur. Timur, Irak ve Suriye seferlerinde öncü olarak kullandığı Kara Osman Bey'e Diyarbakır ve yöresini tımar olarak vermişti. Böylece Kara Osman Bey 1403'den 1435 yılına kadar Timurlular'ın himayesinde kalarak beylik yaptı. Sonra yerine sırasıyla; Ali Bey, Hamza Bey, Cihangir Bey ve Uzun Hasan geçti. Uzun Hasan 30 yıl süren iktidarı zamanında Akkoyunlu Devleti'ni genişletti ve Anadolu'nun doğu bölgelerini, Irak-ı Arap, Irak-ı Acem, İran ve Horasan'a kadar olan yerleri zaptederek, büyük bir imparatorluk kurdu.

Bu dönemde, Uzun Hasan batıda büyük bir güç olan Osmanlı ile karşı karşıya geldi. Uzun Hasan komutasındaki Akkoyunlu ordusu, Fatih Sultan Mehmet'in başında olduğu Osmanlı Ordusu ile 11 Ağustos 1473 tarihinde Otlukbeli'nde karşı karşıya geldi ve bozguna uğradı. Büyük darbe yiyen Uzun Hasan, bu tarihten sonra batıdan elini çekti. 1478 yılında ölen Uzun Hasan'dan sonra oğulları ve yeğenleri arasında sürekli çatışmalar baş gösterdi. Özellikle, 1490'dan sonra iyice zayıflayan Akkoyunlu Devleti, beyler arasındaki çekişmeler sonucu çöküşe doğru gitti. Uzun Hasan'ın yerine sırasıyla; Halil Bey, Yakup Bey, Baysungur, Rüstem Mirza, Ahmet, Göde ve Murat Bey geçti. Safevi Devleti'ni kuran Şah İsmail'in Murat Bey'in üzerine yürümesi, 1501'de onu yenmesi ve son olarak Şah İsmail'in Bağdat üzerine gitmesiyle Murat Bey çekilmiş 1508 yılında Fars ve Irak, Safevilerin eline geçmiştir (Hürmüzlü, 2006, s.22).

Akkoyunlu Devleti, özellikle Hasan ve Yakup Bey dönemlerinde bilim, edebiyat, sanat, kültür ve musiki hayatını himaye etmiş, bu dönemde birçok eser yazılmış, o dönemin tarih ve edebiyatına ışık tutan eserler meydana getirilmiştir (Uzunçarşılı, 1969, s.197).

2.1.2.2.9. Safeviler Dönemi (1508-1534)

1508 yılında Irak ve El-Cezire bölgelerini ele geçiren Safeviler, askeri bakımdan tamamen Türk boy ve oymaklarına dayanıyordu. Bu boy ve oymakların önemli bir kısmını Anadolu'dan İran'a gidenler oluşturuyordu. Safevi hanedanları Şiiliği mezhep olarak benimsemişlerdi. Safeviler'in kurucusu olan Şah İsmail aynı zamanda şairliği ile de bilinmektedir. Onun yazdığı Türkçe şiirler İran, Irak ve

Anadolu Türkleri ile bu bölgedeki Bektaşiler ve Aleviler arasında zevkle okunan eserler arasında yer almaktadır.

Irak'ta 26 yıl hüküm süren Safeviler dönemi, Kanuni Sultan Süleyman'ın İrakeyn Seferi ile 1534 yılında son bulmuştur (Altındağ, 2004, s.57).

2.1.2.2.10. Osmanlı Hakimiyetinde Türkmenler(1534-1918)

2.1.2.2.10.1. Sultan II.Abdülhamit Dönemine Kadar Irak ve Türkmenler

Osmanlı Ordusu'nun Safeviler ile ilk karşılaşmaları Yavuz Sultan Selim'in Şah İsmail'i yenilgiye uğrattığı Çaldıran Savaşı olmuştur (1516). Bu savaştan sonra Musul, Kerkük ve Erbil gibi şehirler Osmanlı topraklarına katılmıştır.

Kanuni Sultan Süleyman'ın, İran üzerine Serdar tayin ettiği Vezir-i azam İbrahim Paşa, 1533 yılı sonbaharında İstanbul'dan ayrılarak Halep'e girmiş, daha sonra baharın gelmesiyle (1534) Tebriz'e giren, İbrahim Paşa, sultan Süleyman'ı buraya davet etmiştir. Padişah, Tebriz'e geldiğinde kış mevsimi gelmiştir. Ancak hareket için uygun olmamakla birlikte, burada hemen Bağdat'a sefer kararı alınmış ve Hemedan çevresinden 27 günde Bağdat'a ulaşılmıştır. Bağdat direniş göstermeden Osmanlı Ordusu'na teslim olmuştur (Yıldız, 2004, s.49).

Sultan Süleyman, Bağdat'ı aldıktan sonra burada 4 ay kadar kalmış ve Tebriz üzerinden 1535'de İstanbul'a dönmüştür. Padişah, Bağdat'ta bulunduğu süre içerisinde İslam büyüklerinin türbelerini, camileri ve bazı önemli binaların onarılmasını sağlamış ve yönetimde bir takım düzenlemeler yapmıştır.

Sultan Süleyman'ın Bağdat Seferiyle, Irak, Osmanlı'nın bir eyaleti haline getirilmiş ve Bağdat Beylerbeyliği adı verilerek, Uzun Süleyman Paşa buraya vali olarak atanmıştır. Daha sonra, Bağdat Beylerbeyi 1546 yılında Basra'yı da Osmanlı egemenliğine almış, 1555 yılında bütün Irak Osmanlı İmparatorluğu'nun nüfuzu altına girmiştir. Ancak, 1623 yılına gelindiğinde, Bağdat'ta bir takım olaylar çıkmış ve Bağdat Valisi Yusuf Paşa öldürülmüş, bu arada nüfuz sahibi olan Bekir subaşı Bağdat'ın, yönetim tarafından kendisine verildiğini ilan etmiştir. Bunun üzerine Diyarbakır Valisi Hafız İsmet Paşa, İstanbul tarafından Bekir Subaşı'nı cezalandırmakla görevlendirilmiştir.

Bu arada, ortamı uygun gören İran Şahı, ordusunu Kerkük ve Musul bölgesine göndermiş, Kerkük'ü alan İran ordusu Musul üzerine yürümeye hazırlanırken, Karaman Valisi Çerkez Hasan Paşa'nın üzerine yürümesiyle 1624 yılında yenilerek Kerkük'ten de uzaklaşmak zorunda kalmıştır. Ancak birkaç ay süren İran işgali sırasında bölge soyguna uğramış, tarım arazileri büyük zarar görmüştür.

Diğer taraftan Hafız Ahmet Paşa Bağdat üzerine yürümüş ve Subaşı kuvvetlerini bozguna uğratarak, Bağdat yakınlarına kadar ulaşmıştır. Ancak Subaşı daha önce şah Abbas'a başvurarak korunmasını istemiş, durumun ciddiyetini anlayan Hafız Paşa, Bekir Subaşı'nın Bağdat Valiliğine atadığını ilan etmiştir. Bekir Paşa da Şah'a gönderdiği heyeti geri göndererek Hafız Paşa'ya bir teşekkür mektubu göndermiştir (Uzunçarşılı, 1969, s.350).

Bundan sonra, Şah Abbas'ın Karakay Han'ın komutasında Bağdat'a gönderdiği İran Kuvvetleri, 16 Ocak 1624 tarihinde Bağdat'ı almış ve Bekir Subaşı öldürülmüştür. Bu dönemde, Şah Abbas'ın Bağdat'ta ve diğer şehirlerde Sünni Türkler'e karşı giriştiği baskı ve işkenceler Irak'taki Türk topluluklarının kuzeye doğru kaçmasına ve dağılmasına neden olmuş, Sünnilere ait birçok cami, medrese ve tekkeler yıkılmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu, biri 1625, diğeri 1629 tarihinde olmak üzere; iki kez Bağdat'ı kuşatmasına rağmen, şehri ele geçirmekte başarılı olamamıştı. Bunun üzerine 8 Mayıs 1637 yılında IV. Murat Bağdat'a sefere çıktı ve 15 Ekim 1638 tarihinde Osmanlı Ordusu Bağdat'a ulaştı. Kuşatma sırasında çetin muharebeler oldu ve Veziriazam Tayyar paşa bu kuşatma sırasında şehit oldu. Nihayet 24 Aralık 1638 tarihinde Bağdat teslim alındı (Uzunçarşılı, 1969, s.202).

Bağdat fethiyle IV. Murat, Bağdat Fatihi unvanını aldı ve büyük bir onarım faaliyetine girişti. Ayrıca, bu dönemde binlerce Şii Güney Irak'a sürüldü ve Hanekin, Kızlarbat, Mendeli, Kerkük ve Erbil bölgelerine Türkmen boyları yerleştirildi. Böylece bölgeye binlerce Sünni Türkmen nüfus iskan edilmiş oldu. Sultan Murat Bağdat'tan Ocak 1639'da ayrıldı. Bütün Irak (Irak-ı Acem hariç) 1639 yılında yapılan Kasr-ı Şirin Antlaşması ile Osmanlı hakimiyetine girdi.

Daha sonra, Bağdat Beylerbeyi Derviş Mehmet Paşa 1645'te Basra'yı alarak, Hüseyin Paşa'yı buraya vali tayin etti. Hüseyin Paşa bir ara Osmanlıya isyan ettiyse de bu ayaklanma 1667 yılında bastırıldı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun 1683'ten sonra batıda uzun savaflara girmesi nedeniyle önce bazı aşiretler daha sonra İranlılar Basra'ya hakim oldu. Osmanlı, 1699 Karlofça Andlaşması'nı imzaladıktan sonra tekrar Irak'la ilgilenmeye başlamış, Dalbatan Mustafa Paşa'yı Bağdat Beylerbeyliği'ne atamıştır. Mustafa Paşa, ilk olarak Basra'nın ele alınması için harekete geçti. Bunun üzerine İran Şahı şehrin anahtarını göndermiş, hareketine devam eden Mustafa Paşa Kurna ve Basra kalelerini geri almıştır.

Eyüplü Hasan Paşa'nın 1704 yılında Bağdat Beylerbeyliği'ne atanması, oğlu Genç Ahmet Paşa'nın önce Basra, sonra da Bağdat Valiliğine getirilmesiyle Irak'ta yeni bir dönem başlamış, bu dönem Kölemen Valileri'nin iktidar dönemi olarak adlandırılmıştır. 19 yıl süren dönemde Hasan paşa, güçlü bir yönetim kurarak, ülkede güvenlik ve huzuru sağlamıştır.

Bu arada, İran'la başlayan anlaşmazlıklar üzerine I.Mahmut, Bağdat Valisi Ahmet Paşa'yı İran'a karşı sefere tayin etmiş, Osmanlı Kuvvetleri Irak ve Azerbaycan olmak üzere iki yönden saldırıya geçmiştir. Temmuz 1731'den önce Kirman alınmış, daha sonra Hemedan üzerine yürünmüştür. Bu arada Şah Tahmasb 40 bin kişilik ordusuyla Osmanlı Ordusu'nun karşısına çıkmış, ancak Hemedan yakınında büyük bir bozguna uğramıştır. Bundan sonra Hemedan üzerine yürüyen Osmanlı Kuvvetlerinin, 18 Eylül 1731'de şehre girmesi üzerine, Şah Tahmasb barış yapmak zorunda kalmış ve yapılan antlaşma ile Irak'ın doğu sınırları Hemedan'ı da içine alacak şekilde genişlemiştir. Ancak bir yıl sürebilen bu antlaşmayı bahane eden Nedir Han, Tahmasb'ı tahttan indirerek, İran'da yönetimi eline geçirmiştir.

Nadir Şah, 12 Ocak 1733'te Erbil ve Kerkük'ü işgal ederek, Bağdat'a yöneldi ve 100 bin kişilik bir ordu ile Bağdat'ı kuşattı. Ahmet Paşa, Bağdat'a sıkışıp kalmıştı. Bunun üzerine bölgeye başkomutan olarak atanan Erzurum Valisi Topal Osman Paşa, 80 bin kişilik bir ordu ile Kerkük'ü geçerek, Bağdat'a yarım günlük mesafede Nadir Han'ın orduları ile karşılaştı. Yapılan çatışma sonunda Nadir Han yenilerek kaçtı ve 20 Temmuz 1733'de Bağdat kuşatmadan kurtarıldı.

Bağdat kuşatması kaldırıldıktan sonra Topal Osman Paşa Kerkük'e çekilmiş ve kış mevsimi nedeniyle ordusunun bir kısmını tekrar toplamak üzere terhis etmişti. Bunu fırsat bilen Nadir Han toparlanarak aniden Kerkük önlerine kadar gelmiş,

yapılan çarpışmada Osmanlı Ordusunu yenilgiye uğratmıştır. Bu çarpışmada Topal Osman Paşa şehit olmuştur.

Bu yenilgi üzerine, Osman Paşa'nın yerine Anadolu Valisi sıfatıyla Köprülüzade Abdullah Paşa atandı. Diğer yandan Şehrizar, Kerkük ve Derne'yi işgal eden Nadir Han Ocak 1734 tarihinde Bağdat önlerine kadar gelerek, Bağdat Beylerbeyi Ahmet Paşa'dan Revan, Gence, Şirvan, Tiflis ve Kaht eyaletlerini istemişti. Ahmet Paşa, Bağdat'ın savunma gücünün zayıf olduğunu düşünerek, Nadir Han'ın önerisini İstanbul'a göndermek için süre istemişti. Bunun üzerine Nadir Han İran'a döndü. Nadir Han'ın bu önerisi reddedilerek Bağdat'taki savunma gücünün artırılması için tedbirler alındı. Nadir Han Padişah ve Veziriazam'a mektup yazarak, kendisinin de Türk olduğunu ve iki taraf arasında akrabalık bulunduğunu, bunun için barış yapılması gerektiğini bildirdi. Bu girişiminden sonuç alamayan Nadir Han, Şirvan üzerine yürüdü ve 28 Ağustos 1734'de Samahi'yi ele geçirdi. Daha sonra Gence'yi almak için harekete geçen Nadir Han, Osmanlı Ordusu'nun üzerine yürüyerek, 14 Haziran 1735 tarihinde Bogaverd civarında Osmanlı Kuvvetlerini yenilgiye uğrattı. Abdullah Paşa'nın şehit düşmesiyle bozulan Osmanlı Ordusu Kars'a çekildi.

Abdullah Paşa'nın yerine başkomutan olan Bağdat Beylerbeyi Ahmet Paşa, 17 Ekim 1736'da Nadir Han'la Kasr-ı Şirin sınırlarını esas alan bir anlaşma imzaladı. Ancak, Nadir Han 1743'te barışı bozarak Hille ve Kerkük'ü işgal ederek Musul'u kuşattı. Osmanlı Ordusu tarafından durdurulan bu girişim, İran'la 1746 yılında yapılan anlaşma ile bölgede yerini, huzurlu bir ortama bıraktı.

Bu arada Ahmet Paşa'nın 1744'de, oğlu Hasan Paşa'nın 1746'da ölümünden sonraki dönemde, Irak'ta Kölemen Valileri dönemi başladı. Kölemen Süleyman Ağa 1779'da Basra hakimliğine gelince, Osmanlı hükümetinden Basra Valiliğini istedi. Bu isteği kabul edildi ve bir müddet sonra Bağdat ve Zor eyaletleri de kendisine verildi. Büyük Süleyman Paşa diye bilinen bu vali, Arap ve Kürt aşiretlerini kontrol ederek, Irak'ta büyük çapta onarım faaliyetlerinde bulundu. 24 yıllık görevi sırasında, tarım ve ticaret büyük bir gelişme gösterdi. Bu dönemde, Kuzey Irak'ta hüküm süren Baban Sancağı'nın başına Süleyman Paşa tarafından getirilen İbrahim Paşa 1784'de Tanca Ro Vadisi'nde bir kasaba kurarak, buraya Süleymaniye adını verdi.

Büyük Süleyman Paşanın 1802’de ölümünden sonra, Osmanlı İmparatorluğu Kölemen döneminde kendi iradesini kullanamaz duruma geldiğinden bu yönetime son vermek istiyordu. Bunun üzerine, Büyük Süleyman Paşa’nın yerine geçen oğlu Küçük Süleyman Paşa’nın üzerine, o tarihte Osmanlı İmparatorluğu’nun en nüfuzlu şahsiyeti, Halef Efendi gönderildi. Ekim 1810’da Bağdat önünde Süleyman Paşa’yı bozguna uğratan Halef Efendi, Abdullah Ağa’yı vali tayin etti ve Osmanlı otoritesini sağladı.

Daha sonra, Halef Efendi’nin fermanıyla Zor, Bağdat ve Basra Valiliğine getirilen Davut Paşa 1816 yılında Bağdat’ta makamına oturdu. Davut Paşa, 15 yıl süren valilik döneminde Irak’ta tam bir hakimiyet kurdu ve tarım, ticaret gelişti, sanayi tesisleri kuruldu, birçok kültürel kurum meydana getirildi. Ancak, Davut Paşa’nın merkezi otoriteden uzaklaşması, bu sıralarda cereyan eden Rus Harbi dolayısıyla istenen yardımı göndermemesi nedeniyle, Sultan II. Mahmut tarafından üzerine Halep Valisi Rıza Paşa gönderildi. Musul yolu ile Bağdat’a gelen Ali Rıza Paşa, merkez kalesini aldı ve Irak 17 Eylül 1831 tarihinde yeniden merkezi hükümete bağlandı.

Davut Paşa’nın yerine Bağdat Valisi olan Ali Rıza Paşa, bu eyaleti 16 yıl idare etti. Ondan sonra gelen valiler döneminde de, Irak’ta Osmanlı otoritesi hakim oldu. Bu dönemde Zor, Bağdat ve Basra eyaletlerinin tek bir valiye bağlanmasına son verildi

Bağdat Valisi Namık Paşa zamanında Basra-Bağdat ve Bağdat-Hanekin yollarının yapımına başlandı. Ayrıca, Irak’ta telgraf şebekesi Hindistan ve İran hatlarına bağlandı, tali hatlar kuruldu. 27 Şubat 1869’da Mithat Paşa’nın Bağdat Valiliği’ne atanmasıyla Irak’ın modernleştirilmesi hızlandı. Mithat Paşa üç yıl süren görevi sırasında, Irak’ta özellikle Bağdat’ta hayata geçirdiği sosyal ve ekonomik kurumlarla derin izler bırakan hizmetler yaptı. Diğer taraftan Dicle ve Fırat nehirlerinde vapur işletilmesi, vapurların ıslahı ve iki yeni vapur alınması yoluna gitti. Bu nehirlerin neden olduğu taşkınları önlemek için yeni barajlar yaptırdı. Bağdat’a ilk defa matbaa getiren Mithat Paşa, kitap ve gazete yayınlarını başlattı. 1871 yılında Ali Paşa’nın yerine Sadrazam olan Mahmut Nedim Paşa’nın, tenkide başlaması nedeniyle Mithat paşa istifa ederek İstanbul’a döndü (Altındağ, 2004, s.62).

2.1.2.2.10.2. Sultan II.Abdülhamit Dönemi

XIX. yüzyılın yarısına gelindiğinde Irak üzerinde, İngilizler ve Fransızlar arasında bir çekişme başlamıştı. Davut Paşa'nın 1830'da verdiği izinle Fırat ile Dicle su yollarından yararlanılarak Birecik'ten Basra'ya kadar uzanan bir hat kurmak amacıyla önce İngilizler harekete geçmişti. İngiliz Hükümeti Irak su yollarını işletmek üzere bir program hazırladı. Ancak bu girişime Fransa Konsolosu ve Osmanlı Devleti'nin Basra Deniz Kuvvetleri Komutanı engel olmaya çalıştı. Bununla beraber, İngiliz Hükümeti Dicle ve Fırat'ın haritasını çıkarma iznini almayı başardı ve 1842'de bu haritalar tamamlandı.

İngilizlerin bölgedeki faaliyetlerinden rahatsız olan Bağdat Valisi Namık Paşa, 1868 yılında Osmanlı-Umman Deniz Nakliyat Şirketi'ni kurarak, bu faaliyetlere karşı cephe almıştı.

Birinci Dünya Savaşı öncesinde bu kez bölge üzerinde İngiltere ve Almanya rekabeti başladı. Bu dönemde, Irak bölgesindeki petrol, stratejik bir hammadde olarak ortaya çıkmıştı. Ayrıca, Basra Körfezi'nin jeopolitik konumu ve bölgenin bereketli toprakları büyük şirketlerin kontrolündeki batılı devletlerin ilgi alanı haline gelmişti. Sultan II. Abdülhamit bu ortamda rakip ülkeleri birbirleri ile çekiştirmek ve bölgede oynanan oyunları dengelemek siyasetini seçmiş, böylece hakimiyetini devam ettirmeyi hedeflemiştir.

Bu siyaset çerçevesinde Abdülhamit, 18 Mart 1902'de yayınladığı bir bildiri ile Bağdat Demiryolu İmtiyazını, Anadolu Demiryolu Kumpanyası'na verdi. Böylece, demiryolu yapım hakkı Almanlara verilmiş oldu. İngilizlerin endişelerini gidermek, muhalefetini önlemek amacıyla, Abdülhamit, İstanbul'dan Basra'ya kadar değil, Bağdat'a kadar yapım hakkını vermişti. Abdülhamit İngiliz baskısını azaltmak amacıyla Şattularab ve Fırat sularının düzenlenmesi projesini Türk-İngiliz işbirliğiyle gerçekleştirmeye çalıştı. Ayrıca, Abdülhamit bu dönemde petrol bölgelerini padişahın şahsi mülkü (Memalik-i Şahane) ilan etti.

Abdülhamit'in, 1909 yılında tahttan indirilmesiyle, onun izlemiş olduğu denge politikası yara almış oldu. Bundan sonra Ortadoğu Petrolleri üzerinde Alman-İngiliz çekişmesi daha da artarak devam etti. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasından önce İngiliz Hükümeti, İttihat ve Terakki Hükümeti'ni tehdit ederek, Musul Petrollerinin imtiyazını istedi. Bu arada her türlü baskı yollarına başvuran İngiltere, İngiltere'de

yapılmakta olan ve ödemeleri yapılmış olan Sultan Osman, Reşadiye ve Fatih zırhlılarını, Musul petrol imtiyazı kendilerine verilmediği takdirde teslim etmeyeceklerini ifade etmekten kaçınmadılar. Bu baskılara dayanamayan İttihat ve Terakki Hükümeti, İngiltere ile görüşmeye karar verdi. Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı ve Osmanlı Devleti'nin henüz savaşa girmediği dönemde, Osmanlı Maliye Bakanı Cavit bey, yanında Osmanlı Borçları Komisyonu'nda yer alan bir Ermeni olan Kalust Gülbenkyan'la beraber petrolle ilgili görüşmeler yapmak üzere İngiltere'ye gitti. Ancak, görüşmeler devam ederken Cavit Bey Sadrazam tarafından İstanbul'a çağrıldı. Görüşmelere Osmanlı Hükümeti adına Gülbenkyan devam etti. Bu arada, Osmanlı İmparatorluğu Birinci Dünya Savaşı'na katılınca Cavit Bey İngiltere'ye dönemedi ve bu durumu iyi değerlendiren İngilizler, Gülbenkyan'la bir anlaşma imzalayarak, ona Musul petrollerinden % 5 hisse verdiler(Saatçi, 1996, s.109).

2.1.3. İngiliz İşgali

Ağustos 1914'de İnci Dünya Savaşının başlaması ve Osmanlı Devleti'nin de 1 Kasım 1914'de Almanya safında savaşa iştiraki ile İngilizler, Musul bölgesinde elde ettikleri imtiyazlardan faydalanamaz duruma düşmüşlerdir.

Henüz İnci Dünya Savaşı başlamadan önce İngiltere, Mısır'daki askerî birliklerini takviye ederek daha kuvvetli bir hale getirmiş, savaş ilanının hemen arkasından da “Abadan Rafinesi'nin güvenliğinin sağlanması” gerekçesiyle İngiliz ve Hintlilerden oluşturduğu askerî birliklerini Fırat ve Dicle Irmakları'nın Basra Körfezine döküldüğü Şatt-ül Arap'a çıkarmıştır. Bu birlikler 1915 yazına kadar, Şatt-ül Arap, Fao, Basra, Nasriye ve Kut-al Amarah'ı işgal ederek Eylül 1915 itibariyle Bağdat'a doğru harekete geçmişlerdir (Topur, 2004, s.90).

İngilizlerin çok kısa sürede elde ettiklerin bu başarının temelinde; Türklerin, İngiliz niyet ve hazırlıklarını önceden bilmelerine rağmen örgütlenecek yerli halkla Irak'ın savunulabileceği düşüncesiyle herhangi bir tedbir almaması yatmaktadır. Enver Paşa, Trablusgarp'ta olduğu gibi burada da gönüllülerin desteğini alacağını sanmıştır. Ancak Irak bölgesindeki Türk olmayan aşiretlerden din kardeşliği ve kutsal vatan toprakları için savaşıma yönünde ciddi bir destek alınmamıştır. Başlangıçta milis kuvvetler komutanı Süleyman Askerî, bazı başarılar elde etmekle birlikte üstün sayıdaki düzenli İngiliz kolordusuna yenilmiştir. Süleyman Askeri'nin

intihar etmesi üzerine yerine Albay Nurettin Bey atanmış ve bölgeye Kafkasya'dan yeni askerî birlikler sevk edilerek bölgede Alman Goltz Paşa'nın komutası altında 6ncı Ordu kurulmuştur. Alınan tedbirlerle bu yeni Türk ordusu 22 Kasım 1915'te İngilizleri yenmiş ve Kut'a çekilmeye mecbur etmiştir. Ordu komutanı Goltz Paşa ölünce komutayı Halil Paşa almıştır. Kut'a çekilen İngiliz birlikleri Türk ordusu tarafından kuşatılmış ve tüm birlik ünlü generalleri Townshend ile birlikte esir alınmıştır. İngilizlerin Fao'da başlattıkları bu macera kendileri için 23,000 can kaybına mal olmuş ve büyük bir utançla sonuçlanmıştır (Fromkin, 2004, s.165).

Ancak; Osmanlı Devleti harp önceliklerini ve imkânsızlıklarını dikkate alarak bölgeye yeterince kuvvet ayıramadığından ve fakat İngilizler de bölgede petrol gibi bir hayati çıkar gördüklerinden sömürgelerinden getirdikleri askerlerle cepheyi takviye etmişler, bunun neticesinde Güney Irak ve Bağdat'ı Şubat 1917'de ele geçirmişlerdir.

İngiltere'nin yapmış olduğu Basra Harekâtını nedenlerini iki başlık altında özetleyecek olursak: Birincisi; İstanbul ve Çanakkale boğazlarından geçerek Ruslara yardım edebilmek için Türklere karşı doğuda bir cephe açmak, İkincisi de petrol gereksinimlerini sağlama almaktır (Keegan, 2005, s.19)

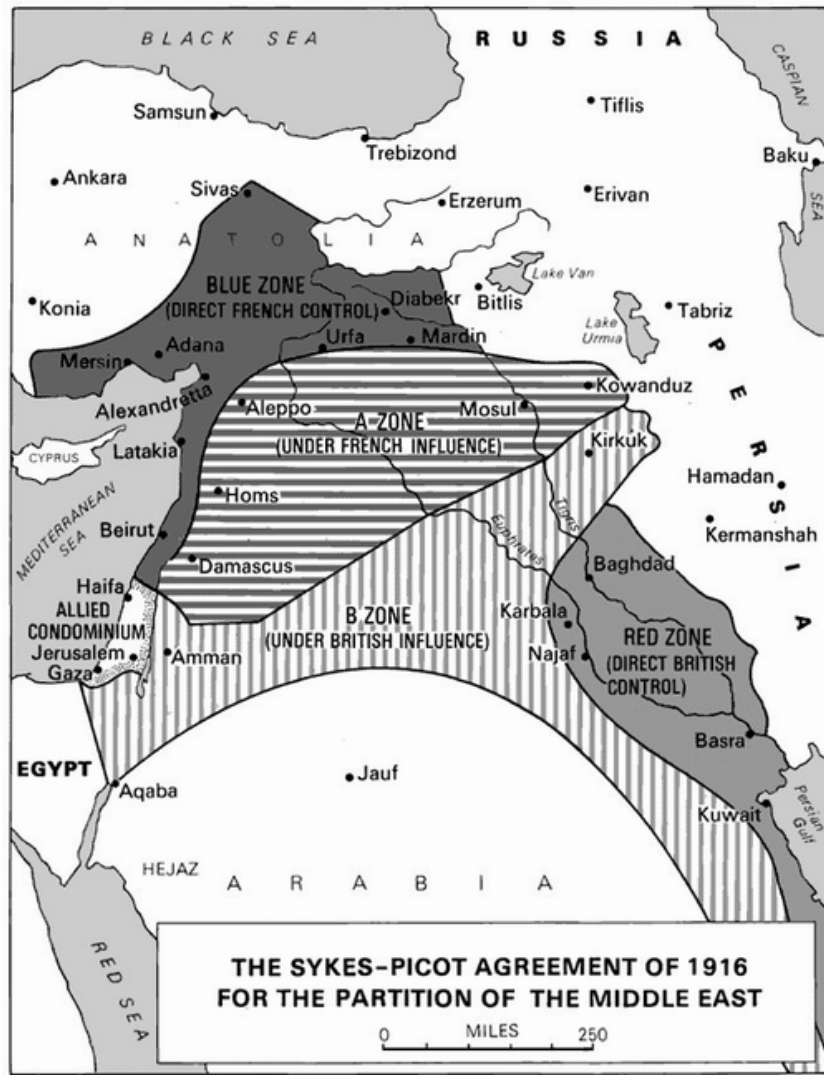
İnci Dünya Savaşı, Almanya ve müttefiklerinin yenilmesi ile sonuçlanınca Osmanlı Devleti de İngiltere ve müttefikleri ile 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesini imzalamak zorunda kalmıştır. İngilizler, bu tarihte henüz Musul'a girmemişlerdi. Fakat çok kısa bir süre sonra 2 Kasım 1918'de bölgedeki İngiliz birlikleri komutanı, Ali İhsan Paşa'dan, Musul'u boşaltmasını istemiştir. Bu talebe karşılık Ali İhsan Paşa, anlaşmanın imzalandığını ve Musul'un Misak-ı Milli sınırları kapsamında olduğundan bölgenin boşaltılmayacağını bildirmiştir. Ancak İngilizler, 3 Kasım 1918'de mütarekenin 7nci maddesine dayanarak Musul'u işgal ettiklerini açıklamışlardır. Böylece bölgenin İngilizler tarafından işgaliyle burada yaşayan Türkler için de felaketler dönemi başlamıştır.

2.1.3.1. Sykes-Picot Antlaşması

Aslında Musul bölgesi, henüz İnci Dünya Savaşı devam ederken 1916 Sykes-Picot Antlaşması ile İngiltere tarafından Fransa'ya bırakılmıştı (Bkz. EK 1) (Fromkin, 1994, s.212)

I. Dünya Savaşı sırasında İngiltere ve Fransa arasında yapılan ve Osmanlı Devleti'nin Orta Doğu topraklarının paylaşılmasını öngören bu gizli antlaşmaya kısaca değinelim.

1915'te Arabistan Yarımadası'nı ele geçiren İngiltere, Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanan Mekke Şerifi Hüseyin'i destekleyerek Irak ve Filistin toprakları üzerinde kendisine bağımlı bir Arap devleti kuracaktı. Mekke Şerifi Hüseyin ile Mısır'daki İngiliz Yüksek Komutanı McMahon arasında böyle bir antlaşma gizli olarak imzalanmıştır. Fransa böyle bir plana karşı çıkıp İngiltere'ye baskı yaparak yeni bir antlaşma yapılmasını istedi. Rusya'nın onayı ile imzalanan bu antlaşmaya göre;

Harita 2.4. Sykes-Picot Antlaşması ile Öngörülen Paylaşım Planı (www.firstworldwar.com)

(1)Rusya'ya, Trabzon, Erzurum, Van ve Bitlis ile Güneydoğu Anadolu'nun bir kısmı,

(2)Fransa'ya, Doğu Akdeniz bölgesi, Adana, Antep, Urfa, Diyarbakır, Musul ile Suriye kıyıları,

(3)İngiltere'ye Hayfa ve Akka limanları, Bağdat ile Güney Mezopotamya verilecektir.

(4)Fransa ile İngiltere'nin elde ettiği topraklarda Arap devletleri konfederasyonu veya Fransız ve İngiliz denetiminde tek bir Arap devleti kurulacak,

(5)İskenderun serbest liman olacak,

(6)Filistin'de, kutsal yerleşim yeri olması nedeniyle bir uluslararası yönetim kurulacaktır.

Ancak 1917 devriminden sonra Rusya antlaşmadan vazgeçmiş, Lenin gizli olan bu anlaşmayı dünya kamuoyuna açıklamıştır(Topur, 2004, s.97). İngiltere de planını değiştirerek yukarıda da değinildiği gibi Musul'u Fransa'ya bırakmak istememiştir.

2.1.3.2. San Remo Konferansı

San Remo Konferansı, Birinci Dünya Savaşından sonra, 18-26 Nisan 1920'de, Osmanlı topraklarının paylaşılması ve Osmanlı ile yapılacak olan Sevr Antlaşmasının şartlarını hazırlamak için, İtalya'nın San Remo şehrinde toplanan milletlerarası konferanstır.

İngiltere başbakanı Lloyd George, Fransa başbakanı Millerand, İtalya başbakanı Francesco Nitti ile Japonya, Yunanistan ve Belçika temsilcilerinin katıldığı konferansta Birinci Dünya Savaşından mağlup olarak çıkan Osmanlı Devleti topraklarının ve Orta Doğu petrolünün paylaşılması görüşüldü ve Sevr (Sévrés) Antlaşmasının son biçimi tespit edildi. Mareşal Ferdinand Foch başkanlığında 19 Nisan günü toplanan askeri komitenin görüşlerini alan konsey barış şartlarını belirlemek için çalışmaya başladı. Konferansta Kürt meselesi, boğazlar ve Osmanlı'nın borçları görüşüldü. Osmanlı borçları için konferansa katılan devletler bir komisyon kurdu. Konferans sırasında hiçbir Türk yetkiliye söz verilmedi. Osmanlı Heyeti'nden Galip Kemali bey bir muhtıra vererek İzmir, Adana, Erzurum, Trabzon bölgelerinde Müslüman Türk'ün çoğunlukta olduğunu hatırlatıp kararlar alınırken göz önünde bulundurulması gerektiğini bildirdi. ABD Başkanı Wilson konferansta

alınacak kararların adil olması gerektiği üzerinde durdu. Ancak Lloyd George kesinleştirilen kararların gerekirse zorla kabul ettireleceğini söyledi. Yunan Devlet Başkanı Venizelos Anadolu' nun işgali için daha sert olunması gerektiğini belirtti ancak öncelikli meseleler nedeniyle bu fikir şimdilik kabul edilmedi (Topur, 2004, s.100).

Konferansta ayrıca İngiltere ile Fransa arasında bir petrol anlaşması imzalandı. Bu anlaşmayla Musul'un İngiltere'nin Irak manda bölgesine dahil edilmesi, Fransa'ya Irak petrollerinden % 25 hisse verilmesi ve petrol taşıma kolaylıkları tanınması sağlandı⁴.

Almanya ile Fransa arasındaki meselelerin de ele alındığı konferansta Almanya ordusunun büyütülmemesi gerektiği kararlaştırıldı.

San Remo Konferansında, Osmanlı Devletinin Asya ve Kuzey Afrika'da bulunan Arap toprakları üzerindeki bütün haklarından vazgeçmesi, bağımsız bir Ermenistan'la özerk bir Kürdistan'ın kurulması kararlaştırıldı. Ayrıca Osmanlı Devletinin eski Suriye topraklarında iki A tipi manda teşkil edilerek Suriye ve Lübnan'ın Fransa, Filistin'in ise İngiltere'nin idaresine bırakılması Irak topraklarının da İngiltere'nin mandasına girmesi kararlaştırıldı. Teşkil edilen A tipi manda idaresi⁵, söz konusu ülkelerin bağımsız sayılmasını, kendini idare edebilecek siyasi olgunluğa erişinceye kadar manda otoritesi altında kalmasını öngörüyordu. Ayrıca İzmir ve Trakya Yunanistan' a bırakılacak, Adana ile Antalya ve gerisindeki topraklar ise İtalya ve Fransa'nın etkin olacağı bölge olarak tayin edildi. Boğazlar için yönetim işlerini takip edecek ve güvenliği sağlayacak iki komisyon kuruldu. Boğazlar her zaman ticari ve savaş gemilerine açık tutulacaktı. Konferans tamamlandıktan sonra Osmanlı'nın son bulması bütün topraklarının paylaşılmasını öngören bu maddelere

⁴ Fransa'nın Musul'da İngiliz hâkimiyetine razı olması, Avrupa'da Almanya karşısında İngiltere'nin desteğini mutlaka muhafaza etme çabasından ve Büyük Suriye'nin kendisine kalacağı düşüncesinden kaynaklanmıştır

⁵ Milletler Cemiyeti'nin getirdiği manda rejimi A, B ve C olarak üç tip mandanın kurulmasını öngörmüştür. A tipi manda rejimi Osmanlı Devleti'nden ayrılan bazı topluluklara ilişkindi (Suriye ve Lübnan'ın Fransız mandasına girmesi). B tipi manda rejimi Orta Afrika'daki eski Alman sömürgelerini kapsıyordu (Ruanda-Brundi'nin Belçika'ya verilmesi). C tipi manda rejimi ise Güneybatı Afrika ve bazı Büyük Okyanus adaları için öngörülmüştü. (Güneybatı Afrika ve Nauru'nun İngiltere'ye verilmesi). Manda rejimi uygulayan ülkelerin bağımsızlığının kazanması, mandater devletin bu görevden istifası veya Milletler Cemiyeti'nin verdiği yetkiyi geri alması durumlarında sona erecekti. Günümüzde bu tür bir manda yönetimi bulunmamaktadır.

Osmanlı Heyeti itiraz etti. Sadece Damat Ferit Paşa teslimiyetçi bir tavır takınarak maddelere sıcak baktı. Halk ise bu maddelere Hükümetten daha fazla tepki gösterdi. İstanbul, Sultanahmet'te mitingler düzenlendi.

22 Temmuz 1920 günü devlet erkânı meseleyi görüşmek üzere toplandı. Toplantıya Padişah Vahdeddin, Damat Ferit Paşa, Abdülmecid Efendi, Şeyhülislam Dürrizade Abdullah Efendi ve diğer devlet görevlileri katıldı. Görüşmelerde çıkan kararların kabul edilmesi sonucunda Osmanlı'nın hiç değilse Anadolu'da varlığını sürdürülebileceği aksi takdirde ise Osmanlı'nın tamamen yok olacağı görüşü ağır bastı. Küçük itiraz sesleri üzerine Damat Ferit Paşa "Kimdir bugün cesaret edip de bu devlet mahvolsun diyecek" sözleri üzerine o cılız seste kesilmişti. Bundan sonra Padişah Vahdeddin kararlara imza etme taraftarlarının ayağa kalmasını red düşüncesinde olanların ise yerinde oturmasını isteyince heyetin tamamı ayağa kalktı. Sadece Feriki Rıza Paşa çekimserliğini ifade etmişti.

San Remo Konferansından sonra 10 Ağustos 1920'de Osmanlı hükümetine zorla imzalatılan Sevr (Sévrés) Antlaşması padişah, Sultan V.Mehmed Vahdeddin tarafından tasdik edilmediği gibi, Ankara'daki Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından da kabul edilmedi. Batılı devletler arasında da Yunanistan'dan başka onaylayan çıkmadı. Böylece antlaşma hukuki geçerlilik kazanmadı ve yürürlüğe girmede (Memiş, 1995, s.32).

2.1.3.3. Musul Meselesi

30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi'nden sonra Milli Mücadele başlamış, Erzurum ve Sivas Kongreleri toplanmış, Mustafa Kemal'in gayretleri ile toplanan son Osmanlı Meclis'i Mebusan'ı 10 Ocak 1920'de Misak-ı Milli'yi onaylamıştır. Bundan sonra 23 Nisan 1920'de kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi, Misak-ı Milli'yi kabul ve ilan etmiştir. Ancak Misak-ı Milli sınırları içindeki Musul o tarihlerde İngiltere'nin işgali altındadır ve İngiltere Musul konusunda taviz vermek istememektedir.

Dolayısıyla Milli Mücadeleden sonra, Kerkük, Musul, Erbil ve Süleymaniye vilayetlerini içine alan Musul Eyaleti uluslararası bir mesele olarak ortaya çıkmıştır. Türkiye ile İngiltere arasında bir diplomasi savaşına dönüşen bu konu, Lozan Konferansı, Haliç Konferansı ve Milletler Cemiyeti aşamalarından geçerek son şeklini almıştır.

2.1.3.3.1. Lozan Konferansı'nda Musul

Musul Meselesi'nin çözüme kavuşturulması, İsviçre'nin Lozan şehrinde yapılacak barış konferansına kalmıştı. Türkiye Büyük Millet Meclisi, Dışişleri Bakanı İsmet Bey, Maliye Bakanı Hasan Bey ve Sağlık Bakanı Rıza Nur Bey'i, Lozan Konferansı Türkiye temsilcisi olarak seçti. Seçimden sonra, heyet başkanı sıfatıyla Meclis'te bir teşekkür konuşması yapan İsmet Paşa, konferansta, heyetlerinin hareket çizgisinin Misak-ı Milli olacağını beyan etmiştir (Saatçi, 1996, s.129).

Lozan Konferansı'nın çetin günlerinden biri de, Musul Meselesinin ele alındığı 23 Ocak 1923 günü oldu. Konu sabah ve öğleden sonra olmak üzere iki oturumda tartışıldı. Sabah oturumu saat 11.00'de açılmış ve 14.10'da sona ermiştir. Öğleden sonra oturumu ise daha kısa sürmüş ve saat 18.00'de açılıp 19.20'de sona ermiştir. Öğleden sonra oturumunun daha kısa sürmesinin sebebi, söylenecek her şeyin sabah oturumunda söylenmiş olmasıydı. Öğleden sonraki oturum, daha çok sabah ortaya atılan bazı noktaların karşılıklı cevaplanması ile geçmiştir.

İsmet Paşa sabah oturumunda yaptığı yazılı ve uzun konuşmada Musul'un neden Türkiye'ye ait olduğunu, etnoğrafik, siyasal, tarihi, askeri ve stratejik olmak üzere dört bölümlük gerekçelerle ayrıntılı bir şekilde açıklamış ve özellikle etnoğrafik gerekçelerle, Musul vilayetinin nüfus yapısını rakamlarla tahlil etmiştir. Ayrıca, Musul'un Türkiye için bir vatan sorunu olduğunu tekrarlayarak, plebisite başvurulmasında ısrar etmiştir. İsmet Paşa uzun bildirisini aşağıdaki konuşmasıyla sona erdirmiştir (Armaoğlu, 1998, s.127).

“Türkiye'nin Musul Vilayeti'nin kendisinden ayrılmasına razı olmayacağını gösteren düşünceleri şöyle özetlemek istemekteyim:

(1)Bu vilayet halkının büyük çoğunluğu Türk ve Kürt'tür.

(2)Bu vilayette oturanlar, yeniden Türkiye'ye bağlanmayı ısrarla istemektedirler. Çünkü sömürgeleşmiş bir halk olmaktan çıkarak, bağımsız bir devletin yurttaşları olacaklarını bilmektedirler.

(3)Coğrafi ve siyasi bakımlardan bu vilayet, Anadolu'nun tamamlayıcı parçalarındandır. Bu vilayet, ancak Anadolu'ya bağlı kalmakla gerçek çıkış yeri olan Akdeniz limanlarıyla ilişki kurabilecektir.

(4)Hukuk bakımından da Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olan bir memlekete ilişkin olarak İngiltere'nin yapmış olabileceği bütün antlaşmaların ve sözleşmelerin (hele iradelerini serbestçe ve her türlü yabancı baskısından ve işgalinden arınmış olarak belirtmek fırsatının bu bölge halkına verilmediği de göz önünde tutulursa) hukuk açısından hiç bir değeri olamaz.

(5)Anadolu'nun güney kesimlerini birleştiren yolların kavşak noktası olan Musul'un ticaret ilişkilerimiz ve bu bölgenin güvenliği bakımından, bizim elimizde olması zorunludur.

(6)Musul vilayeti, ülkemizin birçok başka parçaları gibi, savaşın durmasından sonra ve yapılmış sözleşmelere aykırı olarak, bizden alınmıştır. Bu yüzden, aynı durumda kalmış öteki bölgeler gibi, Musul'un bize geri verilmesi gerekir.

Açıklamamı bitirmeden önce, Türk Temsilci heyetinin, Musul'a ilişkin isteğini öne sürerken, dünya kamuoyunca tamamıyla destekleneceğinden şüphe etmemekte olduğu kadar, açıklamakla şeref duyduğu görüşlerin doğruluğunu ve değerini herkesin kabul edeceğine inanmış olduğunu da söylemek isterim.”(Meray, 1969, s.51)

İsmet Paşa'dan sonra söz alan İngiliz Hükümeti'nin temsilcisi Lord Curzon ise, esas itibariyle İsmet Paşa'nın dediklerini cevaplamaya çalışmış, Irak üzerindeki “mandaterlik” görevinden söz etmiş, plebisite gerek olmadığını iddia etmiş ve Musul sorununun Milletler Cemiyeti'nin hakemliğine havale edilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Curzon'un önerisi, Japonya, Fransa ve İtalya tarafından desteklenmiştir. 23 Ocak 1923 günü yapılan toplantıdan bir sonuç alınamamıştı. Ancak Curzon, 25 Ocak 1923 tarihinde Milletler Cemiyeti'ne başvurarak, Türkiye-Irak sınır anlaşmazlığının en kısa zamanda ele alınmasını istemiştir.

Konferansın daha sonraki bölümlerinde kapitülasyonlar ve bağımsızlıkla ilgili konular yer almaktaydı. Bu konularda oldukça çetin müzakereler yapılıyor ve ihtilafların çözümü oldukça zor gözüküyordu. Görüşmeler tıkanma noktasına gelmişti. Bu sırada, müttefikler tarafından hazırlanan ve ekleriyle beraber 160 madde tutan barış anlaşması tasarısı 29 Ocak 1923 sabahı İsmet Paşa'ya verildi (Armaoğlu, 1998, s.133).

İsmet Paşa'ya verilen antlaşma tasarısında “Musul” adı hiç geçmiyordu. Sadece, 3 ncü maddede Türkiye-Irak sınırının, 1921 Ankara İtilafnamesi'nin çizmiş

olduğu Türkiye-Suriye sınırının Dicle üzerinde sona erdiği noktadan itibaren, Milletler Cemiyeti Konseyi'nce alınacak karara uygun olarak çizileceği belirtilmekteydi (Armaoğlu, 1998, s.133).

Konferansın 31 Ocak 1923 günü yapılan Genel Kurul toplantısında antlaşma taslağı ele alındı. Bu oturumda Curzon söz alarak taslağın imzalanacağı ümidini dile getirmiş, diğer müttefik delegeleri Curzon'u destekleyerek tasarıyı övmüşlerdir. Bundan sonra, İsmet Paşa söz alarak; antlaşmada yer alan bazı hükümlerin karara bağlanmamış hususlar olduğunu beyanla, tasarıyı incelemek için süre istemiştir. Bu arada Curzon 2 Şubat'ta Londra'ya dönmek zorunda olduğunu 4 Şubat akşamına kadar kalabilmek için elinden geleni yapacağını ifade etmiştir (Armaoğlu, 1998, s.133).

İsmet Paşa, müttefiklerin antlaşma tasarısına cevabını 4 Şubat 1923 günü, İngiliz, Fransız ve İtalyan delegasyonlarına yazdığı bir mektupla bildirdi. Bu mektupta Musul meselesi şu şekilde yer almaktaydı. "Musul sorununa gelince; salt barışın yapılmasına engel olmamasını sağlamak amacıyla ve Türkiye ile İngiltere arasında bir yıl içinde ortak anlaşmayla çözümlenmek üzere, bu sorunun Konferans programından çıkarılmasının yerinde olacağını düşünmekteyiz." (Armaoğlu, 1998, s.133) Bu mektupla dile getirilen öneriler üzerinde bir uzlaşmaya varılamadı.

Bir sonuca ulaşılamaması üzerine, delegeler Lozan'ı terk etmeye başladılar. Konferans kesilmişti. İsmet Paşa da Lozan'dan 16 Şubat 1923 günü ayrılarak İstanbul'a döndü.

Türk Heyeti daha Lozan'da görüşmelerde bulunurken, Musul meselesi üzerinde Ankara'da yoğun tartışmalar yaşanıyordu. Mustafa Kemal Paşa ise, 20 Ocak 1923'de yaptığı bir açıklamada şöyle diyordu; "Musul vilayetinin milli sınırlarımıza dahil araziden olduğunu defalarca ilan ettik. Lozan'da bugün karşımızda yer alanlar bunu çok iyi bilirler. Vatanımızın sınırlarını tayin ettiğimiz zaman büyük fedakarlıklara katlandı. Menfaatlerimize ters olmakla beraber barışseverlikle hareket ettik. Artık milli topraklarımızdan en ufak bir parçasını bizden koparmaya çalışmak pek haksız bir hareket olur. Buna kesinlikle razı olamayız."(AAM, 1989)

Bu arada Musul Meselesi ağırlıklı olarak Meclis gündemine girmişti. Meclisin 21 Şubat 1923 tarihinde yapılan oturumunda söz alan İsmet Paşa konferans hakkında

meclise bilgi vererek, Musul Meselesi'nin müzakerelerin en çetin bölümünü oluşturduğunu, konferansın kesilmesinde de, bu konunun büyük rol oynadığını söylemiştir. Bundan sonra yapılan yoğun meclis oturumlarında, büyük tartışmalar neticesinde iki seçenek ortaya çıkmıştı. Musul Meselesi ya Lozan sonrasına bırakılacak, ya da silah zoruyla Musul alınacaktı. İsmet Paşa birinci seçeneği öneriyordu. Zira kapitülasyonlar ve müttefik güçlerin ülkeyi boşaltmasını öncelikli görüyor, Musul meselesinin bundan sonra daha kolay halledilebileceğini düşünüyordu. Atatürk ve Başbakan Rauf Orbay da bu konuda kendisine destek veriyordu. Silah zoruyla, Musul'un alınması konusunda ise; her ne kadar Türk Genelkurmayı bunu gerçekleştirmek için hazırlıklı olsa da, böyle bir girişimde sadece İngiltere ile değil, diğer müttefik ülkelerle de karşı karşıya gelinmesi söz konusuydu. Nihayet, Meclisin 6 Mart 1923 günü yapılan toplantısında, Atatürk'ün desteklediği ve İsmet Paşa'nın, dolayısıyla Hükümetin görüşlerini destekleyen bir önerge 170 oyla kabul edildi (Armaoğlu, 1998, s.151).

Bundan sonra Lozan Konferansı toplantıları 23 Nisan 1923'te tekrar başlamış, İngiliz Hükümeti bu kez Sir Horace Rumbold'u göndermişti. Uzun çalışma ve tartışmalar sonunda, Lozan Barış Konferansı nihayet tamamlanarak 24 Temmuz 1923 günü imzalandı. Lozan Antlaşması'nda Musul Meselesi, dolayısıyla Türkiye-İrak sınırıyla ilgili konu, antlaşmanın 3 ncü maddesi, 2 nci fıkrasında yer alıyordu. Buna göre;

(1)“Türkiye ile Irak arasındaki hudut 9 ay zarfında Türkiye ve Büyük Britanya arasında ihtilafsız tayin edilecektir.

(2)Bu müddet zarfında iki hükümet arasında bir anlaşma olmadığı takdirde İhtilaf, Milletler Cemiyeti meclisine arz olunacaktır.

(3)Hudut hakkında alınacak karar beklenilerek, gelecekte kesin kaderi bu karara tabii olacak olan arazinin, bugünkü durumunda herhangi bir değişikliğe sebep olacak şekilde askeri veya başka hiçbir harekette bulunulmamasını Türk ve Britanya Hükümetleri birbirlerine karşı taahhüt ederler.”(Bayur, 1973, s.164)

Lozan Antlaşması, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yoğun tartışmalara sahne olmuş, özellikle Misak-ı Milli'nin gereklerine cevap vermediği üzerinde durulmuştur. TBMM, ağır eleştirilerden sonra Lozan Antlaşması'nı 23 Ağustos 1923 tarihinde onaylamıştır.

2.1.3.3.2. Haliç Konferansı

Lozan Antlaşması, Türkiye-Irak sınırının 9 ay içinde çözüme kavuşturulmasını, aksi takdirde konunun Milletler Cemiyeti'ne havale edilmesini öngörüyordu.

Bu bağlamda, Türkiye ile İngiltere arasındaki Haliç Konferansı 19 Mayıs 1924 günü İstanbul'da başladı. Türkiye'yi TBMM Başkanı Fethi (Okyar) Bey, İngiltere'yi de, Sir Percy Cox temsil ediyordu. Toplantının daha başlangıcında, Türk ve İngiliz heyetleri arasında büyük görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştı. Konferansın 21 Mayıs 1924 günü yapılan toplantısında, Fethi Bey, Musul'un Osmanlı yönetimindeki vilayet sınırları dikkate alınarak Türkiye'ye bırakılmasını istemiştir. Buna karşılık Cox, Musul da dahil olmak üzere Fırat Nehri'nin iki tarafının İngiltere'ye bırakılması gerektiğini öne sürdü (Saatçi, 1996, s.129).

Konferansın üçüncü toplantısının yapıldığı 24 Mayıs 1924 günü, Fethi Bey belgeleriyle Musul'un neden Türkiye'ye bırakılması gerektiğini izah etti. İngiliz Heyeti Başkanı ise, bu kez daha da ileri giderek Hakkâri'ye bağlı Beytüşşebap, Çölemerik ve Revanduz Kasabalarını istedi. İngilizlerin, konferansın gündeminde olmayan ve daha önce Lozan'da da sözü geçmeyen isteklerde bulunmasıyla konuyu çıkmaza sokarak, Milletler Cemiyeti'ne götürmeyi hedefledikleri anlaşılıyordu. Neticede üçüncü toplantı, bir sonraki toplantı günü tespit edilemeden sona erdi.

Haliç Konferansı on günlük aradan sonra 5 Haziran 1924 günü tekrar toplandı. Bu toplantıda, Fethi Bey, Türkiye-Irak sınırı hakkındaki Türk görüşlerini detayları ile açıklayarak, Hakkari vilayeti ile ilgili isteklerin Lozan Antlaşması ile uyuşmadığını, sadece Musul Meselesi'nin Milletler Cemiyeti'ne götürülmesi gibi bir amacının hissedildiğini, görüşmelerden bu şekilde bir sonuç çıkarılmasının mümkün olmayacağını bildirdi. İngiliz Heyeti de görüşlerinde ısrar edince konferans bir sonuca ulaşılamadan sona erdi.

2.1.3.3.3. Milletler Cemiyeti'nde Musul

Haliç Konferansı'nda bir sonuca ulaşılamayınca, İngiltere Milletler Cemiyeti'ne başvurarak, Musul Meselesi'nin gündeme alınmasını teklif etti. Esasen, Türkiye, Cemiyete üye olmamasına rağmen, Cemiyetin yasalarına göre üye olmayan ülkeler kendilerini ilgilendiren konularda temsil edilebiliyordu. Bu kapsamda, cemiyetin talebi üzerine Bakanlar Kurulu 3 Eylül 1924 tarihinde Meclis Başkanı

Fethi Bey'in başkanlığında bir heyeti, Türkiye'yi temsil etmekle görevlendirdi (Saatçi, 1996, s.166).

Milletler Cemiyeti'nin konuyla ilgili ilk toplantısı 24 Eylül 1924 tarihinde Cenevre'de yapıldı. Bu toplantıda, İngiliz temsilcisi Lord Parmoor; Musul'un kaderinin belli ve Irak'ın bir parçası olduğunu ve sadece sınırının çizilmesi gerektiğini ifadeyle, bu amaç için tarafsız bir komisyon kurularak, bu konuda karar alınmasını teklif etmiştir. Fethi Bey de söz alarak, Musul vilayetinin kaderinin söz konusu olduğunu, meselenin sınırın Musul'un kuzeyinden mi yoksa güneyinden mi geçeceği meselesi olduğunu, bunun için en iyi yolun plebisit olduğunu açıklayan bir konuşma yaptı. Yukarıda ana hatları verilen konuşmalardan sonra oturuma son verildi (Saatçi, 1996, s.168).

Milletler Cemiyeti'nin 27 Eylül 1924 günü yapılan toplantısında bu kez Cemiyet kararının taraflarca kabul görüp görmeyeceği gündeme geldi. İngiltere Lozan'da Cemiyet kararını kabul edeceğini açıklamıştı. Türkiye bu konuda henüz görüşünü açıklamamıştı. Fethi Bey bu konuya açıklık getirerek, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne gitmesinin Musul üzerindeki hakkından vazgeçme anlamını taşımadığını, ancak yapılacak plebisitin sonuçlarını kabul etmeye hazır olduğunu açıkladı.

Bundan sonra, cemiyet meclisi 30 Eylül 1924 tarihinde meselenin incelenmesi için üç kişiden oluşan bir komisyonun kurulmasına ve komisyona yardımcı olmak amacıyla iki ülke tarafından üyeler atanmasına karar verdi. Meclis'in oluşturduğu üç kişilik komisyonda ise, Macaristan eski Başbakanı Kont Teleki, İsviçre'nin Bükreş Büyükelçisi Af Wirsén ve Belçikalı bir Emekli Albay olan A.Paulis bulunuyordu. Türkiye komisyona yardımcı olma görevini Cevat Paşa'ya vermiş, yanına da uzmanlar verilmişti.

Komisyon, önce 13 Kasım 1924 tarihinde Cenevre'de toplanıp, çalışma yöntemlerini tespit ederek, Londra ve Ankara'da temaslarda bulundu. Daha sonra 16 Ocak 1925 tarihinde Bağdat'a gelen komisyon İngiliz Yüksek Komiseri Sir Heny Dobs ile görüştü. Bu arada Irak Kralı Faysal, Komisyon'a Musul'un Irak'a verilmesini isteyen bir muhtıra verdi. Komisyon daha ilk günden İngiltere ve Irak makamlarının baskılarıyla karşılaşmaya başlamıştı. Sir Heny Dobs, bir toplantıda iki Türk uzmanın, Irak Hükümeti'ne düşman iki Irak'lı olduğu gerekçesiyle

tutuklanmasını istemiş, ancak komisyon bu isteği kabul etmemiştir. Bununla birlikte, bir süre gözaltına alınmış, ancak komisyonun müdahalesiyle bu duruma son verilmiştir.

Komisyon 27 Ocak 1925’de Musul’a gelmiş, İngilizler’in ve Irak’lı yetkililerin yaptığı birçok baskıya rağmen, halk Türk heyetine büyük sevgi gösterisinde bulunmuş, Türkiye lehine gösteriler yapılmıştır. Komisyon raporunda da ayrıntılı olarak yer alan bu olaydan sonra gösteri yapanlar tutuklanmış, Komisyon’un yaptığı çalışmalar ve komisyon üyeleri sıkı bir takibe alınmıştır. Komisyon üyeleri ve görevlendirdiği tali komisyonlar; Musul, Erbil, Kerkük, Sincar, Telefar, Akra, Altunköprü, Süleymaniye, Zaho, Duhok’daki halkla temasta bulunuyor, zaman zaman tek tek görüştükleri kişilere çeşitli sorular soruyorlardı. Görüşmelere katılanların büyük çoğunluğu, maruz kaldıkları baskılara rağmen Türkiye’yi istediklerini çeşitli şekilde ısrarla ifade ediyorlardı. Nihayet Komisyon, çalışmalarını tamamladıktan sonra Cenevre’ye dönerek, hazırladığı raporu 16 Temmuz 1925’de Milletler Cemiyeti’ne sundu (Saatçi, 1996, s.172).

İngiliz baskısının yoğun şekilde hissedildiği ve birçok çelişkileri içeren raporda yer alan görüşlere göre;

(1)Milletler Cemiyeti tarafından Brüksel’de çizilen ve Brüksel Hattı olarak adlandırılan hat sınır olarak kabul ediliyor,

(2)Musul Vilayeti’nin çoğunluğunu Kürtlerin oluşturduğu iddiası ile bölgenin Irak’a bırakılması,

(3)Türkiye ile ekonomik bir anlaşma yapılması öneriliyor,

(4)1928’de bitecek manda yönetimi 25 yıl uzatılıyor ve

(5)Kürtler’e yönetsel ve kültürel haklar veriliyordu.

İlk iki hususa uyulmadığı takdirde;

(1)Musul Vilayeti’nin Türkiye’ye verilmesinin uygun olduğu,

(2)Musul bölgesinin ikiye bölünmesi halinde, Küçük Zap hattının sınır olarak kabul edilmesini öneriliyordu (Saatçi, 1996, s.173).

Söz konusu raporun alınmasından sonra, Milletler Cemiyeti’nin bir karara varması gerekiyordu. İşte, bu noktada verilecek bu kararın bağlayıcılığı hususu tekrar

gündeme geldi. İngiliz temsilcisi alınan kararı kabul edeceklerini bildirirken, Fethi Bey, Milletler Cemiyeti'nin kendi yasasında bulunan tavsiye niteliğinde karar alabileceği çerçevesinde kabul edebileceğini açıkladı. Bu durumda aleyhine bir karar çıkması halinde Türkiye, sadece bunu tavsiye olarak nitelendirebilecekti. Ayrıca, Lozan Antlaşması, iki taraf arasındaki anlaşmazlık, 9 ay içinde çözülemediği takdirde Milletler Cemiyeti'ne gidilmesini öngörüyordu ve cemiyete bir sınır çizme yetkisi vermiyordu. Bununla birlikte, cemiyette kararların oy birliği ile alınması gerekiyordu.

Kendilerini ilgilendiren konularda cemiyette temsil edilen, cemiyete üye olmayan ülkeler de oy kullanabiliyorlardı. Böylece Türkiye'nin de oy kullanacağı ortamda oy birliğinin sağlanarak, Türkiye'nin aleyhine bir karar alınması mümkün görülüyordu.

Meclis'in 19 Eylül 1925 tarihli toplantısında, alınacak kararın bağlayıcılığına açıklık getirmek için kurulan komisyon, Adalet Divanı'nın görüşünün alınmasını önerdi. İngiliz temsilcisi, Milletler Cemiyeti'nin yetkisi konusunda tereddüt gösterilmesini anlayamadığını ifade ederken, Türkiye temsilcisi Tevfik Rüştü Bey de Lozan Antlaşması'nın Milletler Cemiyeti'ne sınır çizme yetkisini vermediğini, ayrıca alınacak kararın ancak oybirliği ile alınabileceğini hatırlattı ve Lahey Adalet Divanı'na gitmeye gerek olmadığını belirtti. Ancak, Milletler Cemiyeti 20 Eylül 1925 tarihinde Lahey Uluslararası Adalet Divanı'nda konuyla ilgili görüşünü talep etti.

Türkiye, siyasi bir konunun hukuki yoldan çözümünün imkânsız olduğu için karara itiraz etmiş ve divana çıkmayı kabul etmemiştir. Bu arada, Adalet Divanı'nın Brüksel Hattı'nın iki yanında çıkan olayları incelemek için Musul'a gönderdiği Estonya'lı General, Türk tarafına sokulmadı. İngiltere ise görüşlerini Adalet Divanı'nda anlattı ve divan 21 Kasım 1925 tarihinde kararını açıkladı. Karar özetle şu şekildeydi.

(1)Lozan Antlaşması'na göre, taraflar Türkiye ve Irak sınır anlaşmazlığını çözmek niyetindedir ve alınacak kararın iki tarafı bağlayıcı niteliği olmalıdır.

(2)Milletler Cemiyeti Meclisi, alacağı kararı oybirliği ile almalıdır. Taraflar oylamaya katılamaz (Saatçi, 1996, s.175).

Adalet Divanı'nın bu görüşü bir değerlendirme idi. Bunun meclise mal edilebilmesi için meclisin yine oy çokluğu ile karar alması gerekiyordu. Bu yeni bir tartışma yarattıysa da meclis, tarafların oylarına bakmaksızın divanın değerlendirmesini onayladı.

Bunun üzerine Türkiye, Milletler Cemiyeti'nde bulunan temsilcilerini geri çekti (Yurdakul, 1975, s.34). Bu arada, İngilizlerin desteklediği bir Kürt isyanı başladı. Musul meselesi, Türkiye içinde ve dışında çok sıcak bir şekilde takip ediliyor, mitingler yapılıyor, gazetelerde yoğun bir şekilde yer alıyordu. Ancak buna rağmen, Milletler Cemiyeti Meclisi 16 Aralık 1925 tarihinde Brüksel Hattı'nın güneyini Irak'a, kuzeyini Türkiye'ye verdi. Ayrıca Irak'taki manda yönetiminin 25 yıl uzatılmasını teklif etti.

Türkiye'nin bu karara tepkisi çok sert oldu ve meclise gönderilen bir notada "Bir devletin, kendisine bağlı bir toprak parçasındaki egemenliğini, ancak kendi rızası ile bitireceğini, Türkiye'nin Musul Vilayeti üzerindeki haklarının olduğu gibi kaldığı" bildiriliyordu. Sonuçta Milletler Cemiyeti'nin almış olduğu kararın uygulanması Türkiye'nin kabullenmesine kalmıştı.

2.1.3.3.4. Ankara Antlaşması ve Türkiye-İrak Sınırının Tespiti

Bu durumda, Türkiye'nin önünde iki seçenek kalmıştı. Ya İngiltere ile bir anlaşma yoluna gidecek ya da bir savaşı göze alacaktı. Ancak, Türkiye dışarıya karşı yalnız kalmıştı. Bundan başka içeride halledilmesi gereken ekonomik ve sosyal meseleler vardı. Bu nedenle bir savaşın göze alınması mümkün gözüküyordu. Türkiye, İngiltere ile anlaşma yoluna gitmek zorunda kaldı ve 5 Haziran 1926 tarihinde Ankara Antlaşması yapıldı⁶. Buna göre özetle;

(1)Türkiye-İrak sınırı Brüksel Hattı olacak fakat bu hatta Türkiye lehine küçük düzeltmeler yapılacaktır,

(2)Irak Hükümeti petrolden alacağı gelirin yüzde 10'unu 25 yıl süreyle Türkiye'ye verecektir⁷.

⁶ 5 Haziran 1926 tarihli Ankara Antlaşmasının tam metni EK 2'dedir.

⁷ Türkiye antlaşmaya ek notalarda yer alan esaslara uygun olarak bu hakkından 500 bin sterlin karşılığında vazgeçmiştir.

Yine bu anlaşmayla Irak ile Türkiye arasında dostluk ilişkileri tesis edilmiş ve 1928 yılında karşılıklı elçiler atanmıştır. (Yurdakul, 1975, s.37)

Ankara Antlaşması'yla, Musul Vilayeti diye adlandırılan ve Misak-ı Milli sınırları içinde bulunan Musul, Kerkük, Erbil ve Süleymaniye Irak'a bırakılmak zorunda kalındı. Böylece petrol bölgeleriyle birlikte Türkmen toplumu da Anavatan Türkiye dışında kalmıştır. Bu antlaşmanın yapılmasında;

(1)Türkiye'nin ekonomik sıkıntı içinde olması,

(2)9 yıllık bir savaştan sonra bütün dış güçlerin Türkiye'nin karşısında olduğu bir ortamda tekrar büyük bir savaşa girmenin getireceği olumsuzluklar ve

(3)İçeride yaşanan bir takım isyanlar büyük rol oynamıştır.

Ankara İtilafnamesi'nde Irak sınırları içinde kalan Türklerin hakları ve bu hakların Türkiye garantörlüğüne alınması hususunda herhangi bir hüküm yer almaması, Irak'lı Türkleri uluslararası güvenceden mahrum bırakarak Irak hükümetinin insafına kalmalarına neden olunmuştur (Silleli, 2005, s.70). Bu durum günümüzde Kerkük ve Irak Türkmenlerinin geleceği açısından büyük bir zafiyet teşkil etmekte ve uluslararası arenada Türkiye'nin elini zayıflatmaktadır.

2.1.4. Manda Yönetimi, Irak'ın Yeniden Yapılandırma Faaliyetleri ve İngiliz Emelleri

İngilizler Irak'ta Osmanlı yönetiminden sonra askeri ve yarı kolonici bir yönetim kurmuşlardır (Keegan, 2005, s.20). İngilizlerin başlangıçta stratejik petrol çıkarlarının korunması olan askeri varlık bulundurma gerekçesi gelinen bu noktada Irak'a yerleşme bahanesi olmuştur. Bu durum bize İngiltere'nin petrol yanında Dicle-Fırat havzasının verimli topraklarına ve Mısır'da yaptığı gibi bu bölgede de suya hâkimiyetin stratejik mülahazaları arasında olduğunu göstermiştir (Topur, 2004, s.92).

İngilizler, Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanmış olmasına rağmen bir oldu-bitti ile Musul'a girmişlerdir. Fakat bu işgali izleyen bir yıllık zaman diliminde burada nasıl bir idari düzenleme yapacakları netleşmemiştir.

Araplar arasında Irak'ın tek ve üniter bir devlet olma fikri kabul görmeye başlamışken, Kürtler ayrı bir siyasi statü talebiyle bağımsızlık istemişlerdir. Şiiler ve ardından da Bağdat'taki Sünniler, İngilizlere muhalefet etmişler, ülkede büyük çaplı

gösterilerin ardından Kürtlerin de dâhil olduğu silahlı çatışmalar başlamıştır. Ancak destekleri kopuk olan ve topyekûn bir hareket olmayan bu isyanlar İngiliz kuvvetlerince bastırılmıştır (Fromkin, 2004, s.374).

Manda idaresi konusunda Milletler Cemiyetinin yetkisini almış olan İngilizler, isyan sonrasında halkın askeri yönetime kıyasla dolaylı bir yönetim şeklini daha kabul edilebilir bulacağını umarak yönetim şeklinde değişikliğe gitmişler, bu maksatla “Iraklı bakanların görevlendirildiği bir konsey” atamışlardır. Aynı zamanda eski Osmanlı bölgelerindeki İngiliz subaylarının yerini de Iraklılar almıştır. İngilizler nüfusun çoğunluğunun Şii olduğu Irak’ta yönetici olarak Şiiler ve Kürtlere göre daha deneyimli ve güvenilir olarak kabul ettikleri Sünnileri her seviyedeki atamaların büyük kısmında tercih etmişlerdir. Bu kapsamda Sünni hâkimiyeti en fazla yeni Irak ordusunda kendini göstermiştir. Subayların neredeyse tamamı Osmanlı ordusunda görev almışlardı.

Ancak asıl sorun egemenlik sorunu olduğundan bakanlar konseyi ve ulusal ordunun oluşturulması Irak’ın temel sorununu çözmeye yetmemiştir. Milletler Cemiyetine göre manda yönetimi altında yönetilen ülkeler gelişmelerini tamamladıklarında bağımsızlıklarını elde edeceklerdir ve Irak, diğer ülkelere nazaran nitelikli insan gücü ve potansiyel serveti nedeniyle manda yönetiminden en çabuk kurtulacak adaylar arasındadır. İngiltere de bu yönde kararlar almak zorunda kalmıştır. Fakat asıl neden Irak’ın potansiyeli değildir.

Çok sayıda farklı unsurun yaşadığı Irak’ta İngiltere’nin denetimi sağlaması kolay olmamış ve ilk ciddi ayaklanma aylar sürmüştür. Olaylar sırasında “10,000” dolayında Iraklı ile “450” İngiliz askeri hayatını kaybetmiştir. Aynı şeyi bir kez daha yaşamak istemeyen İngiltere, Irak’ı uzun süre yönetmenin kolay olmayacağını görmüş ve özellikle petrolden kaynaklanan bölgesel çıkarlar ile Hindistan ile emperyal bağlantının güvenliğinden kaynaklanan çıkarlarını koruyabileceği bir çözüm üzerinde düşünmeye başlamıştır.

Emellerini ancak Irak’la yapılacak bir antlaşmayla sağlanabilecek olan İngiltere, bu aşamada öncelikle kendisi ile işbirliği yapabilecek halkın da benimseyeceği bir devlet başkanı bulmalıdır. Irak’ın devlet başkanlığına en güçlü aday ise Bağdat’taki İngiliz Yüksek Komiseri Sir Percy Cox’un Londra’ya gönderdiği raporunda da tavsiye ettiği Arap isyanına katılmış ve başlangıçta Suriye

tahtına “atanmış” olan⁸, Mekke Şerifi'nin oğlu, Haşimi Prensi Emir Faysal olmuştur. Çünkü Faysal hem kendisiyle işbirliğine yanaşılabilir hem de Irak halkının kolayca kabul edebileceği birisiydi (Henderson, 1991, s.10). Faysal göstermelik bir referandumdan sonra 23 Ağustos 1921'de İngiliz görevlilerin düzenlediği bir seremoni ile Irak Kralı olarak tahta oturtulmuştur (Keegan, 2005, s.23).

İngiliz himmeti ile Irak yönetimine gelen Faysal, Musul bölgesindeki petrol arama ve çıkartma imtiyazını İngilizlere vermiştir. İngilizler, Musul petrolünü bu şekilde garanti altına almış olmasına rağmen, bu bölgedeki petrolle de yetinmeyerek gözünü İran petrolüne dikmiştir (Fromkin, 2004, s.377). Bu amacın kolay gerçekleşmesi ise, ancak yeni bir savaşın sahneye konması ile mümkün olabilecektir. Yunanlıları Anadolu'da Türkler üzerine sevk ettikleri takdirde dünya kamuoyunun dikkatinin buraya çevrilmesi sağlanacak ve bu esnada İran'da başlatacakları petrol harekâtını sessizce gerçekleştirebileceklerdir. Bu amaçla İngiltere, Yunanlıların Anadolu'yu işgale kalkışmalarını sadece teşvik etmemiş aynı zamanda her türlü silah ve mühimmat desteğini de sağlamıştır.

Ancak İngilizlerin desteğiyle İzmir'den başlattıkları işgal harekâtında Yunanlılar, ummadıkları bir durumla karşılaşmışlar, Eylül 1921'de Sakarya'da ve Ağustos 1922'de Başkomutanlık Meydan savaşlarında, hezimete uğramışlardır. Türk milletinin Milli Mücadeleden başarı ve yüz akı ile çıkması, Orta Doğu'ya yönelik İngiliz politik hesaplarını altüst etmiştir. İngilizler, Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Irak'ı kapsayacak bir Kürt Devleti kurmayı düşünmelerine rağmen Türklerin Anadolu'da kazandıkları zafer, buna imkân tanımamış ve artık 1nci Dünya Savaşı galibi devletler de TBMM Hükümeti ile 20 Kasım 1922'de Lozan Barış Görüşmeleri'ne başlamak zorunda kalmışlardır.

Ayrıca; İngiltere'nin etkinliği nedeniyle ne tam bir demokrasiye kavuşmuş, ne de gerçek anlamda otonom bir devlet olabilen Irak'ta, Haşimi monarşisinin egemen olduğu yıllarda siyaset, ileri gelenlerin ve büyük toprak sahiplerinin istedikleri gibi siyaset yaptıkları bir arena şeklinde gelişmiştir. El-Ikha gibi daha başarılı olan partiler, iyi eğitim görmüş hali vakti yerinde Şiilerin temsilcilerini de saflarına

⁸ Suriye mandasını idare eden Fransızlarla arası açılınca 1920'de Suriye Tahtı'ndan uzaklaştırılmıştır.

katmışlardır. Partilerin görevi elit tabakanın ayrıcalıklı durumlarını korumak ve savunmak olmuştur. Öyle ki en küçük bir toprak reformuna dahi izin verilmemiştir. Diğer yandan hükümetin yaptığı atamaları tamamen kendi tekelleri altına almışlardır (Erkmen ve ark., 2003, s.10).

Irak ile İngiltere arasında 1922 yılında imzalanan bir sözleşme gereğince Irak Krallığının güvenlik politikalarını yürütme yetkisi İngiltere'ye verilmişti. İngilizler çıkar sağlayacakları bu anlaşmayı ısrarla Irak parlamentosundan geçirmeye çalışmışlardır. Bunun istemeleri iki önemli sebebe dayanıyordu:

(1)Türkiye'nin Irak'a müdahale olasılığı,

(2)Kürt ayaklanması.

Bu nedenler etkili olmuştur. Bu arada kralın, henüz proje aşamasında olan parlamento ile ilgili tavizler vermesiyle 1924 Martında kurucu meclis üzerinde başarılı bir şekilde anlaşmaya varılmış ve onaylanan bu anlaşma ile ileriki bir tarihte kurulacak bir parlamento için dikkatle kontrol edilen yöntemlerle uygulanacak seçimlere gidilmiştir (Keegan, 2005, s.25).

1925'te yapılan Anayasa'da hükümet biçimi, seçimle oluşmuş çift meclisli bir parlamentoya sahip anayasal monarşi olarak tanımlanmıştır. Fakat parlamenter rejime rağmen, herkese oy hakkı tanınmamıştır. Bu sınırlı oy hakkı, hem İngilizler hem de krallık hükümeti tarafından yapılan baskılar sonucunda kendilerine itaatkâr bir çoğunluk kazandırmaya yaramıştır.

Ayrıca, Anayasaya göre İslam, devletin resmi dini olarak kabul edilmekte, şeriat mahkemelerinin gerek bireysel gerekse de vakıf davalarında yetkili olduğuna yer verilmekteydi.

Irak için bağımsızlık kâğıt üzerinde olsa da hükümet hiç zaman kaybetmeden ulusal ordunun oluşturulması ve manda yönetiminin sona ereceği ve Irak'ın bağımsız bir devlet olarak Milletler Cemiyeti'nin üyesi olacağı tarihin deklarasyonu konusunda İngilizlere baskı yapma çalışmalarına başlamıştır (Keegan, 2005, s.25).

Ancak ortaya çıkan sonuç; Irak ekonomisinin büyük bir orduyu besleyebilecek yetenekte olmadığı ve meydana gelen bu ordunun ne düzenli bir ordu ne de sarayın istediği şekilde eski Osmanlı subayların etkisi altında güçlü ve etkili bir ordu olabildiğiydi.

Faysal'a içişlerinde özerk hareket edebilme olanağını tanıyan, dış politika ve savunma konularını ise İngilizlere bırakan 1922 tarihli Antlaşmanın sona erdirilmesi konusunda hükümet daha başarılı olmuştur. İttihat terakki politikalarından etkilenecek Arap milliyetçiliğine sarılan ordudaki Arap subayların 1914'te kurduğu El-Ahd(akit) isimli gizli örgütün önemli üyesi ve manda idaresinin ilk genelkurmay başkanı Nuri El-Sait'in 1930 yılında başbakan olması ve siyasetteki keskin ustalığı bu başarıyı getiren ana faktördür (Keegan, 2005, s.26).

1929 yılında işçi partisi tarafından idare edilen Britanya, Irak ile 1930'da yeni bir ittifak antlaşması akdetmiş ve 1932 yılına gelindiğinde bazı koşulların yerine getirilmesi karşılığında Irak'a bağımsızlığının verileceğini açıklamak durumunda kalmıştır. Ancak bu Irak'ın bütünüyle bağımsız olacağı anlamına gelmiyordu. Zira İngiltere askeri ve güvenlikle ilgili ayrıcalıklarını sürdürecekti, Irak'ın tüm ulaşım ve haberleşme kolaylıklarından yararlanacaktı. Ayrıca Irak'ın askeri gücünün geliştirilmesine katkıda bulunacak, bu çerçevede dışarıda eğitim görmesi gereken Irak askerleri İngiltere'ye gönderilecek, Irak'taki askerin eğitilmesi İngiliz subaylar tarafından gerçekleştirilecek ve Irak ihtiyacı olan bütün silahları bu devletten satın alacaktı. Sağlanan bu emperyal çıkarların dışında İngiltere, Irak'taki iki hava üssünden yararlanmaya devam edecekti.

İngiltere'nin Irak'taki ayrıcalıklı konumunu devam ettirmeye çalışmasının temel nedenlerinin başında, petrolden kaynaklanan çıkarları gelmiştir. Avrupalı güçlerin 19ncu yy.daki sömürge mücadeleleri 1920'lere gelindiğinde petrol alanları üzerindeki imtiyaz mücadelesine dönüşmüştü. İngiltere'nin Irak'tan kopamamasında ve Irak'ın bağımsızlığını tanımada isteksiz davranmasında bu mücadele etkili olmuş ve daha önce elde edilmiş olan imtiyazların Faysal'la yapılan anlaşmalarla süresini ve alanını genişletmeyi amaçlamıştır. Bu doğrultuda 1925'te İngiltere'nin baskısıyla Irak'ta Turkish Petroleum Company(Türk Petrol Şirketi) ile 75 yıl süreli bir imtiyaz antlaşması yapılmıştır. Anlaşmayla Irak'ta çıkarılan petrole karşılık belli bir bedel ödenmekle beraber, bu devletin şirket üzerinde herhangi bir şekilde hak sahibi olması söz konusu olmamıştır.

2.1.5. “Bağımsız” Irak Krallığı

Bu şartlar altında 1932'de kâğıt üstünde de olsa bağımsız hale gelen Irak, Milletler Cemiyeti üyeliğine kabul edilmiştir (Memiş, 1995, s.32). Bundan sonra

cumhuriyetin ilanına kadar yaşanan önemli gelişmeler ise şunlardır.

2.1.5.1. Sadabat Paktı

Sadabat Paktı Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında, 8 Temmuz 1937'de Tahran'da Sadabat Sarayı'nda imzalanmıştır.

Sadabat Paktı'nın imzalanmasının nedeni olarak İtalya'nın Habeşistan'ı işgali gösterilir. Bu yorum yanlıştır. Bu pakt İtalya Habeşistan'ı işgal etmeden önce gündeme gelmiştir ve yaklaşık iki yıl süren görüşmelerde İtalya konusu tartışılmamıştır. Antlaşmanın maddelerine bakıldığında da İtalya'ya karşı açık veya kapalı bir tedbir bulunmamaktadır (Oran, 2006, s.40).

Bu paktın nedenleri kısaca şunlardır:

- (1)Sınır sorunlarının kalıcı şekilde çözülmesi⁹
- (2)Ülkelerin bağımsızlıklarını vurgulama istekleri¹⁰

İlk defa bu amaçla, 2 Ekim 1935'te Cenevre'de Türkiye, İran ve Afganistan arasında üçlü bir Antlaşma parafe edildi. Buna daha sonraları Irak da katıldı. Daha sonra Irak-İran sınır antlaşmazlığının çözümlenmesi (Şatt-ül Arap uyuşmazlığı), Türkiye ile İran arasında dostluk çerçevesi içinde sınır sorunu dahil her alanı düzenleyen Antlaşmaların akti, 8 Temmuz 1937 tarihli Sadabat Paktı'nın imzalanmasına imkan vermiştir.

Taraflar antlaşmada genel olarak(Topur, 2004, s.178);

- (1)Birbirlerinin iç işlerine karışmayacaklarını,
- (2)Ortak çıkarlarını ilgilendiren hususlarda birbirlerine danışacaklarını,
- (3)Birbirlerine karşı saldırıda bulunmayacaklarını ve
- (4)Sınırlarının korunmasına saygı göstereceklerini taahhüt etmişlerdir

Ancak paktın temel nedeni olan Kürt Aşiretleri sorunu, 7nci maddenin şu ifadelerinde saklıdır: "Bağlı taraflardan her biri, kendi sınırları içinde diğer bağlı

⁹ Pakta üye devletlerin tümünün İran'la sınır sorunu bulunmaktaydı. Ayrıca bu sınır sorunları nedeniyle özellikle Türkiye-Irak-İran üçgeninde Kürt Aşiretleri sınır tanımayan isyanlar yapmaktaydı. Bu paktın imzalanmasının en önemli nedeni bu nedendir.

¹⁰ Yeni kurulmuş bu devletlerin bağımsızlıklarının vurgulanması son derece önemliydi.

tarafların kurumlarını yıkmak, düzen ve güvenliğini sarsmak veya politik rejimini bozmak amacıyla silahlı çeteler, birlikler veya örgütlerin kurulmasını ve eyleme geçmelerini engellemeyi yükümlenir" (Oran, 2006, s.40).

İkinci Dünya Savaşı ortamında antlaşmanın diğer maddeleri işlevsiz kalmış, fakat 7nci madde anlaşmanın devamını sağlamıştır. Sadabat Paktı, 1979'da İran'daki yeni rejim Paktı fesh ettiğini ima edene kadar hukuki varlığını sürdürmüştür.

2.1.5.2. İkinci Dünya Savaşı Öncesi Yaşanan Güç Mücadelesi ve Yeniden İngiliz İşgali

Faysal, Irak'ın başına 1921'de İngiltere tarafından getirilmiş olmakla beraber, işbaşında kaldığı süre içinde Irak'ın bağımsızlığının sağlanmış olması, onun toplumdaki itibarını arttırmıştı. Ancak 1933'te zamansız ölümü sonrası yerini alan 21 yaşındaki oğlu Gazi'nin (1933-1939) liderlik özelliklerinden yoksun olması devleti, yönetim konularında fazla deneyimli olmayan bir grup tarafından idare edilme durumunda bırakmıştır.

Kral I.Gazi'nin 1939'da ölümünden sonra yerine geçen üç yaşındaki II.Faysal'ın ülkeyi yönetemeyecek kadar küçük yaşta olması, ülkenin denetiminin Haşimi hanedanından Kral Naibi Prens Abdullah ve ona en yakın politikacı olan Nuri Said'in eline geçmesine yol açmıştır. Savaş çıktığında beşinci defa başbakanlık göreviyle işbaşında bulunan Nuri Said savaşta İngiltere'yi desteklemenin ülkenin yararına olduğunu savunması dolayısıyla ordu ile ters düşmüş ve 1940'ta istifa ederek yerini bir koalisyon hükümetine bırakmak zorunda kalmıştır.

Almanya'nın ilerleyişinden ve İngiltere'nin durumundaki belirsizlikten de yararlanmaya çalışan ve 1940'dan beri ülke siyasetinde belirgin şekilde etkin olan bir grup Albayın desteğini arkasına alan Mihver Devletleri yanlısı Raşit Ali'nin iktidara gelmesinden sonra, Irak Alman nüfuzuna girmiştir. Raşid Ali, İngiltere'nin Irak topraklarını kullanma ve karşılığında askeri destek sağlama teklifini reddettiği gibi, Basra'daki İngiliz askerlerinin ülkeyi terk etmesini istemiştir (Arı, 2005, s.173).

Bu durum İngiliz çıkarlarına aykırı olduğundan, İngiltere bu duruma kayıtsız kalmamıştır. 1941 yılında İngiliz hükümetinin, Basra'daki üslere kuvvet yollaması ve Irak ordusunun 2 Mayıs 1941'de Bağdat yakınlarında bulunan İngiliz üssünü kuşatması üzerine İngiltere ile Irak arasında savaş başlamış, 1941 Mayısının sonuna gelindiğinde ise Raşid Ali hükümeti savaşı kaybetmiştir. Bunun üzerine darbeciler ve

Raşid Ali ülkeyi ter etmek zorunda kalmışlardır. Böylece Irak tekrar İngiltere'nin denetimine girerek, savaşın sonuna kadar İngiliz işgalinde kalmıştır.

Raşid Ali'nin yerine Nuri Said tarafından kurulan hükümetle ülke İngilizlerin etkisi altında yönetilmeye devam etmiştir. Bu dönemde iktidara ve İngilizlere muhalefet edebilecek siyasi liderler sürgünde olduğundan Irak'ta ciddi bir muhalefet boşluğu doğmuştur. 1943 yılında Irak, müttefikler safında savaşa katılmıştır (Memiş, 1995, s.28). Kral Naibi Prens Abdullah ve Nuri Said bu ortamda ülkeyi 1958'e kadar yönetmişlerdir.

2.1.5.3. Bağdat Paktı

24 Şubat 1955'te Sovyet yayılmacılığına karşı Türkiye ile Irak arasında imzalan "Karşılıklı İşbirliği Antlaşması" ile "Bağdat Paktı" kurulmuştur.

Bağdat Paktı'na göre;

(1)İki devlet birbirlerinin işine karışmayacak,

(2)Aralarında meydana gelen anlaşmazlıkları barış yolu ile çözecekler,

(3)Antlaşma Arap Birliği devletleri ile bölgenin güvenliği yönünden ilgili tüm devletlere açık olacaktır(Oran, 2006, s.33)

Ancak, Bağdat Paktı'nın imzalanması diğer Arap Devletleri'nin tepkisine yol açmıştır. İlk tepki olarak Mısır ile Suriye, Irak'ı dışarıda bırakacak şekilde işbirliği yapmaya karar vermişlerdir. ABD'nin ve İngiltere'nin Bağdat Paktına yaklaşımı ise olumlu olmuştur. 1930'da Irak ile imzaladığı İngiltere'nin Kuzey Irak'ta askeri güç bulundurmasını sağlayan anlaşma 1956'da sona erecekti. Bu nedenle İngiltere 4 Nisan 1955'te Bağdat Paktına katılmıştır. 23 Eylül 1955'te Pakistan, 3 Kasım 1955'te İran Pakta iştirak etmişlerdir. Bağdat Paktı, böylece Arap devletlerinin karşı koymasına rağmen, kurulmuş ve güçlenmiştir. ABD, Arap devletlerinin tepkisini fazla çekmemek için pakta resmen üye olmamış, ancak üye devletlere askeri teknik ve ekonomik yardımda bulunacağını belirterek paktın güçlenmesine çalışmıştır. Sovyetler Birliği'nin tehdidine ve yayılmasına karşı, NATO ile SEATO'yu birleştiren Bağdat Paktı'nın kurulması Türk-Sovyet ilişkilerini daha da gerginleştirmiştir. Ayrıca, Irak hariç Arap devletleri ile Türkiye arasındaki münasebetler olumsuz bir seyir takip etmeye başlamıştır.

Ancak; 14 Temmuz 1958 sonrası Sovyet Güdümlü ihtilal ile Cumhuriyetin ilan edilmesi sonrasında Irak yönetimi 24 Mart 1959'da Bağdat Paktı'ndan çekildiğini resmen açıklamıştır. Irak'ın ayrılmasından sonra Pakt'ın merkezi daimi olarak Ankara olmuş ve 18 Ağustos 1959'da da Bağdat Paktı'nın adı "Merkezi Antlaşma rgt" yani "CENTO" olarak değiştirilmiştir. CENTO'nun ilk toplantısı, 7–9 Ekim 1959'da Washington'da yapılmıştır. Örgüt, aslında savunma amacıyla kurulmuş olmasına rağmen; faaliyetlerini, üyeler arasında ekonomik, kültürel ve teknik işbirliği konularına yöneltilmiştir. ABD, rgte daha fazla destek vermeye başlamıştır. Bu şekliyle 20 yıl devam eden rgt, 12 Mart 1979'da Pakistan'ın ve İran'ın ayrılması ile dağılma noktasına gelmiştir. Türkiye, 13 Mart 1979'da, bu devletlerin CENTO'dan ayrılması kararlarını saygıyla karşıladığını ve bu durumda CENTO'nun bölgedeki işlevini fiilen kaybettiğini, örgütün ilgili anlaşma hükümleri gereğince sona erdirilmesi için gerekli işlemlerin yapılacağını açıklamıştır. Böylece, Bağdat Paktı'nın bir devamı şeklinde olan CENTO, hukuken olmasa bile fiilen sona ermiştir (Topur, 2004, s.262).

2.1.5.4. 1926–1958 Döneminde Türkmenler

1926 yılında, Asuri askerleri, İngilizlerin kendilerine para vermesi karşılığında yüzlerce Türkmeni ldrmşlerdir (Anadol, 1992, s.219).

Türkmenler, Irak'ın Milletler Cemiyeti yesi olduğu 1932 yılına kadar yani Irak'ın İngiliz Mandası altında bulunduğu dönemi sıkıntı içerisinde geçirmişlerdir. Irak'ın bağımsızlığını kazanması sonrasında rahata kavuşacakları konusunda mitlenen Türkmenler aksine daha çok baskı ve şiddete maruz kalmışlardır.

Türkmenler, 1920 Geçici Irak Anayasası ile Arap ve Kürtlerle birlikte Irak halkının unsurlarından biri oldukları ve ana dilleri ile ğretim yapmaları kabul edildiği halde, Kürtlerin aksine Türkmenlerin bu haklarını kullanmalarına izin verilmemiştir (Koçsoy, 1991, s.128).

1930-31 eğitim-ğretim yılında Kerkük şehir merkezi dışındaki ilkokullarda Türkçe ğretim Irak yönetimi tarafından yasaklanmış, Kerkük içindeki birkaç okulda ise yabancı dil dersi gibi haftada birkaç saate indirilmiştir.

1930'larda, bölgede yaşayan Türk ocukları Arapça eğitim yapmak zorunda kalmışlardır. Kerkük ve Erbil gibi Türklerin çoğunlukta olduğu bölgelerdeki

mahkemelerde ve okullarda 1931’de çıkartılan özel bir yasa sayesinde Türkçe konuşulması serbest bırakılmıştır.

Irak Krallığı’nın, 30 Mayıs 1932 tarihinde yayınladığı deklarasyona göre (Bkz. EK 3); Türkmenlerin ve diğer azınlıkların varlıkları kabul ve garanti edilmiştir. Türkmenlerin siyasi, kültürel ve sosyal haklarını içeren bir belge özelliğinde olan bu deklarasyona göre; Kıfri ve Kerkük’te Arapça ile birlikte Türkçe ve Kürtçe de resmi dil olmuştur (Saatçi, 1996, s.197).

Beklenenin aksine, Irak yönetimi Türklerin bu hakları kullanmalarına olumlu yaklaşmamış, hatta onları Araplaştırmak için çaba sarf etmiştir. 1936-58 yılları arasında da Türklerin, kültürel ve sosyal faaliyetlerde bulunan dernek kurmaları ve Türkçe yayın çıkarmaları yasaklanmıştır (Küçükkaragöz, 2000, s.78).

Sadabat Paktı’nın imzalanmasından önce Türk heyeti Irak’a gittiğinde, Kerkük’te heyete karşı olağanüstü bir sevgi gösterisinde bulunulmuştur. Türk heyetine karşı gösterilen sevgiden ürken Irak hükümetleri, bu tarihten sonra Türkiye’den gelen hiçbir heyeti Türkiye’ye sokmamaya özen göstermişlerdir (Gömeç,1999, s.267).

8 Temmuz 1937 tarihinde imzalanan Sadabat Paktı’nın birinci maddesi, pakta imzalayan devletlerin birbirlerinin iç işlerine karışmamasını öngörmesiyle birlikte; bu paktta Türkmenlere ilişkin olarak hiçbir madde de yer almamıştır. Hatta o yıl Irak’ta Türkçe eğitim ve öğretim tamamen yasaklanmıştır (Şimşir, 2004, s.110).

12 Temmuz 1946 tarihinde Kerkük’te iş bırakma eylemi yapan petrol şirketi Türkmen işçilerinin 20 kadarının öldürülmesi ve pek çoğunun yaralanması ikinci dünya savaşının getirdiği global sorunlar dışında Türkmenlere yeni bir acıyı tattırılmıştır.

24 Şubat 1955 tarihinde Türkiye ile Irak arasında imzalanan Bağdat Paktı sonrasında gelişme gösteren Türkiye-Irak ilişkilerinin Türkmenlere etkisi menfi yönde gerçekleşerek, Türkmenlere yapılan sindirme politikaları daha da yoğunlaşmıştır.

2.1.6. Irak’ta Sovyet Nüfuzu ve Cumhuriyetin İlanı

Irak, 14 Temmuz 1958 tarihinde bu şartlar altında Sovyet destekli ihtilale sahne olmuştur. General Kasım’ın Irak ordusu, 22 yaşındaki Kral II.Faysal, Prens Abdullah

ve Nuri Said'in öldürüldüğü¹¹ kanlı bir darbe ile yönetime el koyarak cumhuriyeti ilan etmiştir. Bu olay sonrasında Irak'ta Haşimi hanedanına dayanan krallık yönetimi devrilmiş, İngiltere'yle olan 37 yıllık bağ kopmuş, fakat ülkede siyasi partiler ve sendikaların gelişimine zemin hazırlanmıştır. Bu tarihten itibaren Irak'ın da Suriye ve Mısır gibi bağlantısızlık politikasına yöneldiği görülmektedir. Ancak bağlantısızlık adı altında ülke her geçen gün biraz daha Sovyet denetimine girmiş, komünistler de bu süreçte ülkede çok güçlenmişlerdir (Memiş, 1995, s.28).

1945 yılına kadar süren İngiliz işgalinden sonra da ülkede ancak alttan alta sürdürülebilen muhalefet açısından 1958'deki bu darbe bir anlamda 1941'in rövanşı niteliğinde olmuştur. Ancak darbeci Abdülkerim Kasım'ın da tam bir diktatör olması, Irak'a İngilizlerden fazla bir hürriyet vermemesi ile sonuçlanmıştır. General Kasım tarafından Irak'taki rejimin adının cumhuriyet olduğu ilan edilmişse de hiçbir zaman serbest demokratik seçimlere gidilmesi söz konusu olmamıştır.

Yaşanan bu gelişmelerin ardından Irak dışındaki Bağdat Paktı üyelerinin ve ABD'nin Dışişleri Bakanları 28–29 Temmuz 1958'de Londra'da toplanarak Paktın merkezinin geçici olarak Ankara'ya taşınmasına karar vermişlerdir.

Yeni Irak yönetimi 19 Temmuz 1958 tarihinde Birleşik Arap Cumhuriyeti ile karşılıklı Savunma anlaşması imzalamıştır. Her şeye rağmen Türkiye 31 Ekim 1958 tarihinde yeni Irak rejimini tanımıştır.

2.1.6.1. 1958–1963 Döneminde Türkmenler

İhtilali gerçekleştiren ve cumhuriyeti ilan eden General Kasım'ın, Irak'ı meydana getiren üç asli unsurdan biri olarak Türkleri de göstermesi, Türkmenleri sevince boğmuştur. İhtilali destekleyen Türkmenler, demokratik bir düzenin kurulacağı, okullarda Türkçe eğitimin verilebileceği, öğrenci dernekleri ve sendikalar kurulabileceği, gerçek parlamenter sisteme geçileceği gibi düşüncelere kapılmışlar, ama her zamanki gibi hayal kırıklığı yaşamışlardır(Saatçi, 1996, s.209).

İhtilali gerçekleştirenler arasındaki gerginliklerden nasibini alan Türkmenlere, General Kasım'ın hazırlattığı yeni Irak Anayasası'nda yer verilmemiştir.

¹¹ Bağdat Paktı'nın Türkiye'de yapılacak zirve toplantısına katılmak üzere havaalanında bulunmaktaydılar.

Kasım'ın Arif ile birlikte milliyetçileri tasfiye edip sosyalist bir çizgide yoluna devam etmesi, Irak'ın kuzeyinde Kürtlerin özerklik taleplerini arttırmıştır. Aynı zamanda Türk bölgelerinde Kürtlerin Türklere yönelik tacizleri olmuştur. Mustafa Barzani'nin Irak'a dönmesiyle de, Kürtlerin Kerkük'ü kendi bölgeleri içine alma hesapları başlamış, bu yolda en büyük engel olarak Kerkük'te Türk nüfusunun üstünlüğü görülmüştür.

1958'de Mustafa Barzani'nin Kerkük'e gelmesi sırasında yanındaki silahlı Kürtler, Türkler aleyhine sloganlar atmış, dükkanları yağmalamış ve Türk evlerine saldırmışlardır. Olayların boyutu daha da büyüyünce çatışmalar yaşanmıştır. Kerkük'teki 2nci Tümen Komutanlığı'nın bu olaylardan sonra Kürtlerin bölgedeki faaliyetleri hakkında Bağdat'a gönderdiği raporlarda "Kürtlerin Kerkük petrollerine hakim olmaya çalıştıkları, bu amaçla çoğunluğu Türkmenlerin oluşturduğu Kerkük'ü Kürtleştirmek için çevre bölgelerdeki Kürtleri bu şehre toplama gayreti içinde oldukları, bu girişimler önlenemediği taktirde vahim sonuçların doğabileceği bildirilmiş ve alınması gereken tedbirler sıralanmıştır" (Küçükkaragöz, 2000, s.83).

8 Mart 1959'da yönetime karşı Musul'da Arap milliyetçilerinin ayaklanmasının ardından, Kerkük Belediye Başkanlığı'na Moskova'da eğitim görmüş olan Maruf Mermerci ile Halk Mukavemet Teşkilatı'nın başına Ermeni kökenli Ojijn adlı aşırı bir komünist atanınca, Türklere karşı büyük bir baskı politikası uygulanmıştır.

2.1.6.1.1. Kerkük Katliamı

Irak Türkmenlerini derinden yaraladığı ve en çok sevdikleri dostlarını ve liderlerini kaybettikleri korkunç tedhiş ve katliam 14 Temmuz 1959 tarihinde Kerkük'te yaşanmıştır.

Kürtlerin General Kasım'dan aldıkları izinle harekete geçerek üç binden fazla Türk aydınının Turancılık iddiasıyla tutuklamalarından sonra (Gömeç, 1999, s.267); cumhuriyetin birinci yıldönümü kutlamalarının yapıldığı 14 Temmuz 1959'da, yürüyüş anında Türkler aleyhine sloganların atılmasının ardından, ateş açılmış ve maalesef "Kerkük Katliamı" başlamıştır. İki gün süren bu katliamda, Türkler çeşitli işkencelere ve soykırımlara maruz kalmışlardır (Ertuğrul, 2006, s.142).

Bazı Türklerin diri diri toprağa gömüldüğü (Koçsoy, 1991, s.131) bu katliamda, Celal Talabani'yi tepeden tırnağa silahlı halde Kerkük kıışlasından

çıkarken görenler olmuştur (Ateş, 2003, s.31). Başta Rusya olmak üzere komünist ülkeler katliamı desteklerken (Koçsoy, 1991, s.131), bu katliam, gerek Irak'ta, gerekse Irak dışında şiddetle kınanmıştır.

Bu katliamı yaşatanların bazıları idam edilmiş, bazıları hapse atılmış, bazıları da serbest bırakılmıştır. Serbest bırakılmaya anlam veremeyen Türkmenler, daha sonra 40 civarındaki bu kişileri gizlice öldürmüşlerdir (Saatçi, 1996, s.221)¹².

Bu katliamda Şehit Olanlar(Hürmüzlü, 2006, s.109)

(1)Emekli Albay Ata Harullah

(2)Emekli Albay Doktor İhsan Harullah

(3)Kasım Neftçi

(4)Selahattin Avcı

(5)Mehmet Avcı

(6)Cahit Fahrettin

(7)Osman Hıdır

(8)Emel Fuat

(9)Cihat Fuat

(10)Nihat Fuat

(11)Nurettin Aziz

(12)Abdullah Beyatlı

(13)İbrahim Ramazan

(14)Abdulhalik İsmail

(15)Hasip Ali

(16)Cuma Kanber

(17)Kazım Abbas Bektaş

(18)Şakir Zeynel

¹² Katliamda şehit olan Türkmenlerden birkaçına ait fotoğraf EK 4'tedir.

- (19)Hacı Necim Mehmet
 (20)Enver Abbas
 (21)Adil Abdülhamit
 (22)Züheyr İzzet
 (23)Fethullah Yunus
 (24)Kemal Abdulsamat
 (25)Seyit Gani Nakip'dir.

2.1.6.1.2. Irak'ta İlk Türk Eğitim Kongresi ve Kürtlerin Tepkisi

1960 yılında, Irak'ta çeşitli bölgelerden gelen Türk öğretmenlerin katılımıyla ilk eğitim kongresi toplanmış, toplantıda genel olarak Türkçenin yaygın olarak kullanılması için alınacak tedbirler belirlenmiş, Türkmenlerin eğitim alanında ve kültürel boyutta yaşadıkları sorunlar tespit edilmişti. Yıl içerisinde de bu yönde atılan adımların bir çıktısı olarak, sosyal ve kültürel faaliyetleri arttıran bir kulüp kurulmuş, Türkçe-Arapça bir dergi çıkartılmıştı.

Mustafa Barzani, 1960 yılından itibaren Kürtleri ayaklandırarak yönetimin otoritesini sarsmaya çalışmıştı. Kürtler, Türk bölgelerinde Türkçe eğitime engel olmaya, hatta sokaklarda Türkçe konuşulmasına izin vermemeye başlamıştı. Bağdat yönetimi de kuzeyde askeri harekâta girişmiş, Türkmenler, Kürtlerle güvenlik kuvvetleri arasında çıkan çatışmalarda zor anlar yaşamışlardı¹³.

1961'de, Türkmenlere yönelik başlayan suikastlar, 1962 yılında da devam etmiş, yaşanan olaylara tepki gösteren Türkler tutuklanmıştı.

2.1.7. Irak'ta Arif Kardeşler Dönemi

Irak'ta Baas Partisiyle işbirliği yapan bir grup subayın Şubat 1963'te gerçekleştirdikleri darbe ile General Kasım öldürülerek Devlet Başkanlığına Abdüsselam Arif getirilmişti.

¹³ Barzani 1960 yılında Kerkük'ü kuracakları devletin kalbi olarak ilan etmişti. Barzani taraftarları gruplar halinde Kerkük'e yerleşmeye başlarken, Baas rejimi çok sayıda Arap ailesini şehirde kurulan mahallelere yerleştirmiş, onlara iş imkanı yaratmış ve toprak vermişti.

Yapılan darbe neticesinde yönetim Baas Partisi'ne bırakılmış, Abdüsselam Arif Devlet başkanlığına getirilirken, yasama ve yürütme yetkileri sivil ve askeri önderlerden oluşan Ulusal Devrimci Komuta Konseyi'ne verilmiştir. Başbakanlığa Albay Ahmed Hasan El-Bekr'in getirildiği bu yeni dönemde ilk iş olarak Sovyet yanlısı komünistlere ağır bir darbe indirilmiştir.

2.1.7.1. 1963-1968 Döneminde Türkmenler

Etrafı Baascılarla sarılı bir şekilde ülkeyi yönetirken, Irak'ta Nasır çizgisinde bir politika izlemek isteyen Abdüsselam Arif bu politikanın uygulanması için engel olarak gördüğü Baas Partisi'ni kısa sürede saf dışı bırakarak yönetimi tamamen eline geçirmiştir. Bu arada Türkler özellikle serbest bırakılmış ve Irak Türkmen Ocağı faaliyete geçmiştir. Bazı Türkmen ileri gelenleri Ocak İdare Heyeti ile Arif'i ziyaret ederek, uğranılan haksızlık ve zulümleri dile getirmişlerdir. Bu girişim sonuç vermiş ve 1959 Kerkük Katliamını gerçekleştirenler ve suçları sabit görülen caniler cezalarını darağacında ve Kerkük'ün iki ayrı meydanında halka açık bir şekilde çekmişlerdir.

Türkmenler yönetimin ilgi ve desteğini görmüşler, yönetimle kurulan sağlıklı iletişim sayesinde 1966 yılına kadar rahat ve huzur içinde yaşamışlardır. Bu tarihte bir helikopter kazası sonucu ölen Abdüsselam Arif'in yerine kardeşi Abdurrahman Arif getirilmiştir. Abdurrahman Arif döneminde de Türkmenler huzurlu bir yaşam sürmüşlerdir.

Bu devirde ilk defa vekâleten de olsa Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı'na Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi mezunu Dr. Nizamettin Arif atanmıştır. Türkmen Kardeşlik Ocağı'nın yayın organı olan Kardeşlik Dergisi'ne eski Türkçenin yanı sıra bir de yeni Türk Alfabesiyle Türkçe kısmı ilave edilmiştir. Harf değişikliği ile ortadan kalkan kültür birliği yeniden sağlanmış ve Latin harfleri ile okuma-yazma teşvik edilmiştir. Ayrıca dergide, Türkiye'deki bazı yazar ve şairlerin eserlerine yer verilerek, Türk düşünürleri ve kültürü Türkmenlere tanıtılmaya başlanmıştır.

Öte yandan Türkmen Kardeşlik Ocağı İdare Heyeti ve bazı ileri gelen Türkmenler, Türkiye'den gelen heyetler ile de özel görüşmeler yapma imkânı bulabilmişlerdir. Türkmenler 1963–1968 döneminde 1926'dan bu yana ilk defa kendilerine güvenerek ve vatandaşlık haklarından yararlanma imkânı bularak yaşamışlardır. Gerçi Türkçe eğitimi ve daha birçok sosyo-kültürel haklardan

yoksundurlar, fakat insanca yaşamak, kısmen de olsa bir vatandaş muamelesi görmek, Türkmenleri o günkü şartlar altında mutlu kılmaya yetmiştir. Ancak 1968 yılında huzurlu günler devam etmeyecek ve bu dönem sona erecektir.

2.1.8. Baas Rejimi

Yaklaşık 40 yıl Irak siyasetine hâkim olan, dolayısıyla Orta Doğu'daki uluslararası gelişmelerde en etkin rolü oynayan Baas Partisi, Suriyeli Arap milliyetçileri Ortodoks Mişel Eflak ile Sünni Müslüman Salahattin Bitar tarafından geliştirilerek 1940 yılında Şam'da kurulmuştur. Kurucularının kendi ifadeleriyle Arap ulusunun rönesansını gerçekleştirmeyi amaç edinmiştir (Dursun, 2006, s.145). Bu hareket temelde emperyalizme karşı olmakla beraber ilkin Suriye'yi yöneten Fransızlara karşı bir tepki hareketi olarak doğmuştur. 1947 yılında Şam'da ilk kongrelerini yapan Baasçılar diğer partilerin aksine, iktidar mücadelesinden çok kendi dünya görüşlerini yayarak bu ideolojilerini Arap dünyasına kabul ettirmeyi amaçlamışlardır. Çünkü Baas'ın ana ilkesi Arap Birliği olup bu birliği sosyalist bir sistem eşliğinde, laik ve birleşik bir Arap toplumunu oluşturmak olmuştur.

1953 yılında Mişel Eflak'ın kurduğu Arap Diriliş Partisi ile Arap Sosyalist Partisi'nin birleşmesi ile partinin adı Arap Baas(Diriliş) Sosyalist Partisi olarak değiştirilmiştir (Koçsoy, 1991, s.132).

Baas Partisi kuruluş metninde sosyalist ideolojiye paralel olarak büyük üretim araçlarının millileştirilmesi, toprak, taşınmaz mal ve sanayi mülkiyetinin sınırlandırılması ve böylece toplumsal eşitsizliğin azaltılmasını temel almıştır. Eflak'ın Baas Partisi Irak'taki ilk örgütlenmesini 1951 yılında yapmış ve kısa sürede taraftar toplamayı başarmıştır (Silleli, 2005, s.25).

Irak Baas Partisi, Arap milliyetçiliğinden daha ziyade Irak milliyetçiliğini ön plana çıkaran farklı yaklaşımı ve Arap dünyası liderliği üzerine Mısır'la olan geleneksel rekabeti nedeniyle Pan-Arabizm Nasır ideolojisinden son derece ayrı düşmüş ve hatta bir bakıma Arap birliği önünde büyük engel teşkil etmiştir (Dursun, 2006, s.146).

Irak Baas Partisi Hıristiyan Tarık Aziz, Şii Said El-Sahaf gibi her kesimden birçok ismi barındıran yapısıyla şemsiye bir parti görünümü arz etmiş olsa da, pek çok araştırmacı tarafından Sünni kimliğin baskın olduğu bir yapılanma olarak tanımlanmıştır. Bunda, sivil/asker bürokrasinin bütün yönetim kademelerine

Tikritlileri yerleştirerek neredeyse bir hanedanlık yönetimi oluşturma gayretindeki Saddam'ın politikası belirleyici olmuştur (Arı, 2007, s.395).

1958 darbesinden sonra Irak'ta gücünü arttırmaya başlayan Baas'ın 8 Şubat 1963 tarihinde General Kasım'a karşı düzenlenen darbenin içerisinde yer alması ile beraber bu ülkede denetimi ele geçirmesi söz konusu olmuştur. General Kasım'ın hemen kurşuna dizildiği kanlı darbenin sonunda Nasırcı Albay Abdüsselam Arif Mareşal rütbesine yükseltilerek Devrim konseyi Başkanlığı'na getirilirken başbakanlığa darbenin liderlerinden ve Baas üyesi olan General Ahmet Hasan El-Bekr getirilmiştir.

Kürtlerin ayaklanarak yol açtıkları istikrarsızlık, General Kasım'ın iktidardan düşmesine yol açan önemli bir faktördür. Kasım Kürtlerin desteğini sağlamak için Sovyetler Birliği'nde sürgünde bulunan Molla Mustafa Barzani'nin 1958'de ülkeye geri dönmesine izin vermişti. Ancak Kürtlerle Irak yönetimi arasında 1961'den itibaren tekrar başlayan çatışmalar 1963'te General Kasım'ı yönetimden uzaklaştırılmasına kadar sürmüştür (Dursun, 2006, 135).

Ancak Irak'ta Başçıların denetimi uzun sürmemiş ve iktidar içi mücadele dolayısıyla Baas ileri gelenlerinin konumlarının zayıflamasını fırsat bilen Arif kardeşler tarafından 18 Kasım 1963 tarihinde düzenlenen bir karşı darbeyle Baas'ın tüm yönetim kademelerinden tasfiyesi gerçekleştirilmiştir. Zira Irak Baas Partisi, Arap milliyetçiliğinden daha ziyade Irak milliyetçiliğini ön plana çıkarırken, Nasır ideolojisi Pan-Arabizm merkezli olmuştur.

Dolayısıyla General Kasım zamanında Nasır'dan uzak duran Irak'ın bu politikası Arif kardeşlerin 1963'te iktidara gelmesiyle beraber değişmeye başlamıştır. 1964'te başlayan görüşmelerde 1966'da iki ülkenin birleşmesini öngören ekonomik ve askeri entegrasyona gidilmesi kararı alınmış fakat bu daha sonra gerçekleştirilememiştir.

Abdüsselam Arif'in 1966'da bir uçak kazasında ölmesi üzerine yerine kardeşi General Abdurrahman Arif geçmiştir.

Arif kardeşlerin yönetiminde geçen yaklaşık beş yıllık süre zarfında ayrıca Irak'taki tüm bankalar, sigorta şirketleri ve bazı fabrikalar millileştirilmiştir.

30 Temmuz 1968 tarihinde yine ordu içindeki muhalif Baasçılar tarafından yapılan karşı bir hükümet darbesi sonucunda Başkan Arif'in devrilmesiyle, yeniden

yönetime gelen General Ahmet Hasan El-Bekr devlet başkanlığı ve başbakanlık görevlerini üzerine almıştır (Köstüklü ve Memiş, 1992, s.48). Aynı zamanda Baas Partisi Genel Sekreteri ve Devrim Komuta Konseyi Başkanı olan Hasan El-Bekr bu görevde onbir yıl kaldıktan sonra 1979 yılında Saddam¹⁴ lehine olarak başkanlıktan çekilmiştir. Devrim Komuta Konseyi tarafından devlet başkanlığına seçilen Saddam başbakanlık görevini de üstüne almıştır. Saddam birinci başbakan yardımcılığı görevine Taha Yasin Ramazan'ı, diğer Başbakan yardımcılığı görevine Tarık Aziz'i, dışişleri bakanlığına ise Sadun Hammadi'yi atamıştır (Arı, 2005, s.476).

1979'dan itibaren 24 yıllık devlet başkanlığı döneminde sürekli olarak içişlerini düzene sokmaya çalışan ve her zaman kanlı çözümleri tercih eden Saddam, dış ilişkilerinde de aynı metodu izlemiştir. 1980-1988 yılları arasında süren İran savaşı sırasında ülkesinin neredeyse bütün öz kaynaklarını tüketen ve bu savaşın ardından bu defa da Kuveyt'i işgal ve ilhak eden Saddam, tüm dünyaya da kafa tutmaktan geri kalmamıştır. Sürekli silahlanan, güçlü bir ordu kurmaya çalışan, kimyasal silahlarını kendi halkı üzerinde bile kullanmaktan kaçınmayarak, Orta Doğu'nun lideri olmaya çalışan Saddam 1991 Körfez Savaşı'ndan sonra da iktidarını korumayı başarmıştır. Ekim 1995'de yapılan ve tek başına girdiği göstermelik seçimlerde yeniden Devlet Başkanı seçilmiştir. Ancak gerçek demokratik parlamenter sisteme sahip olmayan Irak'ta seçimler halkın sisteme katılımını sağlama görüntüsünden başka bir işe yaramadığı için hiçbir zaman dış dünya tarafından ciddiye alınmamıştır.

Öte yandan 1958'e kadar monarşiyle idare edilen Irak'ta, devrimle krallığın yıkılması üzerine, o güne kadar geçerli olan 1925 Anayasası feshedilmiştir. Irak'ta en üst siyasal güce sahip olan Devrim Komuta Konseyi, yasaları yapmakta ve bakanlar kurulunun üyelerini atamaktaydı. Bakanlar kurulu Devrim Komuta Konseyi'ne, o da aynı zamanda Devrim Komuta Konseyi Başkanı olan Devlet Başkanı'na karşı sorumluydu. Bununla beraber, 1991 yılının ikinci yarısında ortaya çıkan gelişmeler üzerine, Devrim Komuta Konseyi'nin ülke yönetimi üzerindeki otoritesinin gevşetildiği açıklanmışsa da Devrim Komuta Konseyi'nin başkanı olan Saddam,

¹⁴ Saddam öğrenciliği yıllarında Baas Partisi'ne katılmış, 1961 yılındaki darbe girişiminde aktif olarak görev almıştı. Parti içinde hızla yükselerek 1968 darbesi sonrasında Başkan Yardımcılığına getirilmişti.

Devlet Başkanlığı, Başbakanlık ve Silahlı Kuvvetler Başkomutanlığı görevlerini de elinde bulunduruyordu. Körfez Savaşı'ndan sonraki süreçte ise farklı bir gelişme olarak ilkin eski Dışişleri Bakanı ve aynı zamanda eski bir baasçı olan Şii kökenli Sadun Hammadi Başbakanlığa atanmıştır. Fakat 13 Eylül 1991'de görevinden alınmış yerine 1993'e kadar görevde kalan bir başka Şii Başçı El-Zubeydi atanmıştır. 1993-1994 arası dönemde ise son olarak bu göreve Ahmed Husseyin El-Hudeir atanmıştır. Nitekim 1994'den sonra tekrar eski sisteme dönülmüş ve Devlet Başkanı Saddam Başbakanlık görevini de üzerine almıştır.

Ayrıca Irak'ta yasama yetkisini elinde bulunduran 250 üyeli Meclis seçimleri 1925 anayasası gereğince beş yılda bir yapılmaktaydı. 1958'den sonra ise ilk genel seçimlerin yapıldığı 1980 seçimlerinde Baas Partisi dışındaki tüm siyasal partiler yasa dışı ilan edilmişti. Tek adama ve tek partiye dayanan bu sistemde daha çok bir onay mekanizması görünümünde olan meclis gerçek parlamento niteliğinden çok uzak kalmıştır. Arap sosyalist Baas Partisi ülkenin en önemli ve hâkim siyasal kuruluşu durumunda bulunuyordu (Arı, 1977, s.90). Irak, bu özellikleri ile Körfez bölgesinde laik karakteri ağır basan tek Arap devleti görünümünü korumuştur. 1958'de General Kasım öncülüğünde gerçekleştirilen darbeden sonra yönetimde ağırlığını arttırmaya başlayan ve Şubat 1963'da yapılan darbeye büyük ölçüde iktidarı eline alan Baas aynı yılın Kasım ayında Arif kardeşler tarafından yapılan darbeye yönetimden büyük ölçüde uzaklaştırılmış olsa da, siyasi hayattaki varlığını sürdürmüş ve nitekim 1968'deki hükümet darbesinden sonra da tamamen Irak yönetimine hâkim unsur haline gelmiştir. Bu tarihte darbenin lideri olan yeni Devlet Başkanı Hasan El-Bekr, geçmişten “ders alarak” bütün yönetim kademelerine Baas üyelerini yerleştirmiştir.

Meşruluğu hala tartışmalı olan işgal sürecinde 10 Nisan 2003'de Amerikan askerlerinin Bağdat'a girmesiyle Saddam, yine onun başkanlığındaki Devrim Komuta Konseyi ve Sosyalist Arap Baas Partisi için kaçınılmaz son gerçekleşmiştir. Saklandığı delikten ABD'li askerlerince yakalanarak çıkarılan Saddam önce hapsedilmiş ve nihayet işgalin dördüncü yılına yaklaşıldığı 2006'nın sonunda alınan idam kararı 2007 Ocak ayında alelacele infaz edilmiştir. Saddam, yıllarca mücadelesini verdiğini iddia ettiği güçlü Irak'tan geriye işgal altında, her an parçalanmaya hazır, iç savaş tehlikesiyle karşı karşıya bir ülke bırakmıştır. Maalesef idam kararı da bu amaca hizmet eder nitelikte infaz edilmiştir.

2.1.8.1. 1968-1981 Döneminde Türkmenler

Baas Partisi'nin 17 Temmuz 1968 günü, ordu içindeki hiziplerin desteği ile gerçekleştirdiği ihtilalle iktidarı tamamen ele geçirdiğine yukarıda değinmiştik. Devrimi takip eden günlerde parti, iktidarını kuvvetlendirmek için muhaliflere karşı acımasız bir politika izlemeye başlamıştır. İlk iş olarak parti içi muhaliflerin tasfiyesine gidilmiş, bunların bir kısmı sürgüne gönderilirken, diğer bir kısmı tutuklanmıştır. Bu arada Irak halkına gözdağı verilmesi amacıyla, "İsrail adına casusluk yaptıkları" gibi uydurma bir gerekçeyle 51 kişiyi Bağdat'ın Kurtuluş Meydanı'nda halka açık bir şekilde asmışlardır.

Arif kabinesinden idam edilen bu 51 kişinin içerisinde Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı yapmış olan Türkmenlerden Nizamettin Arif de vardır. Nizamettin Arif İsrail casusluğu suçlamasının yanında Türkiye Cumhuriyeti'nde faaliyet gösteren bir örgüte üye olmakla da suçlanmıştır. Bu suçlama Nizamettin Arif'in üzerinden çıkan Milli Türk Talebe Birliği hüviyetinden kaynaklanmıştır. Bu öğrenci belgesi niteliğindeki kimliği, gizli örgüt kimliği şeklinde gösteren yeni rejim, bir taşla iki kuş vurmaya amaçlamış ve böylece Türkiye'de okuyan Türkmenlerin de dikkati çekilmiştir. Öte yandan Irak dışına sürgüne gönderilen eski dönem yöneticileri ve bazı tanınmış şahsiyetler büyük bir tesadüf eseri teker teker kazalara uğrayarak ölmüşlerdir.

Baas Partisi ülke içinde azınlıkları kendi safına çekmek için, "Azınlıklara kültürel haklar" başlığı altında bir paket sunulacağını açıklamıştır. Azınlıklardan gelebilecek sosyal patlamaları ve yönetim karşıtı faaliyetleri frenlemek, partiye iktidarının ilk yıllarında nefes aldirmek amaçlarına yönelik olduğu, zaman içinde ortaya çıkacak olan bu kültürel haklar paketi, 24 Ocak 1970 günü açıklanmıştır. Bu paket içinden Türkmenler için aşağıdaki kararlar çıkmıştır.

(1)Irak'taki Türkmen bölgelerinde, ilkokullarda Türkmen dili ile öğretim yapılacaktır.

(2)Her türlü araç ile Türkmen dili okullarda okutulacak ve Türkmen dili ilerletilecektir.

(3)Türkmen Eğitim Müdürlüğü, Eğitim ve Öğretim Bakanlığı'na bağlı olarak faaliyetlerini yürütecektir.

(4)Türkmen yazar, şair ve edebiyatçılar, Türkmen Edebiyatçılar Birliği'ni kuracaklar ve bu kuruluş Irak Edebiyatçılar Birliği'ne bağlı olacaktır.

(5)Türkmen Kültür Müdürlüğü kurulacak ve bu kuruluş Enformasyon ve Kültür Bakanlığı'na bağlanacaktır.

(6)Haftalık bir gazete ile aylık bir dergi Türkmen dili ile çıkartılacaktır.

(7)Kerkük'te yayın yapan televizyonda Türkmençe programların yayın süresi uzatılacaktır (Saatçi, 1996, s.227)

Bu yedi maddede dikkati çeken en önemli nokta, her maddede üzerine basılarak Türkmen dili, Türkmençe gibi kelimeler kullanılmış olmasıdır. Baas iktidarı bununla Türklere, "Siz Türk değilsiniz ve diliniz de ayrıdır" mesajını vermek istemiştir. Burada Türkmen Dili olarak isimlendirilen dil Türkçe'nin ta kendisidir. Aradaki fark alfabe farkıdır ve bu da yazım dilinde ortaya çıkmaktadır.

Kültürel hakların yürürlüğe girmesiyle birlikte Baas Partisi Türk kültürü ve eğitimi müdürlüklerine parti yanlısı ve Türkmenler tarafından benimsenmeyen kişileri atamış, ancak Türk toplumunun gösterdiği tepki üzerine Türkmen Eğitim Müdürlüğü'ne atanan şahsın işine kısa bir süre sonra son verilmiştir. Öte yandan yalnız Kerkük ilinde Türkçe eğitim yapacak 200 okula ihtiyaç varken yönetim sadece 120 okulun açılmasına izin vermiştir. Fakat bu okulların ömürleri de uzun olmamıştır. Baas Partisi Türkmenlere hizmet götürülmesi ve kültürel haklarının sağlanması yönünde faaliyette bulunuluyormuş imajı yaratmak için de, Türk bölgelerine, parti yanlısı valiler, kaymakamlar, nahiye müdürleri atamaya başlamıştır. Türk bölgelerine atanan yeni yöneticiler, Türk okullarının kapatılması için halktan imza toplamaya başlamışlardır.

Baas partisi; bu girişimden bir netice alamayınca, Türk bölgelerine Arap muhtarlar tayin etmiştir. Tamamen Türklerle meskûn köylere dahi Arap Muhtarlar atanmıştır. Muhtarların yardımı ile bu köy ve nahiyelere Arap akını başlatılmıştır. Arap Muhtarlar imza taklidi yaparak, "Türk okullarını kapatın" mazbatalarını yönetime ulaştırmaya başlamışlardır. Kültürel baskıların giderek artması nedeniyle öğrenci ve esnaftan oluşan bir grup Irak Türkü bu gelişmeleri Baas Partisi nezdinde sessiz bir şekilde protesto etmek için boykot ilan etmişlerdir. İki gün içinde tüm Türk Bölgelerine yayılan boykot eylemi karşısında yönetim şiddet uygulamaya başlamıştır. Bu baskılar sırasında Türkmenlerden Hüseyin Ali Tuzlu dövülerek

öldürülmüş ve "Tüm Türkmenlerin akıbetinin böyle olmasını istiyorsanız boykota devam edin." tehditleri savrulmuştur. Baskıların artması üzerine boykot sona erdirilmiştir (Özeren, 2002, s.72).

Türkmenleri kültür erozyonuna uğratmak ve Türk Kültürünü yozlaştırmak amacıyla, 24 Ocak'ta verilen hakların uygulanmasında bu amaca hizmet edecek yeni düzenlemeler getirilmiştir. Bu meyanda; Türkçe yayınlanacak gazete ve dergilerin yarısının eski Türkçe, yarısının ise Arapça çıkarılması zorunluluğu öngörülmüştür. 24 Ocak haklarının verilmesinden sadece bir yıl sonra bu hakların uygulanmasından vazgeçilerek, Türkmenleri yok etme ve eritme politikası ciddi bir şekilde başlatılmıştır.

Türkmenler içinde yüzlerce edebiyatçı, şair ve yazar bulunurken Türkmen Kültür Müdürlüğü'ne, uzun yıllar Bulgaristan'da yaşayan ve Irak Komünist Partisi'nin üyesi olan Abdullatif Benderoğlu getirilmiştir. Bu şahsın Kültür Müdürü olarak atanması Türkler üzerindeki baskının arttırılması amacına hizmet etmiş ve Benderoğlu göreve geldiği ilk günlerden itibaren tam manasıyla Türk düşmanlığı yapmıştır. Aynı zamanda Yurt Gazetesi ile Birlik Dergisi'nin başyazarı ve Türkmen Edebiyatçılar Birliği'nin Başkanı olan Benderoğlu, Baas Partisi ve Yönetime yazdığı methiyeler yanında, Türkmenleri kötüleyen yazıları ile bu görevlerde kalmayı başarmıştır (Özeren, 2002, 73).

Aynı günlerde Kerkük Maarif Müdürü İzzeddin Sardar yönetime gönderdiği gizli bir yazıyla, Türk bölgelerindeki okullarda öğretmenlik yapan tüm Türk öğretmen ve sanatçıları Türk bölgelerinin dışındaki Arap ve Kürt okullarına tayin ettiğini bildirdi. Bu tayinlerle, Türk okulları bir taraftan öğretmensizlik nedeniyle kapanacak diğer taraftan ise Türk öğretmenler bölgeleri dışına sürülecek ve böylece bir taşla iki kuş vurulmuş olacaktır. Yönetim ise bu faaliyeti destekleyerek Türk öğretmenlerin yerine bölgeye çok sayıda Arap öğretmenler atamıştır. Her alanda yürütülen asimilasyon politikası toplumun bütün kesimlerini etkilerken, Kerkük valiliği bir emir yayınlayarak, Türk asıllı iş adamı, çiftçi ve esnafa kredi verilmemesini karara bağlamıştır.

Üniversite mezunu Türk gençlerine, Türk bölgeleri dışında iş sahası verilmeye başlanmıştır. Buna bir örnek olarak Kerkük Petrol Şirketi (IPC)'nde çalışan Türklerin sayısını verebiliriz. 1972-1974 yılında IPS'de çalışan 10.000 kişinin sadece 400'ü

Türk'tür. Bu yıllarda IPC'de çalışan mühendis ve teknik eleman statüsündeki Türkler Irak'ın güney bölgelerine tayin edilmiştir (Ertuğrul, 2006, s.146).

Bu yöntemlerle Türk nüfusu azaltmak isteyen yönetim, bu arada Kerkük ve civarındaki Arap muhtarları İstihbarat Teşkilatı'na almayı unutmamıştır. Yönetimin her türlü desteğine sahip olan Muhtarlar Türk bölgelerinde ikamet etmek isteyen Araplara büyük kolaylıklar sağlamışlardır. Diğer taraftan Yönetim, Kerkük ve çevresine Arap göçünü teşvik etmek için, Araplara 15.000 Dinar para yardımıyla bulunmaya başlamış, bu yardıma ilaveten arazi alıp da çiftçilik yapmak isteyenlere de 7000 ila 10.000 Dinar arasında teşvik kredileri verilmiştir

Irak yönetimi bu uygulamaya ilave olarak, Türk çiftçilerinin elinden çeşitli bahanelerle almış olduğu toprakları, çok düşük fiyatlarla Araplara vermeye başlamıştır. Ve 29 Ocak 1976 tarihli 41 sayılı hükümet kararı ile tarihi Kerkük adı "el-Tamim" olarak değiştirilmiştir (Saatçi, 1996, s.208).

Baas rejimi Türklerle meskun yerlere dışardan Arap aileleri getirilerek yeni Arap yerleşim merkezlerinin kurulmasına hız vermiştir. Kerkük il sınırlarının dışındaki tarım arazileri istimlak edilerek, bu araziler Araplara verilmiştir. Bu topraklara yerleşmek isteyen Araplara diğer maddi desteğin yanı sıra 3000 Dinar bağışta bulunulmuştur. Öte yandan Türk kızları ile evlenen Araplara, teşvik ödülü olarak 10.000 Irak Dinarı verilmeye başlanmıştır. (Özeren, 2002, s.75).

Baas rejimi Türklere yönelik baskılarını her geçen gün biraz daha artırarak, Kerkük iline bağlı kaza, nahiye ve bucakları, Türk olmayan diğer vilayetlere bağlama kararı almıştır. Bir çöl kasabası görünümünde olan ve Saddam'ın doğum yeri olması nedeniyle vilayet yapılan Tikrit'e Kerkük'ün en büyük kazası Tuzhurmatu bağlanmıştır. Oysa Tuzhurmatu Kerkük'e 75, Tikrit'e ise 130 km. mesafededir. Kerkük'ün, Kifri kazası Bakuba vilayetine, Çımcımalı'da Kürtlerle meskun Süleymaniye'ye bağlanmıştır. Bu uygulama ile Kerkük Türkleri zorla Araplarla işbirliğine sevk edilmiştir. Irak topraklarının % 4.2'si ile Irak'ın 4. büyük vilayeti olan Kerkük bu uygulama sonunda % 2'lik oranla 14. sıraya düşmüştür.

Türkmenlerin, kültürel milli yapısını bozmak ve yönetmek amacına yönelik bu baskı politikası bu noktada da durmamış ve Kerkük'te gayrimenkul alım-satım işlemleri değiştirilmiştir. Türkmenlere ait ev, dükkan ve arsa gibi yerlerin satılması yeni şartlara bağlanarak, Türkmenlerin yalnızca satmasına izin verilmiş, almaları ise

yasaklanmıştır. Böylece gayrimenkul alım-satım hakkı Türkmenlerin elinden alınmıştır. Bu arada Türkmen yerleşim bölgelerinin yanında yeni semtler oluşturularak bunlara Arap adları verilmiştir. Yüzyılların yerleşim merkezi Tisin Kasabası da Baas rejiminin uygulamalarından nasibini almıştır. Yönetim görülmemiş bahanelerle tüm eski Tisin evlerini istimlak etme kararını almıştır (Saatçi, 1996, s.208).

Tisin evlerinin yıkımı ihalesi ise, Batı Trakya başta olmak üzere Yunanistan'daki Türk kültürüne ve eserlerine karşı aynı faaliyetlerde bulunan ve bu konuda tecrübe kazanan Yunanlılara verilmiştir. Bu yıkım projesi gereğince Kerkük'ün en ücra köşelerine kadar girilmiş ve 2000 ev ile birlikte tarihi Muhammed Camii de yıktırılmıştır. Bu camiiin yıkım sebebi ise, Kerkük Türk mimarisinden arta kalan tek örnek olmasıdır.

Kerkük'ün milli karakterini değiştirmek için yürütülen bu projeler Irak'lı yetkilileri tatmin etmemiş olmalı ki, Yönetimin 20 Ekim 1981 tarihinde aldığı 1391 sayılı kararı ile, Irak'ın güneyindeki Amara vilayetinde 20.000 ev yaptırılması ve Türk asıllı ailelerin Kerkük'ten bu bölgeye göç ettirilmesi planlanmıştır (Bkz. EK 5) (Kul, 1996, s.39).

Ancak bu arada İran ile Irak arasındaki savaş, Irak aleyhine seyir göstermeye başlayınca, Basra kentinden savaş nedeniyle göç eden Araplar, Amara'da Türkler için yaptırılan bu evlere yerleştirilmek zorunda kalınmıştır. İran-Irak savaşının tüm olumsuz yönlerini en çok yaşayan Türk toplumuna savaşın tek faydası da bu olmuştur. Böylece Türk azınlığı yurdundan etmek isteyenler başarı gösterememiştir. Ancak Türklerin Irak'ın güney vilayetlerine toplu olarak sürülmesi planı bir süre için ertelenmişse de, yine de geçerliliğini korumaktadır.

2.1.8.1.1. Saddam Zulmünden Şehit Edilen Türkmen Liderleri

Saddam Hüseyin'in politikaları gereği, Baas rejiminin Türkmenler üzerindeki baskıları 1979'dan itibaren artmaya başladı. Türkmenler'in lideri durumundaki önemli şahsiyetler göz altına alınmaya, işkenceye tabi tutulmaya, hatta idam edilmeye başladı

Emekli Albay Abdullah Abdurrahman, Bağdat Üniversitesi öğretim üyesi Doç.Dr. Nejdet Koçak, Dr. Rıza Demirci ve Müteahhit Adil Şerif bu dönemde

tutuklanarak işkenceye tabi tutuldular.

Bu dört ünlü şahsiyet de Türkmenler arasında sevilen, sayılan ve sözü dinlenen Türkmenlerdi. Onların bu niteliklerine rağmen tutuklanmaları ve işkence görmeleri Türkmenler arasında infiale neden oldu. Saddam rejimi Türkmenler'in gözünü korkutmak amacıyla, 16 Ocak 1980 tarihinde Türkmenlerin büyük değer verdiği Abdullah Abdurrahman, Nejdet Koçak ve Adil Şerif'i idam etti. Ağır işkencelere maruz kalan ve hayatını kaybeden Rıza Demirci hakkında ise herhangi bir açıklama yapılmadı (Saatçi, 1996, s.243) ¹⁵.

2.1.8.1.1.1. Adil Şerif (1928-1980)

1928 yılında Kerkük'te doğmuştur. İlkokul tahsilini burada tamamlamıştır. İlkokul tahsilini bitirdikten sonra eğitimini yarıda bırakarak, iş hayatına atılmıştır. İş hayatında yaptıklarıyla çok başarılı olmuştur. İş hayatındaki başarıların yanında, milli dava da büyük özveriler göstermiş ve yaptıklarıyla burada da başarılı olmuştur. Milli dava uğruna her türlü çalışmayı yapmıştır. Bu uğurda gerek maddi gerekse manevi her türlü fedakarlığı yapmaktan asla geri kalmamıştır. Irak Türklüğünün ve Kerkük'ün yetiştirdiği en önemli şahsiyetlerden birisidir. Tüm maddi ve manevi imkanlarını milleti uğruna sarf etmekten çekinmemiştir. Türkmen halkı arasında sevilen, sayılan ve sözü dinlenen birisi olmuştur.

1959 yılında yapılan katliamın intikamını almak için çalışmalara başlanmış, Adil Şerif bu çalışmalarda en aktif görevleri alarak mücadele timlerinin kurulmasında öncülük edenlerden birisi olmuştur. Kurulan mücadele timlerinin başına geçip, milletine her şeyini verebilecek birisi olduğunu kanıtlamıştır. Bu olaylardan kısa bir süre sonra Kerkük'ten ayrılmış ve Bağdat'a yerleşmiştir. Mart 1979 tarihinde tutuklanmış ve 16 Ocak 1980 günü diğer dava arkadaşları ile birlikte idam edilerek şahadet mertebesine ulaşmıştır.

2.1.8.1.1.2. Abdullah Abdurrahman (1913-1980)

Albay Abdullah Abdurrahman, 1913 tarihinde Kerkük'te doğmuştur. Öğrenimini burada tamamladıktan sonra Bağdat'a gitmiştir. Burada Bağdat Harp

¹⁵ Saddam tarafından şehit edilen ünlü Türk şahsiyetlerinin fotoğrafları EK 6'tadır.

Okulu'na girmiştir. Harp Okulu'nu başarı ile tamamladıktan sonra 1941 yılında İngilizlere karşı olan milli harekette yer almıştır. Daha sonra 1948 yılında büyük Türk Generali Mustafa Ragıp ve Ömer Ali Paşalar'la birlikte başarılı bir şekilde Filistin'i kurtarma hareketına katılmıştır. 1958 yılında Irak'ta Krallığa karşı yapılan ihtilalden sonra Kerkük İkinci Tümen Komutan Yardımcılığı görevinde bulunmuştur.

19 Temmuz 1959 yılında yapılan Kerkük Katliamından şans eseri kurtulmuş ve Bağdat'a giderek, burada Irak'ta o zamanki devrimi yapan devrim komuta konseyi başkanı General Abdulkerim Kasım ile görüşerek, kendilerine Kerkük'teki olayları haber vermiştir. Bunun üzerine General Kasım Kerkük'e olayları bastırmak ve ortamı sakinleştirmek için bir ordu göndermiştir. Böylece Albay Abdullah Abdurrahman bu davranışıyla Kerkük'ü daha büyük bir katliamdan ve felaketten kurtarmıştır. Bu davranışı ile Albay Abdullah Abdurrahman Türkmenlerin büyük bir minnettarlığını ve sevgisini kazanmıştır.

Emekli olan Albay Abdullah Abdurrahman, 1960 yılında kurulan Türkmen Kardeşlik Ocağı'nın 1964-76 tarihleri arasında aralıksız olarak tam 12 yıl başkanlığını yürütmüştür. Başkanlık yaptığı zaman zarfı içerisinde diğer arkadaşları ile birlikte Türkmen köy, kasaba ve şehirleri dolaşmış, buralardaki Türkmenlerin meseleleri ile yakından ilgilenmiştir. İnsanları için elinden gelen her türlü çalışmayı yapmıştır. Türkmen halkı için başkanı olduğu Kardeşlik Ocağı vasıtası ile her türlü manevi, maddi; gerek kültürel gerekse sosyal yardımı yaparak, insanların bilinçlendirilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Türkmen milli davasını insanlara anlatarak insanların yarınlarına daha iyi bakmalarını sağlamıştır. Böyle yapılan davranışlarla Türkmen halkı içindeki haklı yerini almıştır.

Albay Abdullah Abdurrahman milliyetçi, mert, cesur ve vatanını, milli davasını, topprağını ve milletini seven birisi olarak bilinir.

Baas Partisi'nin Türkmenlere karşı güttüğü yok etme ve sindirme politikası sebebiyle Albay, 1976 yılında, Türkmen Kardeşlik Ocağı başkanı iken, rejim tarafından usulsüz bir şekilde Ocak'tan uzaklaştırılmıştır. 1979 yılında tutuklanmıştır. Çeşitli işkencelere tabi tutulduktan sonra diğer dava arkadaşları ile birlikte 16 Ocak 1980 tarihinde 65 yaşını geçmiş olmasına rağmen idam edilerek şehadet mertebesine ulaşmıştır.

2.1.8.1.1.3. Rıza Demirci (1928-1980)

1928 yılında Kerkük'te doğmuştur. İlk, orta ve lise öğrenimini burada tamamlamıştır. Yüksek tahsilini yapmak üzere Türkiye'ye gelmiştir. İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi'ne girmiş, be eğitimini 1951 yılında tamamlamıştır. Müteakiben Irak'a dönmüş ve aynı yıl içerisinde Erbil ve Kerkük Orman Bölge Müdürlüklerini kurmuştur. Bundan sonra Türkiye'ye dönmüş ve 1959 yılında İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Ambalaj Bölümü'nden doktorasını almıştır. Daha sonra Bağdat Orman Genel Müdürlüğü Teknik İşleri Daire Başkanlığı ve Genel Müdür Yardımcılığı görevlerinde bulunmuştur. Dr. Rıza Demirci, Türkmen Kardeşlik Ocağı'nın kurucularından ve en aktif üyelerinden birisi olmuştur. Ocak bünyesi içerisinde çok başarılı işler yapmıştır. Bunların en önemlilerinden birisi, Kardeşlik Ocağı içerisinde bir Öğrenci yurdu açıp, burayı yönetmesidir. Bu vesile ile yüzlerce Türk öğrencisinin en iyi şekilde tahsillerini yapmalarını sağlamıştır. Ayrıca, Kardeşlik Dergisi'nin çıkarılmasında, Türkmenler hakkında gerek coğrafik gerekse tarihi araştırmalar yapılmasında, Irak'ta bulunan Türk nüfusunun yerleşim sahalarının tespitinde büyük çabalar harcamıştır. Dr. Rıza Demirci, Irak Ormancılık ihtisasındaki gelişmelere büyük katkılar sağlayıp, başarılı bir bilim adamı olduğunu da ispatlamıştır. Bununla birlikte milli şuuru yüksek, mütevazı, yardım sever, milli davasını her şeyin üstünde tutan, görevine bağlı ve cesur bir kişiliğe sahip olarak tanınmıştır. Mart 1979 yılında diğer dava arkadaşları ile birlikte tutuklanıp idam edilmiştir. Ancak ne cenazesi teslim edilmiş, ne de idamı doğrulanmıştır.

2.1.8.1.1.4. Nejdet Koçak (1939-1980)

7 Nisan 1939 tarihinde Kerkük'te doğmuştur. Babası Nurettin Ali Tevfik'tir. Nejdet Koçak, ilk, orta ve lise tahsilini Kerkük'te tamamlamış, 1958 yılında Türkiye'ye gelerek Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Bölümüne girmiştir. 1962 yılında bu fakülteden yüksek ziraat mühendisi olarak mezun olan Nejdet Koçak Kerkük'e dönmüş ve 1962-64 yılları arasında Tarım Bakanlığı'na bağlı Zirai Donatım Müdürlüğü'nde çalışmıştır. 1964 yılında Türkiye'ye tekrar gelmiş ve 1966 yılında Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi'nde Master öğrenimini tamamlamıştır. 1969 yılında da aynı üniversitede doktorasını tamamlamıştır. Daha sonra Irak'a dönerek 1970 tarihinden itibaren Bağdat Üniversitesi Mühendislik Fakültesi'nde öğretim görevlisi olarak göreve başlamıştır. 1976 yılında Doçent olmuştur. Daha

sonra da profesörlük tezini takdim etmiştir. Ancak Rektörlük bu tezi onaylamasına rağmen Bağdat yönetiminden geri dönmüştür.

22 Mart 1979 tarihinde kendisine Türkçülük suçu isnat edilerek tutuklanmış ve 16 Ocak 1980 tarihinde Bağdat'ta Saddam rejimi tarafından idam edilerek şehit olmuştur.

Nejdet Koçak, milli dava uğruna daha ortaokul ve lise dönemlerinde çalışmıştır. Nitekim 1959 yılında Kerkük Katliamı'nda şehit edilen Türkmen lideri Ata Hayrullah'ın gizli olarak kurduğu gençlik teşkilatında çalışmış ve başkanlık yapmıştır.

Tam manasıyla bir lider ve dava adamı olarak Nejdet Koçak; milletine ve dinine sınımsız bağlı olan bir insan olarak tanınmaktaydı. Hayatını Türkmenlerin milli kimliklerinin korunması ve Türkmenlerin meşru siyasi, kültürel haklarının elde edilmesi uğruna hiç çekinmeden harcadı. İleri sürdüğü fikirleri bizzat yaşayan ve yaşamında uygulayan gerçek bir fikir adamıydı.

Doç. Dr. Ekrem Pamukçu "Türkmenlerin Büyük Şehidi " adlı yazısında şöyle diyordu (Pamukçu, Türkmenlerin Bü..., 1980):

"Değerli eşleri Ayten Koçak hanımefendinin belirttikleri gibi, Saddam'ın adamları 15 Ocak 1980 tarihinde gece geç vakit eve geliyorlar. Yarın gelip eşlerini hapisanede görebileceklerini haber veriyorlar. Ertesi gün hapisanenin bulunduğu "Ebu Gureyb"denilen Bağdat yakınlarındaki hapisaneye gidiliyor. İçeri girdiklerinde, bir insanın çok zor sığabileceği yan yana üç demir hücre içerisinde, Albay Abdullah Abdurrahman ve Adil Şerif'in kendilerine aylardır uygulanan insanlık dışı işkence sonucu son derece bitkin ve yorgun oldukları görülüyor. Albay Abdullah Abdurrahman şeker hastasıydı, ilaçları verilmediği için gözlerini kaybetmiş acılar içinde kıvranıyordu. Her üçünün de vücutları yara bere içindeydi. Bir kaç saat sonra asılacak olan ailesine ve kendisini son saatlerinde onu yalnız bırakmayan kalabalık dava arkadaşlarına hitaben şöyle diyordu; "Arkadaşlar, ağaç budandıkça yeşerir. Sizden ricam davayı bırakmayın ve sürdürmeye devam edin. Ben şu anda her zamankinden daha huzurluyum. Allah'ımın huzuruna gönül rahatlığıyla çıkıyorum. Bayrağı size teslim ediyorum. Bu bayrağı şerefle taşıyacağımızdan eminim. Doğruluktan ve Allah'ın yolunda asla şaşmayın. Allah'a emanet olunuz.""

2.1.8.1.1.4.1. Nejdet Koçak'ı Yakından Tanıyanlar ve Hakkında Söyledikleri

Nejdet Koçak'ı yakından tanıyanlar onu şöyle tanımlıyorlar (Koçak, 2007, s.2):

"Küçük yaştan beri liderlik vasfına sahipti, doğruyu savunan ve Türkmenlerin hür iradesine kavuşması gereğine inanmış bir kişiydi. Nejdet Koçak Irak Türk'ünün sosyal dayanışma, nüfus artışı ve sosyal yardımlaşma konularında detaylı düşünceleri olan birisiydi." Prof. Dr. İhsan Doğramacı

"Nejdet liderlik vasıfları olan bir kişiydi. Bugün de onun hatırası Türkmen kardeşlerimizin davalarına ışık tutuyor. Ondan 10 yaş büyük olmama rağmen kendisinden etkilendiğimi itiraf ederim." Ömer Öztürkmen

"Tam bir tarih şuuruyla yaşayan, dilin, dinin, edebiyatın, türkünün, oyunun millet hayatındaki büyük önemini bilen zarif bir gönül adamıydı. Bana; Kerkük'e gitme hazırlığı içersinde olduğunu söylemişti. İçimde, sanki bir damar kopmuştu. "Sakın gitme!" demiştim. Sana zulm edeceklerinden korkuyorum! Verdiği cevap hep aklımdadır: "Olur mu hiç ağabey! Irak'taki çocuklarımızı, kardeşlerimizi nasıl sahipsiz bırakabiliriz? Kerkük'ü ikinci bir Kıbrıs durumuna düşürmemeliyiz! Ben, gitmek mecburiyetindeyim. Tahsilim bittiğine göre doğduğum topraklara dönmeliyim artık!" Söylediği gibi yaptı. Yavuz Bülent Bakiler

"Yirmi yıldan beri ne zaman bir Kerkük türküsü dinlesem gözyaşlarım eğer açıktan akmyorsa mutlaka içime akar: rahmetli Nejdet ağabey (Koçak) gözlerimin önüne gelir. Yiğitler bir yola dönmek üzere girerler. Bağdat'ta bir değil bin Saddam olsa Nejdet Koçak yine gidecekti." Ayvaz Gökdemir

"O, bizim milliyetçi kadronun en önde gelen temel taşlarından biriydi. Irak Türklüğü kadar Türkiye'de milliyetçilik için de çalışıyordu." Sadi Somuncuoğlu

"Nejdet Koçak, tanıdığım Kerküklülerin en yiğidiydi, en dürüstü, en bilgilisi, en cesuru, en merhametlisi, insan olarak en iyisiydi." Acar Okan

"Nejdet'i tanıyınca, Kerkük, o belirsiz hayallerimizin ortasında birdenbire açan bir gül gibi gerçeklik kazandı ve merkeze oturdu. Türk Dünyasına yaklaştığımızı hissettik." Nevzat Köseoğlu

"Nejdet Koçak, hakkında yazmakta en çok zorlandığım kişilerden birisi. Bir türkümüzde 'sandım kan damlamış karın üstüne' diyor ya, Nejdet Koçak deyince aklıma bu mısra geliyor." Namık Kemal Zeybek

"Milli değerlere ters düşmeyen her türlü yeniliğe açıktı, ileri görüşlü bir insandı, hele bağınaz hiç değildi. Tam bir millet, vatan sevdalıydı, hayatını bu iki değer üstüne inşa etmişti. En önemli özelliği ömrü boyunca inanarak bağlandığı ve uğruna can verdiği milliyetçilik yanı idi. Pek çok gencin yetişmesinde, var olan ama ham durumdaki milli duygularının olgunlaşması ve gelişmesinde büyük ve unutulmaz katkılarda bulunmuştur." Prof. Dr. Enver Hasanoğlu

"Nejdet için yorgunluk, şahsi meşgale yahut mazeret söz konusu olmazdı. Çünkü; onun hayat felsefesi, davasına hizmet esası üzerine kurulmuştu. O günleri ve şartları düşündüğümde Nejdet'i bir "kardelen" e benzetirim. Ne kadar ümitsiz ve imkânsız görünse de, bir süre sonra kardelenin karları deldiği görülür. İnançlı, ılık nefeslerin erittiği buzların arasından çıkarak Türk Dünyasını selamlayan kardelen, ağır ağır gelişti, yaprak açtı, bütün menfi iddiaları ve akordsuz yaban seslerini bastıran ilahi bir nağme halinde baharı geniş alanlara taşıyıp götürdü." Nuri Gürgür

"Nejdet Koçak hissiyata kapılmayan, tutarlı, vakur, zeki, kültürlü ve idealist bir Türk milliyetçisi idi. " Prof. Dr. Mahir Nakip

2.1.9. İran-İrak Savaşı

İran-İrak Savaşı, 1980–1988 yılları arasında Irak ve İran arasında yapılmıştır. Geride yaklaşık bir milyon kişinin ölümü, milyonlarcasının mülteci durumuna düşmesi, Şiiiler ve Sünnilerin gelecekte beraber yaşamaları ihtimalini zehirleyecek unsurlar, her iki taraf için de milli servetlerinde muazzam kayıplar(150 milyar Amerikan Doları) ve ağır yıkımlar bırakmıştır. Savaş başlangıçta Irak lehine seyretmiş, fakat İran'ın etkili direnmesiyle bir galibi olmadan sonuçlanmıştır (Topur, 2004, s.263).

2.1.9.1. Savaşın Nedenleri

Saddam'ın saldırısıyla başlayan ve sekiz yıl süren bu harbin temelinde (Arı, 2005, s.542);

(1) Saddam'ın İran'daki Şii kökenli İslam Devrimi'nin ülkesindeki etkilerini sınırlamak;

(2) 1975 Cezayir Antlaşması ile İran'a bırakmak zorunda kaldığı toprakları geri almak;

(3) Şatt-ül Arap üzerindeki denetimi ele geçirmek;

(4) Ülke içinde Kürtler üzerinde kesin hâkimiyet kurmak;

(5)Kuzistan Araplarının özgürlüklerini kazanmalarına yardım ederek İran'ın bu bölgede sahip olduğu petrol alanlarından mahrum kalmasına yol açmak;

(6)İrak'ta ulusal birliği sağlamak ve hepsinden önemlisi;

(7)Arap Dünyasında gerçek bir lider konumunda yükselmek amacı yatmaktadır.

Şatt-ül Arap ihtilafının kökü eskilere dayanmaktadır. Bu sorun Osmanlı İmparatorluğu ile İran arasındaki 1639 Kasrışirin Antlaşmasında da müphem olmakla sorunlara neden olmuştur (Topur, 2004, s.263). Sorunun çözümüne yönelik olarak İran Şahlığı ve Osmanlı İmparatorluğu arasında 1823 ve 1837 Erzurum Antlaşmaları yapılmış, fakat yine de tam olarak çözüm elde edilememiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasından sonra İngiltere'nin denetiminde kurulan Irak Krallığı ile İran arasında bu konudaki sürtüşme devam etmiştir. 1937 yılında ilgili taraflar arasında yapılan antlaşma ile Şatt-ül Arap'ın denetimi büyük ölçüde Irak'ın

eline geçmiş, ne var ki İran bu antlaşmayı bir türlü kabul edememiştir. İran, Irak'ta 1958 ve 1968 darbeleriyle yönetimi tamamen ele geçiren Baas'ın körfez ülkeleri üzerindeki olumsuz etkisinden ve ülkenin istikrarsızlığından yararlanarak Nisan 1969'da 1937 Antlaşmasını tek taraflı feshetmiş ve Şatt-ül Arap'ın denetimini kendisine ait olduğunu açıklamıştır. Diğer taraftan İran, bunu Irak'a kabul ettirebilmek maksadıyla, ABD'den aldığı silahlarla askeri kapasitesini geliştirirken, bir taraftan da bu ülkenin kuzeyinde yaşayan Kürtlere silah ve cephane yardımı yaparak Irak'a karşı ayaklanmalarını desteklemeye başlamıştır (Aras, 1987, s.43).

İki devlet arasındaki ideolojik farklılaşma ise Şah'ın Amerikan yanlısı tutumuna karşılık Irak yönetiminin milliyetçi ve Sovyet yanlısı tutumundan, mezhepsel sorunlar ise aynı dini paylaşımlarına rağmen aralarındaki Sünni Şii farklılaşmasından ve izledikleri politikalarından ileri gelmektedir. Irak halkının çoğu Şii iken Sünni idare altında yaşaması ve İranlıların Irak'taki Şii'lere, Irak'ın da İran'daki Sünni ve Arap kökenli toplumlara el atmaları iki ülkeyi tetikleyen ayrı ve kuvvetli husumet nedenleridir (Gerçeksever, 2005, s.237).

Neticede 1974 yılında Irak'taki çatışmaların dozu artınca araya Ürdün girmiş ve onun tavassutu ile Mart 1975'te İran ve Irak arasında Cezayir Antlaşması imzalanmıştır. Bahse konu antlaşma ile iki ülke arasındaki sınır sorununa geçici bir çözüm getirilmiştir. Irak Thalweg hattını kabul ederek Şatt-ül Arap'ın doğu yakasını İran'a bırakmaya razı olmuş, İran da Kürtlere o zamana kadar verdiği desteği kesmiştir. Antlaşmanın daha önemli sonucu ise Irak'a güvenlikle ilgili bölgesel konularda liderlik yapma rolünün önünü açmasıdır (Arı, 2005, s.542).

İki ülke arasındaki ilişkilerde göreceli bir stabilitenin oluşmasını sağlayan Cezayir Antlaşması'nın ardından Irak, askeri gücünü arttırmak için Fransa ve SSCB'den silah alımını hızlandırmıştır. 1978 yılında Arap Birliği zirvesine ev sahipliği yaparak hem siyasal prestijini arttırmış hem de Mısır'ın tecrit edilmesine öncülük etmiştir (Arı, 2007, s.397).

O güne kadar bu rolü üstlenmiş olan Mısır, Camp David Antlaşması ile Arap dünyasındaki liderliğinin ve üçüncü dünya ülkeleri arasındaki prestijinin sarsılması neden olmuştur. Böylece karakterine ve siyasi ideolojisine uygun olarak Saddam, Mısır'ın bıraktığı bu boşluktan yararlanarak gerek Arap dünyası gerekse üçüncü dünya ülkelerinin liderliğini yapma arzusuna kapılmıştır (Dursun, 2006, s.174). İran

Devrimi ile Şah'ın düşmesi de Saddam'ın bölgede ortaya çıkan güç boşluğunu doldurma yönündeki isteklerini önemli ölçüde kamçulamıştır. Ayrıca 1970'lerin ikinci yarısında, bir taraftan petrolün millileştirilmesi, diğer taraftan OPEC'in fiyatları arttırmasından dolayı, Irak'ın 1973'te 2 milyar dolar olan yıllık petrol geliri 1980'de 26 milyar dolara ulaşması ve 31-35 milyar dolar olduğu tahmin edilen döviz rezervlerinin yanı sıra, Suudi Arabistan'dan sonra dünyada ikinci büyük petrol üreticisi konumuna yükselmesi ekonomik olarak da kendini oldukça güçlü hissetmesine neden olmuştur. Böylece Saddam artan ekonomik ve siyasal gücüyle doğru orantılı olarak, uluslararası politikada da daha etkin bir rol üstlenmek ve bu doğrultuda Arap dünyasında ve üçüncü dünya ülkeleri arasında lider konumuna yükselmek istemiştir.

Ancak, İran'da 1979 yılında Şah'ın devrilmesi ve yerine geçen Humeyni'nin Şii rejimi bir diğer yönüyle aynı zamanda Irak'ın hem dış güvenliği hem de iç güvenliği açısından tehditler içererek Saddam'ın emelleri önünde önemli bir engel teşkil etmiştir. Şöyle ki nüfusunun %90'ı Şii olan İran'da gerçekleşen bu devrim bölgede bulunan siyasal ve ekonomik bakımdan geri kalmış Şii toplularının harekete geçmesine neden olmuştur. Özellikle nüfusunun %60'ı Şii olmasına rağmen Sünni bir yönetime sahip Irak'ta da Şiiler arasında kıpırdanmalar başlamış, Irak'lı Şii lider Muhammed Bekir El-Sadr, devrimin ilk gününden itibaren Humeyni'yi ve İran Devrimi'ni açıkça desteklemekten kaçınmamıştır. Haziran 1979'da Kerbela ve Ncef'te Bekir El-Sadr önderliğinde Baas rejimi aleyhine düzenlenen gösteriler güvenlik kuvvetleri tarafından şiddetle bastırılmıştır (Armaoğlu, 1993, s.776).

Irak'ın İran'la ilişkilerinin gerginleşmesine neden olan en önemli olaylar ise, Şubat 1980'de devrimin yıldönümü dolayısıyla Tarık Aziz'e suikast düzenlenmesi ve Müstansiriyah Üniversitesi'ne saldırılması olmuştur. Irak dışişleri bakanı, bu olayların Dava'nın Kum'da bulunan liderleri tarafından ve Irak hükümetini yıkmak amacıyla planlandığını, bunun da Humeyni'nin emriyle gerçekleştirildiğini ileri sürmüştür. Nisan 1980'e gelindiğinde ise Bağdat ile Tahran arasındaki ideolojik ve psikolojik savaş tamamen kızışmıştır. Bu olayların etkisiyle 1980'de Iraklı Şiililerin lideri Ayetullah Muhammed Bekir El-Sadr ve kız kardeşinin idam edilmesi üzerine iki ülke arasındaki ilişkiler daha da gerginleşmiştir.

Saddam, İran'ın devrim sonrasında ordusundaki bazı yüksek rütbeli subayları tasfiye etmesi ve rehineler olayıyla ABD'nin düşmanlığını çekmesi dolayısıyla

İran'ın güçsüz durumda olduğunu düşünmüş, İran'ın iki ülke arasında anlaşmazlık konusu olan bölgeden askerlerini çekmeyi reddetmesi üzerine 18 Eylül 1980 tarihinde, Şatt-ül Arap Antlaşmasını feshettiğini açıklamış, 22 Eylül 1980'de ise Irak ordusuna sınırı geçmeleri emrini vermiştir.

2.1.9.2. Savaş

Sekiz yıl süren İran-İrak Savaşı, Irak'ın 22 Eylül 1980 günü baskın niteliğinde olarak 700 km.lik bir cepheden saldırıya geçmesiyle birlikte başlamıştır (Topur, 2004, s.268). Baskın'ın özelliği gereği Irak birlikleri, İran'da hızla ilerlemiş, ikinci günde önemli bir direnişle karşılaşmadan hayati merkezler işgal edilmiş ve Kuzistan eyaletinin merkezi durumundaki Ahvaz kentine 25 km. yaklaşmıştır.

Yani savaşın ilk günleri, baskın avantajını koruyan Irak'ın üstünlüğü ile geçmiştir. Fakat zamanla İran'ın direnişinin artması ile savaş karşılıklı yıpratma sürecine girmiştir. Nitekim bir taraftan Irak'ın yeteri kadar hızlı ilerleyememesi diğer taraftan İran'ın kısa bir süre içinde toparlanarak Irak'ın üç misli nüfusa sahip oluşuyla insan faktörünü devreye sokması Saddam'ın bir yıldırım savaşıyla kolay bir zafer kazanma yönündeki ümitlerini suya düşürmüştür.

İran ordusu savaşın sekizinci gününde Irak'ın ilerleyişini durdurarak dengeyi sağlamayı başarmışlardır. İlk dört ay karşılıklı topçu ateşi ile geçmiş, fakat İran tarafı büyük ölçüde toparlanarak Irak ordusuna ağır kayıplar verdirilmeye başlamıştır. Bunda İran'ın Irak'a göre kalabalık bir nüfusa sahip olması, pilotların daha üstün niteliklerde olması, askeri teçhizat bakımından şah zamanından kalma sağlam bir yapısının olması ve askerlerin Humeyni'ye fanatik bir şekilde bağlılığı, Irak'ın durdurulmasında ve savaşın yönünün değişmesinde etkili olan faktörlerdir. Fakat İran'ın bu üstün özellikleri yanında Irak'ın yapmış olduğu ciddi hatalar da bu gelişmede etkili olmuştur (Rubin, 1983, s.31).

Tarih, yıpratma savaşlarında ekonomik gücünü ve insan kaynağını en uzun süre kullanabilen tarafın avantajlı olduğunu göstermiştir. İran bu uzun savaşta kendisini, stratejisini hızlı bir zafer üzerine kuran Irak'a göre daha rahat hissetmiştir. Bunu bilen Irak, İran'ın ekonomik gücünü zayıflatma amacıyla saldırıya başlamıştır.

İki ülkenin de ekonomik gücü büyük ölçüde, en büyük ihracat ürünleri olan petrole dayanıyordu. Irak, boru hatlarından petrol ihracat edebilirken İran, ihracatını büyük ölçüde Basra Körfezi'nden yapıyordu. Yani, Basra Körfezi'ndeki petrol

ticaretinin kesintisiz sürmesi Irak'ın değil, İran'ın işine geliyordu. Bu sebeple Irak, petrol taşıyan İran gemilerine saldırılar düzenlemeye başlamış. Benzer şekilde İran da, Irak petrol tesislerine saldırmıştır.

İran, savaşın başlamasından yaklaşık bir yıl sonra 27 Eylül 1981'de, o güne kadar gerçekleştirdiği en büyük taarruzu olan "Ümmetin Kurtuluşu" operasyonu ile 150 km².lik İran toprağını geri alırken 1800 civarında Irak askerini de esir almıştır (Yalazan, 1989, s.8). Bunu aynı yıl "Kudüs Yolu" ve "Şafak Serisi" taarruzları izlemiştir. Nihayet "Kerbela" ve "Fetih Serisi" taarruzlarıyla hem kaybedilen İran toprakları geri alınmış, hem de Irak artık geri çekilmeye zorlanmıştır. Mayıs 1982 ortalarında Irak'ın İran'daki kuvvetlerinin merkezle olan bağları kesilmiştir. 24 Mayıs günü ise Saddam diğer Arap devletlerinden acil yardım göndermelerini istemiş fakat olumlu cevap alamamıştır. 25 Mayıs günü Hürremşehr'in İran tarafından geri alınması üzerine Saddam, Irak kuvvetlerinin İran topraklarından geri çekileceğini açıklamak zorunda kalmıştır. Nitekim Irak kuvvetleri Kuzistan bölgesinden atılmakla kalmamış, İran bu defa nüfusunun çoğu Şii olan ve sınırdan da sadece 15 km. içerideki Basra'ya doğru ilerlemeye başlamıştır. Fakat bu durum İran'ın toprak bütünlüğüne önem veren Suudi Arabistan yönetimi için bu defa Irak'ın İran tarafından işgal edilmesi endişesine yol açmış, bu nedenle Suudi Dışişleri bakanı Körfez İşbirliği Konseyi'nin devreye girmesini istemiştir (Arı, 2005, s.549).

Savaş Irak açısından, bir dış destek olmaksızın artık katlanılması zor bir hal almıştı. Zira Irak'ın savaş başlamadan önce 1980'de yılda 26 milyar dolar olan petrol ihracatı, 1981'de 10 milyar dolara, 1982 sonunda ise 7 milyar doların altına düşmüştür. Ayrıca Körfez'deki dolun tesislerinin kullanılamaz hale gelmesi ve İran'ın Körfez'in denetimini eline geçirmesi Irak'ın deniz yoluyla yaptığı ticaretin kesilmesine neden olmuş, ve böylece Irak Türkiye ve Suriye üzerinden yaptığı petrol ihracına bağımlı hale gelmiştir. Ancak Nisan 1982'de Suriye'nin ülkesinden geçen boru hattını kapatması sonucu, geriye sadece Türkiye'den geçen Kerkük-Yumurtalık boru hattı kalmıştır (Silleli, 2005, 167).

İran ise bu avantajlı konumuyla savaşı durdurmaya yönelik girişimlere şu taleplerle karşılık vermiştir (Kuniholm, 1984, s.76):

- (1) Irak'ın İran topraklarından tamamen ve koşulsuz olarak çekilmesi;
- (2) 50-150 milyar doları arasında savaş tazminatı ödemesi;

(3) Irak'ın savaş suçlusu ilan edilmesi;

(4)Saddam tarafından sınır dışı edilen 100,000 dolayındaki Şii'nin Irak'a geri dönmesine izin verilmesi; ve

(5) Saddam ve Baas rejiminin yönetimden çekilmesi.

Fakat İran'ın özellikle son şart üzerinde ısrarla durması savaşın sürdürülmesini Irak yönetimi için kaçınılmaz hale getirmiştir.

Bu noktada Körfez petrol ticaretinin zarar görmesi ve İran'ın savaşta üstünlük kazanmaya başlaması ABD'nin savaşa aktif olarak katılmasına sebep olmuştur. ABD ve müttefikleri (Avrupa ve Japonya) büyük ölçüde Körfez petrolüne muhtaç olduğundan ve petrol yolunun saldırıya açık olması batı dünyası için tehlike teşkil etmiştir. Körfez petrol yolunu açık tutmak için ABD bölgeye bir filo göndermiş ve ABD bayrağı çekilmiş Kuveyt tankerlerini korumaya başlamıştır.

Bu siyaset doğrultusunda, 1984 Mayıs'ında Amerikan yönetimi Suudi Arabistan ve Kuveyt'e Stinger füzeleri ve F-16 uçakları verilmesini, ayrıca AWACS erken ihbar uçaklarının edindiği verilerden Kuveyt'in de bilgilendirilmesini kararlaştırmıştır (Arı, 2007, s.408). Haziran 1984'te Suudi F-15'lerinin bir İran F-4 savaş uçağını düşürmesinden altı ay sonra da, Körfez İşbirliği Konseyi(KİK) üyeleri kendi güvenliklerini korumak amacıyla 10-12 bin askerden oluşacak Çevik Kuvvet'in kurulmasına karar vermişlerdir.

Bu arada başta belirttiğimiz gibi ABD ve İsrail'in İran-Irak Savaşına bakış açıları aslında her iki savaşın da zayıflatılmasının işlerine geldiği yönündeydi. Bunu gerçekler şeklinde ABD, bir üst paragrafta dile getirdiğimiz Irak'a verdiği dolaylı desteğin yanında İran'a da gizli destek vermiştir (Topur, 2004, s.269). 1985 yılının ortalarında başlayan ve 1986 yılında açığa çıkan bir "Irangate" skandalıyla bu destek anlaşılmış ve ABD tüm dünyada kamuoyunun tepkisiyle karşılaşmıştır. Bu olay ABD'nin ve Reagan yönetiminin büyük prestij kaybına neden olmuştur (Cumhuriyet Gazetesi, 27 Ekim 1987).

İsrail ve Amerika, hedeflerde ve önceliklerde tam mutabakat sağlayarak stratejik ortaklık kurmuşlardır. Harpte taraflardan birinin diğerine yenilmemesi ve herhalde Irak'ın bir Arap devleti olarak üstünlük kurmaması söz konusu stratejik ortaklığın ana öğelerini oluşturmuştur (Topur, 2004, s.270).

İran'ın ve Irak'ın anlaşmaya yanaşmaması sonrasında savaş devam etmiştir. Şubat 1986'da İran ordusu ilerleyişine devam ederek Fao Yarımadası'nı ele geçirmiştir. Bu durumdan rahatsız olan Suudi Arabistan Mayıs 1987'de Suriye'ye, İran yerine Irak'ı desteklemesi karşılığında günde 50,000 varil petrol vermeyi teklif etmiştir.

BMGK 20 Temmuz 1987 tarih ve 598 sayılı oybirliğiyle almış olduğu kararıyla savaşan taraflara ateşkes çağrısında bulunmuştur. Ancak bu karar ilk planda Irak tarafından benimsenirken İran tarafından reddedilmiştir.

İran'ın Eylül 1987'de Çin'den aldığı Silkworm füzeleri ile Kuveyt'in petrol dolum tesislerini vurmaya başlaması (Milliyet Gazetesi, 20 Ekim 1987) üzerine KİK Dışişleri Bakanları 25 Ekim 1987 tarihinde ortak bir bildiri yayınlamışlardır. Bu bildiriye İran'ın saldırgan tutumunu kınamışlar ve Kuveyt'i destekleme kararı almışlardır. Ayrıca İran'ın KİK üyelerinden herhangi birine yapacağı saldırının tüm üyelere yapılmış kabul edileceği belirtilmiştir.

1988 yılında ise Irak, bir taraftan SSCB'den aldığı füzelerle Tahran'ı vurmaya başlamış, bir taraftan da sınırda Fransa ve İngiltere'den aldığı kimyasal silahları kullanmaya başlamıştır (Arı, 2005, s.550). Halepçe Katliamı bunların en kanlılarından. Halepçe'de bahse konu kimyasal silahlarla gerçekleştirilen katliamda 5,000 insanın öldürüldüğü ifade edilmektedir. Halepçe katliamına ABD'nin tepkisi oldukça düşük düzeyde olmuştur. Hatta Irak ABD için hala bir stratejik ortak olarak görülmeye devam etmiştir. Öyle ki Irak'a yönelik dış yardım ve ticari ilişkilerde artış olmuş ve Irak'a 1988'de 1,1 milyar dolarlık tarım ürünleri ihracı o güne kadarkilerle karşılaştırıldığında rekor seviyede gerçekleşmiştir (Dursun, 2006, s.165).

Aynı yıl gerçekleşen diğer önemli olaylar ise; Irak'ın İran petrolü taşıyan tankerlere saldırması, Kuveyt havayollarına ait bir uçağın İran'a kaçırılması, bir Amerikan gemisinin Körfez'de mayınına çarparak yara alması, ABD'nin buna misilleme olarak İran'a ait iki petrol platformunu vurması, Irak'ın yaklaşık iki yıldır İran'ın işgalinde bulunan Fao Yarımadası'nı ve Mecnun Adalarını geri almasıdır. Yine aynı yıl gerçekleşen ve İran'a ait bir yolcu uçağının Amerikan donanmasına ait bir kruvazör tarafından atılan Gülümlü Mermi ile düşürülmesi ve bu saldırıda 290 sivilin hayatını kaybetmesi dünya kamuoyunu Halepçe Katliamı kadar meşgul

etmiştir. İran ABD tarafından kendisine gerçekleştirilen bu saldırılara çaresizlik içinde sadece BMGK'yı toplantıya çağırarak karşılık verebilmiştir. Zira İran batının desteğini sağlayabilmiş Irak'ın bu saldırıları karşısında yaşadığı silah ve teçhizat eksikliği nedeniyle zor durumdadır.

Bu şartlar altında İran yönetimi 598 sayılı BMGK kararını yani Irak'la ateşkes antlaşmasını 20 Ağustos 1988 tarihine kabul etmiştir. Ancak Birleşmiş Milletler gözetiminde yapılan barış görüşmelerinden sonuç alınamamıştır. İran, görüşmeler için ön koşul olarak topraklarındaki tüm Irak askerlerinin çekilmesini isterken, Irak Şatt-ül Arap suyu üzerinde ortak denetim kurulmasında ısrar etmiştir (Milliyet Gazetesi, 21 Ağustos 1988).

İki ülke arasındaki barış, ancak Temmuz 1989'da iki Almanya'nın birleşmesi ve Sovyet İmparatorluğunun çöküş sürecinin başlaması, Saddam'ın Kuveyt'i işgal planını uygulama isteği ve ABD ile savaşa tutuşma korkusuyla İran'dan aldığı toprakları geri vermeye razı olması ile tesis edilebilmiştir.

2.1.9.3. Ülkelerin İran-Irak Savaşına Yaklaşımları

Türkiye bu savaşta resmi olarak tarafsız kalmış (Topur, 2004, s.271) ancak Irak petrolünün dışarıya satılmasına imkan sağlayarak dolaylı yoldan, Irak'a en kötü günlerinde en büyük iyiliği yapmıştır. Fakat Irak, İran savaşını bitirir bitirmez, Türkiye'nin GAP projesi ve Fırat'ın sularının paylaşılması meselesinin “Bütün Arap Dünyası'nın Ortak Davası” olduğunu ileri sürerek, öteki Arap devletlerini de Türkiye'ye karşı kışkırtmaya çalışmıştır.

İran ordusu savaşta, Şah döneminde ABD'den alınmış silahları kullanmıştır. Savaş boyunca Libya ve Suriye üstünden Scud, Kuzey Kore ve Çin üstünden Silkworm füzeleri satın almıştır. Reagan yönetimindeki ABD, batılı rehinelerin serbest bırakılması için, Şah döneminde alınan silahların yedek parçalarını İsrail üstünden İran'a satmıştır (Topur, 2004, s.268).

Irak ordusunun büyük kısmı, Sovyetler Birliği'nden alınan silah ve malzeme ile donatılmıştı. Savaş boyunca da silah almaya devam etmiştir. Fransa ve Çin de Irak'a büyük miktarlarda silah satmıştır.

SSCB ise savaşın başında Sovyetler Birliği'nin tarafsızlığını açıklayarak Irak'a silah vermede isteksiz davranmıştır. Aslında Saddam, 1972 Sovyet-Irak Dostluk

Antlaşması ve 1978'de silah alımı anlaşmaları çerçevesinde Sovyetlerin askeri desteğe devam edeceğini düşünmüş ve bu yüzden de kendi gücünü fazla abartmıştır. Sovyetlerin bu şekilde davranmasının nedeni Saddam'ın Irak'ta komünistlere karşı yoğun bir baskı uygulaması, Afganistan işgalini kınaması ve tutucu Arap ülkeleriyle ilişkilerini geliştirme çabaları doğrultusunda Arap dünyasının lideri olma ve Sovyetlerden bağımsız davranma çabalarıdır. Sovyetler Birliği'nin Irak'a karşı tavır almasındaki bir başka neden ise, stratejik olarak kendisi için çok daha önemli olan İran'ı kazanma fırsatını kaçırmak istememesi olmuştur (Arı, 2007, s.405). SSCB bu politikası doğrultusunda 1980 Haziranında Moskova'yı ziyaret eden İran elçisi Muhammed Mokri'ye Irak'a silah verilmeyeceği konusunda söz vermiştir.

Irak, bu silahların maliyetini karşılamak ve ABD'nin de yardımıyla kitle imha silahları (nükleer, biyolojik ve kimyasal silahlar) üretmek için başta İran rejiminin kendilerine sirayet etmesinden korkan Körfez ülkeleri olmak üzere birçok ülkeden borç almıştır (Dursun, 2006, s.162). ABD ayrıca, İtalyan Banca Nazionale Del Lavoro Bankası aracılığıyla Irak'a kredi açıp silah satmıştır (Congressional Record: September 20, 2002 (US Senate)).

ABD, İran'daki müttefiki Şah'ı devirip iktidara gelen İslami rejimden hiçbir zaman hoşnut olmamıştır. Bu sebeple, 1967 yılında diplomatik ilişkilerini kestiği Irak ile tekrar yakınlaşmaya çalışmış, çeşitli kanallardan Irak'a silah yardımı yapmış ve büyük miktarda borç para sağlamıştır. Irak'ın biyolojik ve kimyasal silahlar üretmesine yardımcı olduğu da iddia edilmiştir.

Ayrıca ABD ve İngiltere 1986 Mart'ında, BMGK'nın Irak'ın İran'a karşı kitle imha silahları (kimyasal ve biyolojik silahlar) kullanmasını eleştiren kararlar almasını, karşı oy kullanarak engellemiştir (Sander, 1994, s.559).

Amerika bölgedeki çıkarlarını, İsrail ise milli güvenlik mülahazalarını önde tutarak her iki devletin de zayıflamasını hedef almışlardır. Bu doğrultuda ABD savaş başlangıcında tarafsızlığını ilan etmiş, yaptığı beyanla harple sadece müttefiklerine olumsuz yansımaması ve bölgede dengeleri değiştirmemesi açısından ilgilenildiğini belirtmiştir. İki tarafın da birbirine mutlak üstünlük kurmaması yönünde gerek gizli gerek açık taraflara destek vermiştir. Neticede bu politikasında başarılı olmuş her iki ülke de oldukça yıpranmış olarak savaşı bitirmişlerdir (Dursun, 2006, s.163).

2.1.9.4. Savaşın Sonuçları

Irak-İran Savaşı, yaklaşık bir milyon insanın hayatına mal olmuştur. Savaşın taraflar ufak kazançlar için ekonomik kaynaklarını tüketmiştir. Savaşın sonucunda Irak-İran sınırı değişmemiş ancak savaşın etkileri on yıllar boyunca hissedilmiştir.

İki ülkenin birbirlerinin petrol tesislerine saldırılar düzenlemesi sonucu petrol üretimi düşmüş, petrol fiyatları artmıştır.

Savaş boyunca Irak, kendisini destekleyen devletlerden borç alarak silah satın almıştır. Bu borçları ödemekte zorlanması, 1990 yılında Kuveyt'e saldırarak oradaki petrol kuyularını ele geçirmeye çalışmasına yol açmıştır.

İran'da Irak'ın saldırısı ile birlikte içeride siyasal istikrar hızla sağlanmaya başlamış ve bir yerde istemeden Humeyni rejiminin ayakta kalmasına yardım edilmiştir (Arı, 2005, s.547). Dolayısıyla savaş sırasında İran'daki muhalefet tamamen tasfiye edilmiş ve İslam Devrimi kalıcı hale gelmiştir. Ancak ülke, uluslararası ilişkilerde yalnızlığa sürüklenmiş ve desteksiz kalmıştır. Savaş silahları ve araçları bakımından dışa bağımlı olmanın tehlikesini görerek kendi silah endüstrisini kurmaya çalışan İran günümüzde nükleer silah teknolojisine ulaşmayı başarmıştır.

2.1.9.5. 1981-1991 Döneminde Türkmenler

Irak-İran Savaşı'nın Türkmenler üzerindeki baskıyı azaltacağı düşünülürken, olaylar ters istikamette gelişmiş ve Irak'ta Baas Partisi'ne üye olmayan herkes hedef haline gelmiştir. Türkmenlerde bundan nasibini almakta gecikmemiştir (Ertuğrul, 2006, s.147).

Savaş öncesinde, "Türkiye adına casusluk yaptıkları" gerekçesiyle idam edilen Türkler, savaş yıllarında, "İran'a casusluk yaptıkları" gerekçesiyle darağacına gönderilmişlerdir. Savaşı fırsat bilen Türklük ve Türk düşmanı kişiler, Beşir ve Bulova köylerinde gözden uzakta sade ve huzurlu bir hayat süren Türklerin bu durumlarını içlerine sindiremeyerek çeşitli iftiralarla Baas yönetimine başvurmuşlar ve aldıkları izinle bu iki köyü camileri ile birlikte buldozerlerle yerle bir ettirmeyi başarmışlardır. Bu iki köyün halkını susuz çadırlarda ikamete zorunlu tutarak, yıkılan köyleri buğday tarlası haline getirmişlerdir (Özeren, 2002, s.75).

Baascılar Irak Türklüğünü yok etme planının bir bölümü olan bu hareketlerinin gerekçesini, "Saddam'e inanmayan ve onun arzularına boyun eğmeyen bu insanların topraklarında, Saddam'ın savaşı için buğday yetiştirmek kadar iyi bir hizmetin olamayacağı" şeklinde ifade etmişlerdir.

Uluslararası Af Örgütü Türkmenlere yönelik insanlık dışı uygulamalardan haberdar olarak bunu dünya kamuoyuna duyurmuştur. 1986 yılının son aylarında Irak'ta halka yapılan işkence ve idamlar konusunda Uluslararası Af Örgütü'nün yayın organı Amnesty International'da yer alan bir haberi yayınlayan El-Tayyar El-Cedid gazetesi bunu Arap kamuoyunun bilgisine sunmuştur (Özeren, 2002, s.78).

Öte yandan yönetimin, 17 Kasım 1986 tarihinde çıkardığı bir karar ile Irak Anayasası'nın bazı maddeleri şu hükümlere bağlanmıştır;

"Karar No: 840

Irak Anayasası'nın 42. maddesinin (A) bendine göre; 225. madde aşağıdaki şekilde tadil olunur.

Madde : 225 ;Her kimse Cumhurbaşkanı; İhtilal Komite Konseyi üyeleri, Baas Partisi üyeleri ve hükümet erkanını açıkça eleştirirse ve hareket niteliğinde sözler sarf ederse müebbet hapis cezası ile cezalandırılacak, tüm menkul ve gayri menkullerinden alıkonulacaktır. Irak Silahlı Kuvvetleri veya resmi dairelerde çalışanlara karşı hakaret edilirse 7 sene ağır hapis cezası verilecektir." (Özeren, 2002, s. 78)

Bu baskılar karşısında direnecek gücü kalmayan can ve mal kaygısı yaşayan, geleceğinden endişe duyan başta azınlıklar olmak üzere çok sayıda Irak vatandaşı aileleriyle birlikte veya münferiden vatan bildikleri bu toprakları terk etme durumunda kalmışlardır. Alınan bu kararların, Irak halkının Baas iktidarına karşı olan tutumunu baskı altına almak amacından kaynaklandığı açıkça görülmektedir.

Irak dışına çıkmak için Baas Partililer dışında hiçbir kimseye izin verilmemektedir. Buna rağmen çeşitli zorluklar ve hatta ölüm tehlikesi de göze alınarak bir milyondan çok daha fazla Irak vatandaşı mülteci olarak çeşitli ülkelere sığınmışlardır. Yalnız İran'da son açıklanan rakamlara göre bir milyon Iraklı mülteci vardır. Bunların % 5'inin Türk olduğunu kabul edersek ortaya büyük bir rakam çıkmaktadır. İran bunlara daha sonra kendi isteğiyle İran'ı terk edip üçüncü bir ülkeye gidiş izni vermektedir. Batı Avrupa, ABD başta olmak üzere bazı Arap

ülkelerine mülteci olarak giden Iraklı Türklerin çok az bir kısmı da Türkiye'ye gitmektedir (Özeren, 2002, s.79).

Irak yönetimi Irak- İran Savaşı'nın getirdiği ortamı azınlıkların sindirilmesi ve yok edilmesi doğrultusunda değerlendirmiş ve savaşta Irak'ın savunulması için tüm cephelerde en ön saflarda çarpışan Türkmen azınlık bundan en çok zarar gören toplum olmuştur (Özfatura, 1993, s.77).

1985 yılı sonundan başlayarak Ekim 1987'deki nüfus sayımına kadar olan dönem içinde, azınlıklara karşı sürdürülen politikalar çerçevesinde, azınlık olarak Kuzey Irak'ta savaştan yararlanarak bağımsız bir Kürt Devleti kurmak için ayaklanan Kürtleri tanıma ve yurt savunmasında ülkeleri için şehit düşen Türkmenlere hayat hakkı vermeme kararı alınmıştır (Özeren, 2002, s.80).

1987'deki nüfus sayımında, Türkmenlere "Kendinizi ya Kürt ya da Arap olarak yazdırın." tehditleri açıkça savrulmaya başlanmıştır (Ertuğrul, 2006, s.148). Bu yöndeki ilk uygulamaya askerde bulunan tüm Türkler dahil edilerek, bunların nüfus kütüklerindeki "İrk" hanesine "Arap" ibaresi yazılmıştır. Bu arada bir karar alınarak, nüfus sayımında kimse Türk olduğunu beyan etmeyecek aksi halde sürgüne gönderilecektir. Eğer "Kürt" olarak yazılırlarsa Kuzey Irak'taki Kürt bölgelerine sürüleceklerdir. Bu karara karşı çıkan yerleşim bölgelerinden; Ömer Menden, Leylan, Karahasan, Kümbetler, Bulova, Topuzova ve Çardağlı isimli Türk köy ve kasabalarının hepsi boşaltılmış ve sakinleri bilinmeyen Arap vilayetlerine askeri araçlarla sevk edilmişlerdir. Bu köylere gönüllü Arapların yerleştirilmesi için harekete geçen yönetim, kısa sürede bunu gerçekleştirmiştir. Yayçı ve Türkalan köylerinde ise Türk nüfusun yarısı Arap yazılmaya ikna edilmiş diğer yarısının ise evleri yıkılarak daha sayım öncesi Arap bölgelerine sürülmüşlerdir. Beşir köyünde ise meskenlerin çoğu oturulamayacak hale getirilmiş ve sakinleri Saddam'ın memleketi olan Tikrit'e sürülmüşlerdir. Tamamen Türklerle meskun bir yer olan Tuzhurmatu Bucağı sakinlerine ihtar verilmiş ve bucağı boşaltmaları istenmiştir (Özeren, 2002, s.80).

Bunun yanında Kerkük Türk bölgelerinde bir "Hicret Komisyonu" kurulmuş bunun başına hakim olarak tayin edilen Eyad Kenan El-Sadid, Kerkük, Tavuk, Dibis, Bayhasan gibi yerleşim merkezlerine binlerce Arap ailesi getirtmiş ve birçok Türk'ü sürgüne göndermiştir. Kerkük'e bağlı Havice kazasında bulunan tuz üretim bölgeleri

parsellenerek, Tikrit'ten getirilen Araplara dağıtılmış ve bunların ailelerini Kerkük nüfusuna dahil etme imkanını sağlamışlardır. Ayrıca Arap ailelerine vilayet değişikliklerinden ötürü 17.000 dinar mükafat verilmiştir.

Baskılar karşısında aciz kalan Türkler çeşitli tehlikeleri göze alarak göç durumunu başlatmışlardır. Elindeki malını ve mülkünü bırakıp ailesini de yanına alarak kaçanların sayısı bir hayli artmış, dağları, taşları bin bir güçlük içerisinde aşarak İran'a ve Türkiye'ye sığınmaya başlamışlardır. 1988 yılının başlarında, Kerkük'e 13 km. uzaklıkta bulunan Çimen köyü yıkılmış, 13 kişi öldürülmüş ve 150 aile bilinmeyen bir yere götürülmüştür. Bu olay Uluslararası Af Örgütü tarafından Nisan ayında açıklanmış ve Irak rejimi kınanmıştır. Irak yönetiminin ülkesindeki Türk azınlığın eritilmesi amacıyla uygulamaya koyduğu baskıcı tedbirlerin, savaş sonrası dönemde de devam etmekte olduğu ve geçmişte yapılan baskılar göz önüne alındığında Baas rejiminin asimilasyon faaliyetlerini sistematik bir şekilde yürütmekteki kararlılığı 1391 sayılı kararında da açıkça görülmektedir (Bkz. EK 5).

Buraya kadar anlatılan olayların çoğu dünya kamuoyunun bilgisi dışındadır. Uyguladığı asimilasyon politikasına karşı ciddi anlamda uluslararası alanda hiçbir tepki ile karşılaşmayan Irak yönetimi, özellikle İran-Irak savaşının yarattığı uygun ortamı Türkmenlerin yok edilmesi amacıyla çok iyi değerlendirmiş ve 1980'li yıllarda Türkmen azınlığa yönelik baskılarını yoğun bir biçimde sürdürmüştür.

2.1.10. Körfez Savaşı

2.1.10.1. Irak'ın Kuveyt'i İşgali ve Çözüm Arayışları

Irak'ın, Osmanlı İmparatorluğu zamanına referans yaparak kendisine ait bir toprak parçası olarak telakki ettiği Kuveyt'i işgal ve ardından da ilhak etmesi, Körfez Harbinin görünen nedenidir. Gerçek nedenler ise daha ziyade ekonomik temellerle dayanmaktadır. Çünkü Irak, İran-Irak Savaşı'nda uğradığı zararları, Kuveyt'i, kendi topraklarına katarak karşılamaya çalışırken, Kuveyt'i Irak liderinin zulmünden ve işgalinden kurtarmaya çalışan ABD ve müttefiklerinin asıl amaçları, Orta Doğu petrollerini denetimleri ve güvence altına almaya çalışmaktan başka bir şey değildir (Gerçeksever, 2005, s.39).

Ancak belirtilmesi gereken bir diğer husus; genel olarak diktatörlerin halkın sorunları ile uğraşmak yerine, dikkatlerini başka yönlere çekerek iktidarlarını kaybetmeme kaygılarının varlığıdır. Irak bağımsızlığını kazandığı 1932 yılından

itibaren demokrasiyi tanımamış bir ülke olarak sürekli dikta rejimleri ile yönetilmiştir. Diktatörler ise bir halk ayaklanması ile iktidarı kaybetmemek uğruna komşuları tahrik etmek ya da onlara savaş açmak şeklinde çareler aramışlardır (Memiş, 1992, s.130). Ancak diktatörlükleri sırasında kendi ecelleriyle ölmedikleri müddetçe sonları hep hüsrana olagelmıştır. Çünkü düşmanlık, düşmanlık doğurur.

Irak'ın Kuveyt üzerindeki tarihi hak iddiası ilk defa 25 Haziran 1961 tarihinde Irak Devlet başkanı General Kasım tarafından dile getirilmiştir. General Kasım'ın bu talebi ve Irak birliklerinin sınır üzerinde yığınak yapmasından endişelenen Kuveyt Emiri, 30 Haziran 1961 tarihinde Irak tehdidine karşı BMGK'ya başvurmuş ve diğer taraftan 19 Haziran 1961 tarihli İngiltere-Kuveyt Antlaşması gereğince İngiltere'ye diplomatik ve askeri yardım çağrısında bulunmuştur. İngiltere Hükümeti kendi çıkarlarını savunmak ve Kuveyt Emiri'nin isteğine karşılık vermek için, bölgede toplanmış olan birliklerinden bir bölümünü Kuveyt'e sevk etmiş ve bu birlikler 1 Temmuz 1961 tarihinde Kuveyt'e çıkmışlardır. Böylece iki devlet arasındaki gerginlik ilk defa milletlerarası boyut kazanmıştır.

Bu sırada Orta Doğu ülkeleri Kuveyt'i savunmuşlardır. Mısır da iki ülke arasındaki anlaşmazlık sırasında İngiltere ile aynı kampta yer almıştır.

Irak'ta General Kasım yönetimine son veren 1963 yılındaki darbe sonrasında, Irak ile Kuveyt 4 Ekim 1963 tarihli ortak bir bildiri yayınlamışlardır. Bu bildiri ile Irak Kuveyt'in bağımsızlık ve hükümranlığını tanıdığını resmi olarak açıklamış, Kuveyt ise Irak'a faizsiz olarak 100 milyon dolar borç vermiştir.

Bu bildiriye rağmen Irak, Um Kasr bölgesi ile Kuveyt'e ait olan Warba ve Bubyar adalarını isteyerek, iki ülke arasındaki gerginliği sürdürmeye devam etmiş, ancak bu istekler her defasında Kuveyt tarafından reddedilmiştir.

1961 krizi, sonucundan daha hafif olmuştur. Çünkü Irak, 1990 yazındaki anlaşmazlık dönemine oranla daha az silahlanmış bir durumda bulunuyordu ve İngiltere de Kuveyt'e yardım konusunda çok hızlı ve kararlı hareket etmişti.

1980–1988 yıllarında İran ile savaşan Irak, ekonomik yönden ağır zararlara uğramış ve bu savaş sonrası kolay kolay ödeyemeyeceği bir dış borç yükü altında kalmıştı. Bu durumdan kurtulmak isteyen Saddam, çareler aramaya başlamış, 1990 yılı ilk yarısında Orta Doğu'da huzursuzluğa yol açan ve Körfez Krizinin ilk filizleri olan bazı iddialar ortaya koymuştur. İddiaların başlıcaları şunlardır:

(1)Körfez ülkelerinin 1981–1990 arasında petrol fiyatlarını sürekli düşürerek Irak'ı zarara sokmaları;

(2)Kuveyt'in Rumeyla bölgesindeki Irak'a ait petrollerden de faydalanmış olması;

(3)Kuveyt toprakları üzerinde tarihi hakkı olduğunda ısrar etmesi ve Irak-İran savaşı sırasında Kuveyt'in Irak'a yaptığı para yardımını silmesini istemesidir.

Kuveyt ile ilgili iddiaların Kuveyt tarafından kabul edilmemesi üzerine, Saddam, meseleyi bir oldu-bitti ile çözümlenmek istemiştir. 2 Ağustos 1990 tarihinde Kuveyt'i işgal ederek ve bir hafta sonra da ilhak ettiğini, 28 Ağustos 1990 tarihinde ise 19ncu ili olduğunu açıklayarak Körfez Krizinin çıkmasına sebep olmuştur. Zira bu durum hem Basra Körfezi hem de Orta Doğu'da güç dengesinin bir anda Irak lehine bozulmasına neden olduğu gibi, gerek petrolün güvenliğini gerekse ABD'nin ve batılı devletlerin bölgedeki ekonomik çıkarlarını tehlikeye sokmuştur.

8 yıl komşusu İran'la savaştan, Ağustos 1990'da bir başka komşusu Kuveyt'i işgal ve ilhak ederek bütün dünyayı karşısına alan Saddam, kendisini günümüzden yaklaşık 2500 yıl önce yaşamış olan Babil Kralı II.Nabukadnezar ile bir tutmuş ve Irak'ın sınırlarını genişleterek bu imparatorluğu yeniden canlandırmak istemiştir (Memiş, 1992, s.110).

Hayal edilen bu imparatorluğun sınırları içerisinde GAP'ın yer aldığı Güneydoğu Anadolu, Lübnan, Suriye, İsrail ve Kuveyt'in tamamı ile İran, Ürdün ve Suudi Arabistan'ın bazı bölümleri de yer almakta idi (Sabah Gazetesi, 30 Aralık 1990).

Dünya siyaset sahnesinde ortaya çıkan Körfez Krizine, önceleri siyasal alanda bir çözüm aranmıştır. BMGK peş peşe kararlar alarak Kuveyt'in işgali karşısında tam bir işbirliği görüntüsü vermiştir. Bu kapsamda Kuveyt'in işgal edilmeye başlandığı 2 Ağustos 1990 günü derhal Irak'ın Kuveyt'ten derhal ve koşulsuz olarak çekilmesini öngören 660 sayılı kararı, arkasından 6 Ağustos 1990 tarihinde ise Irak ve Kuveyt'e ekonomik yaptırımları öngören 661 sayılı kararı almıştır.

661 sayılı karar ile BMGK üyeleri, Irak'ın 660 sayılı karara uymadığını tespit ederse, BM Şartı'nın 51nci maddesine istinaden, münferit ve kolektif meşru müdafaa hakkının olduğunu belirtmiş ve bu çerçevede Irak ve Kuveyt'e ekonomik ve siyasi ambargo uygulama kararı alınmış ve tüm devletlerin alınan karara uymaları

istenmiştir. Bu yaptırım, Irak'tan petrol alımını ve ticareti durdurmak şeklinde uygulanmıştır. Türkiye karardan bir gün sonra 7 Ağustos 1990 tarihinde BMGK'nın kararına uygun olarak, Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı'nı kapatmış, Irak'la olan ticaretini dondurmıştır.

BMGK müteakiben, ambargonun uygulanması için etkin bir denetim sisteminin kurulması maksadıyla Irak'a deniz ablukası uygulanmasını ve buna riayet etmeyen gemilere güç kullanılmasını öngören 25 Ağustos 1990 tarih ve 665 sayılı kararı almıştır.

Bundan sonra alınan diğer kararlarla ekonomik yaptırımlar daha da sıkılaştırılmıştır. Örneğin 666 sayılı kararla tüm ekonomik yaptırımların BMGK Yaptırım Komitesi'nin denetiminde gerçekleştirilmesini öngörmüştür.

670 sayılı kararla hava ablukası öngörülmüş ve ülkelerin Irak ve Kuveyt'e giden uçaklar için hava sahalarını kullandırmamaları istenmiştir.

Fakat dört ay süren ekonomik ambargodan bir sonuç alınamayınca, BMGK, Irak'a son bir imkân tanıdığını belirterek Irak birliklerinin 15 Ocak 1991 tarihine kadar Kuveyt topraklarından şartsız ve derhal çekilmesini isteyen 29 Kasım 1990 tarih ve 678 sayılı kararı almıştır. Aksi halde Kuveyt Hükümeti'yle işbirliği yapan devletlere tüm yolları kullanma yetkisini vereceğini bildirmiştir. Yani BMGK'nın hukuksal dayanağı uzun süre tartışma konusu olan 678 sayılı bu kararı ile Irak'a güç kullanmayı öngörmüştür (Topur, 2004, s.303).

Belirtmek gerekir ki sorunun çözümünde diplomatik seçenekler de göz ardı edilmemiştir. Mesela, Irak'ın Kuveyt'ten çekilmesi, buna karşılık Kuveyt'e yeni bir hükümetin işbaşına gelmesi ve parlamento seçimlerinin yapılması önerisi bunlardan ilkidir. Bir diğeri ise Fransa Cumhurbaşkanı Mitterand'ın dört aşamalı planıdır. Buna göre, Irak Kuveyt'ten çekilirken aynı anda yabancı güçlerin de bölgeden çekilmesi, Lübnan ve Filistin konularının da ele alındığı bir uluslararası konferans toplanması, Orta Doğu'da genel bir silahsızlanmaya gidilmesi önerilmiştir. Bir diğer seçenek ise, Irak taraftarı ülkeler tarafından ortaya atılan fakat Irak karşıtı ülkeler tarafından hemen reddedilen, bölgesel sorunların Arap devletlerinin kendi aralarında çözülmesi ve buna yabancı güçlerin müdahale etmemesi şeklinde olmuştur. Özellikle Ürdün Kralı Hüseyin tarafından ortaya atılan ve Yaser Arafat tarafından da desteklenen bu öneriye diğer Arap ülkeleri ile birlikte ABD ve İngiltere'de karşı çıkmışlardır.

Ancak Irak'ın geri adım atmaması nedeniyle tüm bu çözüm çabalarından sonuç alınamamıştır. Son olarak 9 Ocak 1991 tarihinde Cenevre'de gerçekleşen James Baker¹⁶ -Tarık Aziz görüşmesinden ve BM Genel Sekreteri De Cuellar'ın 14 Ocak 1991 tarihinde Saddam'la Irak'taki görüşmesinden de olumlu bir sonuç alınamamıştır.

2.1.10.2. Harekat

Saddam'ın değişmeyen tutumu sonrasında, Amerikan Kongresi 678 sayılı BMGK kararına dayanarak, 12 Ocak 1991 tarihinde Başkan'a Irak'ı Kuveyt'ten çıkarmak için gerekli gördüğü her türlü tedbiri alması yetkisini vermiştir¹⁷.

Nitekim ABD ve müttefikleri BMGK'nın bu yetki kararına dayanarak 17 Ocak 1991 tarihinde Çöl Fırtınası Operasyonu(Operation Desert Storm) adı verilen Körfez Harekatı'nı başlatmıştır.

Ancak harekâtın başlaması diplomatik girişimlerin kesilmesine neden olmamıştır. İlginç olarak bu girişimlerden ilki İran Devlet Başkanı Rafsancani tarafından yapılmış, fakat Saddam buna olumlu cevap vermemiştir. 10-11 Şubat 1991 tarihinde Bağlantısızlar Toplantısında da savaşın sona ermesi ve sorunun çözümlenmesi yolunda bir ilerleme sağlanamamıştır. İran ve Irak'ın yer almadığı, fakat Kuveyt'in üyesi olduğu KİK ise kriz sırasında birkaç olağanüstü toplantı dışında etkinlik göstermemiştir. Yaptıkları tek şey ABD önderliğindeki koalisyona katılmak olmuştur. Bu arada dünya kamuoyunu umutlandıran ancak sonuçsuz kalan bir diğer girişim Sovyetler Birliği'nden gelmiştir. Irak'la yapılan görüşmeler sonucu son şekli verilen Gorbaçov'un barış planı şu noktaları içermiştir (Arı, 2007, s.251):

- (1) Irak 21 Ağustos öncesi sınırlara kadar koşulsuz olarak çekilecek;
- (2) Ateşkesten bir gün sonra çekilme işlemine başlanacak;
- (3)Çekilme 21 gün içinde tamamlanacak;
- (4)Tüm savaş esirleri 72 saat içinde serbest bırakılacak;
- (5)BM kararları hükümsüz kalacak ve

¹⁶ O zamanki dışişleri bakanı Baker ABD'nin 2006 yılının sonunda atanan savunma bakanıdır.

¹⁷ Amerikan Senatosu bu yetkiyi 52'ye karşı 47 oyla, Temsilciler Meclisi 250'ye karşı 183 oyla kabul etmiştir.

(6)Ateşkes ve çekilme tarafsız gözlemciler tarafından denetlenecekti.

Manidardır teklif en başta Bush tarafından kabul edilmemiştir.

33 ülke kuvvet göndererek veya yardım yaparak, Irak'a karşı teşkil edilen bu koalisyon kuvvetlerine katılmış veya bu kuvvetleri desteklemiştir. Bunlar arasında sekiz Arap ülkesi de vardır.

Arap ülkeleri; Saddam'a karşı olanlar, Saddam'ı destekleyenler ve çekimser kalanlar olmak üzere üç gruba ayrılmışlardır. Ancak Arap Birliği, Irak'ı kınamış ve derhal Kuveyt'ten çekilmesini istemiş ve Irak saldırısına karşı Çok Uluslu Arap Ordusu kurulmasını oy çoğunluğuyla kararlaştırmıştır. Bu sebepten dolayı Mısır ve Suriye, Saddam'a karşı olanların başında gelerek, Suudi Arabistan'a kuvvet göndermişlerdir. Ürdün, Yemen ve FKÖ ise Saddam'ı desteklemişlerdir.

Türkiye ise buhranın başından itibaren Irak'ın Kuveyt'i işgalinin karşısında yer almış ve özellikle Cumhurbaşkanı Özal, Amerika ile birlikte hareket etme imkanlarını zorlamıştır. Ancak bu süreçte Türkiye ve Irak birbirlerine karşı pasif reaksiyon göstererek silahlı çatışmadan uzak durmuşlardır.

Türkiye, İncirlik'teki Amerikan uçaklarının Körfez Harbinde kullanılmasına müsaade etmiş ve BM'nin aldığı bütün kararlara uymuştur. Ayrıca, İran-İrak savaşında kapatmadığı Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattını Körfez Savaşı'nda kapatmıştır.

12 Ağustos 1990 tarihinde TBMM'den ancak saldırı halinde savaş açma yetkisini alan Ankara Hükümeti çeşitli tartışmalara rağmen, daha çok savaş sonrası dönemle ilgilenmiş ve konuya ilişkin çeşitli senaryolar üzerinde durmuştur.

Birinci senaryoya göre, Saddam devrilecek ve Irak toprakları üzerinde Türk-Kürt-Arap Federasyonu kurulacaktı (Batur, 1991, s.12). İkinci senaryoya göre ise, Irak'ın toprak bütünlüğü savaş sonrasında da korunacaktı. Üçüncü senaryoya göre ise, Kuzey Irak'taki Kürt ve Türk azınlıkları ayrı birer federe devlet olarak örgütlenecek, Irak da bir federal Cumhuriyet'e dönüştürülecekti. Türkiye bunlardan üçüncüsüne sıcak bakmıştır. Zira Türkiye, petrol ihtiyacı da dahil olmak üzere birçok sorununu Kuzey Irak'la yapacağı ticaretle çözümlenebileceğine inanmıştır. Üstelik söz konusu federe devletlere gerektiğinde hamillik de yapabileceğini düşünmüştür (Memiş, 1992, s.134).

17 Ocak 1991 tarihinde hava taarruzları ile başlayan Körfez Savaşı, Bush'un yapmış olduğu Irak'ın 23 Şubat'a kadar Kuveyt'ten koşulsuz olarak çekilmediği takdirde kara harekâtının başlayacağına dair açıklamasından bir gün sonra başlayan ve 24–28 Şubat 1991 tarihlerinde gerçekleştirilen 100 Saatlik Kara Harekâtı sonucu, Kuveyt'te Irak Kara Kuvvetlerinin büyük bir kısmının imhası ve kalanlarının esir alınması veya Kuveyt'i terk etmeleri ile sonuçlandırılmıştır. Kara harekâtının sona erdirilmesinde Irak'ın BM temsilcisinin yapmış olduğu 27 Şubat 1991 tarihli açıklama etkili olmuştur. Bu açıklama ile Irak 660, 662 ve 674 sayılı BM kararlarını kabul ettiğini, Kuveyt üzerindeki iddialarından vazgeçtiğini ve Kuveyt'ten tamamen çekileceğini bildirmiştir (Arı, 2007, s.451).

Körfez Savaşına katılan Koalisyon Kuvvetleri ve Irak askeri heyetleri arasında 3 Mart 1991 günü Kuveyt-Suudi sınırının kuzeyindeki Safven kasabası yakınında çölde bir çadır içinde ateşkes görüşmeleri yapılmış, Irak, Kuveyt'i ilhak kararını kaldırmak ve tazminat ödemek başta olmak üzere bütün şartları kabul etmek zorunda kalmıştır (Topur, 2004, s.303).

Ateşkesin hitamında BMGK Nisan 1991 başında kabul ettiği 687 sayılı kararla (Sağlam, 1999, s.57);

(1)Irak'ın Kuveyt'in toprak bütünlüğü ve bağımsızlığı ile mevcut sınırları kabul etmesi ve saygı göstermesi¹⁸;

(2)Irak'ın tüm nükleer, biyolojik ve kimyasal silahlardan ve menzili 150 km.yi geçen balistik füzelerden arındırılması;

(3)Irak'ın bu koşulları yerine getirip getirmediğini denetlemek için Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın(IAEA) BM tarafından oluşturulacak bir özel komisyon (United Nations Special Commission: UNSCOM) ile birlikte çalışması;

(4)Irak'ın gereksinimi olan zorunlu gıda ve ilaç için yapacağı harcamaların ve alımların yine oluşturulacak bir özel komisyon tarafından denetlenmesi;

¹⁸ Bu sınırlar Kuveyt'in statüsü Irak tarafından 4 Ekim 1962 tarihli Irak ile Kuveyt arasında yapılmış olan antlaşmada da teyit edilen ve BM Şart'ının 102nci maddesi gereği BM tarafından da kabul edilen, ayrıca daha önce 21 Temmuz 1932 tarihli Irak Başbakanı tarafından Kuveyt Emiri'ne gönderilen ve 10 Ağustos 1932'de Kuveyt Emiri tarafından kabul edilen mektupta da belirtilmektedir.

(5) Irak'ın BM tarafından alınan kararların koşullarını yerine getirdiğine karar verilinceye kadar ambargonun devam etmesi, ancak bu konudan emin olduğu anda ambargonun kalkması;

(6) Irak'ın zorunlu alımlarını karşılamak için yapacağı petrol ihracatına BM'nin karar vereceği ve ihracat gelirlerinin bir kısmının Irak'ta görev yapan BM görevlilerinin ihtiyaçlarına, bir kısmının ise Irak'ın ödemesi gereken savaş tazminatının karşılanması için harcanması öngörülmüştür.

Savaşın bittiği 1991 yılı Nisan ayının ilk haftasında, Irak'ın BM Güvenlik Konseyi tarafından ortaya konan şartları kabul ettiğine dair yazılı müracaatı ile barış antlaşması resmîyet kazanmıştır.

2.1.10.3. Irak'ın Yenilmesinin Nedenleri

Savaş başlamadan önce Irak, dünyanın beşinci büyük kara ordusuna sahip olmasına rağmen, bu durum Irak'ın çok kısa bir sürede yenilmesine engel olamamıştır.

Bu yenilginin en büyük sebebi, ABD ve müttefik ordularının nitelik (eğitim ve donanım) bakımından Irak Ordusuna kıyasla çok üstün olmasıdır. Müttefik orduları, hızla hareket edebilen ve yüksek teknolojiyi etkin biçimde kullanabilen ordulardır. Buna karşılık Irak Ordusu, 8 yıl süren Irak-İran Savaşı'ndan yorgun çıkmış, savaşma iradesi düşük ve klasik piyade savaşına göre eğitilmiş bir orduydur.

Irak'ın yenilmesinde pay sahibi olan ikinci önemli etken, 2nci Dünya Savaşı'ndan beri bilinen bir savaş gerçeği ise: Savaşılan bölgede hava üstünlüğünü sağlamanın ve hava ile kara güçleri arasında etkin bir eşgüdüm sağlamanın karşı konulmaz bir üstünlük getirmesidir. Müttefikler hava-kara koordinasyonunu parlak bir biçimde gerçekleştirirken Irak güçleri bu avantajdan yoksun olmuştur. Çölde saklanamayan ve havadan korunamayan Irak ordusu, müttefik saldırıları karşısında yok olmuştur.

Nedenlerden üçüncüsü, vurucu gücü ne olursa olsun, tek bir silaha dayanmanın yarattığı aşırı ve yapay güven duygusudur. Saddam, Sovyetlerden aldığı Scud füzelerine ve bu füzelerin ucuna yerleştirmeyi planladığı kimyasal/biyolojik başlıklara güvenmiştir. Ancak, bu füzeler savaş sırasında istenilen başarıyı gösterememiş ve Amerikan Patriot Hava Savunma sistemi tarafından havada yok

edilmişlerdir.

2.1.10.4. Savaşın Sonuçları

Körfez Savaşı sonrasında kaybeden Irak ve Irak halkı olmuştur. Savaşın başlıca sonuçları şunlardır (Arı, 2005, s.569):

(1) Irak'ın tüm nükleer ve kimyasal tesisleri yok edilmiş;

(2) Irak'ın ölü veya yaralı sayısı 100,000 civarında, esir sayısı ise 175,000 civarında olmuştur. Buna karşın Koalisyon güçlerinin "148" asker kaybı söz konusudur.

(3) Irak ordusunun 4,200 tankının 4,000'i, 2,700 personel taşıyıcının 2000'i ve 3,100 ağır silahın 2100'ü, bunların dışında 2,000 topu, 4,000 savaş aracı en az 100 Scud füzesi tahrip edilmiş ve savaş öncesinde 800 dolayında olan uçağından elinde 200 adet kalmıştır (Maclean, 1991, s.22). 46 tümeni etkisiz hale getirilen Irak'ın askeri gücü neredeyse sıfırlanmıştır.

(4) Savaşın Irak'a maliyeti 200 milyar dolar olurken Kuveyt'e vermiş olduğu zarar ise 100 milyar doların üzerinde olmuştur. ABD savunma bakanlığı Pentagon'a göre ise kendi açılarından savaşın maliyeti 75 milyar dolar dolayında olmuş, bunun 50-55 milyar dolarlık bölümü müttefikler¹⁹, 20-25 milyar dolarlık kalan kısmı ise ABD tarafından karşılanmıştır. Müttefik ülkelerin yaptıkları katkıların harcanması Koalisyonun lideri Amerikan yönetimine verilmiştir (Arı, 2007, s.453).

(5) Irak'a 687 sayılı karar uyarınca tespit edilen yaptırımlar uygulanacaktır. Yani Irak'a uygulanan ekonomik yaptırımlara devam edilecek, Irak'ın sahip olduğu nükleer, kimyasal, biyolojik kitle imha silahları tamamen ortadan kaldırılacak, Irak'ın bundan sonra bu tür silahları geliştirip geliştirmediği BM Özel Komisyonu ve Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı tarafından sürekli denetlenecektir.

(6) Ayrıca 1990 yılında Saddam'ın Kuveyt'i işgaliyle başlayan ve Irak'ın fiilen üçe bölünmesiyle sona eren Körfez Savaşı bölgedeki gelişmelerde yeni bir dönemin başlangıcını teşkil etmiştir.

¹⁹ Suudi Arabistan ve Kuveyt 33 milyar dolar, Japonya 10 milyar dolar ve BAE 3 milyar dolar ödemiştir.

Diğer sonuçlarına da değinecek olursak; Ekonomik olarak; Ağustos 1990'da BMGK'nın aldığı 661 no.lu karara göre Irak'tan petrol alımına ambargo konmuş ve Irak'a kapsamlı ekonomik yaptırımlar başlamıştır. Ağustos 1991'de Irak halkının karşılaştığı beslenme ve sağlık sorunlarını göz önüne alan BMGK, 706 no.lu kararı çıkarmış ve buna göre, Irak'ın gıda ve insani yardım malzemesi alabilecek kadar petrol satmasına izin verilmiştir. Eylül 1991'de BMGK'nın 712 no.lu kararıyla ise "petrol karşılığı gıda" programına sınır getirilmiştir. Bu karara göre Irak, 6 aylık süre içinde en fazla 1,6 milyar dolarlık petrol satışı yapabilecektir. BM Nisan 1995'de aldığı 986 sayılı kararla "petrol karşılığı gıda" programının sınırları genişleterek, 90 günlük periyotlar için 1 milyar dolarlık sınır getirmiştir.

Körfez Savaşı fiilen sona ermesine rağmen ABD bazı bahanelerle zaman zaman Irak'ı bombalamaya devam etmiştir. 23 Ocak 1993 gecesini Güney Irak'ı; ABD eski Devlet Başkanı George H. W. Bush'a Kuveyt'te bulunduğu sırada suikast planladıkları gerekçesiyle 26 Haziran 1993 gecesini de Bağdat'ı bombalamıştır. Yani Irak ABD'nin uzaktan sürekli denetimi altına girmiştir. Artık eskisi kadar bağımsız hareket edemez.

ABD ve müttefiklerinin yanında yer almayı tercih eden ülkelerden Mısır, Suriye ve İsrail'e maddi olarak büyük yardımlar yapıldığı halde Türkiye umduğunu bulamamıştır. Hatta ambargo yüzünden milyarlarca dolar zarara uğramış fakat bu zararların hiçbirini tazmin edilmemiştir (Memiş, 1992, s.134).

Harbin sonunda ülkesini yıkıma sürükleyen Irak lideri Saddam rejimi devrilmemiştir. Fakat şu bir gerçektir ki; ABD eğer istemiş olsaydı, çok kısa bir sürede Saddam'ı ortadan kaldırılabildi. Fakat o dönemde Saddam'ın iktidarda kalması ABD'nin işine gelmiştir. Irak ve Orta Doğu'daki belirsizlik ve denetim mekanizmasının devamı ABD'nin bölgenin petrol kaynaklarını sömürmesi anlamına gelmektedir.

Birinci Körfez Savaşı'nın bir diğer önemli sonucu ise, tüm Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde köktenci akımların güçlenmesidir.

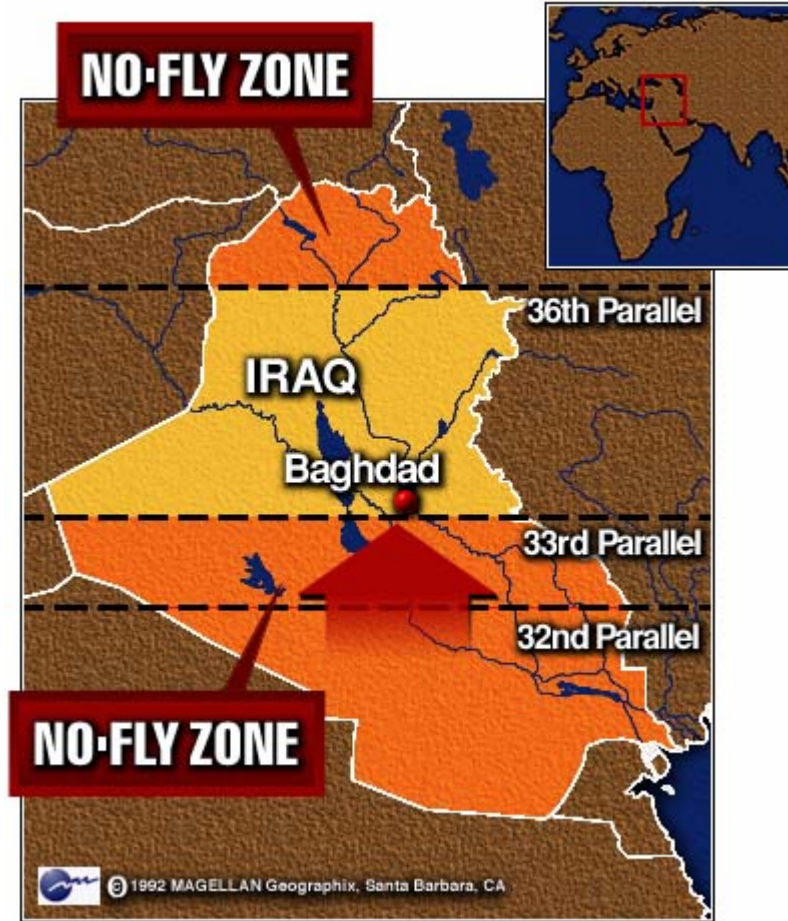
Bölgede 1945'den beri üzerinde çok konuşulan ve tüm siyasal partilerin programlarının başında yer alan Arap Birliği fikri, büyük bir darbe yemiştir. Körfez Savaşı'nda Arapların ayrı ayrı saflarda toplanmaları ve kendi ulusal devletlerinin

olduğu kadar Batı'nın da çıkarlarını korumak için savaşmaları, Arap Birliği düşünüşü çok zayıflatmıştır.

Irak'ın zayıflamasıyla beraber, İran'ın bölgedeki ağırlığının artması bu savaşın bir diğer sonucunu teşkil etmektedir.

ABD Suudi Arabistan ve Körfez bölgesinde ileri askeri üsler kurması, Filistin devletinin İsrail'in dayattığı ara bir bölgeye sıkıştırılması ve Kuzey Irak'ta bir himaye yönetiminin oluşmuş olması bu savaşın en somut ve önemli sonuçlarıdır (Ateş ve ark., 2004, s.258).

2.1.10.4.1. Irak'ta Güvenli Bölgeler

Harita 2.5.: Irak'ta Güvenli Bölgeler (www.cnn.com)

2.1.10.4.1.1. Kuzeyde Uçuşa Yasak Bölge

Savaş sonrasında alınan ateşkes kararı Saddam'ın merkezi hükümete karşı isyan hareketine girişen, güneyde Şiiler ve kuzeyde Kürt gruplara karşı askeri harekâta girişmesini engelleyici bir hüküm içermiyordu. Bu noktada, mültecilere

yardım yapılmasına, yurtlarına geri dönmelerinin sağlanmasına veya Irak hükümetine karşı korunmalarına ilişkin hiçbir maddenin konulmamış olması Türkiye'yi harekete geçirmiştir.

Körfez krizi ile beraber Irak'ın potansiyel bir tehdit unsuru olduğunu göstermesi, Clinton yönetiminin İran ve Irak'ın kuşatılmasını öngören İkili Çevreleme Politikasını uygulamaya koymasıyla sonuçlanmıştır. Bu politika gereği, İran'ın yanı sıra Irak da BM aracılığıyla çeşitli(nükleer silahların denetlenmesi ve imhası, kuzeyde ve güneyde uçuşa yasak bölgeler oluşturulması ve ekonomik ambargoya devam edilmesi gibi) yöntemlerle denetim altında tutulmuştur. Bu çerçevede 33ncü paralelin güneyi ve 36ncı paralelin kuzeyinin Bağdat yönetiminin denetimi dışına çıkması ve bu bölgelerde oluşan otorite boşluklarının Şii ve Kürt grupları tarafından doldurulmak istenmesi gerek Bağdat yönetimi ile bu gruplar arasındaki, gerekse bu gruplarla dış güçler arasındaki ilişkilerin kaygan bir zemine oturmasına yol açmıştır (Topur, 2004, s.322).

Türkiye'nin girişimleri sonrasında kabul edilen BMGK'nın 688 sayılı kararı uyarınca kurtarma ve yardım ile sınırlı Huzur Operasyonu'nun birinci aşaması devreye girmiştir. Bu karar aynı zamanda güvenli bölge (Safe Havens) oluşturulması ve Çekiç Güç (Poised Hammer) oluşturulması veya Huzur Operasyonu (Operation Provide Comfort) gibi uygulamaların temel dayanağını oluşturacaktır. Bush 10 Nisan'da yaptığı açıklamada, kurtarma ve yardım operasyonunun yapıldığı Kuzey Irak'tan askerlerini çekmesi ve 36ncı paralelin kuzeyine Irak helikopterlerinin girmemesi konusunda Irak hükümetini uyardıklarını ifade ediyordu. Yani uçuşa yasak bölge ilan edilmiş oldu. Bush 16 Nisan 1991 tarihinde ise ABD, İngiliz ve Fransız askerlerinin Türkiye sınırına yakın bir bölgeye konuşlandırılarak Kürtlere yardım yapılacağını açıklamıştır. Çünkü Irak'ta yaşayan 4 milyon peşmergenin yaklaşık yarısı Mart'ın sonu ve Nisan'ın başında Türkiye ve İran'a doğru kaçmaya başlamış, bir kısmı bu ülkelere sığınırken, geri kalanı sınıra yakın dağlarda güç koşullarda beklemek zorunda kalmıştır. İlk aşamada büyük çoğunluğunu ABD, İngiltere ve Fransa'nın oluşturduğu 16,000 asker iken sonradan Mayıs ayında on bir ülkenin katıldığı, sayısı 20,000'i bulan ve Kuzey Irak'ta sınırları belirginleşmiş bir bölgeye asker konuşlandırılmıştır (Topur, 2004, s.322).

2.1.10.4.1.2. Güneyde Uçuşa Yasak Bölge

Irak'ın güneyindeki uçuşa yasak bölge ise Ağustos 1992'de ilan edilmiştir. ABD, Bağdat'ın, Irak'ın güneyinde bulunan Şiilere yaptığı baskı ve kitlesel insan hakları ihlallerinin uluslararası alanda yarattığı tepki karşısında Ağustos 1992'de, 32nci paralelin güneyinde de uçuşa yasak bölge ilan etmiştir. Başlangıçta 32nci paralelin güneyinde uygulamaya konulan, ancak Irak Askeri Birliklerinin Ağustos-Eylül 1996'da Erbil'e girmesinden sonra 33ncü paralele genişletilen uçuşa yasak bölge, güney Irak'ta çoğunluğu Şiilerden oluşan Irak halkını, Saddam'ın zulmünden korumak hedefinin yanı sıra, Irak'ın Kuveyt'e muhtemel saldırı hazırlıklarını önceden tespit etmek hedefi de bulunmaktaydı. 33ncü paralelin güneyindeki uçuşa yasak bölgenin kuzeydekinden önemli bir farkı, Bağdat'ın 33ncü paralelin altındaki birliklerinin 949 sayılı BMGK kararından önceki seviyenin üzerine çıkarmasının yasaklanması teşkil etmekteydi (Özkan, 2003, s.79).

2.1.10.4.1.3. Çekiç Güç ve Türkiye'ye Etkileri

Koalisyon ülkeleri Temmuz 1991'de askeri güçlerini Kuzey Irak'tan çekerken, Türkiye'de konuşlandırılacak ve daha sonra "Çekiç Güç" olarak adlandırılan daha az sayıdaki bir acil tepki gücü ile Kürtleri Saddam'ın olası saldırılarına karşı korumak istediklerini açıklamışlardır. Bu çerçevede BMGK'nın 688 sayılı kararı ile oluşturulan huzur operasyonu'nun birinci aşaması sona ermiş. İkinci aşaması daha sonra "Çekiç Güç" adı altında Kuzey Irak halkına karşı Bağdat Yönetimi'nin girişeceği bir saldırıyı caydırma ve gerektiğinde müdahale etmekle görevlendirilmiştir. Nitekim Temmuz ayının onuna doğru yerleştirme işlemi biten Çekiç Güç'ün süresinin Türkiye tarafından 30 Eylül'e kadar uzatıldığı bildirilmiştir. Çekiç güc'ün görev süresi 30 Eylül 1991'de tekrar uzatılırken Silopi'de bulunan Çok Uluslu Güç'ün kara unsurlarının çekilmesi, bunun yerine İncirlik'teki hava gücünün F-111 ağır bombardıman uçaklarıyla takviye edilmesi kararlaştırılmıştır.

Görev süresi 1996 Martında on birinci defa uzatılan Çekiç Güç, İncirlikte konuşlandırılmış 1748 asker ve 77 uçaktan oluşmaktaydı. Bunun dışında Piriçlik ve Zaho'da da ikmal ve irtibat görevini yürüten aynı güce bağlı 56 çokuluslu asker yer alıyordu. İncirlik'ten havalanan ve Kuzey Irak'ta keşif uçuşları yapan çekiç gücün(Keşif Gücün) görevi 2003 Martında ABD'nin Irak'ı işgaliyle beraber hem fiilen hem de hukuken sona ermiştir.

1997 başında Çekiç gücün adı kamuoyundaki rahatsızlık (Özcan, 1994, s.103) göz önüne alınarak keşif güç olarak değiştirilmiş, görev süresini uzatılmıştır. 5 Nisan 1991'deki BMGK'nın 688 sayılı kararı uyarınca oluşturulan ve ilk etabı 1991 Temmuzuna ikinci etabı ise 1996 Aralığına kadar devam eden Huzur Operasyonu-2 veya bilinen adıyla Çekiç Güç'ün görev süresi tamamlanmış ve bunun yerini keşif güç almıştır. Kuzeyden Keşif Harekatı (ONW) Karagahı yine İncirlikte üslenmekle beraber Kuzey Irak'taki Kürtlere yardım amacı taşımamakta, daha ziyade Irak'ın BM kararlarına uyup uymadığını denetlemek amacıyla Türkiye'nin İncirlik Hava Üssünden kalkarak Irak'a keşif uçuşları düzenlemekteydi. En son haliyle Türkiye, ABD ve İngiltere'nin katkılarıyla oluşan 45 uçak ve yaklaşık 1400 (1100'ü Amerikalı) askeri personelin oluşturduğu keşif güç, aynı yetkilere sahip Türk ve Amerikalı iki tuğgeneralin ortak komutasında bulunmaktaydı. Gücün İncirlik dışında bir başka yerde ikmal ve bağlantı üssü bulunmamaktaydı. Ancak Amerikan AWACS, F-15E ve F-16CJ tipi uçaklar Kuzey Irak'taki uçuşa yasak bölgede sık sık Irak radarlarına kitlenmiş ve dolayısıyla da Irak askeri birimlerine yönelik bombalama olayları eksik olmamıştır²⁰.

Kuzey Irak'ta güvenli bölgenin oluşturulmasının ardından, ABD ve İngiltere'nin teşvikiyle Irak'taki tüm muhalif grupları bir araya getiren Irak Ulusal Kongresi'nin 27 Aralık 1991'de toplanması sağlanmıştır. Talabani ve diğer 16 muhalefet liderini bir araya getiren Şam'daki toplantıya Kürt ve Şii liderler bundan böyle birlikte hareket etme konusunda anlaşmaya varmışlardır.

Kuzey Irak'taki Kürtleri Saddam'ın zulmünden korumak amacıyla Türkiye(İncirlik)'de konuşlandırılan Çekiç Güç'ün Türkiye'ye zararı dokunmuştur. Zira Çekiç Güç'ün açıktan açığa PKK'ya destek sağladığı ileri sürülmekle beraber, bölgede Çekiç Güç'ün himayesinde de facto bir Kürt Devleti kurulmuştur (Özcan, 1994, s.110).

Türkiye açısından önemli olan bir diğer sorun ise PKK sorunudur. Saddam'ın kontrol edemediği Kuzey Irak'ta ortaya çıkan otorite boşluğu nedeniyle PKK'nın Kuzey Irak'taki faaliyetleri hızla artmaya başlamış, son derece dağlık bir bölge olan

²⁰ Türkiye'de Adana/İncirlik'te faaliyet gösteren "Kuzeyden Keşif Gücü'nün aktiviteleri 20 Mart 2003 tarihinde Irak harekâtının başlaması üzerine durdurulmuş, müteakiben de bu güç resmen sona erdirilmiştir.

Irak sınırı tek taraflı olarak korunamadığı için örgüt militanları sık sık Türkiye içlerine sızmaya başlamıştır. Bu nedenle Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması ve bölgedeki otorite boşluğunun ortadan kaldırılması Türkiye'nin Kuzey Irak Politikasının temelini oluşturmuştur (Kayar, 2003, s.308). Ancak Irak'ın BM kararlarına tam olarak uymaması ve Kuzey Irak'ta birbirlerine üstünlük kurmak isteyen Kürt unsurların (KDP ve KYB) Saddam ile masaya oturmaması bölgedeki belirsizliğin devam etmesine neden olmuş ve bu nedenle de Türkiye, Kuzey Irak'ta bulunan PKK kamplarını etkisiz hale getirmek için giderek artan sıklıkta ve büyüklükte sınır ötesi askeri operasyonlar düzenlemek zorunda kalmıştır.

Türkiye ilk sınır ötesi operasyonunu 17 Ağustos 1986'da bir sınır karakolumuzu basan PKK militanlarını izleyen askerlerin Irak sınırını geçmesiyle gerçekleştirmiştir. Gerek Türkiye'nin PKK terörünü sona erdirmedeki kararlılığı gerek Kuzey Irak'taki otorite boşluğu nedeniyle başlayan sınır ötesi operasyonlar 6 Ağustos 1991'de başlamıştır. Türk-Irak sınırında 5 Km.lik bir tampon bölge oluşturan Türkiye Ekim 1991'de Irak'tan çekilmiştir. Bu dönemde Türkiye oluşturduğu bu tampon bölgenin emniyetini bölgede faaliyet gösteren Barzani ve Talabani güçleri ile sağlamayı amaçlamış, bu maksatla bu iki gruba yardımda bulunmuştur. Fakat bu iki grubun gerek kendi aralarındaki anlaşmazlıklar gerek PKK'nın daha iyi eğitilmiş ve silahlanmış olmaları nedeniyle, PKK karşısında başarılı olamaması nedeniyle Türkiye Ekim 1992'de uçak ve zırhlı araçlarla desteklenen 20.000 kişilik bir kuvvetle yeni bir sınır ötesi operasyon düzenlemiştir. PKK militanları bu harekât esnasında Talabani bölgesine kaçmıştır. Türkiye'ye PKK'nın hareketlerinin kontrol altına alınacağı sözünü veren Talabani'nin sözlerine rağmen PKK'nın Talabani bölgesinde ana üsler oluşturması Türkiye ile Talabani arasındaki ilişkilerin bozulmasına yol açmıştır. Bu durumda Barzani Türkiye ile iyi ilişkiler kurmaya ve Kuzey Irak'ta Türkiye'nin desteğini almaya başlayınca, bölgesel etkinliğinin azalacağı endişesine kapılan Talabani İran'a yanaşmıştır. Kuzey Irak'ta etkin olan Barzani ve Talabani arasındaki sorunlar, PKK'nın kısa sürede toparlanmasına ve Türkiye'ye yönelik saldırılarına devam etmesine olanak vermiştir (Silleli, 2005, s.202).

Mayıs 1994'de iki grup arasındaki anlaşmazlık bir iç savaşa dönüşmüştür. Bundan sonra sorun uluslararası bir boyut kazanarak, Batılı ülkelerde tartışılmaya ve karara bağlanmaya çalışılmıştır. Bu konudaki ilk girişim Temmuz 1994'de Paris'te

yapılmış, Türkiye, Paris görüşmelerine davet edilmemiştir. Bu duruma tepki olarak, Türkiye, Irak'ın kuzeyine geçişlere sınırlama getirdiğini açıklamış ve NGO geçişlerini sıkı denetime almıştır. Ayrıca, Fransa nezdinde girişimde bulunarak, Fransa'da ikinci bir toplantı yapılmasını engellemiştir. Türkiye kendisini yakından ilgilendirilen Irak'ın kuzeyinde, bilgisi dışında oluşabilecek gelişmeleri önlemek için gerekli tedbirleri almak için çalışmıştır. Bu görüşmelerden sonra, Irak'ın kuzeyinin geleceğine dair, Türkiye'nin tasvip ettiği veya etmediği uluslararası nitelikteki gelişmeler Dublin toplantıları dışında Ankara ve Washington süreçleri olarak sayılabilir. (Aygün, 2002, s.34)

İran'a yanaşan Talabani, 1995 yılında Türkiye'yi BM'ye şikâyet ederek, Türkiye'nin Kuzey Irak'ta sınır ticaretine göz yumarak, Irak'a uygulanan ambargoyu deldiğini söylemiştir. Aslında Talabani, yapılan sınır ticaretinde aslan payını Barzani'nin almasından rahatsız olmuş ve kendisine de pay verilmesi için böyle bir girişimde bulunmuştur. Türkiye buna Mart-Nisan 1995'te düzenlediği sert bir askeri operasyon ile cevap vermiştir. Bunun üzerine Kuzey Irak'ta barış ve huzurun sağlanması için Ağustos 1995'te ABD'nin girişimi ile Dublin toplantıları başlatılmıştır. Fakat istenilen sonuç alınamamıştır (Silleli, 2005, s.206).

1998'den bu yana Washington süreci olarak başlayan ve KYB ve KDP'nin ortak bir yönetim yapısı oluşturmalarını sağlamaya dönük çabaların bağımsız bir devlet haline dönüşme amacı taşıyıp taşımadığı konusu Türkiye'nin ciddi kaygıları arasında yer almıştır. Dolayısıyla Türkiye, ABD'nin Irak politikası konusunda yeterince bilgilendirilmediğini düşünmüştür.

Türkiye bu dönemde ABD'nin gerek Irak'a ve Saddam'a gerekse Kuzey Irak'taki Kürt gruplara karşı izlediği politikada kendine bir yer edinmeye çalışmış fakat bu çerçevede Irak'a uygulanan ambargodan mali bakımdan ciddi kayıplara uğrayan Türkiye, Çekiç Güç ve bu bağlamda ABD ile ilişkilerini somut kazanımlara dönüştürememiştir. Hatta kaybetmiştir denebilir (Özcan, 1994, s.111). Ayrıca başta da söylendiği gibi Türkiye Kuzey Irak'ta 1991 sonrasında oluşturulmaya çalışılan Kürt yönetiminin devletleşme sürecini kendi güvenliği ve toprak bütünlüğü için bir tehdit olarak değerlendirmektedir. Sonuçta, Türkiye'nin Irak politikası, ABD ile olan stratejik ilişkileri ile ABD'nin Kürtlere ve Saddam'a yönelik politikaları arasında sıkışıp kalmıştır (Topur, 2004, s.305).

2.1.10.5. 1991-2003 Döneminde Türkmenler

Irak'ın, Kuveyt topraklarından çıkmamakta kararlı davranması üzerine BM kararıyla; 1991 yılı 13-14 Ocak gecesi Müttefik Kuvvetleri Irak'a saldırıya geçti. Bir ay kadar süren bu saldırılar sonrasında, Irak oldukça zor duruma düştü. Her türlü iletişim, su, elektrik altyapısı felce uğrayan ülkede, halk panik halindeydi. Bu süre içinde askeri gücü iyice azalan Saddam, ordusunu Kuveyt'ten çekerek Müttefik Kuvvetlere teslim olmak zorunda kalmıştı. Ancak Irak'ın sıkıntıları savaşın sona ermesiyle bitmemişti. Çünkü BM tarafından ağır tazminat ödemek zorunda bırakılmış, uygulanan ambargo nedeniyle de ülkedeki kriz son haddine ulaşmıştı. Aslında Saddam'ın hatalarının faturasını, yönetimden çok sivil halk ödemekteydi. Bu nedenle ülkenin çeşitli kesimlerinde ayaklanmalar olmuş; kuzeyde Kürtler güneyde Şiiler olaylar çıkarmışlardı (Saatçi, 1996, s.248).

Kerkük ve çevresinde çatışmalar devam ederken, burayı korumakla görevli olan askerler, Bağdat yönetiminden gelen emirle şehri terk etmişlerdi. Bundan yararlanan Kürtler, 18 Mart 1991 tarihinde Kerkük'e girerek öncelikle, Baas partisinin önde gelen üyelerini hedefleyen bir saldırıya başlamışlardı. 26 Mart'a kadar süren bu saldırılarda birçok partili öldürülmüş, evleri ve işyerleri yağmalanmıştı. Parti merkezini, nüfus ve tapu dairelerini basan Kürt peşmergeler, buralardaki arşivlere el koymuşlardı. Türkmenler ise, oldukça tedbirli davranıp, olayların gidişatını tahriklere kapılmadan izlemekle yetinmişlerdi.

Irak hükümetinin Kürtleri bastırması için yolladığı askeri güçler 26 Mart'ta önce Türkmenlerin yaşadığı ilçelerden, Tuzhurmatu'ya ulaşarak buralarda birçok masum Türkmen'i katlettiler. Irak hükümeti savaşta uğradığı hezimetin acısını Türkmenlerden çıkarıyor gibiydi. Saddam'ın askerlerinin Kerkük'e doğru geldiğini duyan Kürtler şehri terk ettiler. Aynı gün (26 Mart) Saddam'ın askeri güçleri Kerkük'ü top ateşine tuttu, sivil halkı rastgele öldürmeye başladı. Kentin varoşlarında yaşayan halk ise daha da çaresiz ve savunmasız durumdaydı. Bağdat'tan gelen Cumhuriyet Muhafız Birlikleri'nin vahşeti Türkmenleri topraklarını terkedip, kuzeye doğru kaçmak zorunda bırakıyordu. Ordunun bir kısmı kentteki Türkmenleri katletmeyi sürdürürken; diğer kısmı ise, Altunköprü ve Erbil'e doğru kaçmaya çalışan Türkmenleri izliyordu. Karadan ve zaman zaman helikopterlerin katılımıyla havadan da süren bu takip, Türkmenleri oldukça zor bir durumda bırakmış; birçok masum insan bu yollarda can vermişti (Köprülü, 1999, s.40)

2.1.10.5.1. Altunköprü Katliamı

Irak Ordusu 28 Mart 1991’de Altunköprü’ye ulaştı. Bir Türkmen bucağı olan Altunköprü, Kerkük-Erbil karayolu ile demiryolunun üzerinde; Kerkük’ün 44 Km. kuzey batısında, Erbil’in ise 50 km uzağında bir kasabadır. Saddam’ın Cumhuriyet Muhafız Birlikleri buraya girer girmez, dışarıda gördükleri herkese ateş açıp evleri basmışlar ve adeta taş üstünde taş bırakmamışlardı. Daha sonra, Altunköprü’ye yakın Dibis kazası civarında, Kayabaşı olarak anılan yerde açılmış bir çukurda üst üste yığılmış ve çürümüş cesetleri bulunmuştu. Irak hükümeti bu katliama gerekçe olarak, ayaklanmalarını gösteriyordu. Oysa öldürülen bu Türkmenlerin arasında Kerkük’ten kaçarak Altunköprü’deki akrabalarının yanına sığınmış olanlar, 15-17 yaşlarındaki gençler ve 60 yaşını aşmış olan yaşlılar da vardı (Küçükkaragöz, 2000, s.109).

Irak rejimi, Türkmenlere reva gördüğü bu zulüm yetmiyormuş gibi, olayı da üstlenmemiş ve maktulleri de asi olarak adlandırmıştı. Öldürülenlerin aileleri yetkili makamlara başvurduklarında ise ilginç bir teklifle karşılaşmışlardı. Yetkililer katledilen Türkmenlerin ailelerine, yakınlarının Kürtler tarafından öldürüldüklerine dair yazılı yemin verdikleri takdirde, onları şehit sayabileceklerini söylemişlerdi. Ailelerse, gözleri önünde öldürüldüklerini bildikleri yakınlarını, Kürtler öldürdü diyerek yemin etmeyi kabul etmediler. Böylece bulunan cesetlerin tümü Altunköprü’nün Selahi semtinde bir yere ve bir arada asker nezaretinde defnedildi. Buraya Altunköprü Şehitliği adı verildi ve o günden beri rejim açısından bir insanlık ayıbı ve haksızlığın anıtı olarak orada durmaktadır (Köprülü, 1999, s.40).

Bu katliamda Şehit Edilenler:

Çizelge.2.1.Altunköprü Katliamında Şehit Edilen Türkmenler (Saatçi, 2004, s.30)

S.No	Adı Soyadı	D.Tarihi ve Yeri	Mesleği
1	Abbas Salah Sait	1973- Kerkuk	Öğrenci
2	Abdullah Kahya	Tuzhurmatu	Emekli
3	Abdusselam Resit Hasan	1972-Altunkopru	Er
4	Adil Bayiz Hursit	1972-Kerkuk	Öğrenci
5	Adnan Halit Menden	1958-Altunkopru	Memur
6	Ahmet Enver Abdullah	1942-Kerkuk	Tuccar

Çizelge 2.1. : Devam

S.No	Adı Soyadı	D.Tarihi ve Yeri	Mesleği
7	Ali Abdullah Kahya	Tuzhurmatu	Öğrenci
8	Ali Huseyin Abbas Mali	Tuzhurmatu	Er
9	Amir Midhat Izzet	1960-Altunkopru	Astegmen
10	Atilla Ahmet Enver	1976-Kerkuk	Öğrenci
11	Atilla Nasih Bezirgan	Kerkuk	Öğrenci
12	Ayat Kadir Rahman	1966-Kerkuk	Er
13	Aziz Ali Sait	1955-Altunkopru	Emekli
14	Cabbar Siddik	1957-Kerkuk	Er
15	Celil Fethi M.Ahmet	1945-Kerkuk	Emekli
16	Cemal Ahmet Farac	1962-Kerkuk	Y.Subay
17	Cemal Sukur Saki	Tuzhurmatu	Isci
18	Cengiz Mazlum Nuri	1968 Altunkopru	Memur
19	Cengiz Haydar Behram	Tuzhurmatu	Er
20	Cetin Esat Bahcet	1974-Altunkopru	Öğrenci
21	Erdal Ihsan Mahmut	1972-Altunkopru	Öğrenci
22	Ersat Hursit Resit	1955-Altunkopru	Ogretmen
23	Eyup Salah Sait	1975-Altunkopru	Öğrenci
24	Fazil Cihat Fettah	1954-Kerkuk	Memur
25	Halil Fethi M.Ahmet	1945-Kerkuk	Emekli
26	Hamit Garib	Tuzhurmatu	Sofor
27	Hani Mithat Izzet	1970-Altunkopru	Öğrenci
28	Hasim Haydar Behram	Tuzhurmatu	Er
29	Hasim Mehmet Tevfik	1966-Altunkopru	Memur
30	Haydar Geydan	Tuzhurmatu	Ciftci
31	Hasim Ihsan Ali	1971-Altunkopru	Er

Çizelge 2.1. : Devam

S.No	Adı Soyadı	D.Tarihi ve Yeri	Mesleği
32	Hazim Enver Abdullah	Altunkopru	Memur
33	Huseyin Ali Ahmet	1958-Kerkuk	Y.Subay
34	H.A Ekber Suleyman	Tuzhurmatu	Öğrenci
35	Ihsan Ali Feyzullah	1932-Altunkopru	Ciftci
36	Ihsan Mahmut Veli	1940-Altunkopru	Emekli
37	Imat Mehmet Resit	1960-Kerkuk	Memur
38	Isam Mithat Izzet	1962-Altunkopru	Öğrenci
39	Isam Osman Cemil	1964-Kerkuk	Muteahhit
40	İsmail Sukur Silav	Tuzhurmatu	Er
41	Kasim Mehmet Tevfik	1962-Altunkopru	Memur
42	Mansur Mazlum Nuri	1967-Altunkopru	Er
43	Mehmet Attar	1940-Kerkuk	Ogretmen
44	Mehmet Halit Menden	1952-Altunkopru	Ogretmen
45	Mehmet Resit Veli	1925-Kerkuk	Emekli
46	Melik Faysal Suleyman	1966-Altunkopru	Cavus
47	Muazzam Osman Ali	1958-Kerkuk	Tip.Tek
48	M.Suleyman Iskender	1957-Altunkopru	Astegmen
49	Necat Taki	Kerkuk	Emekli
50	Necip Sait Salih	1957-Altunkopru	Memur
51	Nevzat Kadir Rahman	1968-Kerkuk	Öğrenci
52	Nihat Abdulkerim Ali	1965-Kerkuk	Öğrenci
53	Nizamettin S.Hamdi	1958-Kerkuk	Memur
54	Nurettin Terzi ve iki cocugu	1944-Kerkuk	Terzi
55	Nuri Mazlum Nuri	1971-Altunkopru	Er
56	Orhan H.Abdurrahman	1967-Kerkuk	Er

Çizelge 2.1. : Devam

S.No	Adı Soyadı	D.Tarihi ve Yeri	Mesleği
57	Osman Cemil	1930-Kerkuk	Tuccar
58	Omer Hursit Salih	1936-Altunkopru	Memur
59	Sabah Ahmet Hamdi	1944-Altunkopru	Emekli
60	Saddam Resit Hassan	1971-Altunkopru	Öğrenci
61	Saip Tatar Kadir	1955-Altunkopru	Muhendis
62	Salah Sait Salih	1958-Kerkuk	Esnaf
63	Settar Rahman Aziz	1945-Altunkopru	Isci
64	Suud Hattap Osman	1967-Altunkopru	Er
65	Sahap Ahmet Farac	1961-Kerkuk	Esnaf
66	Sahin Nasih Bezirgan	Kerkuk	Öğrenci
67	Sa'lan Faysal Suleyman	1967-Altunkopru	Er
68	Sukur Hamdi Mehmet	1932-Kerkuk	Emekli
69	Tarik Bayiz Hursit	1963-Kerkuk	Ogretmen
70	Turan Ahmet Enver	1974-Kerkuk	Öğrenci
71	Yasar H.Abdurrahman	1965-Kerkuk	Er
72	Zaim Ismail Hasan	1961-Altunkopru	Astagmen
73	Zeynelabidin E. Neccar	Tuzhurmatu	Isci
74	Zeynelabidin Ibrahim	Tuzhurmatu	Öğrenci

Yapılan saldırı ve soykırım sonrasında; binlerce Türkmen ve Kürt Türkiye ve İran'a doğru kaçmaya başlamıştı. Soğuk ve yağmur altında dağları zorlukla aşan Türkmenlerin 17 bin kadarı ve Saddam'la, savaş sonrasında ters düşen Kürtlerden de bir grup Türkiye sınırlarına ulaşabilmişti. Sınıra ulaşabilen sığınmacıların durumu tam bir insanlık dramı idi. Bunun üzerine; Türk hükümeti onları topraklarına kabul etti. Türkiye, bir yandan sınırlarındaki bu insanlara gıda ve sağlık hizmeti ulaştırmaya çalışıyor, diğer yandan BM Güvenlik Konseyi'ne çağrı yaparak, konunun görüşülmesi talebinde bulunuyordu. BM Güvenlik Konseyi toplanarak; 5

Nisan 1991 de tüm üye devletlerin ve tüm insani örgütlerin yardıma katkıda bulunması kararını aldı. Sınırdaki sığınmacıların sayıları 500.000'lere ulaşmıştı. Türk Hükümeti hava şartları, açlık, yorgunluk ve hastalık durumlarını göz önüne alarak, fiilen sınırlarını açmış ve yüzbinlerce sığınmacı Hakkari ve Şırnak illerinin civarına yerleştirilmişti.

Sınırdaki yaşanan bu dram bir aydan fazla sürmüştü. Bir çok ülkeden temsilciler, uluslararası kuruluş yetkilileri gözlem için Türkiye'ye gelmişlerdi. Ancak geçici yardımlar sorunu gidermek için yeterli değildi. Bu soruna köklü bir çözüm getirmek amacıyla Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal; Irak toprakları içinde bir Güvenlik Bölgesi oluşturulması ve bu sığınmacıların uluslararası güvence altında tutulacak bir bölgede barındırılmaları önerisinde bulundu. Turgut Özal'ın bu teklifi başta ABD olmak üzere birçok devlet tarafından benimsenerek, Irak'ın kuzeyinden geçen 36ncı paralel ile Türk sınırı arasında kalan alanda, söz konusu Güvenlik Bölgesi (Tampon Bölge) oluşturuldu. Daha sonra Mayıs ayından itibaren Türk sınırındaki yüzbinlerce sığınmacı gerek Türkiye'nin gerekse diğer ülkelerin sağladıkları imkanlarla Güvenlik Bölgesine yerleştirildiler (Küçükkaragöz, 2000, s.111).

Türkmenlerin Körfez Savaşı ve sonrasında maruz kaldıkları baskı ve zulümler Türkiye'de yaşamakta olan Türkmenlerde büyük tepki yaratmıştı. Yer yer protesto gösterileri ve yürüyüşler yapılmaktaydı. Bir grup Iraklı Türkmen 5 Nisan 1991 tarihinde, İstanbul'daki Irak Başkonsolosluğu önünde toplanarak; yapılan baskı ve zulmü protesto etmek istemişlerdi. Ancak konsolosluk binasından Türkmenlerin üzerine otomatik silahlarla ateş edilmiş; bir Türkmen olay yerinde, bir diğeri de tedavi edilirken hayatlarını yitirmişlerdi. Olay Türk kamuoyunda büyük yankı bulmuştu. Türk güvenlik güçleri, Türkmen göstericilerin üzerine ateş edenleri teslim etmesi için, Irak Başkonsolosluğu'nu uyarılmıştı. Ancak Iraklı yetkililer tarafından reddedilen bu istek üzerine, Konsolosluk binası ablukaya alınmış, giriş ve çıkışlar yasaklanmıştı. Abluka 15 gün sürmüştü ve Irak Başkonsolosluğu katilleri teslim etmeyi reddetmişti. Bunun üzerine Türk güvenlik güçleri yeni bir süre daha tanıyarak, bu sürenin bitiminde katiller teslim edilmezse binaya zorla gireceğini ihtar etmişlerdi. Nihayet 25 Nisan 1991 de Türkmenleri şehit eden Iraklı katil, silahıyla birlikte güvenlik güçlerine teslim edilmişti(Küçükkaragöz, 2000, s.112).

Türkiye'de bunlar yaşanırken; Irak'ta Saddam'ın zulmü artarak sürmekteydi. Yönetim, içinde bulunduğu krize rağmen Türkmenlerle uğraşmaya devam ediyor,

birçok masum Türkmen sudan gerekçelerle alınarak ya zindanlarda çürümeye terk ediliyor, ya da idam sehvasına yollanıyordu. Bağdat yönetimi, Türkmenlerin yaşadığı köy ve kasabalardan onları göçe zorlamayı sürdürüyordu. Kerkük'te yaşanan bir olay durumun vehametini göz önüne sermeye yetecek bir örnek teşkil etmekteydi. Ekim 1995 de, Bektaş Ali Feyzullah adlı Türkmen, evinden alınarak Kerkük Emniyet Müdürlüğü'ne götürülerek, kendisine bir gün içinde kentten ayrılması söylenmişti. Süre dolduğunda, Bektaş'ın evine gelen emniyet güçleri evin kızı Zehra ile karşılaşmışlardı. Zehra, "Ey ahali, ben Kerkük'ün kızuyum. Bu şehirden asla göç etmeyeceğim. Bu zulüm politikasını protesto etmek, Türkmenlere bağımsızlık yolunu açmak ve Türkmen sözcüğünü yükseltmek uğruna, şimdi kendimi yakacağım. Kerkük bize kalacaktır. Katillere ve zalimlere ölüm" diye haykırarak üzerine gaz dökerek ateşledi. Herkes dehşet içinde bu Türkmen kızının yanışını izlerken takvimler 16 Ekim 1995'i göstermekteydi. Bu acı olaydan 3 gün sonra, 19 Ekim günü, Zehra'nın ailesi Kerkük'ten Erbil'e gönderildi (Saatçi, 1996, s.253)

Türkiye'nin Washington Büyükelçiliği'nden Ankara'ya "acil" koduyla ulaşan Ağustos 1996 tarihli telgraf, Kuzey Irak'taki gelişmelerin önemini vurguluyordu. Bu arada Erbil'deki Türk İrtibat Birimleri, sabah erken saatlerden itibaren kuzeyden Barzani peşmergelerinin, güneyden ise Saddam'a bağlı birliklerin, kente yoğun bir saldırı başlattığı haberini Ankara'ya iletmişti. Aynı zamanda Talabani'nin Kuzey Irak dışındaki temsilciliklerinden gelen haberler, olayın boyutlarının biraz daha gün ışığına çıkmasını sağlamıştı. Bu haberlere göre, Barzani'ye bağlı peşmergeler, Saddam'a bağlı birliklerin desteğiyle, Erbil'e saldırmışlardı (Dilek, 1999, s.4).

Irak ordu ve istihbarat birimleri 31 Ağustos günü, Erbil'e girerek, Türkmen, Arap, Asuri ve bazı Kürt gruplara karşı geniş çaplı askeri operasyonlara girişmişti. Bu operasyonlar sonucunda, Türkmen Cephesi ve Siyasi Partileri Büroları tahribat ve yağmalamaya maruz kalırken, ele geçirilen Türkmen Siyasi Partilerinin önde gelenleri toplu halde Bağdat'a götürülmüş, bazıları zindana kapatılmış, bazıları da idam sehvalarında can vermişti. 2 Eylül 1996 günü Erbil'deki Irak Milli Türkmen Partisi Genel Merkezi basıldığında, birçok partili tutuklanarak Bağdat'a götürülmüşlerdi. Bağdat Abu Greyf Zindanında insanlık dışı işkencelere maruz kaldıktan sonra, birçoğunun idam edildiği haberleri duyulmuştu. Sağ kalan diğer tutuklu Türkmenlerin ise akibetleri meçhule karışmıştı (Yayçılı, 1999, s.7).

Katliam sürerken Erbil'deki Türkmen halkı ise büyük bir panik yaşamaktaydı. Saddam'ın askerleri önce tank ve toplarla kenti ateşe tutmuştu. Daha sonra ise Türkmenlerin evlerini basarak sivil halkı toplayıp götürmüşler, Türkmen bürolarındaki akıncıları ise hiç ateş açmadıkları halde şehit etmişlerdi. Akıncıların söylediğine göre, Saddam'a bağlı birlikler Erbil'e girmeden önce bölgedeki Irak'lı yetkililer tarafından Türkmenlere "Size kimse dokunmayacak. Akıncılar, sakın ateş açmayın" şeklinde talimat verilmişti. Ancak Saddam'ın askerleri Erbil'e girdikten sonra tespit edilen Türkmen evlerini tek tek basarak, Türkmenleri bir anlamda gafil avlamışlardı. Saddam, Türkmenlere dokunmayacağı konusunda sadece onlara değil, Ankara'ya da söz vermişti (Dilek, 1999, s.4).

Yukarıda Baas Rejimi altında yaşayan Türkmenlerin maruz kaldıkları baskılar anlatılırken, Güvenli Bölge olarak tabir edilen 36ncı paralelin kuzeyinde Mesut Barzani'nin başkanlığını yaptığı KDP'nin kurduğu yönetim altında yaşayan Türkmen'ler, bugünkü koşullarda kabul edilmesi imkansız baskılara ve tehditlere maruz kalmaktadırlar. KDP Türkmenleri Kürtleştirmek ve Türkmen toplumunun siyasi hareketini pasifize ve izole etmek için her vesileye başvurmaktadır. Özellikle Saddam rejiminin uyguladığı ve eski Komünist ülkelerde uygulanan metotları uygulamaktadır.

Halen resmi görevde olan Türkmenler, KDP saflarına katılmaya zorlanmaktadır. Türkmen Partilere üye, sempatican ve hatta Türkmen olduğunu belli edenler taciz edilmektedir ve çeşitli baskılara maruz kalmaktadırlar. Yasa, yönetmelik ve teamüllere aykırı bir şekilde işlerine son verilmektedir. Türkmen işadami ve tüccarların ticaret yapmaları engellenmektedir.

Baskıların en şiddetlisi eğitim alanında görülmektedir. 1922 yılında bölgede Arapça eğitim veren okulların tamamı Kürtçeye dönüştürüldü. Türkmenler, o tarihe kadar çocuklarını okutmak için ülkenin resmi dili olan Arapça eğitimi veren okulları tercih ediyorlardı. Türkmen velilerin talebi üzerine Irak Milli Türkmen Partisi'nin Türkçe eğitim veren okullar açmak için yaptığı girişimler, Celal Talabani liderliğindeki KYB tarafından olumlu karşılandı ve hatta destek gördü. Başlangıçta Erbil'de iki, Kifri'de bir Türkçe eğitim veren ilkokul açıldı. Okul sayısı Erbil'de 17, Kifri'de ikiye yükseldi, ancak aşırı milliyetçi bir parti olan KDP'nin engeli ile karşılaştı.

KDP'nin Erbil'de hâkimiyeti KYB'ye kaptırması ile bu engel ortadan kalktı. Ancak 31 Ağustos 1996'da Irak kuvvetlerinin yardımı ile Erbil'i ele geçirmesinden sonra yeniden harekete geçerek Türkmen okullarındaki eğitimi engellemeye başladı. Okulları sıkı bir denetime tabi tutan KDP, yasalara aykırı bir şey bulamayınca, Türkçe eğitimi engellemeye başladı. Okuma, yazma ve eğitime başlama çağı olan ilkokul birinci sınıfta ana dili ile eğitimin öneminin vurgulanmasına rağmen KDP ilkokul birinci sınıflarda Kürtçe eğitimi dayatmaktadır. Türkiye'de kurs gören, Türkmen okullarındaki öğretmenlerin tayinleri başka okullara yapılmakta, yerlerine Türkçe bilmeyen veya bu alanda eğitim görmeyen ve formasyon kurslarına katılmayanlar tayin edilmektedir (Özmen, 1999, s.17).

KDP'nin Türkmen toplumuna karşı yaptığı kışkırtmalar 10 Ağustos 1998'de Türkmenlere ait bürolara düzenlenen saldırılarla neticelendi. Bu saldırıda 14 kuruluşa ait büro tahrip edildi ve yağmalandı.

KDP aşırı milliyetçi bir parti olup, Kuzey Irak veya başka bir deyişle, eski Musul Vilayeti'ni Kürdistan olarak kabul etmektedir. Başta Türkmenler olmak üzere asırlardır bu topraklarda yaşayan etnik gruplardan arındırmak istemektedir. 10 Ağustos 1998'de meydana gelen bu olayın amacı ise; fazla kan dökmeden Türkmen siyasi hareketini çökertmek, Türkmenlerin bölgeyi terk etmelerini sağlamaktır. Ancak Türkmen Cephesinin ve Türkmen akıncılarının hazırlıklı ve tedbirli olmaları, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ve ilgili makamların hassas ve kararlı davranması, anında müdahaleleri, Türkmenleri yalnız bırakmamaları, KDP'nin planını başarısızlığa uğratmıştır.

Olay sonrasında Türkmenler;

(1)KDP'nin olayın sorumluluğunu üstlenmesi ve Türkmen toplumundan özür dilemesini,

(2)Hareketin sorumlularının tarafsız bir mahkemede yargılanarak cezalandırılmasını,

(3)Türkmen milli haklarının kabul edilmesi,

(4)İçişlerine karışılmaması,

(5)Hareket ve iletişim serbestliği tanınması,

(6)İkili sorunlarda Türkiye'nin hakemliğinin kabul edilmesi ve

(7)Kürt-Türkmen görüşmelerinin Ankara'da yapılması gibi isteklerde bulunmuşlardır (Özmen, 1999, s.19). Ancak sonuç alamamışlardır.

Sonuç olarak; bütün Irak tarihinde olduğu gibi, Kuzey Irak'a hangi yönetim hakim olursa olsun Türkmen varlığına tahammül gösterilmemektedir. Bu nedenle; Türkmenlerin varlığını sürdürebilmesi için kültürünü koruması, kendi kendine yetebilen güçlü bir toplum haline gelmesinin sağlanması; bunun içinde başta Türkiye'nin desteği olmak üzere bir dizi önlemlerin alınması önem taşımaktadır.

2.1.11. Irak Savaşı

2.1.11.1. İşgale Giden Süreç

ABD'nin Körfez Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan belirleyici rolü konjonktür açısından uygun düşüyordu. İran ve Irak savaş yaralarını sarmakla meşgul idiler ve her ikisinin silah kapasiteleri, ABD için kaygı oluşturacak düzeyde değildi. ABD Körfez Savaşı sonrası bölgeye büyük askeri yığınak yapmıştı. Diğer taraftan, İran ve Irak'ın ABD'nin tecrit politikasına karşı kullanabilecekleri bir Süper Güç - Sovyetler Birliği - de mevcut değildi. Ayrıca, Körfez bölgesindeki diğer Arap Devletleri de, Kuveyt deneyiminden sonra, ABD'nin bölgedeki askeri varlığına doğal bakıyor ve destek veriyorlardı. Bu hususlarda eş zamanlı olarak ortaya çıkan Arap - İsrail barış süreci, ABD için olumlu bir hava da yaratmıştı. Böylece, Filistin meselesi kullanılarak ABD karşıtı bir blok oluşturmak da mümkün olmayacaktı. (Sever, 1998, s.347)

1991 Körfez Savaşı sonrası 2001 yılına kadar ABD'nin Basra Körfezi politikası Saddam rejimiyle bir arada yaşamak, Orta Doğu politikası ise Irak ve İran'ı birlikte dışlamak üzerine kurulmuştur.

Irak'ın geleceğine ilişkin yapılan değerlendirmelerde iç etkenler ön plana çıkartılmış, Irak rejimindeki en önemli değişikliklerin Saddam'ın iktidarı devretmesi ya da ölümüyle olacağı düşünülmüştür (Erkmen ve ark., 2003, s.3-20).

Fakat 11 Eylül saldırıları Orta Doğu'daki birçok şey gibi Irak'ın kaderini de etkilemiştir. Afganistan'a yönelik ABD saldırısından sonra sırada kimin olduğuna yönelik tartışmalar yapılmış, Irak'ın ilk hedef olarak ön plana çıkması da Irak'ın geleceğine ilişkin tartışmalara yeni bir boyut kazandırmıştır.

ABD'nin Irak'a saldırmasına ilişkin kararın henüz netleşmediği dönemlerde Saddam'dan sonra ne olacağına ilişkin sorunlar daha az ele alınmıştır. Irak'ın tüm Orta Doğu açısından önemli olduğu vurgulanmış, fakat savaş sonrası durum belirsizliğini korumuştur. Her ne kadar ABD Başkanı George W.Bush, Saddam'dan sonra Irak'ı kimin yöneteceğini önemsemediğini ve bunun ABD'nin işi olmadığı anlamına gelen açıklamalar yapsa da daha sonra Irak'ta nasıl bir yapılanmaya gidilmesi gerektiği sonlara doğru üzerinde en çok analiz yapılan konu olmuştur. Yapılan çalışmalarda, bir başka ülkenin liderine yapılacak bir saldırının yaratacağı etkilerden daha önce çeşitli devletlerdeki işgal tecrübesinin yeniden değerlendirilmesine kadar birçok konu ele alınmıştır. Almanya ve Japonya gibi 2nci Dünya Savaşı sonrası örnekler ile Haiti ve Afganistan gibi yeni örneklerin karşılaştırılması ABD'nin savaş sonrası yönetime ilişkin net bir planı olmadığını göstermektedir. Örneğin, Irak'ta Hamit Karzai rolüne soyunacak bir Iraklının başarısı, Irak'ta BM'nin oynayacağı rol ve Afganistan'daki muhalefetin savaş sonrası yeniden yapılanmadaki yeri ve önemli tartışma konuları olmuştur. Ancak Afganistan'da merkezi yapının gücü, devlet geleneğinin olmayışı ve ülkenin sosyal, siyasal ve ekonomik yapıları arasındaki fark bu karşılaştırmayı da geçersiz kılmıştır (Hess, 14 Şubat 2003). Tüm bu karşılaştırmalar ve yazılan raporlardan ortaya çıkan sonuç ABD'nin Irak'ı işgal sürecine öncülük edebilecek bir örnek olmadığı bunun en önemli nedeninin ise savaş yapma ve barış operasyonları doktrinleri arasındaki boşluğun yarattığı başarısızlık olduğuydu (Erkmen ve ark., 2003, s.3-20). Bu nedenle Irak'ta yeni ve özgün bir model oluşturma ihtiyacı duyulmuştur.

2.1.11.2. Savaşın Hedefleri

ABD, 21nci yy.da Amerikan tek-kutupluluğu ve hegemonyasının devamını sağlamak amacı ile bütün dünyayı kapsayan ve merkezini Avrupa-Asya kıta bloğunun oluşturduğu coğrafyada yeni bir askeri-politik yapılanma/konuşlanma gerçekleştirme politikası izlemektedir. Birinci hedef dünya sanayi sistemini ayakta tutan petrolün denetimini Washington'un mutlaka yakın kontrolü altına almaktır (Ateş ve ark., 2004, s.254).

Washington'un ikinci hedefi enerji kaynaklarının buldukları merkezlerin yanı sıra enerji nakil hatlarının geçtiği coğrafyaların çevresinde de askeri yapılanmalar oluşturmak ve bir yandan Orta Asya ve Kafkasya'da, diğer yandan da Orta Doğu'da güç projeksiyonu yapabileceği politik-askeri yapılanmalar

oluşturmaktadır. Böylece, ABD 21nci yy.da Amerikan tek kutupluluğuna²¹ (Krauthammer, 1990, s.23) meydan okuyabilecek güçlere karşı jeopolitik bir avantaj sağlamayı hedeflemektedir.

Uydurma bahanelerle uluslararası kamuoyuna rağmen icra edilmiş olan bu savaş, sebepleri itibarı ile milletlerarası hukuka aykırı olarak ve uluslararası organizasyonların kararı dışında, ABD ve İngiltere'nin arzusu ile gerçekleştirilmiştir (Hersh, 2004, 308).

Gelgelelim ABD Savunma Bakanı Rumsfeld 21 Mart 2003 tarihinde düzenlediği basın toplantısı ile “Irak’ın Özgürlüğü” olarak nitelendirdiği Irak İşgal Harekatının maksadını, “Amerikan halkını korumak”, “Irak’ın kitle imha silahlarını tahrip etmek” ve “Irak halkını özgürlüğe kavuşturmak” olarak açıklamış, stratejik hedefleri ise şu şekilde sıralamıştır (BYEGM, 21 Mart 2003):

(1)Saddam rejimini sona erdirerek Irak’ın demokratik bir rejime geçilmesini sağlamak;

(2)Irak’ın kitle imha silahlarını, atma sistemlerini, üretim kapasitesini ve dağıtım ağını “bulup” yok etmek;

(3)Irak’ta saklanan teröristleri arayıp yakalamak;

(4)Irak ve diğer ülkelerdeki terörist bağlantıları ortaya çıkarmak;

(5)Dünya çapında kitle imha silahlarının yasa dışı yollardan yayılması ile ilgili bilgi toplamak;

(6)Irak’a karşı uygulanan yaptırımları ve ambargoları sona erdirip bir an önce ihtiyacı olanlara “insani yardım faaliyetlerine” başlamak;

(7)Irak halkına ait olan petrol kuyularının ve diğer kaynakların güvenliğini sağlamak;

(8)Son olarak, Irak’ın “toprak bütünlüğünü esas alan” ve komşularına tehdit oluşturmayacak yeni bir hükümet yapılanmasına geçişi kolaylaştıracak şekilde Irak halkına yardım etmek.

²¹ Bu ifade ilk defa ABD’nin önde gelen muhafazakar gazetecilerinden Charles Krauthammer tarafından “Soğuk Savaşın hemen ardından ortaya çıkan dünya çok-kutuplu değildir. Tek-kutupludur” biçiminde kullanılmıştır.

Her ne kadar ABD, uluslararası kamuoyuna Irak harekâtının amacını terörle mücadele, kitle imha silahlarının yayılmasını önleme, Irak'a demokrasi getirerek Irak halkını özgürleştirme olarak göstermeye çalışsa da, kanaatimizce arka planda;

(1)Dünya petrolünün üçte ikisinin bulunduğu Orta Doğu'nun kalbinde kendine önemli bir yer edinmek;

(2)İsrail'in güvenliğini sağlamak;

(3)Genel olarak kitle imha silahlarını kontrol altına almak;

(4)Bölgedeki terör örgütlerini kaynağında etkisiz hale getirmek;

(5)İran'ı kontrol altında tutarak, Hazar bölgesinin güney yan emniyetini almak maksadıyla İran'da askeri güç kullanmaksızın meydana gelecek bir rejim değişikliğini desteklemek;

(6)Petrol fiyatlarının düşmesi ve dolayısıyla ABD ekonomisinin hareketlendirilmesi sağlanarak seçimlerde iç politika malzemesi yapmak amaçları yatmaktadır.

Zira Irak'ın işgalinin tamamlanmasından sonra harbin en temel dayanağı olan kitle imha silahlarının mevcudiyeti iddiası üzerinden haftalar geçmesine ve tüm çabalara rağmen ispat olunamamış hatta mezkur işgalci güçler bu durumu kabul etmek zorunda kalmışlardır. Çünkü 12 yıl boyunca BM denetçileri tarafından denetlenen, ekonomik yaptırımlar altında ezilmiş olan ve güvenli bölgeler adı altında fiilen üçe bölünen Irak için bu bir yalandır (Hersh, 2005, 172).

2.1.11.3. Saldırıdan Hemen Önce

ABD 11 Eylül 2001 terör saldırıları sonrasında ortaya koyduğu yeni dış politika doktrinleri çerçevesinde ve Afganistan'a yapılan askeri müdahalede kazanılan başarının ardından giderek sertleşen dozda İran, Irak ve Suriye üzerine yönelmiş ve bu kapsamda Aralık 2001 sonlarından itibaren Türkiye dahil bölgede yönlendirici ve zorlayıcı temaslara girişmiştir. Ancak ABD yetkili makamlarının bu esnada Irak'a karşı hemen ve geniş kapsamlı askeri harekâttan ziyade Saddam yönetimini devirmekten bahsettikleri gözlenmektedir.

AB, 1991 Körfez Savaşı'ndan bu yana genel olarak bir Orta Doğu politikası geliştirememiştir. Bunun sonucunda ABD'nin Orta Doğu politikalarına ilişkin olarak çelişkili yaklaşımlar sergilemiştir. Ancak yine de lokomotif ülkeler konumundaki

Almanya ve Fransa AB'de ABD'nin Irak'a müdahalesine karşı duruşu temsil etmişlerdir.

Arap devletlerinin ise genel olarak askeri müdahaleye karşı olmakla beraber Saddam yönetiminin devrilmesine destek verdikleri görülmektedir.

Suudi Arabistan Irak'taki Şii'lerle İran arasındaki muhtemel bağlantıdan ve Irak'ın parçalanmasından endişe duyması nedeniyle bu ülkeye yönelik herhangi bir askeri harekâta karşı çıkmıştır. Zayıf bir Irak, Suudi Arabistan çıkarları için uygundur. Ancak Irak'taki Şii'lerin güç kazanması, dolayısıyla İran'ın etkinliğinin artması bu ülkeyi tedirgin edecek bir gelişmedir.

Irak'ın Arap dünyası içinde kendine rakip olmasını istemeyen Mısır ise Saddam'lı bir Irak'ın kontrol altında tutulmasını tercih etmiştir. Suriye zaten Irak'tan sonra sıranın kendisine gelebileceği düşüncesiyle böyle bir Amerikan saldırısına doğal olarak karşı çıkmıştır.

O dönemde Irak ile arasında sulama, demiryolu, elektrik enerjisi gibi alanlarda kırk milyar dolarlık iktisadi işbirliği antlaşmaları yaptığından bahsedilen Avrasya'nın büyük devleti Rusya'nın ise ekonomik ve siyasi mülahazalarla Amerikan siyasetine muhalefet ederek Almanya ve Fransa ile aynı safta olduğu gözlenmiştir.

Ayrıca Amerikan yönetimine muhalif olarak; General A. Zinni bölgede Amerikan Merkez Komutanı iken Amerikan Kongresine verdiği ifadede, parçalanmış bir Irak'ın Saddam rejimi altındaki Irak'tan daha tehlikeli olacağını, eski Dışişleri Bakanı Albright ve Başkan G.Bush'un danışmanlığını yapan Scowcroft yapılacak müdahalenin Bölgeyi bilinmeyen tehlikelerin içine iteceğini, eski Savunma Bakanı R.Schlesinger Saddam'ın devrilmesinin Orta Doğu'nun stratejik haritasını değiştirmeyi zorunlu hale getireceğini söylemişlerdir (Topur, 2004, s.538).

Tüm bu karşı duruşlara rağmen Ağustos 2002 tarihine gelindiğinde Başkan yardımcısı Cheney'in Irak'ın elinde kitle imha silahı bulunduğunun kesin olduğu beyanını Başkan Bush'un Ekim 2002 tarihinde Cincinnati'de, Irak'ın elinde kitle imha silahları olduğunu ve üretime devam ettiğini ileri sürmesi izlemiştir. Ayrıca Amerikan İdaresi, Saddam'ın el Kaide dâhil teröristlere yardım ve yataklık ettiğini, bölge için tehdit teşkil ettiğini, Irak halkının bu diktatörden kurtarılması gerektiğini de söz konusu kampanya içerisine dâhil etmiştir (Hersh, 2004, s.150-161).

Başkan Bush, da Kentuck ve Indiana'da verdiği beyanatlarda, “uluslararası toplum onaylamasa dahi” ABD'nin Irak'ta, rejim değişikliğini gerçekleştireceğini ve silahsızlanma konusundaki Birleşmiş Milletler kararlarını uygulayacağını söylemiştir. Bush 12 Eylül 2002 tarihinde BM Genel Kurulunda da aynı doğrultuda mesajlar vermiştir. Buna ilaveten bir hafta sonra Amerikan Kongresinden kuvvet kullanma dahil gereğini yapmak üzere yetki istemiştir. Ayrıca 20 Eylül 2002'de Kongreye, “önleyici harp” kavramını da içeren “savunma doktrinini” sevk etmiştir. Kongre bazı düzeltmelerle başkana yetkiyi vermiştir (Hersh, 2004, s.150-161).

İngiltere Başbakanı T.Blair, 24 Eylül 2002 tarihinde İngiltere Parlamentosuna sunduğu raporla aynı iddiada bulunmuş, ayrıca Saddam'ın karar vermesi halinde elindeki kitle imha silahlarını 45 dakika sonra kullanabilme kapasitesini haiz olduğunu da ileri sürmüştür.

Putin ABD'nin girişeceği anlaşılacak tek taraflı askeri harekâta milletlerarası hukukun ve siyasi mülahazaların cevaz vermediğini, Chirac ise BM'nin Irak'a müdahale için onay vermesi gerektiğini ifade etmiştir.

Bununla birlikte ABD ile onun Irak'a tek taraflı olarak müdahale etmesine karşı olan devletler arasında Birleşmiş Milletler kulislerinde uzlaşma arayışları devam etmiştir. Bunda ABD'nin tek taraflı müdahale hakkını saklı tutmak kaydıyla BMGK'dan mümkün mertebe işbirliği sağlamaya çalışması, karşı taraf açısından da gelişmelerin kontrolden çıkmasına engel olma niyeti rol oynamıştır.

Konu BMGK'nın 8 Kasım 2002 tarih ve 1441 sayılı kararında²²; Irak'ın ateşkes kararıyla kabul ettiği silahsızlanma ve buna ilişkin denetim taahhütlerini ihlal ettiği ve halen de ihlal içinde olduğu kaydedilmiş, Irak'a taahhütlerinin yerine getirmesi için son bir fırsat tanındığı, aksi halde bunun ciddi sonuçlarıyla yüz yüze geleceği yer almıştır. Yine buna göre, Irak kararı kabul ettiğini bir hafta içerisinde bildirecek, bir ay içerisinde elindeki silahların hepsini beyan edecek ve silah denetçileri diledikleri her yerde araştırma yapma yetkisi ile Irak'ta göreve başlayacaktır. Silah denetçilerinin Ocak 2003 sonlarında BMGK'ya ara rapor vermesi de kararlaştırılmıştır (Kayar, 2003, s.334).

²² 1441 sayılı BMGK kararının Türkçesi için EK 7'e tam metni için bkz.<http://ods-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/381/16/PDF/N0438116.pdf>

Yukarıda içeriğini özetlediğimiz 1441 sayılı karar, o dönem Güvenlik Konseyi üyesi olan Suriye'nin de olumlu oyu ile geçmiştir. Suriye kullandığı oy ile ilgili olarak yaptığı açıklamada kendilerine, Kararın Irak'a müdahale için bahane yapılmayacağına dair teminat verildiğini söylemiştir.

Arap kamuoyunda ise anılan karar Irak'a yapılabilecek askeri müdahalenin önün kesilmesi olarak değerlendirilmesine rağmen buna ilave olarak Arap Dışişleri Bakanları 10 Kasım 2002 tarihinde Irak'a askeri müdahaleye karşı olduklarını açıklamıştır.

1441 sayılı kararı kabulü sonrası silah denetçilerinin ara raporunun beklendiği Şubat 2003'e doğru Fransa, Rusya ve Çin'in askeri bir harekâta girişmenin meşru zeminin ancak BMGK'dan çıkacak ikinci bir karara bağlı olduğunu vurgulamaya devam etmekte oldukları görülmüştür. Bu tutuma Şubat'ta güvenlik konseyi başkanlığını üstlenecek olan AB'nin lokomotif ülkesi Almanya da dahil olmuştur.

Fransız Dışişleri Bakanı Villepin silah denetçilerinin çalışmakta olduğunu ve BMGK'ya askeri müdahale için getirilebilecek teklifleri desteklemeyeceklerini söylemiş ve sabırsızlık gösterilmemesi gerektiğinin altını çizmiştir. Almanya Dışişleri Bakanı Fischer de benzer beyanatlarda bulunmuştur (Kayar, 2003, s.336).

Ancak ABD'nin söz konusu tepkilere karşılık uzlaşma arayışına çalışmak yerine Savunma Bakanı Rumsfeld'in ABD'nin Irak'a tek taraflı müdahalesine karşı çıkan devletlere "Yaşlı Avrupa" yakıştırmasında bulunması dikkat çekmektedir. Bunu müteakip, aralarında AB'ye yeni katılmış ve katılacak devletlerin de bulunduğu bir kısım AB üyeleri Wall Street Journal gazetesinde yayımlanan bir mektupla ABD'ye destek çıkmıştır (Ateş ve ark., 2004, s.123).

Silah denetçilerinin BMGK'ya sundukları 27 Ocak 2003 tarihli raporda ise; iki aylık çalışmalar sırasında Irak'ın kendilerine hareket serbestisi tanımış olmasına rağmen sonuca ulaşılabilecek gerekli işbirliğini göstermedikleri ve silahsızlanmayı gerçekten kabullenme içinde görünmedikleri tespiti yapılmıştır. Bunun üzerine Powell denetleme sürecinin ilelebet devam edemeyeceğini söylemiş, yani Irak'ın artık askeri yollardan silahsızlandırılması gerektiğini savunmuştur. Daimi üyeler Fransa, Rusya ve Çin ise çalışmanın sonuç alınıncaya kadar devam etmesi gerektiğinde ısrar etmişlerdir.

Başkan Bush 28 Ocak 2003 tarihinde kongrede yaptığı geleneksel “Birliğin Durumu” konuşmasında, Irak halkına hitaben, Saddam’ın gidişini onlar için kurtuluş günü ilan etmiş, dünyanın Saddam’ın silahsızlanmasını 12 yıl beklediğini ve artık bu tehdidi kabul etmeyeceğini, yani zora başvurulması gerektiğini belirtmiştir. Dışişleri Bakanı C.Powell’in; Irak’ın gayrimeşru silah programı, denetçilerden bunları gizleme çabaları ve terör gruplarıyla bağlantıları hakkında 5 Şubat tarihinde BMGK’ya bilgi vereceğini de sözlerine eklemiştir.

Almanya, Fransa ve Rusya 12 Şubat 2003 tarihinde Irak konusunda ortak bir muhtıra yayımlayarak, güç kullanmanın en son seçenek olması gerektiğinin bir kez daha altını çizmişler, barışçı yolların hala mümkün olduğunu belirtmişlerdir (Topur, 2004, s.545).

Arap Birliği Dışişleri Bakanları da Irak’a yapılabilecek askeri müdahaleyi reddetmişler ve hiçbir devletin böyle bir teşebbüse yardımcı olmamasını istemişlerdir. Ancak kararın bağlayıcı nitelikli olmadığı gerekçesi ile o sıralarda Kuveyt’te yetmiş bin kadar Koalisyon askeri Irak’a askeri müdahalede maksadıyla konuşlandırılmış bulunduğunu görülmüştür.

Silah denetçileri, BMGK’ya sunmuş oldukları 27 Ocak 2003 tarihli raporlarının üzerinden çok geçmeden ve bunun aksine Irak’ın işbirliği bakımından daha kabul edilebilir bir tutum içerisine girdiğini beyan etmişlerdir.

Buna rağmen ABD, İngiltere ve İspanya tarafından BMGK’ya getirilen 24 Şubat 2003 tarihli karar tasarısında, Irak’ın 1441 sayılı kararla kendine tanınmış olan fırsatı değerlendiremediği belirtilmektedir. Bunun doğal sonucu ise ilan edilmeksizin ve üyeleri bağlamaksızın Güvenlik Konseyinin Irak’a askeri müdahaleye rıza göstermesi olacaktır. Görüldüğü gibi karar tasarısı ile ABD ve İngiltere Birleşmiş Milletlerden askeri harekât için dolaylı da olsa onay sağlama peşindedir. Bunun altında kamuoyu ve muhalefet karşısında “meşruiyet” zeminini elde etmek ve “milletlerarası hukukun üstünlüğü” ilkesi yatmaktadır. Fransa, Rusya ve Çin ise silah denetçilerine işlerini bitirme yönünde fırsat tanınarak askeri harekâta böylece karar verilmesi görüşü ile Amerikan baskıları sonucunda harbe katılım için “meşruiyet” gibi bir bahane arayan hükümetlere fırsat verilmemesi düşüncesindedir.

Bunun üzerine ABD ve İngiltere BMGK’ya 7 Mart 2003 tarihinde getirdikleri karar taslağında; Irak’ın 1441 sayılı karar gereğince silahsızlanma konusunda üstüne

düşeni yerine getirdiğine Güvenlik Konseyi tarafından 17 Mart tarihine kadar karar verilmediği takdirde yine 1441 sayılı kararla kendisine tanınan fırsatı değerlendirmemiş sayılacağı bildirilmiştir. Fransa, Rusya ve Çin bu karar taslağını da derhal reddetmişlerdir. ABD ve İngiltere'nin bu tavrı adeta Irak'a karşı harp bahanesi aramaktan başka bir şey ifade etmemektedir. Zira on günlük bir süre içinde sonuç istemekte ve BMGK'ya görev verme niteliği ile adeta bir ultimatoma görünümü taşımaktadır (Topur, 2004, s.547). Uluslararası toplum da bahse konu karar tasarısını harp kararı olarak nitelemiştir. Kaldı ki silah denetçileri aynı sıralarda, Irak'ın Nijer'den uranyum ithal etme teşebbüsünde bulunduğu dair olan bir İngiliz iddiasının sahte belgeye dayandığını ortaya çıkarmıştır (Hersh, 2004, s.195).

Sonuç olarak tüm girişimlerine rağmen BMGK'dan Irak'a askeri müdahale konusunda onay alamayacaklarını anlayan ABD ve İngiltere 1441 sayılı kararın "Irak yükümlülüklerini ihlal etmesi sonucunda ciddi sonuçlara katlanacaktır" maddesine dayanarak harekâtı başlatma kararı almışlardır. Bu doğrultuda Başkan Bush Amerikan halkına hitaben yaptığı konuşmasında Saddam ve oğullarında 48 saat içinde Irak'ı terk etmelerini ya da askeri harekâtla karşılaşacaklarını bilmeleri gerektiğini tebliğ etmiştir. Nitekim talebi yerine gelmediğinden 20 Mart 2003 tarihinde ABD ve onu takiben Birleşik Krallık Irak'a karşı harbin başladığını tüm dünyaya ilan etmişlerdir (Kayar, 2003, s.336).

2.1.11.4. Harekat

Irak Harekatı 20 Mart saat 04.30'da Bağdat'taki hedeflerin koalisyon güçlerinin hava kuvvetleri ve füzeler tarafından vurulması ile başlamış ve harekâtın yirmi ikinci gününde Bağdat şehrinin ele geçirilmesi ile son bulmuştur (Silleli, 2005, s.215).

Harekatı; yığınak yapma, icra ve Bağdat şehrinin ele geçirilmesi, ülkede kontrolün sağlanması olmak üzere üç safhada incelemek mümkündür.

Yığınak yapma safhasında Koalisyon kuvvetleri başta Kuveyt olmak üzere, Ürdün, Katar, Suudi Arabistan ve Umman'da birliklerini konuşlandırmıştır.

Harekatın başlangıç yerinin belirlenmesinde;

(1)İran uzlaşmayacak kadar batı karşıtı bir tutum içinde olması ve zaten ABD tarafından şer ekseninde yer alması;

(2)Suudi Arabistan ülkesinden geçecek batılı bir gücün halk üzerinde tepki oluşturmamasından çekinmesi ve Irak ile ilişkileri ne kadar kötü olsa da Saddam karşıtı bir koalisyonun içine çekilemeyecek bir ülke olması;

(3) Ürdün, batı yanlısı olmasına rağmen bir Sünni Arap ülkesi olmasıyla fazla güven telkin etmemesi;

(4) Irak'ın kendi sahil şeridi Basra Körfezi'nin üst kısmında kısa ve sıkıştırılmış yarı bataklık durumda bir kıyı olması ve işgal için pek elverişli gözükmemesi nedeniyle göz ardı edilmiş ve geriye sadece Türkiye ve Kuveyt seçenekleri kalmıştır.

Kuveyt; Arap devletleri arasında en zayıf devlet olması, Saddam tarafından işgal edilmiş olması, ülkesi üzerinde süregelen olan hak iddiaları ve dolayısıyla Irak'ın her zaman kendisi için bir tehdit teşkil etmesi nedenleriyle üs ve transit geçişler için kolaylık göstermiştir (Keegan, 2005, s.139).

Ancak Türkiye için aynı şeyi söylemek mümkün olmamıştır. Nitekim TBMM Amerikan yönetiminin talebini 1 Mart 2003 tarihinde reddetmiştir²³.

Bağdat şehrinin kısa sürede ele geçirilmesi amacıyla başlangıçta iki cepheli bir harekât planlayan ABD, yaşanan bu gelişme sonrasında, harekâta Kuveyt üzerinden açılan tek cephe ile başlamak zorunda kalmıştır.

TBMM'nin 1 Mart 2003 tarihinde ABD'ye Irak Harekatı için kuzeyden cephe açma imkanı verecek tezkereyi reddetmesi nedeniyle ABD, Irak Harekatından sonra Türkiye'ye karşı bilinçli bir baskı ve intikam politikası izlemeye başlamıştır. Türkiye'yi "cezalandırmak" amacı ile Türkiye'nin Kuzey Irak'ta ileri sürmüş olduğu bütün kırmızı hatlar Irak Kürdistan Demokrat Partisi (IKDP) ve Irak Kürdistan Yurtseverler Birliği (IKYB)'ne ihlal ettirilmiş ya da ihlal edilmesine ses çıkarılmamıştır. Bu politika, örtülü bir cezalandırma politikası olarak adlandırılabilir. (Özdağ, 2003, s.48)

Koalisyon kuvvetlerinin, harekâtın ağırlık merkezi olarak, Stratejik seviyede Saddam rejimini ve Bağdat şehrini, operatif seviyede ise komuta kontrol ve

²³ Stratejik ortak Türkiye'nin ABD'nin bu talebini karşılamaması Türkiye-ABD ilişkilerinde bir kırılma noktasıdır.

muhabere sistemleri ile Cumhuriyet Muhafızlarını belirlediği değerlendirilmektedir.

Bağdat rejimine karşı Şii ve Kürt muhaliflerin kullanılmasının planlandığı, ancak sadece Kürt muhalifleri kullanmak durumunda kalındığı görülmüştür.

Harekatın başlangıcında Kuveyt'te ABD'ye ait; 3ncü Mknz. P.Tüm., 1nci Dz.P.Kor., 101nci Hv. İnd. Tüm., 82nci Hv.İnd. Tüm., ve İngiltere'ye ait 1nci Zh.Tüm., 16ncı Hv.Hüc.Tug.'nı konuşlanmıştır (Keegan, 2005, s.144).

Ayrıca Kuzey'den açılması düşünülen cephede kullanılmak üzere Doğu Akdeniz'de bekletilen 4ncü Mknz.Tüm. de, Türkiye'nin duruma razı olmaması sonrasında güneyde kullanılmak üzere Basra Körfezine yönlendirilmiştir.

Irak Kara Kuvvetleri ise 5 Nizami, 2 Cumhuriyet Muhafız Kor. olmak üzere toplam 7 kolordudan oluşmaktadır.

Irak'ın, mevcut beş Nizami Kolordusundan, 5nci Kor. Musul, 1nci Kor. Kerkük, 2nci Kor. Diyala, 4ncü Kor. Amara, 3ncü Kor. Basra'da, İki Cumhuriyet Muhafız Kor.'sundan 1nci Cumhuriyet Muhafız Kor. Tikrit, 2nci Cumhuriyet Muhafız Kor. Suvayra'da konuşlandırılmıştır. Bu birlikler ülkenin savunması kapsamında yaklaşma istikametlerini kapatacak şekilde tertiplenmiştir. Ancak kuzeydeki cephe açılmamıştır.

Yapılan bu yığınak sonrasında taraflardan ABD'nin yaklaşık 200.000 askerine karşılık Irak'ın 435.000 askeri, ABD'nin 429 tankına karşılık Irak'ın 2600 tankı ve ABD'nin 500 savaş uçağına karşılık Irak'ın 300 savaş uçağı bulunmaktadır (Arı, 2007, s.58).

Körfezden deniz yolu ile gelerek Bağdat'ın güneyinde Fao Yarımadası'na çıkarak Um Kasr Limanı'nı ele geçirmek ve Rumaia'daki zengin "petrol yataklarına el koymak görevi" İngiliz 3ncü Komanda Tugayına verilmiştir. Bu birlik müteakiben Irak'ın ikinci büyük şehri Basra'ya ilerleyebilecek, Amerikan deniz piyadeleri ile 3ncü Mekanize Tümeni ise kuzeye doğru yönelerek Irak ordusunu mağlup ederek Bağdat'ı zapt edecektir (Keegan, 2005, s.144).

Harekatın üçüncü gününde, ABD birlikleri, Ürdün sınırına yakın bölgede bulunan H-2 ve H-3 hava alanlarını kontrol altına almıştır.

Kuzeyde yeni bir cephe açılması kapsamında, Süleymaniye bölgesine 4 uçakla 280 özel kuvvet personeli, Erbil bölgesindeki Harir hava alanına 173ncü Hava

İndirme Tug.'ı indirilmiştir. İnen kuvvetler bölgedeki KDP ve KYB unsurları ile Musul-Kerkük istikametinde harekât icra etmiştir.

Diğer taraftan, ABD ve İngiliz kuvvetleri Irak'ın özellikle Şiilerin yoğun olarak yaşadıkları güney bölgelerinde ummadıkları şekilde şiddetli direnişle karşılaşmışlardır. Um Kasr, Basra, Nasırıye ve Necef'te karşılaşılan bu direniş işgalin kısa sürede bitirileceği hesaplarını yeniden gözden geçirilmesini gerektirmiştir. 30 Mart 2003'e gelindiğinde özellikle Şiiler tarafından gerçekleştirilen intihar saldırıları Amerikan ve İngilizleri endişelendirirken, Irak'taki işgalde yer alan ve savaşın başında yaklaşık 250,000 olan koalisyon askerinin sayısının, 250,000'i Amerikalı olmak üzere, 300,000'e ulaştığı ifade edilmektedir (Arı, 2007, s.60).

Harekatın 22nci gününde Bağdat şehrine girilmiş ve Irak Ordusunun direnci kırılmıştır. Başkan Bush 1 Mayıs 2003 tarihinde Irak'ta ana çatışma harekâtının son bulunduğunu, koalisyon kuvvetlerinin galip geldiğini ve o günden itibaren artık Irak'ta güvenliğin sağlanması ve yeniden yapılandırma faaliyetlerinin başlayacağını bildirmiştir (Topur, 2004, s.548).

2.1.11.5. Savaşın Sonuçları

Irak Savaşı'nın sonuçlarına, Irak'ta suların halihazırda durulmadığı dikkate alınarak sadece kısa vadeli sonuçlar olarak değinilebilir. Zira ABD ister istemez bir gün Irak'tan çekilecektir. Bu durum zemini kaygan hale getirmektedir. Dolayısıyla savaşın uzun vadeli kesin sonuçları bugünkünden farklı olacaktır.

Görünen sonuçlar:

- (1)Ülkenin alt yapısı, enerji tesisleri tahribata uğramıştır.
- (2)ABD Irak üzerinde kesin hâkimiyet kurmuştur.
- (3)Kuzey Irak daha da kontrolsüz bir bölge haline gelmiş, PKK'ya ABD himayesinde bir üs teşkil eder olmuştur.
- (3)Ülkenin kaderine 40 yıldır hakim olan Baas Rejimi sona ermiştir.
- (4)Saddam idam edilmiştir.
- (5)Irak ordusu ve tüm güvenlik güçleri dağıtılmıştır.
- (6)Ülke halkı arasındaki ayrılık derinleşmiştir.
- (7)Ülkede terör odakları güçlenmiştir.

(8)Irak'taki Amerikan güçlerine yönelik olarak gerçekleştirilen saldırıların arttığı bir dönemden geçilmiş ve maalesef ülke bir iç savaşa sürüklenmiştir. Her gün yüzlerce Şii ve Sünni Müslüman sivil gerçekleşen saldırılarda öldürülmektedir. Saddam döneminde Şii Sünni ayrımı yapılmadan karışık yerleşimlerin olduğu mahalleler artık Şii Sünni Mahallesi şeklinde bölünmüştür.

(9)Irak bölünme tehlikesiyle karşı karşıyadır.

2.1.11.6. Irak Savaşı'ndan Alınan Dersler

Irak Savaşı koalisyon kuvvetlerinin savaş sonrası ülkenin yeniden şekillendirilmesine odaklanması ihtiyacını ortaya çıkarmıştır.

Koalisyon, müşterek harekâtteki başarısını, barış yapma ve insani yardıma geçiş safhalarında gösterememiştir.

Bu harekâta yağmayı önlemek için kritik önlemler alınamamış, yardım akışı çok yavaş olmuş ve uzun süredir devam eden tarihi gerginlikleri gidermek için de gerekli tedbirler alınamamıştır (Keegan, 2005, s.192).

İnsani yardım harekâtı geç başladığı için güneyde Şiilerin yeterli desteği sağlanamamıştır. İnsani yardımların harekâtle paralel olarak yürütülmesinin bir ihtiyaç olduğu ortaya çıkmıştır.

Böyle bir harekâta hedef ülke halkının ve dünya kamuoyunun, davanın doğruluğuna ve harekâtın yasallığına inandırılması şarttır.

Barışın nasıl yapılacağına karar vermeden savaş şekillerini düşünmenin uygun olmadığı görülmüştür. Savaşın kesin sonuçları, savaşılan ülkede savaştan sonra istikrar sağlanabilirse elde edilebilir. Diğer bir deyişle, en büyük askeri zaferin bile tek başına barışı kazanmaya yetmeyeceği görülmüştür.

2.1.11.7. 2003'den Günümüze Türkmenlerin Durumu

Amerika 20 Mart 2003'te başlattığı savaşın başında Şiilerden beklediği desteği bulamamıştır. Fakat bu desteğin ikamesi olarak Kürtler kullanılmıştır. 1992'den bu yana temelini atılmaya çalıştığı değerlendirilen Kürt Devleti projesinin ayaklarından birisi böylelikle daha bariz bir şekilde hissedilmeye başlanmıştır. Koalisyon kuvvetleri, harekâtın hemen hemen tüm sektörlerinde Kürtlerden öncü ve kılavuz olarak faydalanmıştır. Hatta bölgede kontrolü tamamen ele geçirdikten sonra

tüm grupların ellerindeki silahların toplanmasına rağmen Kürtlerin silah taşımalarına izin verilerek çifte standart uygulanmıştır. Yeşil hat çizerek Türkiye'ye Kürtlerin Türkmen bölgelerine inemeyeceği sözünü veren Amerika tüm dünyanın gözü önünde bu konuda görmezlikten gelme politikası izlemiştir. Türkmenlerin kalpgâhı olan Kerkük'e giren Kürt grupların ilk işi nüfus ve tapu dairelerinin, evrakların imhası olmuştur (Radikal Gazetesi, 10 Nisan 2004).

Aslında bu durum yeni bir şey değildir. Irak'ın tarihinde Kürtler ele geçirdikleri her fırsatta, gerektiğinde Araplar ile işbirliği yaparak Musul, Kerkük ve Telafer başta olmak üzere Türkmen nüfusunun çoğunluk olduğu bölgelerde bu çeşit imha faaliyetlerinde bulunmuşlardır. 1960 yılında ilan ettikleri gibi Irak'ı bir Arap ve Kürt unsurların meydana getirdiği bir ülke olduğu söylemlerini Geçici Irak İdari Yasasında da dile getirmeye çalışmışlardır. Irak Türkmen Cephesi, kısıtlı silah, teçhizat ve malzeme ile teşkil ettiği küçük emniyet kuvvetlerini, Amerika'nın bölgede almış olduğu yoğun tedbirler sonucu maalesef etkin olarak kullanamamış, Kürtlerin bu faaliyetlerini gerek iç ve gerekse dış kamuoyunda Türkiye'nin desteği ile protesto etmeye çalışmıştır. Fakat Kürtler Amerika'nın da desteğini alarak hadlerini aşan faaliyetlere girişmişler ve Türkmen unsurlara karşı silahlı faaliyetler icra etmişlerdir. Durumu yakın takip eden Türkiye, gelişmelere daha fazla seyirci kalamayacağını belirtmiş, Koalisyon Kuvvetlerine ve dünya kamuoyuna bu haksızlığın giderilmesi için girişimlerde bulunmuştur.

Geçici Irak Yönetim Konseyi (IGC), Amerika (CPA: Geçici Koalisyon Otoritesi)'nin yönlendirmeleri sonucunda 18 Temmuz 2003 tarihinde 25 üyeden oluşturulmuştur. 25 üyenin etnik unsurlara göre dağılımı ise; 13 Şii Arap, 5 Sünni Arap, 5 Kürt, 1 Türkmen ve 1 Hıristiyan üye şeklinde gerçekleşmiştir. Dışişleri, Halka İlişkiler, Çevre, Endüstri ve Madencilik ve Su Kaynakları Bakanlıkları Kürt unsurlara verilirken hiç bir etkinliği olmayan Bilim ve Teknoloji Bakanlığı Türkmenlere verilmiştir.

Saddam döneminde, Araplaştırma politikası doğrultusunda Irak'ın kuzeyindeki Kerkük'ten ayrılanlar ve çok daha fazlası olmak üzere Kürtler, Saddam rejiminin devrilmesinin ardından Amerikanın desteği ile geri dönüşe başlamışlardır.

Türk Dünyası İnsan Hakları Derneği ve Irak İnsan Hakları Merkezi'nin birlikte hazırladığı "Kürkük İnsan Hakları Raporu"nda Kerkük'e yerleştirilen Kürt sayısının

300 bin olduğu belirtilmiştir. Kerkük İnsan Hakları Raporu, Ankara Shreton Oteli'nde düzenlenen toplantıyla kamuoyuna açıklanmıştır. Raporda, 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgaline ve sonrasına ilişkin şu ifadeler yer verilmiştir: "2003 ABD işgali ile Kerkük'ün Türk kimliği bütün dünyanın gözleri önünde değiştirilmeye çalışıldı. İşgalci ABD ile işbirliği yapan Kürtler, bütün devlet dairelerini ellerine geçirdiler. Şehrin güvenliği peşmergelere bırakıldı. Kürtler, Kerkük'ü yağmalayarak, demografik yapının değiştirilmesi için nüfus dairelerini bastılar. Ülkeye binlerce Kürt getirilerek, çadır kentlere yerleştirildiler. Kerkük'te bugün itibariyle 'ithal Kürtlerin' sayısı 300 bini aşmış bulunmaktadır." (Sabah Gazetesi, 12 Mart 2007)

Kuzey Irak'ta Türkmen ve Arapların elindeki gayrimenkullerin satın alınması için Kürtlere 5 yıl geri ödemesiz kredi verildiği ortaya çıkmıştır. Bir istihbarat raporuna göre, İsraili finansörler, Süleymaniye'de faaliyet gösteren Kürdistan Kredi Bankası üzerinden Kürtlere, Türkmen ve Arapların elindeki gayrimenkullerin alınması için son bir yılda 300 milyon dolarlık kredi kullandırmıştır.

Türkiye Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, Eylül 2003 tarihinde parti grubunu bilgilendirirken, "Aralarında İsrail'in de bulunduğu bölge ülkeleri Kuzey Irak'tan toprak alıyor" ifadesini kullanmıştır. Rapora göre, bölgedeki ev ve arsa kredileri "Kürdistan Kredi Bankası" tarafından verilmektedir. Bankanın arkasında ise İsraili finansörler vardır. Banka kredisi için tek koşul, Türkmenler ve Araplardan alım yapılmasıdır. 5 yıl geri ödemesiz verilen krediler ile Musul, Kerkük, Erbil, Bakuba, Felluce ve Selahaddin bölgelerinde alım yapılmıştır. 2002-2003 yıllarında banka, 300 milyon dolar kredi açmıştır. Bu kredilerin 140 milyon dolarlık bölümü savaşın ardından Mayıs-Eylül 2003 döneminde verilmiştir (Altındağ, 2004, s.111).

Türkiye, Türkmenlerin ellerindeki gayrimenkulleri satmaması için çalışmalarda bulunurken, Kürtlerin tapu kayıtları kaybolan Türkmen ve Arapların elindeki toprakları sahte belgelerle ele geçirdikleri bildirilmiştir.

8 Mart 2004 tarihinde, Geçici Irak İdari Yasası (Bir diğer ifadeyle ilk anayasa taslağı) imzalanmış ve Kürtler fiili özerkliğin devamını garanti altına almışlardır. Burada Türkmenlere sosyal haklar bağlamında değinilirken, resmi dil olarak Arapça ve Kürtçe kabul edilmiştir. Böylece ABD ve Kürt istekleri doğrultusunda Irak'ta Arapları ve Kürtleri asli unsur olarak gören, Türkmenleri hak ettikleri yere

koymayan ve daimi anayasanın temelini teşkil edecek olan bir geçici anayasa taslağı imzalanmış oluyordu (Ertuğrul, 2006, s.167).

Bu yasa imzalandıktan sonra Türkmenleri politik yönden çökertme planları hız kazanmaya başlamıştır.

14 Mart 2004 tarihinde, Şehit Abdullah Abdurrahman'ın oğlu ve o tarihte ITC'nin başkanı olan Faruk Abdullah Abdurrahman'a suikast girişiminde bulunmuştur. Bunun yanında işgalden beri en çok Amerikan askerinin öldürüldüğü Nisan-Mayıs 2004'de bazı Türkmen siyasilerin ardı ardına trafik kazalarında ölmesi dikkate değerdir (Yenerer, 2004, s.219).

Türkmenler Mayıs 2004 itibariyle, Kürtlerin aksine yaşadıkları yerlere Türkmen bayrağını sokamadıkları gibi, silahlı Kürtler, Türkmen gençlerini, ABD askerlerine El-Kaide militanı yakaladık diyerek teslim etmekteydiler (Yenerer, 2004, s.217).

ABD, 2004 Mayıs ayında, incirlikten çektiği eğitim uçaklarını yeniden konuşlandırmayı istediğini belirtmesine rağmen Türkiye'ye, Türkmenlerin geleceğine dair bir güvence vermemiştir.

IGC'nin ve CPA'nın feshedilmesinin ardından teşkil edilen IIG(Geçici Irak Hükümeti)'nde Türkmenlere Irak'ın siyasi yapılanmasında etkili olmayacak sadece bir bakanlık uygun görülmüştür.

Ayrıca Eylül 2004 başında Türkmenler, bir soykırım girişimi eşiğinden dönmüşlerdir. Bu tarihte 100-150 kadar masum Türkmenin hayatını kaybettiği, 200'den fazlasının yaralandığı, binlercesinin de göçe zorlandığı "Telafer Katliamı" gerçekleştirilmiştir (Ertuğrul, 2006, s.170).

Irak'taki direnişlerde ön plana çıkan Mukteda El-Sadr'a bağlı 300 kişilik grubun Al Hüda Camii'nde karargah kurarak Telafer'de saklandığı ve Telafer'in yeni Felluce olmasını engellemek gerekçesiyle ABD askerlerince gerçekleştirilen operasyonda, en az %90 gibi büyük bir oranını Türklerin, kalanını Arapların oluşturduğu Telaferde mağdur olanlar yine Türkmenler olmuştur.

Suriye ve Türkiye'ye yakın olan, Musul'a 60 km mesafedeki Telafer, Musul ile beraber Körfez Savaşı'ndan sonra 36ncı paralel kriterine göre güvenli hat içinde olmasına rağmen, ABD tarafıdan bu bölgenin dışında tutulmuştur (Ertuğrul, 2006,

s.171). Telafer, Türkiye-Türkmen bağlantısını sağlayabilecek bir konumdadır. Türkiye'nin Ovaköy'de açmak istediği Habur'a alternatif sınır kapısı sayesinde Telafer'den Musul'a bağlantı sağlanması planlanmaktadır. Bu takdirde sınır ötesinde kontrol Türkmenlerde olacak ve Barzani Haburda elde ettiği gelirden mahrum kalacaktır.

ABD askerlerinin Telafer'i bombalamasının, İsrail ve ABD'nin her türlü desteğini alan Kürtlerin kışkırtmaları neticesinde olduğu ortadadır (Ertuğrul, 2006, s.172)

30 Ocak 2005 tarihinde Geçiş Dönemi Meclis Seçimleri(Genel ve Yerel) yapılmış fakat seçim sonuçlarına göre Kerkük Şehir Meclisinde Türkmenler 9 milletvekili kazanırken, Kürtler 26 milletvekili kazanmışlardır. Başarızılığın nedeni geçmişte Irak yönetiminin Araplaştırma politikalarının etkisi ile birlikte Irak Kürtlerinin seçim esnasında seçim bölgelerine adam taşınması ve seçim esnasında yaptıkları seçim hileleridir. Türkmenlerinin en büyük hatası ise çoğunun seçim sandığına gitmemesi olmuştur (Ertuğrul, 2006, s.178).

Şubat 2005 sonuna doğru, Kerkük'ün güvenliği, ABD tarafından, peşmergelerin oluşturduğu Irak Ulusal Muhafızlarına devredilmiştir.

Irak Türkleri için Kerkük'e atanan 160 öğretmen de, Vali tarafından reddedilmiştir. (Halka ve Olaylara Tercüman Gazetesi, 24 Şubat 2005)

Seçimlerden sonra Kerkük Valiliği'ne getirilen Kürt kökenli Abdurrahman Mustafa, bununla da yetinmeyerek, yayınladığı genelgeyle Kerkük ilinde ve tüm ilçelerinde Kürtçe'nin resmi dil olarak kullanılması talimatını vermiştir. Hemen hemen hiçbir Kürt'ün yaşamadığı Tuzhurmatu, Riyad ve Beşir kasabalarında bile, Kürtçe resmi ve zorunlu dil haline getirilmiştir (Ertuğrul, 2006, s.180)

22 Nisan 2005 tarihinde tüzük üzerindeki anlaşmazlık nedeniyle ertelenen 4ncü Türkmen kurultayı 8 Haziran 2005 tarihinde gerçekleştirilmiş ve ITC'nin yönetim kadrosu yeniden şekillendirilmiştir. Türkmenler 30 Ocak 2005 seçimlerinden ders çıkararak birlik ve beraberlik mesajları vermişlerdir.

Irak'ta 15 Aralık 2005 tarihinde gerçekleştirilen Daimi Meclis seçimleri sonucunda ise Kerkük ilinde seçilen 1 ITC milletvekili (ki o da ITC genel başkanı Dr.Sadettin Ergeç'tir), Musul'da Sünni Tevafuk Cephesi içinden aday gösterilen 2 ITC'li milletvekili ile Şii İttifakı'nın 128 seçilmiş milletvekilininin 3'ü, Kürt İttifakı'nın

53 seçilmiş milletvekilinin 2'si Türkmendir. Yani, Yeni Irak Parlamentosu'nda 8 Türkmen kökenli milletvekili vardır (Çandar, 2006, s.2).

15 Ekim 2005 tarihinde gerçekleştirilen referandum sonrası kabul edilen Irak Daimi Anayasa Taslağıyla ortaya çıkan en yeni ve kritik husus 2007 sonunda bu ilde yapılacak referandumla Kerkük'ün Kürdistan Bölgesine bağlanıp bağlanmayacağına kararlaştırılmasıdır. Türkiye ve Türkmenler ile Araplar buna başından beri karşı çıkarken Kerkük'ün Irak'ın şehri olduğunu ifade etmişlerdir. Buna rağmen ABD ve Kürtler ısrarla bu referandumun yapılacağını belirtmişlerdir. Konu Türkmenlerin geleceğini direkt, Orta Doğu'nun geleceğini ise dolaylı olarak etkileyebilecek hayati bir potansiyeli haizdir.

Halihazırda Türkmenlerin yaşam mücadeleleri, yaşadıkları bölgelerde çatışmalar, patlamalar, katliamlar, saldırılar, tecavüzler ve güvensiz bir ortam olduğu halde devam etmektedir.

2.2. Sosyal, Etnik ve Dini Yapısı

2.2.1. Genel

Irak, sınırları suni bir şekilde çizilmiş olan Orta Doğu'daki diğer devletlerde olduğu gibi çoklu etnik ve dini yapısı ve bölge üzerinde oynanan oyunlar nedeniyle kuruluşundan günümüze tüm çabalara rağmen sağlıklı bir ulus devlet yapılanmasına gidememiştir (Silleli, 2005, s.31). Irak temelde üç bölge ve kendini bir şekilde diğerlerinden farklı hisseden dört dini ve etnik unsurdan oluşmaktadır. Bunlar: Güneyde mezhepsel yönüyle ağırlık basan ve nüfusun çoğunluğunu teşkil eden “Şii” Araplar, kuzeyde etnik gruplar olarak “Kürtler” ve “Türkmenler”, orta kesimde ise Irak Cumhuriyetinin kurulumundan itibaren yönetimi elinde bulundurmuş olan “Sünni” Araplar. Irak Cumhuriyetinin devlet niteliğinde “Demokrasi”nin olmaması itibariyle nüfusun etnik ve dini kompozisyonunun devlet yönetiminde ve diğer alanlarda temsili, bu nüfus içindeki oranları tam olarak yansıtmamıştır.

Irak'ın nüfusu Temmuz 2000'de yapılan sayım verileri ile 22.675.617, Amerikan kaynaklarına(CIA, The World Factbook-Iraq) baktığımızda ise 26.783.383'dür. Ancak 20 Mart 2003 tarihinden günümüze yaşanan gelişmeler ve uygulanan politikalar neticesinde meydana gelen hazin insan kayıpları yanında

ABD'nin eski devlet başkanı Bill Clinton'ın da ifade ettiği gibi göç olgusu(Radikal Gazetesi, 9 Aralık 2006) bu rakamı değiştirmiştir.

Nüfusun %57,3'ü 15–64 yaş grubuna, %39,7'si 0–14 yaş grubuna, %3'ü 65 ve üzeri gruba dâhildir (Gerçeksever, 2005, s.195).

13 Üniversite'nin bulunduğu Irak'ta, nüfus genelinin %58'i, erkeklerin %71, kadınların ise %45'i okuma yazma bilmektedir. Eğitimli sınıf olarak Sünniler baskın grubu teşkil eder (Yıldız, 2004, s.155).

Bilindiği gibi nüfus bir ülkenin milli güç unsurlarındandır (Değerli, 1996, s.33) ve önemli bir stratejik faktör olarak milletlerarası ilişkilerde dikkate alınmaktadır. Örneğin Irak'a nazaran daha büyük yüzölçümüne sahip olmasına rağmen Suudi Arabistan'ın Irak'ı önemli bir tehdit kaynağı olarak kabul etmesinde, Irak nüfusunun kendisine göre fazla olması önemli bir etmendir (Kayar, 2003, s.93).

2.2.2. Sosyal Yapısı

Irak'ın sosyal yapısı; aşiretler, büyük şehirlerdeki orta sınıfı teşkil eden petrol gelirleriyle güçlenmiş ekonomik elit, demokratik olmayan rejime yakınlığı nedeniyle nüfus sahibi siyasi elit, eğitimli elit ve çoklu etnik ve dini yapıdan müteşekkildir.

Halkının büyük kısmının köylerde yaşadığı, şehirlerin ise daha çok Dicle ve Fırat nehirleri havzasında kurulu olduğu Irak'ın kırsal toplumunda sosyal, ekonomik, kültürel ve politik anlamda önemli bir rol oynayan aşiretler, Osmanlı dönemindeki reformlarla ve monarşinin yıkılması sonrası yaşanan uluslaşma çabaları aşamasında güç kaybetmeye başlamıştır. Ancak Baas rejiminin uygulamaları ile bu kötüye gidiş sona ermiştir (Dursun, 2006, s.61).

Arap ve Kürtlerden farklı olarak Türkmenler daha çok aile sistemine bağlı kalmıştır. En üstteki dededen başlayan bir akrabalık sistemiyle bir dikey bağlılık üretmiştir. Aile sistemi, Türkmen şehir ve köylerinde bu bağı geliştirmişken, “memleketin eşrafı” konumuna gelen bazı ailelere özel bir saygı ve itibar kazandırmıştır. Ancak bu sistem hiçbir zaman bir emir ve komuta şeklini almamış, tam tersine sosyal bazı farklılıklar dışında, bir dereceye kadar herkesin eşit olmasını sağlamıştır. Arap ve Kürtler arasındaki nüfus konumu ise aşiret esasına göre belirlenmiş, aşiret reislerine mutlak bağımlılık belirgin bir hal almıştır(Hürmüzlü, 2006, s.140).

1968 ihtilaliyle iktidara gelen Baas rejimi, iktidarı devraldığı anda aşiretçiliği kesin bir dille reddeden bir bildiri yayınlamasına rağmen özellikle İran-İrak Savaşı ve Körfez Savaşı sırasında aşiretlerin sahip olduğu askeri ve siyasi güçten faydalanmak istemiştir. Bu maksatla bunlara tanıdığı hak ve imtiyazlar aşiret yapılanmasının tekrar güçlenmesine ve dolayısıyla aşiretlerin günümüzde halen etkin birer belirleyici sosyal faktör olarak önemlerinin korunmasına sebep olmuştur (Erkmen, 2003, s.3).

İrak'ta göçebe ve bedevilerin konumunu ele alan eserleri bir tarafa bırakırsak, Türkmen aşiret ve ailelerinin konumuna varabileceğimiz ve genel olarak Irak aşiret ve ailelerini ele alan araştırmalar genellikle 7 eserde belirlenmektedir(Hürmüzlü, 2006, s.142):

- (1)İrak Aşiretleri, Abbas El-Azzavi
- (2)İrak Kabileleri, Yunus El-Samera'i
- (3)Özet Irak Türkmen Tarihi, Şakir Sabır El-Zabit
- (4)İrak Aşiretleri Ansiklopedisi, Samir El-Amiri
- (5)İrak Aşiretleri Ansiklopedisi, Abid Aun El-Rodan
- (6)İrak'ta Türkmen Aşiretleri, Habib Hürmüzlü ve Ekrem Pamukçu
- (7)Tarihi Gelişim İçinde Irak'ta Türkmen Varlığı, Suphi Saatçi

Bu kitapların üçü Türkçe iken, dördü Arapça'dır.

Baas rejiminin ekonomi politikaları ve ülkenin petrole dayalı olarak inşa ettiği rantıye²⁴ devlet modeli bir ekonomik elit doğurmuştur. 1970'lere kadar petrol fiyatlarının düşük olması nedeniyle Irak, daha küçük çaplı bir ekonomiye sahip olmuş, 1970'lerin başlarında ise tüm dünyada petrol fiyatlarının yükselmesi ile devletin gelirlerinin bir anda artmış ve tüm ekonomik alanları yavaş yavaş ele geçirmesini sağlamıştır. Ancak, Körfez Savaşı sonrası uygulanan ambargonun etkisiyle devletin ekonomiyi kontrol etme yeteneği iyice azalmış ve güçlü özel şirketler piyasayı yönlendirmeye başlamıştır. Özel şirketlerin aşırı derecede güçlenmesi devletin güçsüzleşmesi ile birleşince kaçakçılık, yolsuzluk ve mafyalaşma ortaya çıkmıştır. Ancak her şeye rağmen devlet dışındaki ögeler ne kadar güçlense de

²⁴ Rantıye emeksiz gelir elde eden demektir. (Ejder, 2006, s.565)

piyasanın kontrolü asla devlet dışına çıkmamış ve bu nedenle piyasa tam bağımsız olamamıştır (Özdağ ve ark., 2003, s.10). Zenginler ve özel girişimciler kendilerini korumak ve işlerini sürdürmek için rejimin içinden ortaklar bulmak zorunda kalmışlardır. Bu ortaklar yalnızca rejimin kontrolündeki bölgeyle sınırlı kalmamıştır. Irak'ta kaçak petrol satışını yürüten en önemli şirketlerden birisinin ortakları Mesut Barzani'nin yeğeni Neçirvan Barzani ile "Uday Saddam" olmuştur (Kıyaç ve ark., 2000, s.155).

Kısaca, ülkede devlet dışında sermaye birikimine sahip olan grupların eski rejimden kişilerle birçok açıdan ilişkileri ve ortaklıkları olmuştur.

Diğer yandan ülke burjuvazisini oluşturan en önemli unsurlardan birisi çoğunluğu şehirli olan orta sınıflardır. Bunlar arasında da temelde iki grup vardır: Teknokratlar²⁵ ve rejime yakınlığı nedeniyle göreve getirilenler (Arı, 2007, s.134).

Orta Doğu'da en iyi teknik eleman yetiştiren ülkelerin başında Irak gelmiştir. Özellikle devletin sağladığı burslar sayesinde birçok bürokratin lisansüstü dereceleri de mevcuttur. Fakat 1980'lerden bu yana ülkenin çektiği ekonomik sıkıntıların eğitim alanına da yansması nedeniyle geçmişe oranla daha az güçlü bir Iraklı eğitilmiş insan grubu vardır. Fakat yine de Orta Doğu'daki birçok ülkeye göre bu konuda büyük avantajlara sahiptir. Çıkarları veya güvenlikleri nedeniyle birçoğu eski rejime bağlı olan bu insanlar rejimin değişimine ayak uydurabileceklerdir. Ancak bunların tatmin edilememesi istenmeyen sonuçlar doğurabilir.

2.2.2.1. Irak'taki Türkmen Yerleşimi

Irak'taki Türk nüfusu, Türkiye Cumhuriyeti'nin Irak'la sınır teşkil ettiği Hakkari Siirt illeri hattından başlar, Musul şehrinin kuzey doğusunda bulunan Telafer Şehri'ni (Irak'ın Türk yerleşim bölgesinin kuzey ucudur) içine alır. Telafer şehrinde yaşayanların %90'ı Türkmendir. Telafer 'den itibaren şerit halinde devam eden Türk yerleşim bölgesi Musul'u içine alarak doğuya ve güneye doğru ilerler doğuda diğer bir Türk şehri olan Erbil şehri bulunmaktadır. Erbil 'in güneyinde Altınköprü ilçesi,

²⁵ Teknokrasi: Devlet yönetiminde son sözün yönetim ve ekonomi uzmanlarına bırakılmasına dayanan siyasal yöntem olup, Teknokrat Teknokrasi'nin devlet adamıdır.

güneye doğru aynı uzaklıkta da Irak Türklüğünün en büyük şehri ve Irak Türklüğünün merkezi olan Kerkük bulunmaktadır.

Harita 2.6.: Türkmenlerin Yerleşimi (Ayışığı, 2005, s.3)

Kerkük şehri civarında Türk yerleşim bölgesi genişler. Kerkük'ün güneyine doğru inildikçe Türk yerleşim bölgeleri Dakuk (Tavuk), Tuzhurmatu, Kifri gibi büyük ve önemli Türk ilçeleri ve yüzlerce köyden oluşan Bayat köyleri bulunmaktadır. Ayrıca kuzeyden güneye doğru inildikçe bu tür köylere sürekli rastlamak mümkündür. Bu şerit, çoğunluğunu Türkmen yerleşim bölgelerinin oluşturduğu pek çok kasaba ve yüzlerce köyü de içine alarak Bağdat'ın 120 km doğusuna kadar ilerler diğer Türk kasabaları olan Bedre ve Mendeli 'yi de içine alarak uzanır (Hürmüzlü, 2006, s.141)²⁶.

2.2.3. Etnik Yapısı

Geçmişten günümüze genelde Orta Doğu'da özelde Irak'ta yaşanan gelişmeler kişiler üzerine kurulu denklemlere bağlı olmuştur (Özcan, 1994, s.60). Sınırları cetvellerle çizilmiş ve bir türlü uluslaşmamış bu coğrafyanın insanları kendilerini daha çok etnik ve dini kimlikleri ile ifade etmektedir (Arı, 2007, s.130).

Günümüzde ABD'nin sahneye koymuş olduğu oyunun temel nesnelere olan etnik ve dini yapılar Irak halkını daha genel çerçevede ve keskin hatlarla birbirinden ayıran unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

²⁶ Kendisi de bir Türkmen olan Prof.Dr.Suphi Saatçi tarafından hazırlanmış Irak Türkmen Boy, oymak ve aileleri ile yaşadıkları yerler listesi EK 8'dadır.

Bu oyun kimliklerden yola çıkılarak ve her türlü insani değerden yoksun biçimde sömürü düzeninin işletilmeye çalışılması, toplumların parçalara ayrılarak zayıflatılması ve devletlere istikrarsızlığın egemen olması oyunudur.

Irak'ın diğer bir sosyal gerçeği ise çoklu etnik yapısıdır. 1957 yılı verilerine göre, nüfusun %64'ü Arap, %18'i Kürt, %12'si Türkmen, %3'ü ise Asuriler/Süryaniler ve %2'si Farsiler, Kildani, Yezidiler, Yezdaniler, Yahudiler, Yarhasaniler gibi diğer unsurlardan oluşmaktadır (Silleli, 2005, s.22). Bu açıdan başından beri çok uluslu bir yapıya sahip olarak nüfusun %36'sı azınlık konumunda olan Irak'ta uluslaşma çabasının başarısı sınırlı olmuştur. Zira ulusu oluşturduğu varsayılan yapı taşları; ortak toprak, dil, din ve etnik köken ve belki de en önemlisi olan emel birliğidir. Irak toplumunu oluşturan unsurları emel birliği açısından inceleyecek olursak temel farklılıklar görülmektedir.

Kürtler kendilerini Irak'tan ayrı tutarken, Sünni Araplar ise Kuveyt'i Irak toprağı olarak görmüşlerdir²⁷. Buna karşılık Şii Arapların devletin kuruluşundan beri sorunu sınırlardan çok rejimin niteliğine yöneliktir. Türkmenler ise Irak Devletine bir sorun çıkarmamasına rağmen Bağdat tarafından tehlikeli bir unsur olarak algılanmışlardır.

2.2.4. Dini Yapısı

Irak'ta nüfusun %97'si Müslüman, %3'ü Hıristiyan ve diğer dinlere mensuptur. Müslümanların %65'ini Şiiiler, %35'ini Sünniler teşkil etmektedir(Gerçeksever, 2005, s.195).

2.2.4.1. Şiilik ve Irak Şiiileri

Şia veya Şii takipçiler anlamına gelen Arapça bir kelimedir. "Şiat-ı Ali" yani "Ali'nin Takipçileri" nin kısaltılmış formu olarak kullanılmaktadır.

Şiiiler, Hz. Peygamber'den sonra Hz. Ali'nin halife veya "İmam" olması gerekirken bunun ondan gasp edildiğine, cismani ve ruhani yetkinin sadece Hz. Ali'ye ve onun soyundan gelen "12 İmam"a ait olduğuna inanmışlardır. Ayrıca Hz.

²⁷ Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesini isteyen ilk yöneticisi Saddam değil, Kral Gazi'dir.

Ali'nin ve oğlu Hz. Hüseyin'in barbarca şehit edilmeleri, Şiiilerin mağduriyet duygusuyla özdeşleşmiştir.

Kuran'daki "Yetki Sahiplerine İtaat" ayetini (Nisa Suresi 59ncu ayet), 12 İmama itaat olarak yorumlarlar. Sonuncu imam olan Mehdi gelene kadar, Ayetullahlar bu yetkiyi kullanacaktır. Böylece Şiilik Ayetullahlar etrafında örgütlenmiş, kurumlaşmış bir toplum oluşturulmak istenmiştir.

Ancak Irak'ta durum farklıdır. Yıllarca Sünni dikta yönetimi altında kalan ve nüfusun çoğunluğunu teşkil etmeleri nedeniyle önemli bir toplumsal faktör olarak karşımıza çıkan Irak Şiiileri; farklı cemaat gruplarına, siyasi örgütlenmelere mensup, değişik ideolojik yapılanmaların söylemlerini kapsayan çok sayıda kesimi içermektedir (Arı, 2007, s.78).

Irak Şiiileri; seküler nitelikliler, aşiretler, aralarında birlik olmayan ulemalar ile Araplar, Türkmenler, Farisiler ve Kürtler olarak etnik bakımdan da birbirinden ayrılmaktadırlar. Devletin kuruluşu sırasında İngiliz yönetimine karşı girişilen ülke çapındaki topyekun isyan dışında tek bir yapı halinde hareket ettikleri görülmemiştir.

2.2.4.2. Sünniler ve Statülerindeki Zorunlu Değişimin Getirdiği Dinamikler

Irak Müslüman nüfusunun %32-37'sini oluşturan Sünniler Araplar ve Türkmenler arasında azınlıkta, Kürtler arasında ise çoğunluktadır. Baas Partisinin önde gelen kadroları bilinçli bir şekilde Sünni Araplardan oluşturulmuştur (DTM, 2006).

Baas Partisi Sünni azınlığa dayanmakla birlikte dini temelleri ön plana çıkaran bir ideolojik yaklaşımı benimsememiştir. Parti ideolojisi özde laik olduğundan dini otoriter devletin modernleşme süreçlerine müdahale araçlarından yoksun kılınırken, akılcı değerlerin sistematik savunusu temel ilke sayılmıştır. Kişisel düzeyde kabul edilen dini hakların kamu alanına müdahalesi önlenirken, devlet stratejisinin zorunlu kıldığı durumlarda bir meşruiyet rezervi olarak dinden yararlanılmıştır. İslami değerler temelinde Sünnilik, Arap milliyetçiliğinin ötesinde Irak milliyetçiliği ile kaynaştırılmıştır. Saddam rejimi, İran İslam devriminin yarattığı basınç, İran ve ABD ile savaş, yaptırımlar, temelinde ortaya çıkan krizlere dini vurguları ön plana çıkaran söylemlerle cevap vermiştir.

İşgal sonrasında kültürel, siyasal, ekonomik dokusu parçalan Irak'ta Baas rejimi ile özdeş görülen Sünni Araplar hızla idari teşkilattan dışlanmıştır.

ABD'nin stratejik öncelikleri temelinde ulus-devlet hayatıyetine son verilen ve silahlı kuvvetleri tasfiye edilen Irak'ta Sünnilik, Şiiilerin bölünmüşlüğü ve Kürtlerin satılmışlığı ile birleşince direnişin ideolojik etiketine dönüşmüştür. Tüm iletişim araçları da bu mezhepsel ayrımı ön plana çıkararak sürecin gerçek dinamiklerini örtülmesine neden olmuştur.

375 bin kişilik düzenli ordu, 285 bin kişilik polis ve yerel güvenlik birimleri, içişleri, istihbarat bürokrasisi ile 50 bin Cumhuriyet muhafızı tek seferde ihraç edilirken, güvenlik kuvvetlerinin nüfusa oranı, bir gecede 1000 kişi başına düşen 43 görevliden, 1000 kişi başına düşen 3 görevliye düşmüştür(Kıvaç, 2000, 155).

Aşiret bağları ile pekişen mezhepsel dayanışma, Sünni kökenli güvenlik kuvvetleri ve bürokrasiyi direnişin temel gücüne dönüştürürken, bu kesim tarafından işgal öncesi dönem için öngörülen laik devlet programı, stratejisi ve gelecek kurgularının yerini kuşatılmış bir mezhep kimliğinin mağduriyeti almıştır.

Kürt Sünni kesimler arasında ise tarikatlar yaygın olmakla birlikte eskisi kadar güçlü konumda değildirler. Nakşibendî ve Kadiri tarikatları, Kürtler arasında Sünni kökenli başlıca dini örgütlenmelerdir (Dursun, 2006, s.69). Iraklı Kürt liderler Mesut Barzani ve Celal Talabani aşiretsel kökenlerinin yanında güçlü tarikat yapılarına dayanmaktadırlar.

Sünni Araplar tüm iktidar kurumlarının ve bürokrasinin dışına itilirken Kürtlerin ön plana çıkarılması, radikal-mezhepsel direnişi körüklemesi ve bunun Irak'ı parçalayacak bir iç savaşa dönüşmesi ihtimal dahilindedir.

Irak'ın bütünlüğü açısından patlayıcı bir dinamik gelişmektedir. ABD safında yer alan Kürtler ile diğer Sünniler arasındaki zaten zayıf olan dayanışmaya artık söz konusu değildir. Iraklı Kürt liderler, Irak'ın dağılma riskini arttırmaktadır. Birbirinden bağımsız ve bağlantısız dini gelenek, kurum, ilişkiler zinciri, Irak'ta laik temellerin dağıtılması ile birlikte toplumsal dokuları parçalayan ve işgali sürekli kılacak çelişkileri besleyen bir içerik kazanmaktadır.

2.2.4.3. Diğer Dini Unsurlar

2.2.4.3.1. Yezdaniler

Irak'ta genelde Kürtler arasında görülen bir inanç akımı olan Yezdaniliğin eskisi kadar etkinliği kalmamıştır. Ancak yine de günümüzde özgün bir Kürt inanç sistemini temsil ettiğine dair bir propaganda faaliyeti sürdürülmektedir. Yezidilik ve Ehl-i Hak olarak bilinen akımlar Yezdaniliğin kollarıdır (Izady, 2004, s.253). Zerdüştlük ve Yezdanilik birçok ortak özelliği paylaşmaktadır. Yezdaniliğin “milli özellikleri içeren bir Kürt dini” olarak sunulması ve diğer dinlerin bünyesine katma boyutuna ilişkin vurgular son yıllarda tüm Kürt yayınlarda yoğun biçimde yer almaktadır (Parlar, 2006, s.42).

Yezdaniliğin semavi bir din olmadığı, Zagros Dağlarına özgü bir inanç sistemi ile Aryen tarzı bir üst yapıya dayandığına yönelik tespitlerin, Avrupa ve ABD'de yaşayan Kürt akademisyenler tarafından gündeme getirilmesi dikkat çekicidir. Yezdanilik İslam dışı bir inanç sayılarak İslam'dan binlerce yıl önce Kürtlerin dini inancı olduğu ileri sürülmektedir. Ayrıca Hıristiyan misyonerlerin 18.yy.dan itibaren Yezdanilik üzerinde çalıştığı bilinmektedir. Halihazırda Kuzey Irak'ta Hıristiyan ve Bahaî misyonerlerin öncelikli hedefi Yezdaniliğe inanan Kürtlerdir.

2.2.4.3.2. Yarisaniler

Ehl-i Hak, Aliullahi, Ali-İlahi, Alihak, Nusayri olarak da bilinen Yarisaniler, Irak ve İran'da yoğunlaşmışlardır. Yarisaniliğin önemli ismi Sultan Sahak ya da İshak 11-13. yy. arası bir dönemde, Süleymaniye'nin güneyinde bulunan Berzenci'de doğmuştur. Yahudi birikiminde oldukça etkilenen Yarisanilik Kuzey Irak'ta fazlasıyla yaygındır. Mısır, Kerkük ile Kasrışirin arasında yaşayan Bazalan, Kakai, Sarılı Kürtleri Yarisanidir. Amerikan kaynakları günümüzde Kürtlerin %10-15'inin Yarisanili olduğunu özellikle vurgulamaktadır (Dursun, 2006, s.71).

2.2.4.3.3. Yezidiler

Sünni Kürt toplumundan son derece farklı bir kültürel yapıya sahip diğer bir topluluk olan Yezidiler, paganizm, coroastrianizm, Hıristiyanlık ve İslam dinin karşımı bir inanca sahiptirler. Irak'ta Laleş'te bulunan tapınak en önemli Yezidi mabedidir. Cebel Sancar'dan Duhok'a ve oradan da Laleş'e uzanan şeritte çok sayıda Yezidi yaşamaktadır. Sayıları hakkında tam bir bilgi yoktur (Parlar, 2006, s.43).

Yezidileri ısrarla Kürt toplumuna dahil etmeye çalışan batılı yaklaşımlar, bu tezlerine dayanak olarak Yezidilerin kendilerini Kürt olarak kabul ettiklerini iddia ederler. Fakat, Saddam rejimi tarafından Müslüman Kürtlere karşı girişilen Enfal Harekatı'nda kullanılan birliklerin içinde tamamen Yezidilerden oluşan özel askeri birlikler de mevcut olmuştur. Bu durum 1998 yılı İnsan Hakları Raporuna da dahil edilmiştir (IRFR, 2003).

Irak'ta Yezdanilik ve Yarisanilik canlanmakta, ABD ve Avrupa üniversitelerinde bu konuda yapılan yayınlarda ciddi bir artış görülmektedir.

2.2.4.3.4. Yahudiler

Irak'ta Yahudiler çoğunlukla Arap veya Neo-Arami kökenden değil, Kürt kökenden gelir. Bu durum Yahudi kaynaklarında da doğrulanmaktadır (Izady, 2004, s.241).

Barzan ailesi, 1950'li yıllara kadar Kerkük, Erbil ve Zaho arasında yaşayan Kürt Yahudileri arasında çok sayıda ünlü Yahudi çıkaracak kadar dindar bir Yahudi kimliği taşımaktadır. Barzani hareketinin ön saflarında etkin olarak yer alan Yahudi Kürtlerinden Evair Barzani Mesut Barzani'nin sağ koludur (Eroğlu, 2003, s.152).

17nci yy.ın ikinci yarısında yaşayan Haham Samuel Barzani'nin Kuzey Irak'ta Kürtlerin yaşadığı bölgelerde okullar açmış, kızı Haham Asenath Barzani ilk kadın haham olarak atanmıştır (Dursun, 2006, s.75).

Yahudi Kürtler, Irak-Türkiye ve Suriye-Türkiye sınırına planlı bir biçimde iskân edilmektedir. Yaklaşık 150–200 bin nüfusu olan bu grup içinden seçilen bazı kişilerin 1996'da ABD'nin Guam Adasında eğitime tabi tutuldukları iddia edilmektedir. Bölgede finansal alt yapının oluşumunda, batılı bazı şirketlerin acente faaliyetlerinde, Irak'ın imarı için açılan ihalelerde ve arazi satın almada Kürt Yahudiler oldukça etkilidir (Parlar, 2006, s.44).

İsrail'den Irak'a tersine bir göçle Yahudi Kürtler gelmektedir. Irak'ın kuzeyinde yaşayan Yahudi Kürtlerden hareketle önemli bir stratejik mevziye sahip olan İsrail ayrıca bölge su kaynaklarında söz sahibi olacak duruma gelebilecektir.

Kültür ve din Irak'ta stratejik bir olgu niteliği kazanmaktadır. Kürtlerin bir bölümünün Yahudi soy kütüğüne kaydedilmesi konusundaki ısrar bu olguya en iyi kanıttır. İsrail'de kurulan İsrail-Kürt Dostluk Merkezi dikkat çekicidir. Ayrıca özel

eğitimi bir bankerler gruplarının, Fırat'ın Irak gúzergâhında ve Hayfa-Kerkük hattında, Kúrt Yahudiler için toprak satın aldıkları iddia edilmektedir.

2.2.4.3.5. Hıristiyanlar

Irak'ta 1950'lerde %6, 1970'lerin sonunda %3 olan nüfusları günümüzde 250.000 civarındadır (Izady, 2004, s.241).

Keldani, Nasturi, Suriye Ortodoks ve Suriye Katolik olarak ana inanç ve mezhep gruplarına ayrılan Irak Hıristiyanlarını oluşturan Asuriler Aramice konuşurlar ve Mezopotamya'nın yerli halkları olarak telakki edilirler (Dursun, 2006, s.78).

Bu nüfusun 85.000'ini Nesturiler, 35.000'ini Keldaniler oluşturmaktadır. Asuriler daha güçlü bir şekilde sisteme entegre olmuşlar ve Irak muhalefetinin içinde yer almışlardır.

Bizans'ın doğu halkları üzerindeki baskı uygulamaları ve kendi çıkarına yönelik olarak oynadığı politik oyunlar sonucu kendisi de Süryani kökenli olan İstanbul patriği Nasturius'un öğretisi genel kilise anlayışına ters düşmeye başlamıştır. Bu nedenle Antakya Süryani kilisesinin ikiye bölünmesinden sonra Nasturius'un görüşlerini benimseyen Süryanilere Nesturiler denmiştir. Günümüzde patriklik merkezleri ABD'nin Chicago eyaletindedir. Irak'ta Duhok, Erbil ve Musul yakınlarında küçük bir Nesturi Hıristiyan topluluğu bulunmaktadır.

1304 yılında Nesturilerin bazıları Katolikliği benimseyerek Papa'nın otoritesini kabul etmiştir. Bu tarihten sonra Katolikliği benimseyen Nesturilere ise Keldani adı verilir. Günümüzde Patriklik Merkezi Irak Bağdat'tır.

Avrupalıların Rönesans sonrası İncili çevirdikleri ilk doğu dili Kúrtçe olmuştur. 1780'de ilk ayrıntılı Kúrtçe gramer kitabı İtalyan Dominiken Misyoner papaz Maurizio Garzoni tarafından hazırlanmıştır. Oldukça eski tarihe dayalı bu çalışmalar az sayıda da olsa bir Kúrt Hıristiyan topluluk ortaya çıkarmıştır (Parlar, 2006, s.46).

2.2.4.3.6. Bahailer

1800'lü yıllarda İran'da Mehdi inancının uzantısı olarak doğan Bab'iliğin bağımsız dine dönüşmüş biçimidir. Tüm dünyada inananları olan evrensel bir din olduğu iddiasındadır. Bahaî Tarihi, 1844'te Bab'ın(Seyyid Ali Muhammed) yeni bir çağın gelmekte olduğunu ve yeni bir Peygamber'in geleceğini ilan etmesiyle başlar.

Bahaîliğin kurucusu ve sözde peygamberi, lakabı Bahauallah(Tanrının Nuru) olan Mirza Hüseyin'dir. 21 Nisan 1863'te yeni dini ve yeni prensipleri Bağdat'ta sürgünde iken ilan etmiştir.

Günümüzde Bahaîlerin en kutsal mekânları İsrail Hayfa'dadır. İngiltere tarafından desteklenen Bahaî Kürtler, ilk Kürt yayınevi olan "Matbaa El-Kurdi" yi 1920'de Kahire'de kurmuşlardır. İlk Kürt gazetesi 1898'de İstanbul'da kısa süre için çıkmış ve daha sonra merkezini Kahire'deki bu Bahaî yönetimindeki yayınevine taşımıştır. Merkezi Londra'da bulunan Bahaîler Kuzey Irak'ta küçük bir topluluk olmakla birlikte dünya çapında örgütlüdürler (Parlar, 2006, s.46).

2.3. Irak'ın Stratejik Önemi

Irak'ta ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel unsurlar o kadar karmaşık ve iç içedir ki bu yapının dünya siyaseti içindeki anlamı, ancak jeopolitik bir analizle değerlendirildiğinde çözümlenebilir. Jeopolitik kavramının uluslararası aktörlerin güç ve zenginlik mücadelesinde coğrafya, doğal kaynak ve süregiden sistem ile ilişkilenen unsurlara ve bunların nasıl kullanıldığına dikkat çekildiği hatırlanırsa (İlhan, 1989, s.10), Irak'ın hangi ölçüde stratejik bir önem taşıdığı açıkça belirecektir. Bir yandan tarihsel olarak farklı dinler, kültürler ve ideolojiler arası mücadelenin sahne olduğu ve olmaya devam ettiği Orta Doğu'daki konumu, diğer yandan barındırdığı petrol ve doğalgaz kaynaklarıyla uluslararası güçler dengesini etkileyebilecek ölçülerde stratejik bir önem taşımaktadır (Okman, 2004, s.32).

Irak'ın nasıl bir rejimle yönetildiğinin ve hangi değerleri yansıttığının uluslararası arenadaki anlamı çok büyüktür. Irak sadece hangi ülkelerle sınırdış olduğu bağlamında dahi stratejik bir konumdadır. Nitekim sınır komşuları olarak Türkiye, İran, Suriye, Suudi Arabistan, Kuveyt ve Ürdün değerlendirildiğinde, birbirinden çok farklı, hatta hepsi birbiriyle çelişkili rejimlerin ortasında yer alması Irak'ın özgül konumunu belirler (Altunışık, 2005, s.45). Bunun yanı sıra, Orta Doğu'daki İsrail faktörü düşünüldüğünde coğrafi konumun Irak'a nasıl bir özellik kattığı anlaşılabilir.

Bu stratejik konumunun üzerine bir de başta petrol ve gaz olmak üzere doğal kaynak unsuru eklendiğinde, Irak dünya siyaseti içinde çok özel bir önem kazanır (Şen, 2003, s.15). Aslında Orta Doğu'nun sahip olduğu petrol ve doğalgaz zenginliği

nedeniyle son yüzyılda dünya siyasetindeki çekişmelerin merkezinde yer aldığı ve almaya devam edeceği aşikar bir husustur (Yergin, 1992, s.10).

Irak'ın sahip olduğu petrol ve doğalgaz rezervleri yanında coğrafi konumu da düşünüldüğünde sadece çokuluslu firmalar için değil, büyük enerji tüketicisi ülkeler için de ifade ettiği önem anlaşılır hale gelir.

O halde Irak'ı anlamak için, çokuluslu firmalar arasındaki rekabete ve Çin'in giderek büyüyen enerji açığını kapatmada bu ülkeye vermiş olduğu öneme; ABD'nin her iki hususu da gözeterek Irak'taki kontrolü hegemonik bir şekilde elinde bulundurmaya istemesini ve diğer üretici ülkelerin Irak üretiminin kontrolsüz gelişmesinden duydukları endişeyi ilave etmek gerekir.

Sonuç olarak Irak komşularından başlamak üzere sadece Orta Doğu için değil, ABD ve Çin arasındaki mücadelede oynayabileceği kilit rol anlamında küresel bir jeopolitik öneme sahiptir. O halde Irak petrolünün kim tarafından kontrol edildiği, üretimin hangi düzeyde gerçekleştiği, kimlere satıldığı kadar, tüm bu yapının nasıl bir siyasi rejim içine oturtulduğu da göz önünde bulundurulmalıdır. Nitekim bu iki unsur Irak'ın stratejik öneminin bir yansıması olarak hem ayrı ayrı hem bir arada yarattıkları etkileşme uluslararası siyasetin önemli mihenk taşlarında biridir. Irak'ın terörizmle ilişkilendiği nokta da bu ikisinin kesiştiği yerdir. Bu açıdan yaklaşıldığında Irak'ta yaşanmış olanlar ve yaşanacaklar ne sadece petrole indirgenebilir ne de petROLSÜZ düşünülebilir.

2.3.1. Ekonomik Önemi

Günümüzde, enerji kaynaklarının % 90'ını fosil kaynaklı yakıtlar teşkil etmekte ve bunların %45'i petrole dayanmaktadır. Petrolün fosil kaynaklı yakıtlar içindeki payının artması ve 2030 yılına gelindiğinde %58'e çıkması beklenmektedir. Bugünkü rezervler ve yıllık üretim ve tüketim miktarları dikkate alındığında, petrolün 40, doğalgazın 62, kömürün ise 216 sene daha yeteceği görülmektedir (TPAO, 2001). Petrol tüketimindeki artış, üretimindeki artıştan hızlı olup, yeni rezerv arayışları hız kazanmaktadır. Bu arada, gazın payı yüzde 16'dan yüzde 28'e çıkacak, kömür ticareti ise toplamın yüzde 14'ünü oluşturacaktır. 30 yıl sonra, toplam petrol talebi 120 milyon varili geçecek ve en yüksek petrol talebi yüzde 64 ile taşımacılık sektöründen gelecektir. Sanayi kaynaklı talep, toplamın yüzde 16'sını ve

elektrik kaynaklı talep yüzde 6'sını oluştururken, diğer sektörlerin enerji talebi toplamın yüzde 14'ünde kalacaktır (www.ntvmsnbc.com.tr, 22 Ocak 2003).

Petrol ithalatında ABD, Avrupa ve Japonya dışındaki ülkelerin payı 1993 yılında %28 iken, 2001 yılında %35,2 olmuştur (HAK, Orta Doğu Barış Süreci...,1996, s.5). Bu artışın temel nedeni, Çin, Hindistan ve diğer gelişmekte olan ülkelerin yıllık %7 civarındaki büyüme oranlarına paralel olarak artan petrol tüketimleridir. 2001 yılında günlük 5,2 milyon varil petrol ithal eden Japonya'ya karşılık, Çin'in günlük petrol ithalatı 1,8 milyon varil, diğer Uzak Doğu ülkelerinin ise toplamda 8,6 milyon varil olmuştur. Japonya'nın petrol ithalatı 1997 yılından bu yana %9 oranında azalmıştır (BP, Statistical Review of ..., 2002).

Genel manada Orta Doğu devletleri, özellikle de Körfez devletleri sahip oldukları enerji kaynakları nedeniyle bu kaynaklardan yoksun ve bunlara koşulsuz ihtiyaç duyan dünya aktörleri için büyük bir stratejik önem taşımaktadır. Orta Doğu bölgesi, Süveyş Kanalı'nın 1876'da açılması ve 20nci yüzyılın başlarında petrol çıkarma ve yönetim imtiyazlarının dağıtılmasıyla birlikte olağanüstü önem kazanmıştır (Lewis, 1996, s.232). Bölgenin sahip olduğu büyük petrol rezervleri, Batı'nın dikkatini bölgeye çevirmesine neden olan en önemli faktördür. Orta Doğu devletleri, dünya petrol rezervinin %65,3'ünü, dünya doğalgaz rezervinin ise %36,1'ini elinde bulundurmaktadır (Bkz. Çizelge 2.2 ve Çizelge 2.3). Dünyanın en büyük petrol, ikinci büyük doğalgaz rezervlerine sahip olmanın yanında, bölge, endüstriyel ve tarımsal ürünler ve silah ticareti için önemli bir pazar olduğu kadar dünya ekonomisi için de başlıca enerji tedarikçisi olmaya devam etmektedir (OECD/IEA, World Energy Outlook..., 2002, s.30).

Çizelge 2.2. Dünya Petrol Rezervleri Dağılımı (BP Statiscal Review of World Energy, June 2003)

BÖLGELER	%
Orta Doğu	65.3
Güney ve Orta ABD	9.1
Afrika	7.3
Eski Sovyetler Birliği Bölgesi	6.2
Kuzey ABD	6.1
Asya Pasifik	4.2

Çizelge 2.3. Dünya Doğalgaz Rezervleri Dağılımı (BP Statistical Review of World Energy, June 2003)

BÖLGELER	%
Eski Sovyetler Birliği Bölgesi	36.2
Orta Doğu	36.1
Asya Pasifik	7.9
Afrika	7.2
Kuzey ABD	4.9
Güney ve Orta ABD	4.6

Çizelge 2.2’de görüldüğü gibi dünyadaki toplam bir trilyon elli milyar varil civarında olduğu bilinen petrol rezervlerinin % 65.32’si (685,6 milyar varil) Orta Doğu bölgesinde bulunmaktadır. Çizelge 2.3’ de görüldüğü gibi 155 trilyon metreküp civarındaki dünya bilinen doğalgaz rezervlerinin % 36,1’i (55.91 trilyon metreküp) yine Orta Doğu bölgesinde bulunmaktadır.

Irak’a gelince dünyanın en eski medeniyetlerine ev sahipliği yapmış olan Aşağı Mezopotamya bölgesinde kurulmuş olan Irak Cumhuriyeti, Orta Doğu’da yer alan stratejik mevki ve geniş petrol yataklarıyla birlikte önemli su kaynakları, verimli toprakları, eğitimli nüfusu ve bir şehir medeniyeti geleneğine sahip olmasıyla Arap Yarımadası’nın diğer devletlerinden ayrılmaktadır.

Irak’ın stratejik öneminin temel dayanağı ise sahip olduğu doğal enerji kaynaklarıdır. Irak’ın sahip olduğu doğal enerji kaynaklarının rezerv, fiyat, kar, gelir değişkenlerini içeren özet çizelgeler aşağıdadır: (Çizelge 2.4, 2.5, 2.6)

Çizelge 2.4. Irak Petrol Rezerv, Fiyat, Kar, Gelir Değişkenleri (BP Stastical Review of World Energy, June 2003)

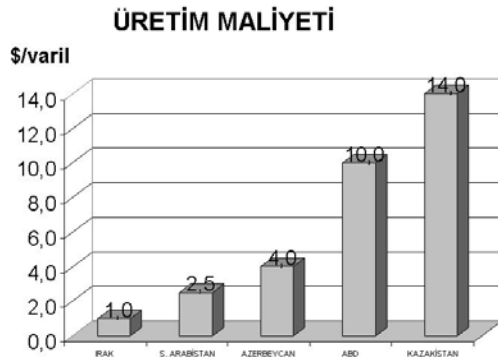
IRAK PETROLÜ		
	KÖTÜ SENARYO	İYİ SENARYO
Arama-Üretim Masrafı (\$/varil)	1,5	1,0
Petrol Fiyatı (\$/varil)	20	25
Üretilbilir Rezerv (milyar varil)	İspatlanmış: 112,5	Muhtemel: 300,0
Brüt Gelir (milyar \$)	2.250,00	7.500,00
Net Yatırım (milyar \$)	168,75	300,00
Net Kâr (milyar \$)	2.081,25	7.200,00
Kâr Oranı (\$/\$)	1:13	1:25
Yıllık Gelir (milyar \$)	50 yılda tükenirse: 42	100 yılda tükenirse: 72
%50-50 Bölüşüm (milyar \$)	1.041,00	3.600,00

Çizelge 2.5. Irak Doğalgaz Rezerv, Fiyat, Kar, Gelir Değişkenleri (BP Stastical Review of World Energy, June 2003)

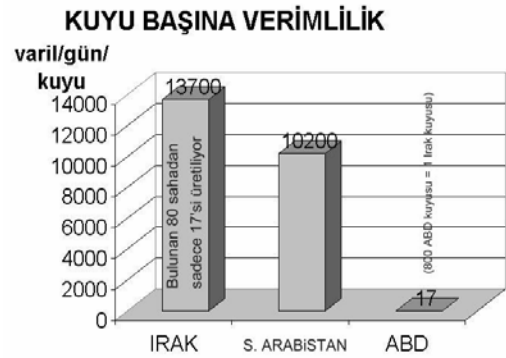
IRAK DOĞALGAZI		
	KÖTÜ SENARYO	İYİ SENARYO
Arama-Üretim Masrafı (\$/1000m ³)	7,0	5,0
Petrol Fiyatı (\$/1000m ³)	80	100
Üretilbilir Rezerv (milyar m ³)	İspatlanmış: 3.000,0	Muhtemel: 9.000,0
Brüt Gelir (milyar \$)	240,00	900,00
Net Yatırım (milyar \$)	21,00	45,00
Net Kâr (milyar \$)	219,00	855,00
Kâr Oranı (\$/\$)	1:11	1:20
Yıllık Gelir (milyar \$)	50 yılda tükenirse: 4,4	100 yılda tükenirse: 8,6
%50-50 Bölüşüm (milyar \$)	110,00	428,00

Çizelge 2.6. Irak Petrol ve Doğalgaz Toplam Gelir Değişkenleri (BP Statical Review of World Energy, June 2003)

IRAK TOPLAM PETROL VE DOĞALGAZI		
	KÖTÜ SENARYO	İYİ SENARYO
Net Kâr (milyar \$)	2.300,25	8.100,00
Yıllık Gelir (milyar \$)	50 yılda tükenirse: 46	100 yılda tükenirse: 81
%50-50 Bölüşüm (milyar \$)	1.200,00	4.000,00

Şekil 2.1. Üretim Maliyeti

Şekil 2.2. Kuyu Başına Verimlilik

(BP Statical Review of World Energy, June 2003)

Irak pastasını 8 trilyon dolara (Bkz. Çizelge 2.5.) çıkartan en önemli unsurlardan biri, Irak petrol sahalarında görülen çok yüksek verimdir. Ortalama olarak bir Irak petrol kuyusu günde 13.700 varil petrol üretirken, ortalama ABD petrol kuyusu günde ortalama 17 varil, yani Irak'takinin sekiz yüzde birini üretebilmektedir. Bir diğer unsur da, Irak'ta petrol üretim maliyetinin dünyanın en düşüğü olmasıdır. Bir varil petrol üretebilmek için harcanan para Irak'ta 1 dolar'ın altında iken, ABD'de 10 dolar'ı geçmektedir.

Yeni petrol keşifleri 1960'lardan beri düşmektedir. Bunun anlamı, arama alanlarının daralması, aramaların giderek daha zor ve riskli, dolayısı ile daha pahalı olması ve o tarihten bu yana yapılan arama yatırımlarının azalmasıdır.

Özellikle 1990'lardan sonra, Orta Asya'da önceden keşfedilmesine rağmen parasızlıktan üretime konamamış, ya da ilkel yöntemlerle üretim sağlanabilen petrol sahalarının canlandırılması söz konusu olduğunda, petrol şirketleri, pahalı ve riskli

arama yatırımları yerine, çok daha ucuz olan rehabilitasyon ve üretim yatırımlarına yönelmiştir.

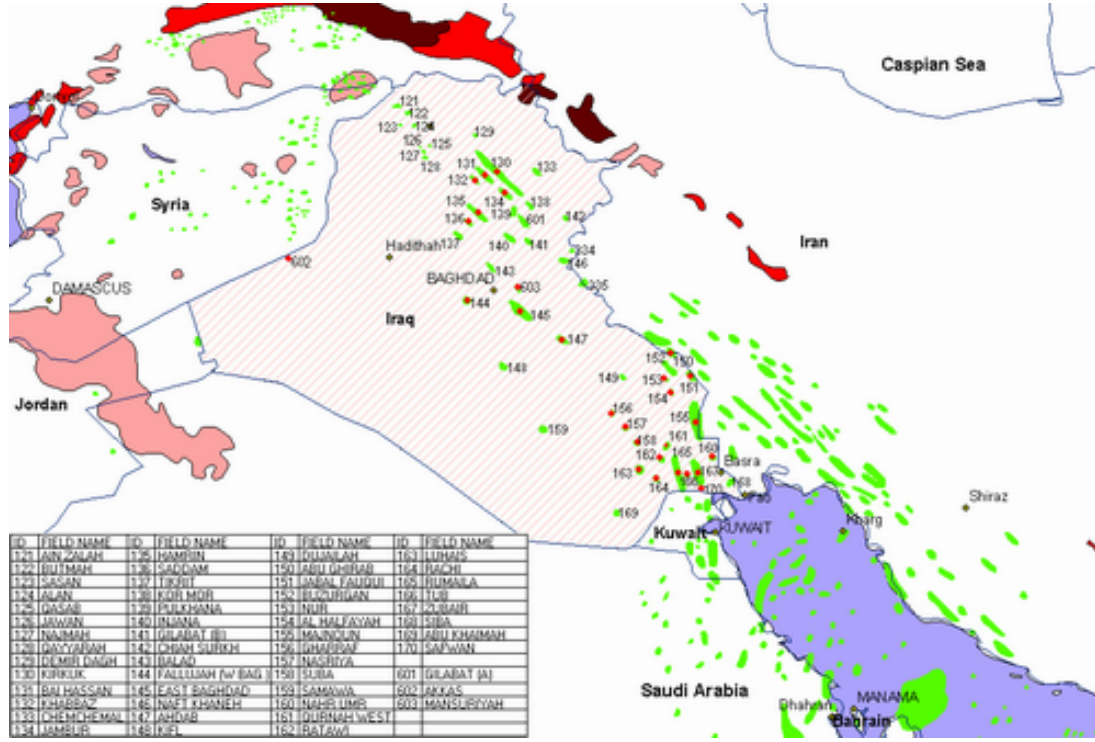
Günümüze gelindiğinde, Irak petrol sahaları ABD eliyle uluslararası (ABD İngiliz olarak okunabilir) petrol tekellerine birer birer peşkeş çekileceği için, arama yatırımları iyice azalacak; bunun yerine, dünyanın en ucuz üretim yatırımı gerektiren Irak petrol sahaları işletilecektir

Irak petrollerini dış pazarlara ulaştıran Trablusgarp, Hayfa, Sayda, Baniyas ve İskenderun'a bağlantısı olan Petrol Boru hatları vasıtasıyla kolaylıkla batıya ulaştırılabilecektir.

Irak, Suudi Arabistan ve İran'dan sonra dünyanın üçüncü büyük petrol rezervine sahip ülke konumundadır (BP Statistical Review of World Energy, 2006). 112.5 milyar varillik rezervi, dünya toplam petrol rezervinin yaklaşık onda birini oluşturmaktadır. 260 milyar varillik potansiyel rezerv miktarı ise bu oranı daha da yukarı çıkartmaktadır. Bu bakımdan; dünyanın en önemli sıvı yakıtı olan petrole olan ihtiyaç arttıkça, Irak'ın önemi daha da artacaktır. Ancak Irak'ın petrol kaynaklarının çoğu hassas bölgelerde bulunmaktadır. Geniş Rumeyla, Irak-Kuveyt sınırı üzerinde durmakta, Mecnun alanı ise İran-Irak sınırı yakınlarındadır ve Kuzey Irak'taki üretimin merkezi Kerkük alanı ise Kürtlerin özerk idari yönetimleri altındaki bölgenin yanındadır ve bu yönetime dâhil edilmek istenmektedir.

Ayrıca pompalama, arıtma ve dağıtım üniteleri 1980-88 ve 1991 savaşları sırasında ağır hasar görmüş ve ambargo, Irak'ın petrol endüstrisini onarmasını ve yenilemesini engellemiştir. Sonuç olarak Irak'ın geniş dış yatırım ve teknik yardım desteği olmadan 2000 seviyelerine ulaşması mümkün değildir.

2.3.1.1. Irak Petrol Üretim Bölgeleri

Harita 2.7. Irak Petrol Sahaları (International Petroleum Encyclopedia)

Irak petrol bölgeleri çok dağınık bir coğrafya içerisinde yer almaktadır. Genel olarak coğrafi dağılımı açısından Irak petrol üretim bölgelerini ikiye bölmek mümkündür. Bunlar; kuzey ve güney petrol üretim bölgeleridir.

2.3.1.1.1. Kuzey Irak Petrol Üretim Bölgesini Önemli Petrol Sahaları

Bu petrol üretim bölgesi, kuzeyden dağlar ve güneyden de ovalar arasında, Irak'ın kuzey batısından güneydoğusuna uzanan bir bölgeyi kapsamaktadır. Kuzey Irak petrol üretim bölgesi de aşağıdaki petrol sahalarından oluşmaktadır (Çakmakçı, 1999, s.32):

Kerkük Petrol Sahası: 1927 yılında keşfedilip 1934 yılında üretime geçmiştir (Demirmen, 2004, s.79). 1934 üretim hacmi 0.9 milyon ton iken, bu rakam 1980'de 65 milyon tona ulaşmıştır. Irak'a uygulanan ambargo nedeniyle bu rakam 3.5 sınırlarına düşmüştür. Rumeyla Petrol Sahası ile birlikte toplam 22 milyar varil rezerve sahip oldukları ifade edilmektedir.

Jambur Petrol Sahası: 1959 yılında üretime başlamıştır. Bu bölgede üretilen petrolün özelliği, doğalgazı oranının fazla olmasıdır. Bu da bu bölgedeki petrol kalitesini olumsuz etkilemektedir. Üretim kapasitesi 1960 yılında 0.7 milyon ton iken, 1980'de 1.8 milyon tona çıkmıştır.

Bay Hasan Petrol Sahası: 1953 yılında keşfedilip 1960 yılında üretime geçmiştir. 1960'larda üretim kapasitesi 1.2'den 1998 yılında 3.1 milyon tona yükselmiştir. Rezervinin 2 milyar ton olduğu ifade edilmektedir.

Naftahana Petrol Sahası: Diyala şehrinin, İran sınırları arasında uzanan bir bölge içerisinde yer almaktadır. 1923 yılında keşfedilip 1927 yılında üretime başlamıştır. 1927'de 0.4 milyon varil olan üretim kapasitesi 1980 yıllarında 0.01'e düşmüştür.

Çiyasık Petrol Sahası: Çiyasık petrol sahası 1951 yılında keşfedilmiştir. Ancak henüz üretime geçmemiştir.

Ayinzala Petrol Sahası: 1939 yılında, Dicle nehri batısında keşfedilmiştir. 1951 yılında üretime başlanmıştır. 1952'de 1 milyon ton olan üretim kapasitesi 1980'li yıllarda bu rakam 2.2'ye yükselmiştir.

Batma Petrol Sahası: 1953 yılında keşfedilmiş, 1954 yılında 0.23 milyon ton kapasiteyle üretime başlanmıştır. Üretim kapasitesi 1980'de 0.78'e ulaşmıştır.

Kayyarah Petrol Sahası: 1928 yılında keşfedilip, 1955 yılında üretime başlanmıştır. 1955 yılında 0.05 olan üretim kapasitesi 1980'li yıllarda 1.8 milyon tona çıkmıştır

2.3.1.1.2. Güney Petrol Üretim Bölgesinin Önemli Petrol Sahaları

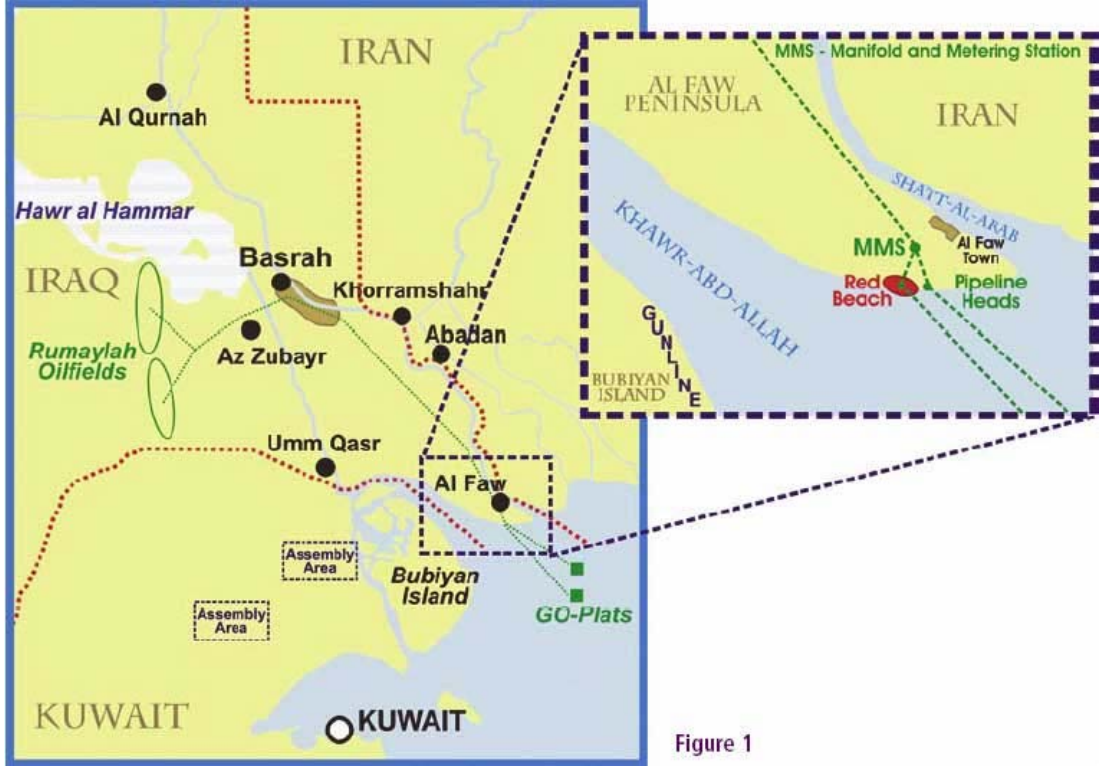

Figure 1

Harita 2.8. Fao Yarımadası (www.globalsecurity.org/military/library/report/2003)

Güney Irak petrol üretim bölgesi 13 sahadan oluşmaktadır. Bunlar (Çakmakçı, 1999, s.33):

Rumeyla Petrol Sahası: Basra şehrinin 60 km güneybatısındadır. 1953 yılında keşfedilmiştir. 1954 yılında üretime başlamıştır. Üretim hacmi 1954 yılında 1 milyon ton sınırlarındayken bu rakam 1980'li yıllarda 39 milyon tona çıkmıştır.

Zübeyr Petrol Sahası: Basra şehrinin 35 km batısındadır. 1952 yılında keşfedilip, 1955 yılında 3.5 milyon ton ile başlayan üretim, 1980 yılında 4.55 milyon ton kapasiteye ulaşmıştır. Toplam rezerv 4.5 milyar varildir.

Buzrgan Petrol Sahası: 1969 yılında, Misan şehrinde keşfedilmiştir. 1970 yılında üretime başlanmıştır. Üretim kapasitesi 1970 yılında 1.5 milyon ton iken 1980'li yıllarda 1.56 milyon tona çıkmıştır.

Kuzey Rumeyla Petrol Sahası: 1953 yılında Basra şehrinin 65 km güney batısında keşfedilmiştir. Ancak 1972 yılında üretim başlamıştır. 1980 yılı üretimi 6.2 milyon varile ulaşmıştır.

Nehirumen Petrol Sahası: 1998 yılında El-Aşmara-Basra şehirleri arasındaki bir bölgede keşfedilmiştir. 1980'li yıllardaki üretim kapasitesi 0.91 milyon tondur.

Retavi Petrol Sahası: 1990 yılında keşfedilmiştir.

Raji Petrol Sahası: Rumeyla'nın kuzeyindedir. 1951 yılında keşfedilmiştir.

Lihis Petrol Sahası: 1961 yılında keşfedilip, 1978 yılında üretime başlamıştır. Üretim kapasitesi 1978 yılında 0.05 iken 1980 yılında 0.78 milyon tona yükselmiştir.

Es-Sibe Petrol Sahası: 1970 yılında Misan şehrine 20 km mesafede olan bir yerde keşfedilmiştir.

Abugreb Petrol Sahası: 1970 yılında keşfedilmiştir. Toplam rezervi 1.5 milyar varil olarak tespit edilmiştir.

Düceyl Petrol Sahası: 1969 yılında keşfedilmiştir.

Fuji Petrol Sahası: 1974 yılında keşfedilmiştir.

En-Naşma Petrol Sahası: 1980 yılında keşfedilmiştir.

Er-Rafidayin Petrol Sahası: 1980 yılında keşfedilmiştir.

2.3.1.1.3. Kuzey ve Güney Petrol Sahaları Arasındaki Jeoekonomik ve Jeopolitik Farklar

Bu iki petrol üretim bölgelerini üretim kapasitesi ve hızı arasındaki jeoekonomik ve Jeopolitik farkları, dört başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar (Çakmakçı, 1999, s.37):

(1) Güney petrol sahasında üretilen petrol kalitesi daha yüksektir.

(2) Kuzey petrol sahası, güney petrol sahasından daha önce keşfedilmiştir. Dolayısıyla kuzey petrolünün üretimi güney petrolünün üretiminden daha fazladır.

(3) Kuzey petrol sahası Basra Körfezinden uzaktır. Bu da kuzeyde üretilen petrolün taşınması konusunda problem teşkil etmektedir. Güney petrolünün ise deniz yoluyla taşınması daha kolay ve ekonomiktir.

(4) Kuzey petrol sahasının başka bir olumsuz koşulu da, bölgenin etnik yapısına dayanmaktadır. Kerkük'te Türkmen ve Kürtlerin yanında Araplar da yaşamaktadır. Bu da bölgede bir etnik çatışmaya neden teşkil etmektedir. Bu etnik

çatışma bölgenin petrol üretimi üzerinde olumsuz etkilerin doğmasına sebep olmaktadır.

2.3.1.2. Irak Petrol Rafinerileri

Kolay taşıma, su kaynaklarına yakın ve yerleşim merkezlerine uzak gibi bir takım faktörler, rafinerinin kurulması için şarttır. Irak'ta bu şartlara uygun 9 ayrı petrol rafinerisi inşa edilmiştir. Kronolojik olarak Irak'ta kurulan petrol rafinerileri ve bu rafinerilerin günlük üretim kapasiteleri şöyledir(Çakmakçı, 1999, s.58);

El-Vend Petrol Rafinerisi: 1926 yılında Hanakin şehrinin 6.5 km uzağında El-Vend Nehri'nin yanında kurulmuştur. Bu rafinerinin günlük üretim kapasitesi ise 10.500 varildir.

Hadise Petrol Rafinerisi: 1938 yılında, Anbar şehri, Fırat nehri üzerinde inşa edildi. Günlük üretim kapasitesi 14.000 varildir.

Kerkük Petrol Rafinerisi: 1938 yılında Kerkük şehri yanında bulunan Babagurgur petrol sahası yanında kurulmuştur. Günlük üretim kapasitesi 27 bin varildir.

El-Kayyarah Petrol Rafinerisi: 1952 yılında Musul şehrinin 72 km güneyinde, Dicle nehrinin üzerinde inşa edilmiştir. Günlük üretim kapasitesi 4 bin varildir.

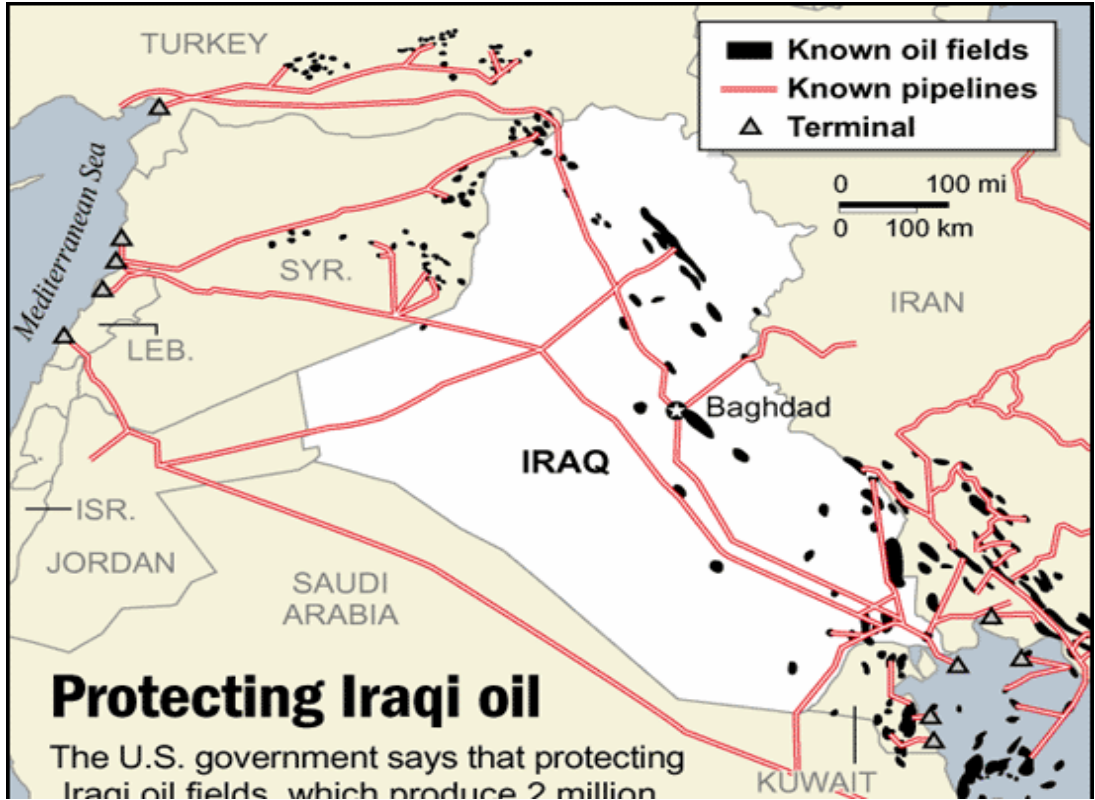
El-Müftiye Petrol Rafinerisi: Basra şehrine bağlı El-Müftiye köyü, Şattul Arap Nehri üzerinde kuruludur. Toplam üretim kapasitesi 4,500 varildir.

El-Daura Petrol Rafinerisi: 1953 yılında Bağdat'ın 17 km güneyinde, Dicle Nehrinin üzerinde inşa edilmiş 1955 yılında faaliyete geçmiştir. Günlük üretim kapasitesi 100 bin varildir.

Basra Petrol Rafinerisi: 1960 yılında Basra şehrinin yanında inşa edildi. Günlük üretim kapasitesi 126 bin varildir.

Samara Petrol Rafinerisi: 1978 yılında Tikrit şehrinin kuzeyinde kurulmuştur. Toplam üretim kapasitesi 140 bin varildir.

2.3.1.3. Irak Petrol Boru Hatları

Harita 2.9. Irak Petrol Boru Hatları (International Petroleum Encyclopedia)

2.3.1.3.1. Kuzey Boru Hatları

Bu bölgenin toplam petrol boru hatlarının uzunluğu 6974 km.'dir. güney petrol boru hatlarından daha uzundur ve çapları da daha büyüktür. Kuzey petrol taşıma boruları toplam yedi hattan oluşmaktadır (Abdülmecit, 2002, s.78).

Kerkük-Trablus(Lübnan) Boru Hattı: Kuzey petrol sahasını Lübnan'da Trablus limanına bağlar. 1939 yılında inşa edilmiş, çapı 12 inçtir. Toplam uzunluğu ise 850 km.'dir.

Kerkük-Trablus(Suriye) Boru Hattı: 1949 yılında inşa edilmiş olup, Kuzey Irak petrol bölgesini Suriye'de Trablus limanına bağlar. Çapı 16 inçtir. Toplam uzunluğu 850 km.'dir.

Kerkük-Banyas Boru Hattı: Kuzey petrol bölgesini, Suriye'den Banyas limanına bağlamaktadır. 1952'de inşa edilmiştir. Toplam uzunluğu 890 km.'dir. Çapı 30-32 inçtir.

Lübnan-Trablus Boru Hattı: 1961 yılında inşa edildi.1934 yılında inşa edilmiş olan Lübnan-Trablus Boru hattının yanında yapıldı. Ancak yeni hattın taşıma kapasitesi daha yüksektir. Çünkü yeni hattın genişliği, 30-32 inç arasındadır.

Yukarıdaki dört boru hattı ülkedeki petrol üretiminin toplam %63'ünü taşıyabilir kapasitededir.

Stratejik Petrol Boru Hattı: 1977 yılında inşa edilmiştir. Irak sınırları içerisinde kuzey petrol bölgesini, Basra Körfezi'ne bağlamaktadır. Toplam uzunluğu 810 km.'dir. Çapı ise 42 inçtir.

Irak-Türkiye Petrol Boru Hattı: 1977 yılında inşa edilmiştir. Kuzey petrol bölgesindeki petrol sahalarını Türkiye'de Akdeniz kıyılarına bağlamaktadır. Uzunluğu 1876 km.'dir.

Irak-Akaba(Ürdün) Petrol Boru Hattı: 1980 yılında inşa edilmiştir. Toplam uzunluğu 1000 km.dir. Kuzey petrol bölgesini Ürdün'ün Akabe Limanına bağlamaktadır.

2.3.1.3.2. Güney Petrol Hatları

Toplam uzunluğu 2287 km. olup altı hattan oluşmaktadır (Abdülmecit, 2002, s.79).

Zübeyr-Fao Limanı Petrol Boru Hattı(1): Zübeyr petrol sahasında çıkarılan petrolü Fao Limanına bağlamakta olup, toplam uzunluğu 104 km. Çapı ise 24 inçtir.

Zübeyr-Fao Limanı Petrol Boru Hattı(2): 1961 yılında inşa edilmiştir. Zübeyr petrol sahasına Fao Yarımadası'na bağlamaktadır. Çapı 30-32 inçtir.

Fao-Hor El-Ammiyye Limanı Petrol Boru Hattı 1 ve 2: 1961 yılında inşa edilmiştir. Fao Yarımadası'nı Hor El-Ammiyye Limanına bağlamaktadır. Çapı 12 inçtir. Hattın en önemli özelliği kara ve denizden geçmesidir.

Kuzey Ruamlia-Fao Petrol Boru Hattı: 1972 yılında inşa edilmiştir. 138 km. uzunluğa sahiptir. Çapı 28 inçtir.

Irak-Suudi Arabistan Petrol Boru Hattı: Güney petrol sahasını Suudi Arabistan üzerinden Kızıldeniz'e bağlamaktadır. İki hattan oluşmaktadır. 1985 yılında inşa edilmiştir. Toplam uzunluğu 530 km.dir.

2.3.2. Hidropolitik Önemi

Harita 2.10. Bereketli Hilal(Fertile Crescent) (Diamond, 2002)

Dünya çapında su fakiri ülkeler arasında ilk sıralarda Orta Doğu ülkeleri yer almaktadır. 2000 yılı itibarıyla Afrika'da 15 ülke ile Orta Doğu'da 9 ülkenin su kıtlığı çektiği tespit edilmekle beraber, küresel ısınma faktörü dikkate alınmasa dahi bahse konu Orta Doğu ülkelerinin 2025'lerde nüfuslarını ikiye katlayacakları dikkate alınırca su sorununun tırmanacağı tahmin edilmektedir (Esenyel, 2001, s.14). Su yoksulu Orta Doğu'da su yavaş yavaş petrolden daha önemli hale gelmeye başlamıştır. Su kaynaklarının hayati öneme sahip olduğu Orta Doğu bölgesinde beş ana su kaynağı vardır. Bunlar; Nil Nehri, Şeria Nehri, Asi Nehri, Fırat ve Dicle Nehirleridir (Dursun, 2006, s.77).

Petrol geliri olsun veya olmasın bölge devletleri arasındaki ortak nokta tarım üretiminin ekonomiler içindeki önemli rolüdür. Orta Doğu ülkelerinin hemen tamamına yakın kısmında tarım hala başat sektör olup, çalışan nüfusun büyük

kısmına istihdam sağlamaktadır. Özellikle Suriye, Irak, Ürdün, İsrail, Filistin, Mısır ve Yemen’de tarım toplam üretim içinde önemli bir yer tutmaktadır (Uluatam, 2004, s.109). Ayrıca bölgedeki suyun %83’ünün halihazırda tarımda kullanılması zorunluluğu suyun bu topraklardaki önemini bir kat daha arttırmaktadır (Koluman ve Şen, 2003, s.39).

Irak’a gelecek olursak, Güney Batı Asya’nın tek ana su kaynağı olan Fırat ve Dicle nehirlerinin sulaması sonucu Mezopotamya tarih boyunca önemli bir tarım potansiyeline sahip olmuştur.

Harita 2.11. Fırat ve Dicle Havzası (Kaynak: www.britannica.com)

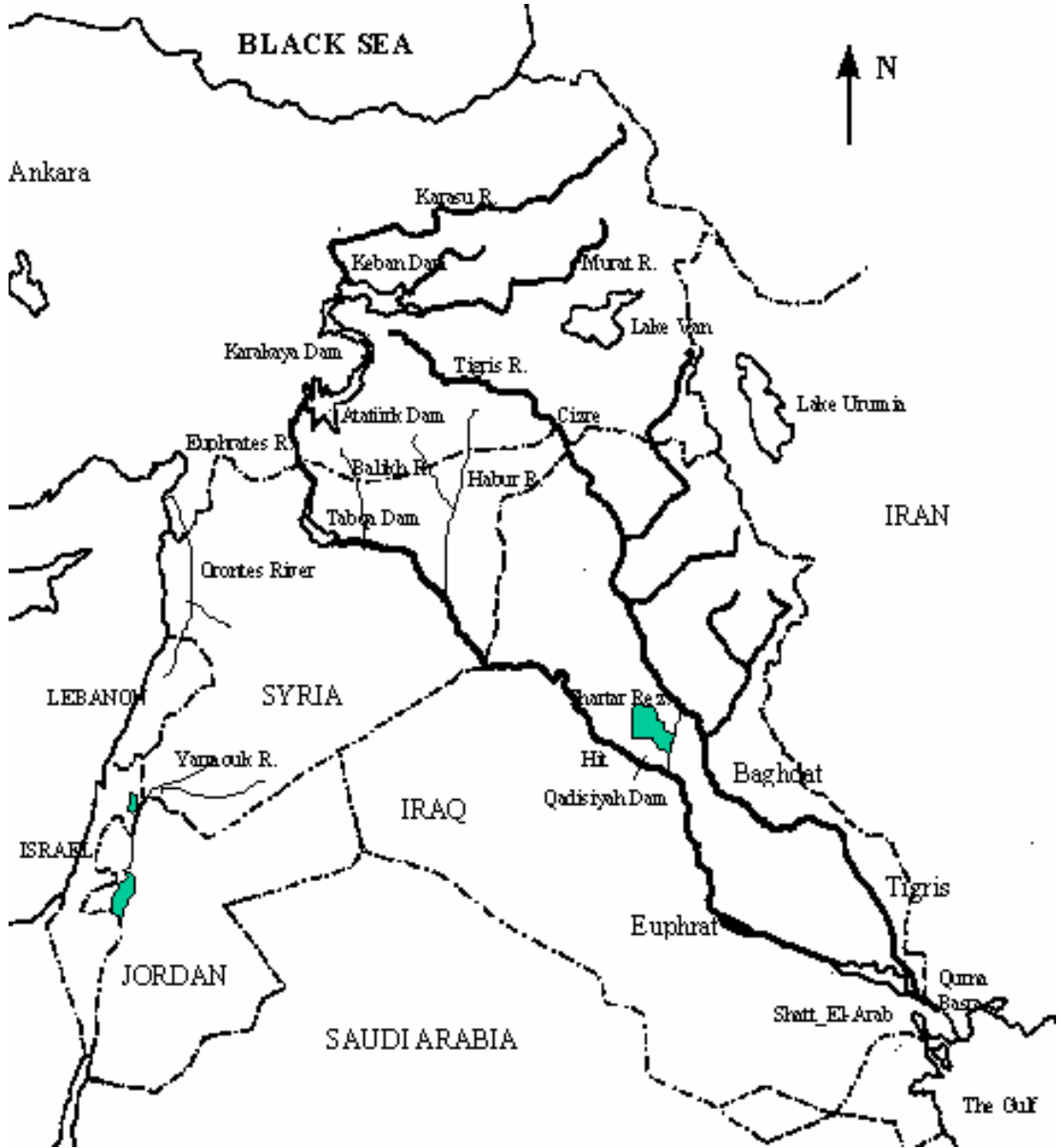
Bunun yanında, arazi öylesine düzdür ki 380 km.boyunca irtifa sadece 34 metre azalır. Civardaki yüksek platolara kışın yağın karlar eridiğinde toprağın bütün sathına yayılır (Keegan, 2005, s.14). Aşağıdaki Çizelgeye bakıldığında Irak’ın sahip olduğu su potansiyeli ile su fakiri bu coğrafyadaki stratejik önemi daha iyi anlaşılacaktır.

Çizelge.2.7. Orta Doğu Ülkelerinde Su Kaynakları (Milyon ³/yıl) (Uluatam, 2004, s.113)

Ülke	Yüzeysel Suları	Yer Altı Suları	Toplam Potansiyel Su
Irak	45.000	1.500	46.500
Ürdün	650	600	1.250
Suriye	18.000	2.000	20.000
Lübnan	3.300	600	3.900
İsrail	640	800	1.440
Filistin	-	600	600
S. Arabistan	200	4.000	4.200
Katar	0	50	50
BAE	50	750	800
Kuveyt	0	200	200
Bahreyn	0	100	100
Umman	1.400	700	2.100
Yemen	2.800	1.800	4.600
Mısır	56.000	3.500	59.500
TOPLAM	128.040	17.200	145.240

Görüldüğü gibi petrolün yanında stratejik önemini arttıran bir diğer unsur olarak mevcut su potansiyeli ile Irak bulunduğu bölgede Mısır'dan sonra ikinci sırada gelmektedir.

Irak her ne kadar Fırat ve Dicle tarafından sulanan ovayı elinde tutsa da nehir suyunun çoğu Irak sınırları dışından gelmektedir(Bkz. Harita 2.12). Özellikle Fırat nehri konusunda tamamen Türkiye ve Suriye'den gelecek su akışına bağımlıdır.

Harita 2.12: Kollarıyla Fırat ve Dicle Nehirleri (Kaynak: www.britannica.com)

Fırat, Dicle ile Büyük Zap nehirleri Irak'a 45 milyar m³'ün üzerinde bir su kaynağı sağlamaktadır. Daha küçük boyutta olmakla birlikte, İran'dan doğup Dicle'ye katılan sular da Irak su kaynaklarına katkıda bulunmaktadır. 2002 yılı verilerine göre kişi başına düşen su miktarı yılda 2.110 m³ dür (Dursun, 2006, s.84).

Fırat'ın Suriye'den sonra girdiği ülke Irak'tır. Burada yine Türkiye'den gelen Dicle ile birleşen Fırat Şatt-ül Arap adını alarak Basra Körfezi'ne dökülür.

Dicle Nehri Irak topraklarında, kaynağı Türkiye olan Büyük Zap Suyu ile kaynağı İran olan Küçük Zap ve Diyale sularını alır.

Irak, Fırat ile Dicle'nin birbirine yaklaştığı Bağdat'ın doğusunda El-Thartar Kanalı ile bu iki nehri birleştirmiştir (Sisav, Orta Doğu ve Geleceği, 1992). Böylece Dicle'den Fırat'a su naklini gerçekleştirmiştir.

Irak Fırat ve Dicle Nehri üzerinde Türkiye'deki GAP'a benzer bir projeyi yapmış bulunmaktadır. Bu çerçevede Irak'ın Fırat ve Dicle Nehri üzerinde yaptığı yatırımlar, Dicle ve kolları ile Fırat üzerinde yapılan barajlardan oluşur. Irak, bu sular üzerine yapmış olduğu yatırımlarla suların büyük bölümünü kullanmaktadır. Irak, Dicle üzerine ayrıca çeşitli sulama kanalları da yapmıştır. Ancak savaş sonrasında Irak'ın birçok tesisi kullanılamaz durumdadır ve halen içinde bulunduğu siyasal ve iktisadi atmosferden bu tesislerin tekrar onarımının nasıl, ne ölçüde ve ne kadar zamanda gerçekleştirileceği tahmin edilememektedir. Halihazırda başkent Bağdat'a kesintisiz elektrik vermek mümkün değildir.

2.3.3. Jeopolitik Önemi

Ülkelerin coğrafi konumları izlenecek dış siyasetin belirlenmesinde son derece önemlidir (Mumcu, 1980, s.71).

Körfez ülkeleri arasında Irak, Suudi Arabistan ve İran'dan sonra 437.072 km² ile en büyük yüzölçümüne sahip ülkedir. Kuzeyde Türkiye, batıda Suriye ve Ürdün, doğuda İran, güneyde Suudi Arabistan ve Kuveyt ile çevrilidir.

Irak'ın Basra Körfezi ile ilgisi denize çok kısa olan cephesinden kaynaklanır. Kara suları sadece 924 km²'dir. Denize ulaşımının yetersiz oluşu nedeniyle tipik bir kara devleti olan Irak, Kuzey Irak'taki dağlık arazi dışında her taraftan savunmasız sınırlarla çevrilidir. Irak'ın komşuları olan İran (1.458 km), Suudi Arabistan (814 km), Suriye (605 km), Türkiye (331 km), Kuveyt (242 km) ve Ürdün (181 km) ile olan toplam sınır uzunluğu 3.631 km'dir (Gerçeksever, 2005, s.180).

Altı komşusuyla Irak, bulunduğu bölgede, gerek sahip olduğu petrol rezervleri ve tarıma açık verimli alanları ile ve gerekse Amerikan İşgali öncesi ülke idaresinde diktatör tavır sergileyen Saddam'ın etkisiyle (işgal sonrasında Irak üzerinde hâkim unsur haline gelen ABD politikaları ile) Orta Doğu ve Körfez' in stratejik hassasiyete ve öneme sahip önemli bir ülkesi durumundadır.

Irak, Güney Batı Asya'nın merkezinde, eksen devlet konumundadır. Arap dünyasının İran ve Türkiye'ye karşı doğu sınırını oluşturmakta, Fırat Dicle

havzalarını kontrol altında tutmakta ve Basra Körfezi'nin petrol kaynaklarının önemli bir bölümü topraklarında bulunmaktadır. Bu nedenlerden dolayı, Orta Doğu'daki güç dengesi bakımından anahtar ülke konumundaki Irak aynı zamanda dünyanın en önemli petrol rezervlerine sahip Körfez Bölgesi'ndeki üç ülkeden biri olarak global bir önem taşımaktadır(Kayar, 2003, s.85).

3. TEMEL PARAMETRELER

3.1. Petrol ve Önemi

Ulaştırma, sanayi, enerji, konut ve tarım alanlarında yoğun olarak kullanılan petrol, adını Yunanca-Latince’de taş anlamına gelen “petra” ile yağ anlamına gelen “oleum” sözcüklerinden almaktadır. Petrol yeraltında rezervuar denen kumtaşları veya kireçtaşları içerisinde bulunduğu için bu şekilde adlandırılmıştır.

Petrol denince; doğal halde bulunan ve yeraltından çıkarılan “ham petrol” anlaşılmalıdır. Petrol; koyu renkli, yapışkan ve yanıcı bir sıvıdır. Metan, etan, propan, bütan gibi bir takım hidrokarbonların karışımından meydana gelmiştir. Özel bir kimyasal bileşimi yoktur. Farklı kimyasal bileşimlere sahip hidrokarbonlar, farklı petrol tiplerini meydana getirirler. Ancak, ham olarak petrolün kullanım alanı çok sınırlıdır (Yıldırım, 2003, s.2).

Ham petrolün rafine edilmesi ile daha değerli ürünler elde edilir. Bunlar, üretim sırasıyla, rafineri yakıt gazı, sıvılaştırılmış petrol gazı (LPG), nafta, normal benzin, süper benzin, kurşunsuz benzin, solvent, jet yakıtı, gazyağı, motorin, kalorifer yakıtı, fuel oil, asfalt, madeni yağ ve diğerleridir (PIGM, 2000, s.53). Yağlar ve asfalt gibi ürünler ham petrolün rafine edilmesiyle elde edilen yakıtlar dışındaki ürünler arasındadır. Ham petrolün arıtımı ile parfüm ve böcek ilaçları gibi çeşitli ikincil ürünler de elde edilmektedir. Ayrıca, yukarıda sayılan ürünlerin bir kısmı petrokimya sanayilerinde girdi veya destek ürün olarak kullanılmaktadır. Temel petrokimya ürünleri etil, propilen, benzen, amonyak, metanol vb. olarak sayılsa da, 4000’in üzerinde petrokimya ürünü bulunmaktadır. Petrokimya sanayinin nihai ürünleri genel olarak plastik, sentetik lifler, sentetik kauçuk, deterjan ve kimyasal gübreler olarak sınıflandırılabilir.

Ham petrol, 19uncu yy.da ilk kez ABD’de geniş çaplı olarak ticari amaçla piyasaya sürüldüğünde, tahta variller içinde tutulduğu için, varil ile ölçülmeye başlanmıştır. 1 varil, 159 litre ve 42 ABD galonuna; 1 ton ise 7,33 varile denk gelmektedir.

20 nci yy.’ın hızlı teknik ilerlemesinde petrolün oynadığı rol inkâr edilemez. Ayrıca, çağımızın tarihi derinliklerinden gelen ve günümüzde de sürdürülen

uluslararası mücadelenin mihrak noktasını da petrolün teşkil ettiği inkâr edilemeyen bir diğer gerçektir.

Bilindiği gibi savaş ve barış, genellikle hammadde kaynakları ile bu kaynakların bulunduğu bölgeler üzerinde ve civarında cereyan etmiş olan açık, gizli ve korkunç mücadelelerin sonucudur.

Petrol, 20 nci yy.'ın en kıymetli maddesidir²⁸. Çağımızın insanının ve medeniyetinin refah ve gelişmesinde birinci derecede rol oynayan önemli bir unsurdur (Karadağ, 1990, s.9).

Modern ekonomilerin temel unsurlarından olan petrol ve endüstrisi; ona sahip olan ülkeyi de modern ekonomiye sahip kılmaktadır. Bu nedenle petrolün ekonomik değeri tartışılmaz.

Nitekim, Saddam 1990 sonbaharında petrol sistemini tahrip tehdidi savurduğunda, vadeli pazarlarda petrol fiyatları birden bire varil başına 40 dolara, yani krizden önceki fiyatının iki katına sıçramıştır. Bu durum, ABD ekonomisini duraklama eğilimine yöneltmiştir. Petrol pazarlarında büyük yankılar uyandıran Körfez Savaşı ve Irak'ın yenilgisi ile bu ülkeye uygulanan yaptırımlar, Suudi Arabistan enerji ve petrol sistemine ciddi zarar verme yeteneğini yok etmiş ve petrol üzerindeki korku da ortadan kalkmıştır (Yergin, 1999, s.86).

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki süreç içindeki gelişmeler petrol ve petrol endüstrisine sadece enerji kaynağı olmaktan ileri bir değer ve önem kazandırmıştır. Petrolün ekonomik değeri konusunda özetle aşağıdakileri söylemek mümkündür

Öncelikle petrol yeni endüstri kollarının kurulmasını sağlamıştır. Bütün endüstri kolları arasında işbirliği ve dayanışma fikrini yaygınlaştırmış ve kuvvetlendirmiştir. Genel olarak üretilen mal ve hizmetlerin kalite ve kantitesini yükseltmiştir. Bizatihi petrol endüstrisi, ihtisaslaşma ve işçiliğin artmasını sağladığı gibi, millî gelirleri de artırmıştır. Petrol ve endüstrisi, yeni imkânlar ve yeni piyasalar açılmasına sebep olmuştur (Önertürk, 1983, s.24).

²⁸ Nitekim, petrol dünyanın en kıymetli ve rakipsiz hammaddesi haline geldikten sonra, yeryüzünde çıkarılabildiği her yerde, ihtilaller ve hükümet darbeleri birbirini kovalamış, petrole sahip olan ülkelerin halkları hiçbir zaman rahat bir nefes alamamışlardır.

3.1.1. Petrol Sanayisinin Doğuşu

19ncı yy.'ın ortalarında, Kanada vatandaşı olan Abraham Gesuer, petrolden gaz yağı rafine edilmesi metodunu buldu. Bu icat, petrol sanayisinin doğuşuna neden teşkil etmiştir (Yergin, 1999, s.9).

20. Yüzyıl'ın başlarına kadar petrol, daha çok gazyağı ve yağlama yağı elde etmek için tasfiye edilmekte, diğer ürünlere atık ürün olarak bakılmaktaydı. Ancak, İnci Dünya Savaşı sonuna kadar meydana gelen teknik gelişmeler, petrol sanayinin önemini çok artırmıştır. Bu teknik gelişmeler, genel olarak;

- a. 1908'de Henry Ford'un otomobil üretimine başlaması
- b. 1912'de ilk dizelli geminin denize indirilmesi
- c. 1914'de İngiltere'nin gemilerini akaryakıt kullanacak şekilde tadil etmesidir.

3.1.2. Büyük Petrol Ortaklıkları

Pazar için petrol üretiminin başladığı ilk ülke olan ABD'de petrolün üretimini ve pazarlamasını denetleyen ilk büyük şirket de doğmuş ve gelişmiştir. 1870'de kurulan Standart Oil Of Ohio şirketinin, 1872'deki ihracat gelirleri, ABD'nin tüm ihracat gelirlerinin dörtte birini oluşturmuştur. 1882'de ise bu şirket, ABD'deki petrol işleme endüstrisinin % 80'ini, petrol ulaşımının ise % 90'ını denetlemiştir. ABD içinde gerek siyasal, gerekse ekonomik açıdan güçlü duruma gelen Standart Oil Of Ohio dış pazarlara da açılma gereğini duymuştur. Ancak, ABD dışındaki pazarlarda Standart Oil Of Ohio'nun karşısına az sayıda da olsa rakip çıkmıştır. Bu dönemde, gerek pazarın denetlenmesi ve gerekse petrol alanlarının işlenmesi konusunda Avrupa sermayesi de etkin olmaya çalışmıştır. Bu mücadele, Standart Oil Of Ohio'nun 1911'de bir ABD yargı organı kararı ile 33 bağlantısız şirkete bölünmesine kadar devam etmiştir (Gürler, 2005, s.153).

Başlangıçtan itibaren uluslararası petrol piyasasını uzun süre denetleyenler, "Yedi Kız Kardeş" olarak anılan büyük petrol şirketleri olmuştur.

3.1.2.1. Royal Dutch/Shell:

1883 yılında kurulmuş olan Hollanda şirketi Royal Dutch, bu tarihte, dünya petrol üretiminin %2'sini Endonezya'dan elde ediyordu. 1907'de İngiliz Shell Transport şirketi ile birleşti. Bu sayede şimdiki adıyla Shell şirketi ortaya çıktı.

Büyük bir ilerleme kaydeden şirket 1914 yılına gelindiğinde dünya petrol üretiminin % 75'ini sağlamıştır.

3.1.2.2. Anglo-Persian

20nci yy.'ın başında Kanadalı mühendis William D'arcy, kendisine eski eserler hayranı gibi görüntü vererek, İran'da gizlice petrol aramaktaydı. W.D'arcy Şah'tan 1901 yılında, şu fermanı almayı başardı; "Büyük Kanada hükümeti ile İran arasında süregelen çok dostane ilişkilere dayanarak mühendis W.D'arcy'ye mensuplarına, torunlarına, dostlarına ve varislerine, yetmiş yıl süre ile İran arazisinin derinliklerinde istedikleri şekilde arama yapmak, kazıda bulunmak konusunda tam yetki verilmiş ve garanti edilmiştir. Bu yetki ve serbestliğe dayanarak, adı geçen her isteyeceği yeraltı ürünü kendisinin malı olacaktır." İngiliz haber alma servisi D'Arcy'yi bu fermanı kilise emrine bırakmaya razı etti. Böylece ferman İngilizlerin eline geçerek, İran'da Anglo-Persian (Daha sonra British Petroleum Oil Company adını aldı) petrol şirketi kuruldu. Bu şirketin pay senetleri, borsa dışı çıkarıldığı için pay sahipleri Iinci Dünya Savaşı'na kadar belli olmadı. Bu tarihte, savaş artık kaçınılmaz olduğunda pay sahipleri ortaya çıktı. Senetler, %56 oranında İngiliz Bahriyesi ve Haberalma Servisi'ne aitti. Bu durum Avam Kamarası'nda onaylanarak, daha sonraları üretiminin tamamına yakını Kuveyt, İran ve Irak'ta gerçekleştiren dev bir ortaklık daha petrol piyasasındaki yerini almış oldu.

3.1.2.3. Gulf

ABD'nin Teksas eyaletinde 1901 yılında petrol çıkması üzerine kurulmuş bir petrol şirkettir. Orta Doğu'ya 1930'larda girerek Kuveyt'te BP ile eşit dev petrol yataklarına sahip olmuştur.

3.1.2.4. Texaco

Gulf gibi, ABD'nin Teksas eyaletinde, 1901 yılında kurulmuştur. Üretiminin önemli bölümü (ABD dışındaki) Suudi Arabistan kaynaklı olmuştur.

3.1.2.5. Standart Oil of New Jersey

1911'de parçalanan Standart Oil Of Ohio'nun yerine kurulan 33 bağımsız petrol şirketinin en önemlisidir. Dağılan ana şirketin yerini almıştır. (Şimdiki adı Exxon) ABD ve Venezuela'dan başka Orta Doğu'da Suudi Arabistan, İran, Irak ve Katar'da faaliyet göstermiştir.

3.1.2.6. Standart Oil Of California

1911'de Standart Oil Of Ohio'nun parçalanması ile kurulmuştur (Şimdiki adı Socal). Orta Doğu'da Texaco petrol şirketi ile ortak kurdukları Caltex markası ile faaliyet göstermiştir.

3.1.2.7. Secony Vacuum

1911'de Standart Oil Of Ohio'nun parçalanması ile kurulmuştur (Şimdiki adı Mobil). Orta Doğu'da Suudi Arabistan, İran, Irak ve Katar'da faaliyet göstermiştir.

Dünya petrol sanayisi 1nci Dünya Savaşına kadar ABD tarafından kontrol edilmiştir. Daha sonra, özel şirketlerin “Yedi Kız Kardeş” olarak da adlandırılan dikey entegrasyon yapısına sahip yukarıda isimlerini saydığımız büyük petrol şirketlerinin güçleri artmıştır. 2nci Dünya Savaşı'ndan sonra, Orta Doğu devletleri arasındaki güç dengesinin değişmesi, İran petrol kaynaklarının millileştirilmesi gibi etkenler nedeniyle büyük petrol şirketlerinin piyasadaki ağırlıkları azalmıştır (Bayraç, 2004, s.5).

3.1.3. Orta Doğu'da Petrol Unsuru

Geçmişten günümüze siyasal, stratejik ve ekonomik mücadelelerin odağında yer alan Orta Doğu, dünya enerji merkezi olmasıyla her zaman uluslararası gelişmeleri belirleyen gelişmelere sahne olmuştur. Zira dünya petrol rezervlerinin yaklaşık %68'i, doğalgaz rezervlerinin ise yaklaşık %40'ı bu bölgede bulunmaktadır (Tanoğlu, 1971, s.129). Orta Doğu denildiğinde aslında Türkiye ve İran'dan başlayan doğuda Umman Körfezi, güneyde Aden Körfezi ve batıda Mısır'ı içine alan bölge akla gelmektedir. Ancak bazen Orta Doğu tanımı içinde kuzeyde Orta Asya ve Kafkasya'nın Müslüman ülkelerini, doğuda Afganistan ve Pakistan'ı batıda Kuzey Afrika ülkelerini içine alacak şekilde geniş tanımlanmaktadır. Ancak yaygın kullanımı birinci şekildeki gibidir (Arı, 2005, s.25).

Fakat konu enerji kaynakları olunca bunun daha ziyade Orta Doğu'nun bir alt bölgesi olarak tanımlanan Basra Körfezi'nde yoğunlaştığı dikkati çekmektedir. Zira tek başına 262 milyar varil petrol rezervine sahip olan Suudi Arabistan'da dünya petrol rezervinin %25'i bulunmaktadır. Bu oran ABD'nin 10, Rusya Federasyonu'nun ise 5 katıdır. Irak ise 112.5 milyar varil petrolüyle dünya petrol rezervinin %11'ine sahiptir (Özdağ ve ark., 2003, s.386). Her iki ülkenin de nüfusları

20 milyon'un üzerindedir. İran'a gelince bu ülke 135 milyar varil kanıtlanmış petrol rezervleri ile dünya petrol rezervlerinin %12'sine sahip bulunmaktadır. Bu bakımdan İran Suudi Arabistan'dan sonra dünyada ikinci sırada gelmektedir. İran yaklaşık %15.4'lük doğalgaz rezervleriyle de bu alanda Rusya'dan sonra ikinci sırada yer almaktadır.

Basra Körfezi'ndeki diğer ülkelerden Kuveyt'in ve BAE'nin ise yaklaşık 100 milyar varil petrole sahip olduğu bilinmektedir. 2 milyon dolayında nüfusu olan bu iki ülkenin yabancılar çıktığında geriye 500,000 dolayında bir yerli nüfusu kalmaktadır. 1.1 trilyon olan toplam kanıtlanmış rezervler içinde 700 milyar varil sahip olan bu beş ülkenin kanıtlanmış rezervleri oranı %65-67'dir.

Bilinen rezervler dışında kalan dünyadaki tahmini rezervler ise 2 trilyon varil dolayındadır. Bunların da büyük kısmı bu bölgede bulunmaktadır. 1999'a kadar 90 milyar varil petrole sahip olan İran'ın kanıtlanmış rezervleri 2003'te 135 milyar varile çıkmıştır ve bunların aynı hızla artması beklenmektedir. Bu bağlamda tahmini rezervleri de eklendiğinde İran'ın 285, Irak'ın ise 260 milyar varil petrole sahip olduğu bilinmektedir. Suudi Arabistan'ın kanıtlanmış ve tahmini rezerv toplamı 650, Kuveyt ve BAE'nin ise her birinin yaklaşık 200 milyar varil dolayındadır. Bu rakamlar Umman ve Katar için 20 milyar varildir. Bu durumda bölgedeki toplam rezervlerin 1.6 trilyon varile ulaştığı görülmektedir. Bölgedeki petrol rezervlerinin ekonomik değeri ise petrolün varilinin ortalama 60 dolar olması halinde 96 trilyon dolar dolayındadır. Bunun yaklaşık 120 milyon nüfusu bulunan bir bölgede bulunması hem büyük devletler, hem de dünyanın önemli petrol şirketleri açısından bölgeyi oldukça cazip hale getirmektedir. İran'ın bir başka önemi ise kanıtlanmış ve tahmini rezerv toplamı 240 milyar varil dolayında olan Hazar'a kıyısı olmasından kaynaklanmaktadır (Kayar, 2003, s.210).

Öte yandan, petrolün dünya enerji tüketiminde yaklaşık %40 ile halen birinci sırada yer alması (ulaşım sektöründe bu oran %97) ve hızla artan petrol fiyatları bölgeyi küresel mücadelenin en temel unsuru haline getirmektedir (Ateş, 2004, s.329).

Günlük 85 milyon varil dolayında olan dünya petrol tüketiminin 2020'de 120 milyon varile çıkması beklenmektedir. İngiltere ve Norveç dışında ciddi bir enerji kaynağına sahip olmayan Avrupa ülkeleri petrol gereksinimleri açısından %55-60

dolayında bu bölgeye bağımlıdır. Bu bağımlılık Japonya ve Çin için yaklaşık %70 dolayındadır.

ABD ise petrol ithalatının %25'ini bu bölgeden gerçekleştirmektedir. 20 milyon varil günlük petrol tüketimiyle dünya petrol tüketiminin %25'ini gerçekleştiren ABD, bu gereksiniminin %55'ini dış pazarlardan karşılamaktadır. Ancak ABD'nin tek başına gerçekleştirdiği petrol ithalatı da aynı petrol tüketimi gibi Avrupa'nın toplam ithalatına veya Çin ve Japonya'nın da yer aldığı Asya-Pasifik ülkelerinin toplam ithalatına eşittir.

Orta Doğu ülkelerinde petrol üretimi büyük oranda ulusal petrol şirketlerinin elinde olsa da rafine, taşıma ve pazarlama sektöründe halen büyük şirketlerin egemenliği sürmektedir. Kaldı ki üretim aşamasında dünya genelinde %70'i büyük petrol şirketlerinin elinde bulunmaktadır. Diğer alanlarda ise bu oran yaklaşık %90'dır (Arı, 2007, s.112).

3.1.4. İmtiyazlar ve Başka Yollardan Dünya ve Orta Doğu Petrol Alanlarını Bölüşme Mücadelesi

19ncü yy. başından itibaren petrol, üstünlük stratejisinin bölünmez bir parçası haline gelmiştir. Patlamalı motorun keşfiyle, hem güçlü ve hem de hızlı gemilerden oluşan donanmayı yaratacak imkân petroldü. Bu nedenle, batı ülkeleri ve şirketleri için petrol, ama yeterli miktarda petrol bulmak zorunluluğu doğmuştur. Bu da büyük petrol şirketlerini kendi ülkeleri dışındaki petrol kaynaklarından yararlanma zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır.

Büyük şirketlerin yabancı ülkelerdeki petrol kaynaklarından yararlanması da, petrol bölgelerinde elde ettikleri imtiyazlar yolu ile olmuştur. Ancak, ayrıcalıkların elde edilmesi, sadece şirketler arası bir mücadele ile değil, şirketlerin uyuğunda buldukları devletler ile imtiyazı veren devletlerin de mücadelesini gerektirmiştir.

İnci Dünya Savaşı petrolün "stratejik önemini" açıkça ortaya koymuştur. Orta Doğu petroleri üzerindeki çekişmeler daha çok batılı devletler arasında savaştan önce başlamıştı. Savaş esnasında ve sonrasında petrol kaynakları üzerindeki mücadele giderek sertleşmeye başlamıştır (Yergin, 1999, s.123).

Batılı devletlerden bazıları, petrol şirketlerinin paylarından bir bölümünü satın alarak, petrol konusundaki ulusal çıkarlarını şirketlerin çıkarlarıyla özdeşleştirmiştir

(Gürel, 1979, s.41). Özellikle İngiliz hükümeti ile "Anglo-Persian Oil Company/APOC" şirketi arasındaki ilişki, şirket çıkarlarıyla İngiliz Devleti çıkarlarının tam anlamıyla özdeşleşmesine ve dolayısıyla şirketin ayrıcalıklar elde etmesinde İngiliz Devlet'inin desteğini ve önderliğini elde etmesine sebep olmuştur (Gürel, 1979, s.42).

Ayrıca, büyük petrol şirketlerinin üretim ve pazarlama konusundaki büyük hacimli işlemleri, şirketlerin uyuğunda buldukları devletin ulusal ekonomilerine çok önemli katkılar sağlamışlardır.

Orta Doğu'daki petrol alanları ile ilgilenen sadece ABD ve Avrupalı devletler olmamış, Sovyetler Birliği de bu alanda mücadele etmiştir. Çarlık Rusya'nın petrol açısından zengin yatakları yabancı sermayeciler tarafından işletilmekteydi. 20. yy.'ın başında Rusya, dünyanın en çok ham petrol üreten ülkesi durumuna gelmişti (Gürler, 2005, s.154)²⁹.

Orta Doğu ülkelerinin özellikle 20nci yy. başında kendilerine özgü bir endüstriyel gelişmişliği yoktu. Bu nedenle, Batı'nın dev petrol şirketleri, bu bölgede elde ettikleri ayrıcalık anlaşmaları ile sadece bölgede petrol üretimini başlatmamışlar, bölge ülkelerinin toplumsal, ekonomik, sosyal, siyasal düzenlemelerini etkileyerek, devlet yapılarının hem ayrıcalık antlaşmalarına ve hem de yabancı sermayeye elverişli bir konuma gelmesini etkilemişlerdir.

Yabancı sermayeye ilk petrol ayrıcalıklarını veren İran ve Osmanlı İmparatorluğu, dıştan gelen siyasî baskılara dirençsiz kaldıkları bir dönemde, ayrıcalık anlaşmalarını imzalamışlardır (Gürel, 1979, s.47). Ayrıcalık anlaşmasıyla petrol ihtiyaçlarını ve kârlarını artıran şirket ve Batılı devletler ve petrol kaynaklarına sahip olan az gelişmiş ülkeler de, bu yolla güvenilir ve düzenli bir gelire kavuşmuşlardır.

3.1.5. Irak Petrol Alanlarının Paylaşımı

M.Ö. 5000-6000 yıl önce Eski Irak'ta(Mezopotamya) doğal yollarla yeryüzüne sızan petrolün Sümerler, Babilliler ve Asurlar tarafından; ev, yol yapımı ve gemicilikte su sızmayı önleyici malzeme olarak kullanıldığı bilinmektedir. Bu da

²⁹ 1917 Bolşevik İhtilalinden sonra, petrol dünyasındaki güçlü konumu gerilemiştir.

Mezopotamya'da, insanoğlunun petrol ile olan ilişkisinin ilk çağlara kadar uzandığının bir göstergesidir (Şükür, 2003, s.379).

Irak'ta yüksek oranda petrol potansiyelinin olduğu ilk kez 1871 yılında bir Alman araştırma grubu tarafından tespit edilmiştir (Yergin, 1999, s.9).

Almanlar, 1901 yılında Bağdat ve Musul civarında gerçekleştirdikleri petrol arama faaliyetleri sonucunda, petrol rezervi açısından Musul'un önemini fark ettiler. Daha sonra Almanlar, Osmanlı Devletinden Anadolu-Bağdat demiryolu hattının yapımı ve işletme projesi imtiyazını kazandılar. Bu antlaşmaya göre, Almanlar demiryolu hattının yapımının yanı sıra, hattın iki tarafında 20 km. mesafeyi kapsayan bir alan içerisinde petrol arama faaliyeti iznini de aldılar³⁰ (Yergin, 1999, s.26).

Bu arada İngiltere de Irak'ta petrol arama faaliyeti iznini almaya çalışmış ancak bu emelinde başarılı olamamıştır. Öte yandan ABD'de, 1859'da ilk petrol kuyusunun kazılması, daha sonra petrol sanayisinin keşfi ve geliştirilmesi, özellikle İngiltere ve Hollanda'nın, Doğu Asya'daki sömürgelerinde petrol çıkarma çabalarının uzun bir süre sonuç doğurmaması, dolayısıyla ABD petrol teknolojisinin gerisinde kalması, ABD'yi, uluslararası ilişkilerde önemli bir öge olarak sahneye çıkarmıştır. ABD de ham petrol kıtlığı korkusuyla artık gözünü Orta Doğu'ya, özellikle de Irak'a çevirmiştir.

³⁰ Aslında Almanların hedefi Adana-Bağdat Demiryolu yapım ve işletme imtiyazından ziyade, bölgede petrol arama faaliyetlerine devam etmektedir. Daha sonra 1904'te Almanlar Irak'ın diğer bölgelerinde de petrol arama izni istediler. Ancak Osmanlı Devleti yetkilileri bu izni vermedi. Çünkü Almanlar daha önceki Adana Bağdat Demiryolu çalışmalarından vazgeçip, sadece petrol arama faaliyetlerine önem verdiler. Bu da Almanların Irak'taki tek hedeflerinin petrol olduğunu göstermekteydi.

Harita 3.1.: Musul ve Bağdat Havalisinde Dicle-Fırat Nehirleri Havzasında Yapılan Petrol Araştırmalarının Yerlerini Gösterir Harita (26 Şubat 1899) (Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü)

Çizelge 3.1.: Musul ve Bağdat Havalisi Petrol Araştırmalarının Yerlerini Gösterir Çizelge(Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü)

1	Diyarbakır	18	Zaho	35	Hamrin Dağı	52	Felluce
2	Mardin	19	Habur çayı	36	Kerkük	53	Mendeli
3	Bismil	20	Çölemerik(Hakkari)	37	Taşhurmatı	54	Bakuba
4	Hazro Çayı	21	Ahmediye	38	Tavuk	55	Kazımiye
5	Sinan	22	Bisan	39	Karadağ	56	Bağdat
6	Batman Çayı	23	Alkuş	40	Süleymaniye	57	Museyyeb
7	Dicle	24	Akra	41	Karadağ	58	Hille
8	Midyat	25	Büyük zap	42	Aksu	59	Kerbela
9	Bedran	26	Revanduz	43	Tuzhurmatu	60	Hit
10	Bitlis suyu	27	Musul	44	Kefri(Salahiye)	61	Fırat
11	Tulan	28	Karakuş	45	Deli Abbas	62	Anah
12	Siirt	29	Nemrut	46	Tikrit	63	El Kadim
13	Botan çayı	30	Küçük zap	47	Samarra	64	Ebu Kemal
14	Habur	31	Erbil	48	Haso Çayı	65	Meyadin
15	Fındık	32	Köysancak	49	Narib Çayı		
16	Cizre	33	Altınköprü	50	Diyale Suyu		
17	Dehuk	34	Şargat	51	Ramadi		

Yabancıların ilgisini çeken Musul ve Bağdat bölgesinde petrolün varlığının aslında Osmanlı idarecileri de farkındaydı. Sultan Abdülhamid bu nedenle 1888 ve 1898’de yayınladığı fermanlarla bu bölgedeki imtiyaz haklarını kendi özel mülkiyetine geçirerek imtiyaz almak isteyenine kendine başvurmak zorunda bırakmıştı³¹. Bu bağlamda 1904’de Deutsche Bank’ın desteklediği Anadolu Demiryolu Şirketi (Anatolian Railway Company) ile yapılan ön antlaşmada şirketin iki yıl içinde bölgede gerekli araştırmaları yapması ve ondan sonra da nihai antlaşmanın yapılması öngörülmüştü. Ancak iki yıl sonra söz konusu şirketle yapılan ön antlaşmanın feshedildiği duyuruldu. Bunun üzerine İran’daki imtiyazları elde eden ve İngiliz hükümeti tarafından da desteklenen D’Arcy devreye girdi. Ancak görüşmelerin devam ettiği bir sırada ittihat terakkinin düzenlediği bir darbe sonucu 1909’da Abdülhamid’in tahtı terk etmesinden sonra Bağdat ve Basra’daki imtiyaz hakları maliye bakanlığına devredildi. Görüşmeler bundan sonra bakanlık yetkilileriyle sürdürüldüyse de bu görüşmelerden de elle tutulur bir sonuç çıkmadı.

1912 yılında Deutsche Bank (Alman Sermayesi)’ne dayanan Anadolu Demiryolu Şirketi imtiyaz elde etme çalışmalarına yeniden başlarken, Ermeni asıllı Osmanlı vatandaşı Sarkis Colouste Gulbenkyan’la birlikte hareket eden Royal Dutch Shell ve Anglo Saxon Oil Company ile Amerikan Chester grubu da Mezopotamya’da ayrıcalık elde etme yarışına katılmışlardı. Diğer bir ifadeyle bu yıllarda Mezopotamya’da petrol ayrıcalığı peşinde koşanlar

- (1)Alman Deutche Bank
- (2)İngiliz D’Arcy(APOC)
- (3)Royal Dutch ve
- (4)Amerikan Chester grubuydu (Shwadran, 1985, s.13).

Bu arada İngilizler bir yolunu bulup Almanların demiryolunu Basra’ya oradan da Kuveyt’e kadar uzatmalarını engellemek, eğer bu mümkün olmazsa bir şekilde bunlarla ortaklık kurmanın yolunu aramaktaydı. Söz konusu bölgedeki petrol

³¹ Musul vilayetindeki Padişaha ait arazide çıkan petrolün arama ve işletme hakkı ile Musul ve Bağdat’taki petrol madenlerinin idaresinin birleştirilerek imtiyaz hakkının Hazine-i Hassa’ya verildiğine ilişkin Devlet Arşivleri Müdürlüğü Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı’ndan temin edilen arşiv belgesi nüshaları EK 9’tedir.

imtiyazının ele geçirilmesi ilgili devletler arasındaki rekabeti unutturdu ve işbirliği yaparak Osmanlı hükümetine birlikte baskı yapmayı tercih ettiler. Bu arada Avrupa ülkeleri Amerikan şirketlerini bir şekilde bölgeden uzak tutmak istediklerinden bu işbirliği sürecinde Chester grubu dışlandı.

İşte bu işbirliğinin bir sonucu Irak petrollerine ilişkin olarak 1912'de çok sayıda şirketin bir araya gelerek kurdukları ve daha sonra Turkish Petroleum Company adıyla anılacak olan şirketin hissedarları, İngiliz ve Alman şirketleri ile Gulbenkian'dı (Hunderson, 1991, s.39). İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nda 19 Mart 1914'te yapılan ve Türk Petrol Şirketini bir anlamda yeniden kuran Foreign Office Agreement (Dışişleri Bakanlığı Antlaşması) olarak bilinen antlaşmaya göre şirket içinde Anglo Persian Oil Company %47.5, Deutsche Bank %25 ve Royal Dutch Shell %22.5'er paya sahip olurken, kendisine daha sonraki yıllarda bay yüzde beş adı verilen Türk vatandaşı Ermeni asıllı Calouste S.Gulbenkian'a da %5 oranında bir pay verilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca Osmanlı topraklarındaki petrol alanlarının kullanımına ilişkin ortaklar arasında işbirliği yapılmasını da öngören anlaşmaya göre taraflardan herhangi biri, diğerleriyle ortak hareket etmeksizin Osmanlı İmparatorluğu içinde kalan hiçbir alanda doğrudan veya dolaylı olarak tek başına herhangi bir petrol imtiyazı elde etme girişiminde bulunmayacaktı. Bu çerçevede taraflar bölgedeki petrol alanlarını tek başlarına değil Turkish Petroleum aracılığıyla kullanabileceklerdi (Altuğ, 1983, s.48).

Antlaşmanın imzalanmasından kısa bir süre sonra Alman ve İngiliz hükümetlerinin doğrudan Osmanlı Başbakanı(Sadrazam) Said Halim Paşa'ya başvuruları üzerine Said Halim Paşa tarafından kendilerine 28 Haziran 1914'te gönderilen cevabi mektupla Musul ve Bağdat petrol alanlarının imtiyazı Turkish Petroleum Company'e verilmiştir. Ancak Inci Dünya Savaşıyla ortaya çıkan yeni durum, Irak Petrol alanlarının bu paylaşım biçimlerini de büyük oranda etkilemiştir. Dolayısıyla savaş İngilizlerin bölgede üstünlük sağlaması ve Almanya'nın bölgedeki petrol alanlarının kullanımının dışında kalmasıyla sonuçlanmıştır (Altuğ, 1983, s.50).

Nitekim 16 Mayıs 1916'da yapılan ve Osmanlı topraklarının İngiltere ve Fransa arasında paylaşımını öngören Sykes-Picot Antlaşmasına göre, Osmanlı toprakları Arap Devletleri Federasyonuna ayrılan bölge ve Fransa ile İngiltere'nin nüfuz alanlarına giren bölgeler olarak parçalara ayrılmış; Akka-Kerkük hattının kuzeyi Fransız, güneyi ise İngiliz nüfuz alanı olarak kabul edildiğinden bu hattın

kuzeyinde yer alan Musul, Fransız nüfuz alanında kalmıştı. Ancak Aralık 1918'de yapılan bir başka antlaşma ile, İngiltere'nin savaş sonrası Avrupa'sındaki düzenlemelere ilişkin bazı taleplerinden vazgeçmesi ve Mısır petrollerinden Fransa'nın da pay alması koşuluyla, Fransa nüfuz alanında bulunan Musul'un İngiliz nüfuz alanına katılması kararlaştırılmıştır (Gürel, 1979, s.57). Nisan 1920'de toplanan San Remo Konferansı ile Irak'ın İngiliz manda yönetimine bırakılması sonucu Musul petrol alanları da-Fransa'nın da pay alması koşuluyla- resmen bu ülkenin denetimine girmiştir. Böylece İngiltere, 1nci Dünya Savaşı sonunda Irak petrol alanları üzerinde tam bir denetim üstünlüğüne sahip olmuştur. İngiltere, Turkish Petroleum Company içinde de daha savaşın başından itibaren belirgin bir üstünlük kurma yoluna gitmiştir. Savaşın başlamasıyla birlikte tek taraflı olarak Turkish Petroleum Company içindeki Alman hisselerine el koyan İngiltere böylece şirketin tamamına yakınına sahip olmaktadır. Ancak İngiltere 1920 Nisanında San Remo'da kararlaştırıldığı üzere Alman hisselerini Fransa'ya vermiştir. San Remo Petrol Antlaşması olarak da bilinen bu antlaşmaya göre, Fransa %25, Anglo Persian Company %47.5 ve Royal Dutch Shell %22.5 ve Gulbenkian %5 hisseye sahip olmaktadır.

Diğer taraftan ABD, 1nci Dünya Savaşı öncesinde Almanya ve İngiltere daha sonra ise Fransa ve İngiltere arasında yapılan düzenlemelerle bölgedeki petrol paylaşımının dışında tutulmaya çalışılmıştır. Yapılan düzenlemelerin manda yönetimindeki ülkelerde, tüm ülkelerin yurttaşlarına eşit muamele yapılmasını ve bu ülkelerde elde edilen ekonomik imtiyazların tekeli bir nitelik kazanmamasını öngören “açık kapı” ilkesiyle bağdaşmadığını ileri süren ABD, Amerikan şirketlerinin de diğerleriyle aynı haklara sahip olması gerektiğini savunmuştur. Amerikan hükümeti Türk Petrol Şirketi eliyle kullanılan ayrıcalığın hukuki temelini tartışmaya açmaktaydı. Zira Osmanlı Devleti ile ilgili şirket arasında bu konuda yapılmış bir antlaşma bulunmamaktaydı. Ayrıca San Remo Konferansının da Paris'te üzerinde görüş Birliği sağlanan eşitlik ve iyi niyet ilkesine ters düştüğü iddia edilmekteydi. Dışişleri bakanı Lord Curszon, İngiliz İmparatorluğu ve ilgili bölgedeki toplam petrol üretiminin dünya petrol üretiminin %4.5'ini oluşturduğu oysa ABD'nin dünya petrol üretiminin %70'ini gerçekleştirdiğini ifade ederek, Meksika petrolünün de dörtte üçünün Amerikan şirketleri denetiminde olduğu düşünülürse bu oranın %82'ye çıkacağına dikkat çekerek İngiltere'nin eşitliğe aykırı

davrandığı veya Amerika'nın petrol alanındaki üstünlüğünü tehdit ettiği şeklindeki iddiaların ciddiye alınamayacağını belirtmiştir. 20 Temmuz 1920'de Amerikan Dışişleri Bakanı Colby, buna verdiği cevapta mevcut kaynakların tükenmekte olduğuna dikkat çekerek az gelişmiş ülkelerdeki yeni kaynakların önemine değinirken Türk Petrol Şirketi imtiyazının hukuki temelden yoksun olduğu iddiasını tekrar etmekteydi (Shwadran, 1985, s.202).

Nitekim ABD'nin Lozan Konferansı esnasında Musul bölgesinde Amerikan şirketlerine imtiyaz verilmesi konusunda Türkiye nezdinde girişimde bulunması üzerine İngiltere Amerikan şirketleriyle görüşmeye başlamış ve ilk etapta Amerikan şirketler grubuna Turkish Petroleum Company'den %12 hisse verilmesi teklif edilmişti ki bu ABD Dışişleri yetkililerince oldukça düşük bulunmuştur (Shwadran, 1985, s.205). Taraflar %20 gibi bir oran üzerinde anlaşmak üzereyken Kurtuluş Savaşı'nın son aşamasına gelinmiş; Yunanlılar bin yıllık Türk topraklarından atılmış; Mudanya Mütarekesi ile bir anlamda yeni bir Türk Devleti doğmuş, Sevr Antlaşması çöpe atılmış ve yeni bir antlaşma yapılması için taraflar Lozan'da bir araya gelmişti. Lozan Antlaşması İngiltere'nin bütün hesapları altüst olmuştu. Zira Musul konusu yenibaştan tartışmaya açılmaktaydı ve ABD'nin desteğine şiddetle gereksinimi vardı. İşte bu koşullarda İngiltere'nin devreye girmesiyle Amerikan şirketlerine %24 teklif edildi. İngiltere hükümeti bunun karşılığında ABD'den Türk Petrol Şirketi imtiyazını tanınmasını, ayrıca kendisine Lozan'da güçlü destek vermesini ve diğer Amerikalı veya başka şirketlerin bölgeden uzak tutulmasını kabul etmesini istemekteydi. Amerikan hükümeti bu isteklerin hepsini geri çevirdi (Shwadran, 1985, s.209).

Bu arada Amerikan Chester grubu yeni Türk hükümetiyle Lozan Konferansı'nın hemen başında yeniden görüşmelere başlamıştır. Amerikan hükümeti bir süre için Türk Petrol Şirketi ile görüşme yapan şirketler ile Chester grubu arasında bir tercih yapmak yerine her ikisine de aynı mesafede olmayı uygun görmüştür. Ancak TPC (Turkish Petroleum Company) ile görüşmeleri ilerletmiş olan Amerikan şirketlerinin Washington üzerinde yoğun bir baskısı da söz konusuydu. Bu arada Chester grubuna imtiyaz hakkı veren anlaşma Türk hükümeti ile Chester yetkilileri arasında 29 Nisan 1923'te Ankara'da imzalandı. Fakat, Lozan Antlaşmasında yaşanan gelişmeler üzerine Chester gurubunun Amerikan mali çevrelerinden yeterli finansman desteği bulamaması üzerine söz konusu imtiyaz anlaşması 18 Aralık 1923 tarihinde Türk Hükümeti tarafından fesh edildi.

Ancak Musul sorunu Lozan'da çözümlenemeyen konulardan biri olarak kalmıştı. 24 Temmuz 1923'te imzalanan antlaşmanın 3ncü maddesi uyarınca taraflar sorunu 1923 Ağustosunda Milletler Cemiyetine intikal ettirmişlerdi. MC, 16 Aralık 1925'te benimsediği kararında Musul'u İngiliz mandası olan Irak'a bırakırken, Türkiye-Irak sınırını buna göre belirlemektedir. Türkiye, İngiltere ve Irak arasında 1926 Haziranında imzalanan antlaşmayla bu sınır üzerinde bazı ufak düzeltmeler yapılmıştır. Musul'un durumunun netlik kazanması üzerine Amerikan şirketlerle yürütülen pazarlıklara kaldığı yerden yeniden devam edilmekteydi. Bu arada 11 Temmuz 1921'de Irak'ın başına Mekke Şerifi Hüseyin'in büyük oğlu Faysal kral olarak getirilmiş ve İngiltere ile Irak arasında 10 Ekim 1922'de bir ittifak antlaşması yapılmıştı. Yine bu arada artık İngiliz kuklası olan Irak yönetimi ile Türk Petrol Şirketi arasında 24 Mart 1925'te 75 yıllığına yeni bir imtiyaz anlaşması yapılarak bir anlamda Türk Petrol Şirketi imtiyazının hukuki temeli sağlamlaştırılmıştı (Shwadran, 1985, s.222).

ABD ile İngiltere arasında devam eden pazarlıklar sonucu 31 Temmuz 1928'de yapılan Kırmızı Çizgi Antlaşması(Red Line Agreement) ile ABD şirketlerinin payı arttırılmıştır. Antlaşmayla Turkish Petroleum Company'nin hisseleri yeniden dağıtılmıştır. Buna göre Anglo Persian Oil Company, Royal Dutch Shell, Compagnie Francaise des Petroles ve Near East Development Corporation (Standart Oil of New Jersey ve SoconyVacum önderliğinde yedi Amerika şirketi) eşit olarak toplam %23.75 hisseye ve Gulbenkan ise %5 hisseye sahip olacaktı. Antlaşmada ayrıca belirlenen alan içinde hertürlü imtiyaz elde etme hakkının yalnızca bir bütün olarak Turkish Petroleum'a verilmesi, Turkish Petroleum dışında onun adına veya onun onayı olmaksızın hiçbir ortağın bireysel olarak bu hakka sahip olmaması temel ilke olarak kabul edilmiştir. TPC adı bu gelişmelerin ardından (1929'dan itibaren) Iraq Petroleum Company(IPC) olarak değiştirilmiştir (Arı, 2005, s.145).

Nitekim IPC, 24 Mart 1931 tarihinde Irak hükümetiyle yaptığı 75 yılı süreli bir başka imtiyaz antlaşmasıyla Dicle nehrinin doğusunda kalan alanda petrol imtiyazı elde etmekteydi. Söz konusu antlaşmayla Irak Hükümeti hem parsel sisteminden vaz geçmekte, hem petrol ihracına başlamadan önce rafineri inşa etme koşulundan, hem de imtiyaz verilen alanda kuyu açma zorunluluğundan vazgeçmekteydi. Şirket böylece istediği yerde kuyu açacak istemediği yerde hiçbir şey yapmayacaktı. Ayrıca

şirket 1924 antlaşmasında söz konusu olan ve Irak'a piyasa fiyatının altından petrol verme yükümlülüğünden de kurtulmaktaydı.

Irak hükümeti, Dicle nehrinin batısında ve 36ncı paralelin kuzeyinde kalan Musul ve Bağdat petrol bölgesine ilişkin imtiyaz haklarını da 1932'de IPC'ye vermiştir. Irak hükümetiyle, IPC'nin bir yan kuruluşu olan Basrah Petroleum Company arasında 4 Aralık 1932 tarihinde yapılan bir diğer anlaşmayla da daha önceki anlaşmalarda dahil olmayan bir alanda yine 75 yıl süreli yeni bir imtiyaz elde edilmiştir. Tüm yapılan imtiyaz anlaşmalarının ortak özelliği Irak hükümetine ödenen imtiyaz hakkının yine ton başına ödenmesiydi ve bu miktar yaklaşık 4 şilindi. Şirket petrolü piyasaya sürünceye kadar hükümete belli bir miktarı ödemeyi taahhüt etmekteydi ki bu miktar yılda yaklaşık 200.000 pound dolayındaydı. Şirkete ayrıca bir boru hattı inşa etme yükümlülüğü getirilmekteydi. Bir anlamda şirket biran önce petrol üretmek zorunluluğunda bırakılmaktaydı ki Irak'ta ticari amaçlı ilk petrol üretimine 1927'de başlanmıştır (Shwadran, 1985, s.238).

1934'te Irak'ta ilk boru hattı devreye girene kadar düşük seviyede kalan petrol üretimi bu tarihten itibaren yükselmiştir. İlk petrol hatları 1934'te faaliyete başlayan ve Kerkük'ten biri Hayfa'ya diğeri Trablusşam'a uzanan hatlardı. Bunlardan ilki 470 diğeri 380 km uzunluğundaydı. 2nci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra 1946'da bahse konu hatlara paralel birer hattın daha inşası söz konusu oldu. Fakat o tarihlerde ortaya çıkan Arap İsrail savaşı Hayfa hattının Hayfa'ya 42 km kala sona erdirilmesine yol açmıştır. Kerkük Trablusşam hattı ise 1949 yılında bitirilerek faaliyete sokulmuştur. Nitekim 1952'de Kerkük'ten Banyas(Suriye)'a yaklaşık 900km uzunluğunda ve 12 milyon ton ile yıllık kapasitesi öncekilere göre hayli yüksek olan yeni bir hattın daha devreye girmesi petrol üretiminin de bir yıl öncesine göre %95 oranında artmasını da beraberinde getirmekteydi. Basra bölgesinde ise Zübeyr'den Fao'a uzanan ilk hat 1951'de devreye girmiştir. 1954 bu hatta paralel daha yüksek kapasiteli diğeri bir hat daha devreye sokulmuş ve Zübeyr'in 32 km batısında yer alan Rumeyla bölgesinden gelen bir hat da yine bu hatta bağlanmıştır. Bunların dışında 1952'de yine Kerkük petrolünü taşıyan ve Akdeniz'e uzanan yeni bir hat da devreye sokulmuştur (Shwadran, 1985, s.240).

Öte yandan Irak hükümeti ülkeden çıkarılan petrolerin yine ülke içinde rafine edilmesini isterken petrol şirketleri ancak tüketimi karşılayacak kadar bir miktarı Irak içinde rafine etmeyi tercih etmekteydi. Oysa Irak yönetimi bunun Irak için hem daha

fazla gelir hem de istihdam artışına imkan vereceğini, ayrıca Iraklıların petrol endüstrisinde gerekli teknik bilgilere sahip olmalarına olanak sağlayacağını düşünmekteydi. Ancak ısrarlara rağmen IPC ortakları 1951'e kadar biri Kerkük'te diğeri Hadisa'da olmak üzere iki küçük rafinerinin dışında Irak içinde rafineri inşa etmekten kaçınmışlardı. Esas büyük rafineriler Hayfa ve Avrupa'daydı. Bu gelişmeler üzerine Irak hükümeti Bağdat'ın hemen güneyinde yıllık kapasitesi 1 milyon ton olan bir rafineri inşa etmeye karar verdi. İnşaatı 1952'de başlayan söz konusu Daura rafinerisi 1955'te faaliyete girdi. Bu tarihten itibaren buna yenileri eklendi.

1950'lili yılından itibaren Irak hükümeti ağır şartlar içeren imtiyaz antlaşmalarını gözden geçirme kararı almıştır. Irak Hükümeti'nin çabaları 1952 yılında imzalanan yeni imtiyaz anlaşmaların ile sonuçlanmıştır. Yeni antlaşmalar gereğince Irak hükümeti artık petrol gelirlerinde, batı petrol şirketleri ile ortak olacaktır. Böylece petrol üretiminden elde edilen gelir, sanayi ve ziraat sektörlerine aktarılmıştır. Dolayısıyla 1952 yılı sonrası Irak petrolü, Irak ekonomisinin gelişmesinde geçmişe nazaran önemli sayılabilecek katkıları olmuştur.

Irak'ta imtiyaz antlaşmaları 1970 yılına kadar devam etti. 1972 yılında Irak hükümeti petrol sektörünün millileştirilmesine karar vermiştir. Bu karar batı dünyasında büyük yankı uyandırmıştır. Karar Irak'ın ekonomik alanda gelişimi ve geleceği bakımından çok önemliydi. Buna ilaveten Irak hükümeti geleceğe yönelik üretim ve ihracatını arttırmak için bir takım adımlar atmıştır. Bunlar; Irak'ın güneyinde El-Bekr Limanının inşası, kuzey ve güney petrol sahalarında üretim kapasitelerini arttırmak ve Irak'ın petrolünü Basra ve Türkiye'ye taşımak üzere, stratejik petrol boru hattının inşa edilmesidir. Böylece Irak'ta petrol üretimi ve üretilen petrolün ihracatında büyük artışlar yaşanmıştır. Ancak bazı önemli faktörler, millileştirme kararının Irak ekonomisindeki olumlu etkilerini engellemiştir. Bu faktörlerin başında Saddam'ın savaş maceraları ve bu maceraları teşvik eden batı ülkelerinin politikaları gelmektedir.

3.1.6. Petrol ve Pazarlanmasının İlgili Devletlerin Politik ve Ekonomik Güçlerine Etkileri

Petrolcüler, amaçlarına varmak ve giriştikleri mücadelede başarılı olmak için her çareye başvurmuşlar ve her vasıtayı uygun görmüşlerdir (Karadağ, 1990, s.13)

Bunun nedeni petrol imparatorluklarını ve petrolden elde edilen muazzam gelirleri ayakta tutabilmektir. Kullandıkları insanlar ve vasıtalarla, insan ve devlet hayatının tüm safhalarına her an nüfuz edebilmişlerdir/edebilmektedirler³².

Nitekim, Fransız Ayan Meclisi Üyesi Mösyö Beranje, Fransız Ayan Meclisi'ne verdiği bir gizli raporda, "Royal-Shell, başlı başına tam bir kuvvettir. O, bankacılık, deniz ticareti, nakliye vasıtası, satış sanayi ve üretim için bir vasıta olduğundan, bundan sonra kürre-i arzın/ dünyanın bütün noktaları üzerinde bulunan şubeleri ile kuvvet ve kudretini genişletir. Hâkimiyetini sürdürmekle birlikte bağlarını da çoğaltabilir. Çünkü, O, egemen bir gücün tüm-vasıta ve olanaklarına sahiptir" diyerek, Royal-Shell grubunun gücünü vurgulamıştır (Karadağ, 1990, s.224).

Şimdi bu tanımlamayı iyice tahlil edersek, buradaki gücü görmemek mümkün değildir. Bu güç, insan ve toplum hayatının tüm safhalarını kapsamakta ve insanı etkileyerek, onu yönlendirecek bir konumda bulunmaktadır. Küçük işletmeciden dev bir sanayiye, basit bir yerel gazeteden devasa ve komplike bir basın kuruluşuna kadar dünyanın her yöresindeki yaşantıyı etkileme gücü gözükmektedir.

Petrole sahip ülkeler ve onun pazarlayıcıları, sadece petrolü çıkarmak ve onu pazarlamak, dünyanın dört bir yanına ulaştırarak satmakla kalmamaktadırlar. Standart Oil, Shell gibi dev şirketler (Dursun,1965, s.132), gerektiği zaman ABD gibi 1990'lardan sonra dünyanın tek süper gücü haline gelmiş ve teknoloji çağının tüm olanaklarıyla donatılmış devletin sahip olduğu harp ve deniz ticaret filolarını dahi yönlendirme ve hükmetme imkanına sahiptirler. Dünyanın belli başlı büyük bankalarının kuruluşlarında bulunan büyük kredi ve prestijleri dolayısıyla, ticarî işlemleri etkileyebilmektedirler.

Dev petrol şirketleri, ürettikleri petrolü bir yerden başka yere nakletmek için gerekli olan dev tanker filolarına, boru hatlarına ve bunların yapılması için gerekli olan demir ve çelik fabrikalarına maden alanlarına, demiryolu şebekelerine ve ulaştırma vasıtalarına sahiptirler.

³² Örnek olarak, İngiliz ve Rusların İran'da elde etmiş oldukları petrol imtiyazları, genellikle kanlı ihtilaller sonucunda olmuştur. 1909 ihtilali İran Tarihinde korkunç bir yer teşkil eder. Çünkü, bu ihtilal İran'daki ilk petrol ihtilâli idi ve ülkeye çok pahalıya mal olmuştur. Bundan sonra sürekli olarak İran 'da petrol yüzünden ihtilaller olmuş ve çeşitli sülaleler yok edilmiştir. Ya da sınırdışı edilerek, İngiliz politika ve çıkarlarına uygun yeni yönetimler iş başına getirilmiştir

Örnek olarak yukarıda adlarını saydığımız 7 dev petrol şirketi ABD dışındaki tüm boru hatlarının sahibi olmakla kalmamışlardır. ABD dışındaki tüm petrol rezervlerinin % 82'sini ellerinde bulundurmaktaydılar. Yine Standart Oil gibi dev şirketin sahip olduğu ekonomik ve sanayi kudret ve Amerikan dış ticaretinin büyük kısmını elinde bulundurması, bu şirketlere bulunduğu ülkelerin politik ve ekonomik yaşantısında, korkunç bir kuvvet ve kudret vermektedir.

Bu kudret ve güce dayanan şirketler, ABD dahil tüm ülkelerde dilediği şahsı, politik arenada istediği yere getirebildiği gibi, istediğini de yerinden, hatta şahılarından etmektedir. Böyle olunca, dev şirketler, sanayileşmiş ülkeleri, sanayileşmiş ülke ve devletler de öteki tüm ülke ve devletleri ve onların politikalarını yakından etkilemekte ve yönlendirmektedirler.

Bu durum, kapitalist dünyada şirket ve devletler arası politikayı etkilemekte ve kavgayı körüklemektedir. Özellikle bu kavga, dünya petrol rezervlerinin beşte üçünün bulunduğu Orta Doğu'da sürdürülmektedir. 1990'lardan sonra buna Avrasya petrol bölgesi eklenmiştir.

Bu kavgayı açıkça görebilmek için Orta Doğu'daki petrol paylarının el değiştirmesine bakmak yeterli olacaktır. 1939'da İngiltere'nin payı % 76 iken, 1952'de %33'e düşmüştür. ABD'nin payı ise % 17'den %59'a çıkmıştır.

Royal-Dutch hisse senetlerinin % 49'unun İngiliz Hükümetinin elinde olduğu dikkate alınırsa, dünyanın ve Orta Doğu'nun diğer bölgeleri bir yana, yalnız İran'da uygulanan İngiliz politikası ve bu petrol şirketleri ile ilişkisi, akıllara durgunluk verecek kadar açıktır.

Dolayısıyla, bu dev petrol tröstlerinin³³ korkunç bir organizasyona dayanan sağlam ve müthiş bir teşkilatlanmaları vardır. Bu nedenle bu dev şirketler, mensubu oldukları devletlerin ekonomik ve politik hayatı yanında, yönetim kademeleriyle içli-dışlı olmaları nedeniyle, sadece mensup oldukları devletlerin değil, petrolle ilgi ülkeleri daha yakından olmak üzere, hiç petrolle ilişkisi olmayan büyüklü küçüklü ülkelerin iç ve dış politikalarına bile yakından nüfuz edebilmekte ve diledikleri politik kararın çıkmasını ve uygulama alanına konmasını

³³ Tröst, bir sanayi dalının, bir ortaklar grubunun eline geçmesiyle gerçekleşen tekelleşimin gelişmiş bir biçimidir.

sağlayabilmektedirler (Karadağ, 1990, s.226)³⁴.

Bu şirketler ve mensubu olduğu ülkeler, ellerindeki kudretle, istedikleri ülkede mali buhranlar yaratabilmektedirler. Borsa oyunları ve kendi kredi musluklarını keserek, kestirterek hükümetleri dize getirmekle kalmazlar. Milyonlarca insanı da bir anda yokluğa, fakru zarurete düşürebilirler. Onların kudretine karşı koyanlar, koymak isteyenler İran Şahlarının, Başbakan Mus-saddık'ın akıbetine uğrayabilir (Giritli, 1978, s.86).

Bu nedenle petrol kaynaklarına sahip ülkeler, petROLSÜZ yaşayabilecekleri halde, petrol şirketleri ve sanayileşmiş ülkeler, asla petROLSÜZ yaşayamazlar. Çünkü, uzun süre Suudi Arabistan'da petrol bakanlığı yapan Şeyh Zeki Yamani'nin 1968'de Beyrut'ta bir üniversite seminerinde belirttiği gibi, petrol üreten ülkelerle, petrol şirketleri ve onların mensubu buldukları sanayileşmiş devletler arasında Katolik Evliliğine benzer bağlar vardır (Giritli, 1978, s.80). Bu bağlar asla koparılamaz. Petrol, tükeneyeceği güne kadar uluslararası enerjinin ve ekonominin, dolayısıyla uluslararası ilişkilerin ve dış politikanın vazgeçilemez odak noktası haline gelmiştir.

Petrol şirketlerinin buldukları ve işlettikleri petrolden aslan payını almaları, petrolün bulunduğu ülkelerin ulusal çıkarlarına ters düşmüştür. Ulusal bağımsızlıklarını kazanan ülkeler milliyetçilik akımlarının etkisiyle, kendi ülkelerinin petrollerine sahip çıkarak millileştirme hareketine girişmişlerdir.

Özellikle 1930'lardan sonra petrol konusu, sadece jeolojik ve ekonomik açıdan değil, siyaset bilimi açısından da inceleme ve araştırma konusu yapılarak, petrol ekonomisi/Oil Economics yanında, petrol politikası/Oil Politics olarak da ülkelerin uluslararası ilişkilerini ve dış politikalarını etkileyen siyasî bir silah olarak gündeme getirilmiştir.

Bunda; Sovyetlerin batı dünyasına karşı petrolü bir politik baskı aracı olarak kullanmasının, Batılılarının gücünü azaltmak için petrole sahip çeşitli ülkelerde petrol alanlarını ve yabancı şirketleri millileştirmelerini teşvik etmesinin; OPEC'in

³⁴ Bu nedenle, bir çok akıllı devlet adamı ve hükümetler, petrol şirketleri, onların yöneticileri ve mensup oldukları devletlerle dost geçinmenin zorunlu olduğunu inanmaktadırlar. Çünkü, liberal ekonominin, temelleri paradır. Dünyaya egemen olan para da petrocü ülkeler ile petrocülerde bulunmaktadır.

kuruluşunu ve Batı ile olan çatışmasını desteklemesinin, 1967, 1973-74 ve 1979 Arap Petrol Ambargolarını desteklemesinin; önemi göz ardı edilemeyecek kadar açıktır.

Millileştirme hareketinin ilk girişimi 1938'de Meksika yapmıştır. Taleplerim kabul etmeyen 17 petrol şirketini 18 Mart 1938'de kamulaştırarak DEMEX adlı ulusal petrol şirketini kurmuştur. Ancak, petrol şirketleri Meksika petrolünü boykot ederek Venezüella'daki petrol kaynaklarını işletmeye başlamışlardır.

1948'den sonra Venezüella'da Perez Alfanzo ile ve 1951'den sonra İran da millileştirme hareketlerine başlamıştır. 9 Eylül 1960'da Bağdat' ta bir araya gelen ve dünya petrolünde % 80'lik bir ihracat payına sahip olan Suudi Arabistan, İran, Irak, Kuveyt ve Venezüella'nın OPEC'i oluşturmasıyla petrole sahip ülkelerin gücü ortaya çıkmaya başladı ve petrolü ulusal çıkarları için daha fazla kullanabilecek şekilde ona sahip çıktılar. Petrol yataklarını ve rafinerileri millileştirmekle kalmayıp, petrol piyasasının kontrolünü de ellerine geçirebileceklerini gördüler³⁵ (Giritli, 1978, s.77).

1973'te petrol fiyatlarının birden bire 4-5 kat artmasıyla, petrol üreten ülkeler, dev petrol kaynaklarının sağlayacağı yararların bilincine vardılar. 1973 ve sonrası, petrol tarihinin en önemli dönemlerinden biri haline geldi.

Petrol çıkarlarının yoğunlaşmasıyla birlikte, birçok ülkede yalnız ekonomik bakımdan değil, toplumsal ve bölgesel bakımdan çeşitli kargaşalar yaratıldıysa da, petrol fiyatlarının artmasından dolayı birçok ülkede "petrodolar" ya da "petrol doları" denilen gelir fazlalıkları oluştu. Başta Orta Doğu'daki devletler olmak üzere petrol üreten ülkelere milyarlarca dolar aktı. Bu ülkeler, Batı'nın güçlü ve verimli şirketlerinin hisselerini satın almakla kalmadılar ve Batılı ülkelere yatırımlar yaptılar.

Ekonomik sıkıntı ve durgunluk içinde olan Batı ülkelerinden birçoğu petrodolarların kendi ülkelerine akmasından memnun olmakla kalmadılar. Bu dev döviz akımı karşısında hem bu ülkelere şirin gözükmek ve hem de onların çıkarlarını

³⁵ Nitekim, İran Şah'ının 1973'te petrol fiyatlarını artırmakla bir gecede ülke ekonomisinin değiştiğini görmesi, petrol şirketlerinin boyunduruğunu hissetmesi, Musaddık'ın ve babasının geçmişte muhatap olduğu onur kırıcı eylemleri hatırlaması, petrol sayesinde ülkesini çağdaş bir toplum yapabileceği konusundaki inancının artması tipik örneklerdir.

gözetmek, petrol üretici ülkelerin dış politikaları yönünde bir politika yürütmek zorunda kalmışlardır³⁶ (Giritli, 1978, s.98).

Petrol, üretici ülkelerde büyümenin itici gücü olmuş, ülkelerin genel manzarasını derinlemesine ve kalıcı bir biçimde değiştirmiştir. Üretici ülkelerin geleneksel ve tarıma dayalı kesimleri, sanayileşmeye ve modernleşmeye dönüşmüştür. Rafinerilerin bulunduğu küçük kent ve kasabalarda büyüme hızı yükselmiştir. Ülke insanların büyük bir kısmı petrolden ekmeğe, petrolde çalışarak iş bulmayı başarmıştır. Petrolün sağladığı refah, ülke insanların ve özellikle orta tabakanın tüketim zevklerini değiştirmiş ve kamçulamıştır. Ülke insanlarında Amerikan tarzı hayat standartını yakalama yarışı başlamıştır.

Tüm bu anlattıklarımızı alt alta ya da yan yana koyarsak bir ülkenin petrole, petrol sanayiine ve petrolün dağıtım mekanizmalarından birine veya hepsine sahip olması, ekonomik ve politik güçlerini yakından etkiler ve bu iki amaca ulaşmak birçok kanalı açar.

Bilindiği gibi, Endüstriyel Devrimle birlikte, her şey makineleşmiş, ulusal güç, gittikçe savaşta ve barışta ham madde kaynaklarının kontrol altında tutulmasına bağlı hale gelmiştir. Birinci Dünya savaşından sonra endüstri ve savaş için en önemli enerji kaynağı olarak petrol, ağırlık kazanmıştır.

Bugün makineleşen silah ve taşıtların çoğu petrol enerjisiyle çalışmaktadır. Bu nedenle, petrol yataklarına sahip ülkeler, uluslararası ilişkilerde sırf petrole sahip olmaları nedeniyle büyük etkinlik kazanmışlardır. Arap ülkelerinin birçoğu, hatta Sovyetlerin dağılmasından sonra Azerbaycan, Kazakistan petrol kaynakları yüzünden stratejik önem kazanmışlardır.

Petrol üretici ülkeler üzerindeki kontrol ve nüfuz, uluslararası ilişkilerdeki güç dağılımında çok önemli hale gelmiştir. Petrol kaynaklarına sahip ülkeler ulusal güçlerine, ekonomilerine ve dış politikalarına güç katarken, rakiplerini de zayıflatmış konuma girmektedirler. Nitekim, Rusya Azeri petrolerini Batı pazarlarına

³⁶ Nitekim, birçok ülke Arap-İsrail uyuşmazlığında Araplar tarafında yer almak zorunda kalmıştır. Bunun tipik örneği İspanya, 1970'lerde İsrail'i tanımayarak Arap ülkeleri üzerinde etkili bir ağırlık kazanmıştır. Libya ile Küveyt'lilerin başlıca hissedarı olduğu "Banco Arabe-Espanol" aracılığı ile petrodolardan oldukça faydalandığı belirtilmiştir.

ulaştırarak petrol boru hattının Bakü-Ceyhan yolu ile değil, Novorossisk'ten geçmesi için 1993'den sonra verdiği mücadelenin temelinde, petrolün vanasını kendi kontrolünde tutma arzusu yatmaktadır (Elekdağ, 1995).

Orta Doğu'nun ve 1990'dan sonra Hazar bölgesinin³⁷ önemi, petrolce zengin bölgeleri ellerinde tutmaktan kaynaklanmaktadır. Başta, ABD olmak üzere tüm büyük güçler, petrol kaynaklarını sadece kendi nüfuzlarında bulunduracak biçimde "petrol politikası" denen politika izlemektedirler. Çünkü tüm endüstriyel kapasitede olduğu gibi petrole dayalı endüstriyel kapasitesi en büyük olan ülke, dünyanın da en büyük devleti haline gelmiş bulunmaktadır. Dolayısıyla petrole, petrol endüstrisine ve petrol pazarlarına egemen olan ülkelerin politik ve ekonomik güçleri iyi yönde etkilenmektedir.

3.1.7. Petrolün Silah Olarak Kullanılmasını Önlemek İçin Yapılan Pazarlıklar

Orta Doğu'daki petrol savaşları, kendi zenginlerini de beraberinde yaratmıştır. 1938-1948 döneminde Orta Doğu'da üretilen petroldeki ABD payı %13,9'dan %55,2'ye fırlamıştır. Körfez petrol üretiminin dünya petrol üretimindeki payı %5'ten %23'e çıkmıştır. 2nci Dünya Savaşı'ndan yılmış, yorgun Avrupa'nın enerji ihtiyacının en yüksek olduğu dönemde Amerika, Orta Doğu'da istediği gibi davranıyordu³⁸ (Vidal, 1991, s.46).

Yukarıda anlattığımız gibi, şirketlerin tekeli için yaratılan OPEC ve OAPEC etkin olmaya başladı. Orta Doğu ve dünya petrol savaşlarında yaratılan zenginliğin paylaşılmasında söz sahibi oldular. 1973'te petrol fiyatları 3 dolardan 11.5 dolara yükseltildi.

Böylece, dünya petrol piyasası, ilk şokla karşılaştı. 1980'de İran-Irak savaşının

³⁷ Nitekim, 1995 sonundaki çekişmelerde ABD, Hazar bölgesindeki 30 milyar dolarlık petrol ve gaz yatırımları için, Rusya ile büyük bir stratejik ve ticari etki rekabetine girmiştir.

³⁸ 7 kız kardeş olarak adlandırılan ve beşi ABD (Standart Oil Of Jersey, Standart Oil of California, Socony Mobil, Gulf ve Texaco), bir İngiliz (British Petroleum) ve bir Hollanda-İngiliz Şirketi (Royal Dutch-Shell) dünya petrol üretiminin %90'ını ellerinde bulunduruyordu. Akla sığmayacak dev kârlar yapan bu şirketler, üretici ve tüketici ülkelerin halklarının sırtından dünyanın en zengin şirketleri haline gelmişlerdir. Petroldeki zenginlik, Kenya'nın babası sayılan Jomo KEN-YATTA'nın sözlerinde olduğu gibi el değiştirmiştir. " Misyonerler geldiğinde bizim toprağımız, onların ise İncili vardı. Bize gözleriniz kapalı dua etmelisiniz dediler. Gözlerimizi açtığımızda ise, onların toprakları, bizim ise İncilimiz vardı".

başlamasıyla petrol fiyatı 1981'de 12.75 dolardan 34 dolara fırladı. Daha sonra Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesiyle petrolün varili 40 dolara, ABD'nin Irak'ı işgali ile 70 Dolara fırladı. Bu arada petrol fiyatları çıkış süreçleri arasında durgunluk ve hatta düşme periyotları da yaşandı.

Üretici ve tüketici ülkeler arasında başlatılacak uyumlu bir diyalog, petrolün fiyat artışını dengeli bir hale getirebilirdi. Ancak, yıllarca ucuz petrol peşinde koşan şirketler ve ABD buna pek yanaşmamıştır(Vidal, 1991, s.48). Ayrıca, 2nci Dünya Savaşı'ndan sonra bölgeye ilk defa Constellation uçak gemisini gönderen Başkan Ford, "Ekonomimizin yaşam damarları kesilirse, kendimizi savunmamız için gerekli önlemleri ve inisiyatifi ele almak için hazır olmalıyız" diyerek, petrol bölgesini askerî operasyonla kontrol altına alacağı tehdidini savuruyordu. Kısacası, petrol üreten ülkeler yani OPEC ülkeleri dize getirilmeye çalışılmıştır.

Ancak, petrol bunalımının üstesinden gelme çabaları da sürdürülmüştür. ABD önce ülke içi üretimi özendirmeye, endüstriyel ve ısınma gibi temel ihtiyaçlara ayrılacak tüketimde tasarruf sağlanması ve petrol israfının önlenmesi için tedbirler almıştır.

AET ülkeleri 1973'te Kopenhag'daki hükümet başkanları toplantısında enerji konusunda ortak önlemler alınmasına çalışmışsa da İngiltere Kuzey Denizi'ndeki petrol yataklarına ilişkin politikası nedeniyle, AET'nin ortak bir enerji politikası gütmemesini engellemiştir. Ancak, Eylül 1974'ten sonra AET, enerji konusunda işbirliğine doğru bir ortam yaratabilmiştir.

Petrol bunalımını aşma çabaları daha sonra, petrol ihracatçısı devletlerle yaptıkları ikili anlaşmalarda somutlaşmaya başlamıştır. Özellikle Avrupalı ülkeler ve Japonya, ikili ilişkilerden yana olurken, ABD böyle bir tutumu benimsememiştir. OPEC ülkeleriyle doğrudan ikili temas kuran ilk ülke Fransa'dır. Artık petrol şirketlerine güvenilemeyeceği noktasından hareket eden Fransa, Suudi Arabistan ve İran'la petrol anlaşmaları imzalamıştır. Daha sonra Fransa, Libya, Kuveyt, Irak ve Katar ile petrol ve ekonomik anlaşmalar yapmıştır.

AET ülkeleri 14-15 Aralık 1973'te Kopenhag'da yapılan toplantıda OECD çerçevesinde enerji konusunda ortak bir çalışma yapılmasını kabul ederek, toplu bir enerji politikası güdülmesine yol açmış oluyordu. 9 Ocak 1974'te ABD Başkanı Nixon, İngiltere, Kanada, Fransa, İtalya, Hollanda, Almanya ve Japonya devlet baş-

kanlarını 11 Şubat 1974'te Washington'da toplanarak enerji sorunlarını görüşmeye çağırdı³⁹ (Gürel, 1979, s.86).

7 Ocak 1974'te ABD Savunma Bakanı J.Schlesinger, Petrol ambargosunun sürdürülmesi durumunda, ABD kamuoyunun hükümeti güç kullanmaya zorlayabileceğini söylüyordu. 8 Ocak'ta Başkan yardımcısı Ford, Arap ülkelerine yiyecek göndermemekle tehdit ediyordu. Karşı taraf ise ABD' nin güç kullanması halinde tüm petrol kuyularının havaya uçurularak bir felakete yol açılabileceği karşı tehdidini savuruyordu.

11 Şubat'ta Washington'da toplanan konferansta Fransa ile Batı arasında görüş ayrıcalıkları çıktı. Öteki AET üyeleri, ABD, Japonya, Kanada ve Norveç bir Enerji Eşgüdüm Grubu/ Energy Coordinating Group kurdular.

8-9 Temmuz 1974'te Brüksel'de toplanan Enerji Eşgüdüm Grubu, bir enerji bunalımı durumunda üye ülkelerin petrol paylaşımının nasıl olacağını karara bağladılar. Buna göre, bir üye ülkeye yöneltilen ambargo sonucunda, bu devletin petrol ithalatı % 5'ten çok azalıyorsa öteki ülkeler yardım edeceklerdir. Eğer, Ambargo tüm üye ülkelerin petrol taleplerinde % 10 bir azalmaya yol açarsa, tüm üye devletler, petrolerini bir havuzda toplayarak, buradan bölüşeceklerdir.

15 Kasım 1974'te Paris'te toplanan OECD ülkesi 16 devlet⁴⁰, Enerji Eşgüdüm yerine, Uluslararası Enerji Ajansı/International Energy Ageng/IEA'yı kurarak, 18 Kasım'da anlaşmayı imzaladılar. IEA'nın amacı, enerji bunalımlarının etkilerini azaltmak, üretici ve öteki tüketici ülkeler arasında işbirliği sağlamak ve petrol pazarlarına ilişkin gelişmeleri yakından izlemektir. Ayrıca, üye ülkelere petrol arzındaki kısıtlamalardan doğacak bir bunalımda, 60 günlük stok bulundurarak, bir paylaşım düzeni getiriyordu. Bunun yanında tüm üye ülkeler, enerji tasarrufuna riayet ederek, daha az petrol kullanacaklardı.

Petrol tüketen ülkelerle OPEC arasında yapılması istenen bir toplantı, OPEC'in böyle bir konferansa tüm tüketici az gelişmiş ülkelerin katılmasını istemesi ve

³⁹ Ayrıca Nixon, 13 OPEC ülkesi devlet başkanlarına birer mektup göndererek yapılacak toplantının bir üretici-tüketici diyalogunu engelleyici girişim olarak yorumlanmaması gerektiğini bildirdi.

⁴⁰ Bu ülkeler şunlardır: ABD, Belçika, Kanada İngiltere, Danimarka, İrlanda, İtalya, Japonya, Lüksemburg, Hollanda, İspanya, İsveç, Türkiye, Almanya'dır.

toplantıda sadece petrolün değil bütün hammaddelerin konu edilmesini isteyen politikaları nedeniyle gerçekleştirememiştir (Gürel, 1979, s.178).

Ancak, Irak, Cezayir ve Libya'yı hariç tutarsak, öteki OPEC üyesi Arap ülkeleri Suudi Arabistan, İran, Kuveyt, B.A.E., genellikle ABD ile iyi ilişkiler içinde olmuşlardır. 1976'da İran-ABD, 1980'e kadar 50 milyon dolarlık bir ticaret ilişkisi kurmuşlardır. 1975'te 10 milyar dolarlık ABD malı, Orta Doğu ülkelerine satılmıştır.

OPEC üyesi ülkelerin ortak bir tavırla fahiş bir şekilde fiyat arttırmaları, Orta Doğu petrolünün üretimini azaltmış olmasına rağmen, bölge ülkelerinin petrol gelirleri kat kat artmıştır. Ancak, petrolde dışa bağımlı olan sanayileşmiş ülkelerin ekonomileri felç olmuştur. Söz konusu bu petrol fiyatlarındaki artış, 1979 yılında tekrarlanınca, petrol tüketicisi ülkeler çeşitli petrol senaryoları yazmışlar ve uygulamaya başlamışlardır (Özay, 1997, s.315).

Petrolün fiyatlarındaki artışın olduğu dönemlerde Türkiye'de büyük ekonomik sıkıntılara girmiştir. 1970'lerden itibaren ABD, petrol tedarik ettiği kaynakları çeşitlendirmeye çalışmaktadır. Bu maksatla Hazar Havzası, Nijerya, Çad, Angola, Kanada, Meksika ve Venezüella alternatif petrol tedarik kaynakları olarak seçilmiştir. Türkiye'de aynı şekilde petrol açısından dışa bağımlı olduğu için petrol tedarik ettiği ülkeleri azami ölçüde çeşitlendirme politikası gütmüştür. Fakat, Orta Doğu'nun özellikle de Körfez'in ABD ve diğer petrol ithalatçı ülkeler nezdinde ki önemi tabi ki göz ardı edilemez.

17 Mayıs 2002 tarihli ABD Başkan Yardımcısı Cheney imzalı National Energy Policy Development Group raporunda, ABD'nin ilk önceliği arasında yabancı ülkelere yeni petrol rezervleri sağlanması belirtilmiştir. Rapor 25 yıllık bir perspektifte ABD'nin petrol ihtiyacı için strateji geliştirmektedir. ABD'nin yabancı petrole bağımlılığı 2002 yılı tüketiminin %52'sini oluşturmaktadır. 2020 yılında bu oranın %66'ya çıkması beklenmektedir. 2003 yılı itibariyle ABD yılda 10,5 milyon varil petrol tüketmektedir. Amerikan Enerji Enformasyon Dairesi'nin tahminlerine göre; 2020 yılında ABD'nin günlük petrol ihtiyacı 25 milyar 800 milyon varile çıkacaktır (Kayar, 2003, s.214).

2000 yılında dünyanın en büyük petrol şirketi Exxonmobil sadece 2.6 milyon varil petrol üretmişken Suudi Arabistan'ın şirketi ARAMCO(Arabian- American Oil Company) 8.8 milyon varil üretmiştir (Üşümezsoy, 2003, s.47). Suudi Arabistan'ın

üretimde ve petrol arzının belirlenmesinde en önemli aktör olma konumunun uzun olmaması gerekmektedir. Çünkü, özellikle 11 Eylül saldırıları sonrası ABD-Suudi Arabistan ilişkileri gerilemeye başlamıştır. Irak bu ülkeye karşı uzun dönemli bir müttefik alternatifi olarak görülmekte ve bu doğrultuda yeniden yapılandırılmaktadır. Bu nedenle Irak'ta rejim değişikliği acilen gerekmiştir (Kayar, 2003, s.214).

Gerçekte, Afganistan'a yapılan müdahale ABD'nin uzun süredir üzerinde çalıştığı Orta Asya petrol ve doğalgazını denetlemek için gereken fırsatı vermiş oldu. Orta Doğu'da ise ABD, İran dışında petrolün tamamını kontrol etmektedir. Bunu sadece ihtiyaç duyduğu petrolü uygun fiyattan temin için yapmamaktadır. Daha mühim amacı Avrupa ve Asya'nın enerji kaynağını temin ettiği bu gölgede denetimi sağlamaktır. Bugün için Avrupa ve Asya enerji ihtiyacının büyük kısmını Orta Doğu'dan sağlamaktadır. Avrupa ise Rusya üzerinden ABD'nin kontrolünde olmadan enerji elde etmeye çalışmaktadır. Bu nedenle Karadeniz'den Avrupa'ya yönelecek çeşitli enerji iletim güzergâhları gündemdedir. Çin ve Japonya başta olmak üzere Asya ülkeleri ise direkt olarak Kazakistan ve Türkmenistan'dan boru hatları ile enerjiye ulaşmayı planlamaktadır (Kaan, 2000). ABD 21nci yy.da potansiyel rakiplerinin enerji yollarını kontrol altında tutmak istemektedir. Büyük devletler arasında petrol rezervlerinin kontrolü için büyük bir yarış söz konusudur (Yergin, 1999, s.31).

ABD, ülkesi için en önemli enerji kaynağı olan petrolün temininde herhangi bir kesintiye kesinlikle izin vermeyeceğini, 2002 yılında Venezüella'da yapılan seçimler sonucu petrolün millileştirilmesini savunan Hugo Chavez'in iktidara gelmesiyle de ortaya koymuştur. Petrolün millileştirilmesi aşamasında çeşitli iş kollarında grevler yapılmış ve kanlı ayaklanmalar olmuştur. ABD 1972-1978 yılları arasında Orta Doğu'daki petrolün millileştirilmesi esnasında yaşadığı sıkıntıyı tekrar yaşamak istememektedir.

İran'daki petrol ve doğalgaz sahaları körfezin batı kıyısında ve Irak sınırında yer almaktadır. Saddam'ın 1980'de İran'a saldırması, sınırların değiştirilmesi ve İran'ın petrol bölgelerinden atılabilmesini sağlayabilmek için ABD şirketleri tarafından desteklenmiştir. İran İslam Devrimi ile İran'daki petrol imtiyazlarını kaybeden şirketler, Saddam'ın İran petrolüne el koymasını kendi çıkarlarına uygun görmüşlerdir. Günümüzde ise bu beklenti ABD kontrolünde kurulması planlanan Kürt Devleti eliyle gerçekleştirilmek istenmektedir (Kayar, 2003, s.218). Bunun

sonucunda aynı Körfez ülkelerinde olduğu gibi petrol şirketlerine bağlanan yeni devletçikler ortaya çıkabilecektir. Senaryoya göre Kürtlerin talep ettiği gibi Kuzeydoğu Irak ve Batı İran'daki petrol bölgelerinde oluşturulacak Kürt Devletinin yanı sıra, Irak'ın güneyinde ve İran sınırında yaşayan dinsel açıdan Şii fakat etnik olarak Acem olmayan nüfusun çoğunluğu topluluk için de bir devlet oluşturulacaktır (Şen, 2003, s.47).

Dünyanın en zengin petrol yataklarının bulunduğu Orta Doğu, 1973'ten sonra dünyanın en çok silah satılan bölgesi olmuştur. Basra Körfezinde İran, Suudi Arabistan ve Irak en etkin güçler olarak sürekli mücadele içinde olmuşlardır. Bu nedenle, gerek OPEC içinde ve gerekse diğer uluslararası konferanslarda, hatta petrol silahının Batı'ya ve Batılı şirketlere karşı kullanılmasında dahi sürekli çıkar çatışması içinde olmuşlardır. Bu yüzden, petrol gibi önemli bir silah, en uygun zamanlarda bile etkisiz kalmıştır.

3.1.8. Irak Savaşı'nda Petrol Dolar Faktörü

Mevcut uluslararası finans rezervlerinin önemli kısmı Amerikan doları cinsindedir. Bu oran on yıl önce %51 iken 2000 yılı itibariyle %68'e çıkmıştır. ABD tüm dünyanın toplam 6.2 trilyon dolarlık ihracatının 781.1 milyar dolarlık kısmını gerçekleştirirken, toplam 6.65 trilyon dolarlık ithalatın ise 1.257 trilyon dolarlık kısmı ABD'ye yapılmaktadır. ABD'nin dış ticaret açığı çok fazladır ve azalacak gibi de görülmemektedir. Aynı zamanda ABD dünyanın en fazla borçlu ülkesidir. ABD'nin toplam iç borcu 6.021 trilyon dolardır. GSYİH'sı ise 9 trilyon dolardır (Liu, 2002, s.13).

Birbirine iç içe geçmiş ekonomiler yerel para birimlerinin değerini korumak için dolar rezervlerini arttırmak için ihracata ihtiyaç duymakta ve birbirleriyle rekabet içine girmektedirler. Dış borçların ödenmesi ve milli para birimlerinin manipilasyon ve spekülasyona uğramaması için ülkelerin merkez bankaları rezervlerinde daha fazla dolar tutmaya çalışmaktadır. Bu da doların daha da güçlenmesine neden olmaktadır. Bu fenomen doların hegemonyası olarak isimlendirilmektedir (Liu, 2002, s.14). Kritik ham maddelerin özellikle de petrolün dolar ile satılması ABD ekonomisi için çok önemlidir. Doların dünya ekonomi piyasalarında tek geçerli ve en değerli para olması ABD'nin daha ucuz ithalat

yapmasını ve kendi ülkesindeki varlıkların kolay bir şekilde alınamamasını sağlamaktadır.

Saddam 1999'da Irak petrolünün uluslararası piyasalar çıkışını Euro'ya endekslemiştir (Çiloğlu, 2003, s.8). Saddam'ın bu kararı almasından sonra özellikle OPEC üyesi hemen hemen tüm petrol üreticileri aynı kararı almışlardır. İran, Suriye, Libya, Venezüella ve Rusya bu kararı alan ilk ülkeler olmuşlardır. ABD ekonomisinin 2001 yılında girmiş olduğu ekonomik daralma süreci ve ekonomik temel göstergelerdeki zayıflıklar doların değer kaybetmesine neden olmuş; başta Çin ve Rusya olmak üzere birçok uluslararası rezervlerdeki dolar miktarında %50 azalma ve özellikle euro miktarını artırma kararı alınmıştır (Kayar, 2003, s.220).

ABD'nin Körfez ülkelerine bir diğer bağımlılığı ise sermaye yönündendir. Dışarıya sattıkları petrolden büyük gelir elde eden petrol oligarşileri son kırk yıldır dünya finans kapitalinin önemli bir unsuru haline gelmişlerdir. Petrol zengini emirler ABD ve Avrupa ekonomilerine gereksinim duydukları yüz milyarlarca dolarlık yabancı sermayeyi temin ederek, bu ülkelerin ekonomilerine olumlu katkı sağlamaktadırlar (Mutlu, 2003, s.264).

Petrolün euro'ya endekslenmesi ve bazı ülkelerin dolar rezervlerini azaltma buna karşılık euro rezervlerini artırma eğilimi içerisinde girmeleri, ayrıca özellikle 11 Eylül sonrası gittikçe artan oranda Körfez ülkelerinin ABD'deki sermaye yatırımlarını Avrupa'ya kaydırma eğilimi içine girmeleri doların değerinin uluslararası piyasalarda hızla düşeceği görülmektedir (Çiloğlu, 2003, s.8). Nitekim doların euro karşısındaki değer kaybı özellikle 2002 yılının sonlarında hızlanmış ve Mayıs 2003 tarihinde dolar euro paritesi 1.2 seviyelerine çıkarak tarihi zirveyi yakalamıştır. Dünyaya hakim olabilmenin tek yolu güçlü para birimi ve kesintisiz ham maddeye sahip olabilmektedir. Bilinen bir başka gerçek de, ABD'nin petrol kaynaklarının gittikçe azalıyor olmasıdır. 2025'e gelindiğinde ABD'nin petrol ithalatı iç talebin %70'ine ulaşacaktır. Dolayısıyla ABD petroldeki ve finans sektöründeki kontrolünün azalmasından rahatsızdır ve tek çare olarak petrolün kontrolünü kendi eline almakta görmektedir (Gürler, 2005, s.266).

Bilinen bir başka gerçek de, ABD'nin petrol kaynaklarının gittikçe azalıyor olmasıdır. 2025'e gelindiğinde ABD'nin petrol ithalatı iç talebin %70'ine ulaşacaktır.

Ayrıca işgalden önce günlük 2.1-2.4 milyon varil üretim yapan Irak'ın, %90'ına yakın üretimini Fransız ve Rus şirketler yapmaktaydı. ABD, Irak'ın, Fransa ve Rusya'ya yakınlaşmasının diğer petrol üreticisi ülkeleri de etkilemesinden endişe duymuştur. Rusya'nın Irak'tan 2003 yılı rakamlarına göre 10 milyar dolar civarında alacağı bulunmaktadır. Ayrıca işgalden kısa bir süre önce, ABD'nin tüm muhalefetine rağmen Rusya ile Irak arasında en az 40 milyar dolarlık kapsamlı bir ekonomik işbirliği Antlaşması yapılmıştır. Irak'ın büyük petrol yataklarının işletilmesi Fransız ve Rus şirketlerin haricinde Çin, Alman ve Japon şirketlerinin de ilgisini çekmektedir. 1990'lı yıllarda Rus Lukoil, Çin Milli Petrol Şirketi ve Fransız Total Fina Elf şirketi arasında Irak yönetimi arasında ambargo kalktıktan sonra petrolün çıkarılması konusunda anlaşmaya varılmıştır (Gürler, 2005, s.265). Çin petrol ihracatının önemli bir kısmını Körfez'den sağlamaktadır. Bölgeden ithal ettiği petrol, 1997'de 0.5 milyon varil/gün iken bunun 2020 yılında 5 milyon varile çıkması beklenmektedir. Bu nedenle Çin Milli Petrol Şirketi Ramallah petrol bölgesinin işletilmesi için Irak yönetimi ile anlaşma imzalamıştır. Fransızlar Mecnun bölgesi Ruslar ise Batı Kurna bölgeleri ile ilgilenmektedir (Paul, 2002). Bu nedenle, büyüyen ekonomilere sahip ve Rusya, dünyanın üçüncü büyük petrol rezervine sahip olan Irak'ta tümüyle ABD denetiminde bir yönetim istememektedir.

Fransız-Alman ittifakının savaşa bu kadar sert bir şekilde karşı çıkmalarının nedeni Irak petrolünün kontrolünün tamamen ABD'ye geçecek olması ve petrol ihracatçısı ülkelerin tekrar dolara yönelecek olmasıdır (Kayar, 2003, s.222). Rusya ise ABD ile yapmış olduğu mutabakat gereği petrol fiyatlarının çok fazla aşağıya çekilmemesi garantisini almıştır. Ekonomisi büyük oranda doğalgaz ve petrol ihracatına dayanan Rusya fiyatların düşürülmemesi karşılığında Irak konusunda ABD'ye çok fazla sert bir muhalefette bulunmamaktadır.

Özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra, Amerikan ekonomisi yeni bir durgunluğa girmiş durumda iken aynı zamanda Avrupa ekonomileri ile Uzakdoğu'da Japonya ekonomisi de kötü sinyaller vermeye devam etmektedir. Bu şartlar altında, ekonomik durgunluktan çıkmak için mutlaka daha ucuz ve sürekli petrol ve enerji girdisine ihtiyaç duyulmaktadır. 20nci yy.'ın başında çizilmiş olan bölge haritası ABD'nin küresel kapitalizmi ile çok uluslu şirketlerinin stratejik çıkarlarına ve ihtiyaçlarına cevap vermediği ve ABD'nin gelecekteki muhtemel rakiplerinin önünü kesmek için bölgenin haritasının yeniden çizilmesi gerekmektedir. Bu nedenle Irak

savaşını, her şeyden önce bir petro dolar savaşı olarak değerlendirmek gerekmektedir (Yeldan,2003).

3.2. Küreselleşme ve Orta Doğu

1989'ta Doğu Bloku'nun yıkılışı ile birlikte soğuk savaşın bitmesi, küreselleşme söyleminin başlangıcı olarak kabul edilebilir. Bu tarih ile başlayan bir dizi gelişme, ulus-devletlerin yönetiminde tek ve egemen güç olduğu ulusal ekonomi önceliklerinin yerini, küresel önceliklere teslim ettiği bir dünya ekonomik sistemine bıraktı. Sermayenin uluslararası düzeyde önündeki engellerin giderek kaldırıldığı, teknolojinin, özellikle enformasyon teknolojisinin ulusal sınırlar tanımadan hızla yayıldığı bir süreç yaşanmaya başladı. Bu süreçte, dünya sistemi daha önce olduğundan çok daha yoğun bir biçimde uluslararası sermayenin kontrolü altına girmektedir. Ekonomik, sosyal, yönetsel, kültürel birçok alanda farklı yaklaşımlar sunmakta ve toplumsal yapılar üzerinde yönlendirmeler yapmaya çalışarak kendi hedeflerine ulaşmaya çalışmaktadır (Acı, 2005, s.3) .

Yeni iletişim ve bilgi teknolojilerinin gelişimi ve uluslararası ölçekte yayılması ile ulus-devletlerin kendi ülkeleri üzerindeki kontrol mekanizmalarının gevşemeye başladığı görülmektedir. Böylece devletin resmi ideolojisi ile yaratmaya çalıştığı tek tip insan ve homojen kültür girişimleri zayıflamaktadır. Bu bağlamda uluslararası NGO' ların (non-governmental organization=sivil toplum kuruluşları) aralarında iletişim sistemleri kurmaları, bilginin ne kadar hızlı yayıldığıının ve uluslararası sivil topluma doğru bir gidişin söz konusu olduğunun açık göstergesi olarak kabul edilmektedir. (Thompson, 1998, s.215)

Ayrıca yaşanan teknokojik gelişmeler terör örgütlerinin de işine yaramış, terör örgütlerinin faaliyetlerini koordine etmelerini kolaylaştırmıştır. Aynı zamanda Kitle İmha Silahlarının ve bunların imalat malzemelerinin yapımının ve dağıtımının kontrolü de zorlaşmıştır. Orta Doğu yapısı içinde pek çok terörist örgüt ve Kitle İmha Silahları ile ilgilenen unsur barındırdığından, bu durum, Orta Doğu'yu yeniden yapılandırmakla meşgul olan devletlerin eline koz vermiştir.

Küreselleşmenin Orta Doğu ülkelerine başlıca etkisi Orta Doğu ülkeleri üzerindeki siyaset oluşumunda görülmektedir. Batı, Orta Doğu petrol kaynakları üzerindeki denetimini sürdürmek maksadıyla dünya petrol pazarlarına müdahale etme politikası uygulamaktadır. Böylece Orta Doğu ülkelerinin küreselleşme ve

uluslararası ticaretten aldıkları pay da düşmektedir. Orta Doğu halklarının siyasal sistemden daha fazla hak ve katılım payı istemeleri de, küreselleşmenin Orta Doğu'ya etkilerinden biridir. Küreselleşme sonucunda ortaya çıkan ekonomik ve sosyal dengesizlikler, Orta Doğu'da terörün tırmanmasına neden olmuştur. Orta Doğu ülkeleri petrol gibi çok önemli bir güce sahip oldukları halde küreselleşme sürecini çok iyi değerlendirememişlerdir.(Niray, 2004, s.12)

Küreselleşme sonucunda ortaya çıkan ideolojik baskı ve kimlik sorununa alternatif çözümler en çok Orta Doğu'da tepkiye karşılanmaktadır. Orta Doğu halkı, küreselleşmenin getirdiği ileri sürülen özgürlük ve liberalizmden ziyade, kendi kültürünün temelini oluşturan İslam'a ve muhafazakarlığı koruyan değerlere sarılmıştır(Erkmen, 2003, s.10).

Küreselleşmenin bir etkisi olarak, devletler, içine kapalı yaşamının ve tek başına ayakta kalmanın mümkün olmadığını farkına varmışlar; Avrupa Birliği, Afrika Birliği Örgütü, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması, Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği gibi teşkilatlanmalar kurmuşlardır.

Orta Doğu üzerinde oynanan oyunlarda Orta Doğu ülkelerine çoğunlukla figüranlık uygun görülmüştür. Orta Doğu ülkeleri, çıkar çatışmalarında imkan ve kabiliyetlerini ortak fayda ekseninde birleştiremeyerek çeşitli oyunlara ve yönlendirmelere maruz kalmışlardır (Ertuğrul, 2004, s.23).

3.3. NGO'lar ve Irak

NGO'lar ansiklopedik manada kar amacı gütmeyen ve devlet kökenli olmayan kuruluşlardır. Çalışma alanları teknolojik danışmanlıktan insan hakları savunuculuğuna, medya kuruluşlarının eğitilmesi ve demokrasiye hazırlanmasından çevre kirliliği ile savaşımaya kadar çok geniş bir alana yayılmıştır. Bu manada NGO'lar toplumların demokratikleşmelerine ve halk içindeki inisiyatifin organize edilip yine toplum yararına çalışmalara çevrilmesine yardımcı olmaktadırlar. Tüm dünyada tanınan NGO'lara örnek olarak Birleşmiş Milletler, Amnesty International(Uluslararası Af Örgütü) ve Greenpeace verilebilir. Fakat NGO'ların sadece dünya barışı, ekonomik ve sosyal gelişim için çalıştıklarını düşünmek doğru değildir. NGO'lar uluslararası ilişkilerde düşünülen çok daha karmaşık siyasi entrikalar için kullanılabilirler (Binay, 1997, s.1).

2nci Dünya Savaşından sonraki yıllarda, “gelişmiş ülkelerde Sivil Toplum Kuruluşlar(STK)’ının, kalkınma sorununa ilgi duymaya başladıkları, yoksulluk ya da az gelişmişlik olgusunun küçük çaplı yardım projelerinden çok, bir bütün olarak algılanması gerektiği noktasına geldikleri görülmektedir. Az gelişmiş ülkelerin, gelişmiş ülkelere ait modern düşünce tarzını, teknolojisini ve uzmanlarını ithal etmelerine dayalı yardım programları STK’ların gündemine gelmiştir. Bu bağlamda ilk olarak gelişmiş ülke STK’ları kendi proje ve personelini kullanmak kaydıyla az gelişmiş ülke STK’ları ve köy komiteleri gibi kurumlarla ortak çalışmalar yürütmüşlerdir. Örneğin The Oxford Committee For Famine Relief (OXFAM) gibi bazı gelişmiş ülke STK’ları geleneksel gönüllü organizasyon kimliklerinden sıyrılarak az gelişmiş ülkelerde yerel bir takım projelere destek vermek suretiyle yeni bir işlev üstlenmişlerdir. Böylece gelişmiş ülkelerin teknisyenlerinin yanında az gelişmiş ülkelerin toplumlarının katılımına da öncelik veren ve kalkınma politikaları üzerinde etkili olabilen STK anlayışı hızla yükselmeye başlamıştır.” Bu masumane görüntü altında merkezi kapitalist ülkelerin örgütleri kendi ülkesinin ulusal çıkarları için çaba göstermekteydi (Acı, 2005, s.40).

1989 Soğuk Savaşın bitiminde; merkezi kapitalist ülkelerin, Sovyetler Birliği dağılmadan önce kendi yayılcı anlayışlarıyla hazırladıkları projeleri etkin bir biçimde uygulama alanı doğmuş ve uygulamaya geçirdikleri projelerle; yerellik olgusuna, alt kimlikleri kışkırtma yoluyla ulus devlet anlayışını yok etmek amaçlı girişimlere vurgu yaparak; etnik, kültürel ve dinsel unsurları ön plana çıkarmak üzerinden insan hakları adı altındaki yayılcı güdülerini baskın duruma getirmişlerdir. Merkezi kapitalist ülkeler, parasal alt yapısını kendi örgütleri (IMF, Dünya Bankası) aracılığıyla sağladıkları; çıkar amaçlı uygulamanın yapılacağı ülkelerde; gazetecilerden, üniversite öğretim üyelerinden ve değişik meslek gruplarından seçilen kişiler yoluyla siyasi baskı işlevine sahip grupları oluşturmakta ve kamuoyu dikkati, kitle iletişim araçlarıyla yönlendirilebilirliği sağlanmış olmaktadır (Çeçen, 2003, s.21).

İnsan hakları savunuculuğunu yapan NGO’lar güçlerini çoğunlukla merkezi ülkelerin çıkarlarına uygun davranmaktan (Gürses, 2001, s.28) alıp insan haklarının siyasi ve kültürel hakları boyutunu ön plana çıkarır, ekonomik ve sosyal haklar boyutunu bilinçli olarak geri plana iterler. Bolivya’nın kırsal kesiminde ortaya çıkan

kolera ve sarı humma salgınları, kapsamlı bir halk sağlığı programıyla önlenilecekken, NGO'lar bu konuda çaresiz kalmışlardır (Petras, 2001, s.159).

Irak'ın, Amerikan paralı askerlerince işgal edilip sözde etnik devletler kurmak niyetiyle birçok NGO bu süreçte etkin rol oynamıştır ve oynamaktadır. Uluslararası NGO'ların Kürtlerle yakın ilişki içinde çalışmaları, uluslararası arenada Kürtlerin sorunlarının temsili için önemli fırsatlar yaratmakta, bu NGO'lar sorunların/konuların Birleşmiş Milletlerde gündeme getirilmesine aracılık etmekte ve uluslararası medya aracılığıyla sorunlarını dile getirebilmektedir. Uluslararası yardım kuruluşları ve NGO'lar Müslüman ülkelerde faaliyet göstermek istemektedir ve bu isteklerinden ötürü misyonerler olarak eleştirilmektedir (Turhan, 2006, s.28).

NGO'lar en çok ihmal edilmiş, yoksun kalmış ve cahil toplumlara seçmekte, böylelikle tıbbi, eğitimsel ve ziraî yardımlar sayesinde onlarla temas kurmaktadır. Böylece hedef toplumun kültür ve inancına yavaş yavaş zarar verirler. (Bağcı, 2006, s.14) Dolayısıyla, devlet, küçük, minimal, sınırlı, az yer kaplayan bir noktaya çekilmektedir. Tüm bu değişimlerin bir sonucu olarak bireye doğru bir güç kayması yaşanmaktadır. Özellikle, demokratikleşme, yerelleşme, sivil toplumun öne çıkması, iktisadi serbestleşme ve özelleşme gibi köklü gelişmeler devletin gücünü ve fonksiyonlarını daraltmakta, buna karşın sivil toplumun gücü ve kapsama alanını genişletebilmektedir. Bu gelişme, tüm dünyada yayılma eğilimi göstermektedir (Aytaç, 2005, s.18).

Devletin NGO'lara karşı halkını ve kültürel değerlerini koruyan bir konumda olmasının engellenmesi için her türlü hukuksal düzenleme de yapılmaktadır. NGO'ların önü açık olmalı, mali açıdan saydamlığın olmadığı ya da mali kaynakların hukuksal düzenlemelerle kılıfına uydurularak hibe gibi yöntemlerle kaynak aktarımı rahatlıkla sağlanabilmektedir. Çünkü bu yolla hedef ülkede beklenen/istenen sözde demokratik dönüşüm rahatlıkla gerçekleştirilebilecektir (Turhan, 2006, s.29).

Batılı ülkelerin NGO'lara finans sağlamanın yanı sıra sınırsız operasyonel olanak da sağladığı görülmektedir. En son olarak Pakistan'da Alman ordusunun helikopterleri Alman STK'larının personeli ve yardımını taşıyor ve Alman askerleri dağıtıyordu. Kosova'da NATO'nun müdahalesinden sonra ABD'nin denetimindeki Prizren bölgesinin yardım ve kalkınma programının tamamı CRS(Catholic Relief

Services)'e, İpek bölgesinin yardım ve kalkınma programı da Mercy Corps kuruluşuna tahsis edildi. İki bölgede de Katolik azınlıklar yaşıyordu. (Üker ve Baca, 2005, s.3).

Kanada Dışişleri Bakanı Lloyd Axworthy'nin de söylemiş olduğu gibi: "Açıkça görülüyor ki, NGO'lar artık salt danışmanlık ya da militanlık işlevlerinin havale edileceği kurumlar değildirler... karar verme süreçlerinin birer parçası oluvermişlerdir." (Simons, 1998, s.85) politikaları etkileme güçleri giderek artmaktadır. Nitekim kalkınma sürecinde özellikler uluslararası çevreler tarafından kalkınmanın yeni aktörleri olarak ön plana çıkartılan STK'lar, kendilerini "kalkınmacı sivil toplum kuruluşları" ya da "uluslararası alanda hükümet dışı kuruluşlar" adı altında farklı biçimde tanımlamaya başlanan bu kuruluşlar, ulus devletlere karşı uluslararası sivil toplumun temsilcileri olarak sunulmaktadır." (Acı, 2005, s.5)

Kanada Dışişleri Bakanı Lloyd Axworthy'nin de söylemiş olduğu gibi: "Açıkça görülüyor ki, NGO'lar artık salt danışmanlık ya da militanlık işlevlerinin havale edileceği kurumlar değildirler... karar verme süreçlerinin birer parçası oluvermişlerdir" (Simons, 1998, s.85). Dünyanın bu yöne evrilmesi ve ABD'nin belirleyiciliği çerçevesinde olmuştur.

Vakfın raporuna bakmayı sürdürürsek: "...genellikle çok uluslu şirketler kendi STK'larını da kurarak Coca Cola Vakfı, Kellog's Vakfı gibi insani amaçlı faaliyetlere destek vermekte ve bu yolla sempatiyi ve bağımlılığı artırmaktadır. Bu çok uluslu şirketlerin avantajlarından biri de hedef ülkelerde de aynı isimli vakıfları şirket şemsiyesi altında kurarak istedikleri biçimde yönlendirme yapmalarıdır. Uluslararası finans şirketleri ve bankalar bu yola gitmektedir. (HSBC Bankası Vakfı gibi) Bunlar daha çok vakıflarını buldukları ülke ekonomisi takip ve yönlendirme için kullanmaktadır. Uluslararası şirketlerin amaçları kısaca: kendi ürünlerini pazarlamak, ürünlerine bağımlılığı geliştirmek, kendileri için yatırıma elverişli ortam yaratmak, ülke piyasalarını izlemek için STK'lara destek vermektir." (Üker ve Baca, 2005, s.3)

Raporda ayrıca Kuzey Irak'ta tasarlanan etnik temelli devlet ve Türkmen nüfusunun hiçe sayılarak demografik yapının etnik kimliklerin lehine dönüştürülmesi üzerine çabalarıyla NGO'ların analizi de yer almakta: "1991 yılındaki Körfez

Krizi'nin ardından Kuzey Irak'a gelen yaklaşık 100 NGO'nun insani amaçlı görünmekle birlikte, bir çoğunun ülkelerin bölgeye ilişkin politikalarına hizmet ettiği gözlenmiştir. Bu kuruluşların bölgede bir Kürt Devleti kurulmasının fiziki alt yapısının oluşumunda önemli bir rol oynamaktadır. Irak'ta faaliyet gösteren NGO'lar kendi devletlerince ulusal çıkarlarını ve dış politika hedefleri doğrultusunda: stratejik istihbarat temini, diplomasiyi etkileme, misyonerlik ve dönüştürme faaliyetleri, sosyal, kültürel ve etnik yapıyı çözümlenme, ideolojik taşıma, kültür aktarımı, yer altı ve yer üstü kaynakları saptama, kitleleri etkileme ve yönlendirme amaçları için kullandıkları bilinmektedir."(Üker ve Baca, 2005, s.9)

Kuzey Irak'ta faaliyet gösteren NGO'lar şöyledir(Gürses, 2003, s.47):

Amerika Birleşik Devletleri: Assyrian Aid Social Society, Asian Volunteers Network, Concern For the Kids, Care For The Kurds, Global Development Cehtre, Global Partners, Horizonsinternational, İnternational Catholic Migration Commission, Impact Teams İnternational, Kurdish Human Right Watch, Nortwest Medical Teams İnternational, US Office Foreing Disaaster Assistance, Servant Group İnternational, Wells of Life;

Hollanda: A Community Oriented Rehabilitation Network, Dutch Consortium;

İtalya: Assocation for Participation İn Development;

Fransa: AIDE Medicale İnternationale, Equilibre, MEdecine Du Monde, Mission Enfance, Pharmaciens Sans Frantier;

Almanya: Arbetier Samortier Bund, Children's Relief Assaciation, Center For Development And Peace, Humanitarian Aid Development Cooperation, Heildelberg İnternational, Help, Medico İnternational, Solidaritat Komite, Kurdistan, Voluntary Relief Doctors, Wadi;

Belçika: Broederlijk Delen, Handicap İnternational;

İngiltere: Christian AID, Iraq Trust, Kurdish life AID, Minas Advisory Group, MiddleEast Development Services, Response, RELief, Resettlement Rehabilitatio, Save The Childiren FUNK;

Danimarka: Danish Church AID;

İsveç: Diakonia, Opointion Marcy, The Qandil Project, SAve The Childiren FUND, Swedish Red Cross,

Avrupa Birliği: European Community Humanitarion Office;

İsviçre: Emergency, İnternetional Commite Of The Red Cross, Resource Development Services;

Norveç: Norwegian People's AID.

Özetle Afganistan'da, Irak'ta ya da dünyanın herhangi bir yoksul, gelişmemiş ülkesinde sözde "demokratikleşme"yle işgal edilen, yerinden yurdundan edilen, çocuk, kadın, yaşlı tüm dezavantajlı kitleleri dünyanın sınırlı su, petrol, enerji kaynaklarından daha fazla pay almaya odaklanmış gelişmiş kapitalist ülkelerin çıkarları doğrultusunda hiçe sayan bir anlayış görünür kılındığı gibi bu faaliyetleri NGO'lar aracılığıyla yapmaktadır. Yine söz konusu NGO'lar, insan hakları, kültür, ekonomi, eğitim, sağlık gibi temel konularda çıkarlarına uygun olmadığı yerlerde hiç de insaf ölçülerini düşünmemektedir

3.4. Şark Meselesi Kavramı ve Günümüzdeki Yansımaları:

Şark meselesi denince üç unsur akla gelmektedir (Kodaman, 1990, s.59)

(1)Türkler, özellikle Osmanlı Türkleri;

(2)Düvel-i Muazzama denilen Avrupalı Devletler(Fransa, İngiltere, Rusya, Almanya);

(3)Osmanlı İmparatorluğu içinde yaşayan gayr-i müslim cemaatlerdir.

3.4.1. Avrupa Açısından Şark Meselesi:

Düvel-i Muazzama'nın Osmanlı Devleti'ne karşı bazen ayrı ayrı bazen de müştereken yürüttüğü ve takip ettiği dış politikanın veya diplomasinin adıdır. Adı geçen bu devletler arasında Avrupa hâkimiyeti ve dünya hâkimiyeti konularında da kıyasıya bir rakabet söz konusu olduğu için şark meselesi bu rekabetten oldukça etkilenmekteydi. Şark meselesi Avrupa'nın dış Politikasının önemli bir parçasını oluşturduğuna göre, dış politikayı etkileyen faktörlerin şark meselesindeki rolünü de unutmamak gerekir. Bu faktörleri de şu şekilde sıralamak mümkündür (Brailard, 1980, s.75):

(1)Fiziki Faktörler: coğrafya ve nüfus. Osmanlı İmparatorluğu'nun coğrafyasının stratejik durumu, yakınlığı ve genişliği ile nüfusun çokluğu Avrupa için cazip geliyordu.

(2)Yapısal Faktörler: Avrupa'nın politik, sosyal ve ekonomik yapısı Düvel-i Muazzamayı yayılma ve etki sahalar aramaya sevk ediyordu.

(3)Kültürler Faktörler: Din ve ideoloji gibi kültür unsurları Avrupa'yı Osmanlı işlerine müdahaleye itiyordu. Bu gibi müdahalelere yol açacak bahaneler Osmanlı toplumun bünyesinde zaten mevcuttu (Kodaman, 1990, s.60).

İşte şark meselesinde Avrupa'yı taraf olmaya iten ve daha ziyade 19ncu yy.a ait genel faktörler bunlardır. Konuyu biraz daha özelleştirip biraz daha gerilere gittiğimizde şark meselesi içinde Avrupa'nın yerini şu çerçeveye oturtmak mümkün görünmektedir. Türkler Orta Doğu'ya gelmeden önce bölgede Hristiyan Bizans ile Müslüman Arap gibi iki süper güç vardı ve aralarında güç ve denge mücadelesi yapıyorlardı. Avrupa ve Türkler bunun dışında kalıyordu. Türklerin Orta Doğu'ya gelmesiyle güç dengeleri alt üst oldu. Amaçları “dünya hâkimiyeti”, araçları “güç” ve “kuvvet” olarak Türkler, bölgedeki zıt iki süper gücü temsil eden devletlerden önce Abbasi, sonra da Bizans devletine son verdiler. Böylece Türkler, Abbasilerin ve Bizans'ın bıraktığı muazzam boşluğu yalnız başına doldurma işini üzerine aldılar. Aynı zamanda Türkler Müslüman Araplara ve Hristiyan Bizans'a hem alternatif, hem de varis oluyorlardı. Ayrıca, Türkler Orta Doğu'da gücün, kuvvetin, üstünlüğün, yeniliğin, değişimin temsilcisi durumuna geldiler. Bu fonksiyon ve durumlarıyla tarihin akışına yeni bir yön ve hız vermişlerdir (Kodaman, 1990, s.61).

Böylece Batı-Hristiyan aleminin zihnini iki boyutlu bir şark meselesi meşgul etmeye başladı. Birinci boyutu merak ve korku uyandıran Türk imajı ve Türkleri durdurma; ikinci boyutu ise, Türklerin hakim olduğu kutsal yerlere hasret ve bu yerlerdeki Hristiyanlara acıma ve yardım duygusu şeklinde kendini göstermiştir. Bu potansiyel duygu Avrupa'da daima var oldu. Ancak Türkler kuvvetliyken bu duygu eylem ve hareket safhasına geçemedi, geçtiği zaman da başarılı olamadı.

Her ne kadar 1683 yılında Türkler Viyana kapılarında durdurulmuş ise de, batı henüz Osmanlı İmparatorluğu'nu alt edecek güce erişmemişti. Sömürgecilik, batıya bu imkanı 19ncu yy.da sağladı. Batı sömürgecilik sayesinde maddi potansiyel gücünü artırırken, Osmanlı İmparatorluğu'nu da çember içine alıyordu. Asya, Afrika

paylaşılması, Avrupa için yeni menfaat bölgeleri ortaya çıkmıştı. Osmanlı İmparatorluğu menfaat bölgelerinin ve işgal edilen sömürge topraklarının ortasında kalıyordu. Bu konumuyla Osmanlı İmparatorluğu Avrupa'nın daha evvelki hissi ve psikolojik ilgi alanını da aşarak siyasi, iktisadi, stratejik, askeri ilgi sahasına girmiş oluyordu. Ancak Batı, maddi menfaatini ve emperyalizmini gizleyebilmek için işin dini ve manevi boyutlarını ön plana çıkardı. Şöyle ki; Türklerin baskısını önlemek, Hristiyanları himaye etmek, mümkün olursa kurtamak gibi, hristiyan kamuoyuna hoş gelebilecek iki bahane hedef ortaya attı. Bunun gayrimüslimler için önce reform, sonra muhtariyet, en sonunda istiklal istekleriyle uygulamaya koydu.

19ncu yy.a gelindiğinde, artık batı maddi alanda güçlüdür, üstündür, dinamiktir. Bu üç özelliği kendi menfaatine kullanabilmek için ise uygun ideolojiler üretmekte gecikmedi. Bunun sonucu ilmi, fikri ve kültürel gücü ve üstünlüğü de ele geçirdi. Böyle bir Avrupa, Osmanlı'dan "tarihin intikamını" artık alabilirdi. Nitekim 19ncu yy. başlarından 1920'lere kadar bu intikam fazlasıyla alınmıştır. Türkler Balkanlardan, Kuzey Afrika'dan, Arabistan'dan, Kafkasya'dan atılmış ve Anadolu'ya sıkıştırılmıştır. Böylece 1683'te başlayan ve 1923 Lozan Antlaşmasıyla biten şark meselesinin ikinci safhası tamamlanmış oluyordu.

3.4.2. Gayrimüslimler Açısından Şark Meselesi

En azından 18nci yy.in başlarına kadar gayrimüslimlerin söz konusu edildiği bir şark meselesi yoktur. Ne zaman ki İngiltere, Fransa, Rusya dünya hâkimiyeti ve sömürgecilik politikası takip etmeye başladılar, o zaman yani 19ncu yy.da gayrimüslimler şark meselesinin hem amacı hem aracı haline getirilmişlerdir.

Çünkü emperyalist siyaset Düvel-i Muazzama'nın menfaatleriyle gayrimüslimlerin menfaatleri arasında ortak noktalar bulmuş ve paralellikler kurmuştur. Gayrimüslimler bunun şuuruna vardıklarında, gönüllü olarak şark meselesinin canlı aktörleri ve muharrik gücü olmayı benimsediler. Bundan sonra takip ettikleri politikanın esası şu olmuştur.

(1)Osmanlı İmparatorluğu'nda Düvel-i Muazzama'nın ticari, siyasi, mali simsarı olmak, yani komprodor(aracı) bir cemaat haline gelmek,

(2)İmparatorluk dahilinde olaylar çıkararak Avrupa'nın kendi lehlerine müdahalesini temin etmek,

(3)Şartlara göre reformlar adı altında kendilerini muhtariyete veya istiklale götürecek tavizler, imtiyazlar koparmak (Koduman, 1990,s.61).

Kısaca şark meselesi gayrimüslimler için Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasını ve kendi lehlerine reform yapılmasını ifade ediyordu. Meselenin nihai çözümünü de kendi istiklallerinde ve Osmanlı'nın çökmesinde görüyorlardı. Düvel-i Muazzama böyle bir çözümü tasvip ediyordu. Ancak dünya hâkimiyeti konusunda aralarındaki rekabet yüzünden gayrimüslimlerin isteklerini her zaman ikinci plana atabiliyorlardı. Bu ise şark meselesinin uzamasına yol açıyordu.

3.4.3. Osmanlı Devleti Açısından Şark Meselesi

Düvel-i Muazzamanın dış politika, gayrimüslimlerin ise milli politika çerçevesi içinde ele aldığı şark meselesi Osmanlı Devleti için bir iç politika meselesinden ibaretti. Fakat bilinen çeşitli sebepler yüzünden gayrimüslimleri ilgilendiren her iç mesele kısa zamanda uluslararası bir meseleye dönüşmüştür. Bab-ı Ali bu durumu önleyememiş, hatta bazen kendisi bir iç meseleyi uluslararası diplomasinin konusu yapmıştır. Bu şüphesiz devletin zaafından, ileri geliyordu. Netice itibariyle şark meselesi Bab-ı Ali için bir iç politika meselesi olmakla birlikte aynı zamanda bir çıkmazdır, teslimiyettir, tavizdir, Avrupa'ya fazla güvendir ve çağın gerçekleriyle yüz yüze gelmedir.

Günden güne güç ve toprak kaybeden ve Hıristiyan Avrupa karşısında şark meselesi kavramının uygulamaya sokulmasıyla savunmaya geçen Osmanlı Devleti içinde bulunduğu sıkıntılı ve tehlikeli durumdan kurtulmak için birtakım tedbirler almaya çalışmıştır. Bunlar karşılıklı diplomasiye geçmek, denge siyaseti izlemeye başlamak, yüzünü batıya çevirip bir dizi reform programıyla devletin parçalanmasını önüne geçmeye çalışmak ve Avrupa uyumu içine dâhil olarak kendisini Avrupalı bir devlet olarak kabul ettirebilmektedir. Osmanlı Devleti aktif bir diplomasi izleyerek, toprak bütünlüğünü koruyarak müttefikler bularak, Osmanlı tebaası arasında hukuki eşitliği sağlamak suretiyle bir Osmanlı üst kimliği yaratarak ve nihayet Avrupa devletler ailesine dâhil olarak şark meselesinin yıkıcı etkilerinden korunabileceğini düşünmüştür. Ancak bu siyaset Osmanlı Devleti'nin sonunu hazırlayan önemli etkenlerden biri olmuştur.

Şark meselesi 19ncu yy şartlarında olgunlaşmış ve tarihe mal olmuş bir kavram olarak nitelenebilirse de Türkiye'nin jeopolitik konumu, dış siyaset sorunları,

özellikle de Orta Doğu'da yaşanan gelişmeler düşünüldüğünde kısaca hatırlanmasında fayda görülmüştür.

3.4.4. Şark Meselesinin Uzantısı “Orta Doğu Meselesi”

Osmanlı'nın tarih sahnesinden çekilmesiyle şark meselesi kavramının yerini Orta Doğu meselesi almıştır. (Tuncer, 2003, s.11). Birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında Orta Doğu bölgesinde yaşanan gelişmeler 20nci yy.ın tamamına damgasını vuracak sonuçlara yol açtığı gibi bölgedeki çözümlenmeyen sorunlar ve her gün bu yumağa yenilerinin eklenmesiyle günümüzde de etkilerini devam ettirmektedir.

Halil İnalçık'a göre batının Osmanlıyı parçalamak için şark meselesi adı altında yürüttüğü “azınlıkları koruma” siyaseti yeni etkiler altında hala devam etmektedir. İnalçık;

“Batının şimdiki tavrı 19ncü yy.daki şark meselesi alışkanlıklarının değişmemiş olduğunu göstermektedir. Batı bugün de Türkiye'yi kendi politikaları çizgisinde yürümeye zorlamak için etnik ayrılıkları kışkırtarak tıpkı Osmanlı döneminde olduğu gibi müdahaleci, vesayetçi baskı metotlarını başka bir kamuflej altında devam ettirme peşindedir. Batı bugün bunları Islahat Fermanı zamanındaki gibi Türkiye'nin batı hukuku ve insan hakları standartlarına uygun hale getirilmesi için yapmak gerekliliğine bizi inandırmak istiyor. Stratejik bakımından dünyanın çok nazik bir yerini işgal eden bir ülke dünya milletleri arasında yalnız bir ülkedir. Tarihten gelen dinmez bir husumetin hedefi olmuştur, olmaktadır. Bu tarihin bize bıraktığı alınyazısıdır. Mustafa Kemal Osmanlıyı gömmüş, batıya yönelmiştir. Fakat tarihi kin ve düşmanlığı yenememiştir” demektedir. (Milliyet Gazetesi, 29 Eylül 2003).

11 Eylül 2001 saldırılarının ardından gündemin baş sıralarına yerleşen ABD'nin Büyük Orta Doğu Projesi ile birlikte şark meselesi kavramı da yeniden önem kazanmıştır. Kuzey Afrika'dan başlayıp Mısır, Sudan, İran, Irak, Suriye, Suudi Arabistan, tüm Emirlikler, Ürdün, İsrail, Filistin, Yemen, Lübnan, Afganistan, Kafkasya ve Kazakistan'a kadar olan Türk Cumhuriyetleri'ni kapsayan Türkiye'nin de dâhil olduğu bölgeye Büyük Orta Doğu denilmektedir (Topur, 2004, s.510). Bu

geniş bölge dünyadaki iktisadi zenginliğin en büyük kaynaklarının bulunduğu alandır ve jeopolitik analizler bu bölgeyi kontrol edebilen gücün dünyayı kontrol edebileceğini göstermektedir. Burada ilgi çekici olan husus aynı coğrafi alanın 19ncu yy. ve 20nci yy. başlarında şark meselesi ve onun içinde yer alan “büyük oyun”da da önemli bir yer tutmasıdır. Türkiye’ye de bu projede önemli bir rol verileceği konusundaki görüşler konunun önemini daha da artırmaktadır.

4. BAZI ÜLKELERİN İRAK POLİTİKALARI

4.1. Amerika Birleşik Devletleri

4.1.1. Genel Değerlendirme:

ABD'nin Orta Doğu'ya yönelik politikası 1920'lerde bölgede petrolün varlığının fark edilmesiyle ve buna paralel olarak Amerikan petrol şirketlerinin bölgedeki petrol ayrıcalıklarından pay kapma yarışına dahil olmalarıyla beraber başlamıştır (Silleli, 2005, s.45). Ancak ABD'nin bölgeyle askeri angajmanı esas itibariyle 2nci Dünya Savaşı sonrasına yani Soğuk Savaş yıllarına rastlamaktadır. ABD Başkanı Eisenhower 1951'de Batı Asya'nın yani Orta Doğu'nun dünyanın en önemli stratejik bölgesi olduğunu ifade etmiştir. Bundan sonra gelen başkanlarında benzer ifadeleri bulunmaktadır. Bu önem bölgenin doğal zenginliği petrolün dünya pazarına ucuz ve kesintisiz bir şekilde ulaştırılmasını sağlayarak, ABD'nin ve müttefiklerinin bundan olumsuz etkilenmesinin önlenmesiyle ilgili olmuştur. İran Devrimi sonrası İngiltere'nin bölgeden çekilmeye başlaması ile bu boşluğu ABD askeri almaya başlamıştır. Böylece ABD bölgede oldukça etkili hale gelmiştir (Kayar, 2003, s.172).

1970'lerin başına kadar ABD'nin Körfez'e yönelik politikası genelde Orta Doğu Politikasının bir parçası olarak görünse de, tarihsel süreç içinde ilişkilerin seyrine bakıldığında bölgeye ayrı bir önem verildiği anlaşılmaktadır. Bununla beraber, 1971'de Körfez bölgesinden çekilinceye kadar askeri anlamda Batı'nın bölgedeki çıkarlarını koruma görevinin İngiltere'ye ait olduğu düşünülmekteydi. İngiltere'nin yerini dolduran ABD, 1979 İran devrimine kadarki süreçte bölgeye yönelik politikasını İran ve Suudi Arabistan üzerine bina etmiştir. Ancak İran Devrimi bu politikayı değiştirme zorunluluğunu doğurmuştur (Arı, 2005, s.203).

ABD 1980-1988 İran-İrak Savaşı sonuna doğru Irak ve İran arasındaki dengenin özellikle İran lehine bozulmasının bölgeye olumsuz yansımaları olabileceğini düşünerek Irak'ı desteklemeyi çıkarlarına daha uygun bulmuştu. Bu noktada Irak İran'ın bölgeye yönelik yayılcı eğilimlerini engelleyebilecek bir tampon ülke olarak görülmüştü. Dolayısıyla Irak'ı destekleyen ABD nüfuz alanındaki diğer Körfez ülkelerinin de aynı yönde davranmasını sağlamıştır.

Ancak İnan'ı durdurmak ve dengelemek için kullanılacak bir araç iken, Kuveyt'i işgal ederek bir anda petrol çıkarları açısından tehlike haline gelen Irak'a karşı girişilen Çöl Fırtınası Harekatı'nın arkasında, Clinton yönetimi tarafından İnan ve Irak'ı tecrit etmeyi amaçlayan İkili Çevreleme(dual containment) Politikası devreye sokulmuştur (Topur, 2004, s.318). 1990'lı yılların sonuna kadar geçerli olan bu politika, aynı zamanda Irak'ın dağılmasına ve çökmesine engel olarak, gerek Irak'ta gerekse bölge genelinde İnan tarafından manipüle edilecek bir atmosferin ortaya çıkmasına yol açmamayı amaçlamıştır.

İnan ve Irak'ın kuşatılması Politikasının yanında, petrolün güvenliği ve petrol kaynakları üzerindeki denetimin sürdürülmesi, ABD açısından 1990'lı yıllar boyunca da temel bir politika olmaya devam etmiştir (Kayar, 2003, s.171).

2000'li yıllara kadar ABD'nin Orta Doğu Politikasının ana hedefi(Russell, 2003):

- (1)Petrollün düzenli bir şekilde sevkini sürekliliğini sağlamak;
- (2)Bölgenin ve bölgedeki petrol kaynaklarının içeriden veya dışarıdan bir başka gücün kontrolüne girmesini önlemek;
- (3)Üretici ülkeler üzerinde denetim kurarak petrolün sevkini engellemek;
- (4)Petrolü ve petrol üreticisi ülkeler üzerinde sağladıkları denetimi batı dünyasına karşı kullanmaya çalışmalarını engellemek;
- (5)Körfez'deki Amerikan müttefikleri olan geleneksel rejimleri iç ve dış tehditlere karşı koruyarak mevcut istikrarı sürdürmek;
- (6)İsrail'in güvenliğine, egemenliğine ve toprak bütünlüğüne yönelik gerçek ve olası tehditleri önlemek ve;
- (7)Tüm bu amaçları gerçekleştirmek için gerekirse askeri güç kullanmaktı.

SSCB'nin çökmesi ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle ortaya çıkan güç boşluğu, yeni Amerikan yönetimi ve onun yeni muhafazakar (Neo-Conservative_Neo-Con) ekibi tarafından ABD'nin söz konusu amaçlarına dünya liderliği amacını eklemesine ve en temel politika haline getirmesine yol açmıştır. Artık Amerikan yönetimlerinin öncelikli hedefi hegemonik bir güç haline gelmek ve bu pozisyonlarını sürdürmek için gerekli finansal, politik, askeri ve coğrafi koşulları yerine getirmektir.

ABD'nin günümüz Orta Doğu politikaları kuşkusuz bir tek faktöre indirgenemez. Genelde sosyal olaylar, özeldede devletlerarası ilişkiler ve büyük güçlerin bölge politikalarını belirleyen çok sayıda iç içe geçmiş faktör bulunur. Genellikle kestirme cevap olsun diye söylenen "ulusal menfaatler" kavramı tek başına bir anlam ifade etmeyen, içi doldurulması gereken çok genel ve çok muğlak bir kavramdır. Bu bağlamda ABD'nin Orta Doğu politikalarını belirleyen temel parametreler;

- (1)Doların dünya ticaretindeki merkezi konumunu korumak;
- (2)ABD'nin mali piyasalardaki egemenliğini sürdürmek;
- (3)Bunun için olası rakiplerin rekabet edebileceği alanlarda avantajlı hale gelmek ve bunu korumak;
- (4)Özellikle petrol üzerindeki denetimi elinde bulundurarak rakiplerin rekabet güçlerini zayıflatmak, hatta onları rekabet edemez hale getirmek;
- (5)Olabilirdiğince daha geniş bir coğrafyada kontrolü sağlamak;
- (6)Özellikle stratejik noktaları denetim altında bulundurmak;
- (7)Uluslararası siyasal karar organlarında rakiplerinde inisiyatif kullandırmamak;
- (8)Bu çerçevede BM'yi Amerikan çıkarları dışında karar alamaz hale getirmek;
- (9)Amerikan politikaları için tehdit oluşturan İran ve Suriye gibi ülkeleri terörist devletler olarak niteleyip uluslararası toplumun dışına çıkararak bu devletleri cezalandırmak, hatta boy hedefi haline getirmek,
- (10)Tüm bu amaçları gerçekleştirmek için askeri harcamaları olabildiğince arttırmak ve bu çerçevede dünyanın en büyük askeri gücünü elinde bulundurmaya devam etmektir.

Bu nedenlerden dolayı 2nci Dünya Savaşı'ndan bu yana hemen hemen her ABD Başkanı, Orta Doğu'nun ve Körfez'in Amerika için hem ekonomik, hem siyasal hem stratejik olarak önemli olduğunu vurgulamıştır. Bu doğrultuda Truman Doktrini, Eisenhower Doktrini, Nixon Doktrini, Carter Doktrini ve Reagan, Bush, Clinton ve sonrasında II.Bush döneminde ABD'nin bölgeye yönelik doğrudan veya dolaylı askeri müdahaleleri bu politikanın somut ifadeleri olmuştur.

4.1.1.1. Ekonomik Çıkarlar ve Petrol Faktörü

ABD'nin bölgeye yönelik ekonomik ve ticari çıkarları Amerikan petrol şirketlerinin bölgeden ilk petrol ayrıcalığı elde ettikleri Bahreyn ve Suudi Arabistan ile yapılan imtiyaz anlaşmalarıyla ve yine 1920'lerin başında başlayan bir süreç sonunda 1928'deki Kırmızı Hat Anlaşmasıyla bölgedeki petrolün paylaşım kurallarına Amerikan şirketlerinin de dahil edilmesiyle başlamıştır (Silleli, 2005, s.45). Suudi Arabistan'da ilk ayrıcalık, 1923'te, Nejd'in El-Hasa yöresinde Standart Oil Company of California'ya verilmişti. California şirketi 1930'lerin başından itibaren bölgeden petrol çıkarma işlemine başlamıştır. Bu ayrıcalığın yarısı 1936'da Texas Corporation'a devredilmiş ve iki şirket 1944'te ARAMCO adıyla yeni bir ortaklık kurmuşlardır.

Aynı şekilde, Bahreyn'de de ilk ayrıcalık 1927'de bir Amerikan şirketi olan Gulf Oil Corporation'a verilmişti. Kuveyt'ye ise, bir İngiliz şirketi olan Anglo-Persian Oil Company ile bir Amerikan şirketi olan Gulf Oil Corporation tarafından kurulan Kuwait Oil Company, 1934'te Kuveyt Şeyhliğiyle tüm Kuveyt toprağını kapsayan bir ayrıcalık anlaşması yapmıştı. Daha sonra ARAMCO adını alan şirket Suudi Arabistan'la 1939'da yaptığı bir anlaşmayla Suudi Arabistan ile Kuveyt arasındaki Tarafsız Bölge'de ayrıcalık sağlamıştı (Gürel, 1979, s.62).

Sonuç olarak Suudi Arabistan ve Bahreyn'de ayrıcalığın %100'ü, Kuveyt'te %50'si, Iraq Petroleum Company'nin %23.75'i ve İran'da 1955'te faaliyete başlayan uluslararası konsorsiyumun %40'ı ABD'ye ait oluyordu. Benzer şekilde, Amerikan şirketleri elde ettikleri ayrıcalıklar çerçevesinde, 1930'larda Suudi Arabistan'da, 1940'larda Katar'da, 1960 ve 1970'te de BAE ve Umman'da petrol üretimine başlamıştır.

1970'lerde başlayan ve 1980'lerde büyük ölçüde devam eden bir süreçle, söz konusu ülkelerdeki, çoğu Amerikalı olan yabancı petrol şirketleri millileştirilmiş ve en azından petrol üretimi bölge ülkelerinin ulusal petrol şirketlerinin denetimine girmiş olsa da hala bölgedeki petrolün rafine ve pazarlama aşamaları büyük ölçüde yabancı petrol şirketlerinin denetiminde bulunmaktadır (Evans, 2003, s.316).

Bununla beraber, ABD'nin bölgeyle petrol dolayısıyla ilgisinin güvenlik ilişkilerine yansımaları 2nci Dünya Savaşı'nda sonra başlamıştır. Zaten bu tarihe kadar İngiltere dolayısıyla bölgenin ciddi bir güvenlik sorunu söz konusu olmamıştır.

Ancak zamanla İngiltere'nin bu rolünü yerine getiremeyecek hale gelmesi, batı endüstrisi için hayati önem taşıyan Orta Doğu'nun ucuz petrolünün⁴¹ Sovyetlere karşı korunması gereği gündeme gelmiştir. Hatta bu konuda İngiliz ve Amerikan gizli servisleri zaman zaman içeriden geleneksel rejimlere yönelik tehditleri önlemede işbirliği yapmışlardır. Bunun en görkemli örneği 1953'de Musaddık'ın devrilerek Şah'ın yeniden iktidara getirilmesidir.

Ancak, 1970'lerde yaşanan gelişmelerle petrolün 35 dolara kadar çıkması bölgenin önemini bir anda farklılaştırmıştır. Çünkü Batı Avrupa ülkeleri ve Japonya petrol gereksinimlerinin neredeyse %75'ini, her şeye rağmen ABD de %25'ini bölgeden karşılamaktaydı. Ayrıca şimdi güç, petrol şirketlerinden üretici ülkelere doğru kaymıştı. 1973 İsrail-Arap Savaşı'nda İsrail'e yardım ettikleri gerekçesiyle uygulanan petrol ambargosu petrolün artık bir siyasal silah olarak kullanılabileceğini göstermişti. Petrol fiyatlarında ikinci bir şok yükselme de, 1979'da İran Devrimi ve arkasından yaşanan İran-İrak Savaşı dolayısıyla söz konusu olmuştur. Gerçi bu ikinci durum karşısında Batılı ülkeler daha önceki şoktan dolayı aldıkları bazı tedbirler nedeniyle ilki kadar etkilenmemişlerdir. Nitekim 1986'dan itibaren petrol fiyatlarındaki gerileme ve Sovyetlerin dağılmasıyla yeni üreticilerin piyasaya girmesi, OPEC ülkeleri açısından petrolün bir siyasal silah olarak kullanılma olanağını neredeyse ortadan kaldırmıştı.

Dolayısıyla ABD'nin bölgeye yönelik Politikasının belirlenmesinde temel kaygının ekonomik çıkarların korunması olduğu düşünüldüğünde, ilginin odak noktasını doğal olarak petrol oluşturmaktadır. Çünkü petrole bağımlılıkları giderek biraz daha artan ABD ve batılı diğer devletler, büyük petrol gereksinimlerini buradan karşılamaktadırlar. Yukarıda ifade edildiği gibi petrol tüketimlerinin ABD %25'ini, Almanya %32'sini, İngiltere %45'ini, Japonya yüzde %76'sını ve Fransa %89'unu bu bölgeden sağlamaktadır. Dolayısıyla Batılı ülkelerin petrol gereksinimleri arttığı ve petrole alternatif olabilecek yeni enerji kaynakları devreye sokulamadığı sürece bölgeye olan bağımlılığın devam edeceğinden kuşku duyulmamalıdır (Öngör, 2005, s.58).

⁴¹ 1971'e kadar ham petrolün varili 2 doları geçmemiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. BP Statistical Review

Diğer yandan, petrol arzının azalması veya petrol sevkinin kesintiye uğraması dünya ekonomisini oldukça olumsuz şekilde etkilemektedir. Bu durum yukarıda da ifade edildiği gibi, ilk defa 1973 petrol ambargosuyla kendini göstermiş ve 1.7 dolar dolayında seyreden bir varil ham petrolün fiyatı 11.6 dolara kadar yükselmiştir. Aynı gelişme gerek İran-İrak Savaşı gerekse Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle ortaya çıkan Körfez Krizi sırasında söz konusu olmuş ve petrol fiyatları birincide 13 dolardan 31 dolara, ikincide ise 21 dolardan 40 dolara kadar çıkmıştır. 1990'ların sonlarında tekrar 10 dolar dolayına kadar düşmüş olan petrol fiyatları 2001'de 11 Eylül olayları ve Afganistan'ın işgaliyle beraber artmaya başlamış, 2002 sonlarında 30 dolara çıkmış, 2003'te Irak'ın işgali ile beraber tekrar artmaya başlamış ve 2006'da 60-70 dolara çıkmıştır. Bu durum ABD'nin ve gelişmiş sanayi ülkelerinin bölgeye yönelik çıkarlarının ne kadar hayati olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

ABD'nin petrol gereksinimi hızlı bir artış gösterirken, üretimde aynı oranda bir düşüş gözlenmektedir. ABD'nin günlük petrol tüketiminin 7.5 milyon varil artarak 2020'de 27.5 milyon varile ulaşacağı tahmin edilmektedir. Oysa aynı dönemde petrol üretiminde düşüş beklenmektedir. Bu da ABD'nin gelecek 15-20 yıl içinde giderek petrole daha fazla bağımlı hale geleceğini ortaya koymaktadır. ABD'nin petrol tüketimi dikkate alındığında, bu bağımlılığın rakamsal açıdan ifade ettiği şeyin çok daha farklı olduğu dikkati çekmektedir. Çünkü ABD'nin tüketimi dünyanın toplam tüketiminin %25'ine tekabül etmektedir (BP Stastiscal Review of World Energy, 2006).

Ayrıca ABD'de 1989'da petrol tüketiminin %58'i iç üretimden karşılanırken, 2000'li yıllarda bu oran %48'e gerilemiştir. Diğer bir ifadeyle petrol ihtiyacının %52'sini ithal etmektedir. Bu oranın yakın gelecekte %60'ın üzerine çıkması beklenmektedir. İthalatının yarısını Venezüella, Kanada ve Meksika gibi ülkelerden karşılayan ABD'nin dünya rezervlerinin %68'ini barındıran Orta Doğu petrolüne bağımlılığı yaklaşık %25, bunun içinde Irak petrolüne bağımlılığı ise %10 civarındadır. Bu oran çok büyüktür (Flavin, 1990, s.5).

Alternatif enerji kaynakları üzerindeki çalışmalar bütün hızıyla devam etse de bölge petrol bakımından hala rakipsiz olma özelliğini korumaktadır. Zira Körfez petrolü, üretim maliyeti en düşük petrol olmaya devam ettiği gibi, bölgede 735 milyar varil rezervin bulunduğu düşünülürse, dünya petrolünün %68'ini barındıran bir bölge olarak da en azından gelecek 20 yıl için alternatifsiz olmayı sürdüreceği

benzemektedir. Dünya petrol üretiminin %40'ını karşılayan bölge, fazla üretim kapasitesi en yüksek olan bölge olma özelliğini de korumaktadır (BP Statistical Review of World Energy, 2006).

Bunların yanında, ABD ile Batılı müttefiklerinin Körfez ülkeleri ile ekonomik ilişkilerinin boyutları da bölgeyi önemli ve vazgeçilmez kılmaktadır. Petrol gelirlerinin belirli bir petrol üreticisi ülkenin elinde toplandığı ve petro-dolarların sirkülasyonunun sağlanmadığı durumlarda dünya ekonomisi beklenmedik şoklar yaşayabilir. Ayrıca OPEC ülkelerinin, özellikle de üç Körfez ülkesinin(Suudi Arabistan, BAE ve Kuveyt) uluslararası ekonomik sisteme önemli ölçüde entegre olduklarının da göz önünde bulundurulması gerekir. Örneğin, Chase Manhattan Bank'ın 1978 itibariyle bile 188 milyar dolar olan mal varlığının %70'inin bu üç devlete ait olduğu açıklanmıştır. Bunun dışında, Körfez ülkeleri dış yatırımlarının çok önemli bir kısmını Batılı sanayileşmiş ülkelere yapmaktadırlar. Diğer taraftan, Körfez ülkeleri içinde sayıları gittikçe artmakta olan petro-dolar zengini elitlerin durumları da göz önünde bulundurulmalıdır. Avrupa'da bile eşine rastlanmadık servet sahibi bu kişilerin paraları bugün batı ülkelerinin para ve sermaye piyasasına akmaktadır (Sawyer, 1983, s.38).

Ayrıca, Orta Doğu %65-70'lik payla dünya silah pazarında ilk sırada yer alırken, ABD de silah satan ülkeler sıralamasında %67'lik payla ilk sırada yer almaktadır. Özellikle Orta Doğu ülkelerinden silaha yılda ortalama 20 milyar dolar para harcayan Suudi Arabistan %23'lük payla dünyada en fazla silah satın alan ülke özelliğini de elinde bulundurmaktadır. Suudi Arabistan, Kuveyt ve BAE'nin toplam silah ithalatı dünya silah ithalatının yaklaşık yüzde 28'ine denk gelmektedir (Gür, 2002, s.31).

Bunların ötesinde, her yıl Suudi Arabistan'dan ABD'ye milyarlarca dolar fon akmıştır. Suudi Arabistan'ın dış yatırımların en az yarısını ABD'ye yapmakta olduğu görülmektedir. Genel olarak, özel kişi ve kurum yatırımları da dahil edilirse Körfez ülkelerinin yurt dışındaki toplam sermayelerinin iki trilyon dolar dolayında olduğu tahmin edilmektedir. Bu petro-dolarların en az yarısı Amerikan piyasasında değerlendirilmektedir. Diğer yarısı ise Batı Avrupa ekonomisi için vazgeçilmez bir kaynak olmaya devam etmektedir.

4.1.1.2. Stratejik ve Siyasal Çıkarlar

Bölge, başta petrole ilişkin çıkarlar olmak üzere genel olarak yukarıda ifade edilen ekonomik çıkarların korunması noktasından ABD ve batılı müttefikleri için hayati derecede stratejik bir öneme sahiptir. Dolayısıyla ABD, batının çıkarlarını tehdit eden bir gücün bölgeyi denetimine veya hegemonyası altına almasını kesinlikle önlemeye çalışmıştır. Böyle bir durumun, ABD hem kendisinin hem de bölgedeki müttefiklerinin güvenliğini tehlikeye sokabileceğini düşünmüştür. Bu bakımdan ABD, özellikle 1945'ten sonraki dönemde Sovyetler Birliği'nin bölgede kontrolünü veya etkisini geliştirmesine karşı duyarlı olmuştur. Böyle bir tehlikenin gerçek olabileceğine inandırılan bölgedeki ülkeler de Sovyetlerin politikalarına ve kendileriyle ilişkileri geliştirme doğrultusundaki isteklerine hep kuşkuyla bakmışlar ve ABD'nin desteğini arar bir duruma gelmişlerdir. ABD'nin bölgenin güvenliğini sağlama ve bunu hiçbir şekilde şansa bırakmama yönündeki Politikasının bu çerçevede bir süreklilik arz ettiği görülmektedir. ABD'nin bu amaçla bölgede askeri güç bulundurması, Bahreyn'in Jufayr Deniz Üssü'nden yararlanan MIDEASTFOR'un(Orta Doğu Gücü) 1949'da kurulması ile beraber başlamıştır. Bu güç, sembolik bir niteliğe sahip olmakla beraber, ABD'nin bölgeye yönelik politikasını göstermesi açısından önemli olmuştur (Silleli, 2005, s.48).

Ayrıca SSCB'nin 2nci Dünya Savaşı'ndan sonra bir güvenlik kuşağı(cordon sanitaire) oluşturmak amacıyla komşu ülkeler üzerinde doğrudan veya dolaylı bir biçimde baskı oluşturması ve bazılarını egemenliği altına alması bölge ülkelerinin kuşkuvarını haklı çıkardığı gibi, ABD'nin Sovyet tehdidi retoriğinin inandırıcılığını güçlendirmiştir. Örneğin savaşın bitiminden itibaren altı hafta içinde İran'dan çekilme konusunda müttefikler arasında (ABD, SSCB ve İngiltere) anlaşmaya varılmış olmasına rağmen, 1946 Martına gelindiğinde SSCB'nin çekilmemesi bu güvensizliği tırmandırmıştı. Bu çerçevede George Kennan tarafından ortaya atılan ve "çevreleme teorisi" olarak nitelenen görüş, gerek Truman yönetiminin dış politikasında, gerekse daha sonraki yıllarda birtakım değişiklikler yapılarak Sovyetlere karşı temel Amerikan politikası haline gelmiştir(Sander, 1979, s.10). Ayrıca Truman Doktrini, yalnızca, Sovyet yayılmasını durdurmanın değil, Wilson İlkelerine dayalı bir dünya düzeni oluşturmanın planıdır. (Sander, 1979, s.12).

Savaştan önemli ölçüde güç kaybederek çıkan İngiltere ise, Orta Doğu'daki taahhütlerini yerine getirecek durumda olmadığından, Türkiye ve Yunanistan'a

yönelik siyasi taahhütlerinden vazgeçerken, 1940'ların sonlarına doğru Hindistan ve Filistin'den ve 1950'lerin ortalarında Süveyş'ten çekilmek zorunda kalmış ve 1960'ların sonlarında da Basra Körfezi'nden çekileceğini açıklamıştır. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, bölgedeki siyasi sorumluluklardan kurtulmaya çalışan İngiltere ekonomik çıkarlarını sürdürme konusunda oldukça istekli görünmüş, hatta İran ve Arap devletleri üzerinde ABD ile zaman zaman çıkar çatışmaları bile söz konusu olmuştur (Gürel, 1979, s.68).

ABD bu çerçevede Orta Doğu'nun ve Körfez'in Sovyet etki ve kontrolüne geçmesine karşı geleneksel İngiliz Politikasının yerini alarak, bir taraftan bölge ülkeleriyle ilişkilerini geliştirirken, diğer taraftan tampon işlevi gören kuzey kuşak(northern tier) ülkelerine askeri ve teknik yardımlar yapmıştır (Gürel, 1979, s.62).

Ayrıca ABD, İran Devriminin tarihsel bir olgu olarak kabul etmek zorunda kalmış olmasına rağmen bu devletin bölgedeki diğer devletlere yönelik tehdit oluşturması ABD'yi bölgede yeni bir sorunla karşı karşıya bırakmıştır (Tunç, 2004, s.22). Çünkü bu devletin hem Şii hem de radikal İslamcılığın temsilcisi olarak ortaya çıkması bölgede ABD'nin dost ve müttefiki olan ülkeler açısından, dolayısıyla Amerikan çıkarları açısından çift yönlü bir tehdidi gündeme getirmiştir. Körfez ülkelerinin hemen hemen çoğunda yüksek oranda Şii nüfusun bulunması bu devletlerin İran tehdidi ile karşı karşıya kalmalarına neden olurken, kendi rejimini yaymaya çalışan İran bölgede bulunan başta geleneksel monarşiler açısından bir başka tehdit anlamına gelmekteydi. Ayrıca yine bunlarla bağlantılı olarak İran'ın bölge devletlerinin ABD ile ilişkilerine ve ABD'nin bölgedeki askeri varlığına çeşitli vesilelerle karşı çıkması ABD'yi yeni bir stratejik sorunla karşı karşıya bırakmıştır. Ancak belirtmek gerekir ki, bu gelişmeler bölgede Amerikan varlığının gerekli olduğu konusundaki inancın güçlenmesine de yardım etmiştir.

ABD, bölgede dost ve müttefik ülkeler üzerinde egemenlik kurmaya, dolayısıyla Amerikan çıkarlarını tehdit etmeye yönelik davranışlara karşı söz konusu olabilecek politikasını Irak'a karşı gösterdiği tepki ile ortaya koymuştur.

ABD, bölgeye yönelik olarak, İsrail'in güvenliğinin sağlanması ile bölgedeki geleneksel rejimlerin korunması ve bu devletlerle ilişkilerin geliştirilmesini uyumlaştırmaya yönelik bir politika izlemiştir. ABD için ılımlı Körfez Devletlerinin

güvenliği ve bu nedenle bu devletlerle ilişkilerin geliştirilmesi her zaman büyük önem taşımıştır. Bu doğrultuda Başkan Roosevelt 1943'te Suudi Arabistan'ın savunmasının ABD'nin güvenliği için hayati olduğu gerekçesiyle bu devleti "Ödünç Verme ve Kiralama Yasası" kapsamına almış ve Suudi Arabistan hükümetine doğrudan Amerikan yardımlarını başlatmıştır (Kunilholm, 1984, s.65). Nitekim ilki 1960'ların başında Baas radikalizmi olmak üzere, İran'da Humeyni'nin Şii rejimi, İran-İrak Savaşı ve Irak'ın Kuveyt'i işgali gibi olaylar bölgedeki geleneksel rejimlerin istikrarını ve güvenliğini tehdit eden önemli gelişmeler olmuştur. 1980'de bölge artık Amerikan yönetimi tarafından hayati çıkarların söz konusu olduğu ve bu çıkarların askeri güçlerle korunacağı bir bölge olarak tanımlanmaktaydı. 1991'de Başkan Bush Suudi Arabistan'ın İran olmasına izin vermeyeceklerini açıklarken, bu ülkedeki siyasal istikrarla yakından ilgilendiklerini ortaya koymaktaydı. Kısaca özetleyecek olursak, Soğuk Savaş boyunca İsrail'in güvenliği, petrolün güvenliği ve Sovyet tehdidinin önlenmesi ABD'nin Orta Doğu politikasında rol oynayan temel etkenler olmuştur. Bazen birbiriyle çelişen bu üç önemli Amerikan çıkarı birbiriyle dengelenmeye çalışılmıştır.

Nitekim 2nci Dünya Savaşı'nda hemen sonra ortaya çıkan gelişmeler ve Amerika'nın global çıkarları çerçevesinde ortaya çıkan yeni rol bağlamında ABD, geleneksel yalnızcılık(izolasyonizm)⁴² politikası olarak bilinen ve İnci Dünya Savaşı'ndan sonra tekrar döndüğü Monroe Doktrini'ni terk etme kararı almış ve Batı'nın çıkarlarını koruma görevini üstlenmişti. Bu rol bağlamında, Truman Doktrini ve Marshal Planı çerçevesinde Türkiye ve Yunanistan'a yardım yapıldığı gibi, Sovyetlerin yayılmasını önlemek amacıyla başta NATO olmak üzere bazı güvenlik önlemlerine başvurulması da söz konusu olmuştu. Bu amaçla İngiltere tarafından oluşturulmaya çalışılan Orta Doğu Komutanlığı projesinin gerçekleşme olasılığının olmadığı daha 1951 ve 1952'de Mısır ve İran'da ortaya çıkan gelişmelerle belirginleşmesiyle beraber Bağdat Paktı adıyla kurulan yeni güvenlik düzenlemesinin Arap Ülkeleri ile bir işbirliği oluşturmak yerine yeni birtakım düşmanlıkların temelini oluşturduğu görülmüştür. Ortaya çıkan gelişmeler ABD'yi bölgeye yönelik daha net bir politika belirleme gereği ile karşı karşıya bırakmış ve bu

⁴² İzolasyonizm ABD'nin Avrupalı devletler arasındaki sorunlara müdahale etmeme anlayışıdır.

doğrultuda Eisenhower Doktrini benimsenmiş ve olası Sovyet müdahalesine karşı bir Amerikan müdahalesinin kaçınılmaz olacağı ifade edilerek, ABD'nin bölgeye yönelik askeri angajmanının meşru temelleri oluşturulmuştur. Ancak bölgede Mısır ve Suriye gibi ülkeler açısından asıl tehdit Sovyetler değil, yanı başlarında bulunan İsrail idi (Arı, 2007, s.219).

Dolayısıyla, global düzeyde devam eden Amerika-Sovyet mücadelesi bölgesel anlamda Orta Doğu'da da hemen hemen aynı şiddetle sürdürülmüştür. Öte yandan ABD'nin, Üçüncü Dünya'nın bağımsızlık girişimlerine sıcak bakmaması ve bölgede İsrail'e dayalı bir politikayı benimsediğinin açığa çıkması özellikle Filistinlilerin Amerikan girişimlerine hep kuşkuyla yaklaşmalarına yok açarken, bu durum Sovyetlerin bölgede politika yapabilme olanaklarını arttırmıştır. Zira 1950 ve 1960'larda ortaya çıkan olaylar sorunun boyutunu ortaya koymaktaydı. Mısır'da, Irak'ta, Libya'da, Kuzey Yemen'de, Güney Yemen'de, Sudan'da ve Suriye'deki gelişmeler batı karşıtı güçlerin iktidara gelmesiyle sonuçlanırken İran, Ürdün ve Lübnan'daki gelişmeler Batı'nın müdahalesi ile önlenebilmiştir. Ancak Batı'nın bölgedeki hayati çıkarları Sovyetlerin bölgedeki siyasi inisiyatifinin sınırlarını belirlemekteydi. Kuşkusuz burada bir diğer etken de, Sovyet komünizmi ile bölgedeki Müslüman ülkelerin kültürlerinin pek uyumlu olmamasıydı. Sonuçta bölge ülkeleri Sovyetlerden yeterli desteği görememekten sürekli şikayet etmiş durmuşlardır. Yine de Sovyetlerin varlığı bölge ülkelerinin Amerikan taleplerine direnmelerinde önemli bir dayanak oluşturmuştu. Aslında Sovyet tehdidi bir anlamda ABD'nin bölgedeki askeri ve ekonomik varlığının meşrulaştırılması adına önemli bir unsur olmuştur. Bu durum en azından Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında İsrail'in bölge ülkeleri için birinci derecede tehdit olarak görülmemesini ve ABD-İsrail ilişkilerinin kabullenilmesini sağlamıştır.

4.1.2. Irak Savaşı Öncesi Zemin Hazırlığı: İkili Çevreleme Politikası

4.1.2.1. Genel

Irak'ın, Kuveyt'i işgal ederek, Basra Körfezi'ndeki güç dengesini temelden değiştirecek bir girişimde bulunması, ayrıca sıranın Suudi Arabistan ve diğer Körfez ülkelerine de gelme ihtimali ve dolayısıyla Körfez'deki bütün petrol kaynaklarının tek bir gücün elinde toplanması ihtimali, ABD'nin hayati çıkarları açısından kabul

edilemez bir saldırganlık olarak görülmüş ve bu algılama Körfez Savaşı'nın itici gücünü oluşturmuştu. Irak'ın Kuveyt'i işgali, ABD'nin, bölgedeki güç dengesinin muhafazası için, Irak veya İran'ı birbirine karşı kullanma stratejisinin de sonunu getirmişti (Brezezinski ve ark., 1997, s.22).

ABD'nin Vietnam'dan sonra yaptığı en büyük savaş olan Körfez Savaşı'yla, Irak'ın Kuveyt'i işgali sona erdirilmişti; ancak Irak, mevcut askeri gücü ile halen Basra Körfezi ve Orta Doğu'da önemli bir tehdit konumundaydı. I. Bush Yönetimi, Irak'ın askeri gücünün denetim altında tutulması amacıyla BM Güvenlik Konseyi ile işbirliği halinde yaptırımlar ve silah denetimleri sistemini uygulamaya koymuştu. Temel hedef Irak'ın çevrelenmesiydi⁴³.

Ulusal Güvenlik Danışman Yardımcısı Robert Gates, 7 Mayıs 1991'de yaptığı açıklamada, "Saddam'ın güvenilmez ve iflah edilemez bir vaka" olduğunu liderliğinin uluslararası toplum tarafından hiçbir şekilde kabul edilmeyeceğini ve bu nedenle iktidarda kaldıkça bedelini Irak halkının, yaptırımların Saddam'ın iktidardan düşeceği ve Irak'ta yeni bir hükümetin işbaşına geleceği ana kadar süreceğini söylüyordu. Böylece Saddam'ın iktidarını kaybetmese dahi ülkesi ve ordusu zayıflatılmış olacaktı.

Clinton yönetimi Orta Doğu'da iki yönlü bir strateji izlemiştir:

(1)Orta Doğu Barış Sürecini desteklemek,

(2)İran ve Irak'ın uluslararası politikadan tecrit edilmesini sağlamak amacıyla İkili çevreleme (dual containment) Politikası

4.1.2.2. İkili Çevreleme Politikası İçin Konjonktür

ABD'nin Körfez Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan belirleyici rolü konjonktür açısından uygun düşüyordu. İran ve Irak savaş yaralarını sarmakla meşgul idiler ve her ikisinin silah kapasiteleri, ABD için kaygı oluşturacak düzeyde değildi. ABD Körfez savaşı sonrası bölgeye büyük askeri yığınak yapmıştı. Diğer taraftan, İran ve

⁴³ İlk defa Foreign Affairs dergisinin Temmuz 1947 nüshasında Mr.X imzasıyla yayımlanan bir makalede yer alan "çevreleme" stratejisinin temel unsuru, Sovyet yayılmacılığının önlenmesi amacıyla, ABD'nin Sovyetlere komşu ülkelerde ittifaklar kurmasıydı ve bu stratejinin mimarı o dönemde Sovyetler Birliği'nde görevli Amerikanlı diplomat George Kennan'dı. Sovyetler Birliği karşısında başarılı olan bu strateji, uzun yıllar boyunca ABD dış Politikasının temel unsurlarından birisi olarak kabul görmüştür.

Irak'ın ABD'nin tecrit politikasına karşı kullanabilecekleri bir Süper Güç - Sovyetler Birliği - de mevcut değildi. Ayrıca, Körfez bölgesindeki diğer Arap Devletleri de, Kuveyt deneyiminden sonra, ABD'nin bölgedeki askeri varlığına doğal bakıyor ve destek veriyorlardı. Bu hususlarda eş zamanlı olarak ortaya çıkan Arap-İsrail barış süreci, ABD için olumlu bir hava da yaratmıştı. Böylece, Filistin meselesi kullanılarak ABD karşıtı bir blok oluşturmak da mümkün olmayacaktı. (Sever, 1998, s.347)

4.1.2.3. İkili Çevreleme Politikasının Hedefleri

İkili Çevreleme Politikasının temel varsayımı, İran ve Irak'ın ABD'nin bölgedeki çıkarlarını tehdit ettiği varsayımına dayanmaktaydı. Bu varsayımına göre, ABD'nin bölgede güç dengteis gözetmek için bir ülkeyi diğerine karşı denge unsur olarak kullanma siyaseti gütmesi artık mümkün değildi. Ayrıca, ABD'nin buna ihtiyacı da bulunmamaktaydı.

Saddam karşıtı koalisyonun devamının sağlandığı, ABD'nin bölgedeki askeri mevcudiyetinin sürdüğü, Irak ve İran'ın askeri gözlemlerinin kontrol altında tutulduğu, Orta Doğu'da ABD lehindeki güç dengesinin devamı bakımından Mısır, Türkiye, İsrail, Körfez İşbirliği Konseyi üyeleri gibi müttefik devletlerin desteği sürdüğü müddetçe, ABD, İran ve Irak rejimlerini dengelemek için yeterli imkanlara sahip demektir ve birini diğerine karşı kullanmaya ihtiyacı olmayacaktı (Indyk, 1993, s.3).

İkili Çevreleme Politikasıyla İran ve Irak bölgesel politikalarından uzak tutulacak, böylelikle Suudi Arabistan ve Körfez İşbirliği konseyi ülkelerindeki monarşilerin güvenliği sağlanacak, İsrail ve ılımlı Arap ülkeleri barış yolunda ilerleyecekti.

Ancak İkili Çevreleme Politikası, Basra Körfezi'deki sorunlara uzun vadeli bir çözüm getirmeye yönelik bir siyaset olmaktan öte, Amerika'nın dizayn ettiği bölgesel düzene karşı çıkan iki ülkenin geçici bir süre izole edilmesine dayanan bir yaklaşımdır.(Brezezinski, 1997, s.23)

Irak bağlamındaki hedef, bu ülkenin BM kararlarına uymasını sağlamak ve bölgeye yeniden askeri tehdit oluşturmasını önlemektir. Ancak, Clinton yönetimi, doğrudan Saddam'ın hedef olarak görmemekte, bu yaklaşımda Saddam'dan daha iyi bir alternatifin bulunmadığı değerlendirilmesi önemli bir rol oynamaktaydı.

ABD, çevreleme stratejisiyle, Irak'ın yeni bir bölgesel saldırıya kalkışmasını engelleme amacının ötesinde, konvansiyonel gücünü yeniden inşa etmesini önleyerek, yeni bir saldırıyı tasavvur dahi etmesini engellemek istemekteydi. ABD, Irak'ın gerçekleştireceği yeni bir işgale karşı koymak zorunda kalmaktansa, bu tür bir tehdidi daha başlamadan önlemeyi hedeflemekteydi.

Ancak, bu siyasetin mimarı Indyk, İkili Çevreleme Politikasının uluslararası destek sayesinde Irak'a karşı başarılı olmasını zararını da kestirmişti. Aynı başarın İran karşısında elde edilememesinin, Körfez'deki güç dengesini İran lehine değiştirmesinden ve bunun yaratacağı tehlikeli sonuçlardan da endişe duymaktaydı.(Indyk, 1993)

Indyk'nın gündeme getirdiği bu kaygı aslında İkili Çevreleme Politikasına karşı çıkan çevrelerin de en güçlü argümanını oluşturmaktaydı. Bu çevreler, İran ve Irak'ın aynı anda çevrelenmesinin mümkün olamayacağını ve Saddam'ın iktidardan düşmesiyle Irak'ta doğacak bir güç boşluğundan, Irak'taki Şiiler üzerinden kaçınılmaz olarak İran'ın istifade edeceğini ve bölgede İran'ın nüfuzunun artmasına yol açacağını ve sonuçta ABD'nin daha büyük bir problemle karşılaşacağını ileri sürmekteydiler.(Gause, 1994, s.60)

4.1.2.4. İkili Çevreleme Politikasının Unsurları

İkili Çevreleme Politikasının, Irak düzlemindeki unsurları (her biri bu stratejinin kabulünden daha önce devreye girmiş bulunan);

(1)BM kararları kapsamında uygulanan ekonomik yaptırımlar

(2)BM silah denetimleri

(3)Farklı amaçlarla yürürlüğe koyulmuş olmakla beraber 36ncı paralelin kuzeyindeki ve önce 32nci paralelin güneyinde uygulanan ve daha sonra 33ncü paralele genişletilen uçuşa yasak bölgeler

(4)ABD'nin Basra Körfezi'nde büyük bir askeri güç bulundurmasıdır.

4.1.2.4.1. Ekonomik Yaptırımlar

Yaptırımların temel amacı Irak'ı ekonomik açıdan zayıf tutmak olmuştur. Ekonomik imkanlarından yoksun kalacak Saddam rejimi, konvansiyonel kuvvetlerini yeniden eski konumuna getiremeyecek, kitle imha silahlarına maddi kaynak

ayıramayacak, dolayısıyla ABD'nin bölgedeki ulusal çıkarlarını ve bölge ülkelerinin güvenliğini tehdit edemeyecekti. Irak'ın petrol satışlarından elde edeceği gelirin, Saddam'ın kasasına girmesi önlendiği müddetçe, ekonomik olanaklardan ve ayrıcalıklardan mahrum kalacak olan önemli askeri ve güvenlik birimlerinin Saddam'a karşı sadakatlerinin azalacağı değerlendirilmekteydi.

4.1.2.4.2. Silah Denetimleri

BM silah denetimleriyle ise, Saddam'ın sahip olduğu kitle imha silahlarının, balistik füzelerinin ve bunlara ilişkin programların bertaraf edilmesi amaçlanmaktaydı. Bu gerçekleşmediği müddetçe, Irak'ın Körfez bölgesinin istikrarına ve dolayısıyla ABD'nin hayati çıkarlarına oluşturduğu tehdit ortadan kalkmış olacaktı.

4.1.2.4.3. Uçuşa Yasak Bölge Uygulamaları

Aslında kuzeydeki Kürtleri ve güneydeki Şiiileri Saddam'ın saldırısından korumak amacıyla oluşturulmuştu. Ancak, zamanla, Kürtleri ve Şiiileri korumak amacıyla sınırlı kalmayarak, Bağdat rejimini askeri açıdan kontrol etme amacına da yönelmiştir. Nitekim uçuşa yasak bölgeler, çevreleme siyasetinin Bağdat'taki rejime karşı caydırıcılığı ve dolayısıyla başarısı yüksek öğelerinden biri olacaktı.

ABD'ye göre, uçuşa yasak bölge uygulamaları Saddam'ın Kuzey ve Güney Irak halkına karşı yaptığı baskının önlenmesi amacına matuftu.

Uçuşa yasak bölgeler Irak ile koalisyon kuvvetleri arasında sürekli gergilik kaynağı oldu. Irak, daha ilk andan itibaren bu yasakları tanımadığını açıkladı. ABD'nin büyük ölçekli tepkisine yol açacak davranışlardan da kaçınmakla birlikte, sistemataik bir şekilde uçuşa yasak bölgeleri ihlal etti. örneğin Amerikan kaynaklarına göre 1999'da Irak'ın gerçekleştirdiği ihlal sayısı 600'dü ve bu ihlaller, uçuş yasağına uyulmaması, koalisyon uçaklarına uçaksavar ve yerden havaya füzelerle ateş açılmasından oluşmaktaydı. ABD Savunma Bakanlığı bu tür ihlallere karşı ilave önlemler getirdi. Bu bağlamda, pilotlar sadece kendilerini korumak değil, kendilerinden sonraki uçuşların güvenliğini sağlamak açısından tehdit kaynaklarını imha etmek yetkisiyle donatıldı. ABD Savunma bakanlığı uçuşa yasak bölgelerde sıklıkla görülen çatışmaların, Irak'ın tahriklerinden kaynaklandığını düşünmekte, Irak'ın pilotların can güvenliğini tehdit etmeye son vermesi halinde, ABD'nin Irak askeri hedeflerinden vazgeçeceğini söylemekteydi. Ancak Amerikan

ve İngiliz uçakları hiçbir karar bulunmamasına rağmen Bağdat dahil Irak içinde nerede askeri faaliyetten veya kendileri açısından tehlikeli gördükleri herhangi bir şeyden şüphelendiklerinde orayı vurarak imha ettiler. Bu operasyonlar aslında daha sonra gerçekleştirilecek büyük operasyon için girişilen küçük operasyonlar olarak da adlandırılabilir. Bu askeri operasyonlar için de aslında hiçbir gerekçe ve onay aramadılar.

Uçuşa yasak bölgeler Pentagon açısından ilave askeri operasyon demektir. Bu çerçevede, yasağın uygulandığı bölgelerde Irak'ın hava savunma imkan ve kabiliyetleri ile Irak Hava Kuvvetlerinin etkinliği sınırlandırılmış, böylelikle Irak'a karşı girişilecek muhtemel bir askeri harekât sırasında Irak Hava Kuvvetlerinin ABD uçakları karşısında dayanması imkansız hale getirilmiş oldu. Irak hava sahasının yaklaşık %60'ını kapsayan uçuşa yasak bölgeler Irak'ın bütün askeri fonksiyonlarını sonlandırmakta kullanılmış oldu. Uçuşa yasak bölgeler Irak'ın başta Kuveyt olmak üzere komşularına karşı kalkışacağı bir askeri maceranın önceden izlenmesi bakımından da önemli bir üstünlük sağlamaktadır. (Özkan, 2003, s.83)

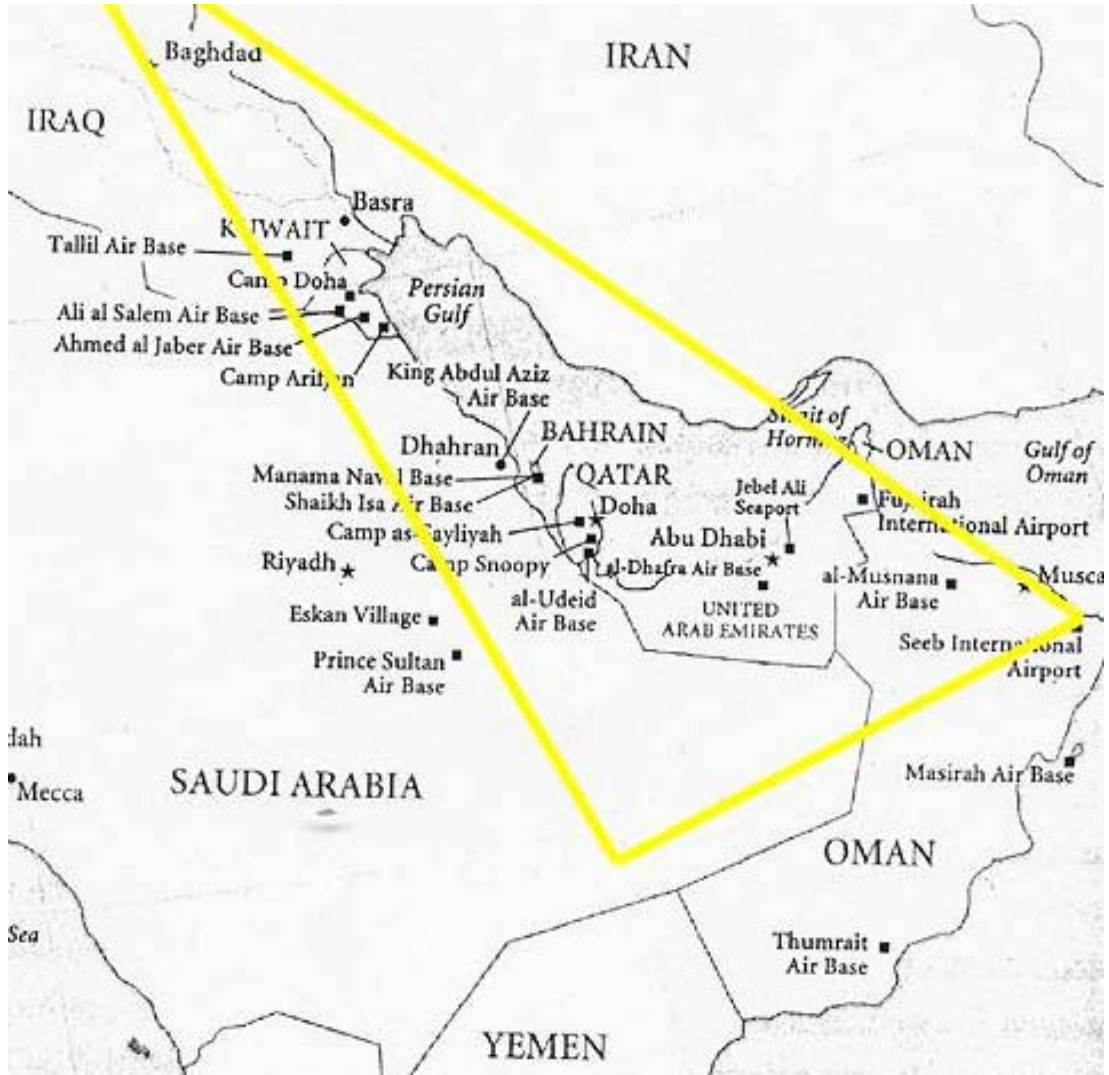
4.1.2.4.4. Askeri Güç Bulundurulması

ABD'nin, Irak'ı çevrelemenin askeri boyutunu:

(1) 36nci paralelin kuzeyinde ve 33ncü paralelin güneyinde uygulanan uçuşa yasak bölgeler,

(2) Basra Körfezi'nde konuşlandırılan ve yaptırımların denetlenmesini sağlayan Deniz Denetleme Gücü (Maritime Interception Force) ve

(3) Bölge ülkelerinde konuşlandırılmış olan ve ağırlıklı olarak hava kuvvetlerinden oluşan, ABD askeri mevcudiyeti oluşturmuştu.

Harita 4.1.: Basra Körfezi Ülkelerindeki ABD Üsleri (www.lewrockwell.com/miller/triangle-map.jpg)

Kuveyt, Katar, Suudi Arabistan, Umman, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn ve Türkiye Amerikan askeri varlığını barındıran ülkelerdendir. Buradaki Amerikan güçleri, Irak'ın uçuşa yasak bölgesinde devriye uçuşları yapmakta, Hürmüz'ün Boğazı'nı gözetlemekte ve Irak'ın Suudi Arabistan ve Kuveyt'e muhtemel saldırısını gözlemlemeye çalışmaktaydılar.

ABD, uçuşa yasak bölge uygulamalarını BMGK'nın 688 sayılı kararına dayandırdı. 688 sayılı karar Saddam'ın Kuzey Irak'taki ayaklanmayı bastırması sonucu Türkiye ve İran sınırına kaçan yüzbinlerce mülteci sorununa çözüm bulunması amacıyla, özellikle Türkiye'nin talebi üzerine 5 Nisan 1991'de BMGK'da kabul edilmişti.

688 no'lu kararın ana hatları şunlardı:

(1)Irak'ın sivil halkına birçok bölgede ve son olarakta Kürtlerin yaşadığı bölgede yapılanlar, bölgede uluslararası barış ve güvenliği tehdit etmektedir.

(2)Irak, uluslararası insani örgütlerin bu insanlara ulaşmasına ve yardım eli uzatmasına derhal izin vermeli ve bu kuruluşların faaliyetlerine her türlü kolaylığı göstermelidir.

(3)BM Genel Sekreteri, Irak'ın sivil halkının ve özellikle Kürtlerin içinde bulunduğu kötü koşulların iyileştirilmesi amacıyla yapılacak olan insani yardım çalışmalarını gözetecek ve sığınmacılar ile yerlerinden edilmiş insanların hayati ihtiyaçlarını acilen karşılamak için elindeki tüm imkanları kullanacaktır.

(4)Tüm üye devletler ve insani örgütler, bu insani yardım çalışmalarına katkıda bulunmaya çağrılmaktadır.

Görüleceği gibi kararda yalnızca insani yardımdan söz edilmekteydi. Hatta giriş kısmında Irak'ın toprak bütünlüğü ve egemenliğine saygı teyit edilmekte, ayrıca Irak Devleti'nin milletlerarası hukukça tanınmış ulusal yetkilerine karışılmayacağı belirtilerek, BM Şartında “devletin içişlerine karışmama” ilkesinin yer aldığı 2/7 maddesine atıfta bulunulmaktaydı (Oran, 1998, s.58).

Aslında 688 sayılı karar, BM Şartı'nın 7nci bölüm kapsamına alınmamasına, yani üye ülkelere kararın hükümlerini uygulamak konusunda askeri önlem alma yetkisini vermemesine rağmen, ABD'nin önderliğinde uluslararası askeri bir insani yardım operasyonu başladı (Pollack, 2002, s.51)

ABD, 10 Nisan'da 36ncı paralelin kuzeyinde uçuşa yasak bölge uygulaması başlattı. Yasak sadece askeri bölgeleri değil, helikopterleri de kapsamaktaydı. Amaç, Kürt mültecilere Türkiye sınırının Irak tarafındaki düzlüklerde bir güvenli bölge oluşturulması ve Kürt mültecilere bu bölgede insani yardım yapılmasıydı. Nisan sonunda Kuzey Irak'ta Kürt mülteciler için doğu-batı genişliği yaklaşık 160 millik, kuzey-güney derinliği yaklaşık 50 millik bir güvenli bölge tesis edildi. Bölgenin güvenliği, ABD önderliğinde incirlik üssünde konuşlandırılmış, İngiliz ve Fransız askeri uçaklarıyla, Silopi'deki karargahlarda görevli kara birlikleri tarafından sağlanmaktaydı. Kuzey Irak'ta Zaho'da ise bir irtibat bürosu niteliğindeki Askeri Eşgüdüm Merkezi kurulmuştu.

36ncı paralelindeki uçuş yasağı, Türkiye'nin incirlik üssünde konuşlandırılan ve ABD, İngiltere ve Fransa'nın önderliğindeki koalisyon ülkelerinin uçaklarından oluşan Birleşik Görev Kuvveti tarafından denetlenecekti.

İran ve Irak'ın muhtemel saldırısına karşılık olarak, bölgedeki bu kuvvetlerin ilk olarak kullanımı, daha sonra ise bölgeye büyük askeri gücün transfer edilmesi planlanmaktaydı.. İkili Çevreleme Politikasının askeri unsuru, İran ve Irak'a karşı büyük bir askeri varlığın bölgede konuşlandırılmasını öngörmektedir. (Ajami, 1998)

4.1.3.Bush Doktrini ve ABD'nin Irak Politikası

Kasım 2000'deki başkanlık seçimlerini Cumhuriyetçi Parti adayı George W.Bush'un kazanmasıyla, ABD'nin II.Bush dönemi başladı. Bush yönetiminin oluşmasıyla, Irak'ta rejim değişikliği stratejisinin mimarları olan muhafazakar şahinler iş başına geldi.

Daha ilk günden itibaren, Irak'ta rejim değişikliğinin ABD'nin öncelikli dış politika hedeflerinden biri haline gelmesi beklenmekteydi. Nitekim Bush yönetimi, çok geçmeden ABD'nin Irak politikasında kapsamlı bir gözden geçirme başlatıldığını konunun bütün yönleriyle değerlendirilmekte olduğunu açıkladı.

Bush doktrini 11 Eylül saldırısından sonra gündeme gelmiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte tek başına kalan ABD'ye dünyanın liderliğine soyunma rolü vermeyi amaçlamaktadır (Ayman, 2003, s.34).

Nitekim George W.Bush, 27 Eylül 2001 tarihinde Kongre'nin ortak oturumunda şu mesajları vererek Bush Doktrini olarak anılacak olan Amerikan Politikasının esaslarını belirlemiştir:

“Emrimizdeki tüm kaynakları, her türlü istihbarat aracını, her türlü hukuki yaptırımını, her türlü mali etkiyi ve gerekli her türlü silahı kullanarak global terör şebekesini mahvedeceğiz, Teröristlerin mali kaynaklarını kurutacağız, birini diğerine düşüreceğiz, onları bir yerden bir başka yere kaçacakları ve sığınacakları bir yer kalmayınca kadar süreceğiz, teröristlere yardım eden veya onları barındıran devletleri takip edeceğiz. Dünyanın neresinde olursa olsun devletlerin bir karar vermesi gerekir: Bizimle misiniz yoksa teröristlerle mi? Bugünden itibaren teröristleri barındırmaya ve desteklemeye devam eden bir devlet, ABD tarafından

düşman bir rejim olarak dikkate alınacaktır. Ulusumuzun şunu bilmesi gerekir ki: Saldırıdan muaf sayılamayız; fakat teröristlere karşı Amerikalıları korumak için gerekli savunma önlemlerini alacağız.”(Stein, 2002)

11 Eylül’de New York ve Washington’da yaşananlar gerçekten bir anda ABD’de, yönetimin, Kongre’nin ve hatta normal halkın gündemini değiştirmiştir. Hem dünya hem de Amerikan halkı ilk defa terörün bu denli büyük saldırılar yapabileceği gerçeği ile tanışmış, savaş, saldırı ve tehdit gibi kavramların yeni baştan tanımlanması zorunluluğu doğmuştur (Öztürk, 2002, s.65).

1990’da Kuveyt’in işgalinden sonra bir araya gelemeyen uluslararası toplum tekrar terör karşıtı kampta buluşmuştur. O zaman 28 ülke bir araya gelmiş ve bir uluslararası koalisyon oluşturmuştu. El-Kaide’yi ve lideri Usame bin Ladin’i sakladığı için Afganistan’daki Taliban rejimine karşı düzenlenen saldırıda bu defa tam 40 ülke yer almıştı. Körfez Krizi’nde Irak’a karşı harekete geçmek için 165 gün beklenmişti, oysa şimdi 11 Eylül olayından 26 gün sonra, Afganistan’a karşı Amerikan öncülüğündeki uluslararası koalisyon güçlerinin saldırı başlamıştır. Ayrıca Amerikan Kongresi’nde 1990’daki krizden farklı olarak Afganistan’a karşı güç kullanılmasına ilişkin hiçbir tartışma yaşanmamıştır.

11 Eylül Amerikan dış politikasına aslında yeni bir özellik katmıştır. Bugüne kadarkinin tersine, Amerika artık tek başına hareket edeceğinin sinyalini veriyor ve kendi güvenliği söz konusu olduğunda global işbirliğinden kaçınarak çok taraflı girişimler yerine, tek taraflı olarak harekete geçmeyi tercih edeceğini açıklıyordu (Öztürk, 2002, s.47). ABD, birlikte harekete geçme konusunda diğer devletlere bir çağrıda bulunmakta ve ya bizimle berabersiniz ya da bizim karşımızda diyerek, onları mutlak bir tercihe zorlamaktaydı (Kongar, 2001, s.42). Her ne kadar Bush bir ara ağzından kaçırılmış olsa da, Bush Doktrini’nin bir “uygarlık savaşı” veya “haçlı savaşı” olmadığı konusu üzerinde ısrarla durulmuştur⁴⁴. Bush’a göre, uluslararası terörizm izole edilmeli ve Taliban ve El-Kaide işbirliğindeki terör şebekesi

⁴⁴ Başkanı’nın bu ifadesi Müslüman dünyasını kışkırtarak çatışmaya yol açabilecek seviyede uluslararası güvenliği tehdit eden ve iki medeniyet arasındaki ayrımı derinleştirme potansiyeline sahip önemli bir unsurdur.

çökertilmelidir. Aslında söz konusu doktrin ne belli bir süreyi, ne belli bir bölgeye askeri müdahaleyi, ne belli sayıda askeri güç kullanılmasını, ne de belli büyüklükte gücün bir yerde konuşlanmasını öngörmektedir. Doktrin spesifik ve sınırlı amaçlar için öngörülmüştür (Cemal, 2004, s.6).

ABD, 11 Eylül'den sonra artık tek taraflı harekete geçmeyi çok taraflı işbirliğine tercih ettiğini uygulamalarıyla da belli etmiştir. 2001 Aralığında ABM(Anti Ballistic Misilse: Füze Savar Füze) Anlaşmasından tek taraflı olarak ayrıldığını, Kyoto Antlaşmasını ve Uluslararası Ceza Mahkemesi Sözleşmesi'ni ise onaylamayacağını açıklamıştır. Dışişleri Bakanı Powell, 2001 Aralığında yaptığı açıklamada ABD'nin kendi çıkarlarına hizmet ettiğini düşünmediği angajmanlardan çekileceğini duyurmuştur. ABD bundan sonra duruma ve çıkarına göre müttefiklerini yeniden kendi belirleyecektir. Gerekirse ve onlara ihtiyacı olmadığını düşünürse de tek başına hareket edebilecektir. ABD bu bağlamda 1990'da Kuveyt'in işgali esnasında uluslararası meşruiyet peşinde koşarken Afganistan'ın işgali sürecinde böyle bir ayrış içinde olmamıştır. ABD için bir tek yaklaşım söz konusu olmuştur: "ya bizimlesiniz ya da teröristlerle." (Teröre karşı savaş ilan edildiğine göre bu ifade "ya dostsunuz ya da düşman" anlamına gelmektedir) ABD'nin söz konusu tutumu 2003'te Irak'ın işgali sırasında da böyle olmuştur. Nitekim Güvenlik Konseyi'nde güç kullanılmasına izin veren bir kararın kabul edilmemesi ABD'yi engelleyememiştir. ABD'nin uluslararası meşruiyet konusuyla artık ilgilenmediği ortaya çıkmıştır (Kayar, 2003, s.336).

Bush Doktrini, 2002 Eylül'ünde kamuoyuna açıklanan Ulusal Güvenlik Stratejisi ile somutlaştırılmıştır (Öngör, 2005, s.158). Diğer bir ifadeyle "önleyici savaş" ve "önceden vurma" stratejisi adı verilen bu yeni politika (Ateş ve ark., 2004, s.146) aslında 2002 Ocağında Nükleer Durum Değerlendirmesi adı verilen raporda yapılan tespitlerle ortaya çıkmaya başlamıştır. Arkasından Bush'un 2002 Haziranında West Point'teki konuşmasıyla geliştirilen politikaya son şekli verilmiş ve nihayet 2003 Eylülünde kamuoyuna açıklanmıştır (Özkan, 2003, s.12). Dünyanın değiştiğinden yola çıkılarak, tehdit ve güvenlik kavramlarının yeniden tanımlamak gerektiğini ifade eden Amerikan yönetimi, klasik caydırma stratejisinin artık yeni koşullarda, özellikle terör tehdidi karşısında anlamını ve geçerliliğini yitirdiğini ileri sürmüştür. Bu argüman 11 Eylül sonrasında bütün askeri ve siyasi bürokrasi tarafından sıkça dile getirilmeye başlanmıştır. Örneğin Savunma Bakanlığı Siyaset

Müsteşarı Douglas Feith Eylül 2001’de yaptığı açıklamada, caydırıcılığın artık geçerliliğini yitirdiğini belirtmiştir. Bu yaklaşıma göre, ABD’nin klasik caydırma stratejisi 11 Eylül saldırısında etkili olamamıştı (Ateş ve ark., 2004, s.125).

ABD’nin yeni askeri stratejisinin temel unsurunun “preemptive strike” ve “preventive war” kavramları oluşturmaktaydı. “Önceden saldırı” ve “önleyici savaş” biçiminde dilimize çevrilebilecek bu kavramlarla, artık saldırıyı beklemeden, Amerika için tehdit oluşturan ülkelere karşı doğrudan harekete geçileceğine işaret edilmekteydi. Bu politika bir anlamda özellikle kitle imha silahına sahip olmaya çalıştığını ve terörü desteklediğini iddia ettiği Irak, İran ve Suriye gibi Amerikan ulusal çıkarları için tehdit olarak nitelenen ülkelere karşı ABD’nin yasal olmadan güç kullanımına zemin hazırlamaktaydı.

ABD söz konusu ülkelere karşı başlatacağı bir savaş için BM’den herhangi bir karar çıkmasa bile doğrudan harekete geçmeye hakkı olduğunu düşünmekteydi. Önleyici savaş ve önceden vurma stratejisinin temel mantığı, rakibi bir saldırı düzenlemeden harekete geçerek, saldırı kapasitesini ortadan kaldırmayı amaçlamaktaydı. Amaç rakibe bir ilk saldırı fırsatı vermemektir, özellikle kitle imha silahlarına sahip olan ve terörü desteklediği iddia edilen ülkelerin sahip oldukları bu kapasitelerle ABD’ye bir saldırı düzenleyebilecekleri ya da buna aracılık edebilecekleri ileri sürülmekteydi.

Tarihte çok sayıda örneği olan tüm saldırılar saldırgan ülkeler tarafından bir önleyici savaş olarak ifade edilmişti veya açıkça böyle ifade edilmemiş olsa bile rakibin bir saldırı hazırlığında olduğu ya da rakibin bazı hareketlerinin saldırı fiili teşkil ettiği iddia edilmiştir. Dolayısıyla önleyici savaş yeni bir olgu değildir. Yani amaç sadece bununla sınırlı olamaz burada farklı olan, rakibin böyle bir saldırı hazırlığı içinde olmasa bile potansiyel saldırgan olarak nitelediği ülkelerin böyle bir kapasiteye sahip oldukları varsayımıyla bu tür saldırının düzenlenmesidir (Çakır, 2004, s.112).

Önceden vurma stratejisinin Bush Doktrini bağlamında önemli bir özelliği, rakibi ileride de böyle bir saldırıyı düzenleme potansiyelinden ve kapasitesinden tamamen arındırmayı amaçlaması ve bu çerçevede rejim değişikliğini öngörmüş olmasıdır. Bu strateji temelinde “rejim değişikliği” hedef ülkeyi terörist devlet olma niteliğinden ve kitle imha silahlarından arındırmaya dönük bir sürecin de başlangıcı

olarak düşünölmekteydi. Aslında buradaki temel felsefe, küresel güç olmayı ve emperyal çıkarları gerçekleştirmeyi öngören Amerikan Politikasının çok iyi formüle edilerek pazarlanmasından başka bir şey değildir. Diğer bir ifadeyle, ABD, iki kampa böldüğü dünyada Amerika ile birlikte hareket etmeyen, kapılarını Amerikan sermayesine kapatmış, Amerikan menşeli küresel kapitalizmle işbirliğini reddeden rejimleri ortadan kaldırmayı değiştirmeyi ve dünyayı tek tipleştirmeyi amaçlamaktadır. Ancak ilginç olan husus, bu ülkelerin hepsinin de Orta Doğu bölgesinde olmasıdır. Afganistan'dan sonra Irak işgal edilmiş, ondan sonra ise sıranın İran'a mı yoksa Suriye'ye mi geleceği tartışılmaktadır. Hangisinin önce hedef haline geleceği ise sadece bir zaman meselesi olarak algılanmış- eğer mevcut Bush yönetimi ve Bush Doktrini değişmezse- sırada ise Yemen'in, Sudan'ın, Libya'nın mı olduğu konuşulmuştur.

Oysa her ne gerekçe ile olursa olsun bir ilk saldırı, milletlerarası hukuka göre gayri meşrudur ve BM'nin harekete geçerek saldırgan ülkeye karşı, saldırıya uğrayan ülkeyi askeri güçle koruması gerekir (Gündüz, 2003, s.84).

Dolayısıyla hiçbir haklı gerekçeye dayanmayan ve Amerikan saldırganlığına temel oluşturan önceden vurma stratejisi çerçevesinde ABD, hedef olarak belirlediği ülkelere bu yolla saldırmış ve saldırmaya devam edeceğini açıklanmıştır. Irak'a saldırı öncesinde yapılan açıklamalarda, Irak yönetiminin kitle imha silahlarına sahip olduğu ve teröristlerle işbirliği yaptığı üzerinde durulmuş ve bu kanıtlanmaya çalışılmıştır. Bu konuda BM uzmanları ve Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı Başkanı tarafından yürütölen çalışmalarda net bir kanıt ulaşılmadığı açıklanmasına rağmen, 6 Şubat'ta Powell tarafından Güvenlik Konseyi şov niteliğinde uydurma kanıtlarla ikna edilmeye çalışılmıştı. Aynı tarihlerde Savunma Bakanı Rumsfeld tarafından, Irak'a yapılan saldırının teröre karşı global savaşın bir parçası olduğu ifade edilmişti. Oysa Irak'ın işgali sonrası süreçte, aralarında CIA uzmanlarının da bulunduğu 1,000 dolayındaki bilim adamı tarafından yürütölen çalışmanın- Amerikalı yetkilileri rahatsız eden basına yansıyan sonuçlarından, Irak'ta kitle imha silahlarına rastlanmadığı anlaşılmıştı. Yine savaş sonrası, Amerikalı yetkililerin ağzından, Irak'ın teröristlerle bağlantısının da kanıtlanamadığı itiraf edilmişti (Hersh, 2004, s.172).

Bu bağlamda, Irak'a düzenlenen ve sınırlı sayıda ülke tarafından desteklenen ve "Irak'a Özgürlük Operasyonu" adı verilen işgal operasyonu, hiçbir BM kararı

olmaksızın ve Güvenlik Konseyi'nin daimi üyelerinden Fransa, Çin ve Rusya'nın karşı çıkmasına rağmen gerçekleştirilmiş, yasal olmayan bir savaş olarak tarihe geçmiş oldu (Cafersoy, Rusya-Fransa-Almanya..., 2003).

Ancak Irak Savaşı henüz bitmeden, söz konusu pro-aktif tek taraflı askeri operasyonların yolunu açan Bush Doktrini veya önleyici savaş stratejisi kendisi için yeni hedefler belirlemekteydi. ABD, daha Irak Savaşı'nın sonuna bile gelinmeden Suriye ve İran'ı terörü destekleyen ve kitle imha silahlarına sahip olmaya çalışan otoriter rejimler olarak niteleyerek, söz konusu ülkeleri çoktan hedef tahtasına yerleştirmiştir.

Bundan sonra, Soğuk Savaş yıllarında olduğu gibi, diğer ülkelere sadece "band-wagon" kavramıyla ifade edilen sürü diplomasisini izlemek kalmıştır. Ancak ABD'nin yeni Politikasının dünyayı yeniden kutuplaştırma olasılığı da yok değildir. Bunun dışında küçük bir olasılık olarak ABD bu politikadan vazgeçerek yeniden çok taraflı işbirliğini tercih eden, dünya sorunlarına ortak çözümler üretmeyi öngören uluslararası platformları tercih etmesi mümkündür. ABD'nin politikalarında bir değişiklik olmaz ve ABD'yi dengeleyecek yeni bir güç merkezi de oluşmazsa, dünya silahlanmanın ve askeri harcamaların olabildiğince arttığı, demokratikleşme ve insan hakları gibi evrensel kavramların geri plan itildiği, bunların yerini bireysel güvenliği ve bireysel çıkarı maksimum kılmayı öngören politikaların aldığı bir dünyaya dönüşebilir. Bu tür bir gelişme aynı zamanda giderek her devlete tek taraflı militarist politikaların yükselişe geçmesine yol açan bir politik dönüşüm olarak yorumlanabilir (Conetta, 2003).

Ancak ABD'nin tek taraflı tehdit tanımlaması ve tek taraflı müdahaleyi öngören doktrinleri sadece resmi düzeyde değil, aynı zamanda toplumlar nezdinde de bir anti-Amerikancı dalganın yaygınlaşmasına yol açmıştır. Zira "Irak'a Özgürlük Operasyonu" esnasında, Vietnam Savaşı sırasında bile rastlanmayan ölçüde bir Amerikan karşıtlığı doğmuştur. Özellikle bunun Orta Doğu'da daha da yoğunlaşması, İsrail ve ABD ile ilişkilerini bozmak istemeyen ılımlı rejimlerin istikrarı açısından çok ciddi bir tehlike haline gelmiştir. Bir taraftan Bush Doktrini adına Orta Doğu'da sınırsız güç kullanımına yol açan bir politikayı uygulayan, diğer taraftan Filistin topraklarındaki İsrail'in askeri işgalini sürdürmesine ses çıkarmayarak, bunu bir anlamda onaylayan ABD'nin söz konusu politikalarının bölgedeki radikalleşmeyi ve terörü azaltması bir yana, daha da arttırması söz konusu

olmuştur.

ABD'nin Irak'a müdahale ederken kullandığı temel argümanlardan biri de, bu ülkedeki insan hakları uygulamalarıydı. "Irak'a Özgürlük Operasyonu" adı da zaten bu ülkenin demokratikleştirilmesi amacını simgelemekteydi. Oysa insan hakları ihlalleri ve demokratikleşme konusunda uygulamalar baz alınmış olursa, Irak'tan çok daha geride olan ülkelere bu tür operasyonların yapılmış olması gerekirdi. Kaldı ki, operasyon esnasındaki sivil can kaybı ve operasyon sonrasında aylarca devam eden sorunlar ABD'nin söz konusu kavramları oportünist(fırsatçı) bir anlayışla kendi bölgesel ve global çıkarlarını gerçekleştirmek için kullandığını ortaya koymaktaydı. Aslında saldırı kavramının bu denli içinin boşaltılması bir başka çelişkiyi daha beraberinde getirmekteydi. Zira bu denli belirsiz ve saldırganı önlemekten uzak ve dolayısıyla güvenlik sağlama konusunda hiçbir yaptırım gücü kalmamış olan bir milletlerarası hukukun devletler açısından giderek içerikten yoksun ve etkisiz hale gelmesinin de yolu açılmıştır. Çünkü milletlerarası hukuk, herkesin üzerinde anlaşığı birtakım kavramlar üzerinden hareket ederek, uluslararası barış ve düzeni sağlamak için bir takım kurallar getirmekte ve mekanizmalar öngörmektedir. Devletlerin giderek bu tür kural ve mekanizmaların etkin olmadığını görmeleri, devletleri sorunlara karşı kendi bireysel çözümlerini üretmek zorunda bırakabileceği anlamına gelmekteydi. Bu durumda da gücü ancak güçle durdurmak zorunda kalılabilirdi.

Sonuç olarak; Irak'a saldırıyı net bir şekilde Bush Doktrini'nin test edilmesi olarak algılayabiliriz. Bu bağlamda 11 Eylül sonrasında ABD'nin Irak'a yönelik stratejik politikaları şu şekilde sıralanabilir (Yıldız, 2004, s.142);

- (1) Basra Körfezi'nin ve İsrail'in güvenliğini sağlamak,
- (2) Hem Basra bölgesini hem de Doğu Akdeniz'i kontrol altında tutmak,
- (3)Arap Dünyasında Anti-Amerikan tutumunu zayıflatmak,
- (4)Orta Doğu'nun kitle imha silahları deposu haline gelmesini önlemek,
- (5)Aynı zamanda da bölgenin terör kaynağı haline gelmesine mani olmak,

(6)Dünya sanayi sistemini ayakta tutan Orta Doğu petrolünün denetimini Washington'un kontrolü altına almaktır.

Bu Jeostratejik ve jeoekonomik hedefleri merkeze alarak geliştirilen politikayı özetle, ABD'nin Orta Doğu'yu ve gelecekteki muhtemel rakiplerini kontrol etme ve kendi güvenliğini sağlama çabaları olarak görebiliriz. Bu amaçla daha geniş manada “Büyük Orta Doğu Projesi (BOP)” yürürlüğe konmuştur. Mevcut Irak Harekatı bu politikanın bir parçası ve Afganistan Operasyonunun bir uzantısı olarak bu amaçla gerçekleştirilen ne ilk ne de son uygulamadır (Yıldız, 2004, s.19).

4.2. Avrupa Birliği (AB):

AB Irak'ın Kuveyt'i işgal ettiği 1990 yılına kadar Orta Doğu'ya yönelik politikasını temelde İsrail-Filistin sorununa ilişkin olarak şekillendirmiştir. Bu tarihten sonra ise; günümüze kadar gelişen olaylara rağmen (Koalisyon güçlerince Irak'ın Kuveyt'ten çıkarılması, kuzey ve güneyde belirlenen paraleller dışında merkezi yönetimin egemenliğine son verilmesi ve bu ülkeye konulan ambargo) Saddam rejiminin devamı ve 11 Eylül terör saldırısı sonrasında ABD ve beraberindeki İngiltere'nin Irak'ı tamamen işgal etmeleri, AB'nin mevcut Orta Doğu politikasını gözden geçirmesi gereğini doğurmuştur. ABD'nin reaksiyonu yanında Orta Doğu kaynaklı olduğu büyük ölçüde belirlenen terör eylemleri ile AB dikkatini Filistin'den ziyade Irak'a yöneltmiştir.

Ancak AB, ABD'nin bazı üye ülkeler üzerindeki etkisi nedeniyle Irak konusunda ortak bir dış politika geliştirememiş, derin ve ayrıntılı görüş bildirememiştir. İngiltere, İspanya ve İtalya açıkça ABD'nin yanında yer alırken Almanya, Fransa ve Belçika bu saldırıya karşı çıkmışlardır. Irak'ın işgaline, İngiltere dışında diğer AB üyesi büyük ülkelerin ABD'den yana net bir tavır koymamaları, işgal sonrasında ABD'nin burada AB'ye fazla söz hakkı tanımaması sonucunu doğurmuştur (Yıldız, 2003, s.158).

Zaten içerde dahi anayasa ve benzer konularda tam bir bütünlük sergileyemeyen AB'nin, Irak işgali sonrasında da ortak güvenlik ve dış politika sergileyememesi doğaldır. Bu noktada AB'nin aslında ne ölçüde birlik içinde olduğu sorusu bir kez daha belirlemiştir. Ortak bir tavır sergileyemeyen bir birliğin küresel bir aktör olma ihtimali yoktur.

ABD'nin Irak'ı işgaline en büyük tepkiyi veren iki ülke Almanya ile Fransa'nın ve en büyük desteği veren hatta ortak olan İngiltere'nin Irak politikalarına ayrıca değinilmesi gerekmektedir.

4.3. Almanya

Musul'daki zengin petrol yataklarını 1871 yılında bulan Almanlar, İngilizler ile bölgede güç mücadelesine girmişlerdi.

II. Abdülhamit döneminde, Berlin-Bağdat demiryolu yapımını üstlenen Almanlar, İngilizlerle 1911 yılında Alman ve İngiliz şirketlerin ortaklığıyla, adından başka Türklükle alakası olmayan Turkish Petroleum Company adlı şirketi kurarak bölgede faaliyet göstermişlerdi. Inci Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla beraber, Osmanlı Devleti'nin Ordularını kullanarak bölgeyi elde tutmak istemişlerse de uyguladıkları yanlış taktikler yüzünden hem Türk askerlerinin kırılmasına hem de Osmanlı Ordularının yenilmelerinde etken olmuşlar, savaşın kaybedilmesiyle de bölgeden çıkmak zorunda kalmışlardır.

Inci ve 2nci Dünya Savaşlarının kaybedilmesiyle duraklama dönemine giren Almanya, Doğu ve Batı Almanya'nın birleşmesi ile birlikte birdenbire büyüme sürecine girerek, ekonomisi ile Avrupa'nın yeni süper gücü olmuş, Fransa ile birlikte ortak hareket ederek AB'nin en güçlü ülkesi haline gelmiştir.

Irak'ta günümüze kadar pek etkili olamayan Almanlar esas olarak İran'daki petrolün üzerinde söz sahibidirler (Silleli, 2005, s.40). Fransa gibi Huzur Operasyonu'na da askeri güç göndererek katılmışlar, bölgeye insani yardım için giren yardım amaçlı STÖ'ler vasıtasıyla, Kuzey Irak'ta özellikle Kerkük'te faaliyet göstermişlerdir. Almanlar ile İngilizler arasında Kerkük petroleri üzerine ABD İşgali öncesine kadar gizli bir savaş yürütülmekteydi.

Almanya, Irak Savaşı'nda ABD'ye en çok karşı çıkan ülkelerden biri olmuştur. Fransa ile birlikte "yaramaz çocukları" oynayan Schröder Almanyası Irak'a asker göndermeyi reddettiği gibi savaş karşıtlığını AB dış ve güvenlik politikasını zedeleyecek noktaya kadar getirmiştir. Diğer bir deyişle Irak'ta savaş sonrasında dezavantajlı ülkelerden biri de Almanya olmuştur. Bu tavrıyla tıpkı Türkiye gibi Almanya da ABD tarafından cezalandırılmak istenen ülkeler arasında olmuştur. Ne var ki Almanya'nın savaş sonrası Irak'ta devlet olarak izlediği politika Türkiye'den farklılık arz etmektedir (Çakır, 2004, s.112).

Öncelikle Almanya devlet olarak Irak polisi ve askerinin eğitiminde rol almıştır. Bunun için Birleşik Arap Emirlikleri(BAE) ile anlaşma yaparak Irak'lı polis

ve asker adaylarına bu ülkede eğitim vermiştir (Radikal Gazetesi, 17.01.2004).

Alman ekolü Irak polisine aktarılmaya çalışılmıştır. Diğer ülkeler ile ortak gerçekleştirilen bu programa ek olarak Alman Federal Kriminoloji Dairesi uzmanları Iraklı koruma görevlilerinin yetiştirilmesine katkıda bulunmuş, Alman ordusu Iraklı askerlere tıbbi cihazlar ve diğer uzmanlık konularında da eğitim vermiştir. Alman ordusu bölgede 100 kamyon ile çalışmış, 120 Irak askeri şoförü de olağanüstü koşullar için yine BAE’nde eğitmiştir. Köprü yapımı için gerekli aletler gibi Irak Ordusu’nun ihtiyaç duyacağı bazı ekipmanlar da Almanya tarafından sağlanmıştır. Bağışlar arasında 30 adet ambulans da vardır. Bunların mühim bir kısmı Alman Ordusu’nun artık kullanmadığı araç gereçlerdir. Böylece hem Alman Ordusu teçhizatlarını yenilemiş, hem de Irak politikası yürümüştür (Laçiner, 2005, s.3).

Polis ve asker eğitimine ek olarak Irak’ın geleceğini kuracak olan kadroların yetiştirilmesi de Almanya’nın Irak’ta öncelikleri arasındadır. Siyasi yeniden yapılanma için ilk etapta 5 milyon Euro ayrılmıştır. Bu bütçe içinde seçim gözlemi için 1 milyon Euro ve BM misyonunun desteklenmesi de vardır. Alman Hükümeti bu harcamalarının bir kısmında Friedrich-Ebert Vakfı gibi diğer Alman kuruluşlarını siyasi yapılanma faaliyetlerinde kullanmaktadır. Alman Akademik Değişim Hizmetleri (DAAD) ise Irak’taki genç bilim adamlarını desteklemektedir. Sadece 2005 yılında 101 Irak’lı akademisyene destek verilmiştir. Bu destek Almanya’da eğitim bursu veya doktora çalışması yapanlara seyahat-materyal desteği şeklinde olmaktadır. DAAD faaliyetlerinin bir kısmını UNESCO ile birlikte yürütmektedir (Almanya’nın Ankara Büyükelçiliği 1 No’lu Haber Bülteni, 6 Ocak 2005, s.3).

Eğitim alanında Almanya Irak’ta savaş sonrasında Almancanın ve Alman kültürünün ayakta kalması için de uğraş vermektedir. ‘Irak İçin Kitap’ adı altında başlatılan kampanyada Bağdat Üniversitesi ve diğer üniversitelerin Alman dili ve kültürü bölümlerine gönderilmek üzere 11.000 kitap bağışlanmıştır. Irak’taki müzeler de Almanya tarafından desteklenmektedir. Arkeolojik kazılar ve restorasyonlarda da Almanları sıklıkla görmek mümkündür. Elbette buradaki kazıları da sadece entelektüel tarihi-kültürel merakın giderilmesi olarak görmemek gerekir. İstihbarat bir yana, Irak’ın kültür hayatının yeniden inşasında yer almak ve gelecek Irak’a şekil vermek için Almanlar da izin verildiği ölçüde çaba göstermektedirler. Restore edilen bir Bağdat evinde ise Almanya-Irak Kültür Merkezi inşa edilmiştir. Almanlar ayrıca ‘Telephone FM’ adlı bir de radyo kurmuşlardır. Almanya’nın Irak

çalışmaları spor alanında da sürmüştür. Iraklı sporculara bağışlar, Almanya ziyaretleri bunlar arasındadır. Almanya'nın bir diğer çalışma alanı da altyapı projeleridir(Laçiner, 2005, s.4).

Yukarıda sayılanlar Almanya'nın Irak'ta devlet eliyle yaptıklarıdır. Bilindiği üzere Alman özel sektörü çok daha güçlüdür ve Almanya gibi devletler asıl çalışmalarını özel sektör eliyle gerçekleştirirler. Sivil toplum kuruluşları da başka bir faaliyet koludur.

4.4. Fransa

16 Mayıs 1916 tarihli Skyes-Picot Antlaşmasına göre Irak'ı kontrolü altına alacak olan Fransa, Kuzey Irak'ın İngiltere tarafından işgali ile 18-26 Nisan 1920'de toplanan San Remo Konferansı'nda Musul'daki haklarından İngilizler lehine feragat etmek zorunda kalmış, bunun karşılığında da Musul petrolerinden %25 hisse almıştı.

Irak'tan elini resmen çekmiş olmasına rağmen, yönetimlerle ilişkilerini her zaman iyi tutan Fransa, 2001 rakamlarıyla Irak'ın en çok ticaret yaptığı Avrupa ülkesi olmasının yanında, 1990 öncesinde ve İran-Irak Savaşı'nda da, Irak'ın bir numaralı silah aldığı ülkeydi. Fransa'nın, Irak yönetimleri ile ilişkilerini ne kadar iyi tutmuş olduğu, işgalden önce Irak petrolerinin yönetiminin Fransız şirketlerinden Total-Elf grubunda olmasından belli olmaktadır. Körfez Savaşı'ndan sonra, Irak'a konan BM ambargolarını delerek, gıda ve tıbbi malzeme yardımı adı altında yapılan faaliyetlerde de Fransa, ön sıralarda yer almıştı (Onay, 2003, s.141).

Irak'ın, İran'la savaşta ve sonrasında kullandığı - işgalin temel sebebi olarak gösterilen, ama hiç biri bulunamayan - kitle imha silahlarının, üretim teknolojisini satan ülke de Fransa olmuştur. Irak yönetimleriyle, her dönemde üst düzeyde ilişkilerini muhafaza etmeyi başaran Fransa, 1991 Körfez Savaşı'nda ABD'ye siyasi destek vermiş olmasına rağmen, 2003'teki ABD işgaline en fazla direnen ve karşı çıkan ülkelerin başında gelmiştir. BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyesi olması nedeniyle, ABD'nin Irak'ı işgali ile çıkarmak istediği kararlarda ABD'ye istediği desteği vermeyerek muhalefet etmiştir.

Irak yönetimlerine karşı iyi ilişkiler içindeki Fransa, nedense aynı duyguları Kuzey Iraklı Kürt gruplar içinde beslemiştir. Kürt liderlerini 1994 yılında Paris'te bir araya getirerek KDP ve KYB arasındaki çatışmaların sona ermesi ve Kürtlerin birleşmeleri için yoğun çaba sarf etmişlerdir. 1991 yılındaki sığınmacılar sorununun

çözülmesinde BM'de etkin bir rol oynayan Fransa, Huzur Operasyonu'na da askeri güç göndererek katılmıştı. 1991 yılından itibaren bölgeye insani yardım için giren Sivil Toplum Örgütleri (STÖ) içinde de önemli bir yere sahip olmuşlardı.

Irak'ın kuzeyinde Türk Silahlı Kuvvetlerinin icra ettiği askeri operasyonları kendi kamuoyunun etkisiyle, insan hakları yönünden eleştiren ve kuzeyde, Kürtleri desteklemekten çekinmeyen Fransa, Kürtlere siyasal alanda en çok destek sağlayan ülke olmuştur (Silleli, 2005, s.39).

4.5. İngiltere

Irak'ı fiili olarak ortaya çıkaran İngiltere aslında tüm Orta Doğu'da ülkelerin kurulmasından rejimlerin belirlenmesine, muhalif hareketlerin kontrolünden darbelere, ayaklanmalara, petrol kaynaklarının paylaşımına kadar hemen her alanda geçmişte olduğu gibi bugünde başrol oyunculuğunu sürdürmektedir.

ABD-İngiliz stratejik ortaklığı bizim stratejik ortaklıktan anladığımız manadan daha derin bir içerik taşımaktadır. Irak işgalinde de görüldüğü gibi, İngiltere ve ABD çıkarları örtüşmektedir. Bu iki devlet AB'ne ve hatta BM'e rağmen ortak hareket etmektedirler.

İngiltere, geçmişteki sömürgeci politikaları ve Orta Doğu'ya yönelik faaliyetleri sonucu bu bölgede diğer ülkelere nazaran daha fazla tecrübeye sahiptir.

AB içinde liderliği ekonomik açıdan Almanya'ya, savunma açısından Fransa'ya kaptıran İngiltere, Irak işgali sayesinde AB içinde Almanya-Fransa eksenini zayıflatmayı amaçlamıştır.

Günümüzde Orta Doğu'daki problemlerin temeli; 1nci Dünya savaşının galibi devletlerin bölgeyi, kontrol altında tutabilmek maksadıyla yapay sınırlarla bölmelerine dayanmaktadır. Kürt sorununun temelinde ise, İngiltere'nin aynı dönemde Mezopotamya / Musul petrol sahasını ele geçirmesiyle Türkiye ile Rusya arasında bir tampon devlet yaratma çabaları yatmaktadır. İngiltere, bölgede kurulacak kukla "Kürdistan" ve "Ermenistan" devletleri ile Irak'taki yeni sömürgesinin Rusya'dan gelebilecek tehlikelere karşı emniyetini sağlamak isterken, Rusya kurulacak aynı kukla devletler kanalıyla İskenderun Körfezi ile Basra Körfezi'ne daha kolaylıkla ulaşabilmeyi amaçlamıştır (Kocaoğlu, 1995, s.255).

2nci Dünya Savaşı ile bölgedeki etkinliği azalan İngiltere, Dublin süreci içinde

yer almıştır (Öngör, 2005, s.132). ABD'nin ve diğer batılı devletlerin paylaştığı pastadan daha fazla pay alabilme çabası içerisinde. Bu çerçevede, Irak'ın kuzeyindeki Kürt grupları etkileme mücadelesi vermekte ve kendi milli menfaatlerini elde etmeye çalışmaktadır. İngiltere, Irak'ın kuzeyi politikasını bölgedeki aşiretlere dayandırma eğilimindedir. Geleneksel politikası, aşiretler arasındaki sorunları sürekli gündemde tutarak onların birleşmesini engellemek ve parçalayarak yönetmek şeklindedir.

Diğer batılı devletlere göre bölgedeki varlığı çok eskilere dayanan İngiltere, geçmişte kazandığı tecrübeler ile gerçek niyetini gizleyerek politikalar üretmekte ve bunları ustaca uygulamaktadır. ABD'nin uyguladığı aktif politikanın gerisine saklanmakta, ancak çıkarları söz konusu olduğunda öne çıkabilmektedir.

Sonuç olarak; İngiltere'nin yeri ve zamanı geldiğinde, bağımsız bir Kürt Devletini ilk tanıyacak ülkelerden birisi olacağı değerlendirilmektedir.

4.6. Rusya

Irak'ın, ABD tarafından işgali ile büyük maddi kayıplara uğrayan ve bölgeye yeniden yerleşme şansını şimdilik kaybeden Rusya, ABD'nin başlayan direniş sonucunda başarılı olamaması durumunda, çıkacak kaostan faydalanmayı beklemektedir.

4.6.1. Irak Savaşı Öncesi

Rusların uzun yıllar boyunca Orta Doğu ile ilgisi, diğer batılı ülkeler gibi olmamıştı. 1nci Dünya Savaşı'nda yapılan gizli antlaşmaların dünyaya açıklayarak, savaştan çekilen yeni Rus Devleti, kendi içişleri ile uğraşmaktan uzun süre çevresi ile ilgilenememişti. 2nci Dünya Savaşı'nın gizli galibi ve en kazançlı ülkesi olan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği, 1950'li yıllardan itibaren körfez ülkelerine nüfuz etme ve kendi rejimine ihraç etme çalışmalarına başlamıştır.

Bölgedeki bağımsızlık hareketlerinin her zaman yanında olan Ruslar, her şeye rağmen bölgede alternatif bir yönetim biçimi oluşturamamıştır. 1946 yılında İran'da Kürtlerin kurduğu Mahabad Kürt Özerk Cumhuriyeti'ni desteklemişlerse de, İran'dan çekilmeleri üzerine, bu devlet İran tarafından yaşatılamamıştı.

Irak'ta ayrılıkçı Kürt lider Molla Mustafa Barzani, Irak hükümeti tarafından idam cezası ile cezalandırılınca Moskova'ya kaçmış, 11 yıllık bir sürgün hayatından

sonra affedilmesi üzerine tekrar ülkesine döndükten sonra, yıllarca sığındığı Rusya yerine ABD ve İran'la hatta İsrail'le işbirliğine giderek Rusları ikinci plana atmıştı.

Yine, sosyalist düşünce yapısını temel alarak Suriye'de yeşeren Baas ideolojisi, önce Suriye'de, sonrada Irak'ta yönetimi ele geçirmiş olsa bile, yönetimlerde tam olarak Rus egemenliğine rastlanmamıştır (Silleli, 2005, s.41).

Orta Doğu'da nüfuz alanını geliştirmek isteyen SSCB, Irak'ın 1958 darbesinden sonra Bağdat Paktı'ndan çıkması ile Irak üzerine nüfuz etme çalışmalarına başlamıştır. Özellikle 1968 darbesinde sonra etkisini iyice arttıran SSCB, 1972 yılı Nisan ayında Sovyet Irak Dostluk ve İşbirliği Antlaşması imzalanması ile önemli avantajlar sağlamıştır. Bu antlaşma ile Rusya, Irak'a silah ve teçhizat sağladığı en önemli ülke durumuna gelmiş, bölgede Ruslara etkisi hissedilmeye başlanmıştır. Ruslar, Irak'ta çıkarılan petrolün isletilmesi için gerekli teknolojik ve mühendislik desteği sağlamış, bu da Irak'ın kendi kendine yeterliliğinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. 1975 yılında İran'la yapılan Cezayir Antlaşmasında arabuluculuk yapan SSCB için Irak, Orta Doğu'da Mısır'ın yerini almış ve en önemli müttefiki haline gelmişti.

SSCB'den yaklaşık 200 km.uzaklıkta olan Irak, zengin petrol yataklarının ötesinde, sıcak denizlere çıkma ve dünya hâkimiyeti ele geçirme düşüncesindeki kilit noktalarından birisi olmuştur. Tüm ülkeler için birinci derecede önemli olan petrol, SSCB için o kadar önemli değildi. Kendisine fazlasıyla yeterli rezervlere sahip olan Ruslar bölgeyi ve petrolü kontrol altında bulundurarak batılı ülkelere karşı bir güç olarak kullanmak istemişlerdir (Silleli, 2005, s.42).

1970'li yılların sonunda bozulmaya başlayan Irak-SSCB ilişkilerinin temelinde, Rusların Irak'ta yönetimi tamamen ele geçirme planları yatıyordu. Karşılıklı çıkar ilişkisine dayanan ilişkilerin her an için sona ermesinden korkan Ruslar, yakın ilişki içinde oldukları her ülkeye olduğu gibi Irak'a da komünizmi ihraç etme girişimlerine başlamışlardı. Saddam gibi bir diktatörün yönettiği Irak'ta başarıya ulaşamaması üzerine ilişkiler gittikçe zayıflamıştır. Irak'la ilişkilerinin bozulması üzerine SSCB, istikamet değiştirerek 1980 yılında Suriye ile dostluk antlaşması imzalamıştır (Arı, 2004, s.296)

Sovyetler Birliği, 1980 yılında başlayan İran-İrak Savaşı'nda önce tarafsız bir tutum takınmış, aralarında imzaladıkları 1978 tarihli silah alım antlaşmasına göre,

vermesi gereken silahları Irak'a vermeyi reddetmiş; savaşın başlarında, İran'a dolaylı yollardan da olsa silah ve teçhizat yardımı yapmıştır. Sovyetler Birliği'nin İran'ı tercih etmesinin nedeni komsusundaki yeni yönetimi etki altına alarak, kontrol edebilme fırsatını yakalamış olmasının yanı sıra, SSCB'nin Afganistan'ı işgalini Irak'ın kınaması ve karşı çıkması olmuştur.

Sovyetler Birliği, İran üzerindeki düşüncelerini gerçekleştiremeyeceğini anlayınca, 1982 yılında tekrar Irak'a silah satışına başlamış, savaşı her iki taraftan birisinin kazanarak, bölgede tek hâkim güç olmasını önlemek üzere politikasını oluşturmuştur.

Sovyetler Birliği'nin, 1990 yılında dağılmasından sonra yeni Rusya'nın bölgedeki etkinliği, içişlerindeki büyük problemler nedeniyle oldukça azalmıştır. 1991 yılındaki Körfez Savaşı'nda fazla etkili olamayan Rusya, 11 Eylül 2001'deki ABD'de yapılan terör saldırılarından sonra, ABD'nin Afganistan'ı işgaline bile karşı koyamamışken, Irak'ı işgaline karşı gelmiş, uluslararası platformlarda ABD'nin işgalini sürekli olarak kınamıştır. Körfez Savaşı'ndan sonra yalnızlığa düşen Irak, eski dostu Rusya'ya sarılmış, fırsatı iyi değerlendiren Rusya maddi değeri 40 milyar dolara varan ticaret ve petrol antlaşmaları imzalamıştı.

Zaman zaman Kuzey Irak'taki Kürtlere destek veren Rusya, Türkiye'ye karşı Kürt kartını kullanarak baskı yapmaya çalışmış, özellikle PKK kartını kullanarak etkili olmaya çalışmıştır. Bağımsızlık isteyen Çeçenistan'ı işgali ve sonrasında yaşanan olaylarda, Irak halkının Çeçenlerden yana tavrı ve Türk hükümetlerinin de benzeri tutum içine girmelerini önlemek için, PKK yanında tavır alarak Türkiye'ye mesajlar vermek istemiştir. "Nasıl PKK sizin iç meseleniz ise, Çeçenistan'da bizim iç meselemizdir" diyerek Türkiye'yi ikaz etmiştir. Türkiye'nin Kuzey Irak'ta yaptığı sınır ötesi operasyonlara bazen karşı çıkmış ve Türkiye'yi kınamış, Çeçenistan konusunda sıkıntı yaşanmadığı zamanlarda ses çıkarmamıştır.

4.6.2. Irak Savaşı Sonrası

Yeterince ilginçtir ki savaş yaklaştığında ABD-Rusya ilişkileri hemen zarar görmemiştir. Bunun kısmi bir nedeni, Irak'a ABD-Britanya saldırısına karşı çıkan başlıca güçlerin Fransa ve Almanya olmasıdır. Bu durum Moskova'ya diplomatik kılıf sağlamıştır. Kısmen de Irak'ta Rusya'nın ekonomik çıkarlarına saygı göstereceği işaretini veren ABD'nin, Rusya'nın destek vermesi veya en azından tarafsız kalması

umudunu sürdürmesi nedeniyle ilişkiler zedelenmemiştir. Ancak Putin alenen Fransız lideri Jacques Chirac'ın safında yer almış ve ondan sonra ABD-Rusya ilişkileri bozulmaya başlamıştır (Aras ve ark., 2004, s.63).

Mart ayında savaşın başlaması ile birlikte durum daha da kötüleşmiştir. ABD, bir BM kararı için uğraşmamaya karar verdiğinden dolayı Putin, BM Güvenlik Kurulu'nun savaşı destekleme çağrısı yapacak bir kararını veto etmeye zorlamasa da İngiliz-ABD saldırısına karşı sert bir dille konuşmuş ve bu saldırının soğuk savaşın bitiminden sonraki en ciddi kriz olduğunu belirtmiştir. Ayrıca saldırının "milletlerarası hukukun doğrudan çiğnenmesi ve Uluslararası Güvenlik sisteminin çökmesine neden olabilecek büyük bir siyasi hata olduğunu" söylemiştir. Gece görüşü kameraları, tank-savar füzeleri ve ABD'nin GPS konuşturma sistemlerini bozacak teçhizatlar da dâhil Rusya'nın Irak'a gizlice askeri malzeme sattığı haberleri Rus-Amerikan ilişkilerini daha da bozmuştur. Bunun yanında Rusya'nın Bağdat elçisi, ABD güçlerini Bağdat'ı terk eden Rus konvoyuna ateş açmakla suçlamış; Kremlin, Gürcistan üzerinde uçan ABD casus uçağını protesto etmiş ve Duma silahların denetimi anlaşması faaliyetini ertelemiştir (Gutterman, Russia's Ambassador..., Moscow Times, 8 Nisan 2003).

Savaşın aniden sona ermesinden dolayı Putin duruşunu yeniden gözden geçirmek zorunda kalmıştır. ABD, Irak petrol kuyularını denetimine alıp yaptırımlara son verilmesi hatta Irak'ın dış borçlarının bir kısmının bağışlanması çağrısı yaparken, Moskova milyarlarca dolar kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu koşullar altında Kitle İmha Silahları tehdidi açıkça ortadan kalkmadıkça BM yaptırımlarının kaldırılmamasını belirterek sert bir duruş sergilemiştir.

Putin ayrıca Irak'ta başlıca rolü BM'nin sürdürmesi çağrısında bulunmuştur. Ancak ABD ile bazı ilave pazarlıklardan sonra ABD'nin desteklediği 1485 Sayılı BM Güvenlik Konseyi Kararını kabul etmiştir. -ABD'ye başlıca Rus tavizi olarak- Irak'ta tüm kontrolü ABD'ne bırakan ve (askeri teçhizat satışı hariç) yaptırımları kaldıran bu karar Rusya açısından da bazı olumlu unsurlar içermiştir. Karar, Birleşmiş Milletlere (gücü kötü tanımlanmasına karşın) özel bir temsilcilik vermiş ve Irak'luların özgürce kendi kaderlerine kendilerinin karar vereceklerine ve doğal kaynaklarını kendilerinin işleteceklerini işaret etmiştir (ki işte bu noktada Rusya petrol şirketlerinin karlı ihaleler alabileceği umudunu taşımıştır). Rusya ayrıca Karar'ın gıda karşılığı petrol programını altı ay uzatmasından da yararlanmış.

Çünkü bu, Moskova'ya 700 milyon dolarlık Mashinoimport sözleşmesi de dâhil daha önce imzalanmış birçok anlaşmalar çerçevesinde karlı çıkacağı umudunu vermiştir(Freedman, 2002).

Irak savaşı Rus dış politikasını değerlendirirken en başta gelen unsurun Rusya'nın ekonomik çıkarları ve özellikle de Irak'taki petrol sahalarının geliştirilmesinde Rus petrol şirketlerinin rolü olduğu görülmektedir. İkincisi, Duma seçimleri ufukta görünürken Putin'in duruşu açıkça komünist muhalefeti zayıflatmayı ve savaşa şiddetle karşı çıkan kendi partisi Birleşik Rusya'ya yardımcı olmaktır. Son olarak, savaş sırasında Rusya, AB karşıtı bir duruş benimsemiş ve savaş sonrasında ise Putin'in, Rusya'nın ekonomik gelişimini ABD ile iyi ilişkilere bağlı olduğunu fark ettiğini gösteren ise bir yakınlaşma olmuştur (Aras ve ark., 2004, s.66).

4.7. Çin

1949 yılında kuruluşundan 1972 yılına kadar uluslararası sahnede fazlasıyla aktif olan Çin, bu tarihten günümüze kadar olan süreçte uluslararası sorunlar ve çatışmalarda görüşlerini çok açık olarak ortaya koymaktan kaçınmaktadır. Bunun başlıca sebebi ise, kuruluşundan itibaren devam eden kültürel devrimin ekonomiye getirdiği yıkıcı etkilerin ABD Başkanı Nixon dönemi ile 1972'den başlayarak, ekonomiye verilen önem ile giderilmeye çalışılmasıdır. Batı dünyasına ticari alanda bağımlı olan Çin diplomasisi öncelikle ABD ile (en azından görünürde) iyi ilişkiler kurma üzerine kuruludur (Rice, 2000, s.45).

Çin, 1980'li yılların sonunda, yenileşme hareketi başlatmış, bu hareket ileri aşamalarda büyük bir stratejiye dönüşmüştür. Ekonomiye güçlendirmek ilk aşamayı oluştururken; Uzak Doğu Asya'da bölgesel güç olmak, Tayvan'ın ana kıtaya katabilmek ikinci aşamayı oluşturmaktadır. Askeri ve ekonomik gücü elinde tutarak süper güç olmak da son aşamadır. Çin'in bölgedeki temkinli yaklaşımını henüz son aşamaya gelmemiş olmasına bağlamak gerekir (Karaca, 2004, s.201).

Giderek artan oranda petrole bağımlı hale gelmekte olan Çin, 1994'te petrol ithal etmeye başlamıştır. Petrol gereksiniminin %35'ini ithal eden Çin'in, ithal petrol bağımlılığının 2020'ye kadar %70'e fırlayacağı tahmin edilmektedir. Irak'ta El-Akbad'ta iki petrol kuyusuna sahip olan ve Irak'ın işgali öncesi bunların işletimi için BM yaptırımlarının kaldırılmasını bekleyen Çin, petrol ithalatının büyük bir bölümünü Körfez ve Kafkaslar'dan yapmaktadır. Çin'in petrol ithalatı karşılığında

bölgeye kitle imha silahı ve teknoloji transferi yapması mümkün gibi gözükse de, Batı'nın baskısı karşısında bu ihtimal düşük seviyede kalmıştır.

2003'te Japonya'yı geçerek ABD'den sonra dünyanın en büyük petrol ürünleri ithalatçısı haline gelen Çin'in petrol ithalatı 2004'te, 2003'e göre %40 artmıştır. Orta Doğu'ya enerji konusunda bağımlılığı artan Çin'in bölgeye ilgisinin de ister istemez artması muhtemeldir. Mesela Suudi Arabistan ile ilişkilerini geliştirmektedir. İki ülke bu yönde görüşme ve danışmalarını düzenli hale getirmeye karar vermiştir. Çin son dönemde değişik coğrafyalarla birlikte Orta Doğu'da da İran ve Saddam döneminde Irak'ta petrol arama ve üretimi konusunda girişimlerde bulunmuştur. Çin'in Orta Doğu'ya yönelik stratejisinde silah satışları da önemli bir yere sahiptir. Çin'in Orta Doğu'ya artan ilgisi ABD'yi endişelendirmektedir. Ancak Çin, ABD ile bölgede rekabete çok hazır ve istekli görünmemektedir. (Koç, 2004, s.3)

Çin'in önemli bir Müslüman nüfusa sahip olması da, onun Orta Doğu ile ilgilenmesini zorunlu kılmaktadır (Göka, 1999, s.186). Bush'un, “şer eksenini”ni açıklarken, “Bu eksen oluşturulan İran, Irak ve Kuzey Kore'nin ortak paydalarının Çin olduğu görülmektedir” ifadesini tepkiyle karşılayan Çin, terörün daima karşısında olduğunu dile getirmiştir. Enerji ihtiyacının büyük bölümünü Orta Doğu'dan karşılayan ve dolayısıyla Arap ülkeleri ile iyi ilişkileri olan Çin için, stratejik algılamasında, ABD tarafından BOP'un hayata geçirilmesiyle enerji güvenliği de önemli bir yer tutmaktadır. Rusya'nın son dönemde, ABD ve NATO yanlısı bir siyaset izlemesi nedeniyle, Çin'in orta vadede Rusya yerine, uzak çevre kavramı bağlamında Orta Doğu ülkelerini de Şangay İşbirliği Örgütü'ne üye edebileceği düşünülmelidir (Adıbelli, 2004, s.230).

Her şeye rağmen Çin şimdilik Orta Doğu ile ilgili olarak, gerek Arap-İsrail çatışmalarında, gerek Körfez Savaşları sırasında doğrudan taraf olmamaya gayret göstermiştir. Bu durum, Çin Halk Cumhuriyeti resmî ağızlarının Irak işgali sırasında ortaya çıkan önemli olayları yorumlamalarından görülüyor ki, Çin Halk Cumhuriyetinin 1972'den bu yana uluslararası diplomaside sürdürdüğü bilinçli pasifliği halihazırda Irak olayında ve daha geniş bir kapsamda bazı istisnalar dışında Orta Doğu'da görülen sorunlarda sürmektedir.

4.8. İran

Rafsanjani ile başlayan ve Hatemi ile devam eden yeni İran dış politikası daha

az yoğun devrimci motifleri içeren, buna karşılık daha çok "çıkar" merkezli bir ilişkidir. Bu bağlamda İran mesela enerji konularında Rusya ile açık işbirliği yapmaktan kaçınmamaktadır. Hatta bölgede su ve enerji hatları konusunda zaman zaman İsrail ve İran tezlerinin paralel olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Genel olarak İran dış politikası İslam devrimi-merkezli söylemden İran milliyetçiliği-merkezli tarafa yönelim içindedir. Bu bağlamda yoğun Azeri nüfusa sahip İran için Türkiye-Azerbaycan ilişkileri önem taşımaktadır. Öte yandan İran ve Rusya'nın son yıllarda çok ileri düzeye götürülmüş ilişkileri söz konusudur. ABD tecridi nedeni ile komşularıyla olan ilişkisini geliştirmeye mecbur olan İran bu konuda büyük başarılar elde etmiştir. Ancak İran'ın temel zaafi etnik dokusunun çeşitliliğidir. Bu nedenle hem Kafkaslardaki gelişmelerden hem Irak'taki gelişmelerden etkilenebilecektir.

İran bölgede kendisine tehdit olabilecek güçlü bir Irak devletini istememiştir. İki ülke arasında eskiden beri gelen bazı sınır antlaşmazlıkları 1975 yılında Cezayir Antlaşması ile İran lehine düzenlenirken, 1980 yılında başlayan ve 8 yıl süren savaş sonunda kesin bir galip bulunmamakla beraber, İran ateşkesi istemek zorunda kalan devlet olmuştur. İran, Irak'ta bulunan ve nüfusun %60'ını oluşturan Şii nüfus nedeniyle, Irak'ı her zaman için ilgi alanının içinde görmüştür. Şiileri sık sık ayaklandırarak Irak devletini zayıflatmaya çalışan İran, aynı politikayı kuzeyde Kürtler içinde uygulamış, sürekli olarak Irak'ın içişlerine bir şekilde müdahale etmekten kaçınmamıştır.

Kürtlerin isyanlarında baş rolü oynayan İran, Kürtlerin kendi aralarındaki, savaşlarda bile taraf olmaktan çekinmemiş, çatışmalara fiilen askeri güç göndererek katılmıştır. Her şeye rağmen İran, Kuzey Irak'ta olası bir Kürt Devletinin karşısındadır. Çünkü İran'da yaşayan Kürtler de bir gün Kuzey Irak'ta kurulması muhtemel Kürt Devleti ile birleşmek yâda benzeri oluşumlara gitmek isteyebileceklerdir. İran, 1992 ve 1993 yıllarında Türkiye'nin girişimleriyle yapılan ve Suriye'nin de katıldığı toplantılarda Irak'ın toprak bütünlüğüne saygı duyduğunu ve korunması gerektiğini açıklamıştır (Silleli, 2005, s.37).

2003'te ABD, Irak'ı İşgal ettikten sonra İran'ın eski düşmanı Saddam'ı devirmiştir. Ancak İran, devrimden sonra "Büyük Şeytan" olarak nitelediği ABD ile komşu haline gelmiştir. ABD'nin Irak işgali, İran'a bölgede büyük bir etkinlik olanağı sunmuştur. Irak içersinde çoğunluğu oluşturan Şiilerin İran tarafından devreye sokulması ve Irak kaderinde ciddi olarak rol almaları bu nüfuzun en belirgin

örneğidir. İran şu anda Irak siyasi hayatında en önemli oyuncularından birisi haline gelmiştir. Irak Şiiileri İran için bölgede siyasi dengelerin oturmasında bir koz haline gelmiştir. İran, zamanı geldiğinde bu kozu kullanacağını biliyordu. Bugün ABD ile müzakereler masasında oturması ihtimali elindeki imkânın kullanma zamanının geldiğini göstermektedir. Bu dönemden sonra İran Irak'ta şu politikaları izleyebilir (Silleli, 2005, s.37):

(1) İran'ın, Irak'ta Şiiilerin bağımsız bir devlet kurmalarından yana olmadığı düşünülmektedir. Çünkü Irak'ta, Şiiiler bağımsız ya da federal bir yapı oluştururlarsa Şii ideolojisi açısından İran'a önemli bir rakip ortaya çıkacaktır. Irak içerisinde Şiiilerin bağımsız veya federal olmaları Necef merkezli Şiiiliği güçlendirebilir. Oysa İran'ın Irak içerisinde Şii faktörünü kendi çıkarları doğrultusunda elinde tutmayı planladığı düşünülmektedir.

(2) İran'ın nükleer faaliyetleri uluslararası baskı altındadır. Bu baskının en önemli unsuru ABD'dir. İran Irak'ta Şiiiler üzerinde etkinliğini, nükleer faaliyet müzakerelerine taşıyabilir. Bu da İran ve ABD müzakereleri çerçevesinde masaya yatırılabilir.

(3) İran'a karşı olası askeri saldırılar sonucunda, Irak'ta bulunan Şii milisler ABD güçlerine karşı savaş açma olasılığı İran'ın Irak politikası içerisinde yer almaktadır. Ancak böyle bir olayın gerçekleşme olasılığı düşük gözükmektedir. Çünkü mevcut durumda Irak Şiiiliği, ABD ile iyi diyalog içerisinde ve Irak içerisinde güvenliği sağlamak için çalışmaktadır. Aynı zamanda Irak Şiiilerini bir kısmında hâkim olan Arap milliyetçiliği, Irak Şiiileri ile ABD'nin karşı karşıya gelme olasılığını azaltmaktadır.

4.9. İsrail

Yüzlerce yıl öncesinden Irak'ta da yaşayan ve Osmanlı Devleti döneminde de bu ülkede varlıklarını sürdüren Yahudilerin, İsrail Devleti'nin kuruluşundan sonra bir kısmı bu ülkeden İsrail'e göç etmişlerdir. İsraililerin tarihlerinde önemli bir yer tutan Irak'taki Yahudi tarihi, bugüne kadar Yahudi arkeologlar tarafından da incelenememiştir (Johnson, 2000, s.189).

1948 yılında resmen kurulduğu günden bu yana, Araplarla mücadele halinde olan ve işgal ettiği Arap toprakları nedeniyle kendisini bir türlü güvende hissedemeyen İsrail, kısa dönemde, önce kendisinin güvenliğini sağlamaya yönelik

politikalar üretirken, bir yandan da uzun vadeli de olsa, doğal yaşam alanı olarak gördükleri (yani Nil'den Fırat'a kadar olan) topraklarda⁴⁵ (Eroğlu, 2003, s.45), Büyük İsrail devletini oluşturmak istemekte, Mezopotamya da bu devletin sınırları içinde yer almaktadır. Orta Doğu'nun nükleer silahlara sahip tek ülkesi olan İsrail'in güvenlik politikasında, bölgede güçlü devletlere yer yoktur. Bu nedenle güçlü Arap devletlerini zayıflatarak, kendisine müttefik devletler oluşturma politikasını uygulamaya çalışmaktadır. Arap devletleriyle sürekli savaş halinde olan İsrail, doğal olarak bölgede müttefikler aramıştır. Bugüne kadar kendisine dost bir ülke bulamadıysa da, Irak'taki Kürtlerle çok iyi ilişkiler kurduğu ve Kürtleri, en büyük düşmanı olarak gördüğü Irak yönetimlerine karşı kullandıkları da bir gerçektir.

Müslüman olmayan yâda Arap olmayan azınlıkların siyasi bağımsızlık ve İsrail ile işbirliği için teşvik edilmesinin hedeflendiği bu politikanın içinde, Irak'taki Kürtler belki de en önemli unsurlar olmuşlardır. 1961 yılında başlayan ve aralıklarla 1975 yılına kadar süren Kürt isyanları, İsrail için iyi bir fırsat olmuştu. Her zaman için güçlü bir Irak devletinden çekinen İsrail, politikasını uygulamak için uygun ortamı bulmuştur.

İsrail, Irak'a doğrudan bir saldırıyı ise 7 Haziran 1981 yılında Temmuz reaktörünü bombalayarak gerçekleştirmiştir. İsrail, topraklarına yönelik nükleer bir saldırıyı önlediğini iddia ederken, Irak yönetimi santralin tamamen barışçıl amaçlarla inşa edildiğini açıklamıştır (Akça, 2004, 174).

Bugüne gelindiğinde, İsrail'in bir petrol boru hattıyla Basra petrolerini kendi ekonomik sistemine bağlama planı bulunmaktadır. Irak'ın üç bölgeye ayrılması ve ortada kuzey ve güneydeki petrol bölgelerinden dışlanmış bir Sünni Arap bölgesi oluşturulması halinde etnik çatışmaların baş göstermesi kaçınılmaz olacaktır. İsrail'in Irak'lı Kürtlerle, Yahudi Kürtler yoluyla yakın ilişki içinde olduğu bilinmektedir. Ayrıca kurulacak bir Kürt bağımsız oluşumunun kendisini çok ciddi bir güvenlik ihtiyacı içinde hissedeceği ve dört tarafı dostane olmayan rejimler tarafından çevrilmiş olması nedeniyle İsrail'in doğal müttefiki haline geleceği açıktır. Kısacası İsrail, Irak'taki yeni rejimin niteliğinden bağımsız olarak Irak'ın parçalanmasından

⁴⁵ Büyük İsrail'in Tevrat'daki sınırlarını gösteren farklı haritalar olsa da genel olarak şu bölgeleri içine alır: "...doğuda Kuveyt'in tümü ve Irak'ın çok büyük bir bölümü; kuzeyde Lübnan'ın ve Suriye'nin tamamı ve Van Gölü'ne kadar Türkiye'nin güneydoğusu; batıda Kıbrıs"

en fazla istifade edecek ülkedir ve bu nedenle doğrudan resmi bir İsrail politikası halinde olmasa bile sivil kanallardan bağımsız bir Kürt Devletini desteklemesi beklenebilir(Demirel, 2005, s.274).

ABD'deki İsrail lobisinin Irak Savaşı'nı Bush Yönetimi'nin işbaşına gelmesinden önce planladığı ve bunu raporlar haline getirdiği bilinmektedir. Bu anlamda Irak Savaşı 11 Eylül'e bir tepki olmaktan daha çok 11 Eylül bahanesiyle icra edilen eski bir plandan ibarettir. Bush yönetiminde önemli konumlara gelen Richard Perle, Paul Wolfowitz ve Douglas Feith gibi Yahudi kökenli politikacılar savaşın en dişli destekleyicileri olarak ortaya çıkmışlardır. İsrail ve ABD'deki Yahudi lobisi savaşın İsrail güvenlik çıkarları açısından olumlu sonuçlar doğuracağını düşünmüşlerdir. Zaten ABD dışında bu savaşa halk bazında destek veren tek ülke de İsrail olmuştur (Hersh, 2005, s.138).

Ancak savaşın kısa vadede İsrail'e bazı getirileri olsa bile orta ve uzun vadede İsrail'in potansiyel zararları çok daha fazla olduğu açıktır. İsrail'in bu savaştan elde edebileceği en önemli kazanç Irak'ın kalıcı bir şekilde zayıflatılmasıyla ortaya çıkacaktır. Bağdat'ta Amerikan yanlısı bir rejimin işbaşına getirilmesi İsrail güvenlik çıkarları açısından kâfi sayılamaz, zira Saddam rejimi Amerikan yanlısı olduğu dönemlerde de İsrail'in hedefiydi. Burada rejimin niteliğinden daha önemli olan bütünlüğünü koruyan bir Irak'ın Jeostratejik nedenlerle İsrail'e tehdit olmayı sürdürecektir olmasıdır.

Irak bir bütün olarak kaldığı müddetçe İran, Suriye ve İsrail'e karşı yeniden silahlanmak zorundadır. Bu ülkeler arasında sadece İsrail, Irak açısından bir nükleer tehdit oluşturmaktadır. Ancak İran'ın nükleer programının da Irak'ta kurulacak yeni devleti tedirgin etmesi kaçınılmazdır. Kısacası Saddam rejiminin ortadan kaldırılması İsrail ve dolayısıyla ABD için problemi çözmeyecektir. Kaldı ki uzun vadede Irak'ta kurulacak Amerikan yanlısı bir yönetimin ne kadar kalıcı olacağı tartışmalıdır. Şii ve Sünni halkın geniş katılımıyla gerçekleşen gösterilerin de ortaya koyduğu gibi Saddam'ın devrilmesiyle oluşan heyecan dalgası yerini ABD'ye tepkiye bırakmıştır. Bu durumda Amerikan desteğinde kurulacak yeni rejimin nitelik itibariyle diğer Orta Doğu rejimlerinden farklı olması beklenemez. İsrail açısından Irak'a kalıcı bir darbe vurulması bir rejim değişikliğiyle değil, Irak'ın parçalanmasıyla mümkün olabilir. Bu durumda İsrail için tek kullanışlı malzeme Kürt grupları olacaktır. Kuzey Irak'ın bağımsızlık ya da, buna gidecek bir yol olarak şimdilik özerklikle Irak'tan

kopartılması, hem Irak'ı Kerkük gibi önemli bir petrol kaynağından mahrum edecek hem de Türkiye ile olan sınırını ortadan kaldırarak Batı'ya olan kapısını kapatacaktır. Fakat Irak'ın üç bölgeye ayrılması ve ortada kuzey ve güneydeki petrol bölgelerinden dışlanmış bir Sünni Arap bölgesi oluşturulması halinde etnik çatışmaların baş göstermesi kaçınılmaz olacaktır Diğer taraftan İsrail'in bir petrol boru hattıyla Basra petrollerini kendi ekonomik sistemine bağlama planı bulunmaktadır. (Silleli, 2005, s.36).

4.10. Suriye

Irak Baasçılarıyla Suriyeli Baasçılar arasındaki anlaşmazlıklar iki ülkenin yönetimlerine ve ilişkilerine kadar yansımıştır. İki ülke arasındaki en önemli problem su sorunu olup 1975 yılında anlaşmazlıklar savaşa kadar varmak üzereyken Suriye'nin geri adım atmasıyla önlenmiştir. İki ülke her ne kadar aralarında anlaşamazlarsa da konu Türkiye'den gelen su olunca birlikte hareket etmeyi bilmişlerdir.

Suriye'de İran gibi, kendisine komşu olarak güçlü bir Irak istememiştir. Bu nedenle de İran kadar olmasa da, zaman zaman Iraklı Kürt gruplara destek vererek isyanlarda çeşitli yardımlarda bulunmuştur. Suriye 1970'lerde çeşitli terörist örgütlerin merkezi haline gelmiştir. Eski başkan Hafız Esat döneminde Suriye hükümeti, radikal Filistinli gruplarla, Suudi Arabistan, Lübnan, Ürdün, Irak, Türkiye gibi ülkelerin yönetimlerine karşı terörist eylemlere girişen örgütlere, çok açık bir şekilde kucak açmıştı. Terörizmi bir devlet politikası olarak seçen ve çevre ülkelere yaptırımlar uygulamak için terör örgütlerini besleyen Suriye, 1979 yılından beri ABD'nin yayınladığı "Terörizme destek veren ülkeler" sıralamasında son yıllara kadar ilk sıradaki yerini muhafaza etmiştir. Halen Irak'ta ki direnişin İran dışında Suriye'den de desteklendiği ABD tarafından iddia edilmektedir.

Bunun yanında, ABD'nin Orta Doğu'da barış için yaptığı girişimlerini - ki buna Irak'taki Saddam yönetiminin devrilmesi de dâhildir - destekleyen Suriye'de önemli sayıda Kürt nüfus (Türkiye ve İran'da ki kadar olmasa da) bulunmaktadır, bu nedenle Suriye de Türkiye ve İran gibi olası Kürt Devleti ile ilgili olarak bu iki devletle aynı kaygıları taşımaktadır. Suriye'de 1992 ve 1993 yıllarında Türkiye'de yapılan toplantılarda, Irak'ın toprak bütünlüğüne saygı duyduğunu ve korunması gerektiğini açıklamış; en son olarak, Suriye Başbakanı Muhammed Naci Otri 27

Aralık 2004 tarihinde yaptığı açıklamada Kuzey Irak'ta bir Kürt Devletine karşı olduklarını ve bunun "Kırmızı çizgilerin ihlali" anlamına geleceğini belirtmiştir.

4.11. Türkiye

Asırlarca Orta Doğu'ya hakim olan Osmanlı İmparatorluğu'nun 1nci Dünya Savaşı'nda yıkılması sonrasında kurulan Türkiye Cumhuriyeti, kurulduğu tarihten, Doğu Bloğu'nun çöküşüne kadar, Orta Doğu politikasında genel olarak aktif bir politika sergilememiş, bölgeye direkt müdahalelerden kaçınmıştır.

1926 Ankara Antlaşması'nda Irak'ta Türkiye'nin bir parçası kalmıştır. Osmanlı Meclisi'nin 12 Ocak 1920'deki son toplantısında kabul ettiği Misak-i Milli sınırları içinde olan, 1 Mayıs 1920'de TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın da ifade ettiği ve Meclis tutanaklarına geçtiği sekliyle milli sınırlarımızın önemli bir kısmı bugün Irak sınırları içinde kalmıştır. (Yamaner, 2000, s.204).

Türkiye, Atatürk'ün ölümünden sonra uzaktan da olsa Irak'la ilgilenmeye devam etmiş, ancak bu ilgi Musul-Kerkük'e yönelik bir toprak kazanımı politikası şeklinde olmadığı gibi, Irak'a uzaktaki akraba muamelesi yapılmış, resmi ilişkiler Adnan Menderes dönemi hariç hiçbir zaman dostluk: yâda ortaklık düzeyine ulaşmamıştır. Zaman içerisinde Türkiye, bölgede yaşayan Türkmenlerle de göstermelik olarak ilgilenmiş, Türkmenler ve kültürel haklarının korunması konusunu, sürekli bir devlet politikası olarak ele almamıştır (Silleli, 2005, s.33).

Türkiye sınır güvenliği maksadıyla 1937 yılında Irak ve İran ile Sadabat Paketi, Sovyet Tehdidine karşı ise 1955 yılında Irak ile ittifak antlaşması imzalamıştır. Bu ittifaka daha sonra sırasıyla İngiltere, Pakistan ve İran katılmıştır. Bağdat Paketi olarak anılan bu ittifak, amacına ulaşamamış, Irak'ın daha sonra çekilmesi ile adını Merkezi Anlaşma Teşkilatı(CENTO) olarak değiştirerek ekonomik ve küresel işbirliğine odaklanmıştır (Özbek, 2006, s.3).

1950'li yıllarda Demokrat Partinin yönetime gelmesiyle gelişmeye başlayan ve yöneticiler arasında sıkı dostluk düzeyine varan ilişkiler, 1958 yılında Irak'ta yapılan darbe neticesinde büyük yaralar almış ve uzun yıllar normale dönmemiştir.

1980'lerin sonundan itibaren Iraklı Türkmenlerle resmen ilgilenilmeye, politikalar üretilmeye ve uygulanmaya başlanmıştır. Ancak bütün dünya Irak'ın işlerine karışırken, Türkiye hiçbir zaman Irak'ın işlerine karışmama ve Irak'ın

bütünlüğünün korunması politikalarından taviz vermemiştir.

Körfez Savaşı sırasında, Türkiye, savaşa fiilen katılmasa bile, koalisyon güçlerinin yanında hareket etmiştir. Turgut Özal döneminde Türkiye'nin Orta Doğu'daki etkinliğini yeniden kazandırma düşüncesiyle ortaya atılan “Yeni Osmanlılık ” kavramı, Özal’ın Körfez Savaşı esnasında Türkiye'nin aktif bir rol almasını istemesine de temel teşkil etmiştir (Ertuğrul, 2006, s.204).

Kuzey Irak'ta Kürtlerin etkin hale gelmesi ve PKK terör örgütüyle mücadeleler Türkiye'nin ilgisini tekrar bu ülkeye çekmiş,

Körfez Savaşı sonrasında, bölücü terör örgütü PKK'nın eylemlerinin şiddetini arttırması üzerine, Türkiye, sınır ötesinde PKK kamplarına direkt müdahalelerde bulunmak zorunda kalmıştır.

Irak Savaşı sonrasında ekonomik çıkarlar gözetilmiş, Erbil ve Süleymaniye’de Türk İnşaat Şirketlerinin sayılarının her geçen gün arttığı ve Irak’ın yeniden yapılanma sürecinde Türk şirketlerinin aktif girişimlerinin olduğu görülmüştür (Tütüncü, 2004, s.1.)

Türkmen politikası açısında da özellikle Irak'ta gerçekleştirilen parlamento seçimleri ile alınan sonuçlar sonrasında ciddi bir değişiklik gözlenmiş, Türkmenlere Bulgaristan'daki Türkler örnek gösterilmiştir(Sert, 2005, s.1)⁴⁶. Irak özel temsilcisi Osman Korutürk, Türkmenlerin de Bulgaristan'daki Türkler gibi kendi ayakların üzerinde durmalarını ve ülke siyasetinde ağırlıklarını koymalarının uygun olacağını değerlendirmiş, fakat bunun, Türkiye'nin Türkmenlerden desteğini çektiği veya daha sonra çekeceği şeklinde anlaşılması gerektiğini ifade etmiştir (Korutürk, 2005, s.2).

Günümüzde Türkiye'nin Irak konusundaki beklentileri şunlardır (Özdağ, 2005, s.2):

(1)Irak’ın toprak bütünlüğünün korunması⁴⁷,

(2)Demokratik ilkelerin evrensel demokrasi değerleri doğrultusunda

⁴⁶ Bulgar Modelinin doğmasının en büyük nedeni ve motivasyonu AB Azınlık Kriterleridir. Ve tabi Bulgaristan’ın bu kriterleri uygulamadan AB’nin kapısından içeri giremeyeceğini çok iyi bilmesi

⁴⁷ BM üyesi bir ülkenin, işgal edilerek parçalanmamasını istemek en temel devletler hukuku talebidir.

uygulanması⁴⁸,

(3)Uluslararası Ceza Yasası'nın Md.6 Fk.3'ü çiğnenerek, etnik temizlemeler ve nüfus kaydırmaları yapılmasının engellenmesidir⁴⁹.

Daha net bir ifadeyle Türkiye'nin Irak Politikasında üstüne basa basa söylediği “Kırmızı Çizgiler”:

- (1)Kürt Devletinin kurulmasının engellenmesi,
- (2)Kerkük'ün Kürtler tarafından işgal edilmesinin önlenmesi,
- (3)PKK'nın Kuzey Irak'taki yapılanmasının ortadan kaldırılması ve,
- (4)Türkmenlerin can güvenliğinin korunması olmuştur.

Türkiye'nin Irak ile ilgili ileri sürdüğü bu argümanların insan hakları ve devletler hukukunun bütün temel değerleri ile tamamen uyumlu olduğu değerlendirilmektedir (Ekinci, 2005, s.40). Bu taleplerin karşılanmaması ile meydana gelecek gelişmeler Türkiye'yi, milli menfaatlerini, Türkmenlerin can ve mal güvenliği ile siyasi haklarını korumak amacıyla Irak'a yönelik olarak daha reaksiyonel bir tavır takınmak zorunda bırakacaktır.

⁴⁸ Hangi etnik köken veya mezhepten olursa olsun bütün gruplara eşit muamele edilmesini gerektirmektedir. Ankara Irak'ın kuruluşunda Bağdat'ın Milletler Cemiyeti'ne verdiği ve Irak'ı Araplar, Kürtler ve Türkmenlerden oluşan bir devlet olarak tanımladığı zeminden hareket edilmesini talep etmektedir.

⁴⁹ “1 Mart tezkeresi kabul edilseydi böyle olmazdı” demek Amerikan eylemlerini meşru göstermektir.

5. IRAK'IN YENİDEN YAPILANMA SÜRECİ

ABD'nin önderliğinde başlatılan Irak Savaşının milletlerarası hukuk açısından meşruiyeti birçok çevrelerde, hatta koalisyonun ana unsurlarını oluşturan ABD ve İngiltere'de de uzun süre tartışılmıştır. Ayrıca NATO ve BM'nin yapısı ve işleyişi de tartışılmak zorunda kalmıştır. AB'nin "Ortak Savunma ve Dış Politika"sı daha emekleme aşamasında hasar görmüştür. Fransa ve Almanya'nın önderliğinde AB içinde küçük bir grup ülke tarafından Irak'taki savaşa karşı tavır alınmıştır. Dünyanın önde gelen başkentlerinden savaş karşıtı gösteriler dünya televizyonlarına yansımıştır. Savaşın haklılığı konusunda uluslararası kamuoyu tümüyle ikna edilememiştir. Bunun da ötesinde, savaşın asıl nedeni ve ABD'nin niyetleri konusunda çeşitli spekülasyonlar yapılmıştır. Bu spekülasyonlar, özellikle savaş sonrası Irak'ın yeniden yapılanması ile ilgili ABD'nin yaklaşımıyla giderek daha da artmaya başlamıştır. Askerlerinin Türkiye üzerinden Kuzey Irak'a geçmesi konusundaki ABD talebini Türkiye Büyük Millet Meclisi onaylamamış, sadece hava sahasını "müttefik" ülkelere açmakla yetinmiştir. Dolayısıyla bu süreçte Türk-Amerikan ilişkileri de etkilenmiştir.

Her şeye rağmen "Irak'a Özgürlük Operasyonu"nun "başlangıç askeri aşaması" tamamlanmıştır. Irak'ın yeniden yapılandırılması aşaması ise, bir ulus-oluşturma (nation-building) operasyonu olarak ortaya konduğu için, oldukça kapsamlı ve bir o kadar da karmaşık unsurlar içermektedir. Karmaşıklık, Irak'ı oluşturan etnik unsurların kendi içinde, koalisyon güçleri ile Irak'ı oluşturan etnik gruplar arasında ve uluslararası arenada yaşanmaktadır. Bu nedendir ki, barışın sağlanmasının güçlüğü sürekli olarak vurgulanmaktadır.

Dolayısıyla savaş sonrasında asıl gündem; Irak'ta sürdürülebilir bir barışın tesis edilmesi olmuştur. Bunun için de Irak'ın süratle yeniden yapılandırılması ve özgür uluslar topluluğuna dâhil edilmesi gereği doğmuştur. İşte bu ortak noktaya ulaşmak için izlenecek yöntem konusu, savaş sonrası başlayan ve giderek de artmakta olan görüş farklılıklarının ve su yüzüne çıkmayan kavgaların yoğunlaştığı alanı oluşturmaktadır.

Savaş sonrasında bir başka bilinmeyi de, koalisyon güçlerinin bölgede ne kadar süreyle kalacağıdır. ABD resmi kaynaklarından yapılan açıklamanın belirsizliği ortadan kaldırmadığı görülmektedir. Bu konuda söylenen en net ifade,

“Irak’ta uluslararası meşruiyeti olan bir hükümetin iş başına getirilmesi, sürdürülebilir bir demokrasi ve işleyen piyasa ekonomisinin tesis edilmesi ve etnik sorunların çözülmesini takiben, ABD askerlerinin Irak’tan çekileceğidir.”

ABD, ne kadar süreceği öngörülemeyen yeniden yapılanma sürecinde, savaşı başlatma sürecinde olduğu gibi, BM’yi devre dışında bırakma ve süreci kendi patronajında yürütme niyetiyle, koalisyonun bir diğer önemli ortağı olan İngiltere ise ABD’nin bu niyetine destek vermekle suçlanmaktadır (Grice, The Independent, 14 May 2003).

Yeniden yapılanma faaliyetlerine geçmeden önce (her ne kadar ABD milletlerarası hukuku ve dünya kamuoyunu pek ciddiye almıyor gözükmese de) milletlerarası hukukun işgalci güce yüklediği sorumluluklara değinmekte fayda mütalaa edilmektedir.

5.1. Milletlerarası Hukuk’ta Irak’ın İşgal Statüsü

İşgal statüsü öncelikle 1907 IV. La Haye kuralları arasında daha sonra da 1949 IV. Cenevre Konvansiyonu ve buna ek I. Protokolde ayrıntılı bir biçimde düzenlenmiştir. 1907 IV.La Haye hem antlaşma hem de örf ve adet kuralı niteliğini kazanmış olmasından dolayı tarafları bağlar. 1949 Cenevre Konvansiyonuna ise ABD, İngiltere ve Irak taraftır. Dolayısıyla bu kurallar İşgal Gücü niteliğindeki Koalisyon kuvvetlerini bağlamaktadır (Toluner, 2004, s.567).

İşgal statüsünün hükümleri işgal ordularının askeri ve idari gereksinmelerini karşılamak için gerekenlerin yapılması yetkisini tanıyan ve fakat, bu arada da işgal altındaki ülke halkına insani bir muamele yapılmasını sağlayan bir düzen içermektedir ve geçici bir dönemin hukukudur. Yani ülke üzerindeki egemenlik hakkı askeri işgalle işgal eden devlete geçmemektedir. Bugünkü milletlerarası hukukta Şart’a aykırı kuvvet kullanımı ile gerçekleştirilen ülke kazanımları geçersizdir (Gündüz, 2003, s.84). Yani askeri işgal ile ülke kazanılmaz. ABD de her fırsatta “Irak’ın ülke bütünlüğüne saygılıyız, ülke bütünlüğünü bozma niyetinde değiliz” demek suretiyle bu durumu doğrulamıştır. BM Şartına göre her bir üye devletin ülke bütünlüğüne ve siyasi bağımsızlığına karşı saygı gösterilmesi günümüz milletlerarası hukukunun temel bir kuralıdır.

İşgal statüsünün milletlerarası hukuk kuralları gereğince işgal gücüne yüklediği sorumluluklara gelince, işgalci devlet kamu düzeni ve hayatını sağlamakla

yükümlüdür. Yağmaya yönelmesi yasak olduğu gibi bu tarz olayları önlemek sorumluluğu vardır. Gerekli olmadıkça var olan hukuk düzenini koruma yükümü altındadır. Ancak askeri ihtiyaçları nedeniyle, işgal ordularının ve ülkenin korunması, işgal altındaki ülkenin korunması için gerekli olduğu takdirde var olan hukuk düzeninde bir takım değişiklikler yapabilir. Özel kişilerin mal varlığı haklarına, kişilik haklarına riayet etmesi lazımdır. Bu arada bazı mali katkılar talep edebilir. Bu talep işgal ordularının ihtiyaçları oranında ve o ülke kaynakları ile sınırlı olması gerekir. Devlet mallarını kendi ve mahalli ihtiyaçların karşılanması için kullanabilir. Ancak yine de korumak yükümü altındadır. Misilleme yasakları vardır. İşgal gücü geçici olması itibarıyla yine milletlerarası hukuk kuralları uyarınca işgal altındaki ülkenin ekonomik, sosyal, hukuksal, siyasal yapısında köklü ve kalıcı bir takım değişiklikler getiremez. Kanunlarının devam ettirmek, gerekli olmadıkça değiştirmemek, idari teşkilatını gerekli olmadıkça değiştirememek, idari birimlerin sınırlarını (Kerkük, Musul gibi) gerekli olmadıkça değiştirmemek, bunlardan bazılarıdır (Toluner, 1996, s.17).

5.2. Yeniden Yapılandırmanın Kapsamı

İşgal sonrası Irak, yeniden yapılanma ve kalkınma konusunda önemli sıkıntılar yaşamaktadır. Geçiş dönemi yalnızca ekonomik değişimi içermemekte, aynı zamanda önemli politik ve sosyal dönüşümü de içermektedir. Uzun yıllar diktatör yönetimine maruz kalmış bu ülkenin vatandaşlarının politik reform ve kalkınma konusundaki yönlerini belirlemede söz sahibi olmaları ve çerçevesini tanımlama hakları vardır. Irak'ta yaşayan nüfusun can ve mal güvenliğinin sağlanması bu geçiş döneminde en önemli konudur. Güvenlik Irak halkı için çok önemlidir. Çünkü kişilerin serbestçe seyahat edebilmeleri, çalışma ve eğitim özgürlüğü ve politik süreçlere katılabilmeleri buna bağlıdır. Ayrıca uluslararası kuruluşların yeniden yapılandırma ve insani yardım konusundaki çalışmaları, intihar saldırıları gibi trajik durumların doğurduğu güvenlik zafiyeti nedeniyle sürekli engellenmektedir.

Güvenlik olmadan, önemli altyapı imkanlarını yeniden inşa etmeden, sağlık ve eğitim sistemlerini düzene sokmadan, elektrik ve temiz suya erişimi sağlamadan Irak'taki yaşam kalitesini artırmak ve Iraklıların açık ve demokratik bir toplum hüviyetine bürünebilmesi imkanının sağlanması zordur. Bunun aksine, yeniden

yapılanmadaki ilerlemeler istihdamda ve kişilerin yaşam kalitelerinde gelişme sağlayacak, bu durumda güvenlik ortamının sağlanmasını kolaylaştıracaktır.

Mevcut durumda devlete ait kuruluşlar faal değildir ve hukuki ve kurumsal açıdan tekilatlanmalarına ve yeniden yapılanma sürecinde yer almalarına ihtiyaç vardır (KOSGEP, 2004, s.5).

Özetle Irak'ın yeniden yapılandırılması süreci, yönetim yapısını, fiziki alt yapı, ekonomik sistem ve Irak halkına sağlanacak hizmetleri kapsamaktadır. Bu çerçevede, ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı (USAID) kaynak gösterilerek hazırlanan yeniden inşa süreci aşağıdaki dört alana odaklanmaktadır (Equity International, May 2003):

5.2.1. Ekonomik Olarak Kritik Önemi Haiz Altyapının Restorasyonu

Bu çerçevede; İstikrarın sağlanmasına yardımcı olacak kritik önemdeki altyapının iyileştirilmesi; temel hizmetlerin verilmesinin sağlanması; yol ve limanların iyileştirilmesi; içilebilir su ve hıfzıssıhha hizmetlerinin yeniden oluşturulması; sağlık ve eğitim hizmetleri, su sağlama araçları ve yerel ekonomi ve istihdam yaratmaya katkı amaçlı enerji sunumunun restorasyonu ön plana çıkmaktadır.

5.2.2. Temel Sağlık ve Eğitim Hizmetlerinin Desteklenmesi

Bu kapsamda, özellikle hassas nitelikli nüfusa (çocuk, yaşlı ve özürllü) yönelik sağlık koruma hizmetlerinin restorasyonu ve ulusal eğitim sistemine özel önem verilmesi; temel ilaç, sağlık ekipmanı ve sağlık hizmetlerinin sunulması; sağlık ve salgın hastalık vakalarında yardım; halka sağlık hizmetleri eğitimi sunulması; Iraklı sağlık ekibinin yönetim kapasitesinin inşası; sağlık hizmetlerinin adil bir şekilde herkese açılması; çocukların okula devamlarının teşviki; okul yönetimlerinin güçlendirilmesi; okul dışındaki gençler için tekrar-giriş programlarının geliştirilmesi yer almaktadır.

5.2.3. Ekonomik Fırsatların Arttırılması

Ekonomik fırsatların artırılması, ilk aşamada Irak'ta ekonomik hayatın canlandırılmasını amaçlamaktadır. Bu kapsamda da, rekabet edebilir bir özel sektörün geliştirilmesi; istihdam olanaklarının yaratılması; tarımda verimliliğin artırılması; küçük ve mikro işletmelere kredi olanakları sağlanması; yerel, bölgesel

ve uluslararası iş ağlarının geliştirilmesi; iş gücünün gelişim ve eğitiminin sağlanması; ilkbahar ve kış sezonu için tarımsal girdi sağlanması; hayvancılık ve kümes hayvanları salgın hastalıkları ile mücadele; karlılığın ve rekabet gücünün artırılması için çiftçilerin modern tarımsal teknoloji kullanımı konusunda eğitilmesi konuları yer almaktadır.

5.2.4. Hükümetin Etkinliğinin ve Güvenirliğinin Sağlanması

Bu başlık altında, Iraklılara kamu karar verme sürecine katılma fırsatının verilmesi; içilebilir su, eğitim ve sağlık hizmetlerinin sunulması ve yönetilmesine ilişkin yerel yönetimlerin kapasitelerinin güçlendirilmesi; yerel kuruluşlar, NGO'lar ve sivil toplum kuruluşlarının gelişiminin desteklenmesi; “ademi-merkezi yapıda bir hükümet” için gerekli yasal düzenlemelerin hazırlanması ve uygulanmasının desteklenmesi konuları yer almaktadır.

Yukarıda görüldüğü gibi, çok kapsamlı bir savaş sonrası yeniden yapılandırma öngörüsü söz konusudur. Özellikle ilk üç alan, Irak'taki ciddi iş potansiyeli konularını göstermesi açısından çok önemlidir. Dördüncü başlıkta ise, “ademimerkezi bir yönetim biçiminin” amaçlandığını görmek mümkündür.

5.3. Sürecin Yönetimi

Yeniden yapılanmanın yönetiminde ana sorun, sürecin nasıl yönetileceği olmuş ve bu konuda da iki ana alternatif telaffuz edilmiştir:

(1) Savaşı gerçekleştiren ve “Irak'a özgürlüğü” getiren Koalisyon güçlerinin bu süreci yönetmesi;

(2) BM; insani yardım sağlanması, Irak'ın yeniden yapılandırılmasının desteklenmesi ve Geçici Irak Yönetiminin teşkilinde Iraklılara yardımcı olunmasında ana rolü üstlenmesidir (Wintour, Britain's UN Policy..., The Guardian, May 13, 2003).

Sonuçta; ABD, İngiltere ve İspanya tarafından 9 Mayıs 2003 tarihinde BM'ye sunulan ve temelde Irak'a uygulanan ekonomik yaptırımların kaldırılmasını öngören karar tasarısı ile yeniden yapılandırma sürecinin yönetimi koalisyon güçlerine

bırakılmıştır⁵⁰. Ancak, BM'nin insani yardım, ekonominin yeniden yapılandırılması, sivil yönetimin oluşturulması, temsil kabiliyeti olan bir hükümetin oluşturulması, yasal ve yargısal reform süreci ile insan haklarının geliştirilmesi konularını koordine etmek üzere bir özel koordinatör ataması öngörülmüştür. Ayrıca, ekonominin yeniden yapılandırılması sürecinde Dünya Bankası ve IMF'nin deneyimlerini aktarması ve mali işlemleri izlemeleri de öngörüler arasında yer almıştır⁵¹

⁵⁰ 22 Mayıs 2003 tarihinde ABD ve İngiltere tarafından hazırlanan ve BMGK tarafından kabul edilen 1483 sayılı karar ile "işgal güçlerinin(occupying forces)" otorite olarak nitelenmiştir.

⁵¹ BM Güvenlik Konseyine sunulan kararın özet değerlendirmesi için Bkz. www.usemb-ankara.org.tr/UNpages.pdf

6. UYGULANAN EKONOMİK STRATEJİLER

Yeniden yapılandırma süreci gerçekte, “Irak’ın yeniden yapılanma pastasından pay alma çabası” olarak tanımlanabilir (The Financial Gazette, 24 April 2003). Esasen çeşitli çevrelerce telaffuz edilen yeniden yapılandırma pastasının büyüklüğü farklılık göstermektedir. Equity International isimli bir ABD firması tarafından yapılan analizde, 2003-2007 yılları için yaklaşık 60 milyar Dolarlık bir yeniden yapılandırma piyasasından söz edilirken (Equity International, May 2003) 5 Mayıs 2003 tarihinde Washington’da düzenlenen Irak’ın Yeniden Yapılandırılması Konferansı’nda yapılan değişik yorumlarda, yeniden yapılandırma için 100 milyar ile 200 milyar ABD Doları civarında bir miktar telaffuz edilmiştir. Bu yorumlar esasen sağlam kaynaklarla desteklenmeyen, büyük ölçüde farazi rakamlardır.

Savaş sonrası Irak’ta insani yardım ve güvenliğin tesisi, yeniden yapılanma yanında diğer iki önemli konu olarak ön plana çıkmıştır. Irak’ın yeniden inşası sürecinde, acil insani yardım ve alt yapı ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla, ABD bütçesinden ilk aşamada 2,4 milyar dolar ayrılmıştır. Söz konusu meblağın bir bölümünün kullanılması USAID aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Özellikle Nisan ayı içinde açıklanan ve USAID tarafından, yaklaşık 680 milyon Dolarlık bir kontratın ihale yapılmaksızın bir ABD firmasına verilmesine ilişkin karar, ABD içinde, koalisyonun iki önemli ortağı ABD ve İngiltere arasında ve uluslararası camiada tereddütlere neden olmuş ve gelecek için belirsizliğe yol açmıştır.

6.1. Tahmini Mali Portre ve Finansman Kaynakları

Irak’ın yeniden yapılandırılmasının mali büyüklüğü konusunda yukarıda da değinildiği gibi 60 milyar dolar ile 200 milyar dolar arasında farklı rakamlar telaffuz edilmektedir (TOBB, 2003, s.9).

Ancak Irak’ın petrol gelirlerinin belirtilen yatırımların yapılması için yeterli olmayacağı 5 Mayıs 2003 tarihli Konferansta uzmanlar tarafından vurgulanmıştır (Radikal Gazetesi, 6 Mayıs 2003). Örneğin, Stratejik ve Uluslararası Araştırmalar Merkezi (CSIS) Enerji Programı Direktörü Robert Ebel ile Pazar İstihbarat Servisi Direktörü ve aynı zamanda Irak Çalışma Grubu üyesi Dr. Raad Alkadiri tarafından yapılan değerlendirmede, en iyi ihtimalle, 2007 yılına kadar Irak’ın yıllık petrol gelirlerinin 15 milyar dolar civarında olacağı belirtilmiştir.

Dolayısıyla, yeniden yapılandırma için finansman kaynakları çok önemlidir. Equity International tarafından USAID kaynaklarına dayanılarak yapılan araştırmada, ilk etapta Mayıs 2003 ayına kadar taahhüt edilen finansman miktarı ve kaynakları aşağıda gösterilmiştir ve bu miktarlar zamanla değişiklik gösterebilmektedir:

FİNANS KAYNAĞI	KULLANIM ALANI	MİKTAR Milyon \$
ABD İlave Savaş Tahsisatı	Büyük ölçüde USAID tarafından yönetilen özel Irak yeniden yapılandırma projeleri,	3,600
Kanada Uluslararası Kalkınma Ajansı	Su, gıda, sağlık ve barınak yardımı	67.5
Avrupa Komisyonu	BM aracılığıyla Irak'a katkı	109.8
25 Donor Ülke	İnsani yardım	756
TOPLAM		4,533.3

Çizelge.6.1. Irak Yeniden Yapılandırma Fonları/Tahsis veya Taahhüt Edilen (TOBB İnternet Sitesi)

Çizelge 6.1'de görüleceği gibi, toplam finansman kaynakları içinde ABD'nin payı yaklaşık % 80'dir. 2003-2007 yıllarını kapsayan farklı yeniden yapılandırma senaryoları geliştirilmiştir. Bu senaryolardan en iyimser olanında, ABD'nin katkı payı % 76 iken, en kötümser olanda bu oran % 96'ya kadar çıkmaktadır.

Yeniden yapılandırma sürecinin belirsizliği finansman boyutunda da kendini göstermektedir. Sürecin yönetiminin şekillenmesiyle, finansman ve iş olanaklarının da daha belirgin hale gelmesi beklenebilir.

6.2. Ekonomik Yapılanmanın Unsurları

6.2.1. USAID

ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı (The U.S. Agency for International Development - USAID), ABD'nin dış politika hedeflerini desteklemek amacıyla, dünya genelinde ekonomik, kalkınma ve insani yardımlar sağlayan bağımsız bir hükümet kuruluşudur. USAID'in adı özellikle Irak'taki askeri operasyondan sonra sık sık duyulmaya başlanmıştır. Irak'a yönelik ABD Hükümetinin insani yardım

operasyonlarının yönetiminde ve bu çerçevede imzaladığı çeşitli kontratlarla sürekli olarak gündeme gelmiştir.

ABD, Irak'ın yeniden yapılandırılması kapsamında acil imar faaliyetlerini (çalışmayan enerji santral ve hatlarının tamiri, hava ve deniz limanlarının çalışır hale getirilmesi, hijyenik içme suyu sağlanması vs.) tümüyle üstlenmiş, tüm sivil altyapı projelerinin ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı (USAID) tarafından yürütülmesine karar vermiştir. USAID'in yoğunlaştığı öncelikli konu acil insani ihtiyaçların karşılanmasıdır. Bu konuda özel sektör dışında NGO'larla işbirliği yapmaktadır. Acil ve insani ihtiyaçların karşılanmasından sonra ise ülkenin rehabilitasyonu ve yeniden yapılandırılması ikinci önceliktir (DEİK, 2003, s.3).

Yasal bir zorunluluk olarak USAID tarafından açılan personel desteği, lojistik destek, liman işletmeleri, ilk ve ortaokul eğitimi, yerel yönetim, kamu sağlığı, havaalanı idaresi ve çeşitli inşaat işlerinin üstlenilmesini kapsayan yeniden imar ihalelerine sadece Amerikalı firmalar davet edilmekte, ihaleleri kazanan ABD'li firmalar ise ancak koalisyon gücünde bulunan ülkeler ile işbirliği yapabilmektedir. Bu çerçevede ABD firmaları dışında olan firmalar USAID tarafından ihale edilen projelerden sadece taşeron olarak pay alabilmektedir (KOSGEP, 2004, s.7).

6.2.1.1. USAID'in Finansman Kaynakları

Ana finansman kaynağı ABD bütçesinden Kongre tarafından belirlenen miktardır. Yani, ABD'nin vergi gelirleriyle faaliyetleri finanse edilmektedir.

Özellikle uluslararası arenada eleştirilere neden olan Irak'taki kontratların mali kaynağının ABD vergi mükellefleri olduğu vurgulanmaktadır. Yapılan kontratlar arasında, gıda karşılığı petrol gelirleri veya diğer uluslararası kaynaklardan yararlanılmamıştır.

6.2.1.2. USAID'in Faaliyetleri

Irak'ın yeniden yapılandırılması programı çerçevesinde USAID tarafından çok sayıda ihale çeşitli firmalara verilmiştir. Söz konusu ihale faaliyetleri aşağıda gösterilmektedir:

Çizelge.6.2.: USAID Tarafından Verilen İhaleler (www.usaid.gov)

Kontrat Konusu	Üstlenen Kuruluş	Miktar \$
1 Personnel Support Program (Yeniden yapılanmaya teknik yardım sağlanacak)	International Resources Group	Başlangıç için 7.1 Milyon
2 Deniz Limanı Yönetimi (Öncelikle Um Kasr limanının insani yardımlarda kullanılması için yapılması gerekenlerin değerlendirilmesi, liman idaresi ile ilgili diğer konular)	Stevedoring Services of America (SSA)	Başlangıç için 4.8 milyon
3 İlk ve Orta Öğrenim (eğitim kalitesinin yükseltilmesi ve sıra, bilgisayar, kalem, kağıt vb. materyal temini)	Creative Associates International	Başlangıçta 7.9 milyon, 12 ay içinde 167.9 milyon,
4 Yerel Yönetim (Yerel idarecilerin ve sivil toplum kuruluşlarının yönetim kapasitelerinin güçlendirilmesi yoluyla su, sağlık, halk sağlığı ve ekonomik kalkınma gibi, temel belediye hizmetlerinin iyileştirilmesi; İletişim konusunda eğitim hizmetleri, anlaşmazlıkların çözümü, liderlik yetenekleri ve siyasi analiz konuları bu çerçeveye dahil edilmiştir.	Research Traiangle Institute (RTI)	Başlangıç için 7.9 milyon, 12 ayda 167.9 milyon
5 Capital Construction(elektrik santrallerinin, su, kanalizasyon sistemleri, havaalanı araçları, Um Kasr limanının tamiri ve iyileştirilmesi, hastane, okul, bakanlık binalarının yapılması, ulaşım hatları vb. rehabilitasyonu ve tamiri,	Bechtel	Başlangıç için 34.6 milyon, ancak 18 ay içinde 680 milyon
6 Lojistik Destek (USAID ve Irak'ın yeniden yapılandırılması sürecinde rol alan ana yüklenicilerin çabalarına antrepo, gümrük işlemleri, taşımacılık, şişelenmiş su vb. gibi konularda lojistik destek sağlamak;	Air Force Contract Augmentation Program	Başlangıçta 4 milyon 12 ay içinde 26 milyon)
7 Havaalanı Yönetimi (sivil havaalanlarının incelenmesi ve zamanında tamiri için işbirliği; sivil havaalanlarının, özellikle insani yardım, yeniden yapılandırma malzeme ve personelinin giriş işlemlerinin süratle yerine getirilmesi işlemlerinin yönetimi)	SkyLink Air and Logistic Support	Açıklanmadı
8 Kamu Sağlığı (Kamu sağlık sisteminin restorasyonu ve temel sağlık hizmetlerinin sunulması)	Abt Associates Inc.	Açıklanmadı
9 Topluluk Uygulama Programı (Irak içindeki topluluklara yaygın biçimde vatandaşların temsilcilerinin katılımın teşviki; Kritik öneme haiz gelişme ve yeniden yapılandırma önceliklerinin belirlenmesi)		Belli değil
Aşağıdaki konular doğrudan UNICEF ve Dünya Sağlık Örgütüne verilmiştir.		
Okula geri dönüş kampanyası	UNICEF	7 milyon
Sağlık, Su hizmetleri	UNICEF	Başlangıçta 8milyon, 12 ay içinde 40 milyon)
Sağlık Sisteminin Güçlendirilmesi	Dünya Sağlık Örgütü	10 milyon

USAID tarafından açılan ihaleler ABD dışındaki firmalara açık değildir. Ancak, aşağıda da görüleceği gibi, ABD dışındaki ülkeler için, “USAID’in ana misyonuna uygun olarak belirlenecek ülkelerin” firmaları için taşeronluk olanağı sağlanmaktadır (TOBB, 2003, s.11).

6.2.2. ABD Savunma Bakanlığı

ABD yönetimi tarafından Irak’ta yapılacak askeri inşaat ve lojistik projeleri konusunda ABD Savunma Bakanlığı U.S. Army Corps Engineers yetkili kılınmıştır.

ABD Savunma Bakanlığı, U.S. Army Corps Engineers aracılığıyla Irak’taki petrol altyapısının onarım ve petrol üretiminin devamı konusuna yoğunlaşmaktadır ve petrol ile ilgili projelerin yürütülmesi yetkisini Kellog Brown and Root firmasına vermiştir (DEİK, 2003, s.3). U.S. Army Corps Engineers’a taşeron olarak hizmet verilebilmektedir.

6.2.3. Uluslararası Donör Mekanizması

Irak’ın yeniden yapılandırılmasının finansmanında kullanılmak üzere uluslararası camianın katkısını sağlamak amacıyla ilki Haziran 2003 ayında ABD’ de yapılan ve içlerinde Türkiye’nin de yer aldığı Donörler(Bağışçılar) Toplantısının ikincisi 23-24 Ekim 2003 tarihleri arasında İspanya’nın Başkenti Madrid’te gerçekleştirilmiştir (Milliyet Gazetesi, 25 Ekim 2003).

Bu tarihten itibaren genellikle yılda iki kez olmak üzere toplanılmaktadır. Müteakip toplantılar; 28-29 Şubat 2004 Abu Dabi (Birleşik Arap Emirlikleri), 25-26 Mayıs 2004 Doha(Katar), 13-14 Ekim 2004 Tokyo(Japonya), 18-19 Temmuz 2005 Ölü Deniz(Ürdün) ve son olarak 19-20 Mart 2007 tarihinde İstanbul’da gerçekleştirilmiştir.

Halihazırda 25 donör ülke vardır. WB, UNDG, IMF, ve İraç Strategic Review Board(Irak Stratejik İnceleme Komisyonu) temsilcileri toplantılara gözlemci olarak katılmaktadır (www.irffi.org).

İlk toplantıda vaatlerde bulunmuş, diğer toplantılarda ise durum değerlendirmeleri yapılmıştır. 23-24 Ekim 2003 tarihinde Madrid’te yapılan toplantıda ABD’den net 18,6 milyar dolar, iştirak eden diğer ülkelere ise net 3,3 milyar dolar yardım toplanmıştır. Türkiye ise Irak’a 2004 yılında başlamak üzere 4 yıllık bir süre zarfında 50 milyon dolarlık bir yardım vaadinde bulunmuş ancak bu

meblağın içine daha önce belirtilen 2 hastane yapımına tahsis edilen 4 milyon dolar, Türkiye'nin BM'nin Irak'a Acil Yardım Planına yaptığı 1 milyon dolarlık yardım, Kızılay'ın Irak'a yapmış olduğu ve yapmakta olduğu 1 milyon dolarlık yardım ve bazı sivil toplum örgütlerinin yapmış oldukları 1 milyon dolarlık yardım dâhil edilmiştir. Geri kalan 43 milyon doların ise Türk firmalarının Irak'ta gerçekleştirecekleri proje finansmanında kullanılacağı belirtilmiştir. Türkiye Irak'a yardım teklifinde bulunan ülkeler sıralamasında 14ncü sırada yer almıştır (DEİK, 2003, s.15).

Donör ülkelerin yapmış oldukları yardımların dağılımına bakıldığında ABD'den sonra ikinci sırada yer alan Japonya'nın 5 milyar dolarlık yardım vaadinde bulunduğu ancak bunun 1,5 milyar dolarının net yardım kalan bölümünün ise Irak'a kredi teklifinden oluştuğu, üçüncü sırada yer alan ve 1 milyar dolarlık yardım teklifinde bulunan Suudi Arabistan'ın ise 500 milyon dolar ihracat kredisi, 500 milyon dolar ise Suudi Kalkınma Fonu'nun projelerine ayrıldığı görülmektedir.

6.2.4. Program Yönetim Ofisi (PMO)

Irak'ın yeniden yapılandırılması programı çerçevesinde Geçici Koalisyon Otoritesi(CPA_Coalition Provisional Authority) tarafından Program Yönetim Ofisi (Program Management Office) kurulmuştur. Söz konusu ofis Irak'ın yeniden yapılandırılması kapsamında 18,6 milyar dolar değerinde Amerikan fonları ile yapılacak olan 26 adet yeniden imar projesinden sorumlu olacaktır (www.rebuilding-iraq.net).

Bahse konu ihalelere Amerikan Hükümeti tarafından belirlenen, Türkiye'nin de dâhil olduğu 63 ülke teklif verebilecektir.

Çizelge 6.3. Projeler İçin Tahmini Sektörel Bütçe Dağılımı(www.ccr.gov).

S.No	Sektör	Miktar (Milyar \$)
1	Elektrik Sektörü	5.56
2	Bayındırlık ve Su Sektörü	4.332
3	Güvenlik ve Adalet	4.56
4	Ulaştırma ve İletişim Sektörü	0,87
5	İnşaat-Sağlık-Konut Sektörü	1.43
6	Petrol Sektörü	1.89

6.3. Tamamlanan Projeler ve Sektörel Dağılımları

Gelinen noktada tamamlanan bazı projeler ve sektörel dağılımları ise aşağıdaki gibidir; (www.usaid.gov/iraq/pdf/iraq_strategicaccomplishments_12-2006.pdf)

6.3.1. Elektrik

Bajyi santrali 3 numaralı ünitesine yeni bir trübün inşa edilmiştir. 2003 yılı Aralık ayı itibarıyla Musyiyip santrali 2. ünitesi (100 MW), Bajyi santrali 1. ünitesi (53 MW) ve Doura santrali 2. ünitesi (20MW) hizmete girmiştir.

6.3.2. Havaalanları

Bağdat Uluslararası Havalimanının sivil uçuşlar için kullanılacak acil altyapı işleri tamamlanmıştır. El-Basra Uluslararası Havalimanının ticari uçuşlar için hazırlıkları tamamlanmıştır.

6.3.3. Köprüler

Yollar; Al Mat, Khazir ve Tikrit köprülerinin onarılması mümkün olmayan bölümlerinin yıkımı tamamlanmıştır. Al Kut'ta Dicle nehri üzerinde bulunan yüzer köprü trafiğe açılmıştır.

6.3.4. Limanlar

Um Kasr limanı 17 Temmuz 2003 tarihinde ticari trafiğe açılmıştır. Enkaz kaldırma ve tarama çalışmaları tamamlanmıştır. Tahıl ambarları yenileme işlemleri bitmiş, ambar kapasitesi 600 ton'a yükseltilmiştir. Limanın büyük kısmının ihtiyacını karşılayacak jeneratörler yerleştirilmiştir.

6.3.5. Telekomünikasyon Altyapısı

Onarılmakta olan kuzey-güney fiber optik ana hattının 400 km.lik bölümü kontrol edilmiştir. Hâlihazırda toplam 12 hattan 2 tanesi aktiftir. El-maun'da bulunan Uluslararası uydu iletişim sistemleri hizmet vermeye hazır duruma gelmiştir.

6.3.6. Sağlık Sektörü

Basra'da 20 hastanede bulunan doğumhane ve ilk yardım üniteleri rehabilite edilmiştir.

6.3.7. Su ve Kanalizasyon Altyapısı

Bağdat'ta bulunan 1700 adet zarar görmüş kanalizasyon ve su borularının tamirata bitmiş, Safwan su pompa tesislerinin yeniden inşasının %98'i tamamlanmıştır.

7. UYGULANAN SİYASİ STRATEJİLER

7.1. Dini/Etnik Grupların Siyasi Yaklaşımları

7.1.1. Şiiler

Irak'ta nüfusun %60'ını oluşturan Şiiler özellikle savaş sonrasında fazla homojen bir grup görüntüsü vermemişlerdi. Bunda çeşitli faktörlerin rol oynadığı söylenebilir. Fakat özellikle bir kısım grupların Saddam'ın iktidardan uzaklaştırılmasının öncelikli bir hedef olarak benimsemesi onların işgal süreci ve sonrasında ABD'ye açıkça karşı çıkmasını zorlaştırmıştır. Diğer bir kısım gruplar ise Saddam ile ABD arasında bir fark görmeden her ikisine de karşı bir tavır içinde olmuşlardır. Bu durum Şiileri işgal sonrası süreçte dini ve politik inisiyatifin kimin elinde olacağı sorunuyla karşı karşıya bırakmıştır (Parlar, 2006, s.47)

Saddam sonrası Irak'taki iktidar mücadelesinde iki Şii grubunun öne çıktığı görülmüştür. Bunlardan biri Sadr grubu olarak bilinen Mukteda El-Sadr'ın liderlik ettiği grup, diğeri ise El-Hekim grubu olarak bilinen ve Muhammed Bekir El-Hekim önderliğindeki gruptur. Şiilerin Irak'taki dini lideri olan Ayetullah Ali Sistani'nin önderliğindeki Sistani grubunun da bu ikinci gruba daha yakın olduğu görülmüştür.

7.1.1.1. Sadr Grubu

Irak'taki Şiiler arasında en popüler gruplardan biri olarak tanınan Sadr grubunun lideri, 1999 yılında öldürülen Ayetullah Muhammed Sadık El-Sadr'ın 30 yaşındaki oğlu Mukteda El-Sadr'dır. Şiilerin 1991 yılındaki başarısız ayaklanma girişimleri sonrasındaki operasyonlarda özellikle Necef kentindeki Sadr sülalesi hedef alınmıştı. Bu ailenin önde gelen tüm isimleri 1980'den 2003'e kadar geçen 23 yıl süresince Saddam yönetimince öldürülmüştür. Necef'teki Havza Okulu'nun öğrencisi olan Mukteda El-Sadr, daha çok siyasi kimliğiyle ön plana çıkmak isteyen birisi olarak tanınmıştır. Şii din imamlarını yetiştiren Havza'daki pek çok grubu kontrol eden El-Sadr'ın aynı zamanda Necef, Kerbela, Nasiriye ve Bağdat'ın Sadr bölgesinde çok büyük bir desteğe sahip olduğu gözlenmiştir. Sadr grubu, ABD işgaline karşı en sert tepkiyi gösteren Şii grup olarak bilinmektedir. Sadr grubu Geçici Irak Yönetiminde de yer almamıştır.

Mukteda'nın asıl gücü 1999 yılında Saddam'ın talimatıyla iki oğluyla birlikte öldürülen Büyük Ayetullah Muhammed El-Sadr'ın oğlu olmasından kaynaklanmıştır. Çünkü Muhammed El-Sadr, öldürüldüğünde Iraklı Şiiilerin lideri konumundaydı. Mukteda El-Sadr, şehit kanı akıtmış bir aileden geliyor olmanın verdiği avantajı kullanarak oluşturduğu Mehdi Ordusu'nu giderek genişletmiş ve ordu mevcudu 10 binlerle ifade edilir hale gelmiştir (Soysal, 2004, s.1).

7.1.1.2. Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi

Irak'ta Sadr grubuyla rekabet halinde olan bir diğer Şii grup ise merkezi Tahran'da bulunan Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi(İİDYK)(Supreme Council for the Islamic Revolution in Iraq)'dir. İİDYK, 1980'de İran'a kaçan eski bir Dava üyesi olan Ayetullah Muhammed Bekir El-Hekim tarafından 1982'de kurulmuştu. Örgütün liderliğini 29 Ağustos 2003'te uğradığı suikast sonucu hayatını kaybedinceye kadar da Bekir El-Hekim yapmıştır. İran'daki 23 yıllık sürgünden sonra 2003 Mayısında Necef'e geri dönen Bekir El-Hekim'in ölümünden sonra hareketin başına kardeşi ve Geçici Irak Yönetim Konseyi üyesi olan Abdülaziz El-Hekim getirilmiştir (Laçiner, 2007, s.2).

10-15 bi kişilik Bedir Tugayı adlı silahlı bir gücü bulunan ve Irak'taki en organize Şii grup olarak bilinen El-Hekim grubu ABD'ye karşı ılımlı mesajlar verdiği için diğer Şii gruplar tarafından eleştirilmiştir. El-Sadr ve El-Hekim aileleri akraba olduğu gibi, aynı zamanda El-Sadr'ın büyük amcası Muhammed El-Sadr, El-Hekim'in hocasıydı ve El-Hekim'in de üyesi olduğu Dava Partisi'nin kurucusuydu.

7.1.1.3. Ayetullah Ali El-Sistani Grubu

Irak'taki Şii din alimlerinin en başında Ayetullah Mirza Ali El-Sistani gelmektedir. Saddam rejiminin iflah olmaz bir muhalifi olan Sistani, diğer Şii din adamlarına da savaş sonrası Irak'ta oluşturulan siyasi platforma mesafeli durmalarını önermiştir.

Nisan başında, yani işgalin son haftasına girerken dünya kamuoyu Sistani üzerinden bir propaganda yarışına tanık olmuştur. Sistani'nin "dünyanın her yerindeki Müslümanları vatanlarını işgal eden kafirlere karşı savaşmak için Iraklıların yardımına çağırın" bir fetvasının The Guardian'da 1 Nisan'da yayınlanmasının hemen arkasından Katar'daki Amerikan Komutanlığı, Sistani'nin Şiiileri "sakin olmaya ve koalisyon güçlerinin faaliyetlerini engellememeye" çağırın

bir fetva yayımladığını açıklamış ve bu haberi Washington Times 4 Nisan'da okuyucularına aktarmıştır. Haberin basında yer almasının ertesi günü El-Cezire televizyonu böyle bir fetvanın söz konusu olmadığını duyurmuştur. Fakat bütün bu süreçte neler olup bittiği belirsizliğini korumuştur. Maalesef bu durum Iraklı Şiilerin direnişlerindeki kararsızlığa da yansımıştır(Radikal Gazetesi, 6 Nisan 2003).

Bununla beraber Sistani'nin sözleri Şiiler arasında önemsenmektedir. Çünkü Sistani Necef'teki hem Şii din okulu hem de Şiiler nezdinde, ülkedeki en yüksek dinsel otorite ve kutsal mekanların koruyucusu konumunda olan Havza'nın, 10 kişilik yönetim kurulunun başkanı konumundadır. Aslında, teorik olarak düşünüldüğünde, Havza Okulu'nun başkanlığını yürüten El-Sistani'nin, Iraklı Şiilerin en önemli ruhani lideri olması gerekiyordu. Ancak uygulamada her müslümana kendi ruhani liderini seçme özgürlüğü tanınmış olması, Şiilerin birliği konusunda sıkıntılar çıkarmaktadır. Örneğin, henüz 30'lu yaşlarda olan Mukteda El-Sadr, Havza'nın Başkanı Ali El-Sistani'nin önderliğini kabul etmemiştir. El-Sadr'ın sözcüsü Adnan Şamani'ye göre "Mukteda El-Sadr'ın Irak'taki mensupları çoğunluğu oluşturmaktadır. Sadr grubu dinsel otorite olarak Sistani'yi değil Katim El-Haeri'yi tanımaktadır (Parlar, 2006, s.50).

Katim El-Haeri, uzun yıllardan beri İran'da yaşayan bir Şii din alimidir. Yeniden Irak'a döneceğini açıklayan bu Şii din aliminin Necef'teki meslektaşlarının hiyerarşik yapılanması bünyesinde kendisine nasıl bir yer bulacağı merak konusudur. El-Haeri'nin sadık takipçisi Mukteda El-Sadr, Necef'teki din okulunu bitirmiş olmasına karşın öğretisi olarak Ayetullah Ali El-Sistani'nin epey gerisinde bulunmaktadır.

7.1.1.4. Dava Grubu

Irak'taki bir diğer büyük Şii grup ise Dava'dır. 1959 yılında kurulan grup son yıllarda tüm faaliyetlerini yurtdışından ya da yeraltında yürütür hale gelmişti. Grubun lideri Muhammed Nasırı işgalden sonra Irak'a dönerek grubuna destek arayışına çıkmıştır. Amerika'nın öncülüğündeki ilk toplantılara katılmamasına karşılık sonradan sürecin içinde yer almıştır. Dava'nın önde gelen isimleri demokrasi ve insan haklarına dayalı çoğulcu bir toplum oluşturulmasını arzuladıklarını açıklamışlardır. Dava grubu IGC'de İbrahim El-Caferi ile temsil edilmiştir. İbrahim

Caferi 2005 Aralığında yapılan seçimlere kadar süren geçiş döneminde Irak Başbakanı olarak da görev yapmıştır.

7.1.1.5. Irak Ulusal Kongresi

Irak'taki Şiileri temsil etmek isteyen bir başka isimse merkezi Londra'da bulunan ve 1992'de Sünni, Şii ve Kürt tüm Saddam'a muhalif grupların katılımıyla kurulmuş olan Irak Ulusal Kongresidir.

Bütün muhalif grupları bir çatı altında toplamak amacıyla ABD'nin yönlendirmesiyle oluşturulan bu grubun başına yine ABD tarafından Ahmet Çelebi getirilmişti. Saddam karşıtı olan grubun tek ortak özelliği kendi çıkarları ile Amerikan çıkarlarının paralel olduğuna inanmalarıydı bununla beraber 1990'lı yılların sonuna kadar tüm muhalif grupların şemsiye örgütü gibi gösterilmeye çalışılmışsa da pratikte fazla bir anlam taşımamıştır.

Amerikan yönetimin Irak'taki geçiş hükümetinin başına getirmeyi düşündüğü ancak sonradan vazgeçtiği Çelebi'nin geniş bir tabanı olmadığı işgali izleyen süreçte kısa zamanda anlaşılmıştır (Keegean, 2004, s.140).

Ahmet Çelebi, Amerika'da Massachusetts Teknoloji Enstitüsü(MIT) mezunu bir matematikçi olmakla beraber bankacılık sektöründe ün yapmış bir kişiliktir. 1978'de Ürdün'de Petra Bank'ı kurmuştur. 1989'da Ürdün'ü terk etmekle beraber bu ülke tarafından 1992'de bankayı dolandırdığı gerekçesiyle gıyabında yapılan yargılamada 22 yıl hapse mahkum edilmiştir. Bu nedenle Nisan 2003'te bir açıklama yapan Ürdün makamları Ahmet Çelebi'nin ülkelerine Irak Devlet Başkanı olarak giremeyeceğini bildirdiler.

Ahmet Çelebi de Abdülaziz El-Hekim ve İbrahim El-Caferi gibi, hem Geçici Irak Yönetim Konseyi üyeliğine hem dokuz kişiden müteşekkil Başkanlık Konseyi üyeliğine seçilmiştir.

7.1.1.6. Şii Gruplar Arası Hesaplaşma

24 Ağustos 2003'te din adamı Muhammed Said El-Hekim'in evine yerleştirilen bombanın patlamasıyla 3 Şii Iraklı ölmüş, 9 kişi de yaralanmıştı. Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi yöneticisi Ayetullah Muhammed Bekir El-Hekim'in amcası olan Ayetullah Muhammed Said El-Hekim, Mayıs ayında İran'dan Irak'a dönmüştü. Iraklı Şii liderlerden Muhammed Said El-Hekim'in evine yönelik

gerçekleştirilen bombalı saldırı ülkenin önde gelen iki büyük Şii grubu arasındaki ilişkileri iyice gerginleştirmişti. Olayda hayatını kaybeden üç koruma görevlisi için düzenlenen cenaze törenine katılan yaklaşık 2 bin kişi, olaydan rakip Mukteda El-Sadr grubunu sorumlu tutarken, Sadr grubu bu iddiaları reddetmişti. Bununla beraber, Irak'ta Muhammed Bekir El-Hekim'in lideri olduğu İİDYK ile Mukteda El-Sadr'a bağlı grup ülke nüfusunun yaklaşık %60'ını oluşturan Şiileri kendi çatıları altında toplamak için mücadele ediyordu. Sadr grubu El-Hekim grubunu, ABD'yi desteklemekle suçluyordu. El-Hekim'in kardeşi Abdülaziz El-Hekim, ABD öncülüğünde oluşturulan 25 kişilik IGC'de yer alırken, Sadr, Konsey'de yer almayı reddetmişti. Daha önce de Londra'da yaşayan ve ABD tarafından Necef'e getirilen Abdülmecid El-Huei de 10 Nisan 2003'te Necef'teki Hz. Ali Camii'nde öldürülmüş, olaydan El-Sadr grubu sorumlu tutulmuştu. Ayrıca Irak'ın en büyük Şii dini lideri olan ve El-Hekim grubuna yakınlığıyla bilinen Ayetullah Ali El-Sistani de, camide kuşatılarak ülkeyi terk etmesi istenmiş ve bu olaydan da El-Sadr grubu sorumlu gösterilmişti. El-Sadr grubu ise her iki olaydan da sorumlu olmadığını açıklamıştı.

29 Ağustos 2003'te Irak'ın en önemli Şii merkezi Necef'te Hz. Ali Camii'nde Cuma namazı çıkışında meydana gelen patlamada önde gelen Şii lider Muhammed Bekir El-Hekim'in dışında 125 kişinin ölmesi Irak'ta kaos ve belirsizliğin hangi noktaya geldiğini açıklaması bakımından oldukça önemliydi. 200'den fazla kişinin de yararlandığı facia, bir araca yerleştirilen bombanın infilakı sonucu meydana gelmişti.

Necef'teki saldırı aslında Muhammed Bekir El-Hekim'in şahsından çok, ailesini hedef almış gibiydi. Bu olaydan bir hafta önceki pazar günü El-Hekim'in amcası Muhammed Said'e yapılan suikast için yapılan yorumlar El-Hekim suikastı için de yapılmaktaydı: El-Hekim ailesi 23 yıllık İran sürgünü sonrası döndükleri Irak'ta benimsedikleri pragmatik yaklaşımdan dolayı hedef olmuş gibiydi. Irak Savaşı'nın başladığı dönemde anti-Amerikan Şii hissiyatının adresi olarak görülen El-Hekim ailesi, savaştan sonra Amerikalılara ılımlı mesajlar vermişti. El-Hekim, Amerikan işgaline karşı çıkmakla birlikte ABD'nin yeni hükümet kurma teşebbüsleriyle işbirliği yapmayı tercih etmişti. Nitekim ABD'nin oluşturduğu IGC'de yer almakla zaten adresini belli etmişti.

Olaya ilişkin olarak gözler 10 Nisan tarihinde Amerikan işbirlikçisi olmakla suçlanan Abdülmecid El-Huei'yi öldürttüğü varsayılan Sadr grubuna çevrilmişti. El-

Huei cinayetinden hemen sonra işgale karşı direnme fetvası vermekte zorlanan Ayetullah Ali El-Sistani'nin evini saran Mukteda El-Sadr'ın taraftarları El-Sistani'yi ılımlı politikasından vazgeçirmeyi büyük ölçüde başarmışlardı.

Mukteda El-Sadr Mayıs ayında Muhammed El-Hekim'i sadece Amerikalılarla işbirliği yapmakla değil, 1991 yılında hazırlıksız bir Şii isyanı başlattıktan sonra Basra Şiilerini Saddam'ın ordusuna karşı korumayarak davaya ihanet etmiş olmakla da suçlamaktaydı.

Mukteda El-Sadr'ı işgal karşıtı olduğu kadar El-Hekim ailesi karşıtı da kılan bir dizi sebep bulunuyordu. Bunların başında Sadrcıların son dört aydır yaşamakta oldukları İrancılaşma süreci geliyordu. El-Sadr ailesi geleneksel olarak Irak merkezli bir Şiiliği savunmakla birlikte grubun genç lideri Mukteda El-Sadr son dönemde İranlı yetkililerle ilişki kurmuş bulunuyordu.

El-Sadr'ın İrancılaşma ve Amerikan karşıtı eğilimi ortada olmakla birlikte grubun bu suikasttan fazlaca bir fayda sağlayamayacağı düşünülmektedir. Zira Sadrcıların Sadr kenti dışında ciddi bir tabanı bulunmamaktaydı. Dolayısıyla Irak Şiiliği içinde ortaya çıkmış olan liderlik boşluğunu genç Mukteda El-Sadr'ın doldurma şansı zaten yok gibiydi. Sadrcıların bütün cazibesi, 1999 yılında Irak gizli servisince öldüren Mukteda El-Sadr'ın babası Muhammed Sadık El-Sadr'ın hatırasına dayanıyordu.

Yine bir Cuma günü düzenlenen ve Muhammed Sadık El-Sadr'ın öldürüldüğü suikast ile Muhammed Bekir El-Hekim suikastı arasındaki benzerlikler, saldırıyı yapanların da aynı ekip olabileceği ihtimalini güçlendirmişti. Ancak belli olan tek şey, Iraklı Şii lider Muhammed Bekir El-Hekim'in hayatını kaybettiği Nəcəf'teki kanlı saldırıda kullanılan malzeme ile 7 Ağustos'ta Ürdün Büyükelçiliği'ne ve 19 Ağustos'ta Bağdat'taki BM merkezine düzenlenen saldırılarda kullanılan malzemenin aynı olmasıydı. Saldırıdan Şiilerin bir kısmı ABD'yi sorumlu tutmakla beraber, Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi lideri Muhammed Bekir El-Hekim'in yerine oybirliğiyle seçilen ve Amerikan destekli IGC üyesi de olan Abdülaziz El-Hekim, ABD, ile işbirliğine devam edeceklerini açıklıyordu (Parlar, 2006, s.44).

Aslında saldırının esas olarak Irak'ın giderek İran yanlısı bir Şii İslam devleti olma olasılığını ortadan kaldırmayı amaçladığı yorumları daha ağır basmaktaydı. Bu

çerçevede saldırı sanki Irak'ın mezhep eksenli bir bölünmeye gitmesini isteyenlerin işi gibi geliyordu.

Bu bağlamda, İran'ın Şiiler üzerindeki etkinliğinin kırılması, Saddam sonrası Irak'ta işgalcilerin çıkarlarına zarar verecek şekilde “aşırı güçlenen” bir ailenin ve onun tüm Şiiler üzerinde etkili olabilecek liderinin ortadan kaldırılması ya da etkisinin sınırlanması, Şiiler içinde iktidar mücadelesinin tetiklenmesi, Sünni-Şii kavgasının ateşlenmesi, İran'ın kontrolündeki Şii dünyasına karşı Irak merkezli ve Arap kökenli bir Şii siyasi yapısının oluşturulması gibi amaçların olabileceği düşünüldüğünde eldeki ipuçları Telaviv-Washington hattını işaret ediyordu.

7.1.2. Kürtler

Irak'ta nüfusun %15-18'ini oluşturan Kürtler özellikle ülkenin kuzey ve kuzeydoğusunda yaşamaktadır. Genelde Müslüman olan Kürtler aynı zamanda Sünni'dirler. Fakat Şiiler gibi sürekli olarak Irak'taki siyasi sürecin dışında tutulmuşlardır (Dursun, 2006, s.29).

Irak'taki Kürtleri iki büyük grup olan Barzani ve Talabani grubu temsil etmektedir. Aynı zamanda iki büyük partiye sahip olan bu gruplar, 2nci Dünya Savaşı'ndan sonra molla Mustafa Barzani'nin başlattığı mücadeleyi onun ölümünden sonra sürdürmüşlerdir.

Kürt grupları açısından 1990'lı yıllar özellikle Irak'ın Körfez Harbini kaybetmesiyle beraber ülkenin ABD ve BM tarafından denetim altına alınması ve 36ncı paralelin kuzeyinin Saddam güçlerine yasaklanması dolayısıyla altın yıllar olmuştur (Özkan, 2003, s.69).

986 sayılı BM kararı çerçevesinde Irak'ın petrol satışından elde edilen gelirlerin %15'i bu bölgeye aktarılmıştır Ayrıca Türkiye üzerinden yapılan sınır ticareti Kürt gruplar açısından önemli bir gelir kaynağı olmuştur. Amerikan Kongresi'nde 1998'de kabul edilen “Irak'ı Özgürleştirme Yasası” çerçevesinde Iraklı muhalif gruplara ayrılan 97 milyon dolarlık fonun büyük bir kısmı bunlara aktarılmıştır. Gerçi bu fonlardan yedi farklı grup faydalanmıştı. Bunlar KDP, KYBİ Irak Kürdistan İslami Hareketi (IKİH), Irak Ulusal Konseyi, Irak Ulusal Anlaşması, İİDYK ve Anayasal Monarşistler'di (Arı, 2007, s.86).

IGC'de 5 üyeye temsil edilen Kürtlere aynı zamanda 5 bakanlık verilmiştir. Kürtleri, dokuz üyeli Başkanlık Konseyi'nde Barzani ve Talabani temsil etmiştir. Halihazırda Irak Devlet ve Kuzey Irak Bölgesel Başkanı Kürttür.

7.1.2.1. Kürdistan Demokratik Partisi(KDP)

1946'da kurulan bu partinin 1979'a kadar liderliğini Mustafa Barzani yapmıştır (Özdağ ve ark., 2003, s.25). Onun ölümünden sonra günümüze kadar ise oğlu Mesut Barzani bu görevi üstlenmiştir.

40,000 KDP militanı sözde Irak'a Özgürlük Operasyonu adı altındaki işgal harekâtına tam destek vermiştir. IGC üyesi Barzani aynı zamanda Başkanlık Konseyi üyesi olmuştur. Ocak 2005'ten itibaren ise Irak'ın kuzeyinde oluşturulan Kürt Özerk Bölgesinin başkanı olmuştur (Arı, 2007, s.88).

7.1.2.2. Kürdistan Yurtseverler Birliği(KYB)

Celal Talabani'nin KYB'si aslında 1969 yılında KDP'den ayrılarak kurulmuştu (Özdağ ve ark., 2003, s.27). Fakat grup Mustafa Barzani'nin ölümüne kadar sesini duyuramamıştı. KYB, ABD ve koalisyon güçleriyle işgal sürecinde yakın işbirliği içinde olmuştur. 1991'den itibaren söz konusu olan süreçte Barzani ile Kuzey Irak'ta Amerikan şemsiyesindeki güvenli ortamı kendi çıkarları için kullanmışlardır. Bununla beraber 1994-1997 arasında KDP ile KYB arasında bitmeyen çatışmalar ancak 1998'de sona erdirilebilmiştir (Özkan, 2003, s.205).

Barzani gibi hem IGC üyeliğine hem de Başkanlık Konseyi üyeliğine seçilmiş olan Talabani'nin geçiş döneminde başlayan cumhurbaşkanlığı görevini, 2006 başında başlayan yeni dönemde de sürdürmesi söz konusu olmuştur.

7.1.3. Türkmenler

14 Temmuz 1958 darbesinden sonra Irak'ta etnik milliyetçiliğin gelişimi ve siyasi akımların yayılması ile Türkmenler arasında bilinçlenme süreci başlamıştır⁵².

1959 Kerkük Katliamı yeni bir dönemin başlangıcıdır. Türkmenler artık bir arada ve birlikte hareket etme gereğini hissetmişlerdir (Özeren, 2002, s101).

⁵² Aslında bu süreç daha eskilere dayanmaktadır. 1932 yılında Türkmen okullarının kapatılması Türkmen öğrencilerin gösterilerine sebebiyet vermiştir.

Türkiye'ye öğrenim için gelen öğrenciler⁵³ 9 Ekim 1959'da Türkmenlerin ilk kültürel ve sosyal kuruluşu olan Türkmenler Kültür ve Yardımlaşma Derneği (ITKYD)'ni kurmuş, dernek asli fonksiyonu yanında siyasi konularda da faaliyet göstermiştir. Siyasi faaliyetler IMTP (Irak Milli Türkmen Partisi)'nin kuruluşuna kadar devam etmiştir. Türkmenlerin siyasi parti ve hareketlerini şöyle özetleyebiliriz:

7.1.3.1. Türkmen Kardeşlik Ocağı

Türkmen Kardeşlik Ocağı'nın 7 Mayıs 1960 tarihinde fikir kulübü statüsünde kuruluşuna izin verilmiştir. 23 Ocak 1961 yılında yayınlanmasına izin verilen Kardeşlik Dergisi, Türkmen kültürüne ve fikir hayatına önemli katkılarda bulunmuştur. Türkmen Kardeşlik Ocağı, bir kulüp hüviyetinde faaliyet göstermekle birlikte, Türkmen Toplumunun kültürel ve sosyal ihtiyaçlarının yanı sıra milli ihtiyaçlarını da karşılamıştır. 1977'de başlayan Baas saldırganlığından nasibini alarak, yöneticileri önce görevden uzaklaştırılmıştır. 1979 yılında tutuklanan yöneticiler, 1980'de de idam edilmişlerdir (Beyatlı, 2007, s.2).

Erbil ve Musul'da da şubeleri olan Türkmen Kardeşlik Ocağı'nın gelişip, saygın bir konuma gelmesinde, idam edilen Ocak Başkanı E. Albay Abdullah Abdurrahman'ın birleştirici ve karizmatik kişiliğinin büyük katkısı olmuştur (Küçükkaragöz, 2000, s.117).

7.1.3.2. Milli Demokratik Türkmen Örgütü:

Kasım 1980 tarihinde, idamlara tepki olarak kurulan Irak Milli Demokratik Türkmen Örgütü daha sonra Irak Ulusal Demokratik Cephesi'ne üye olmuştur. 1981'de Kuzey Irak'ın Sinat, 1982'de ise Navzang Bölgesi'nde Askeri Karargah kuran örgüt, Türkmenlerin deklare edilmiş ilk siyasi organizasyonu olma özelliğine sahiptir (Beyatlı, 2007, s.2).

1983 yılında toplanan, Irak rejimine muhalif tüm siyasi kuruluşlar, bu Türkmen örgütünün kararlı tutumu sonucunda, ilk kez Türkmen haklarını kabul ederek sonuç bildirisine yazmışlardır.

⁵³ 1970'lerin başında Türkiye'ye tahsil için gelen öğrenci sayısı 10-15 iken bu sayı 1975'te 80'in üzerine çıkmıştır. 1978'de Irak yönetimi öğrencilerin Türkiye'de tahsil yapmalarını yasaklamıştır (Beyatlı, 2007, s.1).

Irak Milli Demokratik Türkmen Örgütü 1985’de siyasi konjonktürün değişmesi nedeniyle faaliyetlerini dondurmak zorunda kalmıştır. İzzettin Kocava, Hasan Özmen, Dr.Aydın Beyatlı, 31 Ağustos 1996’da Erbil’de tutuklanan Mehmet Reşit Tuzlu, Enver Hamid ve Bahattin Türkmen örgütün önemli isimlerindedir.

7.1.3.3. Irak Milli Türkmen Partisi(IMTP)

İlk Türkmen Siyasi Partisi olan Irak Milli Türkmen Partisi 1988 yılında kurulmuştur. Parti, Bağdat rejiminin baskıcı, acımasız ve saldırgan politikalarını dikkate alarak, kendini ancak Irak’ın Kuveyt’i işgal etmesinden sonra 1991’de deklare edebilmiştir. Irak Milli Türkmen Partisi deneyimli ve idealist yöneticilerinin çabaları neticesinde dünyayı, Türkmen varlığından haberdar etmiştir (Beyatlı, 2007, s.3).

IMTP yöneticileri Riyad, Beyrut, Viyana, Selahaddin, Londra ve ABD’de yapılan toplantılara iştirak etmişlerdir. ABD, İngiltere gibi Irak Sorunu ile yakından alakalı ülkelerin başkentlerini ziyaret ederek görüşmelerde bulunmuşlardır. Avrupa Parlamentosu gibi önemli platformlarda Kürtlerle eşit şartlarda temsil edilmeyi başarmışlardır.

Irak Milli Türkmen Partisi Kuzey Irak’ta, Radyo-TV, matbaa, basın-yayın ve en önemlisi Türkçe eğitim veren okullar açmıştır. Bunun yanı sıra silahlı kuvvet çekirdeği olacak 350 kişilik bir koruma birliği oluşturmuştur. Tüm bunlar çok kısıtlı bir bütçe ile gerçekleştirilmiştir. Ancak bunun çok daha büyük bütçelerle gerçekleştirildiği sanılmış ve o şekilde lanse edilmeye çalışılmıştır (Özeren, 2002, s. 103).

O dönemde kısa sürede gerçekleştirilen yoğun faaliyetler ve kat edilen önemli mesafeler neticesinde, bölge Türkmenler açısından stabil hale gelmiştir. Bu durum birçok Türkmen’i siyaset ve mücadele arenasına atılmak için cesaretlendirmiştir. (Altındağ, 2004, s.115).

7.1.3.4. Irak Türkmen İslami Birliği

Merkezi Şam’da olan Irak Türkmen İslami Birliği 2 Mart 1991’de kurulmuştur. İran’da şubeleri bulunmaktadır. 31 Ağustos 1996 olaylarından önce Erbil’de de bürosu bulunmaktaydı. Şuana kadar üç genel kongre gerçekleştiren birlik, Abbas Beyatlı’yı genel sekreter olarak seçmiştir (Hasan, 2003, s.46).

El-Delil adlı gazeteyi yayınlayan Birlik, Şam'daki Ortak Çalışma Heyeti'ne, Salahattin Kongresi'ne katılmış ancak Viyana Kongresi'ne katılmamıştır. Irak Ulusal Konseyi'nde beş üyesi olan Birlik 1994'te söz konusu konseyden geri çekilmiştir. Birlik ITC'ne üye değildir (Samancı, 1999, s.223).

7.1.3.5. Birlik ve Kardeşlik Partisi:

Irak Milli Türkmen Partisinden kopan parti 1992 yılında Süleymaniye'de kurulmuştur. Genel Başkanı Riyaz Sarıkahya'dır. Birlik ve Kardeşlik Partisi, "Türkmenler İçin Özgürlük"ü savunmaktadır. Partinin Irak Milli Türkmen Partisinden ideoloji olarak çok farklı olduğu söylenemez (Özdağ, 1999, s.156).

7.1.3.6. Demokratik-Milliyetçi Türkmen Hareketi

Türkmen Milli Hareketi adı altında 20 Kasım 1993 tarihinde kurulmuştur. Merkezi Londra'dadır. Başkanlığını Aziz Kadir Samancı yürütmektedir. Hareket Türkmenleri tanıtmaya öncelik vermektedir. Irak muhalefeti ile birlikte Avrupa, Kanada, ABD, Ankara, İstanbul ve Antalya'da temsilcilikleri vasıtasıyla faaliyetlerini sürdürmektedir (Hasan, 2003, s.50).

7.1.3.7. Türkmen Birlik Partisi

Ahmet Kuş başkanlığında Kıbrıs'ta kurulan parti bir süre sonra, Türkmen Birlik Partisi adı altında "Birlik ve Kardeşlik Partisi" ile birleşmiştir. Parti başkanlığına Riyaz Sarıkahya'nın seçilmesiyle bu partiden, Seyfettin Demirci'nin başkanlığında "Irak Türkmen Birliği" adı altında başka bir parti çıkmıştır. Birlik ve Kardeşlik Partisi'nden kopan bir grup, Verik Şerike başkanlığında "Türkmen Kardeşlik Partisini" kurmuştur.

7.1.3.8. Türkmen Eli Partisi

1994'te Erbil'de gerçekleşen kongrede Riyaz Sarıkahya tarafından yeniden örgütlenmiştir. 24 Haziran 1996'da ikinci kongresini gerçekleştiren partinin adı "Türkmeneli" olarak değiştirilmiştir (Hasan, 2003, s.51). 31 Ağustos 1996'ya kadar faaliyetlerini Duhok ve Erbil'de sürdürmüştür. Söz konusu kongreden sonra Erbil'den Duhok'a taşınan partinin kuruluşları, birkaç gün sonra KDP'nin güvenlik teşkilatlarınca bastırılmıştır. Parti ITC'ye üyedir.(Hasan, 2003, s.51)

7.1.3.9. Türkmen Bağımsızlar Hareketi

1995 yılında Erbil’de kurulmuştur. Hareketin üyeleri Erbil’dedir. Kenan Şakir Uzeyrağalı başkanlığındaki bu hareket ITC’ye üyedir.

7.1.3.10. Türkmen Halk Partisi

1997 yılında Ankara’da kurulmuştur. Parti başkanı Turhan Ketene’dir (Samancı, 1999, s.222).

7.1.3.11. Irak Türkmen İslami Hareketi

Merkezi Şam’da olan hareketin başkanlığını Dr.Sami Muhammet yapmaktadır. Şii niteliği ağır basan hareketin bir de “Babagurgur” adlı yayını bulunmaktadır (Hasan, 2003, s.51).

7.1.3.12. Türkmen Vefa Hareketi

2001 yılında Tahran’da kurulan Türkmen Vefa Hareketi Şii İslami bir örgüttür. Önde gelen isimleri Arslan Tütüncü, Salih Beyatlı ve Fuat Tuzlu’dur (Hasan, 2003, s.112).

7.1.3.13. Irak Türkmen Cephesi (ITC)

Kuzey Irak'ta Güvenli Bölgenin oluşmasından sonra IMTP haricinde kurulan parti sayısının çoğalması beraberinde rekabet ve tahammülsüzlük getirmiştir. Başkaları tarafından kullanılmaya müsait bu durumu ortadan kaldırmak maksadıyla Türkmen parti ve kuruluşlarını bir çatı altında toplamak üzere Ekim 1994'te Irak Türkmen Cephesi'nin kuruluş çalışmaları başlatılmıştır⁵⁴. Cephe Tüzüğü kabul edilerek taraflar arasında imzalanmış, 24 Nisan 1995'te Irak Türkmen Cephesi'nin kurulduğu resmen ilan edilmiştir. Cephenin ilk yönetimi taraflar arasında uzlaşma ile oluşturulmuştur (Beyatlı, 2007, s.4).

Cephede beliren görüş ayrılıkları 19 Aralık 1995'te taraflar arasında meydana gelen silahlı çatışma ile sonuçlanmış ve Türkmen Bağımsızlar Hareketi adlı grup dışındaki partiler Cephe'den çekilmişlerdir. 31 Ağustos 1996'da Irak kuvvetlerinin

⁵⁴ Irak Türkmen Cephesi; Irak Milli Türkmen Partisi ve Türkmen Birlik Hareketi'nin bir araya gelmesiyle kurulmuştur (Hasan, 2003, s.51).

Erbil'e saldırısı neticesinde Türkmen Partilerinin bürolarına baskın düzenlenerek, çok sayıda Türkmen tutuklanmıştır (34 kişi). Bu olaydan Türkmen siyasi hareketi ve davası derin yaralar almıştır. Bu olay Türkmen toplumunda kolay kolay silinemeyecek derin izler bırakmıştır (Altındağ, 2004, s.115).

Türkmenleri yeniden biraraya getirmek, birlik ve beraberliği sağlamak için Türkmen Partileri ve Kuruluşları arasında 7 Mart 1997 tarihinde Erbil Protokolü olarak bilinen bir protokol imzalanmıştır. Bu protokol, çözülme noktasındaki Türkmenlerin toparlanmasında önemli rol oynamıştır. Aynı zamanda Türkmen Kurultayına giden yolun başlangıcı olmuştur. Halihazırda ITC'nin başkanlığını Kerkük Milletvekili Dr. Saadettin Ergeç yapmaktadır.

7.1.3.14. Birinci Türkmen Kurultayı (4-7 Ekim 1997)

Türkmen toplumunun sorunlarını tartışmak ve bu sorunlara ortak çözüm üretmek maksadı ile uzun zamandan beri konuşulan ve bir türlü gerçekleşmeyen Türkmen Kurultayı, 5 Temmuz 1997'de TürkmenlerKültür ve Dayanışma Derneği tarafından İstanbul'da tertip edilen üçüncü istişare toplantısında alınan karar neticesinde gerçekleşebilmiştir. Oluşturulan hazırlık komitesi Kurultayın 4 Ekim'de Erbil'de toplanmasına karar vermiştir (Beyatlı, 2007, s.3).

Böylece 4-7 Ekim 1997 tarihleri arasında ise, Erbil'de Birinci Türkmen Kurultayı toplanmıştır. Kurultaya Avrupa, ABD, Kanada ve Avustralya'da bulunan Türkmen Derneklerin temsilcileri katılmıştır. Kurultay, isimleri aşağıda yazılı Türkmenlerin ana kuruluşlarının aktif katılımı ile tertip edilmiştir (Hasan, 2003, s.52);

- (1)Irak Milli Türkmen Partisi
- (2)Türkmeneli Partisi
- (3)Türkmen Bağımsızlar Hareketi
- (4)Türkmen Kardeşlik Ocağı
- (5)Türkmeneli İşbirliği ve Kültür Vakfı
- (6)TürkmenlerKültür ve Yardımlaşma Derneği

Kurultayda Türkmen Kurultayı'nın ve Türkmen Cephesi'nin ana tüzüğü kabul edilmiş, 30 kişilik Türkmen Şurası seçilmiştir. Türkmen Şurası, Türkmen Cephesi

Başkanını ve Yürütme Kurulu üyelerini seçmiştir. Kurultay böylece, Türkmen toplumunun siyasi otoritesinin seçilme kurallarını da belirlemiştir. Halen Türkmen Cephesi'nin Başkanı ve Yürütme Kurulu üyeleri, dört Türkmen kuruluşunun temsilcilerinden oluşmaktadır (Altındağ, 2004, s.115). Bunlar;

- (1)Türkmeneli Partisi
- (2)Türkmen Bağımsızlar Hareketi
- (3)Türkmen Kardeşlik Ocağı
- (4)Türkmeneli İşbirliği ve Kültür Vakfıdır.

Kurultayda açılış konuşmalarından sonra; Siyaset ve Hukuk, Güvenlik ve Savunma, Eğitim ve Kültür, Enformasyon, Sosyal ve Yardım, İktisadi ve Mali konularda olmak üzere altı komisyon teşkil edilmiş, Türkmenler'in meseleleri bu komisyonlarda tartışılmış, üretilen çözüm, teklifler ve Türkmen Kurultayı Cephesi Ana Tüzüğü daha sonra tekrar toplanan Kurultay Genel Kurulunda okunarak onaylanmıştır⁵⁵ (Altındağ, 2004, 116).

7.1.3.14.1. Türkmen Kurultayı Cephesi Ana Tüzüğü

Halen Türkmenlerin anayasası olarak kabul edilen(Altındağ, 2004, s.117) tüzüğün temel ilkeler bölümünde; Telafer'den Mendeli'ye kadar olan coğrafi kesime yerleşen Türkmen toplumunun amacı, “Irak’ın toprak bütünlüğü içerisinde Türkmenlerin ve diğer milletlerin meşru haklarına kavuşması”, “Irak’ta demokratik insan hak ve özgürlüklerine saygılı çoğulcu parlamenter bir sistemin kurulması” ve “Siyasi ve idari yapının eşit haklar ilkesi esaslarına göre düzenlenmesi” olarak belirtildikten sonra “Türkmen mücadelesi amacına ulaşmaya kadar Türkmen kuruluşları cephe çatısı altında birleşerek birlik ve beraberlik içerisinde hareket etmeyi kabul ederler” cümlesine yer verilmiştir. Yine bu kısımda “Türkmenlerin yazı dilinin İstanbul Türkçe’si, Alfabesinin yeni Latin alfabesi” olduğu belirtilmiştir.

Tüzüğün ikinci bölümünde “Türkmen toplumunun en yüksek karar organı” olan Kurultay’ın vazifesi, “genel politika ve programları tespit etmek” şeklinde tarif edilmiş; toplantı yeri olarak “Türkmenler’in merkez şehri Kerkük” gösterilmiş ve

⁵⁵ Türkmen Kurultayı Cephesi Ana Tüzüğü EK 10’dadır.

üyelerinin Türkmen toplumunun oylarıyla üç yıllık bir süre için seçildikleri belirtilmiştir. Tüzüğün üçüncü bölümünde Kurultayın en üst organı olarak gösterilen 30 kişiden oluşan Şuranın yetkileri, Cephe başkanı ve Yürütme Kurulu üyelerini seçmek, Kurultayı toplantıya çağırarak, bunun mümkün olmadığı zamanlarda kurultay yetkisini kullanmak şeklinde düzenlenmiştir.

Tüzüğün beşinci bölümünde Irak Türkmen Cephesi: “ Türkmen toplumunun en yetkili siyasi organizasyonu” olarak tarif edilmiş, Cephenin merkezi olarak Erbil gösterilmiştir. Cephenin en üst icra organı yürütme kurulu, cephe başkanı dahil dört kişiden oluşmaktadır. Tüzükte Yürütme Kurulunda alınan kararlar ve belirlenen politikaların; Siyasi ve Dış İlişkiler, Güvenlik, Enformasyon, Kültür ve Eğitim, Sağlık, Sosyal ve Yardım, Araştırma ve Planlama Daireleri tarafından yapılacağı hükme bağlanmıştır.

Tüzüğün oylanmasından sonra, tüzüğün gereği olarak Şura üyeliği seçimleri yapılmış, Türkmen Cephesini teşkil eden ve destekleyen kuruluşların başkanları ve temsilcilerinden oluşan 30 kişilik bir liste kurultay tarafından kabul edilmiştir. Şuranın kendi arasında yaptığı seçimle Türkmen Cephesinin Başkanlığına Türkmen Kardeşlik Ocağı Başkanı Vedat Arslan getirilmiştir.

Kurultayın son günü olan 7 Ekim’in her yıl Türkmen Bayramı olarak kutlanması oy birliği ile kabul edilmiştir. Kurultay Kuzey Iraktaki, Merkezi Irak Yönetimi bölgesindeki ve Irak dışındaki Türkmenler tarafından sevinçle karşılanmış, Erbil’de hafta boyunca çeşitli sanat ve kültür etkinlikleri ile eğlenceler düzenlenmiştir.

Kurultay, Şüphesiz, Türkmen hareketinde önemli bir kilometre taşıdır. Kurultay’a Türkmen Cephesini teşkil eden ve isimleri daha önce zikredilen Türkmen parti, dernek ve vakıflarının yanı sıra İngiltere, Danimarka, Kanada, Avustralya ve Hollanda’daki Türkmen kuruluşlarının temsilcileri de gelmiştir.

7.1.3.15. Irak Türkmen Cephesi’nin Kuruluş ve Faaliyetleri

04-07 Ekim 1997 tarihleri arasında yapılan Birinci Türkmen Kurultayı neticesinde Başkanlığa seçilen Vedat Arslan ve Yürütme Kurulu üyeliğine seçilen Riyaz Sarıkahya, M.Kemal Yayçılı, Kenan Şakir 17 Ekim 1997 tarihine kadar kutlamaları kabul etmiş, bu tarihten itibaren Cephenin kadro ve kuruluş çalışmalarını tamamlayarak çalışmalarına başlamışlardır. Cephenin; siyasi, idari, mali, güvenlik,

enformasyon, eğitim, kültür, araştırma, sosyal faaliyetlerini organize etmek üzere tüzük çerçevesinde bir cephe teşkilatı oluşturulmuş, bu teşkilat için gerekli personel, bina, taşıt ve çalışmaları için gerekli donanım temin edilerek Kurultay ve Şura tarafından hazırlanan plan ve politikaları uygulamak ve hedefleri gerçekleştirmek üzere faaliyetlere başlanmıştır (Beyatlı, 2007, s.5). Bu kapsamda;

(1)Türkmenlerin haklı davasını Avrupa ve Türk kamuoyuna anlatmak ve destek sağlamak maksadı ile Türkiye ve İngiltere’de Türkmen temsilciliği açılarak faaliyete geçirilmiştir.

(2)Siyasi ve Dış İlişkiler, Güvenlik, Enformasyon, Kültür ve Eğitim, Sağlık, Sosyal ve Yardım, Araştırma ve Planlama Daireleri ayrı binalarda oluşturulmuş, Daire başkanlarının atanması yapılmış, teşrifatı tamamlanan binalarda 2000 ‘e yakın Türkmen mesleklerine uygun olarak aylıklı olarak göreve başlatılmıştır.

(3)KYB kontrolündeki Süleymaniye ve Duhok, Zaho, Şaklavada irtibat büroları açılarak bu bölgedeki Türkmenlere de Cephenin hizmetleri götürülmeye çalışılmıştır.

(4)Irak’tan yurt dışına çıkış yapan vatandaşlardan vize adı altında alınan ücretlere KDP yönetimi ile anlaşarak ortak olunmuş ve cepheye gelir sağlanmıştır.

(5)Cephe Başkanı ve Yürütme Kurulu Üyeleri zaman zaman Türkiye ziyaret edilerek Cumhurbaşkanlığı, Başbakanlık, Milletvekilleri seviyesinde ve yabancı devlet temsilcilikleri nezdinde görüşmeler yapılmış ve Türkmen toplumunun özellikle de halen Cephe tarafından halen ulaşılamayan Irak Merkezi Yönetimi altında bulunan Türkmenlerin sorunları dile getirilmiş, çözüm aranmıştır.

(6)Gerek KDP gerekse KYB bölgesinde de facto olarak tesis edilen yerel yönetimler tanınmamakla beraber Türkmen toplumunun hak ve menfaatlerinin korunması kapsamında ilişkilerin geliştirilmesine çalışılmıştır.

Kuzey Irak'ta ve uluslararası alanda Türkmenleri Irak Türkmen Cephesi temsil etmektedir. Türkmen Kurultayından sonra yeniden teşkilatlandırılan Cepheye bağlı daireler ve bu dairelerin faaliyetleri müteakip maddelerde açıklanmıştır (Beyatlı, 2007, s.5):

(1)Eğitim ve Kültür Dairesi

(2)Enformasyon Dairesi

- (3)Güvenlik Dairesi
- (4)Araştırma ve Planlama Dairesi
- (5)Sağlık Sosyal ve Yardım Dairesi
- (6)Siyasi Daire Başkanlığı

7.1.3.15.1. Eğitim ve Kültür Dairesi

Eğitim ve Kültür Dairesi; Türkmen toplumunun Türk dünyası ile aynı lisanı kullanabilmesi için, Türkçe eğitim veren kurum ve kuruluşları tesis etmek ve işletmek, Dünya Türk toplumları ile dayanışmaya girerek, Türkmen kültürünün, örf ve adetlerinin tanıtımı maksadıyla, kültürel etkinlikler organize etmek, Türkmen okulları ile öğretmen ve öğrencilerinin sorunları ile ilgilenmek, Yürütme Kurulunun belirleyeceği eğitim politikasını icra etmek, Gençlik ve kitle örgütlenmelerini gerçekleştirmek ve milli şuur kazanmalarını sağlamak, Türkmen cami, türbe ve mezarlıklarıyla diğer kültür varlıklarının bakım ve onarımını yaptırmak üzere görev yapmaktadır (Beyatlı, 2007, s.7).

Irak'ta Türkçe eğitim yapan okullar sadece Erbil ve Kifri'de bulunmakta olup, Cephenin göreve başlaması ile 9 ilkokul, 4 orta ve liseden mevcut bu okullarda latin harflerine geçilmiş, tüm ders kitapları Türkçe'ye çevrilmiştir.

Okulların bakım ve onarımı yaptırılarak gerekli eğitim malzemeleri temin edilmiş, öğrenci sayısı 500 civarından 2500' e çıkarılmıştır. Öğrencilerin tümüne halen Cephe tarafından önlük, ayakkabı, çanta, kitap ve kırtasiye yardımı yapılmakta, eğitim süresince günlük olarak yiyecek dağıtılmaktadır (Beyatlı, 2007, s.5).

Her sene üniversitelerde okumak üzere 75-100 arasında öğrenci Daire tarafından yapılan sınav neticesinde seçilerek Türkiye'ye gönderilmekte, Cephenin ihtiyaçlarına uygun olarak ilgili bölümlerde Milli Eğitim Bakanlığınca sağlanan imkanlarla burslu olarak okumaları sağlanmaktadır.

Daire tarafından Türkmen Okullarında görev yapan öğretmenlerin Türkiye'de Türkçe ve latin alfabesi ile okuma yazma eğitimi görmeleri sağlanmıştır.

Daire bünyesinde kurulan Türkmeneli Spor Kulübü vasıtası ile Türkmen Gençliği'nin spor yapması amaçlanmış, kurulan takımlar bölgesel şampiyonalarda birçok başarı sağlamıştır.

Türkmeneli Tiyatro Kulübü haftalık olarak hazırladığı tiyatroları oynamakta, Eğitim ve Kültür Dairesi tarafından organize edilen Türkmen sanatçıları eserlerini sergilemek fırsatını bulmaktadır.

Zaman içerisinde büyük zarar gören Türkmen Kültür Varlıklarının mevcut durumlarının muhafazası için girişimde bulunulmaktadır.

7.1.3.15.2. Enformasyon Dairesi

Enformasyon Dairesi; Yürütme Kurulunun belirleyeceği milli politika ve yayın politikası paralelinde, basın-yayın görevini yerine getirmek, yapacağı yayın ve faaliyetlerle Türkmen toplumunun milli fikirler paralelinde birleşmesini, eğitimini, şuur kazanmasını ve Türkmen toplumunun sorunlarının dünya kamuoyuna tanıtımını sağlamak amacıyla görev yapmak üzere teşkil edilmiştir (Altındağ, 2004, s.119).

Enformasyon dairesi tarafından Erbil’de Türkmeneli Radyo ve Televizyonu kurulmuştur. TERT adı ile 24 saat yayın yapan radyo ve televizyon Erbil şehrinin her yerinden rahatlıkla izlenmekte ve bölgede genel olarak en çok izlenen ve dinlenen yayın kuruluşu olma özelliğini taşımaktadır. Ayrıca dört ayrı verici ile bölgede Türk Televizyonların çanak antensiz izlenmesini sağlamaktadır.

TERT çalışanlarının Türkiye’de çeşitli yayın ajanslarda eğitim almaları sağlanmıştır.

Türkmenlerin halen haftalık olarak çıkan Türkmeneli gazetesi ve aylık olarak yayınlanan gençlik ve kadın kuruluşlarına ait dergileri mevcuttur. Enfarmasyon Dairesine ait matbaada basılan ve Daireye bağlı yazarlar tarafından hazırlanan bu yayınların tirajı 10.000 civarında seyretmekte, Türkiye’deki ve yurtdışındaki temsilcilikler vasıtası ile Irak dışında da dağıtılmakta ve önemli şahıslar dağıtım listesine eklenerek Türkmen Toplumuna ait gelişmelerden haberleri olması sağlanmaktadır.

Daire bünyesinde oluşturulan Türkmeneli Posta Teşkilatı; halen Irak dışından gelen ve Irak dışına gidecek mektupları sahiplerine ulaştırmaktadır.

Çizelge 7.1. Erbil'de Bulunan Matbaada Basılıp K.Irak, Türkiye Ve Üçüncü Ülkelere Dağıtımı Yapılan Gazete, Dergi Ve Bültenler (Beyatlı, 2007, s.8)

S.No	Yayın Adı	Yayın Periyodu
1	Türkmeneli Gazetesi (15- 20 sayfa)	Haftada 2 gün Arapça ve Türkçe
2	Türkmeneli Haber Ajansı Bülteni	Günlük
3	Türkmeneli Spor Gazetesi	Haftalık
4	Kardeşlik Bülteni	Haftalık
5	Türkmeneli Bülteni	Haftalık
6	Doğuş Bülteni	Haftalık
7	Fuzuli Bülteni	Haftalık
8	Bağımsız Bülteni	Haftalık
9	Yeni Kuşak Dergisi	Aylık
10	Gökbörü Dergisi	Aylık
11	Birlik Dergisi	Aylık

7.1.3.15.3. Güvenlik Dairesi

Güvenlik Dairesi; Yürütme Kurulunun korunmalarına karar vereceği yönetici ve tesislerin fiziki güvenliğini sağlamak, Türkmen toplumunun hak ve menfaatlerini korumak, kollamak ve savunmakla yükümlüdür (Altındağ, 2004, s.123).

Yukarıdaki yükümlülükleri yerine getirmek üzere teşkil edilmiş Güvenlik Dairesinde çoğu Kerküklü Türkmenlerden oluşan 600'e yakın Akıncı görev yapmaktadır. Genelde hafif silahlarla donatılan akıncılar Irak Türkmen Cephesine bağlı 40'a yakın kurum ve kuruluşun emniyetini sağlamakta ve Cephe yöneticilerine yakın koruma sağlamaktadır (Altındağ, 2004, s.123).

Kendisine ait binalarda Eğitimlerine devam eden ve kendisine ait taşıtları, silahları ile görev yapan Güvenlik Dairesi mensupları aynı tipte giyinmekte, kollarında Büyük Selçuklu Devletine ait Çift başlı kartal armasını taşımakta, tesis edilen emir komuta teşkilatı içerisinde disiplin içerisinde hizmet vermektedir.

Güvenlik Dairesi bu güne kadar koruduğu tesislere yapılan saldırılara imkanları nispetinde gerekli cevabı vermiştir.

7.1.3.15.4. Araştırma ve Planlama Dairesi

Araştırma ve Planlama Dairesi; Irak genelinde yaşayan Türkmen toplumunun,

tarihi, coğrafi, sosyal, ekonomik ve kültürel kimliği ile bu değerleri Türk ve Dünya kamuoyuna tanıtmak amacıyla incelemeler yapmak, Türkmen yerleşim birimlerinde yapılacak araştırmalar ile Türkmen nüfusunu ve Cephe tarafından yardım edilmesi gereken muhtaç Türkmenleri tespit etmek maksadıyla teşkil edilmiştir (Beyatlı, 2007, s.9).

Bu amaçları tesis etmek için Daire tarafından öncelikle Kuzey Irak bölgesindeki Türkmen nüfusu tespit çalışmaları başlatılmış olup halen devam etmektedir.

Irak yönetimi tarafından tutuklanarak idama mahkum edilen Türkmenler için bir kitap hazırlanmıştır. Her yıl Türkmen şehirleri, Türkmenlerin önemli şahsiyetleri, Tarihi eserlerinin resimlerinin ve Türkmenlerin önemli günlerinin yer aldığı bir takvim basılmaktadır.

Türkmenlerin topluca oturup, eğlenebilecekleri bir mekan olarak satın alınan bina teşrif edilerek Türkmenevi haline getirilmiş ve hizmete açılmıştır. Bu binada çeşitli kültür ve sanat etkinlikleri düzenlenmektedir. Aynı binada bir Türkmen kütüphanesi oluşturulmaya çalışılmaktadır.

7.1.3.15.5. Sağlık ve Sosyal Yardım Dairesi

Sağlık ve Sosyal Yardım Dairesi; Irak içinden ve dışından Yürütme Kurulu vasıtasıyla temin edilen her türlü ayni ve nakdi yardımının, Araştırma ve Planlama Dairesinin hazırlayacağı listeler ışığında, ihtiyaç sahiplerine ulaşmasını sağlamak, Türkmenlere sağlık hizmeti verecek kurum ve kuruluşlar tesis ederek ve işletmek, Türkmen toplumunun birlik, beraberlik ve dayanışmasına katkı sağlayacak meslek kuruluşlarına öncülük etmek maksadıyla kurulmuştur.

Temin edilen her türlü yardım özellikle Kerkük'ten göç eden Türkmen göçmenler olmak üzere ihtiyaç sahibi Türkmenlere dağıtılmaktadır. Irak yönetimi tarafından tutuklanan veya idam edilen Türkmenlerin ailelerine aylık bağlanmıştır (Beyatlı, 2007, s.8).

Daire bünyesinde bulunan revirlerle bölge halkına ücretsiz tedavi sağlanmaktadır. Bölgede tedavisi mümkün olmayan Türkmenlerin Türkiye'ye gönderilerek tedavisinin yapılması sağlanmaktadır.

7.1.3.15.6. Siyasi Daire Başkanlığı

Siyasi Daire Başkanlığı; Irak ve Dünyadaki siyasi gelişmeleri izleyerek Yürütme Kurulu'na rapor etmek ve Yürütme Kurulunun belirleyeceği politikalar paralelinde Irak içinde ve dışındaki mevcut siyasi oluşumlar ile ilişkiye girerek, işbirliği, iyi dostluk ve dayanışma imkanlarını araştırmak, muhtemel siyasi gelişmelere karşı belirlenecek tutum ve davranış konularında önerilerde bulunmak, Türkmen Cephesinin siyasi konulardaki dış ilişkilerini koordine etmek, Türkmen toplumunun siyasi platformlarda hak ve menfaatlerinin temini için planlamalar yapmak, Yurt dışı Cephe temsilcilerinin faaliyetlerini koordine ve kontrol etmek üzere teşkil edilmiştir (Altındağ, 2004, s.124).

Siyasi Daire Başkanlığı, düzenli olarak Irak ve dünya basınıni takip ederek hazırladığı basın bültenleri ile Yürütme Kurulunu bilgilendirmektedir.

Irak dışında ve Zaho, Duhok, Kifri ve Süleymaniye'de açtığı bürolar vasıtası ile buralarda bulunan Türkmen toplumunun sorunları ile ilgilenmekte ve Türkmen Toplumunun davasını kamuoyuna anlatmaya çalışmaktadır.

Yerel yönetimler ve yabancı devletler nezninde Türkmen toplumunu temsil etmektedir.

7.1.3.16. İkinci Türkmen Kurultayı (20-22 Kasım 2000)

İkinci Türkmen Kurultayı 20-22 Kasım 2000'de Irak'ın Erbil Şehrinde toplanmıştır. Birinci Türkmen Kurultayına iştirak etmeyen kuruluş ve şahsiyetler bu Kurultaya iştirak etmişlerdir. Bu Kurultay da Türkmen Kurultayı fikri benimsenmiştir. Artık sorunların tartışılacağı ve çözümlerin aranacağı yegane yer Türkmen Kurultayıdır (Beyatlı, 2007, s.4).

Erbil'de Irak'ın kuzeyinde faaliyet gösteren siyasi partiler, hareketler, Türkiye ve diğer ülkelerdeki dernek, vakıf ve kuruluş temsilcileri, fikir, bilim ve sanat adamlarının ortak katılımı ile gerçekleşmiştir.

Kurultayda Türkmen halkının içinde bulunduğu şartlar değerlendirilmiş, ve geleceğe yönelik kararlar alınmıştır.

Yıllardır uygulanan asimilasyon politikası; bu gün de hızından bir şey kaybetmemesine rağmen, Türkmenlerin varlığını koruma mücadelesine devam ettiği

ve bu mücadelenin dünyada eşine az rastlanır güç koşullarda sürdürüldüğü değerlendirilmiştir.

Türkmenlerin; milli kimliklerinden vaz geçmeye zorlandığı ve hatta mecbur edildiği, asimile edilerek, zorunlu göçe tabi tutulduğu ve bölgelerini araplaştırmak için çeşitli yöntemlere başvurulduğu delilleri ile beyan edilmiştir. Kurultay; Irak yönetiminin uygulamalarını kınamış, alınması gereken tedbirleri görüşmüş, Güvenli bölgede yaşayan Türkmenlerin de; bu günkü koşullarda kabul edilmesi imkansız ve hür dünyanın kabul ettiği normlara çok uzak muamelelere maruz kaldığı konusunda fikir birliğine varmıştır (Altındağ, 2004, s.117).

Türkmen halkının temel düşüncesinin; aynı kaderi paylaştığı bölge halklarının refah ve mutluluğu, demokrasinin tüm kurum ve ilkeleri ile yerleşmesi, mevcut çok kültürlülüğün korunarak yaygınlaştırılması, halklar arası kardeşlik ile bölge barışının sağlam temeller üzerine tesis edilmesi olduğu mesajı verilmiştir.

Irak Türkmen Cephesi; diyalog kapısını her zaman açık tuttuğunu, meselelerin çözümünün barışçı yollarla olacağına inancını hiçbir zaman yitirmediğini, bölgesel, idari, sosyal, siyasal alanlarda yaşanan sorunların çözümü için açılacak yeni bir sayfa ve bununla beraber yaratılacak uzlaşma ortamının barış ve refah dolu bir dönemin başlamasına vesile olacağı inancını deklare etmiştir. Kurultayda ayrıca; Irak Türkmenlerinin bölge partileri ve diğer muhalefet grupları ile ilişkileri ele alınmış, bölgede eğitim ve kültür çalışmaları, teşkilatların güçlendirilmesi, kadın ve gençliği hedef alan kitle örgütlerini geliştirmek için verilen desteğin artırılması üzerinde durularak çözüm önerileri değerlendirilmiştir.

Kurultay, Irak yönetimini; halkını, 21nci yy.a yakışan çağdaş bir rejime kavuşturmaya ve Birleşmiş Milletler kararlarına uymaya, Birleşmiş Milletleri de; ambargoyu kaldırarak Irak halkının acılarını dindirmeye davet edilmiştir (Altındağ, 2004, s.118).

Barış, refah ve mutluluğu her halk kadar hak eden Türkmenler; vatandaşı olduğu ülkeye sadakatle bağlı olmanın verdiği rahatlık ve öz güvenle demokratik haklarını talep ve Irak'ta rejimin normale dönmesi için samimi katkısını sürdüreceğini açıklamıştır.

Bölge ve dünyada yaşanan sorunların barışçı yollarla çözümlenmesi için destek olunması benimsenmiş, Birinci Kurultayda kabul edilen temel ilkeler deklarasyonu

güncelleştirilmiş, ayrıca Kurultayda Senan Kasap Irak Türkmen Cephesi başkanlığına seçilmiştir. Kurultaydan sonra Türkmen Kardeşlik Ocağı Cepheden ayrılarak faaliyetlerini kültürel alanda sürdürme kararı almıştır.

Irak'ın yeniden yapılandırılması sürecinde; Irak Türkmen Cephesi (ITC)'nin durumunun değerlendirilmesi maksadıyla, 17 ve 19 Haziran 2003 tarihlerinde; ITC Başkanı ve yetkilileri ile Gnkur. Bşk.lığı, Dışişleri Bakanlığı ve Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) Müsteşarlığı temsilcilerinin katıldığı iki toplantı yapılmış, geniş kapsamlı bir Türkmen Kurultayı yapılması konusunda görüş birliğine varılmış ve Türkmen Şurasında görüşülmek üzere Kurultay ile ilgili esaslar tespit edilmiştir.

Türkmen Şurası, 05 Ağustos 2003 tarihinde Erbil'deki toplantısında Kurultay kararı almış ve kurultayın icrasına yönelik düzenlemeleri kararlaştırmıştır.

Şura tarafından teşkil edilen Kurultay Hazırlık Komisyonu 38 günlük süre içerisinde Kurultayın hazırlıklarını tamamlamış, toplumun iradesini temsil edecek delegelerin bütün Türkmen bölgelerindeki Türkmen İstişare Meclislerince seçilmesine nezaret etmiştir (Altındağ, 2004, s.119).

7.1.3.17. Üçüncü Türkmen Kurultayı(13-15 Eylül 2003)

“Irak’a demokrasi, Türkmenler’e tam haklar” sloganı ile 13-15 Eylül 2003 tarihleri arasında; Kerkük’te, delegeler, misafirler ve basın mensuplarının katılımı ile icra edilmiştir. Kurultay, isimleri aşağıda yazılı Türkmenlerin ana kuruluşlarının aktif katılımı ile tertip edilmiştir (Hasan, 2003, s.52);

(1)Irak Milli Türkmen Partisi

(2)Türkmeneli Partisi

(3)Türkmen Bağımsızlar Hareketi

(4)Irak Türkmenleri İslami Hareketi

(4)Türkmen Kardeşlik Ocağı ile

(5)Kontenjan Delegeleri ile Bağdat, Diyala, Erbil, Musul, Kerkük ve Selahaddin illeri delegeleri olmak üzere 550 kişi katılmıştır.

Kurultaya ayrıca Kürt kökenli Kerkük Valisi Abdurrahman Mustafa'nın yanı sıra Geçici Hükümet Konseyi'nin üyesi olan Türkmen kökenli bakan Raşid Mindan Ömer, Ubeydi Aşireti'nin lideri Hasip El-Ubeydi ve Türkiye'nin Bağdat Büyükelçisi

Osman Paksüt de katıldı. Süleymaniye baskınında Türk askerlerinin başına çuval geçirerek şimşekleri çeken ABD'li komutan albay Bill Mayville kurultaya gelmezken yerine yardımcısı yüzbaşı Greg Knight'ı gönderdi (Radikal Gazetesi, 14 Eylül 2003).

Irak Türkmenleri İslami Birliği (ITİB) ve Irak Türkmenleri Vefa Hareketi (ITVH) hazırlık safhasında Kurultaya katılacaklarını açıklamış olmalarına rağmen Kurultaydan bir gün önce katılmayacaklarını beyan etmişlerdir. ITİB'in Kurultaya katılmamasında KYB ile yakın işbirliğinin etkili olduğu tespit edilmiştir. Vefa Hareketi ise her zaman ITC ile işbirliği içerisinde olacağını açıklamış, ITC dışındaki Şii Türkmenlerin ve kendi tabanının ITİB'e kaymasını önlemek maksadıyla Kurultaya katılmayacağını beyan etmiştir. Şii Türkmenler üzerinde etkili olan ITİH partisi ise kararlılığını sürdürerek Kurultaya katılmıştır.

Kurultayda, Türkmenler büyük bir coşku ile birlikte demokratik olgunluk sergilemişlerdir. Telafer'den Mendeli'ye kadar uzanan coğrafyada yaşayan Türkmenlerin 35 senelik baskı döneminden sonra ilk büyük buluşmaları ve kaynaşmaları gerçekleşmiştir (Radikal Gazetesi, 14 Eylül 2003).

Kurultayın, tüm Irak'ta emniyetsizliğin hakim olduğu bir dönemde ve birçok güçlerin üzerinde hesap yaptığı Kerkük'te, bir emniyet ihlaline meydan verilmeden icra edilmiş olması takdirle karşılanmıştır. Türk ve Arap basınının ilgisi Kurultayın geniş çevrelere ulaştırılmasını sağlamıştır.

Kurultay sonucunda ITC'nin siyasi ağırlıklı bir organizasyon haline gelmesi için ilk adımlar atılmış, eski Irak yönetimi bölgesinde yaşayan Türkmenlerin teşkilatlanmaya dahil edilmesi ve delegelerin oyları ile seçilmiş güçlü bir liderlik oluşturulması sağlanarak, ITC'nin Türkiye'nin kullandığı ajan bir kuruluş olduğu iddiası çürütülmüştür.

Türkmenler, 83 yıldır monarşi ile yönetilen Irak'ta ilk kez demokratik bir Kurultay icra etmek suretiyle Irak içindeki diğer toplumlara örnek teşkil etmişler, medeni ve çağdaş bir toplum olduklarını ispat etmişlerdir.

Ayrıca meşru haklarının anayasal güvence altına alınması konusunu Irak ve dünya gündemine taşımışlar, bu hususun koalisyon güçlerinin temsilcilerince ifade edilmesini sağlamışlardır.

Şii Türkmen tabana hitap eden partilerden ITİH Cephe bünyesine katılmış, ITVH ile işbirliği içerisinde çalışma konusunda mutabakata varılmış; İran ve KYB güdümündeki ITİB'in hareket alanı daraltılmıştır.

Türkmenler sonuç bildirisinde sadece Türkmen toplumunu değil tüm Irak halkını dikkate aldıklarını ifade etmişler; Irak'ın siyasi, ekonomik, hukuki ve sosyal yapılanması ile ilgili görüş ve fikirlerini koalisyon güçleri ile Irak ve dünya kamuoyuna ilan etmişlerdir (Köylü, 2003, s.2)

7.1.3.18. Dördüncü Türkmen Kurultayı(22 Nisan (8 Haziran) 2005)

ITC, Kerkük'te, 22-24 Nisan 2005 tarihlerinde 4.Türkmen Kurultayı toplamıştır. Kurultayda, Türkmenlerin meşru temsilcisi olan Irak Türkmen Cephesi yeniden yapılanmış ve yeni yöneticileri belirlenmiştir. Türkmenler için bir dönüm noktası olarak kabul edilen bu kurultaya sağduyu hakim olmuş ve bir kez daha birlik ve beraberlik mesajları verilmiştir.

Tüzüğün de günün koşullarına uygun hale getirilmesi amacıyla Kurultay ileri bir tarihe ertelenmiştir. 8 Haziran 2005 tarihinde tekrar toplanan kurultayda ITC yönetimi daha demokratik bir yapıya kavuşturulmuştur. Yeni ITC yönetimi, birlik ve beraberliği simgeleyen tek listeyle ve açık oylamayla seçilmiş ve oylama Türkmeneli TV'den de canlı yayınlanmıştır (ITC Basın Bürosu, 14 Haziran 2005).

Buna göre, delegeler tarafından 71 kişilik bir Türkmen Meclisi, Türkmen Meclisi tarafından da 9 kişilik bir "Yürütme Kurulu" seçilmiş, Yürütme Kurulu'nda Türkmen liderlere ve önderlere yer verilmiştir (ITC Basın Bürosu, 14 Haziran 2005).

Yürütme Kurulu;

Dr. Sadettin Ergeç (Türkmen Meclisi eski Başkanı),

Dr. Faruk Abdullah Abdurrahman (ITC eski Başkanı),

Kenan Şakir Üzeyirağalı (Türkmen Bağımsızlar Hareketi Başkanı),

Cemal Şan (Irak Milli Türkmen Partisi Başkanı),

Dr. Sami Dönmez (İslami Türkmen Hareketi Başkanı),

Enver Bayraktar (Türkmen Adalet Partisi Başkanı),

Abdülhamit Bayatlı (Türkmen Aşiretler Birliği Başkanı),

İbrahim Arafat (Musul Vali yardımcısı),

Ali Haşim' den (ITC Tuzhurmatu Sorumlusu) oluşturulmuştur.

Yaşar Abdullah, Hişam Bayraktar ve Cemal Kemal'de yedek üye olarak belirlenmiştir.

Yürütme Kurulu, bir ay içinde kendi aralarından yeni ITC Başkanı'nı seçmeyi kararlaştırmış ve yapılan seçim sonrasında halen Kerkük Milletvekili olan Dr. Sadettin Ergeç ITC başkanlığına seçilmiştir.

Irak Türkmen Cephesi Türkiye Temsilcisi Ahmet Muratlı, Kurultay sonuçlarını dosta düşmana bir zafer olarak ilan ederken “Türkmenler demokrasiyle yeni tanışıyor, kendi kendilerini yönetmenin erdemlerini yeni yeni kavriyor. Türkmenler dimdik ayaktaadır. Bu da alınabilecek en iyi sonuçtur. İnşallah kendi ayaklarımızın üzerinde durmayı da öğrenecek ve bir gün ekonomik bağımsızlığımıza da kavuşacağız” demiştir (www.turkmencephesi.com).

7.2. Irak'ta Savaş Sonrası İdari Yapının Oluşturulma Süreci

İşgalden sonra ABD tarafından yönetilen idari yapının oluşturma süreci savaşın başladığı tarihten itibaren aşağıda olduğu gibidir:

(1) 20 Mart 2003 – 1 Mayıs 2003

Koalisyon kuvvetleri ile düzenli Irak ordusu birlikleri arasındaki çarpışmalar.

(2) 2 Mayıs 2003 – 28 Haziran 2004

Düzenli birlikler arasındaki çarpışmaların sona ermesinden Irak'ın hükümranlılık haklarının iade edildiği duyurusunun (Koalisyon kuvvetlerine ait bir duyurudur) yapıldığı tarihe kadarki süre.

(3) 29 Haziran 2004 – 30 Ocak 2005

Irak'ın hükümranlılık haklarının iade edildiğinin duyurulmasından ilk Irak seçimlerine kadarki süre.

(4) 31 Ocak 2005 – 15 Aralık 2005

Geçici Irak seçimleri ertesinden Irak genel seçimlerine kadarki süre⁵⁶.

(5)16 Aralık 2005'den günümüze

Irak genel seçimleri ertesinden günümüze kadarki süre.

Geçici Irak Yönetimi oluşturulması konusunda ilk en geniş katılımlı toplantı 15 Nisan 2003 tarihinde Irak'ın güneyindeki Nasiriye yakınlarındaki Talil Hava Üssünde yapılmıştır. Saddam muhalifi grupların 100 temsilciyle katıldığı toplantıya ABD temsilcisi Zalmay Halilzad ile birlikte, Amerikan hükümeti tarafından geçici hükümet kurulana kadar Irak yönetimine atanan Jay Garner(Emekli General) da katılmıştır. Bu toplantı sonunda yayınlanan ortak bildiri ile katılımcılar nasıl bir Irak istediklerini ortaya koymuşlardır(Arı, 2007, s.66). Bu bildiri;

(1)Irak'ın bağımsız olması;

(2)Kurulacak Irak hükümetinin etnik kimlik yapısına dayanmaması;

(3)Irak hükümetinin demokratik federal bir yapı üzerine inşa edilmesi;

(4)Hukukun üstünlüğünün esas olması;

(5)Irak hükümetinin farklılıkları ve özellikle kadınların rolünü göz ardı etmemesi;

(6)Devlet ve toplum hayatında dinin rolünün ele alınacağı bir toplantı düzenlenmesi;

(7)Iraklıların liderlerini nasıl belirleyeceğine ilişkin ilkelerin tartışılacağı bir toplantının yapılması; bu liderlerin dışarıdan empoze edilmemesi;

(8)Siyasal şiddetin reddedilmesi ve Iraklıların yeniden imar aşamasında vakit geçirmeden ulusal ve yerel örgütlerini oluşturması;

(9)Güvenlik ve temel hizmetler konularındaki acil sorunları çözmek amacıyla Iraklıların ve koalisyonun birlikte çalışması;

(10)Baas Partisi'nin dağıtılması ve toplumun üzerindeki etkilerinin ortadan kaldırılması;

⁵⁶ Bu periyotta ABD'nin yönlendirmesi ile hazırlanmış olan Geçici Irak İdari Yasası temelli Daimi Anayasa Taslağı 15 Ekim 2005 tarihinde yapılan referandum sonrası kabul edilmiş olup halihazırda yürülmektedir.

(11)Tüm siyasi gruplarla açık bir diyalog içinde olunması ve hepsinin sürece dahil edilmesi talep edilmiştir.

17 Mart 2003'te henüz savaş başlamadan Amerikalı emekli General Jay Garner'in atanmasıyla savaş sonrasında Irak'ın Amerikan eliyle ekonomik ve siyasi anlamda "yeniden imarı" sürecinin başlatılacağı belli olmuştur. ABD ve İngiltere öncülüğündeki koalisyon güçleri Jay Garner liderliğinde Yeniden İmar ve İnsani Yardım Bürosu(ORHA) savaşın daha başında(20 Mart 2003) oluşturulmuşlardı. ORHA'nın görevi, insani yardım, yeniden imar ve sivil idarenin oluşturulması süreçlerinde Iraklılara yardım etmektir.

Ancak 2 Mayıs 2003'de savaşın bittiğini ilan eden Bush, 6 Mayıs 2003'te Irak'ta oluşturulacak işgal yönetiminin başına emekli büyükelçi Paul Bremer'in atandığını açıklamıştır. Anılan diplomat 12 Mayıs 2003 tarihi itibarıyla görevine başlamış ve Iraklılardan oluşan geçici idarenin(interim authority) kurulacağını ve bu Iraklı heyetin anayasa yapımında kendilerine yardımcı olacağını beyan etmiştir (Topur, 2004, s.550).

22 Mayıs 2003 tarihinde ABD ve İngiltere tarafından hazırlanan ve BMGK tarafından kabul edilen 1483 sayılı karar ile "işgal güçlerinin(occupying forces)" otorite olarak nitelenmiştir⁵⁷. ABD-İngiliz Koalisyonuna "işgal gücü" olarak atıf yapan karar işgal gücünün uluslararası mer'i(yürürlükteki) hukuk çerçevesindeki sorumluluklarına dikkat çekmiş olmakla beraber, işgal güçlerini Irak'ın siyasi ve ekonomik manada yeniden imarı sürecinde en yetkili otorite olarak kabul etmiştir. Otoritenin bu süreçte Geçici Irak Yönetimi'yle birlikte çalışması öngörülmekle beraber kullanılan yetkilere bakıldığında işgal güçlerinin temsilcileri en üst otorite olarak görülmüştür. Bu çerçevede Irak'ın petrol gelirlerinin, ağırlıklı olarak ABD-İngiliz işgal otoritesi tarafından kontrol edilmesi öngörülmüştür.

Kararda yine, 13 yıldır devam eden ve ABD'nin bir süredir üzerinde durduğu ekonomik yaptırımlar da kaldırılmış, Irak'ın serbestçe petrol ihraç edebilmesinin yolu açılmıştır. Buna göre işgal gücü, Bağdat merkez bankası nezdinde kurulacak olan Irak Kalkınma Fonunu idare edecek ve bu tasarruflarında BM ve diğer

⁵⁷ 1483 sayılı BMGK kararlarının Türkçesi için EK 11'a tam metni için bkz.<http://ods-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/381/16/PDF/N0438116.pdf?OpenElement>.

uluslararası kuruluşlara denetim bakımından muhatap olacaktır. Altı ay içerisinde, 986 sayılı BM kararıyla oluşturulan OFF ve 661 sayılı kararla oluşturulan Yaptırımlar Komitesi'nin faaliyetlerine, oradaki paranın bir milyar doları yeni kurulan fona aktarılması ile son verilmiştir (Arı, 2007, s.66). Söz konusu program nezdinde ve çoğu Rusya'ya ait olan on milyar dolarlık projeler ise BM denetiminde tabi tutularak gerekliliğinin incelenmesi kararlaştırılmıştır. Bu karar ile Irak'ta siyasi otoritenin oluşturulması sürecinde BM'ye insani yardımların koordine edilmesi konusunda yetki vermiş, BM Genel Sekreterine Özel Temsilci atamasına olanak tanımıştır. Ancak bu temsilcinin rolü kesin hatlarıyla belirtilmemiştir. Özel temsilci olarak atanan ve 27 Mayıs 2003 tarihinde görevine başlayan BM İnsan Hakları Yüksek Komiseri Sergio Vieira de Mello⁵⁸ 19 Ağustos 2003 tarihindeki saldırıda hayatını kaybetmiştir.

1483 sayılı karar ile ORHA'nın yerini işgal otoritesi olan Geçici Koalisyon Otoritesi(CPA) almıştır. Böylece ABD, Irak'ın savaş sonrası yeniden yapılanmasını tamamen Iraklılardan oluşacak bir sivil yönetme terk etmeyerek, bunun yerine yarı sivil yarı askeri görünümünde bir geçiş dönemi oluşturulmasını tercih etmiş ve bunu BMGK'nın diğer üyelerine kabul ettirmiştir.

CPA'nın başına atanan Paul Bremer'in ilk icraatı, Baas Partisini, Savunma Bakanlığını, Irak Ordusunu ve Cumhuriyet Muhafızlarını, İçişleri Bakanlığını, Polis Teşkilatını, Başbakanlık Muhafızları da dahil tüm özel güvenlik güçlerini ve Enformasyon Bakanlığını dağıtmak olmuştur. Irak yönetiminde görev alan herkes bu kapsamda görevlerinden atılmıştır. Yani ABD Irak işgali sonrası geçmişten ders almayarak ve milletlerarası hukuka aykırı olarak Irak Devletini yıkmıştır. Zira 1907 La Hey Sözleşmesi olsun 1949 Cenevre Sözleşmesi olsun işgal güçlerine geçici bir süre işgal edilen ülkede ülkenin mevcut kurumsal yapısını değiştirmemek koşuluyla belli konularda hak ve sorumluluklar yüklemekte ve yetkilendirmekteydi (Toluner, 2004, s.567). ABD ve İngiltere bu iki sözleşmeye de taraf olmalarına rağmen böyle bir tavır sergilemişlerdir.

18 Temmuz 2003 tarihinde 25 kişilik Geçici Irak Yönetim Konseyi(Iraqi

⁵⁸ 19 Ağustos 2003'te BM görevlilerinin çalışmalarını yürüttüğü Bağdat'taki Kanal Hotel'e yapılan saldırıda hayatını kaybeden 23 kişiden biri de Sergio de Mello olmuştur.

Governing Council: IGC) oluşturulmuştur. Özellikle Şii-Sünni-Kürt ayrımında ve ekseninde bir iktidar paylaşımına gidilmiş, Türkmenler göz ardı edilmiş, Kürt-Arap-Türkmen dengesi fazla gözetilmemiştir. Özellikle Türkmenler yönetimde %7-10'luk nüfuslarıyla orantılı bir temsile sahip olamadıkları görülmüştür. Nüfusun %20'sini oluşturan Sünni Araplar ile %15-17'sini oluşturan Kürtlerin Yönetim Konseyinde 5'er üyeye temsil edilirken Türkmenlere 1 üyelik verilmesi etnik ve dini unsurların nüfusundan ziyade Amerikan hükümeti nezdindeki nüfuzlarının daha etkili olduğunu göstermiştir (Arı, 2005, s.604).

Geçici Irak Yönetim Konseyine kimin başkanlık edeceğine ve ayrı bir Başkanlık Konseyi'nin belirlenmesiyle ilgili toplantı ise 30 Temmuz 2003 tarihinde yapılmıştır. Bu toplantı ile Başkanlık Konseyi'nin Geçici Irak Yönetim Konseyi üyelerinden seçilen 5 Şii, 2 Kürt, 2 Sünni temsilciden oluşması öngörülmüştür. Toplantı sonuçlarını açıklayan Kürdistan Yurtseverler Birliği'nin(KYB) sözcüsü Berhan Salih, başkanlığının alfabetik sıraya göre birer aylık periyotlarla yürütülmesi konusunda uzlaşıldığını açıklamıştır. Başkanlık Konseyi'nde, Şiileri, Irak Ulusal Kongresi Başkanı Ahmed Çelebi, Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi'nin ikinci adamı(Bekir El-Hekim'in ölümünden sonra başkanı) Abdülaziz El-Hekim, İslamcı El-Dava Partisi sözcüsü İbrahim El-Caferi, Irak Ulusal Anlaşması Genel Başkanı İyad El-Allavi ve din adamı Muhammed Bahr El-Ulum temsil edecekti. Kurulda Kürtleri temsilen Kürdistan Demokratik Partisi lideri Mesud Barzani ve Kürdistan Yurtseverler Birliği lideri Celal Talabani bulunuyordu. Sünnileri temsil edecek isimler ise, Irak İslamcı Partisi Genel Sekreteri Muhsin Abdül Hamid ve Bağımsız Demokratlar Birliği'nden Adnan Paçacı olarak belirlenmişti.

BMGK, ABD ve İngiltere'nin girişimleri sonucu 14 Ağustos 2003 tarihinde 1500 sayılı kararı almıştır. Bu kararla; Irak'ta yardım amacıyla bir BM misyonu (UNAMI) oluşturulması ve Geçici Irak Yönetim Konseyini tanınması en dikkat çeken iki unsurdur.

16 Ekim 2003 tarih ve 1511 sayılı kararla ise Geçici Irak Yönetim Konseyi'nin yetkilerine daha açık vurgu yapılarak 1483 sayılı kararda en yetkili organ olarak görülen, işgal güçlerinin temsilcilerinden oluşan ve bu kararda da sorumluluğu teyit edilen Otorite(CPA) ile eşit konuma getirilmeye çalışılmıştır (Topur, 2004, s.557). Kararda Geçici Yönetim Konseyi'nin ve bakanlarının Geçici Irak Yönetiminin temel organları olduğu ve uluslararası alanda tanınmış ve seçime gelmiş bir yönetim

kurulana kadar bu geçiş sürecinde Irak Devleti'nin egemenliğini temsil ettiği vurgulanmıştır⁵⁹. Ayrıca kararın 5nci paragrafında Irak'ın idaresinin aşama aşama giderek gelişen Geçici Irak Yönetimi tarafından üstlenileceği bildirilmiştir.

15 Kasım 2003 tarihinde Geçici Irak Yönetim Konseyi(IGC) ve Geçici Koalisyon Otoritesi(CPA) adına Celal Talabani ve Paul Bremer tarafından; işgal otoritesinin yetkilerinin belli bir takvim çerçevesinde Iraklılara devrini öngören "Egemenliğin Devri Antlaşması" imzalanmıştır (Topur, 2004, s.557). Bu antlaşma ile;

(1) CPA ve IGC tarafından 28 Şubat 2004 tarihine kadar Geçici Anayasa yapılması,

(2) CPA gözetiminde 18 vilayeti temsilen gelecek heyetler tarafından 31 Mayıs 2004 tarihine kadar Geçici Millet Meclisi'nin seçilmesi,

(3) 30 Haziran 2004'e kadar Geçici Hükümetin(Iraq Interim Government_IIG) teşekkülü ve egemenliği CPA'dan devralması ve bununla beraber CPA ve IGC'nin son bulması⁶⁰

(4) IIG tarafından 15 Mart 2005'e kadar Geçici Irak İdari Yasanın ve genel seçimlerin yapılması (IGC'deki çekişmeler ve direniş nedeniyle öne çekilmiştir. (Bkz. Aşağıda md.2)

(5) Seçim sonrası IIG yerine teşekkül eden ITG(Iraq Transitional Government) tarafından Geçici Anayasa yapılması ve halkoyuna sunulması,

(6) 31 Aralık 2005'te Daimi Irak Hükümeti seçimleri yapılması,

(7) Daimi anayasa taslağı yapılması öngörülmüştür (Topur, 2004, s.558).

Ancak Şiiilerle Kürtler arasındaki çekişmeler ve seçimlerin tespit edilen zamanlarda yapılabilmesi bakımından doğan kuşkular neticesinde BM'den yardım istenmiştir. BM temsilcisinin değerlendirmesi sonrasında plan tadil edilmiştir.

Yeni duruma göre;

⁵⁹ 1500 ve 1511 sayılı BMGK kararlarının Türkçesi için EK 12 ve EK 13'e tam metni için bkz.<http://ods-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/381/16/PDF/N0438116.pdf?OpenElement>.

⁶⁰ 15 Kasım 2003 antlaşmasının metni için bkz. Agreement www.cpa-iraq.org/government/AgreementNov15.pdf

(1) CPA gözetimindeki(Bremer'in veto yetkisi bulunuyordu) IGC tarafından 8 Mart 2004 tarihinde “Temel Yasa veya Geçici Irak İdari Yasası” adı verilen metin kabul edilmiştir.

(2) 31 Ocak 2005’e kadar; Geçici Meclis seçimlerinin yapılması, Geçiş Dönemi Hükümetinin teşekkül edilmesi ve fakat CPA’dan egemenlik devrinin IIG’ye 30 Haziran 2004 tarihinde gerçekleşmesi planlanmıştır (Topur, 2004, s.560).

İlk Geçici Anayasa niteliğindeki bu metin aslında 2005 başında seçilmesi öngörülen ulusal meclis(bir anlamda kurucu meclis) tarafından hazırlanacak Daimi Anayasa Taslağı için de şüphesiz önemli bir referans oluşturacaktı. Bu nedenle tarafların bu metinle elde ettikleri kazanımlar daha sonraki pozisyonlarına ışık tutmuştur. Metin büyük ölçüde ABD tarafından yazılmıştır (Erkmen, 2005, s.28).

Geçiş dönemi, 30 Haziran 2004 tarihinde egemenliğin Iraklılara devredildiği, CPA’nın görevinin sona erdiği ve IGC yerine IIG(Iraqi Interim Government_Geçici Irak Hükümeti)’nin oluşturulduğu tarihte başlayacak ve 31 Aralık 2005 tarihinde seçilecek kalıcı ulusal meclisin oluşmasına(ve yeni Irak hükümetinin kurulmasına) kadar ki süreyi kapsayacaktı(md. 2a). Buna göre geçiş dönemi kendi içinde iki döneme ayrılmıştır;

(1) 30 Haziran 2004(“CPA ve IGC”nin IIG’ye dönüştü)’te başlayan ve en geç 31 Ocak 2005’te yapılması öngörülen Geçiş Dönemi Millet Meclisi(Transtitional Assembly) seçimlerine kadar geçen süre ilk dönem,

(2) 31 Ocak 2005’ten(IIG, “seçilmiş” ITG’ye dönüştü) Irak Daimi Hükümetinin kurulacağı 31 Aralık 2005 tarihine kadar geçen dönem ise ikinci dönem oluşturmuştur. Bu tarihte yeni meclis ve hükümetin oluşmasıyla geçiş dönemi sona erecektir(md. 2b).

CPA(ABD) denetiminde IGC tarafından yapılan ve “halk oylaması” ile kabul edilen, 62 maddeden oluşan Geçici Irak İdari Yasası’nın önemli maddeleri aşağıda özetlenmiştir (Dursun, 2006, s.213):

4ncü Madde: Geçiş döneminde Irak’taki siyasal sistemin federal, demokratik, çoğulcu ve güçler ayırımına dayalı bir cumhuriyet olacağı ifade edilmekteydi. Yetkilerin hem federal hükümetin organları arasında hem de federal hükümet ile özerk vilayetler ve özerk bölge hükümetleri arasında dengeli bir şekilde dağıtılması

öngörülmekte; ayrıca federal sistemin etnik temelden ziyade coğrafik ve tarihi gerçeklere dayandırıldığı ifade edilmekteydi.

9ncu Madde: Arapça ve Kürtçenin ülkenin resmi dilleri olduğu ve tüm etnik unsurların kendi dillerinde veya varsa başka dillerde eğitim görme haklarına sahip oldukları kabul edilmekteydi.

53ncü Madde: Federal yapı, kuzeyde bir Kürdistan Bölgesel Hükümeti(KBH) ile bunun dışındaki özerk vilayetlerden oluşmaktaydı. KBH, Dohuk, Erbil, Süleymaniye vilayet sınırlarında kalan ve 19 Mart 2003 tarihi itibariyle idaresi altında bulundurduğu toprak parçasını kapsamaktaydı. KBH, idari anlamda bir Ulusal Meclis, bir Bakanlar Kurulu ve bunların dışındaki bölgesel yargı kurumlarından oluşacaktı. Onsekiz vilayetin sınırları geçiş dönemi boyunca değişmeyecekti. Bağdat ve Kerkük'ü içermemek şartıyla herhangi üç vilayetin birleşerek bir özerk bölge hükümeti oluşturabilmelerine olanak tanınmaktaydı. Ayrıca KBH'nin geçiş dönemi boyunca Federal Hükümetin yetki alanına girmeyen konularda fonksiyonlarının sürdürüleceği ifade edilmekteydi. KBH bu fonksiyonlarını yürütürken merkezi hükümetten kaynak yardımı alacaktı.

54ncü Madde: KBH, iç güvenliği sağlamak için kendi "polis gücüne" sahip olabilecek ve kendi bölgesinde "vergi koyabilecek ve toplayabilecekti".

58nci Madde: Saddam döneminde göç ettirilen "Kerküklülerin" kurulacak komisyonlar aracılığıyla eski yerlerine döndürülmesini veya tazminat ödenmesini ön görmektedir. Ayrıca normalleştirme adı verilen bu süreçte, Kerkük ilinin Saddam döneminde değişen sınırların da yeniden belirlenecekti.

61nci Madde: Ulusal Meclis en geç 15 Ağustos 2005'e kadar Daimi Anayasa Taslağını hazırlayacak; Daimi Anayasa Taslağı en geç 15 Ekim 2005'e kadar referanduma sunulacak ve halkın çoğunluğu tarafından kabul edilmesi veya herhangi üç vilayette halkın üçte ikisi tarafından reddedilmemesi halinde yayınlanarak yürürlüğe girecek ve hemen arkasından en geç 15 Aralık 2005'e kadar artık geçici olmayan Irak hükümeti için seçimler yapılacaktır.

Geçici Irak İdari Yasası 53 ve 58nci maddeleri hariç olmak üzere, 15 Ekim 2005 tarihinde referandumla kabul edilen Daimi Anayasa Taslağının yürürlüğe girmesiyle ilga olmuştur.

8 Haziran 2004 tarihli 1546 sayılı BMGK kararında da IIG'nin 1 Haziran 2004'te oluşması ve 30 Haziran 2004'te tam yetkili Irak hükümeti olarak sorumluluğu devralmasına ilişkin sürecin işleminin memnuniyetle karşılandığı ifade edilmiştir⁶¹. Ayrıca bundan sonrası için öngörülen eğer mümkün olursa 31 Aralık 2004'te ama en geç 31 Ocak 2005'te oluşumunu belirleyecek ve kalıcı anayasa taslağını hazırlayacak olan Geçiş Dönemi Ulusal Meclisi için doğrudan demokratik seçimlerin yapılmasına ve 31 Aralık 2005'te geçici olmayan Irak hükümetinin seçilmesine ilişkin takvimin desteklendiği vurgulanmaktaydı.

Ayrıca kararda Irak hükümetinin isteği üzerine çok uluslu gücün durumunun gözden geçirilebilmesi veya bu kararın tarihinden itibaren bir yıl içinde veyahut öngörülen siyasal süreçlerin gerçekleşmesiyle bu gücün Irak'ta kalış süresinin sona ermesi öngörülmekteydi. Karar Irak hükümeti isterse bu sürenin daha erkene alınabilmesine de olanak tanımaktaydı.

1546 sayılı karar, CPA'nın sona ermesiyle, 1483 sayılı kararla son verilen OFF'nin CPA tarafından üstlenilen fonksiyonlarının sorumluluğunun da 28 Haziran 2004'te egemenliği devralan IIG'ye geçtiğine dikkat çekmekteydi (Topur, 2004, s.564). Nitekim öngörüldüğü biçimde BM Genel Sekreteri Özel Danışmanı Lekdar Brahimi'nin önderliğinde adı geçen kurumların (CPA, IGC ve UNAMI) katkılarıyla oluşan IIG, 1 Haziran 2004'te açıklanmış (IGC ise Bremer tarafından belirlenmişti), yetki devri ise öngörülenden iki gün önce 28 Haziran 2004'deki NATO'nun İstanbul zirvesi esnasında gerçekleşmiştir. Geçiş dönemindeki IIG'nin yapısı ise Geçiş Dönemi İdari Yasası'nda öngörülen hükümet biçimine oldukça yakın bir görünüm arz etmekteydi. Cumhurbaşkanlığına Sünni Gazi Meşal Acil El-Yaver yardımcılıklara ise bir Şii bir Kürt getirilmişti. Başbakanlığa Şii Arap İyad El-Allavi, yardımcılığına eski KYB sözcüsü Berham Salih getirilmişti. 33 bakandan oluşan Bakanlar Kurulu'nda Hoşyar Zebari dışişleri bakanlığı koltuğunu korumuştur. Kürtler, daha önceki süreçlerde olduğu gibi burada da cumhurbaşkanı ve başbakan yardımcılıklarının yanı sıra 6 bakanlığın kendilerine verilmesini sağlayarak elde etmiş oldukları avantajı korumaya devam ederken Türkmenlerin mağduriyetleri ise

⁶¹ 1546 sayılı BMGK kararının tam metni için bkz.<http://ods-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/381/16/PDF/N0438116.pdf?OpenElement>.

biraz daha katlanarak devam etmiştir. Bir önceki süreçte 25 bakanlıktan bir bakanlık verilen Türkmenlere 38 kişilik IIG içinden sadece bir bakanlık (Bilim Ve Teknoloji Bakanlığı devam ediyor) verilmiştir. Oysa Türkmenlerden çok daha az bir nüfusa sahip olan Süryanilere ve Yezidilere de birer bakanlık verilmişti.

Diğer taraftan, 1546(2004) sayılı kararda en geç 30 Ocak 2005'teki seçimlerle oluşması öngörülen Ulusal Meclis'e kadar görev yapacak Geçici Ulusal Konsey'in ya da diğer adıyla danışma meclisinin (Interim National Council/Consultative Council) belirlenmesi için 2004 Temmuzunda bir ulusal konferans (National Conference) toplanması ve bu sürece BM Özel Temsilcisinin ve UNAMI'nın de katkı yapması üzerinde durulmaktaydı. Yaklaşık 100 üyeden oluşması öngörülen Ulusal Konsey'in belirlenmesi işlemi, BM Özel Temsilcisi olarak atanan Pakistanlı diplomat Eşref Cihangir Gazi'nin 13 Ağustos'ta Irak'a intikal etmesinin ardından 19 Ağustos 2004'te tamamlanmıştır.

Nitekim öngörüldüğü gibi 30 Ocak 2005'te Irak'ta seçimler yapılmış, fakat ülke nüfusunun yaklaşık %20'sini oluşturan Sünniler tarafından boykot edildiği için eksik katılımlı bir seçim olmuştur. 275 milletvekilinden oluşan meclis için yapılan seçimlerde Dava partisi lideri Şii İbrahim El-Caferi'nin Birleşik Irak İttifakı 140 sandalye kazanırken bir başka Şii lider olan İyad Allavi'nin Irak listesi 40 milletvekili, Kürt ittifakı ise 75 sandalye kazanmıştı. Aylar süren pazarlıklardan sonra cumhurbaşkanlığına Celal Talabani'nin seçilmesine karşılık ancak Nisan sonunda kesinleşen ve başbakanının dışında dört başbakan yardımcı ve 32 bakandan oluşan yeni Irak kabinesinde Şii Arap olan İbrahim Caferi Başbakan, Hoşyar Zebari ise Dışişleri Bakanı olarak görev aldı. Kabinede Şii ittifaktan seçilen iki Türkmen de bakan oldu (Hasan, 2005, s.3).

Bundan sonraki süreç Daimi Anayasa Taslağının Ağustos ayında hazırlanması ve en geç Ekim 2005 sonuna kadar referanduma gidilerek kabul edilmesiyle yeni parlamento için seçimlerin yapılmasıydı. Bu sürecin 2006 başında tamamlanmasıyla geçiş dönemi sona erecekti.

2005 Nisan-Mayıs aylarının en vahim gelişmesi ise Ebu Gureyb hapisanesinde mahkumlara Amerikalılar tarafından yapılan insanlık dışı işkencenin kamuoyuna yansımaysıydı (Hersh, 2005, s.1). Söz konusu işkencelerin görüntü kasetleri ABD'nin Irak'ın özgürleşmesine ilişkin neler yapabileceğine yönelik

önemli ipuçları vermektedir. Mayıs 2004'den itibaren İspanya ve onunla beraber Honduras ve Dominik Cumhuriyeti, Temmuz'da da Filipinler Irak'tan askerlerini çekmeye karar vermişti. Ağustos sonu itibariyle Çok Uluslu Güç ya da diğer bir ifadeyle Koalisyon Güçleri içinde yer alan 31 ülke: ABD, İngiltere, Polonya, İtalya, Norveç, Danimarka, Hollanda, Portekiz, Romanya, Macaristan, Bulgaristan, Arnavutluk, Makedonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Ukrayna, Estonya, Letonya, Litvanya, Kazakistan, Azerbaycan, Gürcistan, Moldova, Moğolistan, Güney Kore, Yeni Zelanda, Tayland, Kanada, Nikaragua ve El Salvador'du⁶². 2005 sonuna yaklaşırken, Portekiz, Macaristan, Yeni Zelanda, Tayland, Ukrayna, Kanada ve Nikaragua'nın ayrılması, Ermenistan, Avustralya ve Bosna Hersek'in koalisyonuna dahil olmasıyla koalisyon içinde 27 devlet kalmıştı. İtalya, Japonya, Bulgaristan, Norveç ve Hollanda'nın ise 2006'da askerlerini çekmeleriyle koalisyon katkıda bulunan ülkelerin sayısı 22'ye düşmüştü. Buna karşılık 130,000 dolayındaki koalisyon güçlerine karşılık Irak'ta 200,000 dolayında direnişçi bulunduğu tahmin edilmekteydi. Ağustos 2005'e gelindiğinde ise ölen sivil sayısı son altı ay içinde 8,000'e ulaşırken savaşın başından beri ölenlerin sayıları konusundaki rakamlar farklıydı. 2006 sonuna gelindiğinde ise ölen Amerikan askerlerinin 3,000'e yaklaştığı, yaralıların ise 20,000'i bulunduğu belirtilmekteydi. Ölen sivillerin sayısının ise 200,000'e ulaştığı tahmin edilmekteydi.

Nitekim öngörüldüğü gibi Ağustos 2005'in son haftasında geçiş dönemi parlamentosunda kabul edilen Taslak Irak Anayasası 15 Ekim 2005 tarihinde referanduma sunuldu. Irak seçim heyeti Irak Daimi Anayasa Taslağı'nın %78 oranla kabul edildiğini ilan etti⁶³. Beyaz Saray taslağı iyi karşılarken, Sünni kesimler Irak Hükûmeti'ni referandumda sahtekârlık yapmakla suçladı. Sünni liderler, Musul, Samave ve Diyala şehirlerinde referandumun uluslararası bir heyetin gözetiminde yeniden yapılmasını talep etti (Çandar, 2006, s.1).

Seçim heyetinin verdiği rakamlara göre, seçmenlerin resmî listelerdeki sayısı 15,5 milyon kişidir. Bunların 7,7 milyonu 'evet' oyu, 2,10 milyonu 'hayır' oyu kullanırken referanduma katılmayanların sayısı ise 5,73 milyon kişi olmuştur. Bunun

⁶² Çok Uluslu Güç için bkz. www.chtf7.com/the-coalition/coalition-forces.htm

⁶³ Daimi Anayasa Taslağı Türkçe tam metni EK 14'dadır.

anlamı, boykot edenler ve 'hayır' diyenlerin sayısı 'evet' diyenlerden daha çoktur.

Salahattin şehri Anayasa Taslağı'nı % 81, El-Enbar ise %96 oyla reddetmiştir. Sünni ağırlıklı olan Musul ili de referandumun onayı konusunda kilit öneme sahiptir. Sünniler bu şehirden 'hayır' oyunun geleceğine kesin gözüyle bakıyorlardı. Seçim heyetinin üyesi Ferit Eyar'a göre, referanduma katılanların sayısı 718,758 iken, 'evet' oyu kullananların sayısı 322,869, 'hayır' oyu kullananlarınkı ise 395,889 olmuştur.

Referandumun bir gün sürerken, sonuçların açıklanması on gün sürmüştür. Bu da Sünni kesimin, sahtekârlık yapıldığını iddia etmesine yol açmıştır (Hasan, 2005, s.1).

Sonuçta herhangi üç eyalet tarafından üçte iki çoğunlukla reddedilmiş olsaydı anayasanın onaylanması tehlikeye girecekti; fakat bu durum gerçekleşmedi.

Yeni Irak anayasası uyarınca 15 Aralık 2005'te yapılan seçimler sonucunda Irak'ta ilk defa geçici olarak nitelenmeyen(daimi) bir parlamento seçilmiş oluyordu. Bu defa Sünnilerin de seçime katılmaları sonucu oldukça değiştirmişti. Irak Bağımsız Seçim Komisyonu Başkanı Adil El-Lami resmi açıklamalarına göre Sandalye dağılımına şöyle gerçekleşmiştir: (Assosiated Press Haber Ajansı, 10 Şubat 2006).

Çizelge 7.2. Irak Daimi Meclis Seçimine İlişkin Açıklanan Resmi Sonuçlar.

S.No	Siyasi Grup	Vekil Sayısı
1	Şii İttifakı(Birleşik Irak İttifakı)	128
2	Kürt İttifakı(KDP ve KYB)	53
3	İslami Eğilimli Sünniler(Irak Uyum Cephesi)	44
4	İyad Allavi'nin karma laik Şii-Sünni listesi	25
5	Arap Milliyetçisi Sünniler (Ulusal Diyalog Cephesi)	11
6	Kürdistan İslam Birliği	5
7	Bir küçük Şii listesi	2
8	Bir küçük Sünni listesi	3
9	Türkmenler(ITC)	1
10	Hıristiyan Azınlık	1
11	Yezidi Azınlık	1

1 kişi, Irak Türkmen Cephesi'nden Kerkük ilinde seçilen genel başkandır. Irak Türkmen Cephesi, sadece Kerkük ilinde seçimlere tek başına katılmıştır. Musul'da Sünni Tevafuk Cephesi içinden aday gösterilen 2 Irak Türkmen Cephesi, bu yolla Musul'dan seçilmiştir. Ayrıca, Şii İttifakı'nın 128 seçilmiş milletvekilinin 3'ü, Kürt İttifakı'nın 53 seçilmiş milletvekilinin 2'si Türkmendir. Yani, Yeni Irak Parlamentosu'nda 8 Türkmen kökenli milletvekili vardır (Çandar, 2006, s.2).

Dava Partisi lideri Caferi'nin başbakan adaylığından çekilmesi ve onun yerine Dava Partisinin iki numaralı ismi Maliki üzerinde anlaşılması üzerine 22 Nisan 2006 tarihinde Cumhurbaşkanlığına dört yıl süre ile tekrar seçilen Talabani, hükümeti kurma görevini Nuri El-Maliki'ye vermiştir.

Irak'ta geçen 18 aylık siyasi süreç sonrasında yeni "ulusal birlik hükümeti" Başbakan Nuri El-Maliki tarafından kurulmuştur. 21 Mayıs 2006 tarihinde Nuri El Maliki'nin kurduğu 37 üyeli yeni hükümet 275 üyeli meclis tarafından onaylanmıştır. 15 Aralık 2005 seçimlerinden ancak 5 ay sonra kurulabilen ulusal birlik hükümetinin savunma, içişleri ve milli güvenlik bakanlıkları Şii, Kürt ve Sünni grupların uzlaşamaması nedeniyle boş kalmıştır. İçişleri Bakanlığını Başbakan Nuri El Maliki, Savunma Bakanlığını Maliki'nin Sünni kökenli yardımcısı Selam Zubaiye ve Milli Güvenlik Bakanlığını Kürt kökenli yardımcısı Berham Salih vekâleten yürütecektir. Kilit konumdaki bakanlıklar üzerinde taraflar arasında uzlaşma sağlanamaması ulusal birlik hükümetinin uzun dönemli istikrarı açısından soru işaretleri uyandırmaktadır. İkinci büyük Sünni grup olan Diyalog Partisi'nin lideri Salih el Mutlak, Başbakan Maliki'nin tamamlanmamış kabine listesini sunmasını anayasa ihlali olarak değerlendirmiş ve 15 vekille Meclis Salonu'nu terk etmiştir. Bakanlık dağılımının etnik çizgiler doğrultusunda yapılması ise diğer bir tartışma konusunu oluşturmaktadır (Çelikel, 2006, s.1).

Başbakan Maliki'nin açıkladığı 34 maddeli hükümet programında işgal güçlerinin çekilmesi, terörle mücadele ve mezheplerarası gerilimin giderilmesi konuları öncelikli olarak yer almaktadır. Diğer yandan hükümetin kurulma aşamasında orduyu ve iç güvenlik güçlerini kontrol edecek mevkilere yetkili kişilerin atanamaması güvenlik probleminin çözümünün ne kadar meşakkatli olacağına önemli bir göstergesidir. Başbakan Maliki güvenlik işlerinin koalisyon güçlerinden Iraklı yetkililere geçişinin Kasım 2007 tarihinde tamamlanabileceğini belirtmiştir.

Kerkük'ün statüsüne ilişkin olarak ise, yapılacak olan nüfus sayımının ardından referanduma gidileceğini açıklamıştır.

Yeni kurulan kabinede Petrol Bakanlığına Meclis eski Başkanı, nükleer bilimci, Şii Hüseyin Şehristani, Maliye Bakanlığına ise İçişleri eski Bakanı, Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi üyesi Beyan Cabir getirilmiştir. Irak Kürdistan Demokrat Partisi eski sözcüsü Hoşyar Zebari'nin 2003 yılından itibaren yürüttüğü Dışişleri Bakanlığı görevini sürdürmesine karar verilmiştir. Türkmen Casim Muhammed Cafer Gençlik ve Spor Bakanlığına, Hıristiyan Vicdan Mikail ise İnsan Hakları Bakanlığı'na getirilmiştir. Eski Başbakan İyad Allavi'nin laik Irak Listesi'ne Adalet, İletişim, Kültür ve İnsan Hakları; radikal Şii lider Mukteda El Sadr'a Tarım, Eğitim, Sağlık, Ticaret, Ulaştırma Bakanlıkları verilmiştir. Kürt İttifakı'na verilen bakanlıklar, Göçmen, Çevre, Konut ve İnşaat, Sanayi ve Madenler, Su Kaynakları'ndan oluşmaktadır (Çelikol, 2006, s.3).

8. YENİDEN YAPILANMA SÜRECİNİN TÜRKİYE AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

8.1. Ekonomik Değerlendirme

Körfez Savaşı neticesinde Türkiye'nin 100 milyar doları bulan ekonomik kayıpları yanında ortaya çıkan istikrarsızlık, Türkiye'yi ve bölgeyi son derece olumsuz bir biçimde etkilemiştir. Türk iş dünyası, Irak ile iş yapmaya yabancı değildir. 1991 yılına kadar, Irak, Türkiye'nin Almanya'dan sonra ikinci büyük ticaret partneridir. 1990'da Irak'a yapılan ihracat, toplam ihracat içinde %8'lik paya ulaşmıştır. İki ülke arasındaki yıllık ticaret hacmi 2,5–3 milyar dolar civarında seyretmiştir. Ancak 1991 yılındaki Körfez Savaşı ertesinde Irak, uluslararası kamuoyu tarafından izole edilince, iki ülke arasındaki ilişkiler en alt düzeye inmiştir. Ancak, 14 Nisan 1995 tarihinde uygulamaya başlanan Birleşmiş Milletler Petrol Karşılığı Gıda Programı (OFF) çerçevesinde Türkiye ile Irak arasındaki ticaret yeniden canlanmaya başlamıştır.

İşgalden sonra Irak'ın yeniden yapılandırılması hususunda Türkiye'nin rolünü arttırmak amacıyla bir eylem planı hazırlamak üzere Dışişleri Bakanlığı koordinasyonunda kamu sektöründen Dışişleri Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı, DTM ve TİKA ile özel sektörden TOBB, DEİK, UND ve UMB'nin katılımı ile bir Eşgüdüm Komitesi oluşturulmuş, bu komite daha sonra genişletilmiştir.

2003 yılı Aralık ayı başında Türkiye ve Irak arasında bir protokol imzalanmıştır. Söz konusu protokol çerçevesinde;

(1)İki ülke arasında daha önce uygulanan Sınır Ticaret Anlaşması (BTA)'nın devam ettirilerek en kısa sürede yeniden imzalanmasına;

(2)Söz konusu antlaşma ile ilgili detaylar henüz belli olmamakla beraber iki taraf yetkililerinin biran önce bir araya gelerek petrol miktarı, ödemeler ve kullanılacak bankalar gibi detayları belirlemelerine;

(3)Ocak 2004 içinde Irak'a müteahhitlik ve banka temsilcilerinden oluşan bir heyet düzenlenmesine;

(4)Habur Sınır Kapısındaki yığılmalara çözüm getirmek ve 2. Sınır kapısı açılmasına yönelik hazırlıkları başlatmak üzere iki ülke yetkililerinin Aralık ayı i

çinde Silopi’de bir araya gelmelerine;

(5) Habur ve İbrahim Halil Gümrük Kapıları yetkililerinden oluşacak ortak bir komitenin sınır geçişlerinde yaşanan sorunları yüz yüze görüşmek üzere haftada bir toplanmalarına;

(6) İki taraf Gümrük Yetkililerinin acil durumlarda görüşebilmelerini teminen kırmızı telefon hattı kurulmasına;

(7) Gümrük Kapılarındaki personel sayısının artırılarak hâlihazırda tek yönde 1500 olan geçiş sayısını 1850 kamyona çıkarılmasına;

(8) Nusaybin-Kamışlı-Musul güzergâhlı demiryolu hattının tam kapasite ile çalışmasına yönelik görüşmelerin Aralık ayında başlatılmasına; karar verilmiştir.

Türkiye, Irak’ın ekonomik yeniden yapılanma sürecinde aktif rol oynamaktadır. Türkiye, komşu Irak halkının savaş sonrasında yeniden yapılanma çabalarına katkıyı savaşın hemen sonrasından başlayarak giderek daha sistematik bir şekilde yürütmektedir. Bu süreçte, uluslararası camia ile birlikte hareket etmeye özen göstermektedir. Bunun yanında, Irak ile yakın komşuluk, tarihsel ve kültürel ilişkileri Türkiye’nin Irak halkının yeniden yapılanma çabalarına, uluslararası toplumun kararsız ve çekingen yaklaşımının ötesinde bir sorumlulukla yaklaşmasını gündeme getirmiştir. Türkiye girişimlerinde Irak Yönetimi ile işbirliğinde hareket etmeye özen göstermektedir. Bu ana ilkeler çerçevesinde Türkiye’nin sağladığı katkılar aşağıda özetle verilmiştir:

(1) Türkiye, CPA bünyesinde yer alan Uluslararası İşbirliği Konseyi’ne (CIC) üye olup, 31 Ağustos 2003 tarihinden itibaren Konsey çalışmalarına iştirak etmektedir.

(2) Türkiye Irak’ta hastane inşa etme çalışmalarını başlatmış ve gerekli fonu tahsis etmiştir. Ancak, Irak tarafından kaynaklanan nedenlerle projenin uygulanması çalışmaları arzulanan süratte yürümektedir.

(3) Habur sınır kapısı Türkiye ile Irak arasındaki yegane sınır geçiş noktasını oluşturmaktadır. Halen, sınır kapısının teknik açıdan yetersiz olduğu gözlenmektedir. Kapının yenilenmesi ve kapasitesinin artırılmasına ilişkin çabalara hız verilmiştir.

(4) Diğer taraftan, Türkiye’den Irak’a geçişte Ovaköy mevkiinde ikinci bir sınır kapısı açılması için Türkiye ile Irak arasındaki görüşmeler yürütülmektedir.

(5)Türkiye ile Irak arasında yoğun bir şekilde devam eden karayolu taşımacılığının yanı sıra, demiryolu taşımacılığına da 1 Ağustos 2003 tarihinde tekrar başlanmıştır.

(6)Irak'ın acil ihtiyaçları arasında yer alan “elektrik” enerjisinin temini konusunda, Türkiye'den Irak'a 200 Mw satışı öngören anlaşma kapsamında, 15 Eylül 2003'den itibaren düzenli olarak elektrik sağlanmaya devam edilmektedir.

(7)Türkiye, Birleşmiş Milletlerin Gözden Geçirilmiş Irak İnsani Yardım Çağrısına 1 milyon ABD Doları tutarında nakdi yardımda bulunmuştur.

(8)23-24 Ekim 2003 tarihlerinde Madrid'de gerçekleştirilen Irak İçin Uluslararası Donörler Toplantısında, 2004-2007 yılları için Irak'ın yeniden imarına toplam 50 milyon dolar hibe etme taahhüdünde bulunmuştur. Diğer Donör ülkelerin katkıları göz önünde tutulduğunda, bu rakam Türkiye'yi ilk 15 ülke arasına koymuştur.

(9)Irak'tan Türkiye'ye yönelik çok sayıda ziyaret gerçekleştirilmektedir. Türkiye, bu ziyaretlerde, Irak'ın önde gelen bütün gruplarıyla yakın temasta bulunmakta ve ekonomik yapılanma yanında, Irak'ın geleceği ile ilgili görüş alışverişinde bulunmaktadır(TOBB, 2003, s.5).

Ocak-Ekim 2003 döneminde Irak'a ihracat bir önceki yıla göre % 46'lık artış göstermiştir. İhracat hacmi Ocak-Ekim 2002 dönemindeki 47 Milyon ABD Dolarından, 680 milyon ABD Dolarına yükselmiştir. Bu dönemin, Şubat-Mayıs 2003'ü de, yani ihracat yapılamayan dönemi de kapsadığı unutulmamalıdır. 2003 sonu itibariyle Irak'a İhracatımız 980 milyon, 2004 yılı sonunda 1,5 milyar, 2005 yılı sonunda 2,7 milyar, 2006 yılı sonunda ise 2,6 milyar ABD Doları olarak gerçekleşmiştir (DTM Yıllık Değerlendirme Raporu, 2006, s.64).

Özetle Yeniden Yapılanma Sürecinde Irak'ta Türkiye'ye ekonomik manada çok iş düşmektedir. İşgalin sona ermesinden bu yana iki ülke arasındaki ticaret hacmi giderek artmıştır. Bu durum ülkemize ekonomik kazanç sağlamasını yanında siyasi koz olması itibariyle de önemlidir. Yaşanan krizlerde devlet yetkililerimiz bu kozu kullanarak olumlu sonuçlar almışlardır.

8.2. Irak'ın Geleceğine Yönelik Muhtemel Senaryolar ve Türkiye'nin Uygulayabileceği Stratejiler

8.2.1. ABD Irak'ta Nekadar Kalacak?

Yeniden yapılandırma sürecinin bir diğer sorunlu unsuru da, yapılandırmanın süresidir. Zira ABD yönetimi bu konuda hiçbir şekilde süre telaffuz etmemektedir. İfade edilen husus, nasıl bir Irak'ın oluşturulmak istendiğidir. 5 Mayıs 2003 tarihindeki Konferans'ta ABD Dışişleri Bakanlığında Lincoln P. Bloomfield, sürdürülebilir bir demokrasi, işleyen piyasa ekonomisi ve etnik sorunlarını çözmüş bir Irak'ın tesisinden sonra ABD'nin Irak'tan derhal çekileceğini ifade etmiştir (TOBB, 2003, s.3)

Ancak, Irak gibi uzun yıllar baskıcı bir rejimle yönetilmiş bir ülkede demokrasinin çok kısa bir sürede yerleşeceğini, sürdürülebilir bir pazar ekonomisinin inşa edileceğini söylemek çok zordur. Bu konuda, ABD Dış İlişkiler Konseyi Kıdemli Üyesi Max Boot tarafından yazılan bir makalede, ABD'nin Somali ve Haiti örneğini yaşamaması için “emperyalist ülke” etiketini de göze alarak onlarca yıl Irak'ta kalması tavsiye edilmektedir (Boot, USA Today, 6 Mayıs 2003).

Boot makalesinde özetle şunları ifade etmektedir:

“İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra müttefikler Almanya'yı dört yıl, Japonya'yı ise yedi yıl yönetmiştir. ABD, Her iki ülkede de 50 yılı aşkın bir süredir askeri mevcudiyetini sürdürmektedir. Irak'ın demokrasi geleneği bu ülkelerin 1945'deki durumlarından daha geridir.”

Yukarıdaki değerlendirmeye ilaveten geçen on yıl içinde ABD'nin Somali ve Haiti'deki “ulus-olusturma” (nation-building) girişimlerinin başarısızlığı, ABD'nin yeteri olgunluğa ulaşmadan askerlerini geri çekmesindedir. Bu açıdan, Bosna, Kosova ve Afganistan'da ABD askeri varlığının devam ediyor olması, sürecin nispi olarak başarılı olmasını sağlamaktadır.

Aynı makalede, ABD tarafından Irak'ta bir sürekli üs kurulmasının da planlandığı belirtilmekte ancak, bu iddianın ABD Savunma Bakanı tarafından

reddedildiği ifade edilmektedir.

Genel eğilim, ABD'nin Irak'ta uzun bir süre kalacağı yönündedir. ABD Başkanı Bush Irak Çalışma Grubunun tavsiyesine, kamuoyunun beklentisine rağmen 10 Ocak 2007 tarihinde açıkladığı Irak Planı da bunu tasdik etmiştir (Radikal Gazetesi, 11 Ocak 2007).

8.2.2. Devlet Yapısının Değişmesi ve/veya Devletin Parçalanması

Her ne kadar seçilmiş parlamento tarafından onaylandıktan sonra referandum ile kabul edilmiş olan Irak Daimi Anayasa Taslağında devletin yönetim şekli “Parlamente Demokratik Federal Cumhuriyet” olarak tanımlansa da (2005 Anayasası Md.1) bu yapı değişikliğe açıktır. Zira Saddam sonrası Irak'ta istikrarı sağlamak hiçte kolay olmamaktadır. Ülke ABD eliyle bir iç savaşa sürüklenmiştir. Maalesef hergün yüzlerce insanın ölümü sıradan hale gelmiştir. Irak'ta kan ve göz yaşı bir türlü dinmemektedir.

ABD'nin işgali altındaki Irak'ta mevcut siyasi yapının tüm unsurları tatmin ettiği söylenemez. ABD bu yapıyı sürdürmek istiyorsa Irak'taki varlığını devam ettirmek durumundadır. Fakat dünya ve ABD kamuoyunun yoğun tepkisini çeken Bush Yönetiminin 2008 seçimleri ile iktidarı demokratlara devredecek olması ve demokratların da Irak'tan çekilme yönünde tavır sergilemesi sonuç olarak en erken 2008 yılından itibaren Irak'ta yapısal değişikliklerin gündeme gelebileceği ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. Bu bakımdan müteakip maddelerde tüm ihtimaller göz önüne alınarak uzun vadeli bir tahlil yapılmaya çalışılacaktır.

Irak'ın geleceğine ilişkin iki temel senaryodan söz edilebilir. Bunlardan birincisi, Irak'ın toprak bütünlüğünün korunduğu, eski rejimin yerine demokratik, çağdaş ve uluslararası güvence altına alınmış “özerk bölgesel üniter” veya “federatif” bir yapı oluşturmaktır. İkincisi ise, Irak'ın toprak bütünlüğünün bozularak yeni bağımsız ve egemen devletlerin oluşmasıdır. Oluşturulacak yönetim ister federasyona dayalı, isterse de özerk yapılar çerçevesinde merkezi otoritenin güçlü olduğu bir sistem tesis edilsin, merkezi otoritenin nasıl yapılandırılacağı çok önemlidir. Bunun için de değişik planlar üzerinde durulmaktadır.

Önümüzdeki süreçte Irak'ın yeniden yapılandırılması kapsamında Türkiye'yi de etkileyebilecek temelde üç özde beş farklı devlet yapısının oluşabileceği değerlendirilmektedir:

- (1) Üniter bir yapı,
 - (1.1) Otoriter Üniter Devlet Modeli
 - (1.2) Demokratik Üniter Devlet Modeli
- (2) Federatif bir yapı,
 - (2.1) Etnik/dini temele dayalı bir federasyon,
 - (2.2) Coğrafi temele dayalı bir federasyon,
- (3) Parçalanmış Irak.

Bu bölümde öncelikle bu senaryolar üzerinde durulacak ve Türkiye'nin uygulayabileceği stratejiler değerlendirilecektir.

8.2.2.1. Muhtemel Senaryo 1: Üniter Irak

Irak için iki üniter devlet modelinden bahsedilebilir. Otoriter Üniter ve Demokratik Üniter devlet modeli.

8.2.2.1.1. Otoriter Üniter Devlet Modeli

Anti-Baas özellikleri ağır basan, Irak milliyetçiliğini ön planda tutan ve Sünni Arap seçkinlerinin de desteğini alan bir general/güçlü adam yönetimi çerçevesinde tedrici çok partili/demokrasi yönetimi ki bu model, Kürt ve Türkmen azınlıklar (ve Şii çoğunluk) için otonom bölge modeli ile desteklenebilir. Bu model 1970 Anayasası'nda var olduğu için Irak seçkinleri tarafından kabulü kolay olduğu gibi, bölgesel jeopolitik istikrar için de en uygun modeldir (Özdağ, 2003, s.82).

Kürt ve Türkmen hakları otonom bölgeler çerçevesinde güvence altına alınacağı gibi, on senelik bir süre için anılan otonom bölgeler, Türkiye ve BMGK'nın verdiği güvencelerle Bağdat rejiminin değişiklik ve baskılarına karşı korunabilir. Bu model Bağdat'ta genel sistemle uyumlu bir yapıyı oluştururken, Orta Doğu bölgesinin topyekün bir kaosa sürüklenmesini engelleyecektir.

8.2.2.1.1.1. Türkiye'nin Uygulayabileceği Stratejiler

Otoriter Üniter Irak seçeneği karşısında Türkiye'nin izleyebileceği politikalar:

(1)Diğer komşu ve menfaat sahibi ülkelerin bölge üzerindeki etkilerini dikkate alarak, proaktif ve net bir politikanın izlenmesi,

(2)Irak Türkmenlerinin haklarının korunması için gerekli politik girişimlerin yapılması olarak değerlendirilmektedir

8.2.2.1.2. Demokratik Üniter Devlet Modeli

Baas Rejiminin yıkıldığı,Saddam'ın iktidardan uzaklaştırıldığı, siyasi bütünlük içerisinde toprak bütünlüğünün korunduğu, ABD yanlısı üniter ve demokratik bir Irak senaryosu şu an için uygulanması zor bir senaryodur. Çünkü, her ne kadar Saddam yönetimden uzaklaşsa da, Kürtler bu duruma en azından mevcut statülerini korumak düşüncesiyle, rıza göstermeyecekler ve bu sürece dahil olmak istemeyeceklerdir. Onlara göre, demokratik çözüm en azından bir federasyon hakkı tanıyan yönetimin gelmesidir. Yani, Irak yönetimine nüfusları oranında katılmak yerine, ayrı bir unsur olarak ortak olmak istemektedirler.

Demokratik bir Irak'ın oluşmasını engelleyen en önemli faktörlerden biriside, Irak'ın etnik yapısıdır. Irak'ı yıllardan beri idare eden Saddam yönetimi, Irak içerisinde birbirine düşman olan, çok kolay parçalanabilecek Şii-Sünni, Türkmen-Kürt, Arap-Kürt mücadelesinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Ayrıca diğer Arap ülkeleri, mevcut statülerini korumak için bu duruma ne kadar müsaade edeceklerdir? Çünkü Irak'ta oluşturulacak demokratik yöntem, bir gün onları da etkileyecek ve mevcut krallık veya emirlikleri, demokrasiye geçmek için tehdit etmeye başlayacaktır.

Irak'taki bu çözüm şekil, her ne kadar ABD tarafından isteniyor görünse de, özellikle krallık veya emirlikle idare edilen bölge ülkelerinin yönetim şeklini tehdit edeceğinden, Arap -İsrail çatışmasına benzer çatışmaları başlatacağından bölgede istikrarsız bir ortam oluşturacaktır. Mevcut konjonktürde, hiçbir AB ülkesi, ABD ve Ortadoğu'dan petrol ihtiyacının büyük bir kısmını karşılayan diğer ülkeler böyle bir istikrarsızlık istememektedirler.

8.2.2.1.2.1. Türkiye'nin Uygulayabileceği Stratejiler

Demokratik yapıya kavuşma; Türkiye, İran ve Suriye'yi, ülkelerinin bütünlüklerini etkileme, bölgesel barışın sağlanması, ekonomik çıkarlar ve milli menfaatlerinin korunması yönünden, ilgilendirmektedir.

Bu değişiklik ile bölge istikrara kavuşacak, Türkiye Irak ilişkileri düzelecek ve buna bağlı olarak Türkiye ekonomisi olumlu yönde etkilenecektir.

Bölgede otorite boşluğunun kalkması ile, PKK bölgedeki faaliyetine devam edemeyecektir. Dolayısı ile Güneydoğu Anadolu bölgesinde huzurlu bir ortam doğacaktır. İran ve Suriye'nin bölgedeki etnik yapıdan istifade etmesi önlenecektir.

Sorunun Irak'ta demokratik bir yönetim sağlanarak çözümü, Türkiye'nin en çok arzuladığı alternatiftir. Böylelikle, hem bölgedeki özellikle Körfez savaşıdan sonra ortaya çıkan otorite boşluğu engellenecek, hem de kendilerine tarihten gelen bir borcumuz olan Türkmenler, Irak'ın asli unsuru olarak ülke yönetiminde hak ettikleri yeri alacaktır. Ayrıca Kuzey Irak'ta, ileride her yönüyle menfaatimizi olumsuz etkileyecek bir Kürt Devleti veya federasyonu önlenmiş olacaktır.

Sonuç olarak, en çok arzulanan bir alternatif olmasına rağmen, KDP ve KYB ile Kuzey Irak'ta bir Kürt Federe Devletinin çıkarına hizmet edeceğine inanan ABD'nin bu oluşuma müsaade etmeyeceği değerlendirilmektedir. Türkiye'nin menfaatine en uygun alternatif olması nedeniyle, Türkiye'nin bu alternatife yönelik politikalar geliştirmesi uygun olacaktır.

8.2.2.2. Muhtemel Senaryo 2: Federal Irak

ABD işgali altındaki Irak'ta hâlihazırda uygulanmakta olan ve en uygulanabilir/mecburi çözüm olarak görülen Federal Irak modelinde bütünün parçalarını Şii Araplar, Sünni Araplar ve Kürtler oluşturacaklardır.

Bu model iki biçimde gerçekleşebilir. Birincisi Etnik ve Dinî Temele Dayalı Federasyon, ikincisi ise Coğrafi Temele Dayalı Federasyondur.

8.2.2.2.1. Etnik/Dini Temele Dayalı Federe Devlet Modeli

Etnik ve dinî temele dayalı federasyon modeli; Irak'ın kuzeyinde, güneyinde ve ortada sınırları tespit edilecek bölgelerin, federatif bir sistemle merkezden idare edilmesi şeklindedir. Bu modele göre; Irak üç bölge bir federal devlet olacaktır. Merkezi Bağdat olan bir Irak devletinin, varlığı ve toprak bütünlüğü korunmak kaydı ile merkezde Sünnilerin, güneyde Şiilerin ve kuzeyde içinde Türkmenlerin de bulunduğu, Kürtlerin denetiminde oluşturulacak federal bir sistemdir.

Federasyonu oluşturacak üye devletler, birbirine ve merkeze güçlü anayasal bağlarla bağlanacaktır. Ama burada da birtakım sorunlar olacaktır.

İlk olarak, federatif yapının sınırlarının çizilmesinde ortaya ciddi sorunlar çıkacaktır. Özellikle Irak'ın petrol rezervlerinin büyük bir kısmını barındıran Kerkük üzerinde Kürtlerin güttüğü emeller gerçekleşecek olursa; Araplar, Türkmenler ve Kürtler arasında ülke dışından Türkiye'nin, İran'ın, ABD, İngiltere, Fransa, İsrail, Sünni Arap ülkelerinin ve çok uluslu petrol şirketlerinin gizli ve/veya açık olarak müdahil olacakları bir çatışma yaşanacak ve sonuçta Kerkük için özel bir statü söz konusu olacaktır. Ancak bu şekilde kontrolü merkezi yönetimde kalarak gelirlerinin paylaşıldığı bir sistem ortaya çıkacaktır.

İkincisi, Türkiye'nin, benzer taleplerle karşılaşabileceği endişesi ile federal çözüme getireceği olumsuz tepkidir. Fakat ABD'nin desteklediği ve Sünni Arap seçkinlerin de kabul etmek zorunda kaldığı bir Federal Irak yapılanmasını, Türkiye'nin tek başına durdurması çok zordur. Bu durumda Türkiye, Türkmenler için de federal devlet talep edebilir.

Bir diğer sorun, SSCB, Yugoslavya ve Çekoslovakya gibi federasyonların çözüldüğü gerçeğidir. Bundan dolayı, bu çözümün bölgeye istikrar getireceğine ilişkin bölge devletlerinde ciddi kuşku var. “Zira bahse konu gruplar arasına kan girmiştir”. Ayrıca son yıllarda yaşanan federasyonlardan ayrılma olgusu Irak'ta merkezkaç eğilimlerin çok güçlü bir şekilde varlığını sürdürmesine de yol açacaktır. Özellikle Kürt federal bölgesi, ayrılma talebiyle bölge için bir istikrarsızlık kaynağı olmaya devam edecektir. Türkiye, İran, Suriye ve Irak'ı kontrol ve baskı altında tutmayı amaçlayan her bölge dışı güç, bölgedeki Federe Kürt Devletindeki ayrılıkçı eğilimleri teşvik edecektir (Kayar, 2003, s.361).

Kurulması muhtemel bu federatif yapı içerisinde, güney ve orta Irak'ın statüsünü belirlemek daha kolaydır. Demografik yapı ve kültürel doku bunu kolaylaştırabilir. Ancak Irak'ın kuzeyi için aynı şeyleri ifade etmek çok zordur. Her şeyden önce, kuzeyde Kürt ve Türkmenler belirli bölgelerde yoğun, bazı bölgelerde de karışık olarak yaşamaktadırlar. Ayrıca, Kürtlerin yaşadığı bölgelerde aşiretler ve aşiretlerin şekillendirdiği sosyal ve siyasî bir yapı hâkimdir. Talabani ve Barzani'ye bağlı aşiretler, her biri ayrı bölgelerin denetimini elde tutmaktadırlar. Bu sebeplere bağlı olarak federatif yapının bir parçası olan kuzeyde, ayrıca otonom veya özerk bölgelerin de ortaya çıkması muhtemeldir. İleride bu güçlerin birbirleri ile çatışma ihtimali bulunduğundan, yeni huzursuzluklar ortaya çıkabilir.

8.2.2.2.1.1. Türkiye'nin Uygulayabileceği Stratejiler

Etkileri bakımından Etnik/Dini Temele Dayalı Federal Irak modelinin;

(1)Etnik grupların, Yugoslavya ve Rusya örneklerinde olduğu gibi kısa süre içinde bağımsız devlet kurabilecek kapasiteye sahip olabileceği,

(2)Kürtlerin, enerji havzalarını da içine alacak şekilde, sözde Büyük Kürdistan'ı kurma yolunda adımlar atarak; Türkiye, İran ve Suriye'den toprak talebinde bulunabileceği,

(3)Araplar ile Türkmenlerin birleşmesi neticesinde iç savaş tehlikesinin meydana gelebileceği,

(4)İran'ın, Irak'taki Şiiler vasıtasıyla örtülü faaliyetlerde bulunabileceği,

(5)ABD'nin, petrol bölgelerindeki denetimi federal devletlere vermeyen, güçsüz bir federatif yapıyı tercih edebileceği gibi sonuçlar doğuracağı değerlendirilmektedir.

Etnik/Dini Temele Dayalı Federal Irak seçeneği karşısında Türkiye'nin izleyebileceği stratejiler ise:

(1)Merkezi yetkileri çok kuvvetli bir federal yapının desteklenmesi,

(2)Petrol kaynaklarına hâkimiyetin merkezi yönetimde kalmasına destek verilmesi,

(3)Türkmenlere federal bir bölge verilmesi yönünde diplomatik girişimlerde bulunulması,

(4)Ovaköy sınır kapısından başlayarak, Kürt bölgesine uğramadan Bağdat'a kadar gidecek bir ticaret hattının oluşturulması,

(5)Büyük aşiretlerle ilişkileri geliştirerek, bölgedeki etkinliğin artırılması olarak değerlendirilmektedir.

8.2.2.2.2. Coğrafi Temele Dayalı Federe Devlet Modeli

Osmanlı Hâkimiyeti döneminde de uygulanmış ve bu bölgeye yüzyıllarca huzur getirmiş olan "coğrafi federasyon" yani "eyalet sistemi" günümüzde Türkiye'nin de üzerinde ısrarla durduğu bir yöntem olarak Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması fikrinin esas almaktadır.

Bu plana göre; coğrafi esaslar göz önünde bulundurularak oluşturulacak yerel idari birimler, yani eyaletler, Bağdat'a bağlı olacaklardır. Bütün etnik ve dinî unsurlar, demokratik bir yapı içerisinde merkezde temsil edileceklerdir. Adına eyalet sistemi dediğimiz bu senaryo, Türkiye için en kabul edilebilir olandır. Bu plan içerisinde, öteden beri Türkiye'nin endişe duyduğu, Türkmenlerin yaşadıkları coğrafi alan önemli bir kriter olarak ele alınmalıdır. Bilhassa Kerkük ve Musul şehirleri Türkmen eyaleti içerisinde tutulmalı, petrol gelirleri ülkenin bütününün refahına harcanmak kaydı ile merkezin elinde bırakılmalıdır.

Türkiye, savaş öncesinde, bu konuda Iraklı muhalifler ve Amerikalı yetkililer ile yaptığı görüşmelerde, konu ile ilgili çekincelerini ortaya koymuş bulunmaktadır. Basına yansıdığı kadarıyla, endişelerinin giderileceği hususunda taahhütler de almıştır.

8.2.2.2.1. Türkiye'nin Uygulayabileceği Stratejiler

Temelde amaç Irak'ın kuzeyindeki federe devletin bölgedeki zengin petrol yataklarıyla ekonomik olarak güçlenmesi ve ülke bütününden tamamen koparak tarihi emellerini gerçekleştirmek üzere bağımsız devlet haline gelmesinin önüne geçmektir. Bu bakımdan uygulanacak stratejiler her iki federal model için de aynıdır⁶⁴.

Bu sebeple Türkiye, Orta Doğu'yu yeniden şekillendirmek isteyen ABD gibi bir süper güç ve bu konularda oldukça deneyimli olan İngiltere'nin yanında kendine düşen sorumluluğun idrakinde olmalıdır. Bu senaryoların uygulanmasında kendi menfaatlerini düşünerek etkin ve yetkin bir görev almalıdır. Ancak kendisine zarar gelecek tehlikeleri bertaraf ederken de komşularını incitmemelidir. Çünkü ekonomik ve siyasî çıkarları için girdikleri bu savaş sonrası ABD ve İngiltere, bölgede ne kadar kalacak bilinmemektedir. Ancak Türkler, bölge halkları ve milletleri ebediyen burada yaşamak zorundadır.

8.2.2.3. Muhtemel Senaryo 3: Irak'ın Parçalanması

Türkiye'nin menfaatlerine zararlı olan en tehlikeli durum, Irak'ın nüfus ve

⁶⁴ Bu modelin gerçekleşmesi halinde Türkiye'nin uygulayacağı stratejiler Etnik/Dini Temele Dayalı Federal Irak Modeliyle aynı olduğundan mükerrer olmaması bakımından burada yer verilmemiştir.

kültürel yapısı esas alınarak birkaç parçaya ayrılmasıdır.

Bu senayoda Irak'ın kuzeyinde Kürt Devleti, güneyinde Şii-Arap devleti ve ikisinin arasında Sünni-Arap devleti kurulması öngörülmektedir.

Her ne kadar güneyde yaşayan Şiiilerin bugüne kadar böyle bir talepleri olmamış ise de, kuzeyde yaşayan Kürtlerin tarih boyunca bu tür emelleri olduğu bilinmektedir. Kürt liderler, günümüzün ortamının kritik şartları içerisinde bu hususu öne çıkarmaktan çekiniyor olabilirler. Ancak, nihai hedefleri budur⁶⁵. Bu hedefe ulaşabilmek için kaos ortamından faydalanmak isteyeceklerdir. ABD'nin çekilmesi sonrasında Irak'ta doğabilecek iç savaşın sona ermesi maksadıyla yapılacak uluslararası bir konferansta bağımsızlık taleplerini gündeme getirebilirler. Bu konuda BM'yi etkileme yoluna da gidebilirler. Bununla beraber, bu planın uygulanması bugünkü şartlar dâhilinde belirsizliğini korumaktadır.

Bu senaryo pek çok açıdan en sorunlu seçenektir. Bu olgunun bölgesel dengeleri alt üst edeceği, dolayısıyla uluslararası sistemde istikrarsızlık meydana getireceği kesindir. Irak'ın toprak bütünlüğünün parçalanması Orta Doğu'da "Balkanlaşmaya" yol açarak, bir yandan Irak, Suriye ve Suudi Arabistan gibi devletlerin de parçalanmalarına, bir yandan da çeşitli etnik gruplar arasında silahlı çatışmalara sebep olabilecektir. Çünkü Irak'ın Kürt ve Arap temelinde bölünmesi ve Kerkük'ü de kapsayacak bir Kürt Devletinin ortaya çıkması durumunda, bölgede varlığını tamamen ABD desteğine bağlamış, ikinci bir İsrail doğmuş olacaktır. Bu durumda Araplar, hem toprak hem petrol kaybını önlemek için Kürtlerle çarpışmayı göze alabileceklerdir.

Türkiye ise bölgede hayatî menfaatlerini tehdit eden bir Kürt Devletini sürekli baskı altında tutacak bir Türkmen seçeneğini derhal devreye sokacak, bunun için gerekirse silahlı müdahalede bulunacaktır. Bu gelişme, doğal olarak, İran ve Suriye gibi bölge devletlerinin de sonu nerede biteceği belli olmayan, aşırı tepkilerine neden olabilecektir. Böylece tüm Orta Doğu'da sınırların yeniden çizilmesi gündeme gelebilecektir. Bu olmasa bile, Türkiye başta olmak üzere İran ve diğer bölge

⁶⁵ Kuzey Irak'ta bir Kürt Devleti kurulması konusunda referandum yapılmasını isteyen 1 milyon 700 bin Iraklı Kürtün imzasını taşıyan bir dilekçe, Birleşmiş Milletler'e verilmiş ancak Irak'ın bütünlüğünden yana BM dilekçeyi işleme koymamıştır(Karaş, 2004, s.1).

devletleri, Irak'taki toprak bütünlüğünün bozulmasına karşı çıktıkları için, ayrılma sonucu doğacak yeni devlet, siyasal meşruiyet, dış güvenlik, dış ticaret gibi konular başta olmak üzere pek çok alanda ciddi sorunlarla karşı karşıya kalacaktır.

Ayrıca, böyle bir ayrılmanın kabulüyle, diğer ülkelerdeki ayrılıkçı hareketlere milletlerarası hukuk açısından meşruiyet dayanağı sağlanmış olacağından, etnik sorunlar yaşayan pek çok ülke bölünme tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktır.

Bölgesel dengeleri alt üst edecek ve uluslararası sistemde istikrarsızlık meydana getirecek birçok soruna sebep olabileceği açık olan parçalanmış Irak'ın bölgeye olan etkilerini maddeler halinde sıralayacak olursak:

(1)Ülkemizdeki ve diğer bölge ülkelerdeki Kürt nüfusu etkileyerek, ülkemizin üniter yapısı ve toprak bütünlüğünü risk altına sokabilir ve bu durumu değişik ülkeler çıkarları doğrultusunda istismar edebilir.

(2)PKK terör örgütü, bölge liderlerinin de desteğiyle, Kuzey Irak'taki oluşumu ülkemiz için örnek alabilir. Bu durum ülkemizdeki ayrılıkçı hareketlerin hız kazanmasına neden olabilir.

(3)Türkiye'nin güvenlik sebebiyle bölgeye müdahalesi artık zorlaşabilir ve Türkiye aleyhine kamuoyunun oluşmasına sebep olabilir.

(4)Türkiye'nin güneyinde bir komşu ülkenin toprak bütünlüğünün bozulması, bölgede istikrarın bozulmasına ve Türkiye'nin güney sınırının güvenliğinin tehdit altına girmesine sebep olabilir.

(5)Kuzey Irak'taki bu oluşumu takiben, soruna uluslararası boyut kazandırılıp, her türlü uluslararası platformda gündeme getirilerek, Türkiye'nin hareket alanı daraltılabilir.

(6)Kuzey Irak'ta kurulabilecek bir devlet, böyle bir oluşumdan çıkarı olan ülkelerin de desteğiyle süratle gelişerek, yayılmacı faaliyetlere başlayabilir. Bu durum bölge ülkeleriyle birlikte Türkiye'nin de toprak bütünlüğünü tehdit edebilir.

(7)Bu oluşumla birlikte, Türkmenlerle olan bağlarımız daha da zayıflayabilir.

(8)Bu oluşumla birlikte PKK terör örgütü eski gücüne kavuşabilir ve Türkiye'ye yönelik bölücülük merkezli siyasi ve terör faaliyetlerine şiddeti artan bir oranda devam edebilir.

(9)ABD ve AB'nin de desteği arkasında olacağı böyle bir oluşuma karşı, Türkiye'nin herhangi bir müdahalesi, uluslararası platformda Türkiye'ye çeşitli yaptırımları beraberinde getirebilir ve uluslararası arenada yalnızlığa itilmesine, neden olabilir.

(10)Ayrıca, Kürtler tarafından hiçbir şekilde azınlık olarak kabul edilmeyen, Türkmenlere karşı olumsuz ve baskıcı tutumun devamı, Türkiye'yi sorunun içine çekmesine neden olabilir.

Sonuç olarak; bölgesel alt sistemde ortaya çıkan statükonun bozulması olgusu uluslararası sistemde de sorunlar yaşanmasına neden olacaktır. Ayrılma, Iraklı Kürtlerin en çok istedikleri seçenek olsa da hem kendilerine hem de bölgeye felaket getirebilir. O nedenle de Kürt liderler bazı şartların oluşmasından söz etmektedirler. Muhtemel ayrılma, ancak şartlar oluştuğunda, gerçekleştirilebilecektir.

8.2.2.3.1. Türkiye'nin Uygulayabileceği Stratejiler

Bölünmüş bir Irak seçeneği karşısında Türkiye'nin izleyebileceği stratejiler:

Muhtemel ayrılıkçı hareketlere karşı:

(1)İç çekişmeleri bir kenara bırakarak, Türkiye'nin ekonomik olarak güçlenmesi yönünde ortak hareket etme kabiliyetinin geliştirilmesi, ülke genelinde sinerji oluşturulması,

(2)Özellikle kendi silah sanayinin kurulması yönünde olmak üzere dışa bağımlılığı mümkün olduğunca azaltacak politikaların hayata geçirilmesi,

(3)Güneydoğu Anadolu Bölge insanının öncelikle ve acilen insani ihtiyaçlarının giderilmesi, eğitimlerine önem verilerek cehaletin ve istismarın önüne geçilmesi,

(4)Bölgenin ekonomik, sosyal, kültürel kalkınmasını sağlayacak yönde adımlar atılarak yoksulluğun önüne geçilmesi,

(5)Bu topraklarda bin yıldır beraber yaşadığımız Kürt kökenli Türk vatandaşlarımıza ortak değerlerimizi hatırlatacak samimi saygın kişi ve kurumların desteklenmesi, bölücülüğün kimseye fayda getirmeyeceğinin, hiçbir vatandaşa ayırım yapılmadığının, bölgeye, insanımıza ve ülkemize en büyük zararın PKK'dan geldiğinin, PKK olmasaydı edinilecek kazanımların neler olabileceğinin, buna rağmen her türlü bölücülüğe ne pahasına olursa olsun karşı koyulacağının, yani

PKK'nın hain emellerinin asla gerçekleşmeyeceğinin, PKK'nın aslında Türkiye'nin güçlenmesini istemeyen ülkelerin desteklediği ve kardeş arasına nifak sokan bölücü bir örgüt olduğunun ve tamamen ortadan kalkıncaya kadar mücadelenin devam edeceğinin anlatılarak ülke içinde meydana gelebilecek ayrılıkçı hareketlerin önüne geçilmesi,

(6) Özellikle Suriye ve İran ile ortak istihbari, askeri ve ekonomik önlemlerin görüşülmesi ve karara bağlanması,

(7) Azerbaycan ile daha sıkı ilişkilerin kurulması, Ermenistan tehdidine karşı ittifak içinde olunması,

(8) Üyelik müzkerelerinin yürütüldüğü AB'ye vazgeçilmez olmadıklarının, Türkiye'nin tarihi geçmişi, potansiyeli ve aydınlık geleceğiyle büyük bir devlet olduğunun dolayısıyla AB dışında daha çok alternatifinin olduğunun anlatılması, gerektiğinde bu alternatifler teşkil edilmeli,

Ve ayrıca:

(9) Her şeye rağmen ayrılıkçı hareketlerin önünün alınamaması durumuna karşı gerekli dahili emniyet tedbirlerinin alınması, risk haritalarının çıkarılması, hazırlık planlarının yapılması,

(10) Milletlerarası hukuka göre haklılığımızı anlatacak şekilde her platformda uluslararası kamuoyunun bilgilendirilmesi,

(11) Komşu ülkelerle ortak hareket edilerek Kürt Devleti'nin ekonomik ve siyasi olarak güçlenmesinin önünü alacak tedbirlerin uygulanması, sınır kapılarının kapatılması, Irak'ta bulunan temsilcilerin çekilmesi,

(12) Kürt Devleti'ne destek veren tüm ülkelerle olan ilişkilerin gözden geçirilmesi, karşısında olan devletlerle işbirliği yapılması,

(13) Türkmenlere yönelik muhtemel katliamların önüne geçilerek gerekirse askeri müdahalede bulunulması ve hatta Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde Kuzey Irak Türk Federe Cumhuriyeti'nin ilan edilmesi olarak değerlendirilmiştir.

8.3. Kerkük'ün Aidiyeti

8.3.1. Kerkük'ün Kültürel Kimliğinden Kesitler

Bir şehrin kimliğini incelerken, o şehrin sadece nüfusuna bakarak kimliğine karar vermek doğru değildir. Önemli olan belli zaman aralıklarında yaşayan toplulukların o şehir kültürüne kattıkları değerlerdir. Meselâ. Konya'yı bir Selçuklu şehri olarak görürüz. Çünkü burada Selçuklu kültürünü simgeleyen birçok kültürel değer vardır. Ama Moğollar da bu şehirde yaşamalarına rağmen, Konya'ya kültürel bir değer kattıkları söylenemez. Onun için Konya bir Moğol şehri değildir diyebiliriz.

Her ne kadar Kerkük 1960'lı yılların başlarına kadar nüfus bakımından bir Türkmen şehri olmuşsa da, bu tarihten itibaren etnik yapısına ciddi siyasi müdahaleler yapılmıştır. Saddam zamanında şehrin Araplaştırılması için çalışılırken, Saddam'dan sonra ABD'nin desteği ile dozu kaçık bir Kürtleştirme faaliyeti baş göstermiştir. Ancak, şehirde Türkmen nüfusun yanında Türkmenliği'ni muhafaza eden bir başka varlık ta şehrin Kültürel dokusudur. Şehirdeki eski tarihi eserler, ev mimarisi, basın yayın, musiki ve edebiyat bu şehrin kimliğini gösteren çok önemli göstergelerdir. Bu göstergeler yok edilmedikçe kolay kolay değişebilen varlıklar değildir.

8.3.1.1. Basın Yayın

Irak'ta ilk gazetenin adı Eş-Zevra olup, 15 Haziran 1869 yılında Osmanlı'nın Bağdat'a tayin ettiği vali Mithat Paşa tarafından Türkçe ve Arapça yayınlanmıştır. Kerkük'te yayınlanan ilk gazete ise Türkçe Havadis Gazetesi olup yayına 24 Şubat 1911 günü başlamış ve 1918 yılında İngilizler tarafından kapatılmıştır. Kerkük'te Türkçe yayın yapan bir başka gazete de Ajans Jurnal'dir. 1911 yılında yayına başlamış ve 14 Mayıs 1918 günü yine İngiliz idaresi tarafından kapatılmıştır. 24 Nisan 1913 tarihinde yayın hayatına başlayan ilk Türkçe dergi Maarif Dergisi olup, aynı yılın sonunda kapanmış ve tekrar 1915 yılının başlarında bu sefer Kevkeb-i Maarif adı altında yeniden yayın hayatına başlamıştır. Bu dönemde adı geçen yayınlarda yazarlık yapanların tamamı Türkmenlerden oluşmaktadır (Terzibaşı, 2001, s.35).

İngiliz işgalinin başlamasından sonra Kerkük'te yayın yapan ilk gazete yine Türkçe olup, 1918 yılından 1926 yılına kadar devam etmiştir. Teceddüd ise, 1920

yılında kısa bir süre için haftalık Türkçe yayın yapan bir gazete olmuştur. 1926 yılında Nemce Gazetesi kapandıktan sonra yerine yine Türkçe olmak üzere Kerkük Gazetesi yayımlanmaya başlamıştır. Bu gazete 1953 yılına kadar yayım hayatına devam etmiştir. Diğer taraftan İleri adı altında Kerkük'te 1935 yılında haftada iki gün çıkmaya başlayan yeni bir gazeteye rastlamaktayız. 1954 yılında başlayıp ve 1959 yılında kapanan Türkçe ve Arapça El-Afak gazetesi de Kerkük'te önemli gazetelerden sayılır. Bu tarihten sonra yavaş yavaş sadece Arapça gazete ve dergilere de rastlamak mümkündür. Bu cümleden. Sada El-Şebab, El-Vadüe, Sada El-Şimal ve El-Thekafa El-Hadithe gibi bu dönemde de Türkçe ya da Türkçe-Arapça yayın yapan gazete ve dergilerde yazarlık yapanların büyük bir kısmı Türkmenler'den oluşmaktadır (Nakip, 2005, s.19).

14 Temmuz 1958 yılında Cumhuriyet ilan edilmesinden sonra yayım yapan ilk haftalık Türkçe ve Arapça gazete Beşir olmuştur. Kısa ömrüne rağmen Cumhuriyet döneminde Türkmenler'in sesi niteliğini taşımıştır. Artık bu tarihten sonra siyasî iktidarların baskıları neticesinde Kerkük'te müstakil yayın yapan Türkçe yayın yapan gazete ve dergiye rastlamıyoruz.

Yetmişli yılların başlarına kadar Kerkük'te müstakil bir şekilde Kürtçe yayın yapan uzun uzun ömürlü gazete ve dergi yoktur.1972 yılında sadece Kürtçe yayın yapan tek dergi El-Buzuğ olup, kısa ömürlü olmuştur. Ayrıca Kerkük'te Arapça-Kürtçe yayın yapan ilk dergi El-Şafak olup. 1938 yılında başlamış ve 1959 yılında kapanmıştır. Arapça-Kürtçe ilk gazete ise Rey El-Ehali olup, 1959'da başlayıp 1961 yılında kapanmıştır. 1959'da Azadı gazetesi ve 1960'ta El-Talia dergisi Arapça ve Kürtçe yayın yapmalarına rağmen ömürleri yine kısa olmuştur(Nakip, 2005, s.20).

Bu yayınları tararken dört önemli tespitte bulunmak mümkündür:

- (1)1940'lı yılların ortalarına kadar Kerkük'te çıkan gazeteler Türkçe'dir.
- (2)Bu gazetelerde yazarların tamamı Türkmenler'den oluşmaktadır.
- (3)Kerkük'te Kürtçe yayın, ancak Cumhuriyet ilanından sonra başlayabilmiştir,
- (4)Kürtçe yayınlar genelde kısa süreli olmuştur.

8.3.1.2. Şehrin Mimari Dokusu ve Mahalleleri

Şehir olarak Kerkük'te hatırı sayılabilecek sayıda eski Türk eseri bulunmakta idi. Ancak bunların çoğu Bağdat Hükümetleri ve. Saddam tarafından yıktırılmıştır.

Osmanlılar zamanında yaptırılmış birçok saray ve ünlü Kerkük Taşköprüsü bunlara örnek gösterilebilir. Kerkük'ün simgesi hâline gelen Kale ise, en eski tarihî eserleri de surları içinde saklamıştır. Kale'de bilinen en eski iki tapınağın ne zaman camiye dönüştürüldüğü belli değildir. Bugün Türkmenlerin kutsal saydığı Danyal Peygamber Camisi'nin eskiden bir Yahudi tapınağı ve Ulu Caminin de bir Hıristiyan kilisesi olduğu bilinmektedir (Saatçi, 2003, s.17). Hatta Türkmen halkı bu ibadethaneye "Meryemana Camisi" diyerek Hıristiyanlık dinine olan saygı ve sevgisini de ifade etmiştir. Ayrıca Türkmenler, bugünkü Danyal Peygamber Camisi yanındaki Hıristiyan ya da Yahudi yatırlarına o kadar saygı duymuşlar ki, kendi ölümlerini de bunların yanına gömmüşlerdir. Buradaki, mezarlık. Kerkük'te kurulan ilk mezarlık olarak kabul edilebilir. Caminin yanındaki küçük mezarlıkta yatanların tamamı Türkmen'dir. Kalenin içinde günümüze kadar ayakta kalabilen bir diğer Türk eseri de Gök Kümbet'tir. Yapımı 1361 yılına, yani, Celayırlılar dönemine denk gelmektedir. Demek ki, Kerkük'ün en eski yalıları, yıkıldığı güne kadar Türkmenler'in yoğunlukta yaşadığı bir adres olan Kale'de yer almaktadır (Saatçi, 2003, s.18).

Kale'nin dışında yer alan eserlerin tamamı Osmanlılar zamanında ya Paşalar ya da Türkmen halkı tarafından yapılmıştır. Nakışlı Minare Camii(1881), Kapalı Çarşı (Kayseri)(1800), Hacı Numan Camii, Kırdarlar Camii (1885), Neftçizade İbrahim Bey Camisi(yıktırılmıştır), Şeyh Bakî Tekkesi(yıktırılmıştır). İncili Saray(yıktırılmıştır). Sultan Abdülmecid'in adına Mecidiye Sarayı(1971 yılında yıktırılmıştır), Aziziye Kışlası(1854). Taşköprü(1875)(1954 yılında yıktırılmıştır), Molla Kavun Camii(1876), Arsalan Camii, Kerkük'te yer alan önemli Türk eserleridir (Saatçi, 2003, s.32).

Kerkük'te köklü bir Türkmen sivil mimarisi de dikkatleri çekmektedir. Özellikle Kalenin içinde ve Eskiya' da yer alan köklü Türkmen ailelerine ait tarihi evlerin az bir kısmı günümüze kadar gelebilmiştir. Sıddık Allaf evi, Ali Otrakçı Evi. Kadı Abdurrahman Nakip evi. Tayfur evi, Torna evi, Gülhanlar evi, Mustafa Ağa evi. Molla Sıddık Terzibaşı evi bunlardan birkaç tanesidir (Saatçi, 2003, s.44). Bu sivil mimarinin sadece sahipleri Türkmen değildir. Kerkük'te halk mimarisinin yaratıcıları olan yapı ustaları da Türkmenlerden oluşmaktadır. Hacı Halil İbrahim, Hasan Resul Nakkaş, Osman İbrahim, İzzet Mahmut Bayram ve Sıddık Bende Gafur ve Mehmet Coker bu ustalardan birkaç tanesidir(Saatçi, 2003, s.92).

Kerkük'ün ilk mahalleleri Kale'nin içinde kurulmuştur. Halk, Kale'ye sığamayınca, Kalenin etrafındaki mahalleleri oluşturmaya başlamışlardır. Kale'nin içinde ve civarında oluşan mahallelerin tamamı Türkmen mahalleleridir.

Kalenin içinde bulunan en eski mahalleler (Nakip, 2005, s.20):

- (1)Topkapı (Kalenin girişi)
- (2)Helvacılar
- (3)Cütkahve
- (4)Yedi Kızlar
- (5)Hamam
- (6)Ağalık
- (7)Zindan
- (8)Kılıcılar (Katma) Bazar

Kalenin hemen dibinde kümelenen Eskiyaka'nın en önemli ve eski mahalleleri şunlardır (Nakip, 2005 s.21):

- (1)Ahî Hüseyin
- (2)Avcılar Mahallesi
- (3)Bulağ Mahallesi
- (4)Büyük Bazar (çarşı)
- (5)Çay Mahallesi
- (6)Çukur Mahallesi
- (7)Gedikler Mahallesi
- (8)İmam Kasım Mahallesi
- (9)Karakaç Mahallesi
- (10)Musalla Mahallesi
- (11)Piryadı Mahallesi
- (12)Sakahane Mahallesi
- (13)Seyit Kızı Yokuşu

(14)Zeve Mahallesi

Kerkük'ün Karşı Yakasında bulunan en eski mahaller (Nakip, 2005, s.21):

(1)Begler

(2)Şaturlu

(3)Sarıkâhya

Adını sıraladığımız bu mahalleler doğal bir şekilde herhangi bir idarî müdahale olmadan oluşan mahallelerdir. Adları incelemeye alındığında çoğunluğunun tamamen Türkçe kelimelerden oluştuğunu görürüz. Diğerlerinin ise ya Türkçeleşmiş Farsça ve Arapça yada yarı Türkçe yarı Arapça kelimelerden meydana geldiğini gözleyebiliriz. Şehrin etrafında yer alan köy ve kasabalarda da durum bundan farklı değildir (Nakip, 2005, s.21).

8.3.1.3. Kerkük'ün Şairleri

Bir şehrin kimliğini ve tarihî seyir içerisindeki kültürel varlığını ortaya koyan en etkili unsurlardan birisi de o şehirde yaşayan şair ve ediplerdir. Irak'lı Türkmenler'in yetiştirdiği en eski şair, İmadaddin Nesimi'dir. 1370-1417 yılları arasında yaşayan bu şair, Türk tasavvuf düşüncesinin öncülerinden olup, hurufiliği ile tanınmıştır. Türk dünyasında yaygın olan Bektaşiler arasında çok bilinen ve sevilen Nesimî, zındıklıkla suçlanmış ve derisi yüzülerek öldürülmüştür. Şöhreti bir taraftan Balkanlarda diğer taraftan Azerbaycan ve Türkmenistan'a kadar uzanmıştır. Bakü'de Sovyet zamanında güzel ve sanat değeri yüksek bir heykeli dikilmiştir.

Ünü, Nesimî'den daha yaygın olan sair Muhammet Süleyman Füzulî'nin Kerkük'te doğduğu sanılır.1556 yılında ölmüştür(Büyük Larousse Ans., 1994, s.4336). Kerkük Kalesi'nde adına bir evin ve bir caminin kayıtlı olduğu bilinir (Kutkan, 1973, s.29). Oğuz boylu Türk edebiyatının tartışmasız ve büyük şairidir. Fuzulî'nin de Bakü'de muhteşem denecek kadar büyük bir heykeli mevcuttur. Bakü'nün en büyük meydanlarından birinin adı da Fuzulî'dir.

Türkiye Kültür Bakanlığı tarafından hazırlanıp yayımlanan "Irak Muasır Türk Şâirleri Antolojisi" adlı eserde 44 Türkmen şairin şiirine yer verilmiştir. Bu antolojide yer alan ilk şair 1880 ve son şairse 1959 doğumludur (Saatçi, 1991, s.9). Bu ansiklopedide yer alan şairler üzerine yapılan gözlemde toplam 44 sairin 37'si Kerkük doğumlu, ikişer şair Tuzhurmatu ve Erbil doğumlu ve birer şair de Dakuk,

Kifri ve Telafer doğumludur. Bu şairlerin yazdıkları şiirler sınıflandırıldığında 44 şairden 31'inin Kerkük üzerine en az bir şiir yazdığını gözlemleyebiliriz. Bir başka sınıflandırma, Irak Kültür Bakanlığı tarafından 1993 yılında yayımlanan "Çağdaş Türkmen Kadın Edebiyatçıları" isimli kitap üzerine yapılmış ve neticede toplam 26 kadın Türkmen edebiyatçı hakkında farklı bilgilere rastlanmıştır. Bu tasnifte yer alan ilk edebiyatçı 1932 ve son edebiyatçı da 1972 doğumludur. Kadın Türkmen şâirlerin 17'si Kerkük, 8'i Tuzhurmatu ve biri de Erbil doğumludur (Nakip, 2005, s.21).

Bunların yanında Kerkük Türkmen kültürü üzerinde çalışan çok sayıda araştırmacı bulunmaktadır. Ata Terzibaşı bunların başında gelir. Bu araştırmacı tek başına 276 makaleye ve 26 kitaba imza atmıştır. Makalelerin %77'si kitapların %100'ü ise Kerkük Türkmen Kültürü üzerinedir(Nakip, 2004, s.19). Irak'ta Türkmen olmayan hiçbir kişinin ya da kurumun tek başına Kerkük kültürü konusunda bu kadar esere imza koyduğunu görmek mümkün değildir.

8.3.2. Kerkük'ü “Kürtleştirme” Süreci

Kerkük, 9 Nisan 2003 tarihinde Kürt peşmergeler tarafından işgal edilmiş; gerek işgal öncesi, gerek işgal sonrası Türkiye'nin sert tepkileri Anglo-Sakson kültürünün yeni dünya temsilcisi ABD tarafından bu kültüre mahsus riyakar bir diplomasiyle sürekli yatıştırılmış veya baskı altına alınmıştır. İşgalden henüz sadece bir hafta önce ABD Dışişleri Bakanı Powell'ın Türkiye ziyaretinde “Kerkük ve Musul konusundaki hassasiyetinizin bilinci içindeyiz. Kaygıya gerek yok, her şey kontrol altında” beyanına aynı gün Barzani'nin yaptığı “Kerkük bölgesi tarihi ve coğrafi açıdan Kürt bölgesidir ve biz bu bölgeden vazgeçmeyeceğiz” açıklaması takip etmiştir. İşgalin ardından Türkiye'nin askeri müdahalesi gündeme gelince ABD standart vaatlerini tekrarlamış ve “ABD askerleri kontrolü ele alınca peşmergeler gidecek, endişe etmeyin” güvencesiyle Türkiye'nin müdahale isteğini reddetmiştir. Neticede bugün geline noktada ne peşmergeler gitmiş, ne de Türkiye'nin hassasiyetleri dikkate alınmıştır. Aslında ABD senatosunun Türkiye'nin savaştan doğan zararının tazmin edilmesi amacıyla onayladığı 8,5 milyar dolarlık kredinin ön şartı olarak “Türkiye'nin Kuzey Irak'a tek taraflı olarak müdahale etmemesini” istemesi, gelişmelerin işgalden çok daha önce ABD tarafından öngörüldüğünün net bir ifadesi olarak, daha geniş bir perspektifle resme bakıldığında aşıkardır (Şimşir, 2004, s.287).

Kerkük'te yaşananlar, baskılar, cinayetler ve sürgünler federasyon tartışmalarıyla birleşmiş ve bu sürece Türkiye, İran ve Suriye Ocak 2004 başlarında yaptıkları bir dizi toplantıyla ortak bir tepki koyma yoluna gitmişlerdir. Suriye Devlet Başkanı "Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması başta olmak üzere Türkiye'nin Orta Doğu politikalarını tümüyle destekliyoruz" derken, İran Cumhurbaşkanı "Türkiye'nin güvenliği bizim güvenliğimiz. Irak'ın bölünmesi ve parçalanması kaygı verici, bölge ülkeleri için iyi olmaz. Irak'ın etnik ve mezhebe dayalı azınlıklara has çözülmeye gitmesi parçalanmaya yol açar" mesajını vermiştir (Caşın, 2004, s.139).

Bölge ülkelerinin "Kürtleri çevrelemek" olarak yorumlanabilecek bu sert tepkilerine rağmen, ABD Kürt merkezli Irak stratejisini terk etmemiştir. Bu süreçte Türkiye ne yazık ki gayet zayıf kalmış ve Kerkük'ün Kürtleştirme sürecini sadece kaygıyla izlemekle ve gereği yapılmadığı için inandırıcılığını yitiren diplomatik demeçler vermekle yetinmiştir.

Gelinen noktada Kerkük'te baskın ve iyi silahlanmış Kürt grupları ve memurları pek çok hükümet binalarına, Telekom binalarına, TV istasyonlarına, askeri ve polis kurumlarına ve eski Baas rejimine ait çalışma mekanlarına yerleşmiştir. Yüzlerce Kürt polis memuru Irak Kürdistan Özerk Bölgesi'nin değişik yerlerinden şehre getirilmiştir. Kürtler aynı zamanda örtülü, fakat agresif bir kampanyayla şehri Kürt doktorlar, mühendisler, öğretmenler ve avukatlarla doldurarak Kerkük'ün sosyal ve kültürel yaşamına hükmetmeye çalışmaktadırlar. Örneğin Selahaddin Üniversitesi'nden Kerkük Üniversitesi'ne Kürt profesörler nakledilmektedir. Selahaddin Üniversitesinin dekanı bunun bir etnik görev olarak benimsenmesini istemiştir (Mark, 2003, s.1).

Kerkük, bu kültürel ve siyasi taarruzların yanı sıra, Geçici Irak İdari Yasasının öngördüğü normleştirme süreci sayesinde, Kerkük'ten göç ettirilen Kürtlerin geri dönüşü adı altında, demografik yapısının Kürtler lehine hızla değiştirildiği bir Kürtleştirme sürecine girmiştir (Geçici Irak İdari Yasası Madde 58). 15 Ekim 2005 tarihinde sunulan referandum sonrası kabul edilen Daimi Anayasa Taslağı da Geçici Irak İdari Yasasının 53ncü ve 58nci Maddelerini ihtiva etmektedir (Bkz. Ek 13). Daimi Anayasa Taslağının yürürlüğe girmesi ile Geçici Irak İdari Yasası bu maddeleri haricinde yürürlükten kalkmıştır.

Bu süreç henüz başladığında Kerkük'ten sorumlu 2nci Tümen Komutanı Mark Davey'in beyanatıyla, Kerkük'e giren Kürt sayısı günlük ortalama 500 olmuş ve savaşın bitişini takip eden 18 ayda toplam rakam 70,000'lere ulaşmıştır (Metin, 2005, s.1).

Türk Dünyası İnsan Hakları Derneği ve Irak İnsan Hakları Merkezi'nin birlikte hazırladığı "Kürkük İnsan Hakları Raporu"nda Kerkük'e yerleştirilen Kürt sayısının 300 bin olduğu belirtilmiştir. Kerkük İnsan Hakları Raporu, Ankara Shreton Oteli'nde düzenlenen toplantıyla kamuoyuna açıklanmıştır. Raporda, 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgaline ve sonrasına ilişkin şu ifadeler yer verilmiştir: "2003 ABD işgali ile Kerkük'ün Türk kimliği bütün dünyanın gözleri önünde değiştirilmeye çalışıldı. İşgalci ABD ile işbirliği yapan Kürtler, bütün devlet dairelerini ellerine geçirdiler. Şehrin güvenliği peşmergelere bırakıldı. Kürtler, Kerkük'ü yağmalayarak, demografik yapının değiştirilmesi için nüfus dairelerini bastılar. Ülkeye binlerce Kürt getirilerek, çadır kentlere yerleştirildiler. Kerkük'te bugün itibariyle 'ithal Kürtlerin' sayısı 300 bini aşmış bulunmaktadır." (Sabah Gazetesi, 12 Mart 2007)

Dünyanın gözü önünde ve Amerikanın bekçiliğinde ilk iş olarak nüfus ve tapu dairelerini yağmalayan peşmergeler, Türkmenleri sadece askeri ve kültürel bir baskı altına almakla da yetinmemişler, ABD'nin işbirliğiyle Türkmenleri siyasi sürecin dışına itmişler ve bu yöndeki baskılarını ITC üzerinde yoğunlaştırmışlardır. Türkiye'yi ve ITC'yi askeri ve siyasi manevralarla etkisizleştirerek süreç dışına iten Kürt liderler, bu stratejilerini kurdukları ve finanse ettikleri kukla Türkmen partileriyle desteklemişlerdir. Bu manevralarının ilk getirisi Nisan 2003 sonlarına doğru ABD'nin öncülüğünde kurulan Kerkük İl Komisyonunda Türkmenlere ayrılan 6 kişilik kontenjanın 2 tanesinin İslamcı partiye, 3 tanesinin peşmergeler tarafından kurulan kukla partilere verilmesiyle ITC'ye sadece bir üyeliğin tahsis edilmesi olmuştur (Şimşir, 2004, s.331).

Ayrıca Türkmenler, Araplar, Kürtler ve Asurilere eşit bir şekilde tahsis edilen altışar kişilik kontenjanın yanı sıra 6 kişilik bir bağımsız kontenjan belirlenmiştir. Bu 6 kişi Kürt veya Kürtlerin onayladığı kişilerden teşekkül ettirilmiştir. Bu surette il meclisinin hâkimiyeti kesin bir surette Kürtlere bırakılmış ve dolayısıyla seçilen vali de Kürt olmuştur. Gerçi daha sonraki süreçte Arapların tepkileri etkili olmuş, denge politikası gereği duyan ABD, il meclisine yeniden eklediği 7 kontenjanı Arap ağırlıklı seçmiştir.

Fakat Kerkük meselesini tartışmayı reddeden ve gerek mimari dokusu, gerek kültürel kimliği ile hep Türk şehri olmuş Kerkük'ü (Nakip, 2005, s.22) Kürdistan'ın Kudüs'ü olarak niteleyen Kürt liderler, yine de günümüze kadar yaşanan süreçte ağırlıklarını yitirmemişler ve istediklerini almayı başarmışlardır. Ayrıca Kerkük'teki bu kavganın tarafları bu surette Araplar ve Kürtler olurken, tarihten günümüze silinmez izlerle bir Türkmen şehri olan Kerkük'ün asıl sahipleri bu kavganın gölgesinde sessiz ve pasif kalmışlardır (Soran ve Hasan, 2004, s.33).

8.4. Kerkük'ün Geleceği

Kerkük gerek stratejik konumu gerekse yeraltı zenginlikleri nedeniyle tarih boyunca rekabet alanı olmuştur. Şu anda Kerkük'ün durumu, ABD İşgalinin olumsuz sonuçlarından biridir. ABD'nin Irak'ta izlediği din ve etnik temellere dayanan politikaları Kerkük'ün geleceğini bir oldubittiye sürüklemektedir. Irak'ın getirildiği noktada kördüğüm haline gelen Kerkük sorununun barışçı bir şekilde çözülme olasılığı zayıflamıştır.

8.4.1. Irak'ın İşgali, Türkmenler ve Kerkük

ABD ve İngiltere'nin Irak'ı işgal etmesi, ülkedeki güç dengesinin değişmesine yol açmış Şiiler ve Kürtlerin iktidar olmasına önceden iktidar olan Sünnilerin konumunun zayıflamasına ve siyasi sistemden dışlanmasına neden olmuştur. İşgalden sonraki süreçte ABD'nin politikası Şiiler ve Kürtler ile işbirliği temeline dayanmıştır. Bağdatlın düşmesiyle birlikte Kuzey Irak'ta bulunan Irak muhalefet grupları etki alanlarını genişleterek Irak yönetiminin kontrolünden çıkan yeni bölgelere yayılmaya başlamıştır. Böylece bütün gruplar yeni bir siyasi yapılanma sürecine girmiştir. Kerkük, Musul, Telafer, Bağdat, Hanekin ve Tuzhurmatu gibi Türkmenlerin de yaşadığı bölgelerini savaştan önceki güvenlik alanındaki bölgeler ile bütünleşmesiyle Türkmenler de yeni bir siyasi yapılanmaya dahil olmuştur.

İşgalden sonraki bu yapılanma sürecinde, Türkmenlerin sorunlarını görüşmek ve Türkmen hareketine ivme kazandırmak için ilk Türkmen Kurultayı 13–15 Eylül 2003 tarihlerinde Kerkük'te gerçekleşmiştir. 135 kişilik Türkmen Meclisinin seçildiği kurultayda alınan kararlardan bazıları Irak'ta Türkmenlerin yaşadığı Telafer'den Mendeli'ye kadar uzanan coğrafi bölgeye “Türkmeneli” adının verilmesi ve Türkmen Meclisinin ve Irak Türkmen Cephesi'nin (ITC) merkezinin Kerkük'e intikal etmesi olarak özetlenebilir. Bu kararlar, Türkmenlerin savaştan sonraki politikalarını ve

Irak'ın geleceğine ilişkin bakışlarını ortaya koymuş ve Irak'ın toprak bütünlüğü ve siyasi birliği, bu birliği tehdit edebilecek herhangi bir plan veya düşüncenin Irak'ın ve Orta Doğu'yu felakete sürükleyeceğini ve dünya istikrarını bozacağını vurgulamıştır (ITC Basın Bürosu, 2003).

ABD'nin Irak'ı işgalinden sonra "yeniden yapılandırma" olarak adlandırılan süreç birçok aşamadan geçmiştir. Bunlardan biri ilk olarak 30 Ocak 2005'te ülkede genel seçimlerin gerçekleştirilmesidir. Türkmenler, Kürtlerin Kerkük'ü Kürtleştirme çabaları sürdüğü için seçimlere katılmama tehdidinde bulunmuş, ancak seçimlerden kısa süre önce katılacaklarını bildirmişlerdir. Irak'ta "demokrasi" nimetlerinden faydalanmaya çalışan Türkmenler seçimlere katılmış ve siyasi arenada faal olmaya çalışmıştır. Ancak Türkmenler geçmişte olduğu gibi "yeni Irak"ta da yine iktidardan uzaklaştırılmıştır. Bu doğrultuda ITC Türkiye Temsilcisi Ahmet Muratlı, işgalden sonraki dönemde, Irak'ta Türkmenlere yer verilmek istenmediğini vurgulayarak "2003'ten sonra Irak'ta Türkmenlerden söz etmek mümkün değildir" demiştir. ABD yönetiminin Kürtler ve Şiiler ile işbirliği yaptığını ve politikasını onların üzerine kurduğunu, Irak'ın toprak bütünlüğü ve Irak halkının menfaati için adımların atılmadığını belirten Muratlı, Türkmenlerin bunu anladığını ve haklarının korunması için girişimlerde bulunduğunu söylemiştir (Muratlı, 2005, s.5).

Yapılan seçimlerde ITC ile temsil edilen Türkmenler 93 bin oy almış ve sadece üç milletvekili çıkarabilmiştir. Seçim sonuçları hem Türkmenler arasında hem de Türkiye'de hayal kırıklığına yol açmıştır. ITC dışında gerek Şii gerekse Kürt ittifakı içinde seçimlere katılan Türkmenler yedi milletvekili çıkarmıştır (www.kerkuk.net, 2 Şubat 2005). Türkmenler, seçimlerde aldıkları oyların nüfusları ile orantılı olduğunu kabul etmemiştir. Bu sonuç, Türkmenlerin büyük bir çoğunluğunun seçimlerde oy kullanmamış olması ve seçim öncesi başlatılan ve devam ettirilen usulsüzlük ve hilelere dayandırmıştır⁶⁶. Ancak Türkmenlerin seçimlerde pasif kalmasının birçok nedeni vardır. Türkmen bölgelerinde direniş hareketinin etkili olması, güvenlik sorunları ve genel huzursuzluk bunlardan bazılarıdır. Türkmenlerin az oy almasının bir başka nedeni de Şii Türkmen bölgelerindeki bir kısım Türkmenlerin Şii

⁶⁶ Türkmenler, bazı bölgelerde seçmenlerin sandık başına gitmesinin engellendiğini, seçim listelerinin be gereken sandık sayılarının zamanında sağlanmamasına benzer ihlallerin yapıldığını savunmaktadır. www.kerkuk.net/tr/ihlaller/ihlal3.htm

ittifakından yana oy kullanmasıdır. Şii Türkmenlerin çoğu Şii İttifak listesinde yer almıştır. Bu durum, bazı Türkmenlerin oylarının ITC'ye değil, Şii gruplara gitmesine neden olmuştur.

8.4.2. Yeniden Yapılanma Sürecinde Kerkük ve Türkmenler

Irak'ın yeniden yapılandırılması sürecinde atılan önemli adımlardan biri Geçici Irak İdari Yasası'nın ve ardından da Daimi Anayasa Taslağının hazırlanmasıdır. Anayasanın hazırlanması sürecinde Türkmenlerin tutumu, 1991'den bu yana süren politikanın bir uzantısı olmuştur. Türkmenler, Irak'ın toprak bütünlüğünü, siyasi birliğini ve içişlerine müdahale edilmemesini savunmaya devam etmiştir. Bu dönemdeki Türkmenlerin tehdit algılaması, Kerkük'ün Kürtleştirilmesi ve Kürtlerin kontrolüne girmesi, anayasa üzerinden Kerkük'ün kuzey federe bölgesine ilhak edilmesi, kuzeydeki Kürt bölge yönetiminin Türkmen yoğunluklu bölgeleri Kürtleştirilmesi ve Türkmenlerin siyasi ve kültürel olarak baskı altına alınması çerçevesinde şekillenmiştir. Anayasanın hazırlanma sürecinde Türkmenlerin en çok üzerinde durduğu konulardan biri Kerkük meselesi olmuştur. Kerkük'ün "Küçük Irak" olduğunu savunan Türkmenler Kerkük'ün merkezi hükümete bağlı kalmasını ve şehrin tek bir grubun kontrolüne girmemesini talep etmiştir.

Hazırlanmış olan anayasa taslağı, Iraklı Kürtler için bir fırsat yaratmıştır. Kürtlerin işgal sonrası dönemdeki başarılarını; örgütlü bir tavır sergilemelerine, siyasi liderlerinin ne istediklerini bilmelerine, siyasi konjonktürü iyi değerlendirmelerine dayandırmak mümkündür. Kürtler, 1991'den bu yana sahip oldukları fiili bağımsızlıklarının yeni anayasada da korunmasına çalışmıştır. Sonuçta, Kürtlerin istediği şekilde, geniş özerklikler öngören gevşek bir federal devlet modeli ortaya çıkmıştır. Kürtlerin temel talepleri;

- (1)Kuzey Irak'taki kanunların federal kanunların üzerinde olması,
- (2)Doğal kaynakların kontrolü,
- (3)Kerkük'teki fiili kazanımların korunması,
- (4)Gümrük kapılarının kontrolü,
- (5)Diğer Fiili kazanımların korunması,
- (6)Peşmergelerin bölgesel askeri güç olarak kabulü yönünde olmuştur.

Kerkük'ün kaderinin Geçici Irak İdari Yasası'nın 58nci maddesine bırakılması

da dahil olmak üzere taleplerinin büyük kısmı Kürtlerin istediği yönde sonuçlanmıştır. Kürtlerin talebi üzere Geçici Irak İdari Yasası'ndaki Kerkük ile ilgili maddenin Daimi Anayasa Taslağına taşınmasına en çok Türkmenler karşı çıkmıştır. Türkmenlere göre, Kürtlerin bu talebi yakın gelecekte Kerkük'ün kuzey bölgesine ilhak edilmesi amacını taşımaktadır (Ergeç, 2005, s3).

8.4.3. Irak Daimi Anayasa Taslağı'nda Kerkük ve Türkmenlerin Durumu

Uzun bir siyasi pazarlıktan sonra hazırlanan Daimi Anayasa Taslağı, 15 Ekim 2005 tarihinde referanduma sunulurken kabul edilmiştir. Türkmenler anayasayı eleştirmiş, ülkenin parçalanması ve Türkmenlerin yok olması doğrultusunda maddeler içerdiğini savunmuştur. Türkmenlere göre anayasada, Kerkük'ün özel statüsünü 2007 Kasım'ında ortadan kaldırarak, Kürt bölgesine dahil edilmesine imkân veren düzenlemeler yer almaktadır. Yasanın 138nci maddesine göre, "Yeni Irak Hükümeti kurulduktan sonra Geçici Irak İdari Yasası ve ekini teşkil eden belgeler 53/a ve 58nci madde dışında iptal edilir." Dolayısıyla Daimi Anayasa Taslağı'nın yürürlüğe girmesiyle, Geçici Irak İdari Yasası'nın 53ncü maddesinin (a) bendi ile 58nci maddesi hariç tüm maddeler yürürlükten kaldırılmıştır.(Bkz. EK 13, Irak Daimi Anayasa Taslağı, Md.138)

Yürürlükten kaldırılan yasanın 53. maddesinin (c) bendinde, Kerkük'ün özerkliği saklı tutulmaktaydı. Maddeye göre, Bağdat ve Kerkük hariç sayıları üçü aşmayan herhangi bir vilayetler grubu, kendi aralarında bir bölge oluşturma hakkına sahipti (Geçici Irak İdari Yasası md.53). Bu maddenin kaldırılmasıyla her ilin bir bölge oluşturması imkânı doğmuştur. Türkmenler, bu maddenin özel olarak korunmaması durumunda, Kerkük'ün tüm Irak ulusunun ortak ve özel bir simgesi olmasını sağlayan özel statüsünün de ortadan kalkacağını savunmaktadır. Ayrıca Md.138 gereğince Geçici Irak İdari Yasasının Kerkük ile ilgili 58nci maddesinin tüm fıkralarının gereğinin yerine getirilmesi şartı da kabul edilmiştir. 58/a-3'e göre, bölgelerinden göç etmeye zorlanan ve iş imkânı verilmeyen insanlara hükümet tarafından iş sağlanacaktır. Buna göre eski rejim döneminde göç ettirilen tüm Kerküklüler, ya eski yerlerine dönecek ya da kendilerine tazminat ödenecektir. 58/a-4'e göre ise, eski rejim döneminde uygulanan milliyet düzeltme politikası çerçevesinde, farklı yöntemlerle resmi kayıtlarda milliyetlerini değiştirmeye zorlanan

vatandaşlar, doğru olan milli kimliklerini resmi kaynaklara tekrar yazdırabilir(Geçici Irak İdari Yasası, md.58).

Geçici Irak İdari Yasasının 58/B fıkrası ise, eski rejim döneminde değiştirilen illerin sınırları hakkındadır. Buna göre, eski rejim döneminde siyasi amaçlar doğrultusunda bazı illerin sınırlarında değişiklik yapılmıştır. Madde, bu sorunun giderilmesi amacıyla alternatifler sunmaktadır. 136. maddeye göre, 58. maddenin uygulanması yeni yönetimin sorumlulukları arasındadır. Bu maddeye göre, normalleştirme, nüfus sayımı ve anlaşmazlık konusu olan bölgelerin halkının, iradesinin belirlenebilmesi için en geç 31 Aralık 2007'de olmak üzere referandum yapılacaktır.

Türkmenler, Daimi Anayasa Taslağındaki haklarının, diğer etnik gruplarla eşit olmasını talep etmiştir. Türkmenlere yaşadığı bölgelerde Türkçenin resmi dil sayılması gibi bazı hakların verilmesine rağmen, Türkmenler anayasaya, bütün beklentilerine cevap vermediği, Irak'ın Türkmeneli Bölgesi'ni parçalayacak ve Türkmenlerin varlığını tehlikeye atacak ifadeler içerdiği için tepki göstermiştir. Türkmenlere göre anayasa, Irak'taki Türkmen varlığını silmesi ve Türkmenlerin kaderini kendilerinin değil, başkalarının belirlemesi anlamına gelmektedir"

8.4.4. Kerkük Sorununun Kronikleşmesi ve Tarafların Stratejileri

8.4.4.1. Kürtlerin Kerkük Stratejisi

Irak'ta yaklaşık son elli yıldır yoğunlaşan Kürt hareketinin temel odaklarından biri Kerkük olmuştur. Kerkük, Kürtlerin Irak'taki Arap hükümetleri ile temel anlaşmazlık konusunu oluşturmuştur. 1990 yılında Irak rejiminin Kuveyt'i işgali sonucunda kuzey bölgesi Kürdistan Demokratik Partisi'nin (KDP) ve Kürdistan Yurtseverler Birliği'nin (KYB) egemenliğine girmiştir. Bu dönemdeki Kürtlerin Kerkük politikası, Kerkük'ün bir Kürt şehri olduğunun bilincini yaratmak ve rejimin devrilmesinden sonra Kerkük'ün kuzey bölgesine ilhak edilmesinin zeminini hazırlamak yönünde seyretmiştir. KDP'nin Kerkük sloganı "Kerkük Dli Kürdistane/Kerkük Kürdistan'ın Kalbidir"¹² iken KYB'nin sloganı "Kerkük Kudsi Kürdistane/Kerkük Kürdistan'ın Kudüs'üdür". 2003 yılında rejimin devrilmesiyle söz konusu politika hayata geçirilmiş ve Kerkük büyük oranda Kürtlerin hâkimiyetine geçmiştir. Bağdat rejiminin devrilmesi sonucunda ülkede yaşanan yönetim boşluğu ve kaos Kürtler

tarafından kullanılmıştır.

Savaştan sonra Kuzey Irak'taki hızlı gelişmeler ve Kürt liderlerinin izlediği politikalar; Irak'ın toprak bütünlüğünü savunan siyasi iç güçleri olduğu gibi bölge ülkelerini de endişelendirmektedir. Kuzey Irak'ta, Irak bayrağının yasaklanması ve bölgede merkezi hükümetten bağımsız olarak petrol sektörünün geliştirilmesi, bölgedeki yerel hükümetin merkezi hükümet ve bazı siyasi güçler ile krizlerin yaşanmasına yol açmıştır. Ancak "Federal Kürdistan Bölge Hükümeti" olarak adlandırılan yerel yönetimin Türkmenler dahil olmak üzere siyasi güçler ve merkezi hükümet ile temel sorunu, Kerkük'ün geleceğidir.

Irak anayasasında Kerkük'ün akıbetinin 2007 yılının sonunda belirlenmesi gerektiği, bu durumun Kürtler tarafından istismarı ve anayasada belirlenen tarihin hızla yaklaşması Kerkük konusunda anlaşmazlık içinde olan tarafları harekete geçirmiş ve bölgede gerginliğin yükselmesine neden olmuştur. Kürt gruplarının, savaş sonrası Irak'ta iki temel politikası;

(1)İlk aşamada önceki dönemde elde edilen de facto özerkliğin korunması ve

(2)İkinci aşamada Kerkük'ün kontrol altına alınarak bağımsız bir devlet kurulması şeklindedir.

İşgalden sonra Kürtlerin Kerkük politikası:

(1)Kerkük'ün demografisinin değiştirilmesi,

(2)Anayasa maddelerinin kullanılması ve

(3)Bu amaç doğrultusunda Şii gruplarla işbirliğinin yapılması olarak özetlenebilir.

Kürtler, 2005 Daimi Anayasa Taslağının 136ncı maddesinde belirlenen esaslara göre, Kerkük'ün geleceğinin belirlenmesine çalışmaktadır.

8.4.4.2. Irak Çalışma Grubu'nun Raporu ve Tepkiler

ABD'nin Irak'ta yaşadığı krizi aşmak amacıyla çözüm yolları arayan Baker-Hamilton Raporu, uzun bir çalışma sonucunda 6 Aralık 2006'da açıklanmıştır. Tüm dünyada ilgiyle izlenen rapor bazı ülkelerce memnuniyetle karşılanmıştır. Ancak, ABD'nin Irak'tan askerlerini çekmesi ve Irak sorununun bölgesel bir düzeyde ele alınması olan iki temel öneri, İran ve Suriye hariç birçok Orta Doğu ülkesini rahatsız

etmiştir. Özellikle de Kerkük konusunda makul sayılabilecek önerilere rağmen rapora Irak'taki grupların tepkisi farklı olmuştur. En şiddetli tepki Kürt gruplarından gelmiştir.

Rapordaki tavsiye ve yaklaşımlar Kürt grupların politikalarının tamamen tersini savunmaktadır. Irak'ın üçe bölünmesi suretiyle istikrarın sağlanabileceği görüşünü reddeden ve dolayısıyla Irak'ın parçalanmasına karşı çıkan rapor, Kürt gruplarının savunduğu federasyon sistemi ile ters düşmektedir. Raporda yer alan, Irak'ın istikrara kavuşturulması için, Suriye ve İran olmak üzere bölgesel güçlerin Irak'ın geleceğinde rol alması görüşü de, Arap ülkelerinin bölgeye müdahalesine karşı çıkan Kürtlerin tepkisine yol açmıştır. Kürtlerin, nihai hedefleri bağımsız bir devlet kurmak olduğu için, en önemli ekonomik ve stratejik avantajlarını yitirmek anlamına gelen Raporun 28nci maddesindeki "Irak petrollerinin merkezi hükümet tarafından kontrol edilmesi" önerisine karşı çıkmışlardır. Kürt gruplarının en şiddetli tepkisi Kerkük konusundaki önerilere karşı olmuştur.

Raporun 2nci maddesinde Kerkük konusunda "karşılıklı olarak kabul edilebilir uzlaşma" önerilmektedir. 30ncu madde ise, Kerkük'te 2007 sonuna kadar yapılması planlanan referandumun ertelenmesini ve sorununun uluslararası platformda çözülmesini tavsiye etmektedir.

Baker-Hamilton Raporu'na karşı büyük bir kampanya başlatan Kürtler, raporu tamamen reddettiklerini vurgulamıştır. Kürtlerin, rapor hakkındaki tutumunu, Kürdistan Bölge Başkanı Mesut Barzani'nin yaptığı konuşmayla özetlemek mümkündür. Barzani şöyle demiştir: "Irak Çalışma Grubunun bölgeyi ziyaret etmemesi raporun inandırıcılığını azaltmıştır. Irak anayasasının değiştirilmesinin BM'ye devredilmesi de mantıklı değildir ve gerçekleri hiçe saymak anlamına gelmektedir. Raporda Irak anayasasının 136ncı maddesinin uygulanmasını ertelemek isteyen bir öneri bulunmaktadır. Böyle bir erteleme ancak, bir savaşın patlak verdiği, kanların aktığı ve çatışmaların yaşandığı bir zamanda yapılmalıdır. Ancak mevcut durum, 136ncı maddenin belirlenen zamanda uygulanmasının doğal olduğunu vurgulamaktadır. Rapordaki birçok nokta, Iraktaki durum ile bağdaşmıyor. Bunlardan biri, merkezi yönetimin yetkilerinin genişletilmesidir. Bu durum, Irak'taki siyasi eylemin düşmanlarını ödüllendirecek ve destekleyenlerini büyük ölçüde zayıflatacaktır. Iraklıların beklentilerine Kürdistan halkının çıkarlarına ve anayasaya aykırı olan herhangi bir çözümü kabul etmeyeceğiz. Irak'ı bölge ülkelerine altın

tabakta teslim eden Baker heyetinin yaklaşımlarını tamamen reddediyoruz. Bölge ülkelerinin Irak'a yapacağı yardım; ülkemizin içişlerine müdahalelerini teröristlerin sızmasını kolaylaştırmalarını ve silah ve patlayıcı göndermelerini sona erdirmelidir”.

8.4.4.3. Türkmenlerin Kerkük Stratejisi

Türkmenlerin Kerkük Politikasının Kürtlerin siyasi beklentilerinin tam tersi olduğu söylenebilir. Kürtler, Kerkük'ün kuzey bölgesine ilhak edilmesini isterken, Türkmenler Kerkük'ün özel bir statüye kavuşturulmasını istemektedir. Irak'ın toprak bütünlüğünü savunan Türkmenler, Kerkük'ün geleceğinin anayasanın 136ncı maddesine göre referandumla belirlenmesine karşıdır. Türkmenler, Kerkük'ü bir Türkmen kalesi olarak nitelendirmekte ve eski rejim döneminde hem Türkmenler hem de Kürtler Kerkük'ten göç ettirildiklerini kabul etmelerine rağmen, savaştan sonra Kerkük'e yerleştirilen Kürtlerin, Kerkük'ün Kürtleşmesi amacını taşıdığını vurgulamaktadır. ITC'nin Türkiye temsilcisi Ahmet Muratlı, seçim kütüğüne kaydedilen Kürtlerin sayısının 227 bin civarında olduğunu, bunun da 500–600 bin kişi anlamına geldiğini ve gelenlerin yarısından fazlasının Kerküklü olmadığına dikkat çekmektedir.

Türkmenlerin Irak ve Kerkük politikasını, ITC'nin Bağımsızlar Hareketi Başkanı Uzeyir Kenan Ağalı şöyle özetlemektedir: "Türkmenler izlediği politikaları sürdürecektir. Kerkük özel bir statüye kavuşturulacaktır. Irak'ta federasyon sisteminin uygulanması söz konusu olursa, 18 vilayet sistemi uygulanmalıdır. Türkmenlerin Kerkük'e özel bir statü tanınmasını talep etmesi, Kerkük'ün jeostratejik ve jeoekonomik öneminden kaynaklanmaktadır. Türkmenlere göre, Kerkük'ün geleceğinin bir oldubittiyle belirlenmesi Irak'ın bölünmesine neden olacak ve uzun vadede bölge açısından büyük sorunlara yol açacaktır. Türkmenlerin 18 vilayet sistemini benimsemesi de, Türkmenlerin yoğunlukta yaşadığı bölgelerin diğer etnik grupların egemenliğine girmemesi amacını taşımaktadır. Kerkük sorununun çözümünü için Türkmenler,

(1)Irak'taki bütün grupların üzerinde uzlaşacağı bir formülün bulunmasını,

(2)Kerkük ile ilgili anlaşmazlık konusu olan 136ncı maddenin yeniden düzenlenmesini ve

(3)Referandumun ertelenmesinin gerekliliğini savunmaktadır.

Bağdat rejiminin devrilmesinden sonra siyasi eylemde aktif olamayan Türkmenler, Irak'ın siyasi arenasından uzak tutulduklarını düşünmektedir. Yapılan seçimlerde beklenen oyu alamayan ve dolayısıyla Irak'ın siyasi yaşamında güçlerini daha da yitiren Türkmenler bunun nedenlerini ABD'nin "yanlı" politikasına ve iç güçlerin izlediği politikalara dayandırmaktadır. Ancak Türkmenler, siyasi ve kültürel alanda yaşadıkları kayıpları, son kale olarak nitelendirdikleri Kerkük'ü kaybetmekle sonuçlandırmak istememektedir. Buna rağmen, barışçıl bir politika izleyen Türkmenler, Kerkük'ün geleceği konusunda da barışçıl yollara başvurabileceklerini vurgulamaktadır. Bu konuda bir uzlaşya varılmadığı takdirde, 2007 yılında gerçekleşmesi beklenen nüfus sayımına ve referanduma Türkmenlerin katılmaması ihtimal dahilindedir.(Muratlı, ABD Gerçeği Gördü..., 2007, s.3)

8.4.5. ABD Politikasının Kerkük'ün Geleceğine ve Türkiye'ye Olası Etkileri

2nci Körfez Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin Irak ve Türkmenler politikasında değişiklikler meydana gelmiştir. Bu dönem öncesindeki Türkiye'nin Irak'a yönelik Politikasının üç ayaktan oluştuğu söylenebilir. Bunlar; petro-ekonomi, Kürt sorunu ve su sorunu çerçevesinde şekillenmiştir (Gözen, 2000, s.47). 1991'den ITC'nin kurulmasına kadar Türkiye'nin Türkmenlere yönelik yardımları giderek yoğunlaşmış, ancak bu faaliyetler genellikle eğitim ve kültürel yardımlarla sınırlı kalmıştır. 1995 yılında ITC'nin kuruluşu, Türkiye'nin Türkmen politikasında sosyal destekten siyasi desteğe geçişi şeklinde yorumlanabilir.

Kuzey Irak'ta Kürt oluşumunun ortaya çıkması ve bölgede faaliyet gösteren PKK terör örgütü, Türkiye'nin bölgeye yönelik politikalarını belirlemiştir. 2nci Körfez Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin Irak politikası, ülkenin toprak bütünlüğünün korunması ve istikrarın sağlanması çerçevesinde şekillenmiştir. Kerkük'ün, 1990'lı yıllarda kurulan güvenli bölgeye dahil edilmesi, bölgedeki Kürt oluşumunun devlet olma sürecini hızlandırma olasılığı nedeniyle Türkiye tarafından engellenmiştir (Hasan, 2004, s.35).

İşgalden sonra, Kürt gruplarının Kerkük'e girmesiyle Türkiye'nin kırmızı çizgileri çiğnenmiştir. Savaşın yoğunlaştığı günlerde Türkiye ile Kürt grupları arasındaki ilişkiler gerginleşmiştir. Kürtleri en çok tedirgin eden, Türkiye'nin bölgeye olası müdahalesi olmuştur. Savaştan sonra bunu en iyi açıklayan Mesut

Barzani'nin "Açıkça konuşalım, Türkiye'nin Kuzey Irak'a girmemesi karşılığında, biz de Kerkük ve Musul'a girmeme yönünde ABD ile anlaşmaya varmıştık" ifadeleri olmuştur (El-Hayat, 15 Nisan 2003). Savaştan sonra Türkmenlerin Irak'taki rolünün zayıfladığı ve Türkiye'nin de Irak'ta yeteri kadar etkin olmadığı gözlemlenmiştir. Üstelik Kuzey Irak bölgesi, PKK'nın üssü haline gelerek, Türkiye açısından tehdit unsuru olmuştur.

ABD'nin 11 Eylül'den sonra terör örgütlerine karşı "kararlı" politikası, bölgede iki savaşa -Afganistan ve Irak- girmesine neden olmuştur. Ancak ABD'nin Irak müdahalesinden kaynaklanan terör sorunundaki tutumu Türkiye açısından olumsuz sonuçlar yaratmıştır. ABD'nin terörizmle mücadelesi ve Irak topraklarının terör amaçlı kullanılmaması yönündeki demeçleri propaganda düzeyinden öteye gidememektedir. ABD'nin Irak'a hakim olmasına ve Kuzey Irak bölgesindeki inkâr edilmez etkisine rağmen, bölgeyi üs olarak kullanan PKK'ya karşı engelleyici bir adım attığı söylenemez. Türkiye'nin Irak Politikasının başarısız olmasının, başka bir deyişle, Irak'ın parçalanmasının ve terör tehdidinin artmasının, Türkiye'nin ulusal çıkarlarını doğrudan etkilemesi kaçınılmazdır. Buna rağmen, askeri güç yoluyla sorunlarını çözmeye çalışan ABD, Türkiye'nin kuzey bölgesindeki terörist gruplara karşı askeri güç kullanmasına olumlu bakmamaktadır ve Irak'ın komşularını Irak'ın egemenliğine, toprak bütünlüğüne saygılı olmaya davet etmektedir.

Bölgedeki Kürt gruplarının, Irak Savaşı'ndan sonra ABD ile işbirliğinin arttığı ve Irak'taki başat güç olduğu bilinmektedir. Bu dönemde ABD desteğine güvenen Kürt liderlerinin Irak'ın komşu ülkelerine yönelik "kafa tutma" politikaları dikkat çekmektedir. 1990'lı yıllarda Irak'ın kuzey bölgesi, askeri, siyasi, ekonomik ve lojistik olarak Türkiye'den destek almıştır. Ancak mevcut durumda Kürt liderleri, komşu ülkelerdeki muhalif Kürt gruplarını desteklemekte, kendilerini Kürt hareketinin bayraktarı ve bölgedeki Kürt haklarının savunucusu olarak görmektedir. Bunun temel nedeninin, ABD'nin bölgedeki varlığı ve ABD'nin bölge ülkelerindeki Kürt meselesine yönelik özel yaklaşımından kaynaklandığı söylenebilir.

Kürtlerin Kerkük politikası, Irak'ın geçtiği durumun hassasiyetini ve bölgeye olan etkisini göz ardı ederek sürmektedir. Kürtler, Kerkük'ü temel stratejik hedeflerinden biri olarak belirlemiş ve bu doğrultuda geri adım atmayacaklarını vurgulamıştır. Mevcut durumda Kürtler Kerkük'te siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel bir üstünlük kazanmıştır. Kerkük dahil olmak üzere kuzey bölgesindeki

durumu, devlet içinde devlet şeklinde değerlendirmek mümkündür. Kürtlerin son dönemdeki Kerkük ile ilgili hamleleri, Kerkük meselesinin bir oldu bitti politikası çerçevesinde çözülmeye çalışıldığını göstermektedir. Bunun son bir örneği olarak, peşmergelerin Irak'taki güvenliğin sağlanması konusundaki katılımıdır (Yılmaz, 2007, s.58). Kürt liderleri, 1990'lı yıllardan beri örgütlü bir güç haline gelen peşmergelerin sıcak bölgelerde görev yapmasına karşı çıkmıştır. Bush yönetiminin Irak'ta düştüğü zor durum, bu ülkedeki gücünü artırmasına neden olmuştur (Hürriyet Gazetesi, 11 Ocak 2006). Kürt liderlerinin de “Bağdat”ın güvenliğini sağlamak için peşmergelerin katılımını kabul etmesi, Kerkük krizinin doruk noktaya ulaştığı bir döneme denk gelmiştir. Kürt liderlerinin bu stratejik kararının Irak ve bölgeye büyük etkiler yaratması beklenmektedir.

Türkiye, 1940'lı yıllardan bu yana ABD'nin bölgedeki önemli müttefiklerinden biri olmuştur. ABD Türkiye ittifakı sürmesine rağmen, Irak Savaşı'ndan sonra ABD'nin -İsrail'in arkasından- Orta Doğu'daki en güçlü müttefikinin Kürtler olduğu görülmektedir. Bu durum, ABD'nin bölgedeki haritaları değiştirmek bağlamında, Irak'taki gidişatı ve Kerkük'ün geleceğini yeni müttefiklerinin çıkarları doğrultusunda bazı düzenlemeler için çaba harcamasına neden olabilir.

8.5. Türkmenler ve Yapılması Gerekenler

8.5.1. Asimilasyon Girişimlerini Önlemek

1991'den beri bölgenin Kürt grupların yönetimine girmesiyle başlayan asimilasyon politikaları etkin bir şekilde devam etmektedir. Radyoların, televizyonların ve yazılı basının Kürtçe yapılması da bölgede Araplaştırma sonucunda silik hale gelen Kürtçenin yeniden canlanmasına yol açmıştır. Bu alanda Türkmenlerin faaliyetleri olmasına rağmen eksik kalmıştır. Bunun en büyük nedenlerinden biri Kürt gruplarının baskısı olmuştur. Bölgede Türkçe eğitim veren okulların yeterli denebilecek sayısına karşın, amacına ulaşmadığı söylenebilir. Çünkü Kürtçe eğitimin zorunlu kılınması, Türkçe ve Arapçanın yanı sıra Kürtçe eğitiminin de alınması öğrencilerin üzerinde baskı oluşturmaktadır. Bölgede, Türkmen halkının kendi dillerinde eğitim haklarını sağlamak amacıyla açılan Türkçe eğitim veren okullarda, KDP'nin Kürtçeyi zorunlu kılmasının arkasındaki amaçlar da bilinmektedir. Bölgede Türkçe eğitim veren okulların açılması fikri rağbet görmesine rağmen, son dönemde Türkmenlerin Türkçe eğitim veren okullardaki katılımlarının

düştüğü gözlemlenmiştir. Kürt grupları, Türkçe eğitim veren okullara doğrudan gerçekleştirdikleri baskıların yanı sıra, eğitim seviyesinin düşürülmesi ve dolayısıyla Türkmenlerin Türkçe eğitim veren okulları tercih etmemelerini sağlamak için, ilginç yollara bas vurmaktadırlar. Bunlardan biri, bölgedeki en vasıfsız öğretmenleri son dönemde zorunlu olarak söz konusu okullara yerleştirmek olmuştur. Şunu da söylemek gerekir ki; Türkmenler sadece kültürel değil, politik olarak da asimile edilmeye çalışılmaktadır. Türkmen Cephesi' ne yapılan baskılar ve halk arasında ITC'nin dürüstlüğü konusunda ortaya atılan iddialar yoluyla, Türkmen halkının ITC'den uzak kalmasına çalışılmaktadır. Aynı zamanda kurulan kukla Türkmen partileri de bu girişimin bir parçasıdır. Türkmen örgencilerin Türkiye'de eğitim görmesi, söz konusu asimilasyon girişimlerine karşı atılan en önemli adımlardan birini oluşturmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken bir husus da, Irak'ta üniversite eğitiminin Arapça ve Kürtçe olmasıdır. Üniversite eğitiminin gençlerin yetişmesindeki önemli rolü göz önünde bulundurulursa, böyle bir eksikliğin giderilmesinin önemi ortaya çıkmaktadır.

8.5.2. Medya Faktörünün Etkinleştirilmesi

KDP ve KYB'nin, Türkiye'ye karşı yoğun olumsuz politikalarına, halk arasında Türkiye'nin imajını zedelemeye çalışmalarına ve Türkiye'ye karşı antipati oluşturulmaya çalışılmasına rağmen, genel olarak bölge halkının Türkiye'ye hayranlık duyduğunu söylenebilir. Türk sanatçıların bölgede yoğun bir revaç gördüğü de bir gerçektir. Buradan hareketle ve en azından Türkmenlerin asimile edilmesine araç olan Kürt ve Arap televizyonlarının etkisini azaltmak amacıyla; Türkiye'deki bazı kanalların bölgede yayın yapmasının çok faydalı olacağı değerlendirilmektedir. Böyle bir girişimin, 1996 yılında sonuçsuz kalmasına rağmen, bugün sonuç alacak şekilde tekrarlanmasının çok yararlı olacağı düşünülmektedir. Yine 1996'da KDP, Türkmen radyo ve televizyonuna baskı yapmakla kalmamış, Türkmen televizyonuna saldırıda bulunmuştur. Türkçe eğitim veren okullarda olduğu gibi, televizyon kuruluna yapılan baskıların amacı da Türkmenlerin, kültürlerini ve dillerini korumalarını engellemektir. Ye dolayısıyla hızla devam eden asimilasyonu kolaylaştırmaktır. Son dönemde gelişme göstermesine rağmen, bölgedeki yayınlar Türkiye'ye nazaran kalitesizdir. Türk televizyonlarının bölgede yayın yapması ve bu yayınların mümkün olduğunca Arapça alt yazı ile yapılması bölgedeki yerel televizyonları tamamen etkisiz bırakabilecektir. Böyle bir adımın atılması Türkmen

halkına uygulanan kültürel baskıyı azaltacağı gibi, bölgedeki Kürt halkını da büyük oranda etkileyecektir.

Genel olarak bakıldığında Kürt gruplarının medya aracılığıyla Türkiye'ye yönelik yürüttüğü olumsuz politikalar nedeniyle, Türkiye'ye karşı bir nevi antipatinin oluştuğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla, sözü edilen adımın gerçekleştirilmesi, bölgede Türkiye'ye karşı yoğun propaganda ile oluşturulmak istenen antipatiyi etkisiz bırakabilecektir. Ancak, bölgede Türkiye'ye karşı oluşturulan olumsuz izlenimler konusunda şunun altının çizilmesi gerekmektedir: Bölge Kürtleri arasında Türkiye denildiğinde ilk akla gelen "ahlaki yozlaşmadır". Önceden sözü edildiği gibi Kürt medyasının böyle bir izlenimin oluşmasında büyük rolü olmasının yanı sıra, bölge halkı da böyle bir izlenim edinmeye yatkındır. Bunun nedenlerinden birisi de bölgedeki muhafazakâr yapıdan kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'den yapılacak yayının içeriği konusunda dikkatli davranmak gerekmektedir. Çünkü modern bir ülkeden kapalı bir topluma aktarılacak olan yayının olumsuz etkileri olabilecektir ve böyle bir durumun Kürt gruplar tarafından sonuna kadar kullanılma tehlikesi bulunmaktadır.

8.5.3. Türkmenlerin Tanıtılması ve Güvenin Sağlanması

Türk halkının, Irak'ta yaşayan Türkmen soydaşlarını yeterince tanımadığı söylenebilir. Irak devletinin kurulması ile aynı soydan gelen halkların arasındaki bağlar bir şekilde kopmuştur. Türkmenler sadece kriz dönemlerinde gündeme gelmektedir. Burada önemli bir nokta da sudur ki; Türk devleti Türkmenlere çeşitli yardımlar sunmak istediğinde bunu resmi bir şekilde yapmak zorunda kalıyor gibidir. Ancak Türkiye'de Türkmenleri destekleyen sivil toplum örgütlerinin kurulması durumunda, resmi kanallar olmaksızın yardım yapılması da mümkün olacaktır ve dolayısıyla Türkiye'nin Türkmenlere sağladığı yardım, Kürt grupları tarafından "emperyalist" amaçlar taşıdığı şeklinde nitelendirilemeyecektir. Aynı zamanda Türk halkı, soydaşlarına daha yakın olacak ve böylece Türkmen halkı için gereken manevi destek ve güvenin bir kısmı sağlanmış olacaktır. Türkiye'de, Kerkük, Musul, Erbil ve diğer Türkmen bölgelerinde yaşanan olaylar hakkında daha fazla bilgi verilerek Türkmenler gündemde tutulmalıdır. Türkmenlerin yeterince tanınmamasının, Türkmenlerin geleceğini de etkilemekte olduğu ve bu durumun telafi edilmemesi durumunda Türkmenlerin kayıplarının daha da artacağı görülmektedir,

Türkmenlerin, kendilerini, haklarını arayan bir topluluk olarak tanıtması ve bu haklar uğruna her türlü kaybı vermeye hazır bir tutum sergilemesi gerekmektedir.

Bunun dışında Türkmenlerin, Irak'ta en sessiz ve zararsız unsurlardan birisi olarak görülmeleri, onların dışlanma nedenlerinden birisi olarak ileri sürülebilir. Türkmenlerin, Irak'ta küçük bir topluluk olmaktan öte, güç sahibi olmaları gerektiğini göstermeleri gerekmektedir. Bu nedenle, Kerkük merkezli olarak, Türkmenler bir an önce siyasal bir hareket başlatmalı ve bu hareket, Bağdat'ta da sesini duyurmalıdır. Türkmenlerin yoğun olduğu merkezlerde büyük toplantılar ve gösteriler düzenlenerek, sorunlar duyurulmaya çalışılmalıdır. Bu gösterilerde "Iraklılık" vurgulanmalı, ancak Türkmenlerin de Irak'ın içinde yalnızca bir etnik grup olarak algılanmasının önüne geçilmesi için yeni bir siyasal vizyon ortaya konmalıdır. Bu siyasal vizyona ilişkin önerilerin geliştirilmekte olduğu bilinmektedir. Ancak, bunların kapalı toplantılardan ziyade Türkmenleri harekete geçirecek tarzda olması daha önemlidir. Çatışmaya varmayacak büyük eylemlerin yaratılması, Türkmenlerin hem Irak hem de dünya kamuoyuna varlıklarını duyurmaları için çok önemli bir araç olacaktır. El Cezire, CNN veya BBC'de Türkmenlere ilişkin haberlerin çıkması da Türkmen hareketine büyük katkı sağlayacaktır.

Önceden belirtildiği gibi, Kürt gruplarının yarattığı bazı olaylara karşı Türkiye'nin tutumunun yetersiz kalması, Türkmen halkı arasında Türkiye'ye olan güvenin az da olsa sarsılmasına sebep olmaktadır. Burada şu gerçeği göz önünde bulundurmak gerekmektedir: Kürt halkı Irak'ın değişik hükümetlerine karşı başlattığı silahlı isyanlarda, üçüncü ülkeler tarafından politik amaçlarla destek almalarına rağmen, son anda tek başlarına bırakılmışlardır. Bu da Kürt halkı arasında olduğu gibi, liderleri arasında da hayal kırıklığına ve umutsuzluğa yol açmıştır. Ancak özellikle 2nci Körfez Savaşı'ndan sonra aldıkları maddi ve manevi destekler, onları cesaretlendirmiştir. Buna karşılık Türkmenlerin, Türkiye'nin dışında bir başka umut kapısı olduğu söylenemez. Arap ve Kürt kısılcığında kalan Türkmenler, bir bütün olarak Türkmen davasına katılmalıdırlar. Bunun yanı sıra davalarına destek olan bir önder ülkenin de bulunması gerekmektedir. Bu, Türkiye'nin Türkmenler adına mücadele etmesi anlamına gelmemektedir. Fakat böyle bir girişim, Türkmenler arasında birçok açıdan gereken güvenin sağlanması için önemli bir etken olacaktır. Türkmen halkı arasında hala gereken seviyede olmadığı düşünülen güvenin

sağlanması için kullanılacak araçlardan birisi de medyadır. Türkmenlerin gündemde tutulması, bu konuda etkili olacaktır. Türkmenler yalnız olmamalarına rağmen, yalnız oldukları hissinden kurtulmalıdırlar.

8.5.4. Dünya ve Arap Ülkeleri ile İlişkileri Pekiştirmek

Irak'ta yaşayan Türkmen halkının en büyük gereksinimlerinden biri de, dünya çapında kendi haklarını savunmaya başlamaları ve kendilerini tanıtmalarıdır. Kürtlerin, kendilerini tanıtmak için sonuna kadar kullandıkları 2nci Körfez Savaşı'ndan sonraki göç sırasında Türkiye dışında hiçbir yerde, Türkmenlerden neredeyse söz edilmemiştir. Türkmenlerin bölgede ikinci büyük etnik grup olmasına rağmen, Kuzey Irak denildiğinde akla ilk gelen sadece Kürtlerdir. Türkmenleri temsil eden büro ve kültür merkezleri ABD, Kanada, Almanya ve İngiltere'de olduğu gibi Arap ülkelerinde de açılmalıdır. Gerek Batıda, gerekse Arap ülkelerinde Türkmenleri temsil edecek yetişmiş kişilerin bulunmasına ve ilişkilerin pekiştirilmesine özen gösterilmelidir

Arap dünyasının, Irak'ın parçalanmaması politikası devam ettiği takdirde, Türkmenlere ilginin artması ve ciddi destek görmeleri mümkün olacaktır. Dolayısıyla Arap ülkeleri ile ilişkiler gereken seviyeye getirilerek, Türkmen meselesine ciddi katkının sağlanması beklenebilir. Çünkü bağımsız bir Kürt Devletinin kurulması bölgesel seviyede küçümsenmeyecek olumsuz sonuçlar doğurabilecektir. Arap dünyasında Amerikan karşıtlığının zirveye çıkması, hatta laik ve Amerikan yanlısı Arap elitlerinin de şiddet yanlısı örgütlere destek vermeleri olasıdır. Bu durumda Arap dünyasında ABD'nin başlatmayı hedeflediği demokratikleşme eğiliminin sekteye uğraması da beklenebilir. Aynı zamanda Amerikan yanlısı şeyhlik rejimleri de kendilerini Washington ile aralarına mesafe koymak zorunda hissedeceklerdir.

Kürt grupları 1991 'den beri yoğun bir şekilde Arap dünyasına yakınlaşmaya çaba göstererek, destek aramaktadırlar. Buna rağmen, Libya dışında, en azından resmi olarak, Kürtleri destekleyen Arap ülkesinin olmadığı söylenebilir. Buradan hareketle Türkmenlerin birlik sağlayıcı bir faktör olarak rolleri ortaya çıkmaktadır. Türkmenlerin bölge ülkelerinde yoğun bir diplomatik atak içine girmeleri kaçınılmaz bir adım olmalıdır. Bölge başkentleri ziyaret edilerek Türkmenlerin varlığı ile demokratik ve birleşik bir Irak'ın geleceğinde oynayacağı rol anlatılmalıdır. 1991'

den sonra Kürtlerin Arap hükümetleri ve kamuoylarını etkileyebilmek amacını taşıyan girişimleri bilinmektedir. Gerek Arap televizyonlarına, gerekse gazetelerine bakıldığı takdirde Kürt gruplarının bu konudaki üstünlüğü bariz bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Buradan hareket edilerek, Türkmenler de bu konuda bir çıkış gerçekleştirmelidirler. Türkmen meselesinin Arap dünyasına taşınması şarttır. Meselenin, Kürt gruplarının iddia ettiği gibi "Türkiye'nin emperyalist yayılımı" değil, "Irak'ın geleceği" olarak sunulması başarılırsa, Arap kamuoyu meselenin önemini anlayacaktır.

8.5.5. İş Adamlarını Desteklemek ve Ticari Kutuplar Oluşturmak

Bölgenin Kürt gruplarının kontrolüne girmesiyle Kürtler, her açıdan Türkmenlerin aleyhine geliştikleri ve güçlendikleri gibi, ticari açıdan da üstünlüklerini sağlamışlardır. Üçüncü Körfez Savaşı'ndan önce güvenlik bölgesi olarak bilinen bölgeler için geçerli olan bu durum, savaştan sonra Kerkük için de geçerli olmuştur. Kürt grupları 2nci Körfez Savaşı'ndan sonra bölgede yaptıkları gibi Kerkük'te de ticareti ele geçirmişlerdir. (Muratlı, 2003, s.3) Bölge ticaretinin başını çekmekten çok uzak kalan Türkmenlerin en son sıralarda yer aldıklarını söylemek mümkündür. Aynı zamanda, üretim yapan bir toplumdan tamamen tüketici konumuna düşmeleri sağlanmıştır. Bölgede kuvvetlenmek için, sahip olması gereken en önemli iki faktör olan maddi güç ve silah, Kürt gruplarının ellerindeyken, Türkmenler bunlardan yoksundur. Ve böylece politik güçten de yoksun olmaktadır. Kürt gruplar ve özellikle de KDP, Türkiye üzerinden yaptığı değişik alanlardakini ticaret sayesinde ciddi kazanımlar sağlamaktadır (Hasan, 2004, s.45).

2nci Körfez Savaşından beri Kürtlere açık olan Habur sınır kapısının yanında ikinci bir sınır kapısı olarak Telafer'e(Nüfusunun %90'ı Türkmendir) yakınlığıyla önem arzeden Ovaköy Sınır kapısı da açılmalıdır. Bölgede revaçta olan Türk mallarının bölgeye bazı ayrıcalıklarla ithalat yapmasının tamamen Türkmenlerin kontrolünde olması, Türkmenlerin kaybettikleri ticari güçlerini kısmen de olsa geri kazanmalarını sağlayabilecektir. Türkiye'nin Türkmenlere ticari kolaylıklar sağlaması, bu doğrultuda atılması gereken adımın başlangıcını teşkil edebilir. Bölgede belli tüccarların, ticari kutup haline getirilmeleri istihdam sağlamanın yanı sıra Kürt yönetiminde çalışmak zorunda kalan Türkmenlerin ticari bağımlılıklarının

sona ermesine neden olacaktır. Türkiye tarafından sağlanacak bazı avantajlar yoluyla bölgedeki ticaretin Türkmenlerin lehine gelişmesi mümkündür. Ancak böyle bir adımın gerçekleştirilmesinin önünde bazı engellerin bulunduğu bilinmektedir. KDP, kontrol ettiği bölge ticaretini işgal etmiş, ciddi ticari işlerin dışındaki düşük gelirli işleri Türkmenlere bırakmıştır (Hasan, 2004, s.45).

Burada değinilmesi gereken başka bir konu da, bölgede Kürt ve Türkmen nüfusunun büyüme oranı arasındaki farktır. Genel olarak bakıldığında Türkmen aileleri altı kişiden oluşmaktadır. Diğer etnik gruplara bakıldığında Türkmen ailelerinin daha küçük olduğu ortaya çıkmaktadır. Örneğin bir Kürt ailesi 10-15 kişiye kadar çıkabilir. Türkmen ailelerinin diğer etnik gruplara nazaran daha az sayıda olmasındaki temel faktör, toplum içinde eğitim seviyesinin yol açtığı bilinçtir. Son yıllarda, ekonomik zorlukların da etkisiyle Türkmenlerin aile fertlerinin sayısında bir azalma gözlenmiştir. Ancak karşı tarafa bakıldığında durumun tamamen farklı olduğu görülmektedir. Bunun anlamı, gelecekte nüfus farkının büyük oranda Kürtlerin lehine dönüşecek olmasıdır. Burada bir gerçeğin altının çizilmesi gerekir: Bölge nüfusu, dine bağlı bir halktan oluşmaktadır. Bölgede yaygın olan dini inançlardan birisi ise, nüfus planlamasının dinen yasak olmasıdır. Ancak aydın kitleden oluşan Türkmenlerin, daha kontrollü davranmayı tercih ettikleri görülmektedir. Türkmen toplumunun, Kürt gruplarının ticari gücü politik amaçlarla kendi lehlerine çevirmeleri sonucunda kaybettikleri ticari konumlarını yeniden kazanmaları, bölge şartlarına göre, uzun vadede nüfuslarının büyümesine yol açabilecektir.

8.5.6. Türkmen Cephesini Güçlendirmek

Bölgede, Kürtlere nazaran daha az sayıda olmasına rağmen, sesini duyurabilecek ve hakkını savunabilecek bir Türkmen nüfusu bulunmaktadır. Ancak söz konusu nüfusun hepsinin Türkmen Cephesi çevresinde toplanmadığı görülmektedir. Bu durumun oluşmasındaki en büyük faktörlerden birisinin, bölgedeki Kürt gruplarının baskısı olduğu görülmektedir. Türkmenlerin, duydukları endişeler ve geleceğe ilişkin belirsizliğin yol açtığı psikolojik baskı nedeniyle, doğru siyasi kararları almak konusunda zorluk çektikleri söylenebilir. Genel olarak bakıldığında, önceden Arap yönetimi altında yasayan Türkmenler ile Kürtlerin kontrolünde olan Türkmenlerin durumu arasında fark yoktur. Her iki durumdaki ortak faktör, Türkmenlerin geleceğe ilişkin duydukları endişelerdir.

Kürt grupları tarafından kurulan ve Türkmenler adına çalıştığı iddia edilen kukla Türkmen partileri, değişik vesilelerle pasifize edilmelidir. Bu konuda Türkmen Bağımsızlık Partisinin başkanı Kenan Şakir şöyle diyor: " ...Kukla partiler, gerçek Türkmenlere alternatif olması için kurulmuştur. Bunların ortadan kaldırılması gerekmektedir. Diğer taraftan Türkmenlere vermekte oldukları zararlar çeşitli vesilelerle bertaraf edilmelidir." (Şakir, 2003, s.2)

Savaş sonrası rejimin baskısından kurtulan diğer bölgelerdeki Türkmenlerin de Türkmen Cephesi'nin etrafında toplanması gerekmektedir. ITC dışında kalan diğer Türkmen parti hareketleri ve örgütlerin de bir şekilde ITC'nin çatısı altına girmesi şarttır. Böylece ITC, gereken tabana sahip olarak örgütlenmesini kuvvetlendirecektir. Irak rejiminin çökmesiyle rejimin kontrolündeki diğer Türkmenlerin kısmen de olsa önünün açılmasının, önümüzdeki dönemlerde Türkmen halkına ve dolayısıyla ITC'ye bir ivme kazandırması gerekir. Geçen yıllar boyunca zor şartlarda mücadele eden Erbil merkezli ITC'nin tecrübelerinden yararlanarak, bütün Türkmenlerin aynı çatı altında kuvvetlenmesi gerekir. Partiler gücünü halktan alır. Bu yüzden 2.5-3 milyon Türkmen nüfusunun ITC'ye doğrudan katılmasının yolları aranarak bunun zemini hazırlanmalıdır. ITC, Türkmenlerin evi haline getirilmelidir.

Türkmenlerin ve dolayısıyla da ITC'nin kuvvetlenmesi için Irak'ta önemli rolü olan aşiret faktörüne de dikkat etmek gerekir. Genelde Türkmen aşiretleri Şii Türkmenlerden oluşmaktadır.

ITC, bugün yeni bir dönemecin başındadır ve bir yeniden yapılanma sürecine girmiştir. Türkiye, ITC'nin Irak'ta Türkmenlerin gerçekten temsilcisi konumuna gelmesi için, ona maddi ve siyasi destek vermeye devam etmelidir. Kerkük'te gerçekleşen 3. Kurultay'dan sonra Türkiye'de oturarak, belli sürelerde Irak'a giderek politika yapan Türkmenlerin bu süreçte dışlanmaması gerekmektedir. Türkiye, tüm Türkmenleri kapsayıcı bir politikanın önünü açmalıdır. Böyle bir politika, bazı tabela partilerinin ve başka devletler tarafından kontrol edilen bazı Türkmen partilerinin etkinliklerini sürdürmesini engellemeyebilir. Ancak, kapsayıcı bir hareketin avantajlarının daha fazla olduğu söylenebilir. Özellikle, Şii Türkmenlerin harekete dahil edilmesi, Türkiye ile Irak'ta Şii İslamcı gruplar arasında bağlantı kurulmasını da kolaylaştırabilir. Bir kısmı, İslami Devrim Yüksek Konseyi'ne (İDYK) veya Mukteda El-Sadr'a kendisini daha yakın hissetmesine rağmen, bu tür Türkmen

oluşumları ile bu gruplar arasında bağ kurmak açısından Şii İslamcı Türkmen oluşumlarına destek vermek çıkarlar açısından daha yararlı olabilir (Hasan, 2004, s.46).

Şii Türkmenlerin durumu Türkiye'nin Türkmen Politikasının yeni açmazı olabilir. Bu çıkmazın aşılması için, yerel düzeyde Şii Türkmenlere yönelik bir cazibe odağı oluşturulmalıdır. Iraklılık bir çok Türkmen için hala çok önemli bir kimliktir. Bu alt yapı kullanılarak, tüm Türkmenlerin Türkmenler olarak Irak'ın varlığı ve bütünlüğü için bir güvence olduğuna ilişkin güçlü bir propaganda yapılmalıdır. Irak'ın, yalnızca Arap ve Kürtlerin değil, Iraklı Türklerin de devleti olduğu ve bunun korunması için çaba gösterilmesi gerektiği vurgulanmalıdır.

8.6. Değerlendirme

8.6.1. Kerkük Tarihi Türk Şehridir

Bu kısa incelemeden anlaşılacağı üzere şehir olarak Kerkük, kendi doğal tarihî seyri içerisinde bir Türk şehri olarak kimikleşmiştir. Halkı da yine doğal seyir içerisinde hep Türkmen ağırlıklı olmuştur. 1920'lerden sonra bu kimliğe müdahaleler başlamış, 1960'tan sonra artmış, 1970'lerden sonra ciddileşmiştir. Kerkük'te kültürel erozyon Saddam döneminde oldukça şiddetlenmiş ve plânlı bir şekilde yürütülmüştür. Irak-İran savaşı sırasında şehrin insanları telef olmuş ve sürgüne gönderilmiştir. 1991'den sonra Irak'a uygulanan ambargo, en acımasız sonuçlarını yine bu şehirde vermiştir.

Saddam'ın yönetimden uzaklaştırılması, Kerkük şehrinin rahatlatmamıştır; bilakis erozyon farklı tarzda devam etmiş; sadece aktörler değişmiştir. Araplaştırma bitmiş, bu sefer çok hızlı bir şekilde Kürtleştirme başlamıştır. Yani, 1918 yılında İngilizler tarafından işgal edilen Kerkük, asırlar boyu biriktirdiği kimlik değerlerine yeni ve çağdaş değerler katamamış; tersine, bir asır içerisinde müdahale sonucunda tamamen kimliksizleşme noktasına yaklaşmıştır. Saddam. Kerkük'ün adını El-Tamim'e çevirerek Araplaştırmak isterken, Kürt siyasî liderleri de bu şehri Kürdistan'ın kalbi olarak görüyor ve bu şehri ele geçirmek için gerekirse savaşacaklarını söylüyorlar. Hangi çağda yasıyor bunu söyleyenler? Saddam niçin Süleymaniye'yi değil, Kerkük'ü Araplaştırmak istedi? Şimdi de Kürt liderleri neden Süleymaniye'yi değil, Kerkük'ü Kürdistan'ın kalbi ilan ediyorlar? İngilizler hangi sebeple Kerkük'ü işgal ettiyse, aynı sebepten dolayı Saddam Araplaştırmak istedi ve

bugün de Kürtler Kürtleştirmek istemektedir. Yâni. kavga Kerkük ve halkı için değil, petrolü içindir.

Şimdi soruyoruz, Türkmenler Kerkük kültürüne yukarıda özetle sıraladığımız değerleri katmışlardır. Kerkük'ün bir Türkmen şehri olmadığını ve Kürdistan'ın kalbi olduğunu savunanlar tarih boyunca bu şehrin kültürüne ne katabildiler? Kaç camii kaç kapalı çarşı kaç kışla kaç saray yaptırmışlar? Kerkük Kalesi'nde Türkmen'in dışında kim nerede oturmuştur? Kaç şairleri Kerkük için şiir yazdı? Kaç bestekarları Kerkük için beste yaptı? Bu şehirde tarihe mal olmuş kaç tane mimari eserleri vardır? Aslında bu soruların cevabı bellidir. Bütün bunlara rağmen Türkmenler “Kerkük Irak'ın bir şehridir ve bu şehrin petrol gelirleri bütün Irak halkının malıdır” derken, Kürt siyasi grupları, “Kerkük Kürdistan'ın içindedir ve petrol gelirleri bu bölgede kalmalıdır” diyebilmektedir.

Bütün bu karışıklıkların sebebi; ABD'nin savaştan sonra bölgede izlediği yanlış politikadır. Türkmenler dahil, bütün Irak halkı Saddam'dan kurtulduğu için ABD'ye minnettardır. Ama ABD'nin Irak halkına vadettiği adalet, demokrasi, hürriyet ve refah maalesef henüz gelmediği gibi, mevcut olan düzen de bozulmuştur. ABD, kötü de olsa var olan bir düzeni bozdu, ama yerine hiçbir şey getirmediği gibi, yapılan haksızlıklara ve adaletsizliklere de göz yummaya devam etmektedir. Bu gelişmelerden anlaşılıyor ki, Kerkük etnik bir grubun denetimine verilemeyecek kadar önemli bir şehirdir. Kerkük'ün statüsü uluslararası platformlarda tartışılmalı ve belirli parametreler belirlenmelidir. Bu parametrelere dayanarak ortak çözümlere gidilmesi en doğru yol olacaktır.

8.6.2. Türkmenler ve Kerkük Türkiye Cumhuriyeti'nin Geleceğini Etkileyebilecek Birer Faktördür

Irak devletinin inşasıyla Irak sınırlarında kalan Türkmen halkı, varlık ve kimlik mücadelesini başlatmıştır. Türkmenler, Türkiye Cumhuriyeti'nin de desteğiyle, meşru haklarını kazanmak için çaba sarf etmektedirler. Türkiye'nin desteği 2nci Körfez Savaşı'ndan sonra belirginleşmiştir. Buna karşılık, Türkmenlerin meşru haklarını kazanmalarının engellenmesi için, gerek Arap yönetimleri gerekse yerel Kürt hükümeti, kontrolleri altındaki bölgelerde değişik oyunlara başvurmaktadır. Dünyanın bilgisi çerçevesinde Türkmenlere haklarının verilmemesi durumu, Irak'ın işgal edilmesinden sonra da ABD tarafından sürdürülmüştür. ABD, Irak'a karşı

savaşı dünyanın doğrudan desteği olmaksızın başlatmıştır. Savaşın nispeten kısa bir süre içinde sona ermesinden sonra ise ABD'nin Irak'ta, ortak tanımak istemediği ortaya çıkmıştır. Ancak, Irak'ta artan direnişin sürmesiyle ABD'nin maruz kaldığı can kayıpları ve ekonomik giderlerin artması, ABD 'yi bu tutumundan taviz vermeye zorlamıştır. ABD'nin Irak'ı işgali sonrasında Türkmenlere biçtiği rol, Türkmenlerin yıllar boyunca verdiği mücadelenin yok sayılması anlamına gelmektedir.

ABD'nin, bölgeden ne zaman çıkacağı kesin olmamakla birlikte, ardında bırakacağı istikrarsızlığı ve büyüyen tehlikeyi şimdiden çözmek yönünde çalışma başlatılması gerekmektedir. Türkmenler, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceğini etkileyebilecek bir faktördür. Türkmenlerin ayakta kalabilmesi için de, Kerkük başta olmak üzere, diğer Türkmen şehirlerinin Türkmenliğinin korunması ve politik güçlerinin kuvvetlendirilmesi gerekmektedir. Türkmenlerin siyasi ve kültürel olarak yok edilmesi gerçekleşirse, Türkiye'nin evinin önünün Kürt Devletine açılması gibi arzu etmediği birçok sorunla da karşı karşıya kalacağı görülmektedir.

Yukarıda da belirtildiği gibi, Türkiye'nin bölgedeki tek dostu, geleceğe yönelik hedefleri olan Türkmenlerdir. Orta Doğu'da yürütülen stratejinin en önemli belirleyicileri etnik ve dini faktörlerdir. ABD, Irak'ı şekillendirmek için etnik ve dini gruplarla işbirliği yapmıştır. Çünkü bölgenin gerçeği budur. Türkiye'nin de kendisi gibi düşünen taraflarla işbirliği yapması, onları koordine etmesi, en uygun çözüm yolu olarak ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'den beklentilerin çok fazla olmasına rağmen, özellikle geçen 15 yıl boyunca, Türkiye'nin, Türkmenler için yapılması gerekenlerin bir kısmını gerçekleştirdiği söylenebilir. Türkiye' den beklentiler olduğu kadar, yapılanlar ve yapılması gerekenlerin devamının sağlanması esasen Türkmenlerin görevidir.

Kerkük, Irak'ın temel sorunlarından birini oluşturmaktadır. Irak devletinin kurulmasından sonra kronikleşen Kerkük sorunu, mevcut durumda Irak'ın geleceğini ve bölgedeki dengeleri etkileyecek noktaya gelmiştir. Irak'taki Arap yönetimlerinin Kerkük'ün tamamen bir Arap şehri haline getirilmesi çabasına rağmen bugün mevcut koşullarda Kürtlerin kontrolüne giren Kerkük'ün bir Kürt şehri olduğu ileri sürülmeye başlanmıştır. Kürtler, "Kürdistan"ın başkenti olarak adlandırdıkları Kerkük'ü 1990'lı yıllardan beri süregelen de facto bölgelerine katmaya çalışmaktadır. Irak'ın kuruluşu döneminde İngilizlerin, ardından da Arap yönetimlerinin izlediği

siyaset sürecinde, 2003 yılından itibaren ABD'nin politikaları ve yaşanan rekabet sonucunda, en büyük yarayı Kerkük'ün temel unsuru olan Türkmenler almıştır.

Kerkük'ün geleceğinin Türkmenlerin taleplerinin göz ardı edilerek sonuçlandırılması, bölgedeki haritaların değişmesinin fiili başlangıcı anlama gelecektir. Kerkük'ün geleceği Türkiye için Orta Doğu'daki en önemli güvenlik sorunlarından biri olma niteliğini taşımaktadır. Irak devletinin kurulması aşamasında İngiliz politikası sonucu Musul vilayeti ve dolayısıyla Kerkük, Arap yönetimine bırakılmıştır. Bugün ise ABD ve İngilizlerin politikası sonucu Kerkük, Kürt gruplarının “başkenti” haline getirilme yolunda çok ciddi bir tehlike ile karşı karşıyadır .

9. SONUÇ VE TEKLİFLER

9.1. Sonuç

Eski çağ coğrafyacılarının Mezopotamya olarak tanımladıkları, 7nci yy.da Müslümanlar tarafından fethedilmesinden sonra Arapçada “nehirin kıyısı ve onu çevreleyen verimli topraklar” anlamına gelen Irak kelimesiyle adlandırılan(Keegan, 2005, s.13) bölgenin dünya medeniyet tarihinde önemli bir yer işgal ettiği bilinen bir gerçektir. Günümüzde olduğu gibi, binlerce yıl öncesinde de seçkin mevkiini koruyan bu topraklarda dünyanın ilk medeni kavimleri yerleşmiş, önemli siteler(şehir devletleri) kurulmuş, yazı bu kavimler tarafından keşfedilmiş ve medeniyetin önde gelen göstergelerinden biri olan ziraat bu topraklarda başlamıştır (Diamond, 2002, s.10). Medeniyet meşalesinin bu topraklarda yakılmış olması, doğal olarak değişik kökenli kavimleri buralara çekmiş ve bunlar Mezopotamya’nın eski milletlerini oluşturmuşlardır.

Bağdat’ın 1055’te Selçuklu Hükümdarı Tuğrul Bey tarafından ele geçirilmesi ile Mezopotamya’da Selçukluların egemenliği başlamıştır. Ancak bölgedeki Türklerin varlığı daha eskilere dayanmaktadır. İlk olarak M.S.694 yılında Emeviler tarafından İslam dininin savunulması maksadıyla Türk askerlerinden bir miktarının Bağdat’a getirilmesi ile başlayan bu varlık, yaklaşık yüz yıl boyunca küçük gruplar halinde gerçekleşen göçlerle giderek artan bir seyir izlemiştir. Asıl önemli göç dalgası, Selçuklu ordusuna mensup Oğuz boyundan olan askerlerin Irak’a topluca yaptıkları göçtür. Sultan Tuğrul’un Kuzey Irak’ı fethinden sonra Oğuz Türklerinin önemli bir kısmı bugün Türkmenlerin yaşadığı Musul ve civarını vatan olarak kabul etmişlerdir. Üçüncü ve son göç akımı ise Osmanlı zamanında yaşanmıştır (Öke, 1995, s.15).

Yavuz Sultan Selim Han tarafından Musul’un(Kuzey Irak’ın) 1516’da Osmanlı topraklarına katılmasının(Çaldıran Meydan Muharebesi) ardından, Kanuni Sultan Süleyman Han 1534’te ülkenin tamamını fethetmiştir(Irakeyn Seferi).

Yaklaşık 400 yıllık Osmanlı hakimiyetinden sonra İngilizler, İnci Dünya Savaşı başında Güney Irak’ı, Mondros Mütarekesinin imzalandığı günün hemen ertesi 3 Kasım 1918’de ise mütarekenin 7nci maddesine dayanarak Musul’u işgal etmişlerdir. Ancak bölgenin İngilizler tarafından işgalinden itibaren burada yaşayan

Türkler ve diğer Irak halkı için de felaketler dönemi başlamıştır. Huzur ve sükun artık bu topraklara çok uzak birer kavramdır.

Misak-ı Milli sınırları içindeki Musul'un Irak'a bırakılmak zorunda kalınmasının ardından Türkiye-İngiltere-Irak arasında 6 Haziran 1926 tarihli Ankara Antlaşması imzalanmış ve Türkiye-Irak sınırı bugünkü haliyle belirlenmiştir.

1932 yılına kadar İngiliz manda yönetimi altında yönetilen Irak bu tarihte bağımsızlığını kazanmış, ancak uzunca bir süre daha İngiliz nüfuz alanından kurtulamamıştır. 1958 yılında kanlı bir darbeyle krallık yönetimi son bulmuş ve cumhuriyet ilan edilmiştir. Fakat ne cumhuriyet!

1979'dan itibaren 24 yıllık devlet başkanlığı döneminde sürekli olarak içişlerini düzene sokmaya çalışan ve her zaman kanlı çözümleri tercih eden Saddam, dış ilişkilerinde de aynı metodu izlemiştir. 1980-1988 yılları arasında süren İran ile savaşı sırasında ülkesinin neredeyse bütün öz kaynaklarını tüketen ve bu savaşın ardından bu defa da Kuveyt'i işgal ve ilhak eden Saddam, tüm dünyaya da kafa tutmaktan geri kalmamıştır. Sürekli silahlanan, güçlü bir ordu kurmaya çalışan, kimyasal silahlarını kendi halkı üzerinde bile kullanmaktan kaçınmayarak, Orta Doğu'nun lideri olmaya çalışan Saddam 1991 Körfez Savaşı'ndan sonra da iktidarını korumayı başarmıştır.

Körfez krizi ile beraber Irak'ın potansiyel bir tehdit unsuru olduğunu göstermesi, Clinton yönetiminin İran ve Irak'ın kuşatılmasını öngören İkili Çevreleme Politikasını uygulamaya koymasıyla sonuçlanmıştır. Bu politika gereği, İran'ın yanı sıra Irak da BM aracılığıyla çeşitli(nükleer silahların denetlenmesi ve imhası, kuzeyde ve güneyde uçuşa yasak bölgeler oluşturulması ve ekonomik ambargoya devam edilmesi gibi) yöntemlerle denetim altında tutulmuştur. Bu çerçevede 33ncü paralelin güneyi ve 36ncı paralelin kuzeyinin Bağdat yönetiminin denetimi dışına çıkması ve bu bölgelerde oluşan otorite boşluklarının Şii ve Kürt grupları tarafından doldurulmak istenmesi gerek Bağdat yönetimi ile bu gruplar arasındaki, gerekse bu gruplar dış güçler arasındaki ilişkilerin kaygan bir zemine oturmasına yol açmıştır.

Ayrıca Kuzey Irak'taki Kürtleri Saddam'ın zulmünden korumak amacıyla Türkiye(İncirlik)'de Çekiç Güç adında Amerikan, Fransız ve İngiliz askerlerinden müteşekkil acil müdahale kuvveti konuşlandırılmıştır. Fakat bu kuvvetin dolaylı

olarak Türkiye'ye zararı dokunmuştur. Zira bölgede Çekiç Güç'ün himayesinde fiilen bir Kürt Devleti kurulmuş (Özcan, 1994, s.110), bağımsız bir Kürt Devletinin temelleri atılmıştır.

Bu dönemde Türkiye açısından önemli olan bir diğer sorun ise PKK sorunudur. Saddam'ın kontrol edemediği Kuzey Irak'ta ortaya çıkan otorite boşluğu nedeniyle PKK'nın Kuzey Irak'taki faaliyetleri hızla artmaya başlamış, son derece dağlık bir bölge olan Irak sınırı tek taraflı olarak korunamadığı için örgüt militanları sık sık Türkiye içlerine sızmaya başlamıştır. Bu nedenle 668 sayılı BMGK kararı çerçevesinde Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması ve bölgedeki otorite boşluğunun ortadan kaldırılması Türkiye'nin Kuzey Irak Politikasının temelini oluşturmuştur (Kayar, 2003, s.308). Ancak Irak'ın BM kararlarına tam olarak uymaması ve Kuzey Irak'ta birbirlerine üstünlük kurmak isteyen Kürt unsurların (KDP ve KYB) Saddam ile masaya oturmaması bölgedeki belirsizliğin devam etmesine neden olmuş ve bu nedenle de Türkiye, Kuzey Irak'ta bulunan PKK kamplarını etkisiz hale getirmek için giderek artan sıklıkta ve büyüklükte sınır ötesi askeri operasyonlar düzenlemek zorunda kalmıştır.

Türkiye, 1990'lar boyunca PKK'yı bir numaralı ulusal güvenlik sorunu yaparken, Kuzey Irak'ta bağımsız Kürt Devletini de iki numaralı ulusal güvenlik sorunu ilan etmiştir. 1998'de PKK'nın bir askeri sorun olarak ortadan kalkmasından sonra Türkiye Kuzey Irak'ta bağımsız bir Kürt Devletini veya federal bir Irak içinde federe bir Kürt Devletini bir numaralı yaşamsal tehdit olarak değerlendirmeye başlamıştır. Türkiye'nin bağımsız Kürt Devletini tehdit olarak algılamasının nedeni kolay anlaşılabilir. Ancak, federe bir Kürt Devletine muhalefet etmesi, SSCB ve Yugoslavya'nın parçalanması ile yakından ilgilidir. Etnik temelli federal devletlerin yaşama kabiliyetlerinin sınırlı oluşu ve bir siyasal istikrarsızlıkta bağımsızlıklarını ilan eden federe devletlerin kolaylıkla bağımsızlığa geçebilmeleri, Türkiye'nin federal bir Irak'a muhalefetinin ana nedenini oluşturmuştur.

Türkiye, Irak'ın üniter devlet modeli muhafaza edilerek 18 vilayetten oluşan mevcut idari yapısı ile demokratik sürece geçilmesi gerektiğini, Kürtlerin ve Türkmenlerin demokratik Irak'ta yerlerini almalarını desteklediğini 1992 senesinden bu yana hep vurgulamıştır. Ancak, 1992'den beri hiç bir Türk hükümetinin Irak'ta demokratik bir yapıya nasıl geçileceği konusunda net bir politikası olduğu söylenemez. Bağdat'ın Kuzey Irak'ta otoritesini sağlamasından sonra Irak'ta yaşayan

Kürtlere ve Türkmenlere ne olacağı ve ön alınması gereken hususlar gibi konuların yeterince dikkate alınmadığı ve dolayısıyla da bu eksik değerlendirmeler ışığında gerekli faaliyetlerin başlatılamadığı görülmektedir.

Clinton yönetimi boyunca Irak ile ne yapacağını pek bilemeyen Washington, durum netleşinceye kadar Kuzey Irak'taki mevcut durumu büyük bir maliyet üstlenmeden sürdürmeyi tercih etmiştir. Bu arada zaman zaman Washington'da Saddam Hüseyin'in yerine geçirilecek adam diye bazı generallerin adı geçse de aslında kimse ciddi bir şekilde Saddam'ı devirmeyi düşünmemiştir.

Ancak 2000 Kasımında tartışmalı bir seçim sonunda işbaşına gelen Bush ile ABD politikasında önemli bir değişiklik meydana gelmiştir. Bush'un ilk icraatı Füze Kalkanı Projesini ortaya atması ve bu doğrultuda 1972 tarihli ABM antlaşmasını tek taraflı feshetmesi olmuştur. 11 Eylül 2001'de El Kaide örgütü tarafından gerçekleştirilen saldırılar ABD'nin öngördüğü politikaları vakit geçirmeden gerçekleştirilmesi için tetikleyici bir unsur olmuştur. Bu bağlamda gündeme getirilen ve adına Bush Doktrini denilen “önleyici savaş” veya “önleyici saldırı” stratejisi ile ABD'nin bundan sonra nükleer silahları geliştiren ve terör örgütleri ile işbirliği yapan ülkelere beklemeden doğrudan saldırı düzenleyebileceği açıklanmıştır. ABD, yeniden Soğuk Savaş'ın başına geri dönmüş, bu defa Sovyet Tehdidi yerine “terör tehdidi” kavramını kullanarak bu yeni tehdit karşısında yeniden dünya uluslarını bir tercihe zorlamıştır: ”Ya bizimlesiniz ya teröristlerle”. Bu politikanın asıl amacı son derece hayati çıkarların söz konusu olduğu Orta Doğu'ya müdahalenin meşru alt yapısını hazırlarken bunu yeni bir tehdit retoriğine dayandırmaktır Dünyanın enerji merkezi olan Orta Doğu bölgesine yönelik askeri güç konuşlandırmanın ya da doğrudan askeri müdahalenin gerekçesi eskiden Sovyet tehlikesi iken şimdi terör tehdidi olmuştur.

Meşruluğu hala tartışmalı olan işgal sürecinde 10 Nisan 2003'de Amerikan askerlerinin Bağdat'a girmesiyle Saddam, yine onun başkanlığındaki Devrim Komuta Konseyi ve Sosyalist Arap Baas Partisi için kaçınılmaz son gerçekleşmiştir. Saklandığı delikten ABD'li askerlerince yakalanarak çıkarılan Saddam önce hapsedilmiş ve nihayet işgalin dördüncü yılına yaklaşıldığı 2006'nın sonunda alınan idam kararı 2007 Ocak ayında alelacele infaz edilmiştir. Saddam, yıllarca mücadelesini verdiğini iddia ettiği güçlü Irak'tan geriye işgal altında, her an

parçalanmaya hazır, iç savaş tehlikesiyle karşı karşıya bir ülke bırakmıştır. Maalesef idam kararı da bu amaca hizmet eder nitelikte infaz edilmiştir.

ABD'nin Irak işgalinin nedeninin Irak'ın kitle imha silahlarına sahip olması ya da Saddam'ın El-Kaide ile işbirliği yapması olmadığı, hatta Saddam'ın diktatör olması ve bu bağlamda Irak'ın demokratikleştirilmesi ya da bildik ifadeyle özgürleştirilmesi olmadığı anlaşılmıştır. Zira işgalin başından beri yaklaşık 600,000 sivilin hayatını kaybetmesi, 2004 Mayıs'ında Ebu Gureyb'de Amerikan askerlerinin mahkumlara yaptıklarının dışında son zamanlarda direnişi kırmak adına yapılanlar ve binlerce sivilin hayatını kaybetmesi ve sonuçta Irak'ın tam bir kaos ve belirsizliğe sürüklenmesi Amerika'nın asıl amacının açıkladığında çok farklı olduğunu ortaya koymuştur. ABD'nin Irak'ta ölen insanlarla ya da Irak'a demokrasinin gelip gelmemesi ile ilgilenmediği asıl ilgilendiği konunun küresel liderliğini gerçekleştirmede Irak'ın oynayacağı rol olduğu görülmüştür. Irak'ın bölgedeki müttefikleri için bir tehlike olmaktan çıkarılmasının dışında bu ülkedeki enerji kaynaklarını denetimi altına alan ABD, bu yolla bölgeyi yani İran'ı, Türkiye'yi, hatta Rusya'yı, Pakistan'ı ve tüm bölgeyi denetlemeyi amaçlamıştır.

Irak'ta ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel unsurlar o kadar karmaşık ve iç içedir ki bu yapının dünya siyaseti içindeki anlamı, ancak jeopolitik bir analizle değerlendirildiğinde çözümlenebilir. Jeopolitik kavramının uluslararası aktörlerin güç ve zenginlik mücadelesinde coğrafya, doğal kaynak ve süregiden sistem ile ilişkilenen unsurlara ve bunların nasıl kullanıldığına dikkat çekildiği hatırlanırsa, Irak'ın hangi ölçüde stratejik bir önemi taşıdığı açıkça belirecektir. Bir yandan tarihsel olarak farklı dinler, kültürler ve ideolojiler arası mücadelenin sahne olduğu ve olmaya devam ettiği Orta Doğu'daki konumu, diğer yandan barındırdığı petrol ve doğalgaz kaynaklarıyla uluslararası güçler dengesini etkileyebilecek ölçülerde stratejik bir önem taşımaktadır. Irak'ın nasıl bir rejimle yönetildiğinin ve hangi değerleri yansıttığının uluslararası arenadaki anlamı çok büyüktür. Irak sadece hangi ülkelerle sınırdaş olduğu bağlamında dahi stratejik bir konumdadır. Nitekim sınır komşuları olarak Türkiye, İran, Suriye, Suudi Arabistan, Kuveyt ve Ürdün değerlendirildiğinde, birbirinden çok farklı, hatta hepsi birbiriyle çelişkili rejimlerin ortasında yer alması Irak'ın özgül konumunu belirler. Bunun yanı sıra, Orta Doğu'daki İsrail faktörü düşünüldüğünde coğrafi konumun Irak'a nasıl bir özellik kattığı anlaşılabilir.

Bu stratejik konumunun üzerine bir başta petrol ve gaz olmak üzere doğal kaynak unsuru eklendiğinde, Irak dünya siyaseti içinde çok özel bir önem kazanır(Yergin, 1992, s.10).

Irak komşularından başlamak üzere sadece Orta Doğu için değil, ABD ve Çin arasındaki mücadelede oynayabileceği kilit rol anlamında küresel bir jeopolitik öneme sahiptir. O halde Irak petrolünün kim tarafından kontrol edildiği, üretimin hangi düzeyde gerçekleştiği, kimlere satıldığı kadar, tüm bu yapının nasıl bir siyasi rejim içine oturtulduğu da göz önünde bulundurulmalıdır. Nitekim bu iki unsur Irak'ın stratejik öneminin bir yansıması olarak hem ayrı ayrı hem bir arada yarattıkları etkileşme uluslararası siyasetin önemli mihenk taşlarında biridir. Irak'ın terörizmle ilişkilendiği nokta da bu ikisinin kesiştiği yerdir. Bu açıdan yaklaşıldığında Irak'ta yaşanmış olanlar ve yaşanacaklar ne sadece petrole indirgenebilir ne de petROLSÜZ düşünülebilir.

Irak'ta direniş, kargaşa ve kaos ise bütün hızıyla devam etmektedir. Günde en az 100 insanın ölmesi artık olağan hale gelmiş ve bu vahim durum uluslararası medyanın ilgisini çekmemektedir. Bilindiği gibi direniş içinde yer alan gruplar ise sadece El-Kaide ile bağlantısı olan gruplardan oluşmamaktadır. Bunların dışında eski baasçıların önderliğini yaptığı gruplar ve bunlarla belli ölçüde koordineli çalışan ve Sünni halk tarafından da desteklenen gruplar ile 2004 yazına kadar devam eden Mukteda El-Sadr önderliğindeki Şii grup da direnişe destek veren gruplardır. Değişik Arap ülkelerinden gelerek direnişe katılan gönüllüleri de bunlara ilave etmek gerekir.

Büyük Orta Doğu Projesinin önemli bir amacının demokrasiyi yerleştirmek olduğu kabul edilse bile Irak'ta durum pek umut verici değildir. Irak'ta 2005 Aralık ayında seçimlerin yapılmasına rağmen bir hükümetin oluşturulması konusunda yaşanan gelişmeler Irak'taki dengelerin ne kadar hassas olduğunu ortaya koymaktadır. Nüfusun çoğunluğunu oluşturan Şiiler, icra yetkileriyle donatılmış başbakanlık kurumunu ele geçirirken, nüfusun %15-20'sini oluşturan Kürtler önemli bir başarı elde ederek yetkileri olmasa da sembolik bir anlamı olan cumhurbaşkanlık kurumunu ele geçirmişlerdir. Sünni Araplara meclis başkanlığı verilirken ülkede Türkmenlere ise Irak politikasında önemli bir yer edinmemeleri bir tarafa, giderek marjinalleşmişlerdir. Irak'ın kırılğan toplumsal yapısı üzerine oturtulan bu siyasal yapının istikrar kazanması olasılığı kadar istikrarsızlık ve yeni bir çatışma olasılıkları

da bulunmaktadır. Irak'ta bir yandan Amerikan işgali devam ederken, diğer taraftan Sünni direnişi de bütün hızıyla sürmektedir. Bütün bunların yanında ülkedeki Şii-Sünni çatışması artarak devam etmektedir. Bu durum Irak'ın istikrarlı ve demokratik bir ülke olma olasılığını ortadan kaldırmıştır. Irak'ta bütün kesimleri memnun edecek bir formülün bulunması ve Amerikan işgalinin sona ererek direnişin son bulması söz konusu olmadığı sürece Irak'ta istikrardan söz etmek mümkün olmayacaktır. Kürtlerin Irak'ın kuzeyinde giderek yerel hükümetlerini güçlendirmeleri ve Kerkük'e sahip olmaya çalışmaları Irak'ta bir hesaplaşmanın ergeç gerçekleşeceğine işaret etmektedir. Kerkük değilse bile petrolünü ele geçirmeleri Kürtlerin ayrılımları ve bağımsızlaşmaları sürecini hızlandıracağı için hem Türkiye'nin tepkisine yol açmamak hem de Irak'ı Şiilere bırakmak istemeyen ABD tarafından şimdilik engellenmektedir. Zira Türkiye'nin en üst seviyedeki tepkilerine rağmen ABD 2007 sonunda Kerkük'ün idari yönden geleceğine yönelik yapılacak olan referanduma destek vermiş, Türkiye'nin bu endişe ve taleplerini "Irak'ın iç işlerine karışma" olarak nitelendirmiştir.

Ancak tüm bu gelişmeler her an kontrolden çıkma potansiyeli taşımaktadır. ABD'nin Suriye ve İran'da da mevcut rejimlerin yıkılmasına yol açacak yeni süreçleri tetiklemeye çalışması şüphesiz en fazla Türkiye'yi kaygılandırmaktadır. Zira söz konusu gelişmeler Türkiye'nin istikrarını olduğu kadar ülkesel ve siyasal bütünlüğünü de doğrudan etkileyecek potansiyele sahiptir.

Tarihin yasadığımız dönemecinde Irak'ın kendi içinde bir son olmadığı görülmektedir. ABD açısından Irak, kendi emperyal gücünün jeopolitiğinin ve jeoekonomisinin gelişmesinde bir duraktır. Irak savaşının altında yatan stratejik mantık kaçınılmaz olarak Orta Doğu'da yeni savaş ve iç savaşlar tehdidini gündemde tutmaktadır. ABD, AB, Rusya, Çin, Hindistan ve Japonya arasında derinden gelişen çelişkiler zembereğinin boşalım alanı Orta Doğu olabilir.

Washington'un Irak'ta orta vadede kalıcı askeri üsler oluşturduğu ve bunlardan vazgeçmeyeceği açıktır. İşgalin sona ermesi ise organik hâkimiyetin iyice yerleşmesi ile mümkündür. Bunun yolu ise Irak'ın dini, etnik, sosyal, siyasal bileşimine müdahaleden geçmektedir. Bu tür müdahalelerin sonuçları ise binlerce yılda oluşan toplumsal dengelerin sarsılmasını getirecektir. Irak'ın etnik, dini, sosyal yapısı Orta Doğu'nun minyatürü gibidir. Bu ülkedeki dinamikler basta Türkiye olmak üzere bölge ülkelerini sarsacak niteliktedir. ABD'nin Irak'tan kısa sürede ayrılmasının

koşulları henüz olgunlaşmamıştır. Zira bu ülkenin sosyal, dini, etnik, ekonomik çelişkilerinin yeni kompozisyonu ABD'nin askeri varlığını meşrulaştıran sürekli bir kriz temelini beslemektedir. Kaynaklarına, geleceğine, siyasi ve ekonomik bağımsızlığına sahip, ulus-devlet eksenli bir Irak'ın yapılanmasına, demokrasiyi ülkenin finansal, kültürel, iktisadi kaynakları üzerinde yurttaşın söz hakkı olarak düzenleyen bir anayasal mimariye izin verilmeyeceği ortadadır. Herkesin dini, mezhepsel, aşiretsel aidiyetleri ile tanımlandığı bir toplumun ise akıl dışı iç çatışmalarla parçalanması ihtimal dahilindedir. Tüm bu gelişmelerin ABD'yi bölgede kalıcı bir unsur haline getireceği ise günümüz şartları değişmediği takdirde kaçınılmazdır. Bu konuda tüm bölge açısından yegâne umut; büyük devlet tecrübesi etnik ve sosyal imkândan, köklü kurumları ve alternatif kurtuluş çözümleri üretme yeteneğini kurduğu Cumhuriyetle göstermiş, tüm inanç sistemlerine beşeriyetin en önemli kazanımları ölçeğinde eşit mesafede durabilen Türkiye'nin, gelişmelere ağırlığını koymasındadır.

9.2. Teklifler

9.2.1. Kısa Vadede:

(1)Uluslararası kuruluşların gözlemciliğinde nüfus sayımının yapılması sağlanmalıdır.

(2)Türkmenlere yönelik baskı ve şiddet eylemlerinin insan hakları örgütlerinin gündemine taşınması için gerekli tedbirler alınmalıdır.

(3)Kuzey Irak'ta, bir Kürt Devleti için büyük çaba sarf eden KDP ve KYB'nin kendi aralarında birleşmeleri ve ortak hareket etmeleri önlenmelidir.

(4)Türkmenlerin siyasi hakları konusunda Dışişleri Bakanlığı nezdinde girişimlerde bulunulmalıdır

(5)Irak'ın toprak bütünlüğünü tehlikeye düşürecek gelişmelerin Türkiye'yi olduğu kadar İran ve Suriye'yi de aynı derecede olumsuz etkileyeceği bu ülkelere anlatılarak, ortak politikalar üretilmesi ve yürütülmesi sağlanmalıdır.

(6)Irak'ın üniter devlet yapısını muhafaza edebilmesi yönündeki politikamız devam ettirilmelidir.

(7)Irak'ın parçalanmasının Türkiye tarafından kabul edilmez olduğu her fırsat ve ortamda vurgulanmalıdır.

(8)Irak'taki Türkmenlerin sosyal, ekonomik ve siyasi haklarının diğer halklarla birlikte eşit statüde korunması için gerekli girişimlerde bulunulmalıdır.

(9)Türkmenler, asimilasyon ve baskı politikalarına karşı direnebilmeleri için, gerekirse silah ve teçhizat yönünden desteklenmeli ve her türlü şartta arkalarında bulunduğu hissi verilmelidir.

(10)Irak'ın yeniden yapılandırılmasında Türkiye'nin aktif rol alması için Dışişleri Bakanlığı nezdinde girişimlerde bulunulmalıdır. Irak'ta faaliyet gösteren Türk firmaları desteklenmelidir. Göstermeyenle bu yönde teşvik edilmelidir.

(11)Irak'ta oluşabilecek her türlü duruma karşı proaktif bir yaklaşımla, açık ve net politik tedbirler alınmalıdır.

(12)Irak'a karşı yürütülen politikalarda devletin bütün teşekkülleri arasında koordineyi sağlayacak bir birim oluşturulmalıdır.

(13)Irak Türkmenlerinin bölünmesi, Araplaştırılması ve Kürtleşmesini önleyecek tedbirler alınmalıdır.

(14)Irak'ta meydana gelebilecek gelişmeler düşünülerek Türkmen Cephesinin denge faktörü olacak bir güce erişmesi için gerekli tedbirler alınmalıdır.

(15)Terorizmle mücadeledeki haklılığımız ve ortak mücadelenin gerekliliği her fırsatta dile getirilmeli, Ağustos 2006'da teşkil edilmiş olan PKK ile Mücadele Özel Koordinatörlüğünün somut kararlar ve sonuçlar olarak sorumluluğunu yerine getirmesi konusunda ABD ve Irak makamları uluslararası kamuoyunda baskı altında tutulmalıdır.

(16)PKK'nın gerçek amacı uluslararası kamuoyuna anlatılmalı ve terör örgütleri listesine alınması için gerekli girişimlere devam edilmelidir.

(17)Sınırlarda kontrolün etkinliği sürdürülmelidir.

(18)Pusu ve operasyon faaliyetlerine devam edilmelidir.

(19)Kuzey Irak'taki teroristlerin yurt içine geçmelerini önlemek için her türlü tedbir alınmalı ve İç Güvenlik Birlikleri her an hazırlıklı bulundurulmalıdır.

(20)Terör örgütlerinin dış desteğinin kesilmesi için Başta ABD olmak üzere bölge ülkeleri ile Dışişleri Bakanlığı nezdinde çalışmalara devam edilmelidir.

9.2.2. Orta Vadede:

(1) Musul ve Kerkük'ün Kürtlerin kontrolüne geçmesi önlenmelidir.

(2) Irak'ın parçalanmasının Türkiye tarafından kabul edilmez olduğu her fırsat ve ortamda vurgulanmalıdır.

(3) İran ve Suriye ile siyasi, ekonomik, güvenlik ve ticari ilişkiler geliştirilmeli, terör örgütüne sağlanan desteğin kaldırılması ve örgütün çökertilmesinde müşterek hareket edilmesi için bu ülkeler nezdinde diplomatik temaslar artırılmalıdır.

(4) Bu ülkelerin, Türkiye'nin milli menfaatlerine aykırı davranışlarda ısrar etmeleri durumunda, bunlara karşı su kaynaklarının kesilmesi ile bazı ticari ve ekonomik yaptırımların yürürlüğe konacağı mesajı verilmelidir.

(5) Koşullara bağlı olarak, batılı ülkelerle sürdürülen ilişkiler yanında, değişik güç merkezleri veya devletlerle alternatif bir politikanın izlenmesi de dikkate alınmalıdır.

(6) Irak'taki Türkmenlerin sosyal, ekonomik ve siyasi haklarının diğer halklarla birlikte eşit statüde korunması için gerekli girişimlerde bulunulmalıdır.

(7) Türkmenlerin 1925 anayasasında ülkenin asli unsurlarından olduğunu ve yeni oluşturulacak Anayasa da da aynı çerçevede asli unsur kabul edilmeleri, böylece siyasi haklarının garanti altına alınması için Dışişleri Bakanlığı nezdinde girişimlerde bulunulmalıdır.

(8) Bölgedeki Arap ülkelere Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasının, bölgenin istikrar ve güvenliği için zorunlu olduğu her seviyede hissettirmelidir.

(9) Kuzey Irak'ta bulunan Türkmen'in varlığının ve bütünlüğünün korunması, Türkmenlerin bir takım endişeler, korkular ve ekonomik sorunlar nedeniyle yaşadıkları bölgelerden göç etmeleri engellenmelidir.

(10) En kalıcı yatırımın eğitim ve öğretim olacağı bilinci ile, bu konudaki projelere öncelik ve ağırlık verilmelidir.

(11) Türkiye yeni tehditler karşısında milli güç unsurlarını güçlü buldurmalıdır.

(12) Terör örgütlerinin dış desteğinin kesilmesi için Başta ABD olmak üzere bölge ülkeleri ile Dışişleri Bakanlığı nezdinde çalışmalara devam edilmelidir.

9.2.3. Uzun Vadede

(1)Kuzey Irak'ta, bağımsız bir Kürt Devleti kurulmasına kesinlikle müsaade edilmeyeceği her fırsatta kamuoyuna deklare edilmeli, böyle bir teşebbüsün gerçekleşmesi halinde, gerektiğinde askeri seçeneği de içeren eylem planı ivedilikle yürürlüğe konulmalıdır.

(2)İran, Suriye ile siyasi, ekonomik, güvenlik ve ticari ilişkiler geliştirilmeli, terör örgütüne sağlanan desteğin kaldırılması ve örgütün çökertilmesinde müşterek hareket edilmesi için bu ülkeler nezdinde diplomatik temaslar artırılmalıdır.

(3)Koşullara bağlı olarak, batılı ülkelerle sürdürülen ilişkiler yanında, değişik güç merkezleri veya devletlerle alternatif bir politikanın izlenmesi de dikkate alınmalıdır.

(4)Irak'ta demokrasinin, barış ve güvenliğin kalıcı hale getirilmesi için başta Kürt gruplar olmak üzere bütün silâhlı grupların silâhsızlandırılmaları için ABD ile işbirliğine önem verilmelidir.

(5)Türkiye, Çin, Hindistan, Pakistan, İsrail ve Rusya gibi potansiyel güç olan ülkelerle ilişkilerini iyi seviyede tutmalıdır.

KAYNAKLAR

A. KİTAPLAR

1. ACI, Esra Yüksel, (2005), Kalkınma Sürecinin Aktörleri Sivil Toplum Kuruluşları Kalkınma Ajanları Mı? Neoliberal Ajanlar Mı?, Günize Yayıncılık, İstanbul
2. AKKOYUNLU Z. ve SAATÇI S., Irak Muasır Türk Şâirleri Antolojisi, Kültür Bakanlığı, Türk Dünyası Edebiyatı 24, 1991, Ankara
3. ALTUĞ, Fevzi, (1983), Petrol Sorununun Tarihsel Gelişimi ve Türkiye, Akademi Kitapevi, Bursa
4. ARAS ve ark., (2004), Irak Savaşı Sonrası Orta Doğu, TASAM Yayınevi, İstanbul
5. ARI Önder, (1977), Uluslararası İlişkiler Bakımından Türkiye ve Komşuları, Güryay Matbaacılık, İstanbul
6. ARI, Tayyar (1997), Uluslararası İlişkiler, Alfa Basın Yayım Dağıtım, İstanbul
7. ARI, Tayyar (1999); 2000li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi, Alfa Basın Yayın Dağıtım, İstanbul
8. ARI, Tayyar, (2005), Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi, Alfa Yayınları, İstanbul
9. ARI, Tayyar, (2007), Irak, İran, ABD ve Petrol, Alfa Yayınları, İstanbul
10. ARI Tayyar, (2000), Amerika'da Siyasal Yapı, Lobiler ve Dış Politika, Alfa Yayınları, İstanbul
11. ARMAOĞLU Fahir (1993) 20nci YY. Siyasi Tarihi, İş Bankası Yayınları, İstanbul
12. ARMAOĞLU Fahir (1998), Lozan Konferansı ve Musul Sorunu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul
13. Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, (1989),Atatürk Araştırmaları Merkezi, Ankara

14. ATEŞ ve ark, (2004), ABD Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Dünya, Ümit Yayıncılık, Ankara
15. AYMAN, Gülden, (2003); Yeni Bir Hegemonya Tarzı Konferans Notları, Silahlı Kuvvetler Akademisi Siyasi Durum Ders Bilgi Notu
16. BAYUR, Yusuf Hikmet, (1973), Türk Devletinin Dış Siyasisi, Ankara Yayınevi, Ankara
17. BRZEZİNSKY, Zbigniew, (1998), Büyük Satranç Tahtası, Sabah Yayınları, İstanbul
18. Büyük Larousse, (1994), Sözlük ve Ansiklopedi. Milliyet, Cilt 9,
19. CAŞIN Mesut Hakkı, (2004), Saddam Sonrası Irakta Yeni Gelişmeler Işığında Milletlerarası hukukun Zorlu Sınavı, Çantay Kitapevi, İstanbul
20. ÇOBANOĞLU, Macit, (1994), Türkiye Irak İlişkilerinin Dünü, Bugünü, HAK Yayınları, İstanbul
21. DAVUTOĞLU, Ahmet (2001); Stratejik Derinlik, Küre yayınları, İstanbul
22. DEĞERLİ, Turgut, (1996), Milli Güvenlik Siyaseti ve Stratejisi, HAK Yayınları, İstanbul
23. DEMİREL, Emin, (2005), Gizli Servisler, IQ Yayınları, İstanbul
24. DIMOND, Jared, (2005), Tüfek, Mikrop ve Çelik, TUBİTAK Yayınları, Ankara
25. DURSUN, İsmail, (2006), Kürt Tezgahı, IQ Yayınları, İstanbul
26. DURSUN, Abdülkadir, (2006), Kutsal Topraklar ve Paylaşılmayan Sular Fırat-Dicle, IQ Yayınları, İstanbul
27. DURSUN T. K. (1965); Bir Damla Kan, Bir Damla Petrol, İstanbul
28. EROĞLU, Cevat, (2003), İsrail'in Beka Stratejisi ve Kürtler, Sayfa Yayınları, İstanbul
29. ERTUĞRUL Ümit, (2004), OSEGİT'in Kültürel ve Etnik Yapılanması, Orta Doğu Siyasi Ekonomik Güvenlik İşbirliği Teşkilatı, Kocaeli Üniversitesi Yayınları, Kocaeli

30. ERTUĞRUL, Ümit, (2006), Türkmenler ve Türkiye, Kerkük Vakfı Yayınları, İstanbul
31. ESENYEL, Ö.,(2001) Türkiye'nin Su Potansiyeli Ve Potansiyelin Kullanılması, HAK Basımevi, İstanbul
32. EVANS, Laurance, (2003), Türkiye'nin Parçalanması ve ABD Politikası(1914-1924)
33. FROMKIN, David, (2004), Barışa Son Veren Barış, Epsilon Yayınları, İstanbul
34. FUKUYAMA, Francis, (2006), Devlet İnşası, Remzi Kitapevi, İstanbul
35. George Washington University, National Security Archive, Shaking Hands with Saddam Hussein: The U.S. Tilts toward Iraq, 1980-1984
36. GERÇEKSEVER, Abdülkadir, (2005), Kayıp Kimlik Basra Körfezi, IQ Yayınları, İstanbul
37. GİRİTLİ, İ., (1978), Kara Altın Kavgası : Petrol ve Politika, İstanbul
38. GÖĞER, E., (1967), Petrol Hukuku, Ankara
39. GÖZEN, Ramazan, (2000), Amerikan Kıskaçında Dış Politika: Körfez Savaşı, Turgut Özal ve Sonrası, Liberte Yayınları, Ankara
40. GRAY Colin S.- SLOAN Geoffrey, (2003), Jeopolitik, Strateji ve Coğrafya, ASAM Yayınları, Ankara
41. GÜNDÜZ, Aslan (2003), Milletlerarası Hukuk, Beta Yayınları, İstanbul
42. GÜREL, Şükrü,(1979), Orta Doğu Petrolünün Uluslararası Politikadaki Yeri, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara
43. GÜRLER, A.İ., (2005), Büyük Orta Doğu Projesi ve Bush Doktrini, IQ Yayınları, İstanbul
44. GÜRSES, Emin, (2001), İnsan Hakları Diplomasisi, Bağlam Yayıncılık, İstanbul
45. HENDERSON Simon, (1991), Instant Empire: Saddam Hussein's Ambition for Iraq, Mercury House, Incorporated, San Francisco

46. HERSH, Seymour M.,(2005), Emir Komuta Zinciri 11 Eylülden Ebu Gureybe Uzanan Yol, Agora Kitaplığı, İstanbul
47. HEYKEL (Çev: A. ASRAR), M, (1993), 3. Petrol Savaşı: Körfez Savaşının Perde Arkası Pınar Yayınları, İstanbul
48. HÜR MÜZLÜ, Erşat, (2006), Irak'ta Türkmen Gerçeği, Kerkük Vakfı Yayınları, İstanbul
49. IZADY, Mehrdad R.,(2004), Bir El Kitabı-Kürtler, Doz Yayınları, İstanbul
50. İLHAN, Suat, (1989), Jeopolitik Duyarlılık, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara
51. JENSEN, W., G., (1967), Energy in Europe 1945-1980, London
52. JOHNSON, Paul, (2000), Yahudi Tarihi, Pozitif Yayınları, İstanbul
53. KARADAĞ, R.(1990), Petrol Fırtınası, Divan Yayınları, İstanbul
54. KAYAR, Mustafa, (2003); Türk Amerikan İlişkilerinde Irak Sorunu, IQ Yayınları, İstanbul
55. KEEGAN, John, (2005), Irak Savaşı ve Türkiye, Marka Yayınları, İstanbul
56. KINAL, F.,(1983), Eski Mezopotamya Tarihi, Ankara
57. KOCAOĞLU, Mehmet, (1995), Uluslararası İlişkiler Işığında Orta Doğu, Genelkurmay Basımevi, Ankara
58. KOÇSOY, Şevket, (1991), Irak Türkleri, Boğaziçi Yayınları
59. KOLUMAN, Aziz ve Şen Alper, (2003) Dünyada Su Kaynaklarının Paylaşımı Konusunda Yaşanan Başlıca Sorunlar, ASAM Yayınları, Ankara
60. KORANAY, Bahgat, (2003), Küreselleşmenin Doğu Akdeniz Ve Orta Doğu'nun Güvenlik Stratejilerine Yansımaları, Gn.Kur. Basımevi, Ankara
61. KÖSTÜKLÜ N.ve MEMİŞ E.,(1992) Tarih Boyunca Orta Doğu-Anadolu İlişkileri, Konya
62. KÜÇÜKKARAGÖZ, İsmet, (2000), Irak'ta Türkmen Varlığı, HAK Yayınları, İstanbul
63. LEWIS, Bernard, (1996), Orta Doğu, Sabah Yayınları,İstanbul

64. Marr Phebe, (1988), Iraq: Its Revolutionary Experience under the Bath, Duke University Press
65. MEMİŞ, Ekrem, (1995), Orta Doğu Sorunları ve Türkiye, Mimoza Yayınları, Konya
66. MEMİŞ, Ekrem,(1990) Tarihi Coğrafyaya Giriş, Konya
67. MEMİŞ, Ekrem, (1993), Eskiçağ Tarihinde Doğu-Batı Mücadelesi, Konya
68. MERAY, Seha, (1969), Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler, Ankara Yayınevi, Ankara
69. MISIRLIOĞLU, K., (1975) Musul Meselesi ve Irak Türkleri, İstanbul
70. MUMCU, Ahmet, (1980), Siyasi Tarihe Giriş, Turhan Kitapevi, Ankara
71. MUTLU, Mustafa, (2003), Savaşlarda Kamuyu Oluşumu, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul
72. ORAN, Baskın, (1998), Kalkık Horoz: Çekiç Güç ve Kürt Devleti, Bilgi Yayınları, Ankara
73. ORAN, Baskın, (2006), Türk Dış Politikası, İletişim Yayınları, istanbul
74. ÖKE, M.Kemal, (2005), Irak Savaşı Günlüğü, İrfan Yayınları, İstanbul
75. ÖKE M. Kemal, (1995), Musul-Kürdistan Sorunu(1918-1926), İz Yayıncılık, İstanbul
76. ÖKE, M.K.,(1991), Musul Meselesi Kronolojisi, İstanbul
77. ONAY, Yaşar, (2003), Neden Irak?, Babil Yayıncılık, Ankara
78. ÖNENTÜRK, F., (1983), Petrol, Ekonomisi Üzerine, Ankara
79. Orta Doğu Barış Süreci ve Türkiye Üzerine Etkileri, (1996), HAK Yayınları, İstanbul
80. ÖZAKINCI, Cengiz, (2003), Dolmakalem Savaşları, Otopsi Yayınları, İstanbul
81. ÖZAY, Ramazan, (1997), Dünya Denkleminde Orta Doğu, Öz Eğitim Yayınları, İstanbul

82. ÖZCAN Mustafa, (1994), Orta Doğu Denkleminde Türkler, Kürtler, Araplar, Yahudiler, Marifet Yayınları, İstanbul
83. ÖZDAĞ Ümit (2003); Türkiye'nin Irak Politikasının Belirleyicileri, ASAM Yayınları, Ankara
84. ÖZDAĞ, Ümit, (1999), Türkiye, Kuzey Irak ve PKK: Bir Gayrinizami Savaşın Anatomisi, ASAM Yayınları, Ankara
85. ÖZDAĞ ve ark., (2003), Irak Krizi, ASAM Yayınları, İstanbul
86. ÖZKAN Abdullah, (2006), 21nci YY.da ABD'nin Küresel Stratejileri, TASAM Yayınları, İstanbul
87. ÖZKAN, Tuncay, (2003), Bush ve Saddam'ın Gölgesinde Entrikalar Savaşı, Alfa Yayınları, İstanbul
88. ÖZTÜRK Erdal, (1999); Orta Doğuda Güvenlik ve İşbirliğinin Tesisi, HAK Yayınları, İstanbul
89. PETRAS, James, (2001), Emperyalizm ve Latin Amerikada Hükümet Dışı Örgütler, Bağlam Yayıncılık, İstanbul
90. POLLACK, Kenneth, (2002), The Threatening Storm, Random House, New York
91. SAATÇI, Suphi, (2003), Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri, Ötüken Yayınları, İstanbul
92. SAATÇI, Suphi, (1996), Tarihi Gelişim İçinde Irak'ta Türk Varlığı, Tarihi Araştırmalar ve Dökümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı, İstanbul
93. SAATÇI, Suphi, (2004), Altunköprü, Türkmenler Kültür ve Yardımlaşma Derneği, Yayın Nu:6, İstanbul
94. SAĞLAM Kadir (1999); Orta Doğuda ve Dünyada Körfez Savaşı ile Değişen Güç Dengeleri, İstanbul
95. SANDER Oral (1994); Değişen Dünya Dengelerinde Türkiye, Derleyen: Sabahattin Şen, Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye, Bağlam Yayınları, İstanbul
96. SANDER Oral (1979); Türk Amerikan İlişkileri 1947-1964, AÜSBF Yayınları, Ankara

97. SANDER, Oral,(1999), Siyasi Tarih 1918 – 1994, TC İş Bankası Yayınları, İstanbul
98. SHWADRAN, Benjamin, (1985), The Middle East, Oil and The Great Powers, Westview Press, Colarado
99. SİLLELİ Turan, (2005), Büyük Oyunda Türkiye-Irak İlişkileri, IQ Yayıncılık, İstanbul
100. SİSAV (Siyasi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı), (1992), Orta Doğu ve Geleceği, SİSAV Yayınları, İstanbul
101. ŞEN, Sabahattin, (2003), Su Sorunu Orta Doğu ve Türkiye, Bağlam Yayınları, İstanbul
102. ŞEN, Şamil, (2003), Asimetrik İki Kutuplu Dünya Sistemi ve Körfez Savaşı, M5 Savunma ve Strateji Dergisi, Sayı 118, İstanbul, Nisan 2003
103. ŞİMŞİR, (2004), Türk-Irak İlişkilerinde Türkmenler, Bilgi Yayınevi, İstanbul
104. STOCKING, G.,W., (1970), Middle East Oil;A Study in Political and Controversy, Kings Tenn, Vanderbilt Universty Press
105. TANOĞLU, A., (1971), Enerji Kaynakları, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul
106. TERZİBAŞI, A, (2001), Kerkük Matbuat Tarihi, 1879-1985, Kısım 1, Kerkük
107. THOMPSON G., (1998), Küreselleşme Sorgulanıyor, Dost Yayınevi, Ankara
108. TOLUNER, Sevim, (2004), Milletlerarası Hukuk Açısından Türkiye'nin Bazı Dış Politika Sorunları, Beta Yayınları, İstanbul
109. TOLUNER, Sevim, (1996) Milletlerarası Hukuk Dersleri, Beta Yayınları, İstanbul
110. TOPUR, Tuncer, (2004), Dipsiz Kuyu Orta Doğu ve Türkiye, IQ Yayınları, İstanbul
111. TUNCER Hüner, (2003), Doğu Sorunu ve Büyük Güçler(1853-1878) Osmanlının Kader Yılları, Ümit Yayıncılık, İstanbul

112. TUNÇ, Hakan, (2004), Amerikanın Irak Savaşı, Harmoni Yayınevi, İstanbul
113. TURAN, Osman, (1965, Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara
114. TURHAN, Kaan, (2006), Sivil Casus, IQ Yayınevi, İstanbul
115. ULUATAM Özhan, (2004) Damlaya Damlaya, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul
116. UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, (1969), Andolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri, Ankara Yayınevi, Ankara
117. VIDAL A.GRESH.D. (1991) (çeviren: U. Hamdi TÜRE), Orta Doğu: Mezopotamya'dan Körfez Savaşına, İstanbul
118. YAMANER, Şerafettin, (2000), Misak-ı Milli ve Musul Sorunu, HAK Yayınları, İstanbul
119. YERGİN Daniel, (1995), Petrol, Çev. K.TUNCAY, Kültür Yayınları, İstanbul
120. YERGİN, Daniel, (1991), The Prize: The Epic Quest for Oil, Money and Power, New York, 1991
121. YILDIZ, Hakan, (2004), Irak-Musul-Kerkük Üçgeni ve Büyük Oyun, IQ Yayınları, İstanbul
122. YILDIZ Y.Gökalp, (2000), Global Stratejide Orta Doğu, Krizler, Sorunlar ve Politikalar, Der Yayınları, İstanbul
123. YILDIZ Y.Gökalp, (2004), Oyun İçinde Oyun Büyük Orta Doğu, IQ Yayınları, İstanbul
124. YILMAZ Hasan,(2000), Irakta Muhalefet ve ABD'nin Irak Politikası, Avrasya Dosyası, Cilt 6, Sayı 3
125. YILMAZ, Ejder, (2006); Hukuk Sözlüğü, Yetkin Yayınları, Ankara
126. YORULMAZ, Y., (1983), Petrol İşleme Teknolojisi ve Rafineri Üniteleri, Ankara
127. YURDAKUL Şahin,(1975), Musul Meselesi, Ankara Yayınevi, Ankara

B. MAKALELER

128. ACI, Esra Yüksel, (2005), Küreselleşme, İyi Yönetim ve NGO'lar, Üniversite ve Toplum Bilim Eğitim ve Düşünce Dergisi, Ocak 2005, Cilt 5, Sayı 1
129. ACI, Esra Yüksel, (2005), Küreselleşme Olgusu ve STK'lar, Üniversite ve Toplum Dergisi, Mart 2005, Cilt 5, Sayı 1
130. ADIBELLİ, Barış, (2004), Çin Halk Cumhuriyeti'nin Merkez-Çevre Denklemine Tehdit Algılaması ve Güvenlik Yapılanması, Stratejik Araştırmalar Dergisi, Yıl:2, Sayı:3, Ankara
131. AKYOL, Taha, (2003), Halil İnalcık Diyor ki..., Milliyet Gazetesi, 29 Eylül 2003
132. ALTUNIŞIK, Meliha, (2005), The Turkish Model and Democratization in the Middle East, Arab Studies Quarterly, Cilt:27, Sayı: 1/2, Kış-Bahar 2005
133. America's Old Alliance Subsides into The Sand, (1998), The Economist, (January 24, 1998)
134. ARAS Osman, (1987), İran-İrak Savaşı, Silahlı Kuvvetler Dergisi, Yıl 106, Sayı 3, 11 Eylül 1987
135. AYDIN, Mustafa,(2004) Neşe Tüzel'in Yapmış Olduğu Söyleşi, www.panoramadergisi.com, Haziran 2004
136. AYIŞIĞI, Metin, (2005), Türkmen Meselesi ve Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası, www.balikesir.edu.tr/metinay/turkmen.html, 2005
137. AYTAÇ, Ömer, (2005), Modern Devletin Mutlakçı ve Araçsal Yüzleri, Sivil Toplum Dergisi, Yıl 3, Sayı 10, Nisan-Haziran 2003
138. BAĞCI, Cahit, (2006), Soğuk Savaş Döneminde Sivil Toplum Örgütleri ve Kalkınma, Sivil Toplum Dergisi Sayı:3
139. BAŞDOĞAN, Ferhat, (1986), Türk-İrak İlişkileri ve Bugünkü Irak, Güncel Konular, Sayı:7, Ağustos 1986
140. BATUR Nur, (1991), Türk-Kürt-Arap Federasyonu, Milliyet Gazetesi, 02.02.1991

141. BAYRAÇ, Naci, (2004), Uluslararası Petrol Piyasasının Ekonomik Analizi, www.tek.org.tr/dosyalar/BAYRAC-Energy.pdf
142. BEYATLI, Aydın, (2007), Siyasi Konjonktürde Irak Türkmenleri, www.turan.tc/turk/irak/index.htm
143. Bidding on for Iraqi Reconstruction Cake, (2003), The Financial Gazette, 24 April 2003
144. BİNAY, Mehmet, (1997), Sivil Toplum Örgütü mü? Gizli İstihbarat Teşkilatı mı? www.Turkiye.net/mbinay/news/analiz24.htm
145. BOOT, Max, (2003), USA Today, May 6, 2003
146. BREZEZİNSKİ Zbigniew, SCOWCROWT Brent, MURPHY Richard, Differentiated Containment, Foreign Affairs, Mayıs/Haziran 1997
147. CAFERSOY Nazım, (2003), Rusya-Fransa-Almanya Üçlüsü ABD'nin Irak Müdahalesine Karşı Tavrını Sürdürüyor, Günlük Küresel Değerlendirme Bülteni 06.03.2003, Sayı 110, <http://www.avsam.org/gunlukbulten/>
148. CEMAL, Hasan (2004); Büyük Orta Doğu, 02.03.2004, Milliyet Gazetesi
149. CONETTA, Carl (2003) The Wages of War: Iraqi Combatant and Noncombatant Fatalities in the 2003, Conflict, Project on Defence Alternatives Research, Monograph
150. ÇAKMAK Cenap, (2005), Taslak Irak Anayasası ve Irak'ın Geleceği Stratejik Yorum No:173, <http://www.tasam.org/>
151. ÇANDAR, Cengiz, (2006), Irak Seçim Sonuçlarını Doğru Okumak, Türkiye Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi, www.tusam.com, 23 Ocak 2006
152. ÇEÇEN, Anıl, (2003), Ulusal Strateji İhtiyacı, Müdafa-i Hukuk, Nisan 2003, Sayı 56
153. ÇELİKOL, Oğuz, (2006), Irak Son Gelişmeler, Boğaziçi Üniversitesi-TUSİAD Dış Politika Forumu, 24 Nisan-31 Mayıs 2006, İstanbul
154. ÇİLOĞLU, Barış, (2003), Dünya Petrollerinde Yeni Aktör, Stratejik Analiz Aylık Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt 4, Sayı 37, Ankara, Mayıs 2003

155. DEMİRMEN, Ferruh, (2004), Lozan'da Petrol: Tarihten Bir Sayfa, TPJD Bülteni, Cilt 16, Sayı 2
156. DİLEK, Bahadır Selim,(1999) 31 Ağustos Kıyımı, Türkmeneli'nden Notlar, Yıl:1, Sayı:3, Eylül 1999, Ankara
157. EKİCİ, Nejdet,(2005), Kerkük ve Musul Sorunu, Kardeşlik Dergisi, Yıl:7, Sayı:25, İstanbul
158. ELEKDAĞ, Şükrü, (1995), Non-Arap Non-OPEC Pipe-Line, Milliyet Gazatesi, 17 Eylül 1995
159. Equity International, (2003), The Cost of Stability Potential Price Tags on the Rebuilding of Iraq, May, 2003
160. ERGEÇ, Saadettin, (2005), Ulusal Sesleniş Konuşması, www.kerkuk.net, 2 Ağustos 2005
161. ERGEÇ, Saadettin, (2005), Çizgimiz Hak ve Adalet Çizgisidir, www.kerkuk.net, 31 Ağustos 2005
162. ERKMEN S.-YILMAZ H., (2001), Orta Doğu Denklemi ve Dünden Bugüne ABD'nin Irak Politikası Stratejik Analiz, Cilt 1, Sayı 12, Nisan 2001
163. ERKMEN, Serhat, (2003), İç Etkenler Açısından Irak'ın Geleceği, Irak Krizi(2002-2003), ASAM Yayınları, Ankara, 2003
164. ERKMEN, Serhat, (2003), ABD'nin Orta Doğu'da Değişim İhtiyacının Nedenleri, Stratejik Analiz Dergisi, Ankara, Mart 2003
165. FLAVIN, Christopher,(1990), Beyond the Gulf Crisis: An Energy Strategy for the 90s
166. FREEDMAN, (2002), Putin and The Middle East, Demokratizatsiya, C. 10 No. 4, Sonbahar 2002
167. GÖKA, Erol,(1999), Orta Doğu Barışının Psiko-Politik Çerçevesi, Avrasya Dosyası, Cilt:5, Sayı:1, İlkbahar 1999
168. GRICE Andrew; (2003), The Independent, 14 May 2003
169. GUTTERMAN Steve, (2003), Putin: Too Soon to Lift UN Sanctions, Moscow Times, April 30, 2003

170. GÜRSES, Emin, (2003), Ne Yapmalı?, Aydınlık Dergisi, 12 Şubat 2003
171. HASAN, Mazin, (2003), Irak'ın Gizlenen Gerçeği Türkmenler, Irak Krizi(2002-2003), ASAM Yayınları, Ankara
172. HASAN, Mazin, (2005), Irak'ta Referandumun Sonuçları, 25 Ekim 2005, www.asam.gov
173. HASAN, Mazin, (2004), Türkiye'nin Türkmen Politikası: Yapılması Gerekenler, Stratejik Analiz Dergisi, Cilt 4, Sayı 48, Nisan 2004
174. INDYK, Martin, (1993), The Clinton Administration's Approach to the Middle East, Soref Symposium, 18 Mayıs 1993, The Washington Institute for Near East Policy
175. KAAN, Ögüt, (2000), Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun. Avrasya'da Güç Dengeleri, Petrol-Doğalgaz, Aydınlatma 1923 Dergisi, Sayı 31, Mart-Nisan 2000
176. KARACA, Kutay, (2004), Çin Halk Cumhuriyeti'nin Yeni Güvenlik Kavramı, Şangay İşbirliği Örgütü ve Türkiye'nin Bölgedeki Örgütlenmeye Bakışı, Stratejik Araştırmalar Dergisi, Yıl:2, Sayı:3, Ankara
177. KARAŞ, Esin, (2004), Irak'lı Kürtlerin Bağımsızlık Talebi, 24 Aralık 2004, www.asam.gov.tr
178. KAYAYERLİ, Müjdat, Etnisitenin Orta Doğu'da Önemi ve Güvenlik, www.haberaliz.com
179. KAZANCI, Hicran, (2004) Saddam mı, ABD işgali mi bölge için daha tehlikeli?, TUSAM, Orta Doğu Araştırmaları Masası, Mayıs 2004
180. KERKÜK, İzzettin, (1963), Kerkük Katliamının Dördüncü Yıldönümü, Türk Kültür Dergisi, Sayı:9, Ankara, Temmuz 1963
181. KIVAÇ, Galip Över, (2000), Irak'ta Bütünleşmeye Doğru, Avrasya Dosyası, Irak Özel, Cilt:6, Sayı:3, Sonbahar 2000
182. KOCAOĞLU, M., Orta Doğu'daki Kürt Kumarı, Avrasya Dosyası, C.2, S.2
183. KOÇ, Bahadır Şanlı, Yahudiler ve Amerikan Seçimleri-Çin ve Orta Doğu Petrolü, www.haberaliz.com
184. KOÇAK, Ali, (2007), Nejdet Koçak Hakkında, Turkish Gazete, Siyasi Aktüel İnternet Gazetesi

185. KODAMAN, Bayram, (1990), Şark Meselesi ve Tarihi Gelişimi, Türkiye'nin Sorunları Sempozyumu, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara
186. KORUTÜRK, Osman, (2005), Yeni Türkmen Politikası Oluşturdu, Milliyet Gazetesi Fikret Bila'nın Yapmış Olduğu Mülakat, 21 Mart 2005
187. KÖPRÜLÜ, Ziyat, (1999), VIII. Yıldönümünde Altunköprü Katliamı, Türkmeneli'den Notlar, Yıl:1, Sayı:2, Ankara
188. KÖYLÜ, Hilal, (2003), Türkmenler Yapılanıyor, Radikal Gazetesi, 15 Eylül 2003
189. KUL, Mehmet, (1996), Kerkük Artık Yok, Türk Dünyası Dergisi, Ankara
190. KUTKAN, Ş, (1973), Fuzulî'nin Baba Evi ve Fuzulî Mescidi, Türk Edebiyatı, Sayı: 17, Mayıs 1973
191. LAÇİNER Sedat, (2003), ABD'nin Irak Operasyonu Bir İsrail Projesi mi?, 2023 Dergisi, 15 Şubat 2003, Sayı.22
192. LESSER, Ian O., Energy and the Middle Eastern Security, New Dimensions and Strategic Implications, www.rand.org/publications/MR/MR1640.pdf
193. LIU, Henry C.K., (2002), US Dolar Hegemony Has Got to Go, Asia Times Online Co.Ltd., New York, 11 Nisan 2002
194. NAKİP Mahir, (2005), Kerkük Kimindir, Stratejik Öngörü Dergisi, Sayı:4, 2005
195. NAKİP, M., (2004), Türkmen Kültürünün Mihenk Taşı, Ata Terzibaşı, Kardeşlik, Yıl 6, Sayı 23, S.19
196. MEMİŞ, E., (1985), Filistin Kime Aittir?, G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı 1, Ankara
197. MURATLI, Ahmet, (2007), ABD Gerçeği Gördü, www.kerkuk.net, 8 Ocak 2007
198. NİRAY Nasır, (2004), Küreselleşme Bağlamında Orta Doğu, Orta Doğu Araştırmaları Dergisi, Cilt II, Sayı 1, Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi, Elazığ

199. OKMAN, Cengiz, (2004), Stratejik Yapılanma ve Yönelişin Esasları, Görüş, Haziran 2004
200. ÖZBEK, Nurullah S., (2006), Orta Doğu Denkleminde Türkiye-İsrail İlişkileri, Akademyaya Doğru Kültür Sanat Platformu, www.geocities.com/akademyaarsiv1/akademarsiv32.htm/
201. ÖZDAĞ Ümit, (2002), Yeniden Yapılanan Orta Doğu, Stratejik Analiz Dergisi, Cilt 3, Sayı 31, Kasım 2002
202. ÖZDAĞ, Ümit, (2005), Türkiye Ne İstiyor?, Akşam Gazetesi, 7 Şubat 2005
203. ÖZDEMİR Azim ve ŞAHİNBEYOĞLU Gülbin, (2000) Alternatif Döviz Kuru Sistemleri, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Araştırma Genel Müdürlüğü Tartışma Tebliği
204. ÖZMEN, Hasan, (1999), Irak ve Türkmen Dosyası, Türkmeneli İşbirliği ve Kültür Vakfı, Ankara
205. ÖZTÜRK, Osman Metin, (2002), 11 Eylül Sonrasında Orta Doğu ve Irak, Jeopolitik Dergisi, Bahar 2002
206. PARLAR, Suat, (2006), ABD Stratejileri Işığında Irakta Dini ve Etnik Çelişkiler. Jeopolitik Dergisi, Ocak 2006, Sayı-24,
207. PAUL, James, (2002), Iraq: The Struggle for Oil, Global Policy Forum
208. PİGM, (2000), 2000 Yılı Petrol Faaliyetleri, T.C. Petrol İşleri Genel Müdürlüğü Dergisi, Sayı:45
209. ROZMAN, Gilbert, (2004), China's Perspective On The World, External Strategy of The New Chinese Leadership International Workshop, The Japan Institute of International Affairs, Tokyo, February 9-10, 2004
210. RUSSELL, James, A., (2003), Searching for a Post-Saddam Tegral Security Architecture, Middle East Review of International Affairs, Bol.7, No.1(March 2003)
211. SAMANCI, Aziz Kadir, (1999), El-Tarih El-Siyasi Li Turkman El-Irak, Dar El-Saki Yayınları, Beyrut
212. SAWYER, (1983), Soviet Perceptions of the Oil Factor in US Foreign Policy, The Middle East-Gulf Region, 1983

213. SERT, Nuray, (2005), Irak'lı Türkmenlere Bulgar Modeli Ya Türkiye'ye, Radikal Gazetesi, 27 Mart 2005
214. SEYDİ Süleyman, (2003), Kürt Grupların Türkmen Politikası, www.haberaliz.com/dispolitika.html, 14 Mart 2003
215. SIMMONS, J.P., (1998), Sivil Toplum Örgütleriyle Yaşamayı Öğrenmek, Foreign Policy, Güz 1998, Yıl 1, Sayı 3
216. STEIN, Kenneth W., (2002), The Bush Doctrine: Selective Engagement in the Middle East", Middle East Review of International Affairs, Vol.6, No:2 (June 2002)
217. ŞEN, Şamil, (2003), Asimetrik İki Kutuplu Dünya Sistemi ve Körfez Savaşı, M5 Savunma ve Strateji Dergisi, Sayı 118, Nisan 2003, İstanbul
218. ŞÜKÜR Soran ve HASAN Mazin, (2004), Kerkük Kerkük, Stratejik Analiz Dergisi, Cilt 4, Sayı 47
219. ŞÜKÜR Soran, (2003), Uluslararası İlişkiler Bağlamında Irak ve Orta Doğu Petrolünün Jeostratejik Önemi, Orta Doğu Araştırmaları Dizisi 5, ASAM Yayınları, Ankara
220. The Cost of Stability Potential Price Tags on the Rebuilding of Iraq, (2003), Equity International; May, 2003
221. Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO), Petrolün Öyküsü (Broşür), Ankara 1995
222. TÜTÜNCÜ, Mehmet, (2004), Türkiye'nin Irak Politikası, Altunköprü, Yıl:2, Sayı:11, Kerkük Vakfı Yayınları, İstanbul
223. ÜKER Recep, BACA, Muzaffer, (2005), Dünya Sivil Toplum Kuruluşları Hareketi ve Türkiye Gerçeği, Uluslararası Mavi Hilal İnsani Yardım ve Kalkınma Vakfı'nın Rolü, Aralık 2005, İstanbul
224. ÜŞÜMEZSOY, Şener, (2003), Asimetrik İki Kutuplu Dünya Sistemi ve Körfez Savaşı, M5 Savunma ve Strateji Dergisi, Sayı 118, İstanbul, Nisan 2003
225. YALAZAN Talat, (1989), İran-İrak Savaşı Üzerine Bir İnceleme, Silahlı Kuvvetler Dergisi, Yıl 108, Sayı 321, Mayıs 1989

226. YAYÇILI, Mustafa Kemal, (1999), 31 Ağustos 1996 ve 10 Ağustos 1998 Olayları Hakkında Açıklama, Türkmeneli'nden Notlar, Yıl:1, Sayı:3, Ankara
227. YELDAN, Erineç, (2003), Irak Operasyonu ve Dünya Ekonomisi, www.habernaliz.com, 02 Nisan 2003
228. YILDIZ, Yavuz Gökalp, (2003), İngiltere'nin Irak Politikası, Akşam Gazetesi, 7 Mayıs 2003
229. YILMAZ, Hasan, (2003), Irak Kürtlerinin Bitmeyen Kavgası, Stratejik Analiz, Mart 2003, Sayı: 35
230. YILMAZ, Hasan, (2007), Kerkük'ün Geleceği, Stratejik Analiz, Şubat 2007, Sayı:82
231. WINTOUR Patrick; (2003), Britain's UN Policy Defended by Staw, The Guardian, May 13, 2003

C. TEZLER

232. ABDÜLMECİT Abdüsselam, (2002), Irak'ta Petrol Üretimi ve Sosyo Ekonomik Sonuçları, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon
233. AKKALE, Yüksel (2004); ABD'nin 2003 yılında Irakta icra ettiği harekât dikkate alındığında, Türkiye'nin ulusal çıkarları açısından Irak ve ABD arasında sürdürebileceği denge politikaları neler olabilir? (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hava Harp Akademisi Komutanlığı, İstanbul
234. ALTINDAĞ,İlkay, (2004), Irak'taki Türkmen Varlığının Dünü, Bu Günü Ve Yarını, Irak'taki Toprak Bütünlüğünün Devam Etmesi, Irak Devletinin Ortadan Kalkması, Federatif Bir Yapı Oluşması Durumunda, Türkmen Toplumunun Statüsü Ne Olacaktır?, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kara Harp Akademisi Komutanlığı, İstanbul
235. AYGÜN, Murat (2002); Kuzey Irakta gelişmesi muhtemel statü nasıl olabilir? Bunun Türkiye ve diğer ülkelere etkisi nasıl olacaktır?, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kara Harp Akademisi Komutanlığı, İstanbul
236. ÇAKIR, Ekrem (2004); Basra Körfezi ve Orta Doğu Ülkeleri Üzerinde ABD ve AB'nin Çatışma Alanları Nelerdir? AB'ye Üyelik Sürecinde Türkiye'nin

Bölgeye İlişkin Politikaları ve Türkiye-ABD Stratejik İlişkileri Nasıl Etkilenecektir? (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hava Harp Akademisi Komutanlığı, İstanbul

237. ÇAKMAKÇI, Gülen, (1999), Irak Petrol Üretimi, Tüketimi ve Sorunları, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

238. GÜR, Erdoğan (2002); Türkiye'nin Arap Dünyası ile Olan İlişkilerinin Başlıca Sorunları ve Özellikleri Nelerdir? Türkiye'nin Arap Dünyasına Yönelik Güvenlik Stratejisi Ne Olmalıdır, Nasıl Tespit Edilmelidir? (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hava Harp Akademisi Komutanlığı, İstanbul

239. MERAL, Süleyman (2004); Kuzey Irak'ta gelecekte oluşabilecek siyasi yapı değerlendirilerek Türkiye'nin uygulamaya koyması gereken kısa,orta ve uzun vadeli planlar nasıl olmalıdır? (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kara Harp Akademisi Komutanlığı, İstanbul

240. ÖNGÖR, Önder (2005), Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ABD'nin Orta Doğu Coğrafyasında Uyguladığı Güvenlik Politikaları Ve Bu Politikaların Türkiye Üzerine Yansımaları(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Gebze

241. ÖZEREN, Mehmet, (2002), Kuzey Irak'ta Yaşayan Kürtler ve Türkmenler, Bölge Üzerinde Oynan Oyunlar ve Türkiye'ye Etkileri, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kara Harp Akademisi Komutanlığı, İstanbul

Ç. BÜLTENLER

242. ABD. Başkanı George W. Bush ve ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell Tarafından Yapılan Güncel Konuşmalar, (2003), HAY, 18 Şubat 2003

243. BP Statistical Review of World Energy, (2002), Haziran, 2002

244. Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı, (2004), Irak'ın Yeniden Yapılandırılması Çalışmaları, Ankara

245. ÖZALP İsmail, (2002), ABD'nin Petrol Politikaları, Genelkurmay Başkanlığı, SAREM Etüdü, Ankara

246. Şehit Nejdet Koçak Albümü, (1999) Türk Ocakları Genel Merkezi, Türk yyrdu yayınları, Ankara 1999.
247. TC Başbakanlık Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, (2003), Irak'ın Yeniden Yapılandırılması ve Türkiye'nin Rolü
248. TC Başbakanlık Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü, Bülten No:23, 19 Nisan 2003
249. TC Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracat Genel Müdürlüğü Ar-Ge ve Değerlendirme Dairesi,(2006), 2006 Yılı Ocak-Aralık Ayı İhracatının Genel ve Sektörel Değerlendirmesi Raporu
250. The World Factbook (2002)
251. TPAO (2003), 2001 Yılı Bilanço ve Netice Hesaplarına Ait TBMM KİT Alt Komisyonu Toplantısı Sunumu
252. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, (2003), Irak'ın Yeniden Yapılandırılması
253. "Türkmenler 30 Ocak'ta Irak'ta Yapılacak Parlamento ve Yerel Seçimlere Katılma Kararı Aldı" Basın Duyurusu, ITC Basın Bürosu, 26 Ocak 2005
254. Üçüncü Türkmen Kurultayı, ITC Basın Bürosu
255. YILDIRIM, Sevil, (2003), Dünyada ve Türkiye'de Petrol, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirmeler Genel Müdürlüğü, Ağustos 2003
256. World Energy Outlook, Highlights 2002, OECD/IEA, Paris, 2002

D. GAZETELER

257. Milliyet Gazetesi, 20 Ekim 1987
258. Milliyet Gazetesi, 21 Ağustos 1988
259. Milliyet Gazetesi, 17 Eylül 1995
260. Milliyet Gazetesi, 23 Eylül 2003
261. Milliyet Gazetesi, 2 Mart 2004
262. Milliyet Gazetesi, 23 Ekim 2003
263. Radikal Gazetesi, 9 Aralık 2006

264. Radikal Gazetesi, 19 Nisan 2003
265. Radikal Gazetesi, 16 Kasım 2003
266. Sabah Gazetesi, 25 Mayıs 2004
267. Sabah Gazetesi, 30 Aralık 1990
268. Sunday Herald, 6 October 2002

E. İNTERNET KAYNAKLARI

269. www.kerkuk.net
270. www.turkmencephesi.com
271. www.washingtonpost.com
272. www.tasam.org
273. www.avsam.org
274. www.mta.gov.tr
275. www.searchanddiscovery.net
276. www.turkiye.net
277. www.opec.org
278. www.globalsecurity.org
279. International Religious Freedom Report 2003-www.state.gov
280. www.globalpolicy.org
281. www.tr.bahai.org
282. www.ntvmsnbc.com.tr, 22 Ocak 2003
283. BP Statisal Report of World Energy, www.bp.com
284. info.jpost.com/C003/Supplements/CTW/i_04.html
285. www.usiraqprocon.org
286. www.irffi.org
287. www.ciaonet.org/olj/cceial/cceia_2003_1e.html
288. www.haberaliz.com

289. <http://ods-dds-ny.un.org>
290. www.casi.org.uk/analysis/2004/msg00158.html
291. www.chtf7.com/the-coalition/coalition-forces.htm
292. CIA, The World Factbook--Iraq
293. Congressional Record: September 20, 2002 (US Senate)
(http://www.fas.org/irp/congress/2002_cr/s092002.html)
294. International Religious Freedom Report 2003-www.state.gov
295. www.ccr.gov
296. www.pbs.org/newshour/extra/features/jan-june03/meeting_4-15.pdf
297. www.usaid.gov/press/releases/2003/fs030428.html
298. www.rebuilding-iraq.net
299. www.usemb-ankara.org.tr/UNpages.pdf
300. www.byegm.gov.tr
301. www.cpa-iraq.org/government/AgreementNov15.pdf
302. www.casi.org.uk/analysis/2004/msg00158.html

ÖZGEÇMİŞ

1980 yılında Erzurum’da doğdum. İlk ve Orta Okulu Manisa’da Liseyi Körfez/Kocaeli’nde tamamladıktan sonra 1997 yılında Deniz Harp Okulu’na başladım. 2001 yılında Teğmen rütbesiyle mezun oldum.

Mezuniyeti takiben 2001-2005 yılları arasında Donanma Komutanlığı bağlısı bir gemide çeşitli branş subaylıkları görevlerini icra ettim. 2005 yılı Şubat ayından itibaren Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü’nde Milli Güvenlik Stratejileri Ana Bilim Dalı’nda yüksek lisans yapmaya başladım. 2005-2006 yılları arasında Çanakkale’de yapmış olduğum bir yıllık bölük komutanlığı görevi sonrasında 2006 yılı Eylül ayından itibaren İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı’nda Deniz Kuvvetleri Komutanlığı nam ve hesabına görev sorumluluğu verilmeden yüksek lisansa başladım. İngilizce bilmekteyim.

EKLER

EK 1(Sykes-Picot Antlaşması)

Sir Edward Grey'in Cambon'a Mektubu (Gizli)

DIŞİŞLERİ, 16 Mayıs 1916

Ekselansları,

Bu ayın dokuzunda göndermiş olduğunuz mektubunuzu almak şerefine nail oldum. Mektubunuzda, Fransız Hükümeti'nin müstakbel bir Arap devletinin ya da Devletler Konfederasyonu'nun ve Suriye'nin Fransız çıkarlarının hakim bulunduğu bölgelerinin sınırlarını kabul ettiğini; ama bunun, Londra ve Petrograd'daki son görüşmelerden çıkan sonuçlar gibi belirli koşullarla birlikte olacağını ifade ediyorsunuz.

Ekselanslarına cevaben şunu belirtmeyi şeref sayarım ki, projenin şimdiki haliyle olduğu gibi kabul edilmesi, İngiliz çıkarlarından kayda değer ölçüde feragat edilmesi anlamına gelecektir; ama, Majesteleri'nin Hükümeti Türkiye'de daha münasip bir iç siyasi ortam yaratılmasının Müttefik davasına sağlayacağı yararı gördüğü için, şu anda varılan anlaşmayı kabul etmeye hazırdırlar. Şu şartla ki; Araplar'ın işbirliği güvence altında olacak, Araplar koşulları yerine getirecek ve Humus, Hama, Şam ve Halep şehirlerini ellerinde tutacaklardır.

O halde, Fransız ve İngiliz Hükümetleri karşılıklı olarak şunları anlamaktadır:

1. Fransa ve İngiltere, ilişikteki haritada (A) ve (B) olarak işaretlenen bölgelerde, bir Arap liderin hükümdarlığı altında bağımsız bir Arap Devletini, ya da bir Arap Devletler Konfederasyonu'nu tanıyacak ve destekleyeceklerdir. Fransa (A) bölgesinde, İngiltere (B) bölgesinde yerel fonlar ve girişim hakkı önceliğine sahip olacaklardır. Arap Devleti'nin ya da Arap Devletler Konfederasyonu'nun talebi üzerine Fransa sadece (A) bölgesinde, İngiltere sadece (B) bölgesinde yabancı memur ya da danışman sağlayabileceklerdir.

2. Mavi alanda Fransa'ya, kırmızı alanda İngiltere'ye arzu ettikleri ve Arap Devleti ya da Arap Devletler Konfederasyonu için uygun olduğunu düşündükleri, doğrudan ya da dolaylı idareyi ya da denetimi kurmalarına izin verilecektir.

3. Kahverengi bölgede uluslararası bir idare tesis edilecektir. Bu idarenin biçimine Rusya, ardından diğer Müttefikler ve Mekke Şerifi'nin temsilcileriyle incelemeler yapıldıktan sonra karar verilecektir.

4. İngiltere'ye, 1) Hayfa ve Akra limanları, 2) (A) bölgesindeki Fırat ve Dicle'den (B) bölgesine su tedariki garantisi verilecektir. Majesteleri'nin Hükümeti, önceden Fransız Hükümeti'nin rızasını almaksızın, Kıbrıs'ın herhangi bir üçüncü Güce bırakılması hususunda görüşmelere girmeyeceğini taahhüt eder.

5. İngiliz ticareti hususunda, İskenderun serbest liman olacak ve İngiliz gemiciliği ya da malları için fiyat ayrımı olmayacaktır. Fransa'nın malları için, bu mallar mavi bölge, (A) bölgesi ya da (B) bölgesinden yola çıksalar ya da buralara gelseler de, Hayfa'da ve kahverengi bölgede kalan İngiliz demiryollarında serbest geçiş hakkı olacaktır. Fransız mallarına hiçbir demiryolu üzerinde ya da Fransız gemilerine mezkur bölgelere hizmet veren hiçbir limanda, dolaylı ya da doğrudan, ayırım yapılmayacaktır.

6. Fırat Vadisi yoluyla Bağdat'ı Halep'e bağlayan bir demiryolu hattı tamamlanana ve sonra sadece iki hükümetin karşılıklı rızası sağlanana kadar, Bağdat Demiryolu (A) bölgesinde güneye doğru Musul'un ilerisine ve (B) bölgesinde kuzeye doğru Samara'nın ilerisine uzatılmayacaktır.

7. İngiltere Hayfa'yı (B) bölgesine bağlayan bir demiryolu yapımı, idaresi ve tek sahibi olma hakkına sahip olacaktır. Böyle bir hattı her zaman için askeri sevkiyat amacıyla kullanmak hakkı bakidir.

İki Hükümet tarafından da anlaşılmalıdır ki, bu hat Bağdat ve Hayfa'nın demiryoluyla birbirine bağlanmasını kolaylaştırmak için olacaktır. Şu da ayrıca bilinmelidir ki, şayet mühendislikten kaynaklanan zorluklar ve bu bağlantı hattını kahverengi bölgede tutmanın getirdiği masraflar projeyi uygulanamaz kılsa, Fransız Hükümeti bahsi geçen demiryolunun (B) bölgesine ulaşmadan önce Baniyas-Keis Marib-Salkhad Tell Otsda-Mesmie güzergahını katetmesi olasılığını değerlendirmeye hazır olacaktır.

8. Halihazırdaki Türk gümrük tarifeleri, (A) ve (B) bölgelerinin yanı sıra tüm mavi ve kırmızı alanlarda da yirmi yıl süreyle yürürlükte kalacak ve iki güç arasında anlaşma sağlanmaksızın gümrük resmi oranlarında bir artış ya da kıymet üzerinden belirlenen oranlardan başka oranlara dönüşüm yapılmayacaktır.

Yukarıda bahsi geçen bölgelerin hiçbiri arasında gümrük sınırı olmayacaktır. Bölgeye gelen mallara uygulanabilecek gümrük vergileri limanda toplanacak ve bölge idaresine teslim edilecektir.

9. Fransız Hükümeti hiçbir surette, mavi bölgedeki haklarını Arap Devleti ya da Arap Devletler Konfederasyonu dışında bir üçüncü Güce, Majesteleri'nin Hükümeti'yle önceden anlaşma sağlamadan vermeyecek ve bu hususta görüşmelere girmeyecektir. Majesteleri'nin Hükümeti de kırmızı bölgeye ilişkin olarak Fransız Hükümeti karşısında benzer taahhüdü üstlenecektir.

10. İngiliz ve Fransız Hükümetleri, Arap Devleti'nin hamileri olarak, Arabistan yarımadasında toprak edinmeyecek ve bir üçüncü Gücün toprak edinmesine rıza göstermeyeceklerdir. Bunun yanı sıra, bir üçüncü Gücün, Kızıldeniz'in doğu kıyısında ya da adalarında deniz üssü kurmasına da rıza gösterilmeyecektir. Öte yandan, bu, Türklerin son zamanlarda sergilediği saldırganlığın sonucu olarak zorunluluk arz edebileceği üzere, Aden hududunda düzenlemeler yapılmasına engel değildir.

11. Arap Devleti ya da Arap Devletler Konfederasyonu'nun sınırlarına ilişkin görüşmeler, bugüne kadar olduğu gibi iki Güç adına aynı vasıta ile sürdürülecektir.

12. Arap topraklarına silah ithalini denetlemeye yönelik önlemler iki Hükümet tarafından değerlendirilecektir.

Anlaşmayı tamamlamak adına şunu da belirtmeyi şeref addederim ki; Majesteleri'nin Hükümeti Rus Hükümeti'ne, bu ikincisiyle Ekselanslarının Hükümeti'nin 26 Nisan tarihinde yaptığına benzer biçimde, hükümet mektuplarının değişik tokuşunu teklif etmektedir. Bu mektupların nüshaları, değişik tokuş gerçekleşir gerçekleşmez, Ekselanslarımıza iletilecektir. Ekselanslarınıza şunu da hatırlatmak isterim ki; bu anlaşma sonuca bağlanmasıyla birlikte, pratik nedenlerle, İtalya ve Müttefikler arasında 26 Nisan 1915 tarihinde yapılan anlaşmanın 9. maddesine göre; İtalya'nın Asya Türkiye'si üzerinde yapılacak herhangi bir taksimat ya da yeniden düzenlemede pay hakkı sorunu doğmaktadır. Majesteleri'nin Hükümeti ayrıca Japon Hükümeti'nin de şu anda varılan anlaşmadan haberdar edilmesi gerektiğini düşünmektedir.

Bilgilerinize sunarım.

E.GREY

EK 2 (Ankara Antlaşması)

Türkiye 1926 yılında İngiltere ile yeniden görüşmelere başladı, bu sınır uyuşmazlığı, tarafların statükoyu kabul etmesiyle sona ermişti. 5 Haziran 1926'da Ankara'da imzalanan antlaşma, iki gün sonra yani 7 Haziran 1926'da T.B.M.M'de tasdik olunarak kabul edildi.

Söz konusu antlaşma 3 fasıldan oluşmaktadır;

Birinci Fasıll: Türkiye ile Irak Arasındaki Hudut

Madde 1: Türkiye ile Irak arasındaki hudut Cemiyet-i Akvam'ın 29 Ekim 1924 tarihli toplantısında kararlaştırıldığı şekilde (Brüksel Sınır Çizgisi) kesinleşmiştir.

Madde 2: Son fıkrası saklı kalmak üzere 1. maddede tesbit edilmiş hudut bu antlaşmaya bağlı 1/250000 ölçekli harita üzerinde gösterilmiştir. Metin ile harita arasında aykırılık vukuunda metin geçerli olacaktır.

Madde 3: 1. maddede tasrih edilen hudut hattını arazi üzerinde belirlemek üzere bir "Hudut Komisyonu" kurulacak, bu komisyon Türkiye Hükûmetince tayin olunacak iki yetkili ve İngiltere ile Irak hükûmetleri tarafından beraberce tayin edilecek iki temsilci ile uygun gördüğü takdirde İsviçre Cumhurbaşkanınca İsviçre vatandaşları arasından seçilecek bir başkandan oluşacaktır. Komisyon en kısa sürede ve en geç bu antlaşmanın yürürlüğe konulmasından başlayarak altı ay içinde toplanacak ve çoğunluğun alacağı karara bütün tarafların uyması mecburî olacaktır.

Tahdid-i Hudut Komisyonu her durumda bu antlaşmadaki tarifleri pek yakından takibe gayret edecek, komisyonun masrafları Türkiye ile Irak arasında eşit olarak taksim olunacaktır. İlgili devletler komisyonun vazifesini yapabilmesi için gerekli yerleşme, işçi, malzeme ile ilgili bütün mevzularda gerek doğrudan doğruya gerekse mahallî makamlar eliyle yardım etmeyi taahhüt ederler.

Söz konusu devletler bundan başka komisyonca konulacak nirengi noktalarına, hudut işaretlerine kazık ve alâmetlere riayet etmeyi taahhüt ederler.

Hudut işaretleri birinden diğeri görülebilecek surette yerleştirilecek ve üzerlerine numara konulacaktır. Bunların mevkileri ile numaraları bir harita üzerinde gösterilecektir.

Hudut belirleme kesin zabıtnamesi ve buna ekli harita ve vesikalar üç nüsha olarak tanzim edilecek ve bunlardan ikisi hemhudut devletlerin hükûmetlerine ve üçüncüsü, aslına uygun tasdiklenmiş suretleri Lozan Antlaşması'na imza koyan devletlere tebliğ edilmek üzere,Fransa Hükûmeti'ne verilecektir.

Madde 4: 1. madde mucibince Irak'a terkedilen arazideki ahâlînin tabiiyeti Lozan Antlaşması'nın 30-36. maddelerine dayanılarak halledilecektir.

Taraflar Lozan Antlaşması'nın 31, 32 ve 34. maddelerinde kayıtlı, seçme hakkının bu antlaşmanın yürürlüğe konulduğu tarihten başlayarak on iki ay müddetle geçerli olabileceğini kararlaştırmışlardır.

Bununla beraber Türkiye, ahâlîden seçme haklarını Türkiye uyruğu için kullananların işbu haklarını tanımak hususunda hareket serbestisini muhafaza eder.

Madde 5: Taraflardan herbiri 1. maddede belirlenen sınır hattının kesin ve bozulmaz olduğunu kabul ederek bunu değiştirmeye matuf her türlü teşebbüsten sakınmayı taahhüd eder.

İkinci Fası: Türkiye ile Irak Arasındaki İyi Komşuluk Münasebetleri

Madde 6: Taraflar bir veya birkaç silahlı kişinin sınır mıntikasında yağmacılık veya eşkiyalık yapmak maksadıyla girişecekleri hazırlıklara, sahip oldukları bütün vasıtalarla karşı koymayı ve bunların sınırdan geçmelerine mani olmayı karşılıklı olarak taahhüd ederler.

Madde 7: 11.maddede zikredilen yetkili memurlar sınır mıntikasında yağmacılık veya eşkiyalık yapmak için bir veya birkaç silahlı kişinin hazırlıklarda bulduklarını haber aldıklarında ihmal etmeden birbirlerini haberdar edeceklerdir.

Madde 8: 11.maddede zikredilen yetkili memurlar, buldukları yerlerde yapılmış olabilecek bütün yağmacılık ve haydutluk fiillerinden karşılıklı olarak birbirlerine haber vereceklerdir.

Haberdar edilecek memurlar ellerindeki bütün vasıtalarla söz konusu fiillerin fâillerinin sınırdan geçmelerine mani olmaya gayret edeceklerdir.

Madde 9: Silahlı bir veya birkaç kişi sınır mıntikasında bir cinayet veya cürüm işledikten sonra diğer sınır mıntikasına ilticâ ederse oranın, bu kişileri silahları ve yağma ettikleri eşya ile birlikte, uyruğu bulunduğu tarafa teslim etmesi mecburîdir.

Madde 10: Antlaşmanın işbu faslının tatbik mıntıkası Türkiye'yi Irak'dan ayıran bütün sınır ile bu sınırın iki yanında 75 km. derinliğinde bulunan mıntıkadır.

Madde 11: Antlaşmanın işbu faslını tatbik etmekle görevli yetkili memurlar şunlardır: Umumî işbirliğini tanzim ve alınacak tedbirlerin mesuliyeti kendilerinde olmak üzere; Türkiye tarafından askerî sınır kumandanı, Irak tarafından Musul ve Erbil mutasarrıfları; mahallî bilgilerin ve acil tebligatın teatisi için Türkiye tarafından vâlilerin uygun görmesi ile tayin edilecek memurlar; Irak tarafından Zaho, kaymakamı; İmâdiye, Zibar, Revanduz kaymakamlarıdır.

Türkiye ve Irak hükûmetleri gerek on üçüncü maddede zikrolunan Dâimi Hudut Komisyonu marifetiyle ve gerek siyasî yolla birbirini haberdar ederek, idarî sebeplerden dolayı yetkili memurların listesini değiştirebileceklerdir.

Madde 12: Türkiye ile Irak memurları diğer taraf uyruğundan olup, kendi toprakları üzerinde bulunan aşiret beyleri, şeyh veya öteki azaları ile resmî veya siyasî mahiyete sahip her türlü haberleşmeden kaçınacaklardır. Taraflar sınır mıntıkasında diğer devlet aleyhine yönelmiş hiçbir propaganda teşkilâtına ve topluluğuna izin vermeyeceklerdir.

Madde 13: Antlaşmanın bu faslının hükümlerinin icrasını kolaylaştırmak ve genellikle sınır üzerinde iyi komşuluk münasebetlerini sürdürmek üzere zaman zaman Türkiye ve Irak hükûmetleri tarafından karşılıklı olarak tayin edilecek, eşit sayıda memurlardan mürekkep bir "Dâimî Hudûd Komisyonu" kurulacak ve en az altı ayda bir kere ve durum gerektirdiği takdirde daha sık olarak toplanacaktır. Sıra ile Türkiye ve Irak'da toplanacak olan bu komisyon, antlaşmanın bu faslının hükümlerinin icrasına müteallik işleri ve ilgili sınır mıntıka memurları arasında anlaşmazlığa sebebiyet veren, diğer her türlü sınır meselelerini dostça çözmek vazifesiyle mükellef olacaktır. Komisyon bu antlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihi takib eden iki ay zarfında ilk olarak Zaho'da toplanacaktır.

Üçüncü Fası: Genel Hükümler

Madde 14: Her iki ülke arasında ortak çıkarlar sahasını genişletmek maksadıyla, Irak Hükûmeti bu antlaşmanın yürürlüğe konulması gününden itibaren 25 sene müddetle, 14 Mart 1925 tarihli İmtiyaz Mukavelenamesi'nin 30.maddesi mucebince "Turkish Petroleum Kumpanyası"ndan, petrol ihraç edebilecek olan

şirketlerden veya şahıslardan, teşkil edilecek olan muavin şirketlerden sağlanan gelirlerin %10'unu Türkiye Hükûmeti'ne ödeyecektir.

Madde 15: Türkiye ve Irak, dost devletler arasında geçerli bir "suçluların iadesi" antlaşması yapmak üzere açık müzakerelere girişmeğe karar vermişlerdir.

Madde 16: Irak Hükûmeti kendi ülkesinde ikamet eden şahısları bu antlaşmanın imzasına kadar Türkiye lehindeki düşünce ve siyasî hareketlerinden dolayı tedirgin etmemeği ve onlara en geniş manada bir genel af tanımayı taahhüd eder.

Bu konuda verilmiş mahkeme kararlarının hepsi geçersiz kabul edilecek ve sürdürülmekte olan bütün kovuşturmalar durdurulacaktır.

Madde 17: Bu antlaşma tasdiknamelerin teatisinden itibaren yürürlüğe girecektir. Antlaşmanın ikinci faslı antlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren on sene müddetle yürürlükte kalacaktır.

Antlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren iki sene sonunda taraflardan her biri söz konusu faslı kendi açısından feshetmek hakkına sahip olacaktır. Keyfiyet, feshin bildirildiği tarihten itibaren bir sene sonra geçerli olacaktır.

Madde 18: Bu antlaşma taraflarca tasdik edilecek ve tasdiknameler süratle Ankara'da teati edilecektir. Antlaşmanın tasdiklenmiş suretleri Lozan Antlaşması'nı imza eden devletlere gönderilecektir.

Ek: Bu fasıl Türkiye ile Irak arasında sınır hattının Cemiyet-i Akvam'ın 29 Ekim 1924 tarihli toplantısında kararlaştırılmış güzergâha göre tespit olunan kesin şeklini açıklamaktadır.

Antlaşmanın imza edilmesinden sonra aynı gün İngiltere Büyükelçisi Sir Ronald Sharl Lindzey ve Irak Temsilcisi Nuri Said Paşa tarafından Hâricîye Vekili Tevfik Rüşdü Bey'e yazılan notada 14. maddeye atıfla, antlaşmanın yürürlüğe konulmasını takib eden on ay zarfında Türkiye Hükûmeti sözkonusu olan yıllık paylarını sermayeye tahvil etmek isterse Irak Hükûmeti'ne bu talebini bildirecek ve Irak Hükûmeti bu ihbar üzerine otuz gün içinde o madde hükmünün tamamıyla yerine getirilmesi için Türkiye Hükûmeti'ne 500 bin İngiliz Lirası ödeyecektir.

Türkiye Hükûmeti, söz konusu yıllık payını bir üçüncü tarafın ödemeye hazır olabileceği fiyattan daha fazla olmamak üzere Irak Hükûmeti'ne satın alma fırsatı

vermeden elinden çıkarmamayı taahhüd ettiği ve bu notaların antlaşmanın tamamlayıcı parçasını oluşturmasını kararlaştırdıklarını tebliğ etmişti.

Hâriciye Vekili Tefvik Rüşdü Bey de Sir Ronald Sharl Lindzey ve Nuri Said Paşa'ya, tarafına gönderilen notayı senet saydığını bildirmişti.

EK 3 (Irak Krallığının Deklarasyonu)

Irakta Manda Rejiminin Bitimi Münasebetiyle Kanun

I. Bölüm

1. Madde

Bu bölümde ifade edilen taahhütler Irak'ın temel kanunları olarak kabul edilmiştir ve hiçbir kanun, tüzük ve resmi hareket bu maddelerle çelişemez veya bunlara karşı olamaz, hiçbir kanun, tüzük ve resmi hareket şimdi veya ileride bunların üstüne geçemez.

2. Madde

1. Doğum, milliyet, dil, ırk ve din ayrımı olmaksızın Irak'ta yaşayan bütün insanların hayat ve hürriyetlerinin korunması taahhüt edilecektir.

2. Irak'ta yaşayan bütün insanlar, kamu düzeni ve genel ahlaka aykırı düşmemeleri şartıyla, yalnız ve grup halinde, benimsedikleri herhangi bir inanç, din veya felsefeye ibadet etme hakkına sahiptir.

3. Madde

Irak'ta 6 Ağustos 1924'te yaşamlarını sürdürmekte olan Osmanlı tebaası, bu tarihte, Lozan Barış Antlaşması'nın 30. maddesi ve 9 Ekim 1924 tarihli Irak Vatandaşlık Kanunu'nun koyduğu şartlara bağlı olarak Osmanlı vatandaşlığından çıkarak Irak vatandaşlığını kazanmış addedileceklerdir.

4. Madde

1. Bütün Irak vatandaşları kanun önünde eşit olacaktır. Irk, dil ve din ayrımı olmadan aynı medeni ve siyasi haklardan faydalanabileceklerdir.

2. Seçim sistemi Irak'taki bütün ırk, dil ve din azınlıklarının eşit olarak temsil edilebilmelerini garanti edecektir.

3. Irk, dil ve din farklılıkları hiçbir Irak vatandaşının medeni ve siyasi haklarını (kamu görevleri alma, fonksiyonlar ve ödüllendirilme, mesleki ve endüstriyel faaliyetler) engelleyemez.

4. Herhangi bir Iraklının herhangi bir dille serbestçe özel görüşmelerde bulunmasına, ticari, dini ve her türlü basın yayın faaliyetlerine ve genel toplantılar yapmasına sınırlama getirilemez.

5. Arapça'nın Irak Hükümetinin resmi dili olması ve Irak Hükümetinin yaptığı özel düzenlemelere aykırı olmamak suretiyle, bu deklarasyonun 9'ncu maddesinde ifade edilen Kürtçe ve Türkçe'nin kullanımı ile ilgili olarak ana dili resmi dilin dışında olan bütün Irak vatandaşlarına mahkemelerde kendi dillerini yazılı ve sözlü olarak kullanabilmelerine gerekli imkanlar sağlanır.

5. Madde

İrk, din ve dil azınlıklarına mensup Irak'taki milliyetler kanun önünde ve pratikte diğer Irak milliyetleri ile aynı emniyet ve davranışa layıktırlar. Özellikle kendi kazançlarını idame, idare ve kontrol etme veya gelecekte kendi dillerini kullanıp, kendi dinlerinin gereğini icra edebilecekleri, hayır, dini ve sosyal enstitüler, okullar veya diğer eğitim kurumları kurma hakları vardır.

6. Madde

Irak Hükümeti, Müslüman olmayan azınlıkların şahıs hakları ve aile hukuku konularındaki problemlerinin, bu azınlıkların bağlı buldukları toplulukların gelenekleri uyarınca çözümlenebilmesine uygun tedbirleri almayı taahhüt eder.

Irak Hükümeti bu tedbirlerin ne surette uygulandığı hususunda Milletler Cemiyeti Konseyi'ni bilgilendirecektir.

7. Madde

1. Irak Hükümeti Irak'ta mevcut dini azınlık cemaatlerine ait kiliselerin, sinagogların, mezarlıkların ve diğer dini kuruluşların, hayır ve vakıf müesseselerinin tesislerini ve yetkilerini garanti eder.

2. Bu toplulukların her biri önemli yönetim merkezlerinde hayır kurumlarını ve vakıf müesseselerini idare etmek üzere kurullar oluşturma hakkına sahiptir. Bu kurullar buralar için gelir temin etmeye ve vakıfın isteği ve cemaatin gelenekleri doğrultusunda harcamalarda bulunmaya yetkilidirler. Bu topluluklar ayrıca kanunlara uygun olarak yetimlerin mallarına nezaret etmeye yetkilidirler. Yukarıda belirtilen bu kurullar Hükümetin kontrolü altında olacaklardır.

3. Irak Hükümeti bu çerçevede yeni dini ve hayır müesseselerinin kurulmasını ve mevcut olanlara gerekli ek tesislerin yapılmasını reddetmeyecektir.

8. Madde

1. Ana dili resmi lisan olmayan Irak vatandaşı insanların belli bir nispette olduğu şehir ve ilçelerdeki eğitim düzeni içerisinde, Irak Hükümeti, bu toplulukların çocuklarına ilkokullarda kendi dillerinde eğitim görebilmelerine imkan sağlar; bu imkan sağlama Irak Hükümeti'nin mezkur okullarda Arapça'yı mecburi dil tutmasına mani teşkil etmez.

2. Irk, din ve dil azınlıklarına mensup Irak vatandaşlarının belirli bir nispette bulunduğu şehir ve ilçelerde, bu azınlıkların, Devletin, belediyenin veya diğer bütçelerin eğitim, dini veya hayır maksatlı fonlarında toplanan miktardan eşit bir şekilde faydalanabilmeleri garanti edilecektir.

9. Madde

1. Irak, Musul, Erbil, Kerkük ve Süleymaniye livalarındaki nüfusun büyük çoğunluğunu Kürt ırkının teşkil ettiği kazalarda resmi dilin Arapça ile birlikte Kürtçe olmasını garanti eder.

Bununla birlikte, nüfusun çoğunluğunun Türkmen ırkından olduğu Kerkük livasına bağlı Kifri ve Kerkük kazalarında, resmi dil Arapça ile birlikte Kürtçe veya Türkçe olacaktır.

2. Irak mezkur kazalarda makul bir miktar istisnalar hariç olmak üzere devlet memurlarının her ihtimale karşılık yeterince Kürtçe veya Türkçe bileceklerini garanti eder.

3. Her ne kadar işbu kazalarda memurların seçiminde ölçü Irak'ın diğer taraflarında olduğu gibi ırktan ziyade yeterlilik ve dil bilgisi olacak ise de, Irak, memurların şimdiye kadar olduğu gibi mümkün olduğu kadar mezkur kazalardaki Iraklılardan seçileceğini de taahhüt eder.

10. Madde

İrk, din veya dil azınlıklarına ait bu deklarasyonda yer alan maddelerdeki taahhütler uluslar arası yükümlülüklerdir ve Milletler Cemiyeti'nin garantisi altında olacaktır. Bunlar, Milletler Cemiyeti Konseyi'nin çoğunluğunun muvafakati olmaksızın değiştirilemeyecektir.

Konseyde temsil edilen Milletler Cemiyeti temsilcilerinden herhangi bir üye Konseyin dikkatini herhangi bir kural ihlali veya bu taahhütlerin herhangi birinin ihlali tehlikesine çekebilir; bunun üzerine Konsey tedbirler alır ve bu durumlara müessir ve uygun direktifler verir.

Irak ile Konseyde temsil edilen herhangi bir Milletler Cemiyeti üyesi arasında, bu maddelerin dışında veya bir hukuk meselesi olarak ortaya çıkan herhangi bir görüş farklılığı, Milletler Cemiyeti Sözleşmesi'nin 14'ncü maddesi mucibinde uluslararası karakterde bir anlaşmazlık olarak değerlendirilebilecektir. Taraflardan birinin talebi durumunda bu şekilde herhangi bir anlaşmazlık Daimi Uluslararası Mahkemeye havale edilecektir. Buranın kararı nihaidir ve Milletler Cemiyeti sözleşmesinin 13'ncü maddesi mucibinde aynı derecede kuvvetli ve yaptırım gücüne sahiptir.

II. Bölüm

11. Madde

1. Karşılıklı olarak, Irak'ın Milletler Cemiyeti üyeliğine giriş tarihini takip eden on yıl müddetince, Irak Milletler Cemiyeti üyelerine, en fazla itibara şayan ülke muamelesi yapmayı taahhüt eder.

Bununla beraber, Milletler Cemiyeti'nin herhangi bir üyesinin aldığı kararlar veya yukarıda bahsedilen tarihte yürürlükte olan ya da takip eden paragrafta tasarlanan zaman sürecinde alınan kararlar, Irak ile Milletler Cemiyeti üyesi arasındaki ticari dengeyi Irak'a zarar verecek şekilde bozucu olursa ve Irak'ın başlıca ihracat mallarını ciddi şekilde etkilerse, özel durumu sebebi ile dengenin düzeltilmesi için Irak, Milletler Cemiyeti'ne hemen müzakere açmak için talepte bulunma hakkına sahiptir.

Müracaatı takip eden üç ay içerisinde görüşmelerde herhangi bir anlaşmaya ulaşılamazsa, Irak ve aynı şekilde ihtilafı olduğu Milletler Cemiyeti üyesi ülke, yukarıdaki alt paragrafta ifade edilen mesuliyetlerden kendisini muaf kabul ettiğini beyan eder.

2. Yukarıda birinci paragrafta ifade edilen taahhütler, Irak tarafından sınır komşusu bir ülkeye karşı sınır trafiğini kolaylaştırmak maksadıyla uyum sağlama durumunda veya gümrük birliği için Irak'ın anlaşması halinde doğabilecek avantajlara tatbik edilemez. Bu taahhütler, Türkiye'nin veya 1914'te Osmanlı

İmparatorluğu'nun Asya'daki topraklarında var olan herhangi bir ülkenin ürünü olan mallar için Irak'ın sağladığı özel gümrük avantajlarını da kapsamaz.

12. Madde

Iraklılara ve yabancılara değişmez bir hukuk sistemi sunulacaktır. Bu sistem, Irak vatandaşlarının ve yabancının haklarını tam olarak kullanabilmeleri ve korumalarını sağlayabilecek yaptırım gücüne sahip olacaktır.

Halen yürürlükte olan ve Mandater Güçler ile Irak arasında 4 Mart 1931 tarihinde imzalanan antlaşmanın 2'nci, 3'ncü ve 4'ncü maddelerine dayanan hukuk sistemi, Irak'ın Milletler Cemiyeti üyeliğine girişinden itibaren 10 yıllık bir süre içinde değiştirilmeden kalacaktır.

Mezkur anlaşmanın 2. maddesinde yer alan yabancı hukukçuların görevlendirilmeleri için ayrılmış yerlere tayinleri, Irak Hükümeti tarafından yapılacaktır. Bu görevlere tayin edilecek hukukçular olacaktır; bunlar hiçbir milliyet ayrımı güdülmeden seçilmiş ve yeterli vasıflara haiz olmalıdır.

13. Madde

Irak kendisini, kendisini, kendi inisiyatifi ile veya Irak adına Mandater güçlerin akdettikleri kendisinin taraf olduğu bütün genel veya özel uluslar arası anlaşmalar ve mukaveleler ile bağlı kabul etmektedir. Tenkit etme hakkı saklı kalmak üzere bu tip anlaşmalar ve hükümler Irak tarafından yürürlükte oldukları müddet zarfında uygulanacaktır.

14. Madde

Irak, 15 Eylül 1925 tarihli Milletler Cemiyeti Konseyi'nin kararlarını dikkate alacaktır.

1. Irak, şahısların, grupların veya tüzel kişiliklerin bütün haklarını, manda rejiminin bitiminden evvel her ne surette ortaya çıkmış olursa olsun, koruyacağını ilan eder.

2. Irak, manda döneminde Mandater güçlerin kendisi adına kabul ettikleri bütün mali yükümlülükleri her halükarda yerine getireceği ve kabul edeceğini taahhüt eder.

15. Madde

Irak kamu düzeni ve genel ahlakın korunmasındaki temel ölçüler çerçevesinde, sınırları dahilinde vicdan, dini ibadet ve bütün inançların eğitim ve tıbbi faaliyetlerini ifa etme hürriyetini, bu misyonlar veya üyeleri hangi milliyetlerden olursa olsunlar garanti etmeyi taahhüt eder.

16. Madde

Bu kısımdaki şartlar uluslararası yükümlülükler aittir. Milletler Cemiyeti'nin herhangi bir üyesi, bu şartlara uymayan bir hususu Konseyin dikkatine sunabilir. Irak ile Milletler Cemiyeti Konseyi arasında yapılacak bir anlaşma çoğunluk oyuyla kabul edilmedikçe bu hususlarda bir değişiklik yapılamaz.

Bu şartların tatbikatı konusunda Irak ile Konseyde temsil edilen herhangi bir Milletler Cemiyeti üyesi arasında ortaya çıkacak herhangi bir görüş farklılığı, bir üyenin müracaatı ile Daimi Uluslararası Hukuk Mahkemesi'nin kararına sunulur.

Bağdat'ta 1932 Mayısının otuzuncu günü yapılmıştır.

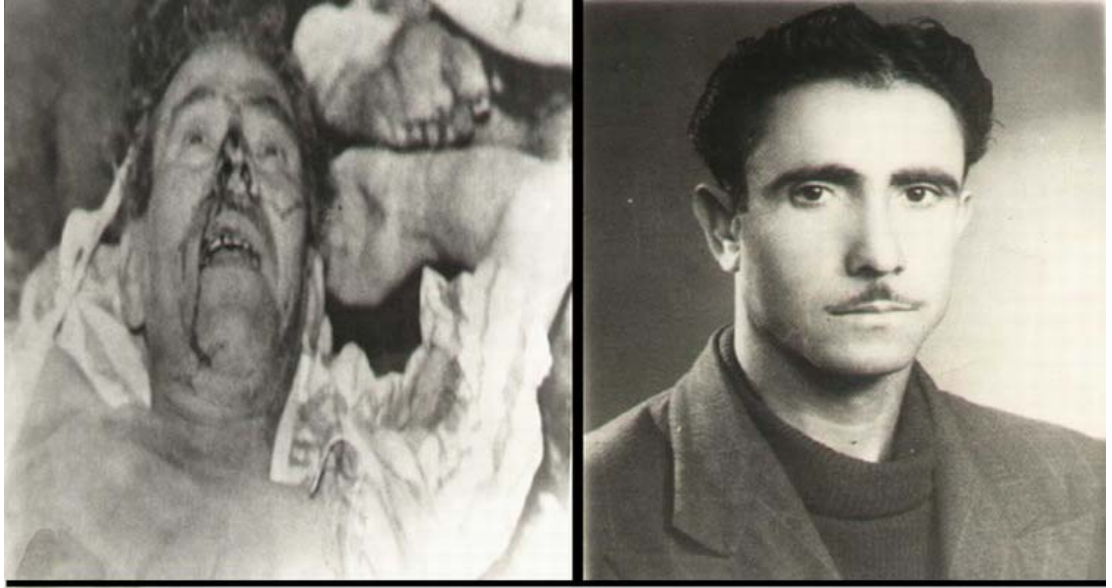
Bir örneği Milletler Cemiyeti Sekreterliği arşivinde muhafaza edilecektir.

(İmza)

Nuri Said

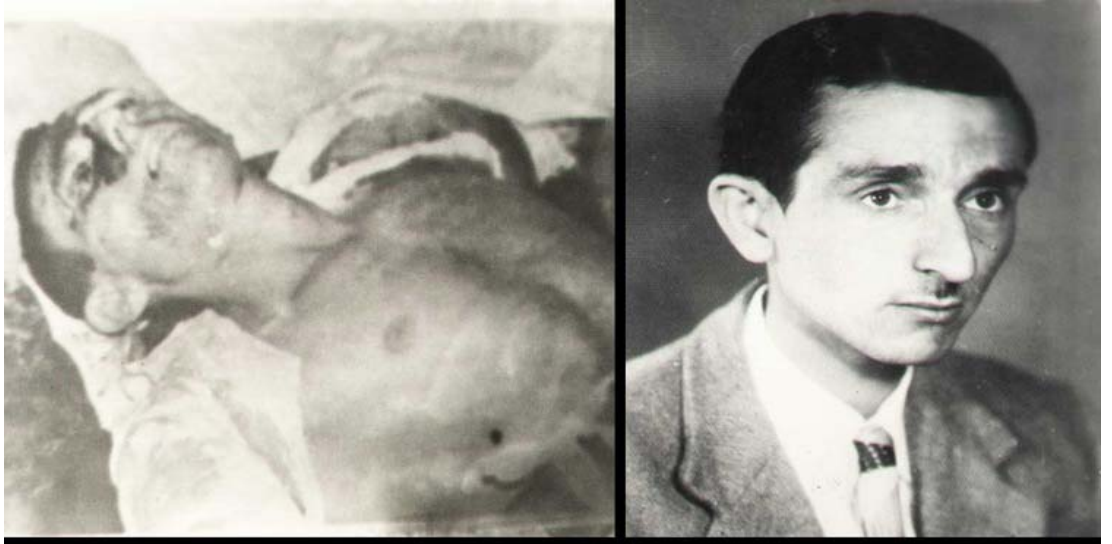
Irak Başbakanı

EK 4 (14 Temmuz 1958 Tarihli Kerkük Katliamının Vahşetini Gösterir Birkaç Fotoğraf Karesi)

الشهيد
عبدالله بياتي

Abdullah Beyatlı

الشهيد
عادل عبد الحميد

Adil Abdulhamit

الشهيد
عطا خير الله

Ata Hayrullah

الشهيد
جمال محمد خير الدين

Cuma Kamber

الشهيد
ابراهيم رمضان

Ibrahim Ramazan

الشهيد
محمد آوغي

Mehmet Avcı

الشهيد
صلاح الدين آوحي

Selami Avcı

EK 5 (Irak Hükümetinin 1391 Sayılı Kararı)

Geçici Anayasa'nın 42. maddesinin (A) Fıkrası hükümlerine dayanarak, İhtilal Komuta Konseyi 20 Ekim 1981 tarihindeki oturumunda aşağıdaki kararları almıştır. Orta ve Güney vilayetlerinde (Bağdat, Diyala, Selahattin hariç) inşa edilecek olan toplu mesken sitelerinin inşasını yürütmek amacıyla bir yürütme komisyonu kurulacaktır. Bu sitelere muhtariyet bölgesindeki işsizler yerleştirilecektir. Mahalli İdareler Bakanı.....Başkan Mahalli İdareler Bakan Yardımcısı.....Üye İmar ve İskan Bakanlığı, İskan Genel Müdürü.....Üye Planlama Bakanlığı, Plan Daire Başkanı.....Üye Yürütme komisyonu kendine bağlı şubeleri toplu mesken yapılacak vilayetlerdeki valilerin başkanlığında ve o vilayetlerdeki ilgili bakanlıkların üyeliği ile teşekkül ettireceklerdir. Bu şubeler yürütmeyi dikkatle izleyeceklerdir. İlk etapta asgari olarak 20.000 mesken yapılacaktır. yapılması öngörülen toplu meskenler aşağıdaki vilayetlerde inşa edilecektir. El-Kadisiye (Amara) Vilayeti El-Musanna (Samara) Vilayeti Zikar (Nazariye) Vilayeti El-Enbar (Divaniye) Vilayeti Yürütme komisyonu şubelerde, gelecek beş yılın ihtiyacı dahil olmak üzere buralarda ihtiyaç görülen elemanları tespit edecek. (Kadrodan daha fazla olmasının da gözönüne alınması ile genişletilmesinin uygun olacağı...) İl, ilçe ve bucak gibi iskan bölgelerinde yapılacak olan sitelerin yerlerini alt komisyonlar tesbit edecektir. Komisyonun yürütme görevini kolaylıkla ifa edebilmesi için, 1974 tarihli 157 sayılı kanunun, "Özel haklar ve muafiyetler" bölümünden faydalanılması yoluna gidilecektir. Ayrıca, komisyon münasip gördüğü her türlü yolu kullanma yetkisine sahiptir. Yürütme komisyonu, planlama dairesinin sahip olduğu her türlü ihale, dava etme, cezalandırma ve istihkak artırma yetkisine sahiptir. Mesken topluluğunun bitmesi halinde, bu sitelerde iskani istenilen unsurlar : Kuzey İşleri Komisyonu ile koordine edilir. Türkmenler ve Kürtlere verilecek evler şu esaslara göre olacaktır. Evlerin temlik, fiili mahiyet esasına göre olacaktır. Arsalar, parasız olarak temlik edilecektir. Evlerin bedeli, Mesken Kredi Bankasının kredileri ile ödenir. Krediler faizsiz olarak 25 yılda geri alınacaktır.

Kuzey İşleri Komisyonu ile işbirliği yapılarak nakli istenen, yani toprağından uzaklaştırılanların tesbiti için geniş ve esaslı bilgi toplandıktan sonra karar verilir.

Bu karar El-Tamim (Kerkük) vilayetinden, birinci derecede Türkmenler, ikinci derecede ise Kürtlerden olan memur ve işçileri kapsayacaktır.

Yürütme Komisyonu ile Kuzey işleri Komisyonu ilişkisi yönlendirmek içindir.

Komisyon Cumhurbaşkanının yol gösterici emirlerini alabilmesi için 3 ayda bir Cumhurbaşkanına Kuzey İşleri Komisyonu kanalı ile rapor verecektir.

İlgili makamlar bu kararı yürüteceklerdir.

Saddam HÜSEYİN

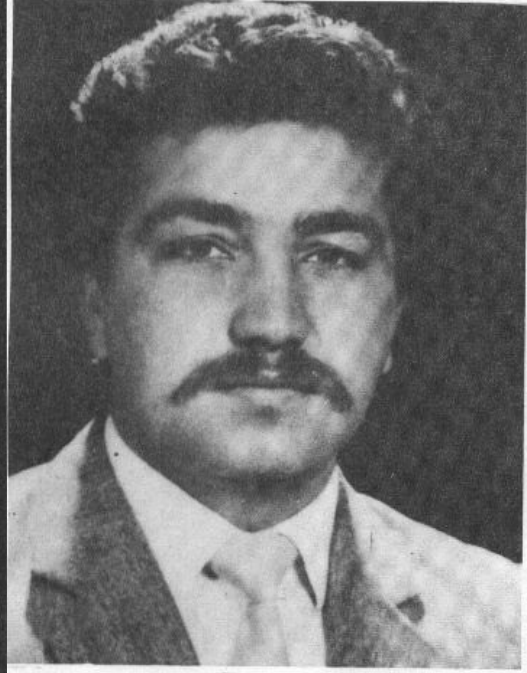
İhtilal Komuta

Konseyi Başkanı

EK 6 (Şehit Edilen Önemli Türkmen Liderler)

Abdullah Abdurrahman

حیدر اللہ عبد الرحمن Hüseyin Sankâhya

حسین صاري كهية

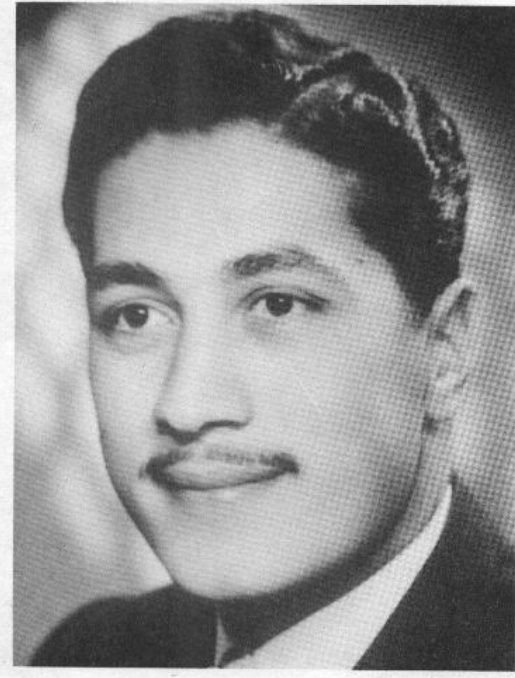

Adil Şerif

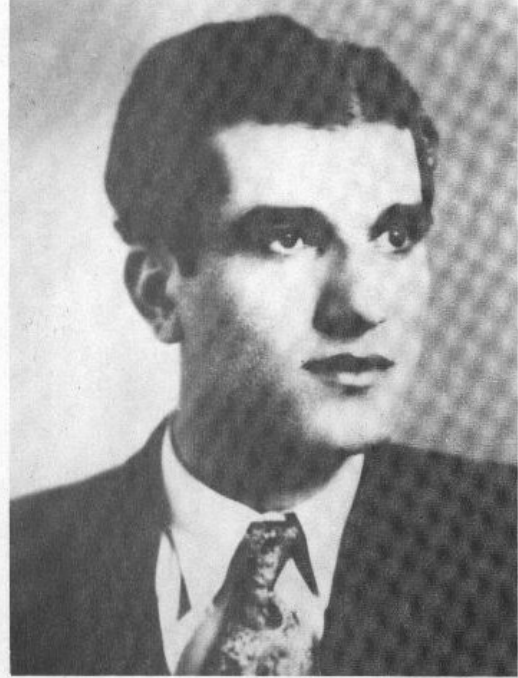
عادل شريف Kasım Neftçi

قاسم نفتچي

Necdet Koçak

نجدت كوچاق

Rıza Demirci

رضا دميرجي

EK 7 (BMGK'nın 8 Kasım 2002 tarih ve 1441 Sayılı Kararı)

S/RES/1441 (2002)

8 Kasım 2002

1441 (2002) Sayılı Karar

8 Kasım 2002 tarihinde Güvenlik Konseyi'nin 4644. toplantısında kabul edilmiştir.

Güvenlik Konseyi,

Konuyla ilgili tüm kararlarını ve özel olarak 6 Ağustos 1990 tarih ve 661 (1990) sayılı, 29 Kasım 1990 tarih ve 678 (1990) sayılı, 2 Mart 1991 tarih ve 686 (1991) sayılı, 3 Nisan 1991 tarih ve 687 (1991) sayılı, 5 Nisan 1991 tarih ve 688 (1991) sayılı, 15 Ağustos 1991 tarih ve 707(1991) sayılı, 11 Ekim 1991 tarih ve 715 (1991) sayılı, 14 Nisan 1995 tarih ve 986 (1995) sayılı ve 17 Aralık 1999 tarih ve 1284 (1999) sayılı kararlarını ve Başkanı'nın konuyla ilgili tüm demeçlerini anımsatarak,

Ayrıca 29 Kasım 2001 tarih ve 1382 (2001) sayılı kararını ve onu tam olarak uygulama niyetini anımsatarak,

Irak'ın Konsey kararlarına uymaması tehdidini ve kitle imha silahlarının yayılmasının ve uzun menzilli füzelerin uluslararası barış ve güvenliğe yönelik tehdit oluşturduğunu görerek,

678 (1990) sayılı kararının Üye Devletlere gerekli bütün yöntemlerin kullanılarak 2 Ağustos 1990 tarihli ve 660 (1990) sayılı kararın ve bu karardan sonra ortaya çıkan ilgili kararların desteklenmesini ve uygulanmasını ve bölgede uluslararası barış ve güvenliğin yeniden tesisi konusunda yetki verdiğini anımsatarak,

687 (1991) sayılı kararın Irak'a bölgede uluslararası barış ve güvenliği yeniden tesis edilmesi hedefinin başarılması için gerekli bir adım olarak yükümlülükler yüklediğini bir kez daha anımsatarak,

Irak'ın 687 (1991) sayılı kararda öngörüldüğü gibi menzili 150km'yi geçen balistik füze geliştirilmesine ilişkin olan programların tüm ayrıntılarını ve bu

silahların bileşenlerini ve üretim kolaylıklarını, yerlerini ve diğer nükleer programlarına ilişkin doğru, tam, kesin ve nihai bilgileri vermediğine üzülerək,

Irak'ın sürekli olarak BM Özel Komisyonu'nun koşulsuz, derhal ve sınırlanmadan tüm sitelere girişine engel olmasına ve 687 sayılı kararın gereği olarak UNSCOM ve IAEA denetçileri ile tam işbirliğinden kaçınmasına ve 1998'de tamamen durdurmasına üzülerək,

1284 (1999) sayılı kararla UNSCOM'un yerine kurulan bir örgüt olan UNMOVIC'e ve IAEA'ya Irak'ın acil, koşulsuz ve sınırsız geçiş sağlaması yönünde Konsey'in tekrarlanan taleplerine rağmen, Aralık 1998'den beri Irak'ta ilgili kararlar gereğince kitle imha silahlarının ve balistik füzelerin uluslararası gözetim ve denetiminin yapılamamasına üzülerək ve sonuçta bölgede krizin uzamasından ve Irak halkının acı çekmesinden üzüntü duyarak,

Irak Hükümeti'nin, 687 (1991) ve 688 (1991) sayılı kararlar uyarınca sivil halka baskı yapmaya son vermesi ve Irak'ta yardıma ihtiyacı olanlar için uluslararası insani kuruluşlara geçiş sağlamamasıyla ilgili ve 686 (1991), 687 (1991) ve 1284 (1999) sayılı kararlar uyarınca Irak'ta haksız yere alıkonulan Kuveyt ve üçüncü ülke uyruklarının geri verilmesi veya bu konuda işbirliği yapması veya haksız yere Irak tarafından ele geçirilmiş olan Kuveyt mallarının geri verilmesi ile ilgili taahhütlerini yerine getirme de başarısız kalmasına da üzülerək,

687 (1991) sayılı kararında Konsey'in, bir ateşkesin, Irak'ın kararda yer alan yükümlülükler de dahil olmak üzere o karardaki hükümleri kabul etmesine bağlı olduğunu açıkladığını anımsatır,

Irak'ın koşulsuz ve sınırsız olarak 687 (1991) sayılı karardaki ve diğer ilgili kararlardaki yükümlülüklerine acil olarak uyduğunun tam olarak kesinleştirilmesini kararlaştırarak bu kararların Irak'ın uyması gereken standartları oluşturduğunu anımsatır,

Özel Komisyon'un yerine kurulan örgüt olan UNMOVIC'in IAEA'nın etkin faaliyetlerinin, 687 (1991) sayılı kararın ve diğer ilgili kararların uygulanması açısından şart olduğunu anımsatır,

Irak Dışişleri Bakanı tarafından Genel Sekreter'e gönderilen 16 Eylül 2002 tarihli mektubun Irak'ın Konsey kararlarına uyması konusunda devam eden ihmali tamir etmeye yönelik bir ilk adım olarak dikkate alarak,

UNMOVIC Başkanı ve IAEA Başkanı tarafından Viyana'daki toplantılarını takiben Irak Hükümeti'nden General El Sadi'ye 8 Ekim 2002 tarihinde gönderilen ve Irak'ta UNMOVIC ve IAEA tarafından denetimlerin yeniden başlaması için önceden olması zorunlu düzenlemeleri içeren mektubu dikkate alarak ve mektupta belirtilen düzenlemeleri doğrulamayı sağlamak için Irak Hükümeti'nin devam eden hatasına yönelik ciddi kaygılarımızı vurgulayarak,

Tüm Üye Devletlere Irak'ın, Kuveyt'in ve komsu Devletlerin egemenliğine ve toprak bütünlüğüne yönelik sorumluluklarını tekrar bildirerek,

Bu açıdan Genel Sekreteri ve Arap Birliği üyelerini ve Genel Sekreteri'ni çabalarından dolayı takdir ederek,

Kararlara tam uyumu sağlamayı kararlaştırarak,

Birleşmiş Milletler Kurucu Antlaşması'nın VII. Bölümü çerçevesinde hareket ederek,

1. Irak'ın ilgili kararlar uyarınca yükümlülüklerini yerine getirmediğine ve özel olarak Irak'ın BM denetçileri ve IAEA'yla işbirliği yapmakta ve 687 (1991) sayılı kararın 8. paragrafından 13. paragrafına kadar olan kısım uyarınca tamamlaması gereken faaliyetlerde başarısız kaldığına karar verir;

2. Yukarıdaki 1. paragrafı kabul ederken, işbu kararla Irak'ın yapması için, Konsey'in ilgili kararları uyarınca silahsızlanma yükümlülüklerini gerçekleştirmesi için son bir şans verilmesine karar verir ve bundan dolayı 687 (1991) sayılı karar ve Konsey'in bunu tamamlayıcı diğer kararları doğrultusunda tam ve doğrulanmış bir silahsızlanma sürecini amaçlayan arttırılmış bir denetim rejimi oluşturmaya karar verir;

3. silahsızlanma faaliyetlerinin yerine getirilmesine başlanması için Irak Hükümeti'nin UNMOVIC, IAEA ve Konsey'e, işbu kararın kabul edilmesinden sonra 30 gün içinde kimyasal, biyolojik ve nükleer silahlarına ilişkin programların, balistik füzelerin ve bu tür silahların tam yerleri dahil olmak üzere uçaklarda kullanılmak üzere tasarlanmış insansız uçaklar ve dağıtım sistemleri, diğer gönderme sistemlerinin parçaları, alt-bileşenleri, depolanmışları ve ilgili materyaller ve malzemeleri, silah üretimi veya malzemesi ile ilişkisinin olmadığı iddia edilenler dahil olmak üzere diğer kimyasal, biyolojik ve nükleer programları geliştirme ve

üretim kolaylıklarını kesin, tam ve eksiksiz olarak bildirilmesini sağlayacağına karar verir;

4. Irak tarafından işbu karar uyarınca yapılan bildirimde yanlış veya atlanan ifadelerin olması ve Irak'ın herhangi bir zamanda işbu karara uymaması veya uygulanması konusunda işbirliği yapmaması durumunda, işbu karar uyarınca Irak'ın yerine getirmemiş olduğu yükümlülükler belirlenecek ve aşağıdaki 11. ve 12. paragraflar doğrultusunda görüşü için Konsey' e rapor edilmesine karar verir;

5. Irak'ın UNMOVIC ve IAEA'ya yeraltı da dahil olmak üzere denetlemek istedikleri herhangi ve tüm alanları, kolaylıkları, binaları, malzemeleri, arşivleri ve ulaşım araçlarını acilen, engellemeden, koşulsuz olarak ve sınırsız ulaşımını sağlamasına karar verir ve UNMOVIC ve IAEA'nın görüşmek istedikleri tüm kişi ve memurlarla UNMOVIC'in veya IAEA'nın kendi yetkileri çerçevesinde istediği tarzda ve yerde görüşebilmesinin acilen, engellemeden, sınırsız ve özel olarak ulaşmalarının sağlanmasına karar verir ve UNMOVIC ve IAEA'nın kendi sağduyuları çerçevesinde Irak içinde veya dışında görüşmeler yapabilir ve görüşülen kişilerin ve aile üyelerinin Irak dışına ulaşmalarının kolaylaştırılması, UNMOVIC ve IAEA'nın özgün sağduyusuna bağlı olarak bu tür görüşmelerde Irak Hükümeti'nin gözlemcilerinin bulunmadığı bir ortamda yapılmasını, ve işbu kararın alınmasının ardından 45 günden fazla olmayacak bir süre içinde denetlemelere yeniden başlanması için UNMOVIC'e talimat verilmesi ve IAEA'dan talep edilmesini ve bundan 60 gün sonra Konsey'i bu konuda bilgilendirmesini kararlaştırır;

6. UNMOVIC Başkanı'nın ve IAEA Başkanı'nın 8 Ekim 2002 tarihinde Irak Hükümeti'nden General El-Sadi'ye gönderilmiş olan ve ekte bulunan mektubu destekler ve mektubun içeriğinin Irak için açıklayıcı olduğuna karar verir;

7. Konsey, UNMOVIC ve IAEA'nın Irak'ta bulunmalarının Irak tarafından uzun bir kesintiye uğratıldığından hareketle ve işbu kararda ve ilgili diğer kararlarda ortaya konan görevlerin başarıyla yerine getirilmesi için ve önceki anlaşmalara rağmen, UNMOVIC "IAEA'nın Irak'taki çalışmalarını kolaylaştırması amacıyla Irak üzerinde bağlayıcı olacak şekilde aşağıda belirtilen gözden geçirilmiş ve ilave edilmiş yetkileri tesis edeceğine karar verir:

— UNMOVIC ve IAEA kendi denetleme ekiplerinin kompozisyonunu belirleyecekler ve bu ekiplerin çok nitelikli ve deneyimli uzmanlardan oluşmasını sağlayacaklar;

— Tüm UNMOVIC ve IAEA personeli ve uzmanları görevlerini yaparken Birleşmiş Milletlerin Ayrıcalıklar ve Bağışıklıklar Sözleşmesi ve IAEA Ayrıcalıklar ve Bağışıklıklar Anlaşmasında öngörülen ayrıcalık ve bağışıklıklardan yararlanacaklardır;

— UNMOVIC ve IAEA Irak içinde veya dışına girişlerde, denetleme alanlarına veya denetleme alanlarından serbest, sınırsız ve acil hareket hakkına ve acil, engelleme olmadan, koşulsuz ve sınırsız olarak Başkanlık alanları da dahil olmak üzere herhangi bir alanı veya binayı 1154 (1998) sayılı kararın hükümlerine rağmen denetleme hakkına sahiptirler;

— UNMOVIC ve IAEA, Irak'ın su anda ve önceki kimyasal, biyolojik, nükleer ve balistik füze programlarıyla ilişkili ve araştırma, geliştirme ve üretim kolaylıklarıyla ilişkili tüm personelinin isimlerinin Irak tarafından sağlanmasını isteme hakkına sahiptir;

— UNMOVIC ve IAEA'nın her türlü güvenliği, yeterli derecedeki Birleşmiş Milletler Güvenlik Görevlilerince sağlanacaktır;

— UNMOVIC ve IAEA, bir alanı denetlemek amacıyla o alan denetlenene kadar hiçbir şeyin değişmemesi için Irak'ın o alandaki yer ve hava hareketlerini askıya alma, ilgili alanları dondurma, çevresindeki alanlar ve transit koridorlar dahil olmak üzere harici bölgeler oluşturmayı ilan etme hakkına sahiptir;

— UNMOVIC ve IAEA, insanlı ve insansız kesif araçları dahil olmak üzere belirlenmiş ve kanatlı hava taşıtlarını serbest ve sınırsız bir şekilde kullanma ve indirme hakkına sahiptir;

— UNMOVIC ve IAEA, kendi özgün sağduyuları çerçevesinde, tüm yasaklanmış silahları, alt-sistemlerini, bileşenlerini, kayıtlarını, materyallerini ve ilgili diğer parçalarını ortadan kaldırma, tahrip etme veya zararsız hale getirme hakkına ve bunların üretilmesine yönelik kolaylıklara veya malzemelere el koyma veya kapatma hakkına sahiptir ve

— UNMOVIC ve IAEA, personeli veya bunların resmi ve kişisel bagajları araştırılmadan, denetlemeler için kullanılacak malzemelerin veya materyallerin serbest bir şekilde ithal edilmesi ve denetlemeler sırasında alınan herhangi bir malzemeyi, materyali veya dokümanı ele geçirme ve ihraç etme hakkına sahiptir;

8. Irak'ın, Birleşmiş Milletler veya IAEA'nın herhangi bir temsilcisine veya personeline yönelik düşmanca bir eyleme girişmemesine veya bu doğrultuda tehdit etmemesine karar verir;

9. Genel Sekreter'den Irak üzerinde bağlayıcı olan işbu kararı acil olarak Irak'a bildirmesini ister; bu bildirimden sonra 7 gün içinde Irak'ın işbu karara tam olarak uyacağı niyetini onaylamasını talep eder; ve Irak'ın UNMOVIC ve IAEA ile hemen, koşulsuz ve aktif olarak işbirliği yapmasını talep eder;

10. Tüm Üye Devletlerden UNMOVIC' ve IAEA'ya görevlerini yerine getirebilmesi için yasaklanmış programlarla ilgili veya Irak'ın 1998'den beri yasaklanmış materyalleri elde etme girişimlerine ilişkin bilgiler dahil olmak üzere görevlerinin diğer yönleriyle ilgili herhangi bir bilginin sağlanması ve alanların denetlenmesi için kişilerle görüşülmesi için, bu görüşmelerin koşulları ve sonuçlarının UNMOVIC ve IAEA tarafından Konsey'e rapor edilmek üzere toplanması için ve diğer tüm konularda tam destek vermelerini talep eder;

11. UNMOVIC Başkanı'na ve IAEA Başkanı'na işbu karar çerçevesindeki yükümlülükleri dahil olmak üzere Irak'ın silahsızlanma Yükümlülüklerine uymada başarısız olması durumunda olduğu gibi, Irak'ın denetleme faaliyetlerini herhangi bir şekilde engellemesi durumunda Güvenlik Konseyi'ne acil olarak haber vermesini emreder;

12. Yukarıdaki 4. ve 11. paragraflar doğrultusunda bir rapor alınmaması üzerine durumun değerlendirilmesi ve uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması amacıyla ilgili Konsey kararlarına tam bir uyumun yerine getirilmesi ihtiyacı için, acil olarak toplanmasına karar verir;

13. Bu bağlamda Konsey'in Irak'ı yükümlülüklerini ihlal etmeye devam etmesi durumunda ciddi sonuçlarla karşı karşıya kalacağı konusunda defalarca uyardığını tekrar anımsatarak;

14. Konuyu değerlendirmeye devam etmeye karar verir.

EK 8 (Irak'ta Mukim Türkmen Boy, Oymak, Aileleri ve Yerleşim Yerleri)

Boy, Oymak ve Aile Adları	Yaşadıkları Yerler
Accanalı	Telafer
Acemevi	Tisin (Kerkük)
Acemler	Kerkük
Acemli	Telafer
Addogil	Telafer
Afganlı	Besir (Kerkük)
Ağalar	Altunköprü, Erbil, Kerkük, Tuzhurmatu
Ağalarevi	Tisin (Kerkük)
Ağvanevi	Semsiyat (Musul)
Akkoyunlu	Kerkük
Aksu	Tuzhurmatu
Alaybegli	Telafer
Alemdar	Kerkük
Alhanbegli (Alihanbegli)	Bkz. İlhanbegli
Alidölu	Telafer
Alipesli	Yengice (Tuzhurmatu)
Allaf	Kerkük
Allahverdi	Kerkük
Allahverdili	Telafer
Allevevi (Alleqli)	Besir (Kerkük)
Allıballı	Bastamli (Tuzhurmatu)
Altun (Altunçu)	Erbil, Kerkük

Alveçi	Kerkük
Amirli (Emirli)	Kümbetler (Kerkük)
Arabagalar	Kerkük
Arafatevi	Selamiye (Musul)
Arslan	Kerkük, Tirkalan
Aslanler (Aslanevi)	Hasadarli (Tuzhurmatu)
Asrl	Kerkük
Assafevi	Yanmca (Musul)
Assafli	Erbil, Kerkük
Asurlu	Yengice (Tuzhurmatu)
Attar	Kerkük
Avçi (Avcı)	Erbil; Kerkük, Çardagli (Kerkük)
Ayvazli	Telafer
Babalar (Maviili)	Telafer, Tisin, Kerkük, Tuzhurmatu
Bacalan,	Hanekin, Kerkük
Bagvançi	Altunköprü
Bakkal	Erbil, Kerkük
Balikçi	Altunköprü
Balyemezler	Kerkük
Basmalı	Tuzhurmatu, Kerkük
Başibeyaz	Tuzhurmatu
<u>Başikesük (Basikesik)</u>	<u>Kerkük</u>
<u>Bayatevi</u>	<u>Abzah, Besan, Karayatag,</u>
Bayatlı	Bagdat, Basra, Musul, Musul köyleri, Tuzhurmatu, Altunköprü, Çardagli, Tisin (Kerkük),

	Kerkük (3 tayfa); Hanekin, Kızlarbat (el-Sadiye), Karagan (Cevla), Karatepe, Kifri ve diger Diyale köyleri; Asagi Alisaray, Yukan Alisaray, Hasadarli, Sindic, Pirahmed, Küçük Donbalandere, Büyük Donbalandere, Karanaz, Bablan, Basas, Basagalar, Kuşçu, Elbogmaz, ilançiye (Yilaneiyeye), Üçtepe, Yesiltepe, Yengice, Zengülü (Tuzhurmatu) ve diger bayat köyleri
Bayraktar	Kerkük, Tuzhurmatu
Bazvayevi	Sirehan (Musul)
Begdelli (Begdili)	Residiye, Sirehan (Sirinhan), Tezharap, Kizfahre, Basbite, Yengice ve Selamiye
Begler	Altunköprü, Erbil, Kerkük, Tuzhurmatu, Telafer, Çardagli, Yayçi (Kerkük)
Behlüller	Altunköprü
Bektaşiler	Tuzhurmatu
Bellevler	Tuzhurmatu
Bendeler	Kerkük
Benderli	Tuzhurmatu

Benna	Erbil, Kerkük
Berber	Kerkük
Berberli	Yengiee (Tuzhurmatu)
Bezirgan	Erbil, Hanekin, Tuzhurmatu, Kifri (Diyale), Kerkük
Bezzaz	Erbil
Bezzeli	Telafer
Birader	Kerkük
Biravcılı	Sahseven, Yengiee (Tuzhurmatu)
Boyağçı (Boyacı)	Kerkük
Bülbüller	Kümbetler (Kerkük)
Camboz	Kerkük
Cebbari'	Kerkük
Cebelli	Telafer
Ceccoevi (Cercisevi)	Sirehan (Musul)
Ceddu'	Kerkük
Celali	Kerkük
Celebçi	Kerkük
Cevli	Bastamh (Tuzhurmatu)
Cemsidevi	Sirehan, Karakoyun (Musul)
Cerrah	Kerkük
Comard (Cömerd)	Kerkük
Cülheçi	Kerkük
Cülheler	Tirkalan (Kerkük)
Çadırçı	Kerkük
Çadırçıevi	Musul

Çakmakçı	Kerkük
Çamırçı (Çamurcu)	Kerkük
Çamırçılar	Yayçi (Kerkük)
Çarsafçı	Kerkük
Çavuslu	Erbil, Tirkalan, Yayçi (Kerkük Köyleri)
Çayırılı	Tuzhurmatu
Çeçenler	Kerkük, Erbil
Çelebi	Erbil, Kerkük, Kifri, Musul, Hanekin (Diyale)
Çeleb(i)ler	Telafer
Çenebaz	Kerkük
Çeppişli	Telafer
Çinniçi (Çinici)	Kerkük
Çohbilenler (Çokbilenler)Kerkük	Kerkük
Çolaklı Telafer	Telafer
Çomalar	Tuzhurmatu
Çuhacı	Kerkük
Davudlu	Telafer
Davulçu	Karatepe (Diyale)
Debbağ	Kerkük
Dede	Kerkük
Dedeveli	Kifri(Diyale)
Defeler	Tuzhurmatu
Degirmançı (Değirmenci)	Kerkük
Delibalta	Kerkük

Demirçi	Demirçi Dakuk (Tavuk), Erbil, Kerkük, Tuzhurmatu
Demirel	Altunköprü
Denden	Tuzhurmatu (Kerkük)
Deregezenli	Tuzhurmatu (Kerkük)
Derzibasi	Bkz. Terzibasi
Derziler (Terziler)	Erbil, Kerkük, Yengice (Tuzhurmatu)
Dilber	Altunköprü
Dizdar	Kerkük
Doğramaçı	Erbil, Kerkük
Dögerli	Biravçili, Yengice (Tuzhurmatu)
Dubalar	Amirli (Emirli), (Tuzhurmatu)
Duvarabahanlar	Tuzhurmatu
Ekmekçi	Kerkük
Esvedh	Efkenni/Degirmencik (Telafer)
Ezizler (Azizler)	Altunköprü
Fehedefendiler	Karatepe (Diyale)
Feleknaz	Kerkük
Ferhatli	Telafer
Garabetler	Kerkük
Gedik	Kerkük
Gilçi (Kiki)	Kerkük
Gülhan	Kerkük
Gülşeevi	Tisin (Kerkük)
Günyeçi	Kerkük

Gütheli	Telafer
Gennevler	Karatepe (Diyale)
Gulamli	Tuzhurmatu
Hachayyavi	Altunköprü
Haciedhem	Kizlarbat (Diyale)
Hacilar	EfkenniIDegirmencik (Telafer)
Hacurali	Telafer
Haffaf	Erbil, Kerkük
Hamamçi	Kerkük, Tuzhurmatu
Hamzali	Tisin (Kerkük)
Hanagasi	Kerkük
Hançi	Kerkük
Hanimli	Telafer
Harbendeli	Tuzhurmatu
Harmanli	Yengice (Tuzhurmatu)
Hasanizacte	Kerkük
Hayatli	Tuzhurmatu (Kerkük)
Hayyatlar	Erbil
Hayyolu	Telafer
Heccoevi	Hasadarli (Tuzhurmatu)
Helveçi (Heivaci)	Erbil, Kerkük
Hençerci (Hançerci)	Kerkük
Hesnee~i	Tisin (Kerkük)
Hidirevi	Sirehan (Musul)
Himmetli	Telafer
Hindiler	Kerkük

Hivertli	Telafer
Hurmatili	Kümbetler(Kerkük)
Hürmüzlü	Kerkük, Tirkalan (Kerkük)
Hüseyinagalar	Besir (Kerkük)
Hüskeli	Tuzhurmatu (Kerkük)
Hoshabarli	(Hoshaberli) Telafer
Iraki (Irakli)	Kerkük
Ibeytli	Telafer
Ibrahim(- efendizadeler)	Karatepe (Diyale)
Ihtiyarli	Yengice (Tuzhurmatu)
Ilhanbeg (Ilhanbegli)	Telafer
Ilhanli ,-	Dakuk (Tavuk)
	Erbil, Tuzhurmatu
Iskenderli	Telafer
Izzeddinli	Bastamli (Tuzhurmatu)
Kabakevi	Telafer
Kahyalar	Amirli (Tuzhurmatu), Dakuk (Tavuk)
Kakai	Kerkük, Tuzhurmatu
Kalayi (Kaleli)	Kerkük
Kalayli	Amirli (Tuzhurmatu)
Kalikçi	Erbil
Kapkapçi	Erbil, Kerkük
Kaplanevi	Sirehan (Musul), Telafer
Karabasli	Telafer
Karagili	Tuzhurmatu

Karakoyunlu	Bastamli (Tuzhurmatu), Kadiköy (Musul)
Karanaz	Kerkük, Tuzhürmatu
Karasakalli	Kerkük, Tuzhurmatu (Kerkük)
Karaveyisler	Kizlarbat (Diyale)
Karyagdi	Tuzhurmatu (Kerkük)
Kasap	EfkenniIDegirmencik (Telafer)
Kasaplar	Erbil, Kerkük, Kifi'i, Tuzhurmatu (Kerkük)
Kasapli	Telafer
Kasibeyaz	Kerkük
Katircievi	Musul
Katmaçi	Kerkük
Kattan	Kerkük
Kayaçi	Kerkük
Kayaevi	Hasadarli (Tuzhurmatu).
Kayserili	Tuzhurmatu
Kaytavan	Kerkük
Kazancievi	Musul
Kazançi (Kazançlar)	Kerkük
Kazilar .(Kadilar)	Tuzhurmatu
Kazioglu (Kadioglu)	Kerkük
Kebabçi	Kerkük
Keçeçi	Kerkük
Kehelerevi	Tisin (Kerkük)
Kelesevi	Telafer (Alhanbeglerin

	bir koludur)
Kelevi	Telafer
Kellevend	Sahseven (Tuthurmatu)
KemalizMe	Kerkük
Kenneler	Süleyrnanbeg / Muradh (Tuzhurmatu)
Kenneli	Telafer
KeremH	Arnirli (Tuzhurmatu)
Kervançi	Kifri, Tuzhurmatu
Ketene	Kerkük
Kifilçi	Kerkük
Kilçi (Kilci)	Kerkük
Kilinçi (Kalençi)	Kerkük
Kirdar	Kerkük
Kildani	Kerkük
Kocah	Telafer
Kocava	Kerkük
Koçak	Kerkük
Kolçu	Erbil
Korkmazlar	Besir, Kerkük, Kifri (Diyale)
Köhalar	Kerkük
Köleman	Kerkük
Körkasımlar	Kümbetler (Kerkük)
Körmusalı	Tuzhurmatu
Köylüler	Kifri
Kulağsızlar	Tuzhurmatu

Kurutlu(Kurutevi)	Telafer
Kuşçu	Kifri, Seleymanbeg /Muradlı(Tuzhurmatu)
Kutalar	Kümbetler(Kerkük)
Küçükmoallaefendiler	Erbil
Küreçi	Erbil
Küzeçi	Kerkük, Tuzhurmatu
Maaşlarevi	Hasadarlı (Tuzhurmatu)
Madençi	Kerkük
Mahmudlu	Kerkük
Maksudlu	Bastamlı(Tuzhurmatu)
Malievi(Malılar)	Beşir(Kerkük)
Marağlı	Beşir(Kerkük)
Mardinlievi	Musul
Maruflu	Tuzhurmatu
Matıklı	Yengice(Tuzhurmatu)
Mavıllı(Mavilli)	Telafer(Bektaşî taifesi olup daha çok bir tarikat adıdır)
Mayas	Kerkük
Mazanlar	Tuzhurmatu
Mevlidli	Tazehurrnatu (Kerkük)
Milla (Molla) evi	Telafer
Miraçli (Marasli)	Telafer
Mislavi (Musullu)	Kerkük
Mollaabdiler	Selamiye (Musul)
Muhtarevi	Tuzhurrnatu
Muradli	Kerkük, Tuzhurrnatu, Telafer

Musali	Tuzhurnatu
Mutapçi (Mutafçi)	Kerkük
Müderriş	Kerkük
Müftü	Erbil, Kerkük, KiM
Na'alçi	Dakuk (Tavuk)
Naccar	Erbil, Kerkük, Yengice (Tuzhurnatu)
Nadarli (Nazarli)	Telafer
Nahurçu	Kerkük
Naip	Kerkük
Nakisbendi	Erbil
Nakip	Kerkük
Nakkas	Kerkük
Nalbandli	Erbil, Kerkük
Neftçi	Kerkük
Nenehan	Hanekin (Diyale)
Nohutçu	Altunköprü
Nüreçi	Kerkük
Ocagevi	Tisin (Kerkük)
Ocuslu (Oduslu)	Kerkük, Çardagli, Santepe, TirkiHan, Tokmakli, Yayçi (Kerkük)
Otrakçi	Kerkük
Palançi	Kerkük
Pambuhçu (Pamukçu)	Pamukçu, Erbil, Kerkük
Pasvan	Kerkük

Pasaoglu (veya Pasalar)	Kerkük
Pegemberli (Peygamberli)	Telafer
Pen	Kerkük
Pimadarli	Telafer
Recepli	Telafer
Rejigili	Kifri
Saatçi	Kerkük
Sabuncuevi	Musul
Sabunçu	Kerkük
Saçiuzun	Kerkük
Sadullahbegler	Hanelin(Diyale)
Safavi	Dakuk(Tavuk)
Sakalli	Kerkük
Saki (Saki)	Kerkük
Sakkalar	Kerkük
Salihevli	Telafer
Salihi	Kerkük
Salimevi	Yanımca(Musul)
Samançi	Kerkük
Sarayli	Karatepe(Diyale)
Sankahya	Kerkük, Yaycı(Kerkük)
Sarilli (Sarili)	Hızır, Verdek(Musul)
Sarraç	Kerkük
Sarrafi	Kerkük
Savvaf	Kerkük,Erbil
Sefiler (Seyfiler)	Kümbetler(Kerkük)

Sefilevi	Sirehan(Sirihan), (Musul) Karakoyun, Karayatağ Sirehan (Musul), Karatepe (Diyale), Telafer
Sekneler	Karatepe (Diyale)
Seminli	Telafer
Serheli	Süleymanbeg / Muradli (Tuzhurmatu)
Sevimli	Kerkük
Seyyidler	Harfa (Telafer), Telafer, Tisin (Kerkük)
Seyyidevi	Erbil, Kerkük, Kifri (Diyale), Tuzhurmatu
Sigirlilar	Kümbetler (Kerkük)
Silav	Kerkük
Sincqna	Altunköprü
Sofyali	Yengice (Tuzhurmatu)
Sorani	Kerkük
Sulolu	Telafer
Sürücü	Dakuk (Kerkük)
Sahbenderli	Hanekin (Diyale)
Sakulievi (Sahkuluevi)	Selamiye (Musul)
Sammas	Kerkük
Sebekler	Abbasiye, Albek, Arpaci, Babiniyet, Basahre, Ba'sika, Ba'vize,Bazvaya, Baybug,

	Bedene, Bilavat, Besan, Bisatli, Cileyhan, Çinçi, Deravis (Dervisleri), Gökçeli, Harabasultan, Haznebend, Hidirilyas, Karakoyun, Karasor, Karatepe, Karatepe Sebek, Karayatag, Kadiköy, Keberli, Kehriz, Körgariban, Minara Sebek, Ömerkapçi, Selamiye, Semsiyat, Seyhemir, Sirahan (Sirinhan), Telyara, Tercille, Tezharap, Topzava, Yarimca, Yengibisatli, Yunuspeygamber, Zehrahatun (Musul)
Şehallar	Altunköprü
Şekerci	Erbil, Kerkük
Şerbetçi	Kerkük
Şihhlar (Seyhler)	Antallavi (Telafer), Dakuk (Kerkük)
Şihlarevi	Telafer, Tisin (Kerkük)
Şihlarzade (Seyhlerzade)	Besir (Kerkük), Kerkük
Şinavlar	Tuzhurmatu
ŞiŞçi Kerkük	Kerkük
Şitoevi	Karakoyun, Karayatag, Sirehan (Musul)
Şorbaçi	Altunköprü

Şuhurtlu	Amirli (Tuzhurmatu)
Tahsildar	Kerkük
Talabani	Kerkük
T'aptugevi (Tapdukevi)	Tisin (Kerkük)
Tatarlar vcyä Tatlar	Ali Saray, Ayn Leyla, Gökçen, Karatepe (Diyale)
Tatran vcyä Tataran	Karatepe köyleri (Diyale)
Tavuklu	Kerkük
Tellek	Kerkük
Tenekeçi	Kerkük
Tercilli	Kerkük
T'erzibası	Kerkük
Tezekli	Bastamli (Tuzhurmatu)
Tikritli	Kerkük
Tokatli	Kerkük
Tökmeçi (Dökmeci)	Kerkük
Tursucu	Kerkük
Türkmemeğevi	Tisin(Kerkük)
Tütünçü	Kerkük
Ustali	Tuzhurmatu(Kerkük)
Üzügölmez (Yüzügölmez)	Kerkük
Vaiz	Kerkük
Yandayi (Vandavi)	Kerkük, Kifri
Vavller	Telafer
Yagublu	Telafer
Yahyali	Kerkük

Yahyavali	Kerkük
Yakubi	Kerkük
Yaver	Kerkük
Yemeniçi	Kerkük
Yogurtçu	Erbil, Kerkük
Yorgançi (Yorganci)	Kerkük
Yünkçü (Yüncü)	Kerkük
Zava	Altunköprü
Zeyneli	Telafer
Zobular	Yayçi(Kerkük)
Zorablar	Kerkük
Zurnaçi	Tuzhurmatu
Zülfievi	Besir(Kerkük)

EK 9 (Musul Vilayeti Petrol Arama ve İşletme Hakkının Hazine-i Hassa'ya Verildiğini Gösterir Osmanlı Arşiv Belgesi)

Yıldız Saray-ı Hümâyûnu

Başkitâbet Dâ'iresi

Musul vilâyeti dâhilinde bulunan emlâk-ı mahsûsa-i cenâb-ı cihân-bânî derûnunda kesretle petrol gaz ma'denleri zuhûr etmekte olmasına mebnî umûm Musul vilâyeti dâhilinde gerek emlâk-ı seniyye derûnunda ve gerek sâ'ir cihetlerde petrol gazı ma'deni taharrîsi ve işletmesi imtiyâzının münhasıran Hazîne-i Hâssa-i Şâhâne nâmına verilerek ale'l-usûl îcâb eden fermân-ı âlînin tasdîr ve i'tâsı Hazîne-i Hâssa Nezâret-i Celîlesi'nin tezkire-i ma'rûzası üzerine şeref-sâdır olan irâde-i seniyye-i cenâb-ı pâdişâhî iktizâ-yı âlîsinden bulunmuş olmağla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 5 Cemâziye'l-âhir sene [1]306

Ser-kâtib-i Hazret-i Şehriyârî

Fî 25 Kânûn-ı Sâni sene [1]304

Bende

Süreyya

Tarih: 6 Şubat 1889

Referans: BOA İ.Dahiliye-87615

بلد زکریا

باش کتاب داروسی

موصی ولایتی داخله بولنامه اعلان مخصوص جناب جلالی در دسته کرتند
 بزور غازی مدنی ظهور ایچکه اولسینی عموم موصی ولایتی داخله
 کرن اعلان سنه در دسته دکن ساز قلمبرده بزور غازی مدنی
 تحریر و ایستدسی اینباریک منظره فزینیه خاصه شها نامه در بدین
 علی الاصول ایجاب ایدر زمانه عالینک تصویر و خطسی فزینیه خاصه نظایر
 جلیله نیک تذکره سررهنه سی اوزرینه شرفضاد اراده ایدرین جناب
 بادشاهی اقتضای عالیه بولنامه اولسینک اولسینک سررهنه حضرت مع لامرکه

محمدی لایحه ای کارهای
 سرکاره
 سرکاره

EK 10 (Türkmen Kurultayı ve Cephesi Ana Tüzüğü)

Madde 1:

Tarifler

Bu Tüzük'te kısaca; Irak Türkmenleri, (Türkmen ve Türkmenler), Türkmen Kurultayı (Kurultay), Irak Türkmen Cephesi (Cephe) Irak Türkmen Cephesi Şurası (Şura) olarak tarif edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEMEL İLKELER DEKLARASYONU

Giriş

Bu belgede yer alan esaslar Türkmen toplumunun temel ilkelerini oluşturmakta olup, tadili ve değiştirilmesi sadece Türkmen Kurultayının yetkisindedir. Türkmen kurum ve kuruluşları tüzük, program ve faaliyetlerini bu ilkeler doğrultusunda düzenleyeceklerdir.

Madde 2:

Türkmen Adı

Türkmen adı bir toplumu ifade etmekte olup, Müslüman Oğuz Türklerine verilen addır. Türkmenler; Hicri 53'ten başlayarak tarihin çeşitli dönemlerinde, Orta Asya'dan bölgeye göç eden ve Telafer'den Mendeli'ye kadar olan coğrafi kesime yerleşen, Osmanlı'dan sonraki dönemde işbaşına gelen rejim ve hükümetlerin baskı ve asimilasyonları neticesinde can güvenliği nedeniyle Irak'ın çeşitli yörelerinde dağılmak zorunda kalan bir toplumdur.

Madde 3 :

Türkmenlerin yazı dili İstanbul Türkçe'si, Alfabeti yeni Latin alfabesidir.

Madde 4:

Türkmen toplumu ve Türkmen davası bir bütündür. Din, lehçe, sınıf, mezhep veya bölge ayrımını reddeder.

Madde 5:

Türkmen olmak mensubiyet ve şuurladır. Türkmen olduğunu hisseden herkes Türkmen'dir. Irkçılık reddedilir.

Madde 6:

Türkmen olduğunu söyleyen ve bunu davranışlarıyla ispat eden ve milli davaya sadakatle bağlı herkes bu davada yer alma, mücadele verme, Türkmen kurum ve kuruluşlarında görev alma hakkına sahiptir.

Madde 7:

Türkmen toplumu, milli amaçlarına ulaşmak için sivil, demokratik ve barışçı bir yol takip eder. Ancak vaki bir tehdit karşısında meşru müdafaa hakkına sahiptir. Türkmen toplumu; varlığını, hak ve menfaatlerini korumak, vaki tehditler bertaraf etmek için gerekli organizasyon ve örgütlenmeyi oluşturma yetkisine sahiptir.

Madde 8:

Türkmen Toplumunun Amacı;

- a. Irak'ın toprak bütünlüğü içerisinde Türkmenlerin ve diğer milletlerin meşru haklarına kavuşması,
- b. Irak'ta demokratik, insan hak ve özgürlüklerine saygılı çoğulcu parlamenter bir sistemin kurulması,
- c. Irak'ta yaşayan tüm etnik, mezhebi ve dini azınlıklar arasında eşitliğin sağlanması,
- d. Siyasi ve idari yapının eşit haklar ilkesi esaslarına göre düzenlenmesidir.

Madde 9:

Türkmen toplumu, Irak yönetimlerinin toplum aleyhine aldıkları idari, siyasi, sosyal ve kültürel kararların tümünü reddeder. Zorla göç ettirilen veya göç etmek zorunda bırakılan Türkmenlerin eski yerlerine iade edilmesi, uğradıkları mağduriyetlerin telafisini ve zararlarının tazminini talep etmektedir. Türkmenlere ait kamulaştırılan ve el konulan tarım arazileri ve gayri menkullerin sahiplerine iade edilmesini, siyasi nedenlerle idam edilen veya çeşitli cezalara mahkum edilen rejim mağdurlarına veya varislerine itibarlarının iadesini ve tazminat ödenmesini istemektedir.

Madde 10 :

Türkmen mücadelesi amacına ulaşmaya kadar, Türkmen kuruluşları Cephe çatısı altında birleşerek birlik ve beraberlik içerisinde hareket etmeyi kabul ederler. Cepheye rakip olmak, onu yıpratmak, zayıf düşürmek amacı ile her türlü örgütlenme, enformasyon ve benzeri faaliyetler kabul edilemez ve Türkmen toplumuna karşı düşmanca faaliyet olarak telakki edilir.

Madde 11 :

Türkmen mücadelesi hedefine ulaşmaya kadar bütün imkanlar seferber edilecek, Amaca varmak için görüş ve fikir ayrılıkları bir tarafa bırakılacak ve çekişmeler teşvik edilmeyecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKMEN KURULTAYI

Madde 12 :

Kurultay, Türkmen toplumunun yüksek karar organıdır ve kararları herkes için bağlayıcıdır. Genel politika ve programları tespit eder.

Madde 13 :

Kurultay üyeleri Türkmen toplumunun olayları ile seçilir, seçim sistemi kurultay tarafından veya yetkiyi devrettiği takdirde Şura tarafından çıkarılacak tüzük, yönetmelik veya kararlarla belirlenir.

Madde 14 :

Seçimlerin yapılmasının güçleştiği dönemlerde Kurultay Şura'nın çağrısı üzerine toplanır. Toplantı yeri Türkmenlerin merkez şehri Kerkük'tür. Şartlar müsait olmadığı takdirde toplantı başka bir yerde yapılabilir.

Madde 15 :

Kurultay üyeleri üç yıllık süre için seçilir. Kurultay Şura'nın çağrısı üzerine toplanır. Toplantı yeri Türkmenlerin merkez şehri Kerkük'tür. Şartlar müsait olmadığı takdirde toplantı başka bir yerde yapılabilir.

Madde 16 :

Kurultay'ın Görev ve Yetkileri

Türkmen toplumunun siyasi, sosyal, kültürel, idari ve ekonomik yaşamını ilgilendiren

kararlar almak, Türkmen toplumunun karşılaştığı sorunları ve çözümlerini tartışmak, bu hususları dünya kamuoyuna duyurmak ve destek sağlamak,

- a. Şura üyelerini seçmek,
- b. Kurultaya sunulmak üzere hazırlanan raporları görüşmek ve karara bağlamak,
- c. Siyasi parti ve kuruluşlardan, Kurultay kararlarına uymayanlara müeyyide uygulamak,
- d. Kurultay çalışmalarını düzenleyen iç tüzük yayınlamaktır.

Madde 17 :

Kurultay toplantısı, üyelerin 2/3 ünün katılımı ile yapılır. Kararlar oy çokluğu ile alınır.

Madde 18 :

Kurultay, çalışmalarını yürütebilmek maksadı ile uygun göreceği komisyonları oluşturur.

Madde 19 :

Genel Esaslar:

- a. Şura üyeleri kurultay tarafından oy çokluğu ile seçilir. Üye sayısı otuzdur.
- b. Şura altı ayda bir olağan, üyelerin 2/3 ünün yazılı talebi ile olağanüstü toplanır.

Madde 20 :

Şura'nın görev ve yetkileri:

- a. Cephe başkanı ve yürütme kurulu üyelerini seçmek,
- b. Kurultayı toplantıya çağırmak,

c. Cephe yürütme kurulu ve sekreteryanın hazırladığı raporları görüşmek ve karara bağlamaktır.

Bu raporlar şunlardır:

- (1) Siyasi rapor,
- (2) Teşkilatlanma raporu,
- (3) Mali rapor,
- (4) Eğitim, Kültür ve Enformasyon raporu,
- (5) Denetleme ve diğer raporlar.

Madde 21 :

Şura Sekreteryası:

- a. Şura üyeleri arasından üç yıllık süreyle seçilir.
- b. Üye sayısı dördür.
- c. İlk toplantısında bir sekreter, iki yardımcı ve bir katip üye olmak üzere görev bölümünü belirler.
- d. Görev ve yetkileri:
 - (1) Parti ve kuruluşların faaliyetlerini izlemek, kongrelerine şura üyeleri arasından gözlemci göndermek,
 - (2) Gözlemleri ışığında parti ve kuruluşların potansiyelleri, güçleri ve etkinlikleri hakkında raporlar hazırlamak ve şuraya sunmak,
 - (3) Şura toplantılarını düzenlemek ve gündemi belirlemek,
 - (4) Şura toplantılarında sekreteryaya görevini yürütmektir.
 - (5) Şura sekreteryasının şurayı temsil yetkisi yoktur.

Madde 22 :

Kurultay'ın toplanmasının güçleştiği dönemlerde kurultay yetkisini Şura kullanır.

Madde 23 :

Şura toplantı yeter sayısı, üye tam sayısının 2/3'üdür, Şura'da kararlar oy çokluğu ile alınır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DENETLEME VE DİSİPLİN KURULLARI

Madde 24 :

Denetleme kurulu:

- a. Denetleme kurulu üyeleri, Şura üyeleri arasında veya dışarıdan Şura üyelerince gösterilecek adaylardan üç yıllık süreyle seçilir. Üye sayısı beştir,
- b. Görevi; Cephe daire ve bürolarının bilumum hukuki, idari ve mali işlemlerini denetlemek,
- c. Kurul, ilk toplantısında bir başkan ve bir sekreter seçer,
- d. Şura toplantısında denetim raporları, gerekirse ara raporlar sunar.

Madde 25 :

Disiplin kurulu:

- a. Disiplin kurulu üyeleri, Şura üyeleri arasından veya dışarıdan Şura üyelerince gösterilecek adaylar arasından üç yıllık süreyle seçilir. Üye sayısı beştir,
- b. Kurul ilk toplantısında bir başkan ve bir sekreter seçer,
- c. Disiplin kuruluna sevk etme yetkisi Cephe yürütme kuruluna aittir. Cephe başkanının da disipline sevk etme yetkisi vardır,
- d. Disiplin Kurulu, kesin ihraç, geçici ihraç, kınama, ikaz vb. disiplin cezaları verir.

Madde 26 :

Disiplin ve denetleme kurulu üyeliğinin her hangi bir sebeple boşalması durumunda Yürütme kurulu tarafından gösterilen adaylar arasından Cephe Başkanı yeni üyeler seçer.

Madde 27 :

Disiplin ve denetleme kurulları Cephe Başkanına bağlıdır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

IRAK TÜRMEN CEPHESİ

Madde 28 :

Cephe, Türkmen toplumunun en yetkili siyasi organizasyonudur. Türkmen toplumunu, ulusal ve uluslararası platformda temsil yetkisi Cephe ve Cephe'nin onay verdiği kurum ve kuruluşlar tarafından yapılır. Irak'taki şartların normale dönmesi durumunda Cephe merkezi Irak içerisindeki Türkmen bölgelerinden birisine veya yasa ve teamüllerin gerekli kildiği bölgeye taşınabilir.

Madde 29 :

Yürütme Kurulu:

- a. Cephenin en üst icra organıdır. Cepheyi temsil etme yetkisi yürütme kuruluna aittir,
- b. Başkan ve üyeleri şura tarafından, şura üyeleri arasından veya şura üyelerinin 1/3'ünün teklifiyle şura dışından gösterilen adaylar arasından seçilirler. Üye sayısı Cephe Başkanı dahil dördtür,
- c. Cephenin, siyasi, idari, mali, güvenlik, enformasyon, eğitim, kültür, araştırma, sosyal ve tüm işlerini organize eder,
- d. Çalışmaları ile ilgili düzenli raporlar hazırlar ve Şura'ya sunar,
- e. Kurultay ve Şura tarafından hazırlanan plan ve politikaları uygular, hedefleri gerçekleştirir,
- f. Cephe'nin diğer partiler, kuruluş ve sektörler karşısında politikasını belirler,
- g. Hizmetin verimli olarak yürütülmesi maksadı ile ihtiyaç duyulan organizasyonları gerçekleştirir,
- h. Cephe bünyesinde yer alan parti ve kuruluşların, örgütlenmeleri ve politikaları, Yürütme Kurulunun karar ve politikalarına uygun olacaktır,
- i. Kurul üyeleri, Cephe merkezinin bulunduğu yerde ikamet etmek ve her toplantıya katılmak zorundadır. İzinsiz veya geçerli bir sebep olmaksızın bölgeden ayrılan veya üst üste iki toplantıya katılmayan kurul üyesi, kurul tarafından uyarılır. Bu davranışın tekrarlanması durumunda ise disiplin kuruluna sevk edilir,

j. Kurul, Cepheye gelir temin edici aktivitelere girer, aidat ve bağış şeklinde meşru yollarla elde edilen gelirin Türkmen toplumunun yararına kullanımını sağlar,

k. Kurul mutlak toplantılarını en az on günde bir olağan, olağanüstü toplantılarını ise Cephe Başkanın veya üyelerin ½ sinin çağrısı üzerine yapar,

l. Yürütme Kurulu üyeleri Cephe bünyesinin homojen bir yapıya sahip olmasını sağlar, Cephe çalışanları arasında parti ve kuruluş ayrımı yapılmasına izin vermez,

m. Yürütme kurulu toplantıları üye tam sayısı ile yapılır. Kurulda kararlar oy çokluğu ile alınır. Oyların eşit olması durumunda başkanın oyu iki oy sayılır,

n. İzin, hastalık, görevlendirme vb. sebepler ayrılan Yürütme Kurulu üyesinin yerine yardımcısı vekalet eder.

Madde 30 :

Cephe Başkanı:

a. Şura üyeleri arasında veya şura üyelerinin 1/3 nün teklifiyle şura dışından gösterilen adaylar arasından şura tarafından seçilir,

b. Yürütme Kurulunu temsil etme yetkisi Başkana aittir,

c. Başkan gerekli gördüğü durumlarda yürütme Kurulu üyelerinden herhangi birine vekalet eder,

Madde 31 :

Daire Başkanları ve Daireler:

a. Yürütme Kurulunda alınan karar ve belirlenecek politikalar daire ve dairelere bağlı birimler vasıtası ile uygulanır,

b. Daire başkanları Yürütme Kurulunun karar ve onayı olmaksızın bağımsız hareket edemezler,

c. Daire başkanları her ayın ilk haftasında Yürütme Kuruluna bir önceki ay gerçekleştirdikleri icraatlarını bir faaliyet raporuyla sunar, çalışmalarına Yürütme Kurulunca benimsenen bir program çerçevesinde devam ederler.

Madde 32 :

Siyasi ve Dış İlişkiler Dairesinin Görev ve Sorumlulukları:

- a. Irak ve Dünyadaki siyasi gelişmeleri izleyerek Yürütme Kurulu'na rapor eder ve yürütme Kurulunun belirleyeceği politikalar paralelinde Irak içinde ve dışındaki mevcut siyasi oluşumlar ile ilişkiye girerek, işbirliği, iyi dostluk ve dayanışma imkanlarını araştırır.
- b. Muhtemel siyasi gelişmelere karşı belirlenecek tutum ve davranış konularında önerilerde bulunur,
- c. Türkmen Cephesinin siyasi konulardaki dış ilişkilerini koordine eder,
- d. Türkmen toplumunun siyasi platformlarda hak ve menfaatlerinin temini için planlamalar yapar ve uygular,
- e. Yurt dışı Cephe temsilcilerinin faaliyetlerini koordine ve kontrol eder.

Madde 33 :

Güvenlik Dairesinin Görev ve Sorumlulukları:

- a. Güvenlik Dairesi; Yürütme Kurulunun korunmalarına karar vereceği yönetici ve tesislerin fiziki güvenliğini sağlar,
- b. Türkmen toplumunun hak ve menfaatlerini korumak, kollamak ve savunmakla yükümlüdür,
- c. Güvenlik Dairesi Cephesi Başkanına karşı sorumlu olup, Yürütme Kurulu'nun belirleyeceği ilke ve prensipler doğrultusunda faaliyet gösterir,
- ç. Güvenlik Dairesi bünyesinde görev alacak personel, başkanlığını Güvenlik Dairesi başkanının yapacağı 5 kişilik bir komisyon tarafından, 20 – 40 yaş arası, milliyetçi, cesur, dürüst, güvenilir, akli ve fiziki her hangi bir özürü bulunmayan Türkmenler arasında sınavla belirlenir.

Madde 34 :

Enformasyon Dairesinin Görev ve Sorumlulukları:

- a. Enformasyon Dairesi Yürütme Kurulunun belirleyeceği milli politika ve yayın politikası paralelinde, basın-yayın görevini yerine getirir,

b. Enformasyon Dairesi yapacağı yayın ve faaliyetlerle Türkmen toplumunun milli fikirler paralelinde birleşmesini, eğitimini, şuur kazanmasını ve dünya kamuoyuna tanıtımını amaç edinir.

Madde 35 :

Kültür ve Eğitim Dairesi'nin Görev ve Sorumlulukları:

- a. Türkmen toplumunun Türk dünyası ile aynı lisanı kullanabilmesi için, Türkçe eğitim veren kurum ve kuruluşları tesir eder ve işletir,
- b. Bu kurumların sürekliliğini ve ihtiyaca göre yeni kurumların açılmasını sağlar,
- c. Dünya Türk toplumları ile dayanışmaya girerek, Türkmen kültürünün, örf ve adetlerinin tanıtımını maksadıyla, kültürel etkinlikler organize eder,
- d. Türkmen okulları ile öğretmen ve öğrencilerinin sorunları ile ilgilenir,
- e. Yürütme Kurulunun belirleyeceği eğitim politikasını icra eder,
- f. Gençlik ve kitle örgütlenmelerini gerçekleştirir ve milli şuur kazanmaları maksadıyla çalışmalarda bulunur,
- g. Türkmen cami, türbe ve mezarlıklarıyla diğer kültür varlıklarının bakım ve onarımını yaptırır.

Madde 36 :

Sağlık, Sosyal ve Yardım Dairesinin Görev ve Sorumlulukları:

- a. Irak içinden ve dışından Yürütme Kurulu vasıtasıyla temin edilen her türlü aynı ve nakdi yardımının, Türkmen toplumuna ulaştırılmasını sağlayan yegane kurumdur,
- b. Araştırma ve Planlama Dairesinin hazırlayacağı listeler ışığında, Yürütme Kurulu tarafından kendisine verilen yardım ve bağışların ihtiyaç sahiplerine ulaşmasını sağlar,
- c. Türkmenlere sağlık hizmeti verecek kurum ve kuruluşlar tesis eder ve işletir,
- d. Türkmenler arasında sosyal ve sportif faaliyetleri teşvik eder, bu amaçla kurulacak Kulüplere destek sağlar,

e. Türkmen toplumunun birlik, beraberlik ve dayanışmasına katkı sağlayacak meslek kuruluşlarına öncülük eder.

Madde 37 :

Araştırma ve Planlama Dairesinin Görev ve Sorumlulukları:

a. Araştırma ve Planlama Dairesi, Irak genelinde yaşayan Türkmen toplumunun, tarihi, coğrafi, sosyal, ekonomik ve kültürel kimliği ile bu değerleri Türk ve Dünya kamuoyuna tanıtmak amacıyla araştırmalar yapar.

b. Türkmen yerleşim birimlerinde yapılacak araştırmalar ile Türkmen nüfusunun ve Cephe tarafından yardım edilmesi gereken muhtaç Türkmenleri tespit eder ve hazırlayacağı listeleri Yürütme Kurulu'na sunar.

c. İhtiyaç duyulan kadroları iç eğitim programıyla yetiştirir.

Madde 38 :

Genel Hükümler:

a. İş bu tüzük ve bazı maddeleri hakkında yorum yapma yetkisi, kurultay önünde sorumluluğunu taşımak kaydı ile Şuraya aittir.

b. Tüzüğün veya içindeki her hangi bir maddenin değiştirilme yetkisi Kurultaya aittir. Verimliliği arttırmak ve uygulamada meydana gelecek aksaklıkları gidermek maksadı ile Kurultay önünde sorumluluk taşımak kaydıyla ve Yürütme Kurulu'nun talebi üzerine Şura, ihtiyaç duyulan çerçevede tüzüğü kısmen değiştirebilir.

EK 11 (BMGK'nın 22 Mayıs 2003 tarih ve 1483 Sayılı Kararı)

S/RES/1483 (2003)

22 Mayıs 2003

1483 (2003) Sayılı Karar

22 Mayıs 2003 tarihinde Güvenlik Konseyi'nin 4761. toplantısında kabul edilmiştir.

Güvenlik Konseyi,

Birleşmiş Milletler Kurucu Antlaşması'nın VII. Bölümü çerçevesinde hareket ederek,

1. Üye Devletlerin ve ilgi duyan örgütlerin Irak halkına kurumlarını oluşturması ve ülkelerini yeniden inşa etmesi için yardım etmelerini ve işbu kararla uyumlu olarak Irak'ta istikrar ve güvenlik ortamına katkıda bulunmalarını diler;

2. Bütün Üye Devletleri, Birleşmiş Milletlerin ve diğer uluslararası kuruluşların Irak için yaptıkları insani yardım taleplerine acil olarak yanıt vermeye ve gıda, tıbbi gereçler ve Irak'ın ekonomik altyapısını yeniden inşası ve rehabilitasyonu için kaynaklar sağlama yoluyla, 111halkının insani ve diğer ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik yardım etmeye çağırır;

3. Üye Devletlerin çeşitli suçlardan ve zulümlerden dolayı sorumlu oldukları ileri sürülen eski Irak rejiminin üyelerine güvenli bir sığınak sağlamalarını reddetmelerini ve onları adalet önüne çıkarmak için yapılan eylemleri desteklemelerini diler;

4. Yetkilileri Birleşmiş Milletler Kurucu Antlaşması ve ilgili diğer milletlerarası hukuk kurallarıyla uyumlu bir şekilde, özel olarak Irak 'ta güvenlik ve istikrar ortamının yeniden tesis edilmesi için çalışmaya ve Irak halkının serbestçe kendi geleceklerine karar verebilmelerini sağlayacak ortamın yaratılması dahil olmak üzere, Irak halkının refahının ve Irak topraklarının etkin bir yönetimi ile geliştirilmesine yardımcı olmaya çağırır,

5. Tüm ilgilileri, özel olarak 1949 Cenevre Sözleşmesi ve 1907 Divan Düzenlemeleri dahil olmak üzere milletlerarası hukuk çerçevesindeki yükümlülüklerini tam olarak yerine getirmeye çağırır;

6. İşgal yetkililerini, ilgili kuruluşları ve bireyleri, Kuveyt arşivlerini, 2 Ağustos 1990 tarihinde ve sonrasında tüm Kuveyt ve Üçüncü Ülke Uyruklarının veya bunların Irak'ta bulunan cesetlerinin yerini öğrenmeye, tanımlamaya ve iade etmeye yönelik çabaları sürdürmeye çağırır; bu bağlamda Yüksek Koordinatör'ün, uluslararası Kızılhaç Komitesi ve Üçlü Komisyonla istişarelerde bulunarak ve "Otorite"yle (işgal güçleri) işbirliği içinde Irak halkının desteğini alarak, kayıp olan Kuveyt ve Üçüncü Ülke Uyruklarının ve mallarının kaderini araştırmaya yönelik görevini yerine getirmesi için adımlar atmasını ister;

7. Tüm Üye Devletlerin, 6 Ağustos 1990 tarih ve 661 (1990) sayılı kararın kabul edilmesinden beri Irak Ulusal Müzesi'nden, Ulusal Kütüphanesi'nden ve Irak'taki diğer yerlerden illegal bir şekilde alınan Irak kültürel varlıklarının ve arkeolojik, tarihi, kültürel ve dini önemde olan varlıklarının, bu tür varlıkların ve illegal olarak alındığına dair şüpheler bulunan malların ticari olarak satılmasını ve transferini yasaklayacak bir düzenleme yolu da dahil olmak üzere, güvenli bir şekilde Irak kurumlarına dönüşünü kolaylaştırmalarına karar verir; ve UNESCO'yu, Interpol'ü ve diğer uluslararası örgütleri, mümkün olduğunca işbu paragrafın uygulanmasına yardım etmeye çağırır;

8. Genel Sekreter' den bağımsız görevleri içinde işbu karar çerçevesinde faaliyetlerine ilişkin olarak Konsey'e düzenli raporlar vermesi, Birleşmiş Milletlerin Irak'taki çatışma sonrası süreç için eylemlerini koordine etmek, Irak'ın yeniden inşası ve insani yardımlarla ilgili olan uluslararası kuruluşlarla Birleşmiş Milletler arasında koordinasyon sağlamak ve Otorite'yle koordinasyon içinde Irak halkına aşağıdaki yollarla yardım etmenin bulunduğu bir "Özel Temsilci" atmasını rica eder:

(a) Birleşmiş Milletler kuruluşları tarafından ve Birleşmiş Milletler kuruluşları ile hükümetler olmayan örgütler arasında insani ve yeniden yapılandırma yardımlarının koordinasyonu;

(b) Mültecilerin ve yerlerinden edilmiş insanların güvenli, düzenli ve gönüllü olarak geri dönüşlerinin sağlanması;

(c) Birlikte çalışarak uluslararası alanda tanınmış, seçilmiş bir Irak yönetiminin oluşması sürecini kolaylaştırmak da dahil olmak üzere, Otorite ile, Irak halkı ile ve seçilmiş bir yönetim için ulusal ve yerel kurumların onarılması ve kurulması konusunda çaba sarf eden diğerleriyle yoğun bir şekilde birlikte çalışılması;

(d) diğer uluslararası örgütlerle işbirliği içinde, ana altyapının yeniden yapılandırılmasının kolaylaştırılması;

(e) Ulusal ve bölgesel örgütlerle, uygun olduğunda sivil toplum, başta bulunan kimseler ve uluslararası finans kurumlarıyla koordinasyon halinde, ekonomik yeniden yapılandırmanın ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması;

(f) Temel sivil yönetim fonksiyonuna katkıda bulunulması için uluslararası çabaların cesaretlendirilmesi;

(g) İnsan haklarının korunmasının sağlanması;

(h) Irak sivil polis gücünün yeniden oluşturulması için uluslararası çabaların cesaretlendirilmesi; ve

(i) Yasal ve adli reformların sağlanabilmesi için uluslararası çabaların cesaretlendirilmesi;

9. Irak halkı tarafından Otorite'nin sorumluluklarını alacak, uluslararası alanda tanınmış seçilmiş bir yönetim oluşturuluncaya kadar, Irak halkı tarafından Otorite'nin yardımı ve Özel Temsilci ile çalışılmasıyla Iraklılar tarafından oluşturulacak ve bir geçiş yönetimi niteliğinde olan bir "Geçici Irak Yönetimi"nin oluşturulmasını destekler;

10. İşbu karar ve ilgili kararlarda belirtilen amaçların gerçekleştirilmesi için Otorite tarafından istenen silah ve ilgili materyaller dışında Irak'a yönelik silah ve ilgili materyallerin satışına ve tedarik edilmesine yönelik yasaklamalar istisna olmak üzere, 661 (1990) sayılı karar 2 Ekim 1992 tarihli ve 778 (1992) sayılı karar da dahil olmak üzere sonradan çıkan ilgili kararlar doğrultusunda getirilen Irak'la ticarete ilişkili tüm yasaklamaların ve Irak'taki mali ve ekonomik kaynaklara ilişkili düzenlemelerin bundan sonra uygulanmayacağına karar verir;

11. Irak'ın silahsızlanmaya ilişkin yükümlülüklerini yerine gelişmesi gerektiğini tekrarlar; İngiltere ve ABD'yi bu bağlamdaki faaliyetleri hakkında Konsey'i bilgilendirmeleri konusunda destekler ve Konsey'in 3 Nisan 1991 tarih ve

687 (1991) sayılı, 17 Aralık 1999 tarih Vi'1284 (1999) sayılı ve 8 Kasım 2002 tarih ve 1441 (2002) sayılı kararlarda ortaya konan UNMOVIC ve IAEA'nın konumunu gözden geçirme niyetini vurgular;

12. Irak Merkez Bankası tarafından kontrol edilecek ve Irak Kalkınma Fonu'nun uluslararası Tavsiye ve Denetleme Kurulu tarafından onaylanan bağımsız kamu denetçilerince denetlenecek olan bir "Irak Kalkınma Fonu"nun kurulacağını bildirir ve üyeleri Genel Sekreter'in, IMF Başkanı'nın, Sosyal ve Ekonomik Kalkınma için Arap Fonu'nun ve Dünya Bankası Başkanı'nın nitelikli temsilcileri olan Uluslararası Tavsiye ve Denetleme Kurulu'nun ilk toplantısını heyecanla bekler;

13. Irak Kalkınma Fonu'nda yer alan paranın, aşağıda 14. maddede belirtilen amaçlar için Geçici Irak Yönetimi'yle istişarelerde bulunan Otorite'nin kararları doğrultusunda, harcanacağını bildirir;

14. Irak Kalkınma Fonu'nun şeffaf bir yapıda, Irak halkının insani ihtiyaçlarının karşılanması, Irak'ın ekonomik açıdan yeniden inşası ve altyapısının onarılması, Irak'ın sürmekte olan silahsızlandırılması, Irak sivil yönetiminin masrafları ve Irak halkının yararına olacak amaçlar için kullanılacağını vurgular;

15. uluslararası mali kuruluşları, Irak halkının ekonomilerini yeniden inşalarına ve kalkınmalarına yardımcı olmaya ve bağış yapacak toplulukların yardımlarını kolaylaştırmaya çağırır ve Paris Kulübü dahil olmak üzere alacaklıların Irak'ın borç problemlerine ilişkin bir çözüm arayışı için istekli olmalarını içtenlikle karsılar;

16. Genel Sekreter'in, 28 Mart 2003 tarih ve 1472 (2003) sayılı ve 24 Nisan 2003 tarih ve 1476 (2003) sayılı Güvenlik Konseyi kararları bağlamındaki sorumluluklarını Otorite'yle koordinasyon içinde is bu kararın alınmasından sonra 6 ay daha yerine getirmesini talep eder ve bu süre içinde, en sonuç verici tarzda, "Petrol için Gıda Programının devam eden faaliyetlerini gerek merkez seviyesinde gerekse de taşrada, aşağıdaki önlemleri alarak ve Program çerçevesinde geri kalan faaliyetlerin yönetiminin sorumluluğunu Otorite'ye devrederek sona erdirilmesini talep eder;

(a) Mümkün olan en kısa süre içinde, 1472 (2003) sayılı kararın 4(d) paragrafında ortaya konduğu gibi, gerektiğinde bu sözleşmelerin şartları ve koşullarını ve kişisel güven mektuplarını düzeltmeye yönelik müzakereler de dahil olmak üzere önceki Irak Yönetimi tarafından finanse edilerek ve onaylanarak

sonuçlandırılmış olan sözleşmeler doğrultusunda Genel Sekreter ve kendisi tarafından atanan temsilcilerce belirlenmiş olan öncelikli sivil malların Irak halkına insani yardım için, Otorite'yle ve Geçici Irak Yönetimi'yle koordinasyon içinde, nakliyesinin ve belgelenmiş dağıtımının kolaylaştırılması;

(b) Değişen şartlar altında, Otorite'yle ve Geçici Irak Yönetimi'yle koordinasyon içinde, her bir onaylanmış ve finanse edilmiş sözleşmenin, söz konusu sözleşmelerin gerek su anda gerekse de yeniden inşa sırasında Irak halkının ihtiyaç duyduğu maddeleri içerip içermediğinin belirlenmesine yönelik bakış açısıyla gözden geçirilmesi ve fayda sağlayacağı şüpheli sözleşmelerin ve güven mektuplarının, uluslararası alanda tanınmış seçilmiş temsil kabiliyeti olan Irak yönetiminin söz konusu sözleşmelerin uygulanacağına dair kendi kararını verebilecek. duruma gelene kadar yürütülmesinin ertelenmesi;

(c) işbu kararın alınmasından sonra 21 gün içinde Güvenlik Konseyi'nin gözden geçirmesi ve değerlendirmesi için, 14 Nisan 1995 tarih ve 986 (1995) sayılı kararın 8 (d) paragrafı çerçevesinde oluşturulan hesaptaki fonlara dayalı olarak aşağıdakileri belirlemek üzere tahmini bir operasyon bütçesinin Güvenlik Konseyi'ne sunulması;

(i) Gerek merkezde gerekse de taşrada Program'ın uygulanmasından sorumlu olan ilgili BM kuruluşları ve programlarının operasyonel ve idari harcamaları dahil olmak üzere işbu kararın uygulanması ile ilgili faaliyetlerin sürekliliğinin sağlanması için BM'nin bütün bilinen ve planlanan masraflar;

(ii) Program'ın sona erdirilmesine ilişkin tüm bilinen ve planlanan masraflar;

(iii) 778 (1992) sayılı kararın 1. paragrafında öngörüldüğü gibi, Üye Devletler tarafından Genel Sekreter'e sağlanan Irak Hükümeti'nin fonlarının iade edilmesine ilişkin tüm bilinen ve planlanan masraflar;

(iv) Özel Temsilciye ve Genel Sekreter'in uluslararası Tavsiye ve Denetleme Kurulu'na hizmet etmek üzere yukarıda belirtilen 6 aylık süre için atadığı nitelikli Temsilciye ilişkin masrafları BM tarafından karşılanmak üzere tüm bilinen ve planlanan masrafları;

(d) 986 (1995) sayılı kararın 8 (a) ve 8 (b) paragraflarına istinaden oluşturulan hesapların tek bir fonda birleştirilmesi;

(e) En sonuç verici tarzda, daha önceden Genel Sekreter ile Program çerçevesinde sözleşme yükümlülüğü altına giren taraflara, 981>(1995) sayılı kararın 8 (a) ve 8 (b) paragrafları doğrultusunda oluşturulmuş depozit hesabından yapılması gereken herhangi gerekli anlaşma ödemeleri ve müzakereler dahil olmak üzere, Program' a son verilmesine ilişkin arta kalan yükümlülüklerin yerine getirilmesi ve Otorite'yle ve Geçici Irak Yönetimiyle koordinasyon içinde, BM'nin ve ilgili BM kuruluşlarının 986 (1995) sayılı kararın 8 (a) ve 8 (b) paragrafları doğrultusunda oluşturulmuş hesaplara istinaden yapılan sözleşmelerinin gelecekteki durumlarının belirlenmesi;

(f) Güvenlik Konseyi'ne Program'ın sona erdirilmesinden 30 gün önce, Otorite ve Geçici Irak Yönetimi'yle yakın koordinasyon içinde, ilgili tüm belgelerin dağıtımına ve Program'ın operasyonel sorumluluğunun Otorite'ye transferine ilişkin olarak kapsamlı bir strateji geliştirilmesi;

17. Genel Sekreter'den mümkün olan en kısa süre içinde 986 (1995)sayılı kararın 8 (a) ve 8 (b) paragrafları doğrultusunda oluşturulmuş hesaplarda bulunan sorun çıkartmayacak fonlardan, Irak Kalkınma Fonu'na 1 milyar ABD Doları transfer etmesini talep eder; 778 (1992)sayılı kararın 1. paragrafı doğrultusunda öngörüldüğü gibi, Üye Devletlerden Genel Sekreter'e sağlanmış olan Irak Hükümeti'nin fonlarının iade edilmesini talep eder; ve artakalan yükümlülükler ile 986(1995) sayılı kararın 8 (a), 8 (b), 8 (d) ve 8 (f) paragrafları doğrultusunda oluşturulmuş depozit hesaplarında bulunan tüm fazla paralar da dahil olmak üzere, izin verilmiş olan sözleşmelerin yerine getirilmesine ve yukarıda 16 (c) paragrafında ortaya konan Program maliyetlerine ilişkin tüm BM harcamaları çıkarıldıktan sonra, mümkün olan en kısa süre içinde Irak Kalkınma Fonu'na transfer edilmesine karar verir;

18. işbu kararın kabul edilmesiyle, Irak'tan ihraç edilen petrol ve petrol ürünlerinin denetlenmesi de dahil olmak üzere, Genel Sekreter tarafından Program doğrultusunda yerine getirilen gözlem ve denetleme faaliyetlerine sonuçlandırıcı bir şekilde son verilmesine karar verir;

19. yukarıda 16. paragrafta belirtilen 6 aylık sürenin sona ermesiyle beraber, 661 (1990) sayılı kararın 6. paragrafına istinaden oluşturulan Komite'ye son verilmesine karar verir; ve Komite'nin aşağıda 23.paragrafta bahsedilen birey ve varlıkları belirlemesine karar verir;

20. işbu kararın kabul edilmesinden sonra, Irak'ın petrol, petrol ürünleri ve doğalgaz satışlarının, geçerli uluslararası piyasa fiyatlarına uygun olacağına; bunun, yukarıda 12. paragrafta öngörüldüğü gibi şeffaflığı sağlamak için uluslararası Tavsiye ve Denetleme Kurulu'na rapor veren bağımsız kamu denetçilerince denetleneceğine karar verir; aşağıda 21. paragrafta öngörülenler istisna olmak üzere, bu tür satışlardan elde edilenler, uluslararası alanda tanınmış Irak yönetimi tam olarak oluşturulana kadar, Irak Kalkınma Fonu'na yatırılacağına karar verir;

21. yukarıda 20. paragrafta belirtilen gelirlerin yüzde 5'inin 687(1991) sayılı karar ve sonrasında alınan ilgili kararlarla uyumlu olarak Tazminat Fonu'na yatırılmasına karar verir ve uluslararası alana, tanınmış seçimle gelmiş bir Irak yönetimi ve BM Tazminat Komisyonu(UN Compensation Commission: UNCC) Yönetim Konseyi, yetkileri çerçevesinde Tazminat Fonu'na yapılan ödemelerin sürdürülmesine yönelik yöntem konusunda tersine bir karar vermediği sürece; bu koşulun, tam olarak oluşturulmuş, uluslararası alanda tanınan seçilmiş ve temsil kabiliyeti olan Irak yönetimi ve onun ardılları için geçerli olacağına karar verir;

22. uluslararası alanda tanınmış, Irak temsili yönetiminin oluşturulmasının konu ile ilişkisini ve yukarıda 15. paragrafta öngörüldüğü üzere Irak'ın borçlarının yeniden yapılandırılmasının hızlı bir şekilde tamamlanması istenenini belirtir; ve Konsey tersine karar almadıkça, 31 Aralık 2007'ye kadar Irak orijinli petrol, petrol ürünleri ve doğalgazın, ilk alıcıya ulaşana kadar bunlara yönelik hukuki işlemlerden muaf olduğuna; bunların herhangi bir şekilde el koyma, rehin alma, alı koyma gibi eylemlere konu olmayacağına ve her Devletin kendi iç hukuk sistemlerinde bu korumayı sağlamak için gerekli adımları atmasına karar verir; söz konusu satışlardan doğan gelirlerin ve yükümlülüklerin, Irak Kalkınma Fonu'nda da geçerli olduğu gibi BM'nin yararlandığı ayrıcalık ve muafiyetlerden eşdeğer bir şekilde yararlanır. Yukarıda belirtilen ayrıcalık ve bağışıklıklar, bu kararın, kabulünden sonra meydana gelecek petrol dökülmesi de dahil olmak üzere ekolojik bir kazaya ilişkin sorumluluklara uygulanamaz.

23. Üye Devletlerin:

(a) İşbu kararın alındığı tarihte, Irak dışında bulunan eski Irak Hükümeti'ne, diğer devlet organlarına, şirketlerine veya kuruluşlarına ait fonları, diğer mali varlıkları, ekonomik kaynakları veya,

(b) Irak'tan çıkarılan mali varlıkları ve fonları, doğrudan veya dolaylı olarak, kendileri tarafından veya onların lehine veya onların direktifleri doğrultusunda hareket edenlerin sahip oldukları veya kontrol ettikleri varlıklar da dahil olmak üzere, Saddam ve eski Irak rejiminin diğer kıdemli memurlarının ve bunlara yakın aile fertlerinin elde ettikleri mali varlıkları ve fonları, bu fonları veya diğer mali varlıkları veya ekonomik kaynakları gecikme olmaksızın dondurmalarına ve bu fonlar veya diğer mali varlıklar veya ekonomik kaynakların kendileri, adli, idari konularla doğrudan ilişkili olmadıkça veya tahkimi e veya mahkeme kararıyla hacizli olmadıkça, derhal bunların Irak Kalkınma Fonu'na transferini sağlamalarına karar verir; eğer tersi durum söz konusuysa, özel kişiler veya hükümsel olmayan kuruluşlar tarafından transfer edilmiş fonlara veya diğer mali varlıklara ilişkin iddialar uluslararası alanda tanınmış ve seçimle gelmiş olan Irak yönetimine sunulacaktır; ve bu fonlar veya diğer mali varlıklar veya ekonomik kaynakların 22. paragrafta öngörülen ayrıcalık, muafiyet ve korumalardan yararlanacağına karar verir;

24. Genel Sekreter'den, Özel Temsilcinin işbu kararın uygulanması konusundaki çalışmaları ve uluslararası Tavsiye ve Denetim Kurulu'nun çalışmaları hakkında düzenli Aralıklarla Güvenlik Konseyi'ne rapor sunmasını talep eder ve İngiltere ve ABD'yi, işbu karar doğrultusundaki çabaları hakkında Konsey'i düzenli Aralıklarla bilgilendirmeleri için destekler;

25. İşbu kararın kabulünden 12 ay sonra, karardaki uygulamaların gözden geçirileceği ve gerekli görülen adımların atılmasının değerlendirileceğine karar verir;

26. Tüm Üye Devletleri ve uluslararası ve bölgesel örgütleri bu kararın uygulanmasına katkıda bulunmaya çağırır;

Konuyu değerlendirmekte olduğuna karar verir.

EK 12 (BMGK'nın 14 Ağustos 2003 tarih ve 1500 Sayılı Kararı)

S/RES/1500 (2003)

14 Ağustos 2003

1500 Sayılı Karar

14 Ağustos 2003 tarihinde Güvenlik Konseyi'nin 4808. toplantısında kabul edilmiştir.

Güvenlik Konseyi,

Özel olarak 22 Mayıs 2003 tarih ve 1483 (2003) sayılı kararını ile geçmişte alınan ilgili kararlarını anımsatarak,

Irak'ın egemenliğini ve toprak bütünlüğünü tekrar bildirerek,

Birleşmiş Milletlerden Irak'ta 1483 (2003) sayılı kararın ilgili paragraflarında ortaya konan hayati rolünü de hatırlatarak,

Genel sekreter'in 15 Haziran 2003 tarihli raporunu (5/2003/715) değerlendirmiş olarak,

1. 13 Temmuz 2003 tarihinde genişçe temsil edilen Irak Yönetim Konseyi'nin kurulmasını, Irak halkı tarafından uluslararası alanda tanınan, Irak'ın egemenliğini yürütecek temsil kabiliyetine sahip bir yönetimin kurulması yolunda önemli bir adım olarak kabul eder;

2. Genel Sekreter'in 1483 sayılı karar doğrultusunda ve 15 Temmuz 2003 tarihli raporunda ortaya konan yapı ve sorumluluklarla uyumlu olarak, verilen görevlerini yerine getirmesinde desteklemesi için Birleşmiş Milletler Irak'a Yardım Misyonu'nun kurulmasına karar verir;

3. Konuyu değerlendirmekte olduğuna karar verir.

EK 13 (BMGK'nın 16 Ekim 2003 tarih ve 1511 Sayılı Kararı)

S/RES/1511 (2003)

16 Ekim 2003

1511 Sayılı Karar

16 Ekim 2003 tarihinde Güvenlik Konseyi'nin 4844. toplantısında kabul edilmiştir.

Güvenlik Konseyi,

Birleşmiş Milletler Kurucu Antlaşması'nın VII. Bölümü çerçevesinde hareket ederek,

1. Irak'ın egemenliğini ve toprak bütünlüğünü teyit eder ve bu bağlamda Irak halkı tarafından oluşturulan uluslararası alanda tanınmış temsil kabiliyetine sahip bir yönetimin göreve başlamasıyla sona erecek olan, milletlerarası hukuk ve 1483 (2003) sayılı kararda belirtilenler çerçevesinde spesifik sorumluluklara yönelik Geçici Koalisyon Otoritesi'nin (Otorite) uygulamalarının, yetkilerinin ve yükümlülüklerinin geçiciliğinin altını çizer ve taraflar arasında aşağıda 4-7. paragraflarda ve 10. paragrafta sözü edilen aşamalar bağlamında Otorite'nin sorumluluklarını vurgular;

2. Arap Birliği, İslam Konferansı Örgütü, BM Genel Kurulu ve UNESCO gibi uluslararası toplumun, uluslararası alanda tanınmış ve seçimle gelmiş bir yönetimin oluşturulması açısından önemli bir adım olan geniş temsilli Yönetim Konseyi'nin kurulması karşısındaki olumlu tepkilerini memnuniyetle karşılar;

3. Yönetim Konseyi'nin, Irak'ın kendi ilişkilerini aşamalı bir şekilde üstlenebilmesi için, bir bakanlar kurulu ve anayasa hazırlayıcı komite atanması da dahil olmak üzere Irak halkını harekete geçirmeye yönelik çabalarını destekler;

4. Yönetim Konseyi'nin ve bakanlarının, Geçici Irak Yönetiminin temel organları olduğunu ve uluslararası alanda tanınmış ve seçimle gelmiş bir yönetim kurulana kadar bu geçiş sürecinde Irak Devleti'nin egemenliğini temsil ettiğini tespit eder ve ayrıca Otorite'nin sorumluluğunu teyit eder;

5. Irak'ın idaresinin asama asama giderek gelişen Geçici Irak yönetimi tarafından üstlenileceğini bildirir;

6. Bu bağlamda Otorite'yi uygun olan en kısa sürede idari sorumluluklarını ve yetkilerini Irak halkına geri vermeye çağırır ve Otorite'den, gereken durumlarda Yönetim Konseyi ve Genel Sekreter'le işbirliği yaparak Güvenlik Konseyi'ne gelişmelerle ilgili bilgi vermesini talep eder;

7. Yönetim Konseyi'ni gözden geçirilmesi amacıyla 15 Aralık 2002 tarihinden geç olmamak üzere Güvenlik Konseyi'ne, Otorite'yle ve koşullar izin verdiğinde Genel Sekreter'in Özel Temsilcisi'yle işbirliği yaparak Irak için bir anayasa taslağı hazırlamak ve sözü edilen anayasa çerçevesinde demokratik seçimlerin yapılması için bir takvim y,'program sunmaya davet eder;

8. Birleşmiş Milletlerin, Genel Sekreter, Genel Sekreter'in Özel Temsilcisi ve Irak'taki BM Yardım Misyonu aracılığıyla yürüttüğü insani yardım sağlanması, Irak'ın yeniden ekonomik yapılanması ve sürdürülebilir kalkınması için gerekli koşulların sağlanmasına yardımcı olunması ve seçilmiş bir hükümetin ulusal ve yerel bazdaki kuruluşlarının oluşturulması için çabaların desteklenmesi gibi konularda Irak'taki hayati rolünü arttırması gerektiğine karar verir;

9. Genel Sekreter'in koşullar elverdiğinde 17 Haziran 2003 tarihili yine kendi (Genel Sekreter'in) raporunun (S/2003/715) 98. ve 99. paragraflarında ortaya konmuş olan görevleri devam ettirmesini talep ed,'i,

10. Yönetim Konseyi'nin bir anayasal konferans düzenleme niyetini dikkate alır ve bu konferansın toplanmasının egemenliğin tam olarak uygulanması konusunda bir dönüm noktası oluşturacağını tanır; bunu uygulanabilir ölçüde ulusal diyalog yoluyla ve oйдаşma sağlayıcı bir şekilde hazırlamaya çağırır; ve Genel Sekreter'in Özel Temsilcisi'nden bu konferansın toplanacağı zamanda veya koşullar elverdiğinde, seçim sürecinin oluşturulması da dahil bu politik geçiş sürecinde, Irak'a bir BM uzmanı görevlendirmesini talep eder;

11. Genel Sekreter'den, BM'nin ve ilgili diğer örgütlerin kaynaklarının Irak Yönetim Konseyi'nce talep edildiğinde ve koşullar elverirse yukarıda 7. paragrafta adı geçen ve Yönetim Konseyi tarafından sunulan programın gerçekleştirilmesine yardım edilmesi amacıyla tahsis etmesini ister; ve diğer örgütleri bu bölgedeki uzmanlarıyla birlikte, talep edildiği zaman Irak Yönetim Konseyi'ni desteklemeleri konusunda teşvik eder;

12. Genel Sekreter' den işbu karar çerçevesindeki sorumlulukları konusunda ve 7. paragrafta bahsedilen programın ve takvimin oluşturulması ve uygulanması konusunda Güvenlik Konseyi'ne bilgi vermesini ister;

13, 7. paragrafta ortaya konan siyasi sürecin başarılı bir şekilde tamamlanması için ve BM'nin bu sürece etkili bir şekilde katılabilmesi ve 1483 (2003) sayılı kararın uygulanması açısından Irak'ta güvenlik ve istikrarın şart olduğunu belirler ve bir takvim ve programın hazırlanması için gerekli koşulların sağlanması amacının yanı sıra BM Irak Yardım Misyonu'nun, Irak Yönetim Konseyi'nin ve Geçici Irak Yönetiminin diğer kurumlarının ve önemli insani ve ekonomik altyapıların güvenliğine katkıda bulunmak da dahil, Irak'ta güvenlik ve istikrarın sağlanması için gerekli tüm önlemleri alması amacıyla bir birleşik komutanlık altında çokuluslu bir gücü yetkilendirir;

14. Tüm Üye Devletleri, 13. paragrafta belirtilen Birleşmiş Milletler gözetiminde oluşturulan çok uluslu güce askeri güç de dahil her türlü katkıda bulunmaya çağırır; 15. Güvenlik Konseyi, yukarıda 13. paragrafta belirtilen çokuluslu güce gereksinimleri ve bu gücün görevini işbu kararın kabul tarihinden itibaren en geç 1 yıl içerisinde gözden geçireceğine ve bu gücün görevinin 4-7. paragraflar arasında ve 10. paragrafta tanımlanan siyasi sürecin tamamlanması üzerine, her halükarda son bulacağına karar verir ve böyle bir durumda, uluslararası alanda tanınmış ve seçimle oluşmuş Irak yönetiminin görüşlerini de dikkate alarak, çokuluslu güce ihtiyaç olup olmadığını değerlendirmeye hazır olduğunu vurgular;

16. 1483 (2003) sayılı kararın 4. paragrafıyla uyumlu olarak, hukukun, düzenin ve güvenliğin sağlanması ve terörizmle mücadele edilmesi için etkin bir Irak polis ve güvenlik gücü kurulmasının önemini vurgular; ve Üye Devletleri ve uluslararası ve bölgesel örgütleri Irak polis ve güvenlik güçlerinin eğitilmesine yardımcı olmaya ve bunlara teçhizat sağlamaya çağırır;

17. Bu trajik saldırılarda ölen ya da yaralanan Irak halkının, Birleşmiş Milletlerin ve BM personelinin ailelerinin ve tüm diğer masum insanların acılarını derinden paylaşır ve başsağlığı diler;

18. 7 Ağustos 2003'te Ürdün Büyükelçiliği'ne, 19 Ağustos 2003'te Bagdat'taki BM karargâhına, 29 Ağustos 2003'te Necef'teki Hz. Ali Camii'ne ve 14 Ekim 2003'te Türkiye Büyükelçiliği'ne yapılan bombalı saldırıları ve 9 Ekim 2003'te bir

İspanyol diplomatın öldürülmesi ile 25 Eylül 2003'te ölen Dr. Akile El-Haşimi suikastını açık bir şekilde kınar ve bunların sorumlularının adalet önüne çıkarılması gerektiğini vurgular;

19. Üye Devletleri teröristlerin Irak'a geçişini, teröristler için silahların geçişini ve teröristleri destekleyebilecek paraların geçişini engellemeye çağırır, ve bu bakımdan bölge ülkeleri ile ve özellikle de Irak'ın komsularıyla işbirliğini güçlendirmenin önemini vurgular;

20. Üye Devletleri ve uluslararası finans kuruluşlarını, Irak halkını; ekonomilerini yeniden yapılandırmaları ve kalkındırmaları için yardım çabalarını güçlendirmeye çağırır ve bu kuruluşları Yönetim Konseyi ve ilgili Irak bakanlıklarıyla eşgüdümlü olarak Irak'a uzun dönemli borç ve diğer finansal yardımlar sağlamaya yönelik derhal adım atmaları için teşvik eder;

21. Üye Devletleri ve uluslararası ve bölgesel örgütleri 24 Haziraii2003 tarihinde Birleşmiş Milletler Teknik Görüşmeleri'nde başlatılan Irak'ın yeniden yapılandırılması çabalarını ve 23-24 Ekim 2003 tarihinde önemli teminatlar yoluyla Madrid'te gerçekleşen konferansı desteklemelerini teşvik eder;

22. Üye Devletleri ve ilgili örgütleri rehabilitasyon ve Irak'ın ekonomik altyapısının yeniden yapılandırılması için gerekli kaynaklar sağlayarak Irak halkının ihtiyaçlarının karşılanmasına yardım etmeye çağırır;

23. 1483 (2003) sayılı kararın 12. paragrafında geçen Uluslararası Danışma ve Denetim Kurulu'nun (IAMB) öncelikli olarak kurulması gerektiğini vurgular ve Irak Kalkınma Fonu'nun 1483 (2003) sayılı kararın 14. paragrafında ortaya koyduğu şekilde şeffaf bir yöntemle kullanılacağını tekrarlar;

24. Tüm Üye Devletlere 1483 (2003) sayılı kararın 19. ve 23. paragrafları çerçevesindeki yükümlülüklerini; özel olaraksa fonların, diğer finansal varlıkların ve ekonomik kaynakların Irak halkının yararı için Irak Kalkınma Fonu'na acil olarak transferi ile ilgili yükümlülüğünü hatırlatır;

25. 13. paragrafta belirtilen çokuluslu güçle ilgili ABD' den, uygun olduğunda ve en az 6 ayda bir, Güvenlik Konseyi'ne bu gücün çalışmaları ve gelişimine ilişkin bilgi vermesini ister;

26. Konuyu değerlendirmeyi sürdürmeye karar verir.

EK 14 (Irak Daimi Anayasa Taslağı)

Bismillahirrahmanirrahim

“Muhakkak ki biz İnsanı onurlandırdık.” (İsra, 17/70)

Bizler, peygamberlerin ve pak imamların vatani, medeniyetin öncüsü, yazının bulunduğu, rakamın keşfedildiği, kanunun ilk yazıldığı, adalete dayalı bir ülke yönetimini öngören kadim akitlerin yapıldığı, ashabın ve evliyanın üzerinde namaz kıldığı, filozofların ve bilgelerin teoriler geliştirdiği, nadide eserler üreten şairler ve ediplerin yetiştiği Mezopotamya'nın çocuklarıyız.

Allah'ın bizler üzerindeki hakkının bilincinde olarak, ülkemizin ve vatandaşlarımızın çağrıları, milli ve dini liderlerimizin, yüce mercilerimizin, önderlerimizin, ıslahatçılarımızın, siyasi ve milli güçlerin ısrarlı talepleri doğrultusunda; dünyadaki dostlarımızın ve sevenlerimizin destekleriyle, kadın-erkek, genç-yaşlı milyonlarca insanımızla 30 Ocak 2005 tarihinde ilk kez sandık başına gittik.

Bir avuç zorbanın etnik temele dayalı ayrımcılığında kaynaklanan acıları anıyor; Şii, Sünni, Arap, Kürt, Türkmen ve toplumumuzu oluşturan diğer kardeşlerimizden şehitlerin acılarını; güneydeki kutsal kentlerin hürmetinin çiğnenmesi, güneydeki Şabaniye İntifadası'nı, El-Ahvar ve ed-Duceyl toplu mezarlarını ve diğerlerinin kederini hissediyor; etnik temizliğin acı örnekleri olan Halepçe, Berzan, Enfal ve Feyli Kürtlere yönelik katliamları dillendiriyoruz; aynı şekilde Beşir'de Türkmenlerin yaşadıkları dramları anıyoruz.

Yine Irak'ın birçok yerinde ve batı bölgelerindeki yöre halkın liderleri ve bariz şahsiyetleri tasfiye edildi ve sürüldü. Düşünsel ve kültürel kaynakları kurutuldu.

Elbirliği ederek omuz omuza vererek, bölgesel, etnik ve mezhebi ayrımcılığın olmadığı ve kimsenin dışlanmadığı yeni bir Irak inşa edeceğiz, geleceğin Irak'ını.

Tekfircilik ve terör, hukuk devleti inşa etme yönündeki adımlarımızı engelleyemeyecektir. Etnik ve mezhebi ayrımcılık, ulusal birliğimizi sağlamada bizi alıkoymayacaktır. Hep birlikte yönetimin barışçıl yollarla el değiştireceği, milli servetlerin adil dağılımının yapılacağı ve herkese eşit fırsatların sunulacağı bir metot geliştireceğiz.

Bizler, düştüğü yerden kalkan ve geleceğe güvenle bakan; çok partili, demokratik, federal bir cumhuriyet düzeniyle idare edilen Irak halkıyız.

Kadınıyla erkeğiyle, yaşlısıyla genciyle tüm halkımız, hukukun üstünlüğüne saygı gösterilmesi ve saldırı politikalarının reddedilmesi; kadınlara ve onların haklarına, yaşlılara ve onların endişelerine, çocuklara ve onlarla ilgili işlere önem verilmesi; çok kültürlülüğün yaygınlaştırılması ve terörizmin fitilinin söndürülmesi konusunda azmetmiştir.

Bütün bileşen ve kesimleriyle Irak halkı olarak bizler, kendi tercihi ve öz iradesiyle, dünden yarınlar için dersler çıkararak; semavi dinlerin eşiz örnekliği, insanlık medeniyetinin ve bilimsel verilerin ışığında, bu daimi anayasayı hazırlama sorumluluğunu üstlendik. Bu anayasaya bağlılık, Irak'ın gönüllü birlikteliğini, halkını, toprağını ve egemenliğini muhafaza eder.

I. TEMEL İLKELER

1. Madde: Irak Cumhuriyeti, egemen ve bağımsız bir devlettir. Yönetim şekli, “Parlamentar Demokratik Federal Cumhuriyet”tir.

2. Madde:

2/1: İslam, devletin resmi dinidir ve yasamanın temel kaynağıdır:

a- İslam'ın temel hükümleriyle çelişen bir kanun çıkartılamaz.

b- Demokratik ilkelerle çelişen bir kanun çıkartılamaz.

c- Bu anayasada var olan temel hak ve özgürlüklerle çelişen bir kanun çıkartılamaz.

2/2: Bu anayasa, Irak halkının galip ekseriyetinin İslami kimliğini güvence altına alır. Aynı şekilde Hıristiyanlık, Yezidilik, Sabilik ve Mendailik gibi tüm diğer din mensuplarının inanç özgürlüklerini, dini haklarını ve ibadetlerini ifa etmelerini garanti eder.

3. Madde: Etnik, dini ve mezhebi çeşitliliğe sahip bir ülke olan Irak, İslam âleminin bir parçasıdır ve kurucularından olduğu Arap Birliği'nin aktif bir üyesidir ve bu birliğin ilkelerine bağlıdır.

4. Madde:

4/1: Arapça ve Kürtçe Irak'ın iki resmi dilidir. Iraklı çocukların, eğitim kuralları dâhilinde resmi eğitim kurumlarında Türkmenice, Süryanice ve Ermenice gibi kendi ana dillerini öğrenme haklarını veya özel eğitim kurumlarında herhangi bir dilde eğitim görmelerini garanti eder.

4/2: Resmi dil kavramının çerçevesi ile bu maddenin içerdiği hükümlerin tatbiki kanunla belirlenir. Bunlar:

a-) Resmi gazetenin her iki dilde de yayınlanması. (Arapça ve Kürtçe)

b-) Parlamento, bakanlar kurulu, mahkemeler ve resmi konferanslar gibi resmi ortamlarda konuşmalar, hitaplar ve ifadeler iki dilden biriyle gerçekleştirilebilir.

c-) Resmi belgelerin ve yazışmaların her iki dilde de kabul edilmesi ve resmi belgelerin her iki dilde yayınlanması.

d-) Eğitim kuralları doğrultusunda her iki dilde eğitim veren okulların açılması.

h-) Nakit para, pasaport ve posta pulları gibi diğer resmi alanlarda eşitlik ilkesi dâhilinde hareket edilmesi.

4/3: Kürdistan bölgesindeki kurum ve kuruluşlar iki dili birlikte kullanacaklardır.

4/4: Yoğunlukla buldukları idari birimlerde Türkmence ve Süryanice de, diğer iki resmi dildir.

4/5: Herhangi bir bölge ve vilayette yerel halkın çoğunluğunun kabulüyle sonuçlanan referandumlarla mahalli diller ek resmi dil olarak belirlenebilir.

5. Madde: Hukukun üstünlüğü vardır. Yönetimin kaynağı halktır ve meşruiyetini halktan alır. Halk bu yetkisini anayasal kurumlar yoluyla gizlilik ilkesiyle gerçekleşen doğrudan genel seçimlerde kullanır.

6. Madde: Yönetimin el değiştirmesi, anayasada yer aldığı şekliyle barışçık ve demokratik yollarla olur.

7. Madde:

7/1: Hangi gerekçeyle olursa olsun ırkçı, terörist, tekdüze ve etnik temizliğe dayalı, her oluşum ve akım ile bunların teşvik edilmesi, övülmesi, propagandası ve temize çıkarılması, özellikle de Irak'taki Saddam Baasçılığı ve onun sembolleri yasaktır. Kanunla düzenlendiği şekliyle bu tür oluşumların çok partili sisteme dâhil edilmesi mümkün değildir.

7/2: Devlet, terörün her çeşidiyle savaşmakla yükümlüdür ve topraklarının terörün üssü, geçiş yolu ve faaliyet alanı olmaması için çalışır.

8. Madde: Irak iyi komşuluk ilişkilerine önem verir. Diğer devletlerin iç işlerine müdahale etmez, sorunlarını barışçıl yollarla çözmeye çalışır, karşılıklı çıkarlar ve

misliyle mukabele ilkesi doğrultusunda davranır ve uluslararası yükümlülüklerine riayet eder.

9. Madde:

9/1: a-) Irak'ın askeri güçleri ve güvenlik birimleri, Irak halkının farklı kesimlerinden oluşur, iç dengeleri gözetir, ayırım ve kayırma yapmaz. Sivil otoriteye boyun eğer ve Irak'ı savunur. Irak halkının kırımına alet olmaz, siyasi işlere müdahale etmez ve yönetim değişikliğinde herhangi bir rolü olmaz.

b-) Silahlı kuvvetlerin dışında milis güçlerin oluşturulması yasaktır.

c-) Irak silahlı kuvvetleri mensupları, savunma bakanlığı görevlileri, askeri daire ve kurum çalışanları, siyasi bir mevki elde etmek için seçimlerde aday olmaz ve seçim kampanyalarına katılmazlar; savunma bakanlığı yönetmelikleriyle yasaklanan işlerle uğraşamazlar. Bu yasaklar, sözü edilen kişilerin şahsi ve resmi sıfatla yaptıkları bütün davranışlarını kapsar; ancak söz konusu kişiler, seçimlerde oy kullanma hakkına sahiptirler.

d-) Irak Milli İstihbarat Teşkilat, Irak hükümetiyle koordineli bir şekilde ulusal güvenliği tehdit edecek taraflarla ilgili bilgi toplar. Sivil otoritenin yönetimi altında ve yasama erkinin gözetiminde, kabul edilen insan hakları ilkeleri çerçevesinde yasal faaliyet yürütür.

e-) Irak Hükümeti, Irak'ın uluslararası yükümlülüklerini kabul eder; özellikle de nükleer, kimyasal ve biyolojik silahların yayılması, geliştirilmesi, üretilmesi ve kullanılmasıyla ilgili yasaklara riayet eder. Bu silahların yapılması, geliştirilmesi ve kullanılmasında gerekli olan araç, malzeme, madde, teknoloji ve bilişim sistemlerini yasaklar.

9/2: Askerlik hizmeti yasayla düzenlenir.

10. Madde: Irak'taki kutsal türbeler ve dini mekanlar, dini ve kültürel yapılardır. Devlet bunların saygınlığını onaylar ve korur; bu mekanlarda ibadetlerin özgürce yapılmasını temin eder.

11. Madde: Bağdat, Irak Cumhuriyeti'nin başkentidir.

12. Madde:

12/1: Irak'ın bayrağı, sembolü ve ulusal marşı, Irak halkının tüm bileşenlerini

kapsayacak şekilde yasayla belirlenir.

12/1: Mevsimler, resmi tatiller, dini ve ulusal bayramlar; hicri ve miladi takvim yasayla düzenlenir.

13. Madde:

13/1: Bu anayasa, Irak'ın en üst ve en yüce yasasıdır ve ülkenin istisnasız her bölgesinde bağlayıcıdır.

13/2: Bu anayasayla çelişen bir yasa çıkartılamaz. Bölgesel anayasalarda veya diğer hukuki belgelerde anayasayla çelişen maddeler geçersiz sayılır.

II HAKLAR

I. Sivil ve Siyasi Haklar:

14. Madde: Bütün Iraklılar cinsiyet, ırk, kavim, köken, renk, din, mezhep, inanç, görüş, ekonomik veya sosyal konum ayrımı yapılmaksızın kanun önünde eşittirler.

15. Madde: Her birey, yaşama, güvenlik ve özgürlük hakkına sahiptir. İlgili yargı organları tarafından verilecek karar ve yasal haller dışında bu haklardan mahrum bırakılma veya hakların kısıtlandırılması yasaktır.

16. Madde: Fırsat eşitliği, tüm Iraklılar için teminat altına alınmış bir haktır. Devlet, bunun için gerekli tedbirleri alır.

17. Madde:

17/1: Genel ahlakla ve başkalarının hakkıyla çelişmediği sürece her bireyin özel hayat yaşama hakkı vardır.

17/2: Meskenlerin mahremiyeti koruma altındadır. Yasal çerçeve dahilinde yargı kararı olmadıkça meskenlere girilmesi, arama yapılması ve tacizde bulunulması yasaktır.

18. Madde:

18/1: Iraklı baba veya anneden doğan herkes Iraklıdır.

18/2: Iraklı kimliği her Iraklı için bir haktır ve vatandaşlığın temelidir.

18/3: a-) Ne sebeple olursa olsun doğuştan Iraklı olanlar, Irak vatandaşlığından çıkarılamaz. Vatandaşlıktan çıkartılan Iraklının, vatandaşlığını talep etme hakkı vardır. Bu husus yasayla belirlenir.

b-) Yasada belirtilen hallerde Irak vatandaşlığını sonradan kazananların vatandaşlıkları sona erdirilebilir.

18/4: Iraklılar birden fazla ülkenin vatandaşlığına sahip olabilirler. Üst düzey siyasi veya askeri göreve gelebilmek için yabancı ülke vatandaşlığından feragat edilmesi gerekir. Bu husus yasayla belirlenir.

18/5: Irak vatandaşlığı, Irak'taki nüfus dengelerini değiştirmek amacıyla verilemez.

18/6: Vatandaşlık hükümleri yasayla düzenlenir ve konuyla alakalı davalara ilgili mahkemeler bakar.

19. Madde:

19/1: Yargı bağımsızdır ve yasalar dışında yargının üstünde bir güç yoktur.

19/2: Yasayla tanımlanmayan suç ve ceza yoktur. Cezalar, işlendiği dönemde yasalarda suç sayılan eylemler için verilebilir. Suçun işlendiği dönemde uygulanandan daha ağır bir ceza verilemez.

19/3: Yargıya başvurma herkes için koruma ve teminat altına alınmış bir haktır.

19/4: Savunma hakkı kutsaldır; sorgulama ve yargılamanın tüm aşamalarında teminat altındadır.

19/5: Sanık, yasal ve adil bir mahkemede aksi ispatlanmadıkça suçsuzdur. Sanık, yargılanıp serbest bırakıldıktan sonra, yeni deliller ortaya çıkmadıkça aynı suçtan ikinci kez yargılanamaz.

19/6: Her şahsın yargı ve idari işlemlerde adaletli bir şekilde muamele görme hakkı vardır.

19/7: Mahkeme celseleri Mahkeme tarafından aksi kararlaştırılmadıkça açık yapılır.

19/8: Cezalar şahsidir.

19/9: Aksi belirtilmedikçe yasaların geriye dönük olarak uygulanması mümkün değildir. Bu husus vergi ve harçlar yasasını kapsamaz.

19/10: Ceza yasası, sanığın menfaati doğrultusunda olmadığı sürece geriye dönük olarak uygulanamaz.

19/11: Sanığın avukatı yoksa mahkeme devlet hesabına kendisine avukat tahsis eder.

19/12: a) Hiç kimse mahkeme önüne çıkartılmadan süresiz şekilde tutuklu bulundurulamaz.

b) Hapis veya gözaltında tutma yerleri devlet tarafından sağlık ve sosyal imkânları haiz olacak şekilde tanzim edilir. Sanıklar ancak buralarda hapsedilebilir veya gözaltında tutulabilir.

19/13: Sanığın gözaltına alınmasını takip eden 24 saat içerisinde ön soruşturma evrakıyla birlikte hâkim karşına çıkartılması gerekir. Bu süre ancak bir defaya mahsus olarak 24 saat uzatılabilir.

20. Madde:

Vatandaşlar kadın-erkek ayrımı yapılmaksızın seçme, seçilme ve aday olma dâhil olmak üzere bütün siyasi haklardan yararlanırlar.

21. Madde:

21/1: Hiçbir Iraklı yabancı makamlara teslim edilemez.

22/2: Irak'a siyasi iltica yasayla düzenlenir. Siyasi bir mülteci kaçtığı ülkeye zorla iade edilemez.

22/3: Uluslararası bir cinayet işleyenlere, terör eylemleri gerçekleştirenlere veya Irak'a zarar vermekle suçlananlara siyasi iltica hakkı tanınmaz.

II Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar:

22. Madde:

22/1: Onurlu bir şekilde yaşayabilmeleri amacıyla “çalışmak”, bütün Iraklılar için bir haktır.

22/2: Yasalar işçi ve işveren arasındaki ilişkileri sosyal adalet ilkelerine uygun olarak iktisadi temeller üzerinde düzenler.

22/3: Devlet, vatandaşların sendika ve meslek örgütleri kurma ve bunlara üye olma hakkını teminat altına alır. Bu hususlar yasayla düzenlenir.

23. Madde:

23/1: Özel mülkiyet güvence altındadır. Mülk sahipleri yasaların çizdiği sınırlar dahilinde mallarından yararlanabilir ve dilediği şekilde tasarrufta bulunabilir.

23/2: Hiç kimsenin özel mülküne, kamu menfaati için ve adil bir tazminat verilmediği sürece el konulamaz.

23/3: a) Iraklıların Irak'ın herhangi bir yerinde gayrı menkul edinme hakkı vardır. Irak vatandaşı olmayanlar yasalarla getirilen istisnalar haricinde gayrı menkul edinemezler.

b) Demografik yapının değiştirilmesi amacıyla gayrı menkul edinmek yasaktır.

24. Madde: Devlet Irak çalışanlarının, mallarının ve sermayelerinin bölgeler ve vilayetler arasında özgür bir şekilde yer değiştirebilmesini güvence altına alır. Bu hususu bir yasa düzenler.

25. Madde: Devlet, Irak'ın bütün kaynaklarından faydalanılmasını ve bu kaynakların çeşitlendirilmesini teminen modern iktisadi esaslara uygun olarak özel sektörün teşvik edilmesini ve geliştirilmesi sağlar, bu şekilde Irak ekonomisinin ıslah edilmesini güvence altına alır.

26. Madde: Devlet çeşitli sektörlere yatırım yapılmasını teşvik eder. Bu husus yasayla düzenlenir.

27. Madde:

27/1: Kamu mallarının dokunulmazlığı vardır. Bunları koruyup kollamak her vatandaşın görevidir.

27/2: Devlet mallarının korunması, yönetilmesi, bunlar üzerinde tasarrufta bulunulması ve/veya bunlardan hangi şartlar altında feragat edileceğinin esas ve sınırları yasayla düzenlenir.

28. Madde:

28/1: Yasada belirtilmedikçe vergi ve harç konulamaz, değiştirilemez, toplanamaz ve kimseye muafiyet tanınamaz.

28/2: Alt gelir seviyesine sahip olanlara, asgari yaşam standardı sağlamak üzere vergiden muafiyet tanınır. Bu husus yasayla düzenlenir.

29. Madde:

29/1: a) Aile toplumun temelidir. Devlet ailenin yapısını, dini, ahlaki ve milli değerlerini korur.

b) Devlet ana, çocuk ve yaşlıları korumakla sorumludur. Yeni nesli ve gençleri himaye eder. Bunların yeteneklerini geliştirebilmeleri için uygun imkânları sağlar.

29/2: Çocukların anne-babalarından eğitim, öğrenim, bakım ve korunmaları talep etme hakkı vardır. Anne-babaların da özellikle ihtiyaç duyduklarında, sakat kaldıklarında ve yaşlandıklarında çocuklarından saygı göstermelerini ve kendilerine bakmalarını talep etme hakları vardır.

29/3: Çocuklardan ekonomik olarak sömürülmesi yasaktır. Devlet, çocukların korunması için gerekli tedbirleri almalıdır.

29/4: Ailede, okulda ve toplumda her türlü şiddet ve kötü muamele yasaktır.

30. Madde:

30/1: Devlet, fert ve aileye sosyal ve sağlık hizmetleri ile özgür ve onurlu bir şekilde yaşayabilmeleri için gereken temel ihtiyaçları sağlamakla yükümlüdür. Bunlara uygun ölçüde gelir sağlamak ve mesken tahsis etmekle de sorumludur.

2. Devlet, Iraklılar yaşlandığında, hastalandığında, çalışamayacak duruma geldiklerinde, evsiz, yetim veya işsiz kaldıklarında sosyal güvenlik ve sağlık hizmetleri sağlamak ve bunların göz ardı edilmelerinin, cahil kalmalarının, korku ve fakirliğe mahkûm bırakılmalarının engellenmesi için çalışmakla mükelleftir. Ayrıca, bu durumdaki Iraklılara mesken, bakım ve iyileştirilmeleri için özel programlar sağlar. Tüm bu hususlar yasayla düzenlenir.

31. Madde:

31/1: Her Iraklının sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkı vardır. Devlet, önleyici sağlık tedbirler almak, hastane ve sağlık kurumları inşa etmek suretiyle genel sağlık hizmetlerini sunar. Hastalıklardan korunma ve tedavi imkânlarını sağlamakla yükümlüdür.

31/2: Fertlerin ve kurumların devletin gözetimi altında özel hastane, dispanser veya sağlık ocağı açmaları mümkündür. Bu husus yasayla düzenlenir.

32. Madde: Devlet, özürlü ve özel bakıma ihtiyaç duyanları korur. Bunları, topluma kazandırılmaları için yetiştirir. Bu konu yasayla düzenlenir.

33. Madde:

33/1: Her şahsın güvenli bir çevrede yaşama hakkı mevcuttur.

33/2: Devlet çevrenin ve biyolojik çeşitliliğin korunması ve muhafaza edilmesiyle yükümlüdür.

34. Madde:

34/1: Eğitim toplumun ilerlemesi için temel faktördür ve Devlet tarafından güvence altında tutulan bir haktır. İlköğretim mecburidir. Devlet, cehalete karşı mücadele eder ve vatandaşların okuma-yazma öğrenmelerini sağlar.

34/2: Ücretsiz öğretim bütün Iraklılar için her kademedede (ilk-orta-lise-üniversite) bir haktır.,

34/3: Devlet barışçı amaçlar için yapılan insanlığa, mükemmeliyete, yaratıcılığa, icat etmeye ve dâhiliğin farklı veçhelerine hizmet eden bilimsel araştırmaları teşvik eder.

34/4: Özel ve kamu öğretimi güvence altına alınmıştır ve yasayla düzenlenir.

II. ÖZGÜRLÜKLER

35. Madde:

35/1: a) İnsanların özgürlükleri ve onurları korunmalıdır.

b) Yargı hariç hiç kimse gözaltına alınamaz ve sorgulanamaz.

c) Her türlü psikolojik ve bedensel işkence ve insanlık dışı muamele yasaktır. Zorla, tehdit ve işkenceyle alınan itirafların geçerliliği yoktur. Bu eylemlerden zarar görenler, yasalar uyarınca uğradıkları maddi ve manevi zararların tazmin edilmesini talep edebilirler.

35/2: Devlet kişileri fikri, siyasi ve dini zorlamalara karşı korur.

35/3: Zorla çalıştırmak (ücretsiz), kölelik ve köle ticareti yasaktır. Kadın, çocuk ve seks ticareti yasaktır.

36. Madde: Devlet genel kamu düzeni ve ahlaka aykırı düşmeyecek şekilde aşağıdaki hususları güvence altında tutar.

— Bütün şekilleriyle ifade özgürlüğü,

— Gazetecilik, basın, reklâm, medya ve yayın özgürlüğü,

— Toplantı ve barışçı şekilde gösteri yapma özgürlüğü yasayla düzenlenir.

37. Madde:

37/1: Dernek ve siyasi parti kurma ve bunlara üye olma özgürlüğü güvence altındadır. Bu hususlar yasayla düzenlenir.

37/2: Hiç kimseye bir partiye, derneğe veya siyasi oluşuma üye olması ve/veya üye olmaya devam etmesi şart koşulamaz.

38. Madde: Posta, telgraf, telefon, elektronik haberleşme ve diğer iletişim ve haberleşme özgürlükleri güvence altındadır. Bir yargı kararı ve/veya yasal ve güvenlik zarureti olmaksızın hiç kimsenin ve haberleşme işleminin gözetilmesi, dinlenmesi veya teşhir edilmesi mümkün değildir.

39. Madde: Iraklılar din, mezhep ve inançları doğrultusunda özel kimliklerine bağlı kalma özgürlüğüne sahiptirler. Bu husus yasayla düzenlenir.

40. Madde: Her ferdin fikir, vicdan ve inanç özgürlüğü vardır.

41. Madde: Bir din veya mezhebe bağlı olanlar aşağıda sayılan konularda özgürdürler:

- Şii Hüseyiniye törenleri dâhil, dini törenler düzenlemek,
- Vakıf işlerini ve dini kuruluşlarını idare etmek, bu husus yasayla düzenlenir,
- Devlet, ibadet özgürlüğünün ve ibadet yerlerinin korunmasını sağlar.

42. Madde:

42/1: Iraklıların Irak içinde ve dışında dolaşma, seyahat ve yerleşme özgürlüğü vardır.

42/2: Iraklıların sürgüne gönderilmesi, ülkeden uzaklaştırılması veya vatana dönmekten mahrum bırakılması mümkün değildir.

43. Madde:

43/1: Devlet, sivil toplum örgütlerinin rollerini meşru amaçlarını barışçı yollarla gerçekleştirmelerini sağlayacak şekilde güçlendirmeye, desteklemeye, geliştirmeye ve bunların bağımsız bir şekilde hareket etmelerini sağlamaya çalışır. Bu husus yasayla düzenlenir.

43/2: Devlet, Iraklı kabile ve aşiretlerin kalkındırılmasına özen gösterir. Bunların faaliyetlerini din, hukuk ve onurlu insan değerlerine uygun bir şekilde yürütmelerini güvence altına alır. İnsan haklarıyla bağdaşmayan aşiret gelenekleri yasaklanır.

44. Madde: Bütün fertler, bu anayasada yer verilen ilke ve hükümlerle ters düşmediği sürece Irak'ın imzaladığı insan haklarıyla ilgili uluslararası anlaşma ve antlaşmalarda yer alan haklardan yararlanırlar.

45. Madde: Bu anayasada yer alan bir hak veya özgürlükten faydalanmaya, yalnızca bir yasaya dayanılarak sınırlama getirilebilir. Ancak, söz konusu sınırlama hak ve özgürlüğün özüne dokunamaz.

III. FEDERAL MAKAMLAR

46. Madde: Federal makamlar yasama, yürütme ve yargı makamlarından oluşur. Söz konusu makamlar güçler ayrılığı ilkesine göre görevlerini yerine getirir.

I. Yasama Organı

47. Madde: Federal Yasama organı Millet Meclisi ve Federal Meclis'ten oluşur.

48. Madde:

I. Millet Meclisi:

48/1: Millet Meclisi bütün Irak halkını temsil eden ve seçim bölgelerinden her 100.000 kişiye bir sandalye düşecek şekilde seçilen temsilcilerden oluşur. Milletvekilleri genel, gizli ve doğrudan oylama yoluyla seçilir. Seçim yapılırken halkın bütün kesimlerinin temsil edilmesine dikkat edilir.

48/2: Milletvekili adaylarının tam ehil Iraklılar olması gerekir.

48/3: Aday ve seçmen olma koşulları ile seçimlerle ilgili esaslar yasayla düzenlenir.

48/4: Seçim yasası, kadınlara Millet Meclisi'nde üye sayısının ¼'den daha az olmayan bir temsil imkânı sağlanmayı amaçlar.

48/5: Millet Meclisi çıkaracağı bir yasayla ölüm, istifa ve görevden azletme gibi sebeplerle boşalacak milletvekilliklerinin nasıl doldurulacağını belirler.

48/6: Millet Meclisi üyeleri milletvekilliğiyle birlikte eşzamanlı olarak başka bir resmi görev veya işle iştirak edemezler.

49. Madde: Milletvekilleri Meclis'te göreve başlamadan önce aşağıda kayıtlı yemini ederler:

“Yasal görev ve sorumluluklarımı özveri ve sadakat içerisinde yerine getireceğime, Irak'ın bağımsızlığı ve egemenliğini koruyacağıma, halkımın çıkarlarını savunacağıma, topraklarını, havasını, sularını ve doğal servetlerini muhafaza

edeceğime, demokratik federal rejimin selameti için çalışacağıma, genel ve bireysel özgürlüklere saygılı hareket edeceğime, yargının bağımsızlığını müdafaa edeceğime, yasaların dürüst ve tarafsız bir şekilde uygulanması için çalışacağıma Yüce Allah'ın huzurunda yemin ederim.”

50. Madde: Millet Meclisi çalışma usullerini ortaya koymak üzere bir içtüzük hazırlar.

51. Madde:

51/1: Millet Meclisi, milletvekili seçilen üyelerin gerekli şartları taşımadığı yönünde alınan itirazları 2/3 çoğunlukla dilekçe alındıktan sonraki 30 gün içerisinde karara bağlar.

51/2: Meclis'in aldığı kararı takip eden 30 gün içerisinde Federal Yüksek Mahkeme'ye itiraz edilebilir.

52. Madde:

52/1: Millet Meclisi oturumları aksi gerekmedikçe açık yapılır.

52/2: Oturum tutanakları Meclis tarafından uygun görüldüğü şekilde yayınlanır.

53. Madde: Cumhurbaşkanı genel seçim sonuçlarının onaylandığı tarihi takip eden 15 gün içerisinde yayınlayacağı bir bildiri ile Meclis'i toplantıya çağırır. İlk Meclis oturumu en yaşlı üyenin başkanlığında gerçekleştirilir ve bu oturumda Meclis Başkanı ile iki yardımcısı seçilir. Yukarıda belirtilen toplantıya çağırma süresi uzatılamaz.

54. Madde: Millet Meclisi ilk oturumda bir başkan ve iki başkan yardımcısı seçmek zorundadır. Gizli ve doğrudan oylama yapılır ve mutlak çoğunluğu alan adaylar seçilir.

55. Madde:

55/1: Millet Meclisi 4 yıl süreyle görev yapar. Bu süre ilk oturumun yapıldığı tarihte başlar ve dördüncü yılın sonunda sona erer.

55/2: Millet Meclisi seçimleri, önceki Meclis'in görev süresinin dolmasından 45 gün önce yapılır.

56. Madde: Millet Meclisi toplam sekiz aydan oluşan iki yasama dönemi içerisinde görev yapar. Meclis oturumları içtüzükle belirlenir. Genel bütçenin ele alındığı

yasama dönemi bütçe kabul edilmeden sona ermez.

57.Madde:

57/1: Cumhurbaşkanı, Başbakan, Millet Meclisi Başkanı veya Millet Meclisi üyelerinin 50'sinin istemiyle Meclis olağanüstü toplantıya çağırılabilir ve yalnızca toplantıya çağırılmasına gerekçe gösterilen husus ele alınır.

57/2: Her bir yasama dönemi devam eden çalışmaların tamamlanması için 30 günden fazla olmamak kaydıyla uzatılabilir. Bu uzatma da Cumhurbaşkanı, Başbakan, Millet Meclisi Başkanı veya Millet Meclisi üyelerinin 50'sinin talebiyle gerçekleşir.

58. Madde:

58/1: a) Millet Meclisi, üyelerinin mutlak çoğunluğuyla toplanır.

b) Toplantı yeter sayısı sağladıktan sonra Millet Meclisi oturumlarında kararlar aksi belirtilmedikçe basit çoğunlukla alınır

58/2: a) Yasa tasarıları Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından Millet Meclisi'ne sunulur.

b) Yasa tasarıları 10 milletvekili veya ilgili komisyondan biri tarafından Millet Meclisi'ne sunulur.

59. Madde: Millet Meclisi'nin görevleri aşağıda maruzdur:

59/1: Federal yasaları çıkartmak,

59/2: Yürütme organının faaliyetlerini denetlemek,

59/3: Uluslararası anlaşma ve antlaşmaların onaylanması için 2/3 çoğunlukla yasa çıkartmak,

59/4: Cumhurbaşkanı seçmek,

59/5:Aşağıda belirtilen atamaları onaylamak:

a) Federal Temyiz Mahkemesi Başkan ve üyeleri, Yüksek Yargı Konseyi'nin mutlak çoğunlukla önerisi üzerine Genel Savcılık Başkanı ile Yargıtay Başkan ve üyeleri,

b) Büyükelçiler ve özel atamaya tabi diğer yetkililer

c) Bakanlar Kurulu'nun önerisi üzerine Genelkurmay Başkanı ve Yardımcıları ile tümen ve daha üst askeri birliklerin komutanları ve Milli İstihbarat Teşkilatı Başkanı.

59/6: a) Millet Meclisi'nin mutlak çoğunluğunun öne sürdüğü bir gerekçeyle Cumhurbaşkanı'yı yargılamak,

b) Milletvekillerinin mutlak çoğunluğunun talebi üzerine Federal Yüksek Mahkeme tarafından suçu sabit bulunduğu takdirde, aşağıdaki suçlardan herhangi birini işlemesi nedeniyle Cumhurbaşkanı'yı görevden almak,

1. Anayasal yemini ihlal

2. Anayasa hükümlerini ihlal

3. Vatana ihanet

59/7: a) Milletvekilleri görev alanları konusunda Başbakan veya Bakanlara soru yöneltebilirler. Sorulara yanıt verilmesi gerekir. Yalnızca ilk soruyu yönelten milletvekilinin aynı konuda yorum yapma hakkı vardır.

b) Bakanlar Kurulu veya bir Bakanlığın uygulaması konusunda en az 25 milletvekilinin imzasıyla bir konu tartışılmak ve Kabine veya ilgili Bakanların bu konudaki politika ve performansını hakkında açıklayıcı bilgi almak üzere Meclis gündemine getirilebilir veya soru önergesi verilebilir. Bu husus Millet Meclisi Başkanı ve Başbakana sunulur veya ilgili Bakanlar bu konunun Millet Meclisi'nde görüşülmesi için tarih tespit ederler.

c) Millet Meclisi'nin en az 25 üyesinin imzasıyla Başbakan veya Bakanlar aleyhinde soru önergesi verilebilir. Soru önergesi Meclis Başkanlığına ulaştıktan 7 gün sonra bu konuda araştırma başlatılır.

59/8: a) Millet Meclisi mutlak çoğunlukla bir Bakan hakkında güvensizlik oyu verebilir. Böyle bir kararın alındığı tarihten itibaren oylamaya konu Bakan istifa etmiş sayılır. Bir Bakanla ilgili güven oylaması ancak ya o Bakanın şahsen talep etmesi, ya da 50 milletvekilinin yazılı istemiyle yapılır. Güven oylaması talebi ancak bu konuda Başbakana bir soru önergesi verildikten ve böyle bir talep Meclis'e ulaştıktan 7 gün sonra işleme konulur.

b) 1-Cumhurbaşkanı Millet Meclisi'ne başvuruda bulunarak Başbakan hakkında güven oylaması yapılması isteminde bulunabilir.

2- Milletvekillerinin 1/5'inin yazılı talebi üzerine Başbakan hakkında güven oylaması gerçekleştirilebilir. Bu talep yalnızca Başbakan aleyhinde bir gensoru önergesi verildikten ve Meclis gündemine getirildikten 7 gün sonra işleme konulur.

3- Millet Meclisi üyelerinin mutlak çoğunluğuyla Başbakan hakkında güvensizlik kararı alabilir.

c) Başbakan hakkında güvensizlik kararı verilirse, Bakanlar Kurulu istifa etmiş sayılır.

d) Bakanlar Kurulu hakkında güvensizlik oyu verildiği takdirde, mevcut kabine ve Bakanlar gündelik rutin işleri yürütmek üzere yeni Bakanlar Kurulu bu anayasanın 74. maddesinde yer alan hükümlere uygun olarak oluşturulana kadar en fazla 30 gün süreyle görevde kalır.

e) Millet Meclisi, özerk kurulların yetkililerini Bakanlar için uygulanan prosedürleri takip ederek sorgulama hakkına sahiptir. Mutlak çoğunlukla karar alındığı takdirde bunların görevlerine son verebilir.

59/9: a) Cumhurbaşkanı ve Başbakanın ortak talebi ve Millet Meclisi'nin 2/3 çoğunluğunun kabulüyle savaş ve olağanüstü hal ilan edilebilir.

b) Olağanüstü hal 30 gün süreyle ilan edilir. Bu süre her defasında Meclis tarafından onaylanarak uzatılabilir.

c) Savaş ve olağanüstü hal durumlarında Başbakan gerekli yetkilerle donatılır. Bu yetkiler anayasaya aykırı olmayacak şekilde yasayla belirlenir.

d) Başbakan savaş veya olağanüstü hal sona ermeden 15 gün içerisinde yapılan icraatları ve sonuçları Meclis'e sunar.

60. Madde:

60/1: Bakanlar Kurulu genel bütçe yasa tasarısını ve kesin hesabı onaylanmak üzere Millet Meclisi'ne sunar.

60/2: Meclis, gerekli olduğu takdirde genel bütçe tasarısının bölüm ve maddelerinin yerlerini değiştirme hakkına sahiptir. Bütçe miktarını görüşerek karar bağlayabilir veya Bakanlar Kurulu'na bütçenin arttırılması tavsiyesinde bulunabilir.

61. Madde:

61/1: Meclis Başkan ve Yardımcıları ile Millet Meclisi üyelerinin sahip oldukları hak ve ayrıcalıklar yasayla belirlenir.

61/2: a) Millet Meclisi üyeleri yasama yılı içerisinde dile getirdikleri görüşler konusunda dokunulmazlığa sahiptirler.

b) Milletvekilleri bu görüşleri nedeniyle mahkemede sorgulanamazlar. Yasama

dönemi içerisinde cinayetle suçlanmadıkça ve suçüstü yakalanmadıkça milletvekillerinin yargılanabilmeleri için Meclis tarafından mutlak çoğunlukla dokunulmazlıklarının kaldırılması gerekir.

c) Yasama dönemi dışında milletvekilleri cinayetle suçlanmadıkları, suçüstü yakalanmadıkları ve Meclis Başkanı tarafından bu yönde karar verilmediği sürece tutuklanamazlar.

62. Madde:

62/1: Millet Meclisi, üyelerinin 1/3'ünün istemi veya Başbakanın talebi ve Cumhurbaşkanının onayı üzerinde mutlak çoğunlukla karar alındığı takdirde fesh olunabilir. Bu durumda dahi, Başbakan hakkında verilen gensoru önergesi sonuçlandırılmadan Meclis feshedilmez.

62/2: Millet Meclisi feshedildiği takdirde, Cumhurbaşkanı 60 gün içerisinde ülkede genel seçimlerin yapılması çağrısında bulunur. Bu durumda Bakanlar Kurulu da istifa etmiş sayılır ve günlük işleri yürütmek üzere seçimler yapılana kadar görevde kalır.

II. Federal Meclis

63. Madde: Federal Meclis adı altında ikinci bir yasama Meclisi ihdas edilmiştir. Bu Meclis, bölgelerden ve bir bölgeye dahil olmayan vilayetlerden gelen temsilcilerden oluşur. Millet Meclisi üyelerinin 2/3 çoğunlukla çıkartacağı bir yasayla yapısı, üyelik koşulları ve görev alanları düzenlenir.

III. Yürütme Organı:

64. Madde:

Federal Yürütme organı Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu'ndan oluşur. Bu makamlar görevlerini anayasa ve yasalara uygun olarak yürütürler.

I. Cumhurbaşkanı:

65. Madde: Cumhurbaşkanı, Devletin Başkanıdır. Vatanın birliğinin sembolüdür. Ülkenin egemenliğini temsil eder. Anayasaya bağlılığın teminat altına alır. Irak'ın bağımsızlığının, egemenliğinin ve toprak bütünlüğünün yasalara uygun olarak korunması için faaliyet gösterir.

66. Madde: Cumhurbaşkanı seçilmesi öngörülen adayların sahip olması gerekli

nitelikler

şunlardır:

- Iraklı ana ve Iraklı babadan doğmak, doğuştan Iraklı olmak,
- Tam ehil ve 40 yaşını bitirmiş olmak,
- İyi bir üne ve siyasi tecrübeye sahip olmak; nezih, dürüst, adil olması ve vatanına bağlılığıyla tanınır olmak,
- Yüz kızartıcı suçlardan hüküm giymemiş olmak.

67. Madde:

67/1: Cumhurbaşkanlığı için aday olma işlem ve prosedürleri yasayla düzenlenir.

67/2: Cumhurbaşkanına bir veya daha fazla sayıda yardımcı seçilme koşulları yasayla düzenlenir.

68. Madde:

68/1: Millet Meclisi, üyelerinin 2/3 çoğunluğu ile Cumhurbaşkanını seçer.

68/2: Adaylardan herhangi biri gerekli çoğunluğu oluşturacak sayıda oy alamadığı takdirde, ilk turda en fazla oy alan iki aday arasında ikinci tur seçim yapılır. Bu turda oyların çoğunluğunu alan aday Cumhurbaşkanı ilan edilir.

69. Madde: Cumhurbaşkanı anayasanın 49. maddesinde yer alan yemini Millet Meclisi'nde ederek görevine başlar.

70. Madde:

70/1: Cumhurbaşkanlığı görev süresi 4 yıllla sınırlıdır ve aynı kişinin ikinci defa Cumhurbaşkanı seçilmesi mümkündür

70/2: a) Cumhurbaşkanının görev süresi Millet Meclisi'nin görev süresinin bitmesiyle sona erer.

b) Cumhurbaşkanı yeni Millet Meclisi için seçimler yapılana ve Meclis toplanana kadar görevde kalmaya devam eder. Ancak, Millet Meclisi'nin ilk oturumunu takip eden 30 gün içerisinde yeni Cumhurbaşkanı seçilmelidir.

c) Cumhurbaşkanlığı makamı herhangi bir sebeple boşaldığı takdirde kalan görev süresi için yeni bir Cumhurbaşkanı seçilir.

71. Madde: Cumhurbaşkanı aşağıdaki görevleri yerine getirir.

71/1: Başbakanın tavsiyesi doğrultusunda kişisel haklara tecavüz, uluslararası terör, cinayet, mali ve idari yolsuzluklar ile hüküm giyenler haricindeki suçlular için af ilan

etmek,

71/2: Uluslararası anlaşma ve antlaşmaları Millet Meclisi tarafından kabul edildikten sonra onaylamak, bunlar teslim alınmalarını takip eden 15 gün içerisinde Cumhurbaşkanı tarafından onaylanmadıkları takdirde, otomatik olarak onaylanmış sayılırlar.

71/3: Millet Meclisi tarafından çıkartılan yasaları onaylamak, yasalar Cumhurbaşkanına teslim edilmelerinden sonraki 15 gün içerisinde imzalanmazsa onaylanmış kabul edilir.

71/4: Seçim sonuçlarının onaylandığı tarihten sonraki 15 gün içerisinde Millet Meclisi'ni toplantıya çağırmak, ayrıca bu anayasada belirtilen diğer durumlarda Millet Meclisi'ni olağan veya olağanüstü toplanmaya davet etmek,

71/5: Başbakanın tavsiyesi doğrultusunda ve yasalara uygun olarak madalya ve şilt verilmesine karar vermek,

71/6: Irak'a atanan Büyükelçilerin güven mektuplarını kabul etmek,

71/7: Cumhurbaşkanlığı kararnameleri yayınlamak,

71/8: İlgili mahkemelerin verdiği idam cezalarını onaylamak,

71/9: Resmi protokol ve törenlerde Silahlı Kuvvetlere komuta etmek,

71/10: Bu anayasada yer alan diğer bütün yetkileri kullanmak.

72.Madde: Cumhurbaşkanı'nın aylık ve yan ödemeleri yasayla saptanır.

73. Madde:

73/1: Cumhurbaşkanı istifasını yazılı olarak Millet Meclisi Başkanına sunabilir. Bu mektup Meclis Başkanlığı'na sunulduktan 7 gün sonra geçerli sayılır.

73/2: Cumhurbaşkanı olmadığında Cumhurbaşkanı Yardımcısı yerine vekâlet eder.

73/3: Cumhurbaşkanlığı makamı ölüm, istifa ve benzeri sebeplerle boşaldığı takdirde Cumhurbaşkanı Yardımcısı göreve vekâlet eder. Bu durumda Millet Meclisi, 30 gün içerisinde yeni Cumhurbaşkanı seçer.

73/4: Cumhurbaşkanlığı makamı boşaldığında ve Cumhurbaşkanı Yardımcısı bulunmadığında, Millet Meclisi Başkanı bu göreve vekâlet eder. Bu durumda da anayasanın hükümlerine uygun olarak yeni Cumhurbaşkanı seçilir.

II. Bakanlar Kurulu:

74. Madde:

74/1: Cumhurbaşkanı bu anayasanın 70. maddesinin b. paragrafının ikinci cümlesinde yer alan durum haricinde Millet Meclisi'nin ilk oturumunu takip eden 15 gün içerisinde seçimlerde en fazla oy alan siyasi partinin adayını Bakanlar Kurulunu oluşturmakla görevlendirir. Bu durumda görevlendirme Cumhurbaşkanı seçildikten sonraki 15 gün içerisinde yapılır.

74/2: Başbakan adayı bu görev kendisine tevdi edildikten sonraki 30 gün içerisinde Bakanları tespit eder.

74/3: Görevlendirilen Başbakan adayı ikinci maddede belirtilen süre içerisinde kabinesini oluşturamazsa, Cumhurbaşkanı yeni bir adayı 15 gün içerisinde Bakanlar Kurulunu kurmakla görevlendirir.

74/4: Başbakan adayı, Bakanlar Kurulu'nun listesini ve Hükümet programını Millet Meclisi'ne sunar. Bakanlar tek tek, program mutlak çoğunlukla onaylandıktan sonra Başbakan Meclis'ten güvenoyu almış sayılır.

74/5: Bakanlar Kurulu güvenoyu alamadığı takdirde, Cumhurbaşkanı üçüncü maddede belirtilen süre içerisinde yeni bir Başbakan adayını hükümeti kurmakla görevlendirir.

75. Madde:

75/1: Başbakanın Cumhurbaşkanı olmak için gerekli olan koşulları taşımasının yanı sıra, üniversite veya dengi okul diplomasına sahip olması ve 35 yaşını tamamlamış olması gerekir.

75/2: Bakan olmak için ise milletvekili olmak için gerekli olan koşulların karşılanmasının yanı sıra, üniversite veya dengi okul diploması sahibi olmak gerekir.

76. Madde: Başbakan devletin genel Politikasının tayin edilmesi ve yürütülmesinden sorumludur. Silahlı Kuvvetlerin Başkomutanıdır. Bakanlar Kurulu'nu yönetir, toplantılarına başkanlık eder. Millet Meclisi tarafından kararlaştırıldığı takdirde Bakanları görevlerinden azledebilir.

77. Madde: Başbakan ve Bakanlar anayasanın 49. maddesinde yer alan yemini ederek görevlerine başlarlar.

78. Madde: Bakanlar Kurulu aşağıda kayıtlı yetkileri kullanır:

78/1: Devletin genel politikasını planlamak ve uygulamak, Bakanlıkların ve bir Bakanlığa bağlı olmayan kurumların çalışanlarının faaliyetlerini denetlemek,

78/2: Yasa tasarılarını hazırlamak,

78/3: Yasaların uygulanması için kararnameleri, talimatları ve diğer hukuki kararları hazırlamak,

78/4: Genel bütçe, kesin hesap ve kalkınma planlarını hazırlamak,

78/5: Bakanlık Müsteşarları, Büyükelçiler, Genelkurmay Başkanı ve Yardımcıları, tümen ve daha üst askeri birliklerin komutanları, Milli İstihbarat ve Emniyet Teşkilatı Başkanları ve özel statüyü haiz üst düzey devlet memurlarının atanması için gerekli onayın alınmasını teminen Millet Meclisi'ne tavsiyede bulunmak,

78/6: Uluslararası anlaşma ve antlaşmaları müzakere etmek ve imzalamak veya bu amaçla yetki vermek.

79. Madde:

79/1: Başbakanlık makamı herhangi bir sebepten dolayı boşalırsa Cumhurbaşkanı bu görevi de üstlenir.

79/2: Bu durumda Cumhurbaşkanı, anayasanın 74. maddesi uyarınca 15 gün içerisinde yeni bir adayı Hükümeti kurmakla görevlendirir.

80. Madde: Başbakan, Bakanlar ve eş dereceli üst yönetim kadrolarının maaş ve yan ödemeleri yasayla düzenlenir.

81. Madde: Başbakan ve Bakanlar, Millet Meclisi'ne karşı ayrı ayrı ve kolektif olarak sorumludurlar.

82. Madde:

82/1: Emniyet ve Milli İstihbarat Teşkilatlarının çalışmaları, görev ve yetkileri yasayla düzenlenir. Bu kurumlar insan haklarına saygılı bir şekilde görevlerini yürütürler ve Millet Meclisi'nin denetimine tabidirler.

82/2: Milli İstihbarat Teşkilatı Bakanlar Kuruluna bağlı olarak faaliyet gösterir.

83. Madde: Bakanlar Kurulu çalışmalarını düzenlemek üzere ayrı bir yönetmelik çıkartılır.

84. Madde: Bakanlıkların yapısı, görevleri, sorumluluk sahaları ve Bakanların yetkileri yasayla düzenlenir.

III. Yargı Organı:

85. Madde: Yargı organı bağımsızdır. Bu görevi çeşitli tür ve dereceli mahkemeler yürütür ve kararlarını yasalara uygun olarak verirler.

86. Madde: Yargıçlar bağımsızdırlar. Yasalar haricinde hiç kimsenin yargı üzerinde yetkisi yoktur. Hiçbir makam yargı veya adalet mekanizmasının işlerine müdahale edemez.

87. Madde: Federal yargı organı, Yüksek Yargı Kurulu, Federal Yüksek Mahkeme ve Federal Temyiz Mahkemesi (Yargıtay) ile Savcılık Teşkilatı, Yargı Denetim Kurulu ve yasayla düzenlenen diğer federal mahkemelerden oluşur.

I. Yüksek Yargı Kurulu:

88. Madde: Yüksek Yargı Kurulu, yargı kurumlarının faaliyetlerini denetler ve yönetir. Yapısı, ihtisas alanları ve çalışma kuralları yasayla belirlenir.

89. Madde: Yüksek Yargı Kurulu aşağıdaki yetkileri kullanır:

— Yargı işlerini idare eder ve federal yargıyı denetler

— Federal Temyiz Mahkemesi Başkanlığına, Başsavcılığa ve Yargı Denetim Kurulu Başkanlığına aday gösterir ve bunların atamalarının onaylanması için isimlerini Millet Meclisi'ne sunar.

— Federal yargı organının yıllık bütçe taslağını önererek, onaylanmak üzere Millet Meclisi'ne sunar.

II. Federal Yüksek Mahkeme

90. Madde:

90/1: Federal Yüksek Mahkeme mali ve idari bakımdan bağımsız bir yargı kurumudur.

90/2: Federal Yüksek Mahkeme birkaç yargıç, İslam fihri ve hukuk uzmanından oluşur. Millet Meclisi üye sayısının 2/3 çoğunluğu ile çıkartılacak bir yasayla üye sayısı ve nasıl seçilecekleri belirlenir.

91. Madde: Federal Yüksek Mahkeme aşağıdaki yetkileri kullanır:

91/1: Yürürlükte bulunan yasa ve kararnemelerin anayasaya uygunluğunu denetler.

91/2: Anayasadaki hükümlerin nasıl uygulanacağını açıklar.

91/3: Federal yasaların ve federal otorite tarafından uygulamaya konulan karar, düzenleme, talimat ve emirlerin uygulanmasından kaynaklanan sorunları çözümler.

91/4: Federal Hükümet ile bölgesel hükümetler, vilayetler, belediyeler ve yerel idareler arasındaki anlaşmazlıkları çözümler.

91/5: Bölgesel Hükümetler ve vilayetler arasında ortaya çıkabilecek anlaşmazlıkları çözüme kavuşturur.

91/6: Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Bakanlara yöneltilen suçlamaları karara bağlar. Bu hususlar bir yasayla düzenlenir.

91/7: Millet Meclisi için yapılan genel seçimlerin sonuçlarını onaylar.

91/8: a) Federal yargı ile bölgeler ve bir bölgeye dâhil olmayan vilayetlerin yargı organları arasında görev alanları konusunda ortaya çıkabilecek anlaşmazlıklara bakmak,

b) Bölgeler ve bir bölgeye dâhil olmayan vilayetlerin yargı organları arasında görev alanları konusunda ortaya çıkabilecek anlaşmazlıklara bakmak,

92. Madde: Federal Yüksek Mahkeme kararları kesindir, bütün diğer organlar için bağlayıcıdır.

III. Genel Hükümler

93. Madde: Özel veya olağanüstü mahkeme kurmak yasaktır.

94. Madde: Mahkemelerin yapısı, çeşitleri, dereceleri, ihtisas alanları ile yargıçların ve savcılarının atanması, görevleri ve emekliye sevk edilmesine ilişkin esaslar yasayla düzenlenir.

95. Madde: Yargıçlar yasaların belirlediği durumlar dışında görevden alınamazlar. Yargıçlarla ilgili hükümler, uyarma, kınama ve benzeri cezalara çarptırılmaları yasayla düzenlenir.

96. Madde: Yargıç ve savcılar aşağıda sayılan işlerle iştigal edemez:

— Yargı görevi yasama, yürütme veya başka bir görevle birlikte eşzamanlı olarak üstlenilemez.

— Hiç bir siyasi parti veya oluşuma üye olamaz. Hiçbir siyasi faaliyette bulunamazlar.

97. Madde: Askeri yargı yasayla düzenlenir. Söz konusu yasa, Silahlı Kuvvetler ve Emniyet Teşkilatı mensupları tarafından işlenen askeri özelliğe sahip suçlara bakmakla sınırlı olan askeri mahkemelerin görev alanını yasayla çizilen sınırlar dâhilinde tespit eder.

98. Madde: Yasalarda bir işe veya idari karara itiraz etme imkânını ortadan kaldıran hükme yer verilemez.

99. Madde: Çıkarılacak bir yasayla idari yargının görevleri, yorumlanması, esaslarının hazırlanması, Devletin rolü konusunda uzmanlaşmış devlet ve çeşitli kamu kurumlarını yargı makamları önünde temsil etmekle görevli bir Devlet Meclisine icazet verilmiştir.

IV. Bağımsız Kurumlar:

100. Madde: İnsan Hakları Yüksek Komisyonu, Bağımsız Seçim Kurulu ve Yüksek İdari Denetim Kurulu Millet Meclisi'nin denetimine tabi bağımsız kurullar olup, çalışmaları yasayla düzenlenir.

101. Madde:

101/1: Irak Merkez Bankası, Mali Denetim Divanı, Enformasyon ve İletişim Kurulu ile Vakıflar Divanları mali ve idari bakımdan bağımsız kurum sayılırlar. Yasalar, her bir kurumun çalışma şeklini düzenler.

101/2: Irak Merkez Bankası, Millet Meclisi'ne karşı sorumludur. Mali Denetim Divanı ve Enformasyon ve İletişim Kurulu Millet Meclisi'ne bağlıdır.

101/3: Vakıflar Divanları Bakanlar Kurulu'na bağlıdır.

102. Madde: Şehitler Kuruluşu adı altında bir kurum ihdas edilir. Bu kurum, Bakanlar Kurulu'na bağlı olur, faaliyet ve görev alanı yasayla düzenlenir.

103. Madde: Bölgelerin ve bir bölgeye dâhil olmayan vilayetlerin çeşitli federal devlet kuruluşlarının idaresinde, öğrenim burslarının dağıtımında, yurtdışına gönderilecek heyetlerde, bölgesel ve uluslararası kongrelerde adil bir şekilde temsil edilmelerini sağlamak üzere bir kamu kurumu kurulacaktır. Bu kurum federal hükümet, bölgeler ve bir bölgeye dâhil olmayan vilayet temsilcilerinden oluşacaktır. Bu kurumla ilgili hükümler yasayla düzenlenecektir.

104. Madde: Çıkarılacak bir yasayla federal gelirleri denetleyecek ve tahsis edecek bir kamu kuruluşu kurulacaktır. Bu kuruluş, federal hükümet, bölgeler ve vilayetlerin uzman ve temsilcilerinden oluşacak ve aşağıdaki sorumlulukları üstlenecektir:

— Uluslararası hibe, yardım ve kredilerin, bölgeler ve bir bölgeye dahil olmayan vilayetler arasında adil bir şekilde nüfuslarına göre dağıtıldığını denetlemek,

— Federal mali kaynakların iyi bir şekilde kullanılmasını ve paylaşılmasını sağlamak,

— Bölgesel hükümetler veya bir bölgeye dâhil olmayan vilayetlere belli bir oranda para tahsis edildiğinde, şeffaflık ve adalet ilkelerine riayet edilmesini sağlamak.

105. Madde: Federal Kamu Hizmeti Konseyi adı altında atama ve terfi dâhil olmak üzere federal kamu görevlerini düzenlemek üzere bir kuruluş ihdas edilecektir. Konseyin yapısı ve görev alanı yasayla düzenlenir.

106. Madde: İhtiyaç ve zaruret olduğu takdirde, yasayla başka bağımsız kurullar da teşkil edilebilir.

IV. Federal Makamların Görev Alanları:

107. Madde: Federal makamlar Irak'ın birliğini, bütünlüğünü, bağımsızlığını, egemenliğini ve demokratik federal düzenini korurlar.

108. Madde: Federal makamlar aşağıdaki görevleri yerine getirir.

108/1: Dış politikayı ve diplomatik temsil faaliyetlerini belirlemek, uluslararası anlaşma ve antlaşmaları müzakere etmek, imzalamak ve onaylamak, dış borç politikasını müzakere etmek, imzalamak ve onaylamak, dış iktisat ve ticaret politikasını belirlemek,

108/2: Silahlı Kuvvetlerin teşkil edilmesi, Irak'ın sınır güvenliğini sağlanması ve ülkenin savunulması dâhil olmak üzere milli güvenlik politikasını hazırlamak ve uygulamak,

108/3: Maliye politikası ve gümrük rejimini belirlemek, para basmak ve Irak'ta bölgelerin ve vilayetlerin sınırlarından yapılan ticaret politikasını düzenlemek, devletin genel bütçesini hazırlamak, para politikasını belirlemek, Merkez Bankasını kurmak ve idare etmek,

108/4: Ölçü ve ağırlık birimlerini belirlemek,

108/5: Vatandaşlığa kabul, ikamet ve siyasi iltica taleplerine ilişkin politikaları düzenlemek,

108/6: Yayın dalga boyutları ve posta siyasetini tayin etmek,

108/7: Genel bütçe ve yatırım projelerini hazırlamak,

108/8: Irak dışındaki su kaynaklarıyla ilgili siyaseti planlamak, Irak'a suyun belli bir seviyede akıtılmasını sağlamak ve bunu uluslararası hukuk ve prosedürler çerçevesinde hükme bağlamak,

108/9: Genel nüfus sayımı ve istatistiklerini düzenlemek.

109. Madde: Irak'ta bulunan petrol ve doğal gaz, çeşitli bölge ve vilayetlerde yaşayan bütün Irak halkının malıdır.

110. Madde:

110/1: Federal Hükümet, mevcut yatlardan petrol ve doğal gaz çıkartılmasını Bölge Hükümetleri ve vilayetlerle eşgüdüm yaparak sağlar. Bunlardan elde edilen gelir, ülke sathının tamamında yaşayan nüfusa her bir vilayetin nüfus büyüklüğüne göre adaletli bir şekilde taksim edilir. Eski rejim tarafından haksız bir şekilde mahrum bırakılarak zarara uğratılan veya sonradan zarar gören bölgelere, diğer bölgelerin de dengeli olarak kalkınmasını sağlayacak şekilde ilave pay verilir. Bu husus yasayla düzenlenir.

110/2: Federal Hükümet ile Bölge ve Vilayet Hükümetleri bir araya gelerek, Irak milletine en fazla menfaati sağlayacak şekilde ve mevcut en ileri teknolojiyi kullanarak petrol ve doğal gaz yataklarını geliştirmek için gerekli strateji ve siyaseti tayin ederler.

111. Madde:

Aşağıdaki görevler federal ve bölgesel hükümetler arasında paylaşılacaktır. — Gümrüklerin yönetimi ve düzenlemeleri Bölgesel Hükümetle eşgüdüm sağlanarak yapılır. Bu husus yasayla düzenlenir.

- Elektrik enerjisi ana kaynaklarının düzenlenmesi ve dağıtımı,
- Çevre kirliliğinin önlenmesi ve bölgelerle işbirliği halinde çevrenin temiz tutulmasına yönelik çevre siyasetinin belirlenmesi,
- Kalkınma ve genel planlama siyasetinin belirlenmesi,
- Bölgelerle yapılacak işbirliği ile genel sağlık Politikasının tayin edilmesi,
- Bölgelerle danışarak eğitim ve öğretim Politikasının belirlenmesi.

112. Madde: Federal Makamların görev alanı içerisinde sayılmayan bütün yetkiler Bölgelere ve bir bölgeye dâhil olmayan vilayetlere verilmiştir. Federal Makamlar ile Bölgesel ve Vilayet Yönetimleri arasında diğer yetkilerin kullanımı konusunda anlaşmazlık ortaya çıktığı takdirde, Bölge ve Vilayet yasaları geçerlidir.

IV. BÖLGESEL MAKAMLAR:

IV.I. Bölgeler:

113. Madde: Irak Cumhuriyeti'ndeki federal sistem başkent, bölgeler, bir bölgeye bağlı olmayan vilayetler ve yerel yönetimlerden oluşur.

114. Madde:

110/1: İşbu anayasa yürürlüğe girdikten sonra Kürdistan Bölgesini mevcut makamlarını federal bir bölge olarak kabul eder.

110/2: Bu anayasa, hükümleri uyarınca kurulacak yeni bölgeleri tanıır.

115. Madde: Millet Meclisi ilk oturum tarihini takip eden altı ay içerisinde basit çoğunlukla çıkartacağı bir yasayla bölgelerin oluşturulmasına ilişkin yürütme yetkilerini tespit eder.

116. Madde: Bir veya daha fazla sayıda vilayetin, aşağıdaki belirtildiği şekilde talep gelmesi durumunda referandumla bir bölge oluşturması mümkündür.

116/1: Bölge oluşturmak isteyen vilayet meclislerinden her birinin üyelerinin 1/3'ününün talebi üzerine.

116/2: Bölge oluşturmak isteyen vilayetlerdeki seçmenlerin 1/10'un talebi üzerine.

117Madde: Bölgesel otoritenin görev alanları ve bunların uygulanmasını belirleyen bölgesel bir anayasa federal anayasaya tezat teşkil etmeyecek şekilde hazırlanır.

118. Madde:

118/1: Bu anayasada federal makamın kesin görev alanı içerisine dahil edilen konular dışında, Bölgesel Makamlar anayasaya uygun olarak yasama, yürütme ve yargı erklerini kullanma hakkına sahiptirler.

118/2: Federal makamın görev alanına giren yetkiler dışındaki bir hususa ilişkin federal yasa ile bölge yasası arasında bir uyuşmazlık ortaya çıktığı takdirde, bölgesel makamlar bölgede federal yasanın uygulamasını düzeltme hakkına sahiptir.

118/3: Bölgelere üstlendikleri görev ve sorumlulukları yerine getirmelerine yetecek kadar federal makam tarafından toplanan kaynaklardan adil bir pay verilir. Bu yapılırken bölgenin kaynak ihtiyaçları ve nüfusu göz önünde tutulur.

118/4: Kültürel, sosyal ve kalkınmayı takip etmek üzere Irak Büyükelçiliklerinde ve diplomatik misyonlarında bölgeler ve vilayetler için ofisler açılır.

118/5: Bölgesel Hükümet, başta polis, güvenlik güçleri ve bölgesel muhafızları da içeren bölgesel güvenlik birimlerinin kurulması ve örgütlenmesi olmak üzere

bölgenin bütün idari ihtiyaçlarının karşılanmasından sorumludur.

IV. II. Bir Bölgeye Dâhil Olmayan Vilayetler:

119. Madde:

119/1: Vilayetler birkaç kaza, nahiye ve köylerden oluşur.

119/2: Bir bölgeye dâhil olmayan vilayetlere adem-i merkeziyet ilkesi temelinde geniş idari ve mali yetkiler tanınır.

119/3: Vilayet Meclisi tarafından seçilen Vali vilayetteki en yüksek yürütme merciidir ve Meclis tarafından kendisine tanınan yetkileri kullanır.

119/4: Vilayet Meclisi ve Vali'nin seçim ve yetkileri yasayla belirlenir.

119/5: Vilayet Meclisi, hiçbir Bakanlığın veya bir Bakanlığa bağlı olmayan kurum ve kuruluşların kontrol ve denetimine tabi değildir. Özerk bir mali statüyü haizdir.

120. Madde: Federal Hükümet ve Vilayet makamlarının kararıyla yetki ve sorumluluklar yekdiğerine devredilebilir. Bu husus yasayla düzenlenir.

IV. III. Başkent:

121. Madde: Bağdat belediye sınırlarıyla Irak Cumhuriyeti'nin başkentidir. İdari sınırlarıyla Bağdat Vilayetini teşkil eder. Başkent in durumu bir yasayla düzenlenir. Başkent bir bölgeye dâhil olamaz.

IV. VI. Yerel Yönetimler:

122. Madde: Bu anayasa Türkmenler, Keldaniler, Süryaniler ve diğer topluluklar gibi çeşitli milliyetlerin idari, siyasi, kültürel ve eğitim haklarını güvence altına alır. Bu hususlar yasayla düzenlenir.

V. SONUÇ VE GEÇİŞ HÜKÜMLERİ:

V.I. Sonuç Hükümleri:

123. Madde:

123/1: Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu birlikte veya Millet Meclisi üyelerinin 1/5'i anayasada değişiklik yapılması teklifinde bulunabilirler.

123/2: Anayasanın birinci bölümünde yer alan temel ilkeler ile ikinci bölümde yer alan haklar ve özgürlüklere ilişkin hükümler arka arkaya iki seçim döneminden sonra ve Millet Meclisi üye sayısının 2/3'ünün onayı, halkın referandumla kabulü ve

Cumhurbaşkanı'nın yedi gün içerisinde onayı dışında değiştirilemez.

123/3: Bu maddenin ikinci fıkrasında belirtilmeyen maddeler, Millet Meclisi üyelerinin 2/3'ünün onayı, halkın referandumla kabulü, Cumhurbaşkanı'nın yedi gün içerisinde onayı dışında değiştirilemez.

123/4: Federal Makamların kesin görev alanı kapsamına girmeyen bölgesel yetkileri azaltacak şekilde anayasa maddelerinde değişiklik yapılması ancak ilgili bölgedeki yargı organının kabulü ve yapılacak bir referandumla bölge sakinlerinin çoğunlukla kabulü ile mümkündür.

123/5: a) Cumhurbaşkanı bu maddenin ikinci ve üçüncü alt maddelerinde belirtilen süre içerisinde değişikliklere onay vermese dahi, değişiklikler onaylanmış sayılır.

b) Değişiklikler Resmi Gazete'de yayımlandığı tarihten itibaren yürürlüğe girer.

124. Madde: Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kurulu Başkan ve üyeleri, Millet Meclisi Başkanı ve iki yardımcısı ile üyeleri, yüksek yargı makamları üyeleri, özel statüyü haiz üst düzeyli memurların görevlerini kullanarak devlet mallarını satın almaları veya kiralamaları, devlete şahsi mallarını satmaları veya kiralamaları veya bu amaçla Devlet'e karşı dava açmaları, ithalatçı veya müteahhit sıfatıyla devletle ticari sözleşme akit etmeleri mümkün değildir.

125. Madde: Yasalar ve yargı kararları milletin adına çıkartılır.

126. Madde: Yasalar Resmi Gazete'de yayınlanır ve aksi belirtilmedikçe yayımlandıkları tarihte yürürlüğe girer.

127. Madde: Yürürlükteki yasalar bu anayasaya uygun olarak değiştirilmedikleri ve iptal edilmedikleri sürece yürürlükte kalmaya devam eder.

128. Madde: Bu anayasada zikredilen referandumlar, aksini belirtilmedikçe oy verenlerin basit çoğunluğuyla geçerli sayılır.

V.II. Geçiş Hükümleri:

129. Madde:

129/1: Devlet, eski dikta rejiminin haksız uygulamaları nedeniyle cezaevlerine konulan siyasi tutuklular ile bu uygulamalardan zarar görenleri korumakla yükümlüdür.

129/2: Devlet, şehit ailelerine ve terör eylemleri neticesinde yaralananlara tazminat ödemekle mükelleftir.

129/3: Bu maddenin birinci ve ikinci fıkrasında yer alan hususlar yasayla düzenlenir.

130. Madde: Millet Meclisi ilk oturumunda Ulusal Geçiş Meclisi'nin içtüzüğünü kendine yeni bir içtüzük hazırlayana kadar kullanır.

131. Madde: Irak Yüksek Ceza Mahkemesi, bağımsız yargı kurulu sıfatıyla eski diktatör ve yandaşlarını işledikleri suçları soruşturmaya devam eder. Millet Meclisi, görevini tamamladıktan sonra Mahkeme'yi lağvetme hakkına sahiptir.

132. Madde:

132/1: Saddam'ın Baasçı Mensuplarını Görevden Uzaklaştırma Kurulu, bağımsız bir kurul sıfatıyla yargı organları, yürütme teşkilatları ve yasalar çerçevesinde gerekli eşgüdümü sağlayarak görevine devam edecektir. Kurul Millet Meclisi'ne bağlı olacaktır.

132/1: Millet Meclisi, görevini tamamladıktan sonra üyelerinin mutlak çoğunluğu ile bu Kurulu lağvetme hakkına sahiptir.

132/1: Cumhurbaşkanı, Başbakan, Bakanlar, Millet Meclisi Başkan ve üyeleri, Federal Meclis Başkan ve üyeleri ile bölgelerdeki karşıtları, yüksek yargı kurulu üyeleri ile diğer makamlar için aday olanların Baas partisi mensuplarını görevden uzaklaştırma görevi kapsamında olmaları gerekir.

132/1: Bu maddenin üçüncü fıkrasındaki hükümler, bir kanunla iptal edilmedikçe yürürlükte kalmaya devam eder.

133. Madde:

133/1: Gayrimenkul İddialarını Soruşturma Kurulu, bağımsız bir kurum olarak yargı makamlarıyla ve yürütme teşkilatlarıyla eşgüdüm yaparak yasalar çerçevesinde çalışmalarına devam edecektir. Kurul, Millet Meclisi'ne bağlı olacaktır.

133/2: Millet Meclisi üyelerinin 2/3'ünün oyu ile söz konusu Kurul lağvetme hakkına sahiptir.

134. Madde: Federal Meclis'e ilişkin olarak bu anayasada yer verilen hükümlerin uygulanması, bu anayasanın yürürlüğe girmesini takip eden ikinci seçim döneminden sonra oluşturulacak Millet Meclisi üyelerinin 2/3 çoğunlukla karar vermesine kadar ertelenir.

135. Madde:

135/1: Bu anayasada yer verilen Cumhurbaşkanı deyimini Başkanlık Konseyi olarak okunmalıdır. Cumhurbaşkanı ile ilgili hükümler, bu anayasa yürürlüğe girdikten bir

dönem sonra sadece Cumhurbaşkanı tarafından yerine getirilecektir.

135/2: a) Millet Meclisi, Devlet Başkanını ve iki yardımcısını seçer. Bunlar Başkanlık Konseyi adı altında bir konsey teşkil ederler. Konsey üyeleri tek liste olarak $\frac{2}{3}$ çoğunlukla seçilirler.

b) Bu anayasada Cumhurbaşkanı'nın azledilmesiyle ilgili hükümler Başkanlık Konseyi Başkanı ve üyeleri için de geçerlidir.

c) Millet Meclisi, üyelerinin $\frac{3}{4}$ 'ünün Başkanlık Konseyi üyelerinden biri hakkında yetersizlik veya dürüst olmama hükmünü vererek azledebilir.

d) Başkanlık Konseyi Başkan ve üyeliklerinden birisi herhangi bir sebeple boşaldığı takdirde, Millet Meclisi bu makama üyelerinin $\frac{2}{3}$ 'ünün oyuyla yeni bir üye seçer.

135/3: Başkanlık Konseyi üyelerinin Millet Meclisi üyesi olmak için gerekli şartları taşımanın yanı sıra;

— 40 yaşını tamamlamış olması,

— İyi üne sahip ve dürüstlüğüle tanınır olması,

— Yasaklanan partinin bir üyesi ise, Baas Partisi iktidardan düşmeden 10 yıl önce istifa etmiş olması,

— 1991 yılında meydana gelen ayaklanmanın bastırılmasında ve Saddam Hüseyin'in Kürtlere karşı uyguladığı Enfal harekâtına katılmamış olması, Irak milletine karşı bir suç işlememiş olması gerekir.

135/4: Başkanlık Konseyi kararlarını oybirliğiyle alır. Bir üye, diğer üyeleri yerine vekil tayin edemez.

135/5: a) Millet Meclisi'nin çıkarttığı yasa ve aldığı kararlar Başkanlık Konseyi'ne sunulur. Başkanlık Konseyi yasa ve kararların sunulmasını takip eden 10 gün içerisinde bunları onaylar ve yayımlar. Bölge oluşturulmasıyla ilgili 115 ve 116. maddeler bu hükme istisna teşkil ederler.

b) Başkanlık Konseyi, yasa ve kararları onaylamadığı takdirde bunlar yeniden görüşülmek üzere Millet Meclisi'ne iade edilir. Meclis, itiraz edilen maddeleri yeniden gözden geçirdikten sonra bu hususları oylar. Mutlak çoğunlukla kabul edilen yasa ve kararlar onaylanmak üzere tekrar Başkanlık Konseyi'ne sunulur.

c) Başkanlık Konseyi kendisine sunulan yasa ve karar tasarıları 10 gün içerisinde

onaylamadığı takdirde, Millet Meclisi'ne yeniden geri gönderebilir. Millet Meclisi, bu defa bu yasa ve karar tasarılarını 3/5 çoğunlukla aynen kabul ettiği takdirde bunlar onaylanmış sayılırlar.

135/6: Başkanlık Konseyi, bu anayasada yer alan Cumhurbaşkanı'nın yetkilerini kullanır.

136. Madde:

136/1: Yürütme organı Geçici Irak İdari Yasası'nın (GİY) 58. maddesinin tüm alt maddeleriyle uygulanmasının tamamlanması için gerekli adımları atar.

136/2: GİY'in 58. maddesinde yer alan ve Geçiş Hükümeti'nin sorumluluğunda uygulanan hususlar, bu anayasaya uygun olarak seçilecek yürütme organı tamamı yerine getirilene değin sürdürülür. Bu çalışmalar eski duruma getirme, nüfus sayımı ve nasıl idare edileceğinin saptanması için Kerkük'te ve diğer anlaşmazlık bölgelerinde referandum düzenlenmesine kadar (en geç 31.12.2007) devam ettirilir.

137. Madde: 1992 yılından bu yana Kürdistan Bölgesinde çıkartılan yasalar yürürlükte kalmaya devam eder. Mahkeme kararları ve ticari sözleşmeler dahil olmak üzere, Kürdistan Bölgesel Hükümeti tarafından alınan kararlar, Kürdistan Bölgesel Yasaları tarafından belirlendiği şekilde değiştirilmedikçe, iptal edilmedikçe ve bu anayasayla çelişmedikleri sürece yürürlükte kalmaya devam eder.

138. Madde: Yeni Irak Hükümeti kurulduktan sonra Geçici İdari Yasa ve ekini teşkil eden belgeler 53/a ve 58. madde dışında iptal edilir.

139. Madde: İşbu anayasa referandumla onaylanmasından, Resmi Gazete'de yayınlanmasından ve bu anayasa uyarınca hükümet kurulduktan sonra yürürlüğe girer.